

ION AGÂRBICEANU OPERE 13
ION AGÂRBICEANU
OPERE 13 ROMANE

EDITURA MINERVA

LA ACEST VOLUM TEXTUL ESTE STABILIT DE:
VICTOR IOVA

Toate drepturile rezervate Editurii Minerva

PREFAȚA

În 1943, Ion Agârbiceanu își publica penultimul roman antum, *Vremuri și oameni*, subintitulat *Lume nouă*: cronică a vieții unui sat ardelean în perioada interbelică reflectând existența istorică în noul cadru statal al întregului ținut transcarpatic. Treizeci și unu de ani mai târziu, cititorii aveau să afle, din biobibliografia *Agârbiceanu* a lui D. Vatamaniuc (Editura Științifică și Enciclopedică, 1974), că masivul op e doar „partea a treia” a unei narațiuni ce nu a putut fi integral imprimată sub regimul antonescian, primele două părți fiind «oprite de cenzură. Cenzura, însă, trece; operele rămân. Păstrată în manuscris, nu se putea să nu vină timpul dării la lumină și a tranșei inedite din *Vremuri și oameni*, și iată că a venit. Cu anumite necesare omisiuni, întâia și a doua secțiune a romanului (din care, în cursul anilor, a apărut ceva, foarte puțin, în periodice) se editează în întregime.

Prin această editare, cu toate că se reia un titlu preexistent, literatura română dobândește un nou roman de Agârbiceanu. Nu numai epoca reflectată aici e alta decât cea din volumul omonim din 1943, fiindu-i anterioară, dar altele sunt și toate personajele; altul este, deși tot un sat din Transilvania, centrul spațiului epic. Comun ambelor romane e, în afara titlului, doar caracterul de cronică. Și faptul - aproape de la sine înțeles - că, în amândouă, cronica include observație socială, pictură de mediu, elemente de monografie a lumii rurale. În ambele, trebuie adăugat, se operează intermitent incursiuni în viața interioară a unor personaje. Altfel, cum am spus, între ele nu există niciun raport necesar de continuitate.

Separat, în schimb, cele două cărți formează toturi

coerente. Materia epică a celei apărute în 1943 e generată de curgerea vieții în două familii țărănești și una preoțească; în aceasta, pe care o citiți acum, un personaj central din prima secțiune, preotul Vasile Scurtu, provoacă în secțiunea următoare, ce emană organic din ea, întregul curs narativ. Personajul ne este arătat mai întâi *Acasă*, în mijlocul celorlalți intelectuali ai satului pe rare îl păstorește spiritual, apoi *Pe drumuri*.

Odată cu schimbarea modului existențial al personajului, ca urmare a pornirii, cu toată familia, în pribegie, se modifică și structura scrierii. Raportată la cele mai înalte modele eterne ale creației narative, s-ar putea spune că, în prima parte, *Vremuri și oameni* are o structură iliadică, iar în a doua una odiseică. «*Acasă*» –, intelectualii satului nenominalizat discută, polemizează, se frământă; „pe drumuri”, unul dintre ei traversează peripeții vrednice de Ulise. În prima parte a romanului predomina dezbateră și «atmosfera», modul prozastic expozitiv. A doua e narativă prin excelență, cu momente de *suspense* și situații de roman de aventuri și de roman picaresc. Toate acestea – pe fond de cronică. Timpul refăcut în roman e cuprins între una din zilele din urmă ale lunii mai 1914 și o zi din decembrie 1918, și naratorul nu face decât să însăileze tot ce se petrece în acest interval cu personajele amintite, îndeosebi cu Vasile Scurtu și familia sa. Vedem, parcurgând cartea, cum intră istoria în viața unor ardeleni din – «clasa cultă» și cum aceștia participă la evenimente istorice. «Literatura-lipsește, ca în întreaga proză a lui Agârbiceanu, aproape cu totul. Nicio preocupare de compoziție și stil, niciun – «procedeu». Simplă relatare, tot timpul. Orație auctorială, într-un limbaj simplu, cu aspecte vetuste, punctat adeseori de termeni, expresii și mai ales fonetisme ardelenesti, agreabil tocmai prin aceste particularități.

Asemenea zdrobitoarei majorității a scrierilor agârbicene, și în măsură mai mare decât multe altele,

Vremuri și oameni e o carte scoasă direct din viață, din realitatea imediată. Ion Agârbiceanu se numără printre prozatorii în deficit recunoscut de imaginație și care își asumă această condiție scriind în temeiul simțului de observație, compensator, înlocuind fantezia prin intima cunoaștere a realității. «Da - specifică scriitorul în cunoscutele *Mărturisiri* din numărul 12 pe 1941 al *Revistei Fundațiilor* - aproape toate personagiile principale din scrierile mele au pornit de la un sâmbure de realitate. Creații de pură fantezie am puține, deși, evident, fantezia le-a completat, le-a depărtat uneori de realitate pe cele ridicate de aici.» în cazul concret, tot ce se relatează este, probabil, *numai* realitate. Preot, ca (în 1914 - 1916) Agârbiceanu însuși, într-un sat din zona sud-estică a graniței cu - Țara», Vasile Scurtu întâmpină, în august 1916, asemenea lui, ostașii români eliberatori și, drept inevitabilă consecință, la retragerea vremelnică a armatei române, trebuie să-și ia lumea în cap. Aidoma scriitorului, aflat la timpul respectiv în aceeași situație, el locuiește temporar la Râmnicu-Vâlcea, apoi la Roman, de unde, în timpul luptelor de la Mărășești, se refugiază, cu toată familia și împreună cu numeroși alți pribegi, în Rusia. Revenit în țară, servește, înainte de înapoierea în parohie, ca preot, militar în corpul de voluntari ardeleni de lângă Hârlău. Exact asta făcuse, la timpul respectiv, și creatorul său. Odissea personajului e, după cum se vede, odiseea autorului, narată la persoana a treia. Și, totuși, identitatea celor doi rămâne parțială. Vasile Scurtu e preot, și numai preot. Preot care la Râmnicu-Vâlcea face pe secretarul de avocat, iar la Roman pe contabilul. Spre distincție de el, Agârbiceanu a activat, în timpul refugiului, intens, și ca ziarist. A colaborat la *Gazeta ostașului*, la *Vestea nouă*, la *România*. Personajul său dă și el un articol la un ziar, *Viitorul*, și articolul apare, se bucură de largă audiență, dar acesta e un act accidental. Scriitorul nu s-a autoport. retizat complet în Vasile Scurtu. Nu a pus în carte tot ce a făcut și a trăit,

începând din 1914, vreme de patru ani. Și-a dezvoltat doar o parte din experiența calvarului parcurs.

Înainte însă de a-și începe calvarul, personajul străbate, împreună cu ceilalți intelectuali ai satului, o experiență, s-ar putea zice, ghetsimanică. Experiența zbuciumului interior, a frământărilor de conștiință. Narațiunea debutează cu știrea, adusă de ziare, a eșuării tratativelor dintre o delegație a Partidului Național Român din Transilvania și premierul-Tisza István. E vorba, desigur, de tratativele începute încă în ianuarie 1913 pentru ameliorarea raporturilor guvernului budapestan cu populația românească. Unii dintre acei ce le comentează, în roman, cred, și nu fără temei, că ele fuseseră organizate la sugestia regelui Carol. Faptul istoric este că tratativele au fost preludate de întrevederi ale primului-ministru maghiar cu un emisar al guvernului de la București. Regele României și miniștrii săi doreau, pentru menținerea echilibrului european, ca stabilitatea Imperiului Habsburgic să nu fie zdruncinată. Budapestei, pe de altă parte, concilierea cu neamul românesc din Ardeal îi era necesară pentru că (așa cum spune cineva. În roman) în Europa începea „să miroase a praf de pușcă”. Era important pentru Ungaria ca, în caz de război, să aibă în România, dacă nu o aliată, măcar o vecină neutră, și să obțină liniște din partea populației românești a Transilvaniei. Pe acest considerent, și nicidecum fiindcă ar fi fost dispus în sfârșit să discute leal, acceptase Tisza negocierile. Încheierea acestora fără niciun rezultat îi bucură pe intelectualii din *Vremuri* și *oameni* nespuse, întrucât urmarea înțelegerii cu primul-ministru ar fi fost neintervenția României în posibilul conflict dintre Austro-Ungaria și Rusia, adică – atitudine de negândit – renunțarea la idealul național. Bucuria tuturor, străpunsă la unii de îngrijorare, e rostită de Ion Giurca, directorul școlii, care, mulțumind Domnului că «i-a scăpat» pe românii de ceea ce le fusese teamă că s-ar fi putut întâmpla, declară ziua în care se comunică

dorita veste - «o dată istorică» și propune adresarea de felicitări conducerii Partidului Național Român, printr-o telegramă. Ce trebuia însă făcut în continuare? Zilele trec, războiul bate la ușă, izbucnește chiar, și nimeni nu adresează românilor transilvane o chemare, un sfat. Comitetul de conducere al partidului ei tace. Așteaptă, probabil, ca România să-și precizeze poziția în raport cu taberele beligerante. România nu poate să se angajeze însă fără a cântări bine șansele și riscurile unui asemenea act, fără a căuta să-și redobândească prin sângele vărsat pe câmpurile de luptă toate teritoriile înstrăinate, fără, într-un cuvânt, alegerea cu maximă precauție a momentului intrării în acțiune.

În așteptarea evenimentelor și cu arzătoare dorință de a se implica în ele, oamenii noștri se antrenează, zilnic, în pasionate discuții. În discuții prin care problematica de ordin național a momentului istoric străbătut e reactualizată viu în conștiința cititorului. Modeștii oameni cu carte din satul în care am fost Introdusi nu sunt cătuși de puțin niște diletanți în politică. Abonați la principalele periodice românești din Transilvania, nii și la «uzete străine, ei discută situația din țară în perfectă cunoștință de cauză, abordează în genere, problemele curente cu o competență vrednică de comentatorii specializați, de profesioniștii activității politice. Parcă am asista la dezbateri din Comitetul P.N.R., și, de altfel, divergența opiniilor avansate în popicăria crâșmei lui Binder reflectă disensiunile din interiorul acelui comitet. După cum se știe, în conducerea partidului izbucnise, în 1910, un adevărat conflict între «tinerii oțeliți» și «bătrânii» acuzați de moliciune, aplanat în 1912, prin intervenția unor personalități politice de la București (în special a lui C. Stere), dar resuscitat în 1914, când Vasile Lucaciu și Octavian Goga demisionează din Comitetul Executiv al P.N.R. și trec în România, spre a milita pentru imediata angajare militară în scopul înlăturării «unității politice».

Punctul lor de vedere este susținut în roman, fără a li se pronunța numele, de către Giurca. Irevocabil convins că sosise pentru români ceasul cel mare, așteptat de veacuri, exuberantul director de școală primară speră să vadă, dintr-o clipă în alta, coborând din munți batalioane române și să audă, noaptea, bătănd tunuri dinspre Turnu-Roșu. După el, toți românii chemați sub arme sunt datori să se adune în Carpați, la trecători, pentru a fraterniza cu frații veniți să-i dezrobească. Poziția opusă o exprimă doctorul Preda. Cumnat cu unul dintre membrii moderați ai comitetului executiv al partidului, el predică prudența, luciditatea, chibzuința, persiflează efuziunile lui Giurca. Niciun popor, zice el, nu poate trăi fără un ideal, dar o nație conștientă trebuie să fie pregătită «pentru orice eventualitate», tocmai pentru a-și putea urmări idealul și în condiții improprii proclamării lui deschise. Idealul național al românilor ardeleni este, natural, unirea cu patria-mamă, dar pentru realizarea lui e necesară dezmembrarea Austro-Ungariei, și cine garantează că imperiul se va dezmembra în cursul actualului război? E foarte posibil să învingă Puterile Centrale. «Un popor - argumentează medicul - nu-și poate pune întreaga existență pe o singură carte, nesigură.» Dacă nu se va putea altfel, românii ardeleni vor trebui, după el, să rămână «în cadrul Monarhiei», creându-și însă, neapărat «alte condiții». Întâmplă-se ce s-ar întâmpla - afirmă Preda, cu patos -, «nouă nu ne este permis să desperăm». Oricine ar învinge în război, românii au datoria de a continua să existe, ca nație: «Noi trebuie să trăim. Poporul nostru trebuie să dăinuiască, să se dezvolte și să crească în puteri mai departe. [... Din cauza nerealizării unui ideal la un moment dat, un popor nu poate renunța la el, pentru că nu poate renunța la existență.» După opinia doctorului, ideea unei confederații statale sub sceptru habsburgic, idee dezvoltată de Aurel C. Popovici, într-un tom compact, nu-i de respins. Într-o «Austrie Mare», federalizată, românii

și-ar putea avea propriul lor stat, care, spre a deveni cât mai puternic, ar fi de dorit să includă și vechea Românie... O asemenea perspectivă nu surâde însă nimănui. Fără a se lăsa încinși, precum Giurca, de frenezia entuziasmului necontrolat, interlocutorii medicului refuză cu tenacitate, în pofida tuturor argumentărilor sale din care «nu puteai ieși», să admită ca posibilă, în indiferent ce condiții, continuarea existenței în cadrul statal existent. «Eu – declară Vasile Scurtu – nu pot concepe o viitoare existență a noastră în cadrele Monarhiei. Să tot voiesc, nici gândi nu mai pot la asta. Îmi pare că ar fi un lucru împotriva firii.» La fel simt toți. La fel simt nu numai toți intelectualii din întâia parte a romanului, ci și țăranii, din a căror masă nu se detașează decât două-trei figuri, episodice, însă al căror instinct național reprezintă pentru preotul Scurtu, ca și pentru romancier, chezașia justei orientări a celor ce nu mai vor să trăiască sub stăpânirea Vienei și a Budapestei. «Într-un punct [...] – menționează naratorul – masele țărănești rămăseseră neclintite pe aceeași linie cu intelectualii în aproape tot cuprinsul ținuturilor românești de la vestul Carpaților: nu dorea nimeni biruința Monarhiei.» «Măsurat în toate» – zice și Vasile Scurtu –, poporul de la țară nu se agită. Își «vede de treburi», ca înainte de război, visând însă unirea cu cei de aceeași limbă, într-o «așteptare tăcută și încrezătoare».

Încrezător în simțul de orientare al țăranimii, părintele Vasile adoptă, în derutanta perioadă a neutralității României, linia de conduită a tuturor luptătorilor din trecut, aceea de a merge cu poporul, spre a nu rățăci, cum spunea Simion Bărnuțiu. El nu se expune gratuit represaliilor jandarmerești, ca Giurca, așteaptă în liniște momentul în care va putea întreprinde ceva în serviciul adevăratei patrii, și, când acel moment sosește, își îndeplinește fără ezitare îndatoririle patriotice. Pe urmele lui merge, în viitoarea

evenimentelor din august-septembrie 1916 - nu doar la figurat, ci și la propriu - și doctorul Preda. «Logica» acestuia, crezută de fier, se frânge sub presiunea «instinctului» - nu al Lui decât instinctul național - și iată-l pe adeptul planului de integrare a României într-o confederație de «state unite» ale «Austriei Mari» fugind din calea oștilor germane și austriece, trecând într-o Românie ce devenea, pentru moment, tot mai mică, activând ca medic în cadrele armatei române. Ceilalți intelectuali ai satului de sub munți sunt aruncați de soartă, după declanșarea războiului, care încotro. Învățătorii Stoica și Leon Marele trebuie să părăsească școala, primind ordine de concentrare: Giurca, directorul, e dus în temniță, de unde se înapoiază surd și fără dinți; notarul Danciu pornește, la retragerea trupelor române, în bejenie, dar e nevoit să se întoarcă, și este internat în lagăr. Toți vor fi din nou acasă în decembrie 1918, și vor petrece sărbătorile de iarnă laolaltă. Narațiunea evoluează circular.

Scris fără (sau, în tot cazul, cu minime) preocupări de artă, romanul *Vremuri și oameni* prezintă interes îndeosebi prin materia sa, ca atare, prin faptele relatate, prin lapidar vorbind, caracterul documentar. Narând pribegia unui preot ardelean în timpul primului război mondial, scrierea integrează o experiență individuală în experiența istorică a națiunii, sporind, prin oferirea unei abundențe de date noi, cunoașterea pe cale emotivcontemplativă a unuia dintre cele mai încordate, mai vitale momente din biografia poporului român. Cartea se parcurge ca un volum de memorii. Ca un volum ce, rememorând evenimente și întâmplări, dezvăluie totodată starea de spirit a celor ce participă la istorie, sau doar o suferă, reface climate existențiale, reactualizează tensiunea ideologică dintr-o anume ambianță. Roman-cronică, *Vremuri și oameni* este implicit și un roman politic: nu numai pentru că forța propulsivă a tuturor desfășurărilor din spațiul său e

politicul, ci și, mai ales, fiindcă personajele – în special în prima secțiune – discută aprins, și la înalt nivel intelectual, probleme de mare politică, națională și chiar europeană. Epoca resuscită, astfel, în roman cu toate dimensiunile ei.

Pentru obținerea unei asemenea reconstituiri era necesară, evident, în afară de cunoaștere, și puterea de a insufla datelor istorice viață. Posedând-o din plin, Agârbiceanu a edificat un scenariu cuceritor. Darul său de a concretiza, de a plasticiza, de a immortaliza figuri și momente prin surprinderea detaliilor individualizante, activ în toate narațiunile, funcționează pe întreaga suprafață a acestui roman cu notabile efecte. În întâia parte a scrierii, dezbaterile pe teme politice compun o adevărată dramă de idei. Partea a doua, eminentemente epică, e o derulare de priveliști eteroclite, un caleidoscop de tablouri și situații, un panoramic asemănător celor din romanul ciclic al lui C. Stere, *în preajma revoluției*.

Traversăm, cu personajul central, peisaje diverse, unele încântător punctate etnografic, altele de un pitoresc sinistru, de un oribil pitoresc al mizeriei; poposim în gospodării prospere și în locuințe insalubre, sordide, în care se petrec scene de coșmar; descoperim tot soiul de oameni: fie de ispravă, ca tânărul avocat Vestemeanu, voluntar ardelean în armata română, ca bătrâna ospitalieră din Roman, care oferă găzduire lui Vasile Scurtu și familiei sale, ca brutarul evreu din același oraș, care îl scutește pe pribeag de statul la cozi, fie inși de nimic, precum un fost coleg de școală al preotului, reîntâlnit în Râmnic, și care îi provoacă numai încurcături, sau de-a dreptul nebuni, precum „vâjul” din Roman, scandalagiu și hoț, în a cărui casă, unde i s-a repartizat o încăpere, familia Scurtu nu poate sta mai mult de câteva zile. Neșterse rămân în memoria cititorului mai ales priveliștile de iarnă: de iarnă – «scitică», trăită în gări invadate de puhoai umane, în trenuri cu vagoanele ticsite de soldați, cu grămezi de

oameni pe acoperise, cu ciorchini de călători agățați de scări. Odiseea lui Vasile Scurtu e un calvar mai ales prin episoadele ei infernale.

Fără a se ridica la valoarea *Arhanghelilor*, cel mai solid dintre romanele lui Ion Agârbiceanu, *Vremuri și oameni* e o carte vrednică, totuși, de semnătura celui ce a scris *Legea trupului*, *Legea minții*, *Sectarii*, și atâtea alte cărți de care, deși sunt saturate de teze și document, istoria literară nu face abstracție, și pe bună dreptate. Scrierea se alătură acelor romane românești ale perioadei interbelice care (precum *Cartea facerii* de Eugen Goga sau o seamă de volume ale ciclului *în preajma revoluției*, de exemplu) reconstituie cu incontestabilă forță evocativă momente și perioade istorice, medii, ambianțe, scene de viață socială.

DUMITRU MICU

NOTA EDITORULUI

Opere 13 însumează romanul - „memorialist», inedit, *Vremuri și oameni* - 1914 - 1918, după cum îl caracterizează autorul într-o *Fișă autobiografică* în 1937, cerută de Societatea Scriitorilor Iiomâni: «Am început scrierea *Vremuri și oameni*, roman memorialist, care ar urma să facă mai multe volume: *Ardealul în vremea războiului balcanic*; *Ardealul în vremea neutralității*; *Intrarea României în război și retragerea* (ardelenii refugiați); *Ardelenii la românii transnistreni* (evacuați din țară); *Ardealul și primul deceniu după Unire.*»

Tot în această *Fișă* răspunde la două întrebări: «Bucurii» și «Dureri», care au legătură directă cu structura romanului: «Bucuria supremă, când a intrat România în război, iar durerea cea mare, când a trebuit să părăsesc Moldova, cu ceilalți refugiați, pentru a fi evacuați în Rusia. Apoi când mi s-au îmbolnăvit toți patru copii de scarlatină.» (*Ceasuri de seară cu Ion Agârbiceanu. Mărturii - Comentarii - Arhivă*. O carte gândită și alcătuită de Mircea Zăciu. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1982, p. 335).

Începuse să scrie despre această tragică epopee trăită de poporul nostru încă din 1922, avea însă nevoie de timp și reculegere, așa cum spunea în sus-numita fișă: «Aș avea trebuință de 3 - 4 ani...»

Nu-și putea imagina în 1937, când se plângea de lipsă de timp, că peste trei ani cei care i-au provocat «durerea cea mare», obligându-l să-și părăsească satul și locuința (era preot în comuna Orlat din jurul Sibiului) în primul război mondial, îl vor forța din nou să apuce drumul pribegiei, prin Diktatul de la Viena (după Unire se stabilise la Cluj), și să se retragă la Sibiu. În cei cinci ani cât a fost nevoit să stea în refugiu, străbătut de durerea de a vedea trupul țării sfârtecat, a scris un număr impresionant de scrieri, toate axate pe ideea evenimentelor care au determinat Unirea cea mare, dar mai ales a consecințelor actului Unirii, răsrănțe în viața social-politică a societății transilvănene: «După 1919 - mărturisește Agârbiceanu - m-am trezit că în loc de schițe și povestiri trebuia să scriu zilnic articole politice. Ceea ce mi-a sleit inspirația literară aproape un deceniu... Cantitativ, în cei cinci ani petrecuți în refugiu la Sibiu am scris poate mai mult decât în toată activitatea mea anterioară»: *Domnișoara Ana; Jandarmul; n pragul vieții; Frământări; Prăbușirea; Viitoarea; Prăpastia; Sfântul; Licean odinioară; Strigoii; Pe cărările înseninării; C.utezări cu gândul ale ieromonahului Visarion și Vremuri și oameni - 1914 - 1918; Vremuri și oameni - Lume nouă - 1919 - 1940 (Aduș la «Mărturisiri», Steaua, XIII, nr. 9, sept. 1962, p. 8 - 11).*

Dat spre tipărire Editurii «Gh. Mecu», romanul *Vremuri și oameni - 1914 - 1918* a fost respins de cenzura antonesciană, care incrimina atitudinea antigermană a autorului. Stau mărturie, pe lângă corespondența scriitorului cu editorul și nenumăratele sublinieri și încercuiri cu roșu, existente în manuscris, ori de câte ori Agârbiceanu se referă la rolul jucat de

mașina de război germană în agravarea primului conflict mondial.

Aflând indirect despre respingerea primului roman, îi scrie editorului: «Stimate domnule Mecu, am văzut anunțat în *Curentul* apariția volumului *Vremuri și oameni - 1919 - 1940*. Se va putea expedia librăriilor din țară până la Crăciun?

Un cunoscut, care a fost zilele acestea pe la București și a trecut pe la cenzură, îmi spune că s-ar fi făcut raport nefavorabil pentru celelalte două volume din *Vremuri și oameni*. Ce este adevărat? Eu sper că nu, altfel m-ați fi avizat până acum să intervin. E cu totul necesar să apară și cele două volume în iarna asta, ele fiind în ordinea cronologică primele.» (*Documente literare*, vol. I, Ediție de Gh. Carda. ș, București, Editura Minerva, 1971, p. 40).

Necesitatea apariției în ordinea cronologică cerută de Agârbiceanu n-a putut fi îndeplinită timp de patru decenii și jumătate, datorită multor factori.

În 1962, când Agârbiceanu împlinise venerabila vârstă de 80 de ani, îi scrie poetului Ion Bard, care se interesa cu o atenție deosebită de editarea operei scriitorului, amintindu-i despre romanele încă nepublicate: «Aș fi foarte mulțumit ca la vârsta de 80 de ani să văd tipărit cel puțin romanul *Strigoii* [a apărut abia în 1969], care încheia subiectele mele de la țară, și care putea fi de actualitate, dovedind izvorul multor tragedii sătești în setea de pământ a țăranilor, în simțul proprietății individuale...

În afară de aceste lucrări inedite mai am două volume mari: *Vremuri și oameni*, cu note și însemnări din primul război mondial, pe care le am la mine; știind că lor nu le-a venit vremea să iasă în vileag, nici nu am stăruit să le tipărească vreo editură. Și lucrarea aceasta era terminată înainte de august 1944» *Ceasuri de seară cu Ion Agârbiceanu*. op. cit.)

Astăzi, la împlinirea a 25 de ani de la moartea

autorului trilogia *Vremuri și oameni* vede lumina tiparului.

Textul a fost reprodus după manuscrisul existent în arhiva scriitorului, pus la dispoziția Editurii Minerva de Maria-Magdalena, fiica lui Ion Agârbiceanu. În transcrierea textului am respectat particularitățile fonetice și lexicale specifice scrierilor lui Agârbi - VICTOR IOVA

VREMURI ȘI OAMENI

PARTEA ÎNTÂI ACASĂ

I

În cancelaria școlii comunale directorul Ion Giurca se plimba nervos de la ușă la ferestrele ce răspundeau în stradă și de câte ori ajungea aici își strâmba grumazul privind pe uliță în sus. Aștepta pe colegii lui, doi învățători și o învățătoare, să pună definitiv la punct clasificările elevilor de sfârșit de an. Fixaseră ora zece, și acum trecuse de zece jumătate și nu mai soseau. Mormăia, pufnea de necaz, plimbându-se cu mâinile la spate, și uneori gândea destul de tare: «Nu știu nici acum ce-i punctualitatea, domnule, și-s oameni bătrâni. Până la amiazi credeam să terminăm, să mergem la o bere. Din coadă de câne nu faci sită de mătase câtui veacul.»

Directorul Ion Giurca - așa se scria el, deși colegii spuneau că mai corect ar fi Jurca, cu J - avea obiceiul să gândească tare, mai ales când era nervos. Și el spunea că are tot dreptul să-i fie nervii uzați după treizeci de ani de slujbă. De altfel nime nu i-ar fi dat cei cincizeci de ani în pragul cărora era, nici după înfățișare, nici după vioiciunea mișcărilor, nici după liniștea din clasa lui, în care se auzea musca zburând, nici după sporul ce-l arătau elevii lui la examene. Colegii spuneau că-i prea iute de la fire, că-i om cu toane. Dacă era în realitate nervos nu era de acum, așa a fost totdeauna. Ba, poate, în tinerețe era și mai pornit. Vârsta-l mai potolise puțin.

Era un bărbat înalt, nu prea vârtos durat, subțirel și

cam uscat și la trup și la față prea brunetă, pe care totuși mustața o întrecea, ca și părul prin care abia strălucea, ici și colo, câte-un fir de argint. Se înfuria din nimica toată și își sfădea colegii, iar aceștia, după ce rămăneau singuri, îi ziceau «țiganul». «Iar s-a răscolit fierea în țiganul nost». Țigan n-avea de unde fi; din viță-porodită tot plugari i-au fost înaintașii. Dar era negru rău, și mai era și bolnav de vanitos. Din fetece i se năzărea că autoritatea lui de director nu e îndeajuns de recunoscută și respectată.

Avea și slăbiciunea asta o latură bună: colegii nu cutezau să lipsească de la ore, să vină pe la jumătate, să-i lase pe copii mai devreme la recreație. Se temeau de gura lui, de «țigănia» ce făcea în astfel de cazuri. Și, deși erau toți bine pregătiți și destul de silitori, de răul lui își dădeau silință și mai mare să facă spor bun în clasele lor, să facă întreaga materie. Îi controla în fiecare săptămână când nici nu gândeau, și examina el pe băieți din materia inclusă în registru să vadă dacă sunt la curent.

Avea o sclipire de superioritate în priviri dar în aceeași vreme și de batjocură când elevii dădeau răspunsuri proaste. Colegii se obicinuiseră de mulți ani cu el, și nu-i prea luau în seamă mutra ce-o făcea, dar se sileau să nu-i prea facă astfel de plăcere.

Încolo, directorul Ion Giurca avea și destule însușiri frumoase. Apăra prestigiul școlii lui, ca și pe colegi, cu mare înverșunare împotriva orișicui, chiar și împotriva inspectorului școlar regal, care făcea observații neobrazate după inspecții, nefiind mulțumit cu progresul elevilor în limba ungurească. Când se irita, vorbea repede, și-i torăia inspectorului într-o ungurească aproximativă, pe care el însă era convins că o vorbește la perfecție.

Colegii țineau la el și din motivul acesta, și pentru că, afară din școală, Ion Giurca era un om vesel, dezghețat, sincer, se însuflețea repede. Ca tovarăș de petrecere la un pahar de băutură, să-i cauți perechea! Și

avea un glas rar, și știa o mulțime de cântece, doine ca și române, și nu se îmbia la cântare. Era de-ajuns să ia puțin la cap! îi plăcea să mănânce bine și să bea bine, și când se nimerea la o mâncare gustoasă și la un vin bun, toată lumea era a lui.

Știa și cântările bisericesti și era nelipsit duminica și în sărbători din străină, unde-și avea locul lui pe care nu cuteza să-l ocupe niciunul dintre ceilalți cântăreți, chiar când lipsea. Putea intra în biserică în toată clipa. Uneori se suia în cor cu elevii pe care îi învăța în fiecare an liturgia pe două voci, dar îi mai plăcea să se audă cântând din străină, decât să dirijeze corul elevilor. Așa că pentru cor își pusese suplinitor pe învățătorul Stoica.

Directorul școlii comunale era, de asemenea, nelipsit de la oaspețe și de la pomeni. Îl invita lumea pentru frumoasele cântări pe care le avea gata pentru asemenea prilejuri. Cu un singur lucru nu se împăcau locuitorii satului: nici să-l fi picat cu luminarea n-ar fi șters pedeapsa în bani pentru părinții cari nu-și trimiteau copiii regulat la școală!

Comuna era mare - un sat frumos numai cu case de piatră coperite cu țiglă - la granița de sud-est a Transilvaniei, cu ulițele pietruite cu bolovani de râu, cu felinare cu gaz pe străzi - cu aproape trei sute de copii de școală. Era un sat grănițăresc, militarizat din veacul al optsprezecelea, și rămas așa până la desființarea regimentelor de graniță, în a doua jumătate a veacului următor. Cazărmile ridicate atunci mai durau și acum - erau magazii cu efecte militare - cuprinzând piața și o uliță mai scurtă. La capătul de la miazănoapte al uliței acesteia era și școala, o clădire pătrată, masivă, cu patru săli mari de cursuri, cu locuința directorului, cvartir oficial din trei camere și dependențe. Ea fusese clădită odată cu cazărmile, pe care le păzeau și acum o mână de soldați. Clădirea se ținea încă bine, afară de padimentul de scânduri groase, care se măcinase, se subțiasse, și era bătut de cepurile scândurilor de brad, cari rezistaseră

mai bine și de cari se împiedica adeseori directorul Ion Giurca. Își ținea capul mereu sus, dat puțin pe spate. Stăruise adeseori în Consiliul comunal să pună podea nouă, pentru că cea veche, uzată de ani, ținea și prea mult prav, oricât s-ar fi silit servitorul să măture de bine. Dar consiliul avea de gând să clădească un nou local pentru școală, și spunea că nu se plătește să mai cheltuiască cu localul vechi.

A fost școală grănițarească până la desființarea graniței, apoi, ca și altele de aceeași proveniență, a ajuns școală comunală, nu confesională, și avea dreptul la sprijinul fondului comun grănițaresc, ce rămase și după desființarea regimentului ce-și avea sediul aici în comună. Salarizați mai bine și mai regulat decât învățătorii de la școlile confesionale, la școala de aici ajungeau numai cei mai bine pregătiți. Concura lume multă, aveau de unde alege.

Așa că despre colegii lui de-acum numai în mare necaz putea spune directorul Giurca: «Din coadă de câne nu faci sită de mătase câtu-i veacul». Erau toți bine pregătiți, reușiți printre cei dintâi la examenul de capacitate.

Directorul, când văzu că nu mai vin, încuie cancelaria, puse cheia în buzunar, și, după ce-și luă pălăria din locuință, ieși în stradă. Erau trecute ceasurile unsprezece. Fierbea de-un ceas tot așteptându-i și trebuia numaidecât să se răcorească cu un pahar de bere.

Când intră în grădina cârciumii lui Binder - grădină nu prea mare, plină de meri, de mese cu scaunele împrejur, cu o popicărie la margine - rămase uimit și revoltat în prag. La o masă erau cei doi învățători, notarul și doctorul, cu paharele de bere încununate de spumă, încă neatinse. Erau toți în mână cu ziare și discutau înversunat. Când văzu că nu-l observase nimeni intrând, pufni de năduf. Cel puțin atâta să fi făcut, după ce se purtaseră așa de scandalos: să-l observe, să-și

întrerupă discuțiile și să-l privească îngrijorați, încă înainte de a se explica! Dar ei nu luaseră cunoștință de prezența sa și continuau să agite ziarele și să arate cu degetul anume pasagii.

Ce era de făcut? Să iasă pe poartă, cu prestigiul înfrânt? Să rămână ca o stană de piatră până-l vor observa de la masă? Dar nu se părea că au de gând. De aceea porni spre ei, cu privirile injectate, pufnind pe nări.

— Să vă fie rușine, domnilor! Asta n-aș fi crezut-o niciodată! Asta e punctualitatea dumneavoastră?

Se tutuiau de mult, dar când era furios nu-i scotea din «domnii mei».

Toți întoarseră capetele, înfruntarea lui căzu pe neașteptate.

— Se-nțelege, vorbesc domnilor colegi, pe ceilalți nu vă privește.

Notarul și doctorul erau informați. Pornind toți patru de la primărie, unde așteptaseră poșta întârziată - întârziase binișor trenul - din piață trimiseseră o femeie la școală să-l poftească pe directorul la Binder, pentru o veste mare. În drum avizaseră și pe învățătoare că se amână pentru mâne ședința de clasificare.

— Nu ți-a spus Veta nimic? - întrebă notarul.

— Ce Vetă? N-am văzut nicio Vetă!

— Cine știe pe unde s-a oprit zăpăcita aceea - zise învățătorul Leon Marele.

— Am trimis-o la zece și un sfert. Ne vei fi așteptat, desigur. Ne pare rău! Dar prin ea te rugam să vii și tu numaidecât până aici. Am adus aici și ziarul tău.

— Dar bine, domnilor, noi aveam azi lucru oficial urgent. Cum v-ați luat libertatea să nu veniți?

— E o veste importantă în gazete - zise doctorul.

— Credeam că o să-ți faci și ție plăcere să o sărbătorim împreună. Mai las-o în foc școală! Parcă numai de trei zile ați trecut peste examene. Mai răsuflați și voi!

Directorul, mai potolit, își luă un scaun.

— Credeam în toată clipa că pici și tu - zise insinuant învățătorul Stoica - dar femeia aceea...

— Mi-ați făcut un afront pe care n-am să vi-l uit - îl întrerupse directorul, dar glasul lui se îmblânzise.

— Ce veste? adaose el îndată.

— Au eșuat definitiv tratativele cu Tisza!

— De câte ori nu s-a mai zvonit asta!

— Dar acum nu e zvon. Iată aici ziarul tău *Românul* de la 27 mai 1914. E o dată istorică asta. A declarat însuși primul ministru Tisza în ședința delegațiilor.

Directorul Giurca luă nervos ziarul din mina doctorului și citi pasagiul indicat de degetul acestuia. Îl citi și-l reciti, și fața lui începu să se însuflețească.

— Ei, mai faci pe Toma necredinciosul? - întrebă doctorul.

— Eu eram sigur. Și când l-am văzut mai pe urmă înainte cu o lună, cumnatul mi-a spus că din tratativele acestea nu va ieși nimic. V-am spus de-atunci.

Cumnatul doctorului - fratele nevestei sale - era un membru marcant al Comitetului Executiv al Partidului Național Român.

Directorul Giurca puse ziarul pe masă, se ridică de pe scaun, își scoase pălăria, și-și făcu o cruce largă, solemnă, cu un aer teatral.

— Doamne mulțămescu-ți că ne-ai scăpat! - exclamă el oftând, ca și când s-ar fi eliberat de povara unei petrii de moară.

Un băiețuș de serviciu se ivi în porțița grădinii.

— Un pahar de bere pentru domnul director - strigă notarul Danciu.

— Sunt de părere să trimitem o telegramă de felicitare președintelui Comitetului Național. E într-adevăr o dată istorică - zise directorul.

Aprobară cu toții cu însuflețire.

— Păi, ce spuneam eu, când te așteptam să pici și tu! - zise Leon Marele. - «Să așteptăm să vină directorul.

El are ideile cele mai fericite.» Vezi, noi la telegramă nu ne-am gândit.

— Ba da, telegramă! - izbucni dezarmat cu totul» Giurca.

— La astfel de prilejuri telegrama e cea mai grăitoare. Aș fi fost în stare să-mi reneg originea, dacă reușeau tratativele și se făcea împăcarea între noi și unguri!

Închinară și băură în sănătatea Comitetului Executiv.

— Eu am fost mereu liniștit - zise doctorul Preda.

— Știam că partidul are în fruntea lui oameni nu tufă.

— Are, nu zic ba, dar ați văzut că s-au ridicat și glasuri pentru împăcare. Dacă reușea Tisza să ne ducă pe sfoară, ar fi încetat desființarea noastră ca națiune.

— Glasurile favorabile, timide și acestea, n-au fost oficiale. Câțiva particulari, despre care n-avem motive să nu credem că au fost de bună-credință - zise notarul.

— Oameni miopi, cari nu ar trebui să se amestece în trebile naționale. Oameni cari văd numai până înaintea nasului - zise învățătorul Stoica.

— Să vezi numai celea câteva oase de ros ce ni s-ar fi aruncat, să te gândești numai la prezent, fără grijă de viitor!

Toți intelectualii din comună fuseseră de la început împotriva tratativelor. Vorbiseră, de luni de zile, de nenumărate ori despre ele, și tot de atâtea ori le condamnaseră. Aveau însă nădejde și încredere în cuminenția și naționalismul fruntașilor delegați de Comitetul Executiv, să trateze cu premierul ungur. Erau de părerea generală, ce stăpânea între români, că între cele două neamuri înțelegere nu va putea fi niciodată, și că ea ar fi primejdie de moarte pentru români. Suportau tratativele numai în temeiul unui zvon: că ele ar fi pornit din inițiativa regelui Carol al României. Dacă a fost dorința lui, Comitetul Partidului nu o putea respinge a

limine. Dar Comitetul era încredințat că nu se va putea ajunge la niciun rezultat.

De câte ori nu se opriseră și discutaseră ei, totuși îngrijorați, văzând că tratativele se prelungesc așa de mult, iar unele ziare ungurești vorbeau, din când în când, despre desfășurarea lor favorabilă.

De când începuse oficial activismul, renunțându-se la pasivitatea politică, de când participau la alegerile parlamentare și aveau deputați, intelectualii din comună, ca și din întreg Ardealul și Banatul, discutau foarte des politică, în legătură cu tratativele duse de partid cu contele Ștefan Tisza, din discuții se trecuse cu mult mai departe.

Campania din Balcani din anul trecut și Pacea de la București crescuseră enorm prestigiul României în ochii ardelenilor. [...] Era pentru unii numai un simbol al marilor evenimente viitoare; creșterea țării spre nord-vest, peste Carpați. Un fanatic al acestei credințe și convingeri era și directorul Ion Giurca. De aceea când începuseră tratative oficiale între Partidul Național și Tisza, puțin a lipsit să nu-i facă pe conducătorii partidului trădători de neam. Era un om care se exalta ușor.

Dar și ceilalți erau aplicați să creadă că prestigiul sporit al României l-ar fi îndemnat pe contele Tisza să înceapă tratativele, pentru a asigura o alipire mai sinceră a ei de Tripla Alianță, la care aderase oficial. «Pentru toate eventualitățile», spuneau ei. În realitate se gândeau însă la o singură eventualitate: un război între Austro-Ungaria și Rusia.

Dintre intelectualii din sat, mai ales doctorul de circumscripție, Preda, cu reședința în această comună fruntașă, vorbea mereu de mirosul de prav de pușcă ce s-ar simți în Europa. Ceilalți erau de credința că odată cu restabilirea păcii în Balcani, prin Tratatul de la București, războiul între puterile mari va mai suferi o întârziere. Dacă era să izbucnească acum ar fi început în

decursul celui de al doilea război balcanic. Nu s-a întâmplat însă nimic, poate nici nu va izbucni până vor trăi ei, deși l-ar fi dorit cu toții. Doctorul însă vorbea mereu de mirosul pravului de pușcă. Dădea celorlalți să înțeleagă că avea unele informațiuni de la cumnatul său, om politic și membru în Comitetul Executiv al Partidului.

El afirmase mereu că tratativele de împăcare între români și unguri au fost începute chiar din teama izbucnirii unui război între Monarhie și Rusia, Ungaria voină să-și știe spatele asigurat. În cazul unei împăcări, România, într-un conflict armat, ar fi fost cu siguranță de partea Puterilor Centrale și contra Rusiei. Afirmatia lui nu o credea nime bucuros, pentru că asta ar fi presupus că România... renunță la idealul național, ceea ce nu puteau admite. Nu admitea nici doctorul, totuși pentru el nu era exclusă izbucnirea unui conflict mare apropiat, «despre care Tisza știa ceva, cu siguranță», zicea el. «Poate e vorba de un război pe care-l pregătește însăși Monarhia», insinua, ca și când asupra unei asemenea posibilități ar fi făcut unele aluzii cumnatul său.

Tratativele de împăcare erau nepopulare la toți românii din Monarhia Austro-ungară. Acesta era adevărul și ar fi fost așa și fără prestigiul nou al României. Acesta, proaspăt și viu, nu făcuse decât să crească nepopularitatea lor. Ion Giurca spunea adeseori. – de când, mai ales, se întetise politica de maghiarizare care apăsă îndeosebi asupra școlilor: «Drumurile noastre au fost totdeauna despărțite și potrivnice, dar de la 1848 între noi și ei s-a deschis o prăpastie, care nu va mai putea fi umplută prin nimic, ci va crește și se va adânci din an în an».

— Nu din veac în veac sau din deceniu în deceniu, cel puțin? – îl necăjeau uneori colegii.

— Nu, domnilor! din an în an! Nu mai există veacuri.

— Dar dacă peste prăpastie s-ar arunca o punte... să zicem de aur?

— Cum s-ar putea?

— Așa cum vorbesc unii în legătură cu tratativele de acum. Dacă de-o pildă în loc să fii directorul unei școli primare comunale, ai fi inspector județean peste toate școlile românești de stat, cu limbă de propunere românească, cu învățători români salarizați de stat, și ți-ai avea reședința în capitala județului, în loc s-o ai aici la marginea unui sat?

Deși vanitatea-i era greu atinsă Ion Giurca pufnea mânios, după felul lui, se încrunta și începea să vorbească precipitat:

— Nu există punte între noi și ei. Istoria va cunoaște o singură soluție: care pe care!

— Ori dacă în douăzeci de comitate am avea prefecți români, judecătorii românești, prim-pretori, pretori și notari români și limba administrației românească?

— Să ne dea marea cu sarea, și tot nu s-ar întinde o punte, ci o momeală pentru români. Ne-am demoraliza ca intelectualii bucovineni, cari în familii nu mai vorbesc decât nemțește.

— Ei, parcă la noi, în părțile ungurene n-ar fi așa, fără nicio momeală ungurească, ci numai din lipsa conștiinței naționale.

Înainte directorul mai îngăduia discuții de felul acesteia. Dar după ce România ieșise mărită ca teritoriu și prestigiu din războiul balcanic, nu mai admitea decât o singură certitudine: nu se poate discuta asupra unei împăcări: imposibilă, pentru că era împotriva firii.

Ion Giurca fusese totdeauna un om pornit împotriva ungurilor, și în pornirea lui era mereu un fel de exaltare. Când terminase școala normală, venise îmbrăcat într-un superb costum național la o petrecere în oraș, încins cu un brâu tricolor lat de-o palmă. Dar – ceea ce uimise pe toată lumea – avea și ghetete tricolore – niște ghetete de pânză țesută se pare anume în acest scop. Făcuse senzație între oaspeți, și peste două ceasuri fusese luat de patru jandarmi din mijlocul petrecerii, și nime nu-l mai văzuse trei săptămâni. Fusese condamnat încă a

doua zi și închis subț motiv de «agitație precugetată contra statului».

Era o adevărată minune cum se menținuse atâția ani ca director școlar. Era adevărat că școlile foste grănițarești mai aveau câteva urme de autonomie și dascălii lor erau salarizați după un sistem deosebit, dar totuși erau și ele subț controlul inspectoratelor de stat, și cu seria inspectorilor și revizorilor cari cercetau anual și școala de aici, Giurca avea mereu de furcă. Era însă un învățător bun, un director corect, și nici la alte școli nu puteau afla inspectorii spor mai mare în limba ungurească decât aici.

Când auzise întâia oară de tratativele de împăcare, Ion Giurca declarase categoric în fața colegilor că «e o crimă națională».

— Dar nu se va ajunge la niciun rezultat - spuneau ei.

Directorul ridicase degetul arătător și spusese demn

r — Înșuși gândul ce se poate strecura în popor că ar fi posibilă o împăcare, e o crimă împotriva națiunii.

După ce se gândiseră mai mult asupra cuvintelor lui colegii simțiseră că avea dreptate.

— Da - zisese Leon Marele - ar fi o demoralizare a maselor populare.

Discutaseră problema la ordinea zilei de multe ori și cu doctorul, cu notarul Danciu și cu părintele Vasile-Scurtu.

Preotul era abia de patru ani în comună. Mai păstorise într-alt sat patru ani, și era cel mai tânăr între toți intelectualii de aici. Unde păstorise mai înainte nu erau «domni» în sat decât el și învățătorul de la școala confesională. Îi trebuise o vreme până se obicinuisă cu «atâta lume». Era din fire un om retras, tăcut. Dar în discuții, în polemici de ordin național, se aprindea ca o flacăără. Deși-i părea directorul cam ridicol uneori în atitudinile lui, prea vanitos, totuși se dăduse cu hotărâre

de partea lui, de la începutul tratativelor dintre premierul Ungariei și delegația Comitetului Executiv al Partidului Național.

Tratativele erau o greșeală gravă și după părerea lui...

În vremea în care Ion Giurca se retrase singur la o masă să redacteze telegrama de felicitare către președintele Partidului Național, sosi în grădină și preotul. Avusese de lucru prin sat până acum, și nu desfăcuse ziarul până înainte cu un sfert de ceas. Citise știrea, și nu mai putuse rămânea singur acasă. Trebuia să-i întâlnească numaidecât pe ceilalți.

— Asta înseamnă că într-un viitor război România nu va merge alături de Monarhie - spuse părintele.

— Eu cred ce-a spus mereu doctorul. Nu de dragul nostru a început Tisza tratativele.

Își ceru și el un pahar de bere, și începură să examineze rezumatul vorbirii lui Tisza din delegațiuni, așa cum îl publica *Românul*.

— Se și scuză și acuză - zise notarul Danciu.

— Au fost partide ungurești, întreaga opoziție și toată presa scrisă de evrei, care l-au atacat mereu pentru începerea tratativelor. Acum le dă peste nas, arătându-le că nu-i el mai puțin patriot decât alții. N-a urmărit decât desființarea Partidului Național și aderarea românilor la «ideea de stat național unitar maghiar». O spune pe față acum. De altă parte acuză. Acuză pe cei intransigenți cari au cerut recunoașterea românilor ca națiune politică separată de cea ungurească. Dar eu cred că sub raportul acesta toți cei care au tratat cu el au fost intransigenți.

— Hm! Nu se prea știe! - insinuă doctorul Preda.

— De la '48 până acum ne-am avut și noi mereu, la toate întorsăturile politice, pe moderații noștri. Conducătorii n-au fost mereu solidari, cum ne-ar plăcea să credem. O parte au fost doar activiști, alții pasiviști. Unii, considerați buni români, din Banat și părțile

ungurene, au fost deputați o serie de ani după absolutism. Eu cred că aluzia lui Tisza la «extremiști», își are rostul ei.

Începu din nou discuția când directorul veni, în sfârșit, cu textul telegramei. Ion Giurca concipia greu. Dificultățile ce le întâmpina izvorau toate din vanitatea lui: voia să afle cuvintele, expresiunile, pe care nimeni altul nu le-ar fi putut afla. Să redacteze un text distins. Când ținea vorbiri cu prilejuri festive școlare sau culturale, în cadrele Despărțământului Astrei, lucra câte-o săptămână la text, ștergând mereu și transpirând de încordare. Și acum, până se opri se opri la textul definitiv al telegramei, mâzgălise o pagină întreagă de coală.

Textul era cam bombastic: prea lung pentru o telegramă. Dar îl aprobară cu toții și-l iscălră. Nu voiau să-l supere pe director.

În vremea asta învățătorul Stoica, cel mai flegmatic din grup, răsfoia mereu ziarul, oprindu-se când la un titlu când la altul. Deodată puse ziarul pe masă:

— Domnilor - zise el - în ziar mai sunt și alte știri senzaționale.

— Ce mai este? - întrebară mai mulți.

Stoica luă ziarul.

— Iată ce mai este. În aceeași ședință a delegațiilor, în care a anunțat Tisza eșuarea tratativelor cu românii, s-a cerut de către unii membri fortificarea granițelor dinspre România. Într-altă notiță se spune că mareșal-locotenentul Von Arz, în fruntea unei comisii, a fost într-o inspecție la aceeași graniță, în părțile Sibiului. Se spune chiar cuvântul: «Din partea militară se iau măsuri față de România și un alt stat de care trebuie să se țină seamă în caz de război». V-am citit textual.

— Sunt într-adevăr știri senzaționale - zise doctorul Preda, luând ziarul din mâna lui Stoica. Gazeta trecu apoi din mână în mână.

— Alt stat! Nu poate fi decât Rusia - zise părintele Scurtu.

— Probabil, fiindcă mai este o știre care privește Rusia și România - zise sentențios Stoica, dându-și o importanță ca și când el ar fi autorul știrilor asupra cărora le-a atras atenția.

— Ce știre? - întrebare cu toții iritați.

— Se vorbește de o probabilă vizită a țarului în România.

— Nu mai spune! - făcu sincer uimit directorul.

— Dă-mi ziarul!

Gazeta trecu iarăși din mână în mână.

— Ei, domnule director, ce mai spui? - zise Leon Marele.

— Mai ești supărat și acum că nu am venit pentru clasificarea elevilor? E azi o zi pentru astfel de nimicuri?

— Se pregătește ceva! - spuse cu toată seriozitatea, cu glasul pătruns, Ion Giurca.

— Poate se pregătește tocmai ceea ce așteptăm cu toții.

Veni și al treilea rând de beri și se porni o convorbire aprinsă în legătură cu nouale informațiuni. Erau date de ziar subț rezervă, nu erau confirmate, dar faptul acesta interesa prea puțin.

Era sigur pentru toți că se pregăteau evenimente mari. De altfel atmosfera politică a continentului era, de câțiva ani, mereu încărcată. Ei citeau zilnic ziarele. Notarul avea și o gazetă de informații ungurească, care trecea zilnic pe la toți. O puneă pe birou când, rareori, avea inspecții mai înalte. Prim-pretorul lui era român; în acest ținut curat românesc de graniță administrația nu era în așa măsură maghiarizată ca într-alte părți. Prefectul județului era un sas. Notarul Danciu nu se prea sinchisea de puținii controlori și inspecitori unguri. Veneau și rar prin părțile acestea. Totuși avea abonată și o gazetă ungurească. Era, de altfel, un ziar democrat, mai mult socialist, scris în întregime de redactori evrei, dar era cel mai bine informat cu știri din toată lumea. Notarul, între asemenea împrejurări, nu avea pentru ce

să se izoleze de ceilalți intelectuali ai satului.

Discută deci și el, aprins ca și ceilalți, nouale știri. Vorbiră despre aderarea, de mai de mult, a României la Tripla Alianță, o dezbătură îndelungat subț toate aspectele, până când directorul Giurca izbucni:

— Nu mai face să pierdem vremea domnilor. Peste adeziunea asta istoria a trecut. Ce altă semnificație poate avea vizita țarului în România? Ce rost are fortificarea granițelor de către Țară? Evenimentele se pregătesc de mult și acum sunt în marș.

Vorbiră de Von Arz, despre care se spunea în informațiunea din ziar că era ardelean de naștere, de maiorul român Domășneanu, care făcea parte din comisia ce ieșise cu Von Arz la frontieră; reveniră la dezbaterile din ședința delegațiunilor; vorbiră de cele două grupări de forțe europene, Tripla Alianță și Tripla înțelegere; își arătară părerea că alianța Italiei cu Monarhia și Germania era tot atât de nefirească cum era și aderarea României.

În vreme ce vorbeau cu aprindere învățătorul Vasile Stoica mai află o informație, într-altă parte a ziarului – primiseră deodată cu poșta de azi, două numere din *Românul*, din 26 și 27 mai, cum se mai întâmpla uneori – în legătură cu dezbaterile din ședințele delegațiunilor. (Acele «delegațiuni» erau formate din parlamentari ai celor două parlamente din Viena și Budapesta, cari țineau ședințe comune.) Atrase atențiunea celor de față și asupra lor.

Într-una se spunea că un delegat ungar ceruse ca Bosnia și Hertegovina să fie încorporate la regatul Ungariei, pentru a li se fixa definitiv celor două provincii o situație de drept constituțională. Fusesse un fel de interpelare la care primul ministru Ștefan Tisza răspunsese în termeni vagi că e nevoie să se aibă în vedere interesul comun al Monarhiei dualiste.

Într-un răspuns la o altă interpelare, alt factor cu răspundere liniștea pe interpelant, asigurându-l că cu

începerea anului școlar 1915 - 1916 se va introduce în toate școlile din Bosnia și Herțegovina limba ungurească drept studiu obligator.

Alt val de uimire se porni în rândul comesenilor.

— Asta e curată nebunie! - izbucni Leon Marele.

— Ce să caute limba ungurească în Balcani?

— Dar în Transilvania și Banat ce caută? - se mânie Ion Giurca.

— Aceeași țintă se urmărește: guvernului îi trebuie unguri cu orice preț, fiindcă are prea puțini pentru idealul său politic: statul maghiar național unitar.

— Să facă unguri din bosniaci? Din sârbi și turci?

— Ar face și din piatră seacă să poată.

— Cât de împotriva firii e năzuința asta a lor, și cât de criminală! Nu mai cunosc alt popor mic din Europa care să fi luat cu atâta încăpățănare rolul broaștei din fabula *Broasca și boul* - zise doctorul.

— Iată, îmi aduc aminte - zise părintele Scurtu - că am citit, nu mai știu unde, ba da, în *Cartea de Aur* a lui Păcățanu, ce a spus un deputat român din parlamentul din Budapesta cu prilejul anexiunii de către Monarhie a Bosniei și Herțegovinei. Mi se pare că deputatul Partenie Cosma.

— Ce-a spus? - întrebară mai mulți.

— A făcut o declarație în care nu aproba anexiunea, spunând că țările nu mai pot crește azi teritorialicește decât în temeiul principiului de naționalitate. Că, prin urmare, anexând două provincii cu populație străină, Monarhia își pregătește un depozit cu material exploziv pentru ea însăși.

— Cuminte om!

— Cuminte, dar nebunii nu ascultă niciodată de cei cuminți. Acum că-i vorba să introducă limba ungurească în școlile din Bosnia și Herțegovina, mi-a venit în minte depozitul acela cu material exploziv. Este evident că pregătirea lui a început.

— Dar pentru ce nu introduc limba germană?

La discuție luau parte cu toții, mai puțin învățătorul Stoica. El avea obiceiul să citească ziarul din doască-n dească, și acum se cufundase iar în citit.

— Pentru că azi Monarhia nu mai este condusă de neamț, ci de ungur - răspunse doctorul Preda.

— Ce scriu ziarele noastre e trista realitate. De la dualism, Viena a tot slobozit frânele din mână și Budapesta le-a tot prins.

— Pentru ce să fie o realitate tristă? - se irită directorul.

— Parcă Viena-i mai brează ca Budapesta! Parcă drăguțul de împărat ne-a luat vreodată partea! Doar știm că pe memorandiști nici nu i-a primit în audiență, iar *Memorandul* a fost trimis nedesfăcut ministrului de interne unguresc. Mult mă mir că se mai vorbește de «trista realitate» a preponderenței Budapestei asupra Vienei! Poate e mai bine așa, poate e cursul necesar al istoriei: ungurii [...] pot dezlănțui cu o zi mai devreme catastrofa! Să-i lăsăm domnilor să introducă limba lor și în Bosnia și Herțegovina! Și să-i felicităm!

— Un popor nu-și poate pune întreg viitorul pe o singură carte - răspunse doctorul.

— Desigur Viena de până acum nu ne-a fost cu mult de mai mare folos ca Budapesta. Totuși simpatia lui Iosif II pentru români nu se poate uita, nici puținii ani ai absolutismului de după 1848. Ar putea însă fi o altă Vienă, a viitorului.

— Ah, Doamne sfinte! Dar te gândești la poveștile ce circulă în jurul moștenitorului Francisc Ferdinand, de politica lui antimaghiară, la intențiile lui de federalizare a Monarhiei. Eu sunt convins că sunt simple povești, simple dorințe ale naționalităților.

— Dar, dragul meu, avem informații precise. Avem membri ai Comitetului Partidului Național, oameni intimi ai moștenitorului. Lucrarea lui Aurel C. Popovici *Statele Unite ale Austriei mari*, se spune că-i cartea lui de căpătâi.

— Eu unul nu-l aprob nici pe Popovici. Neamul românesc n-are nevoie de nicio Austrie mare, ci de-o Românie.

— Apoi da, am spus eu, tu pui totul pe o singură carte! Dar o națiune conștientă nu poate face așa. Să presupunem că nu se întâmplă nimic încă o sută de ani, că nu izbucnește niciun război între marile puteri. În asemenea caz n-ar fi mai favorabil pentru noi ca toți românii din Monarhie să formeze un stat federal în cadrele ei, decât să rămânem încă o sută de ani pe mâna ungarilor?

— O sută de ani! O sută de ani! - zise gânditor directorul.

— Nu mă pot gândi la așa ceva!

— Asta nu-i un motiv suficient pentru ca nici alții să nu se gândească. Sunt informat că și oameni politici din Țară - toți aceia care se tem de o cotropire și o anexare rusească - apreciază lucrarea lui Aurel C. Popovici. Decât să ajungă și Regatul liber sub cnut, mai bucuros s-ar împăca cu un stat al tuturor românilor încadrat în Monarhie, federalizat. Am scăpa o dată pentru totdeauna de nebuniile ungarilor. Conducătorii unui neam trebuie să se gândească la toate eventualitățile.

Intelectualii din comună mai vorbiseră și înainte, adeseori, de problema federalizării Monarhiei. Cititori zilnici ai ziarelor românești din Ardeal, ei erau la curent cu tot ce se discuta, cu tot ce preocupa viața națională a românilor de pretutindeni. Perspectiva unei Austrii mari nu le era simpatică decât poate în cazul când și România ar intra în federația statelor cari ar compune-o, și numai pentru a contrabalansa, până la anihilare, primejdia ungurească.

— Speranțele sunt frumoase - zise notarul Danciu.

— Cine a dus *Memorandul* la Viena dacă nu nădejile ce le-am legat de împărat? Dar se pare că fiecare popor se poate încrede cu adevărat numai în sine însuși. În privința aceasta dau dreptate directorului.

— Pentru un popor mic ca al nostru, așezat între împărății uriașe și calculul și prevederea politică sunt de mare importanță. Încă de pe vremea marilor domni din Moldova și Țara Românească s-a avut în vedere situația grea a țărilor românești și s-au făcut combinații în legătură cu marile puteri din jur. Atunci erau Turcia, Austria, într-o măsură oarecare și Polonia. Azi am rămas între Austria și Rusia.

După ce cei trei colegi se înțeleseră să se întâlnească mine la zece, necondiționat, la cancelaria școlii, pentru clasificarea elevilor, societatea se ridică și porniră cu toții spre casă. Trecuse ceasul unu, și-i așteptau cu prânzul.

II

Peste trei săptămâni aceeași societate, sporită cu soțiile, era adunată, după-amiaza pe la șase, în locuința doctorului Preda. Fiica lui, Laura, își serba logodna cu tânărul avocat dr. Ion Vestemean. Erau de față și părinții tânărului, preotul dintr-o comună vecină Aron Vestemean cu soția sa Ana. Tinerii se cunoșteau de mult, de copii aproape. În vacanțele de vară, în vremea cât a fost student la drept, Ion Vestemean venea în toată săptămâna cel puțin o dată la doctorul. Era un drum de-un ceas pe jos între celea două sate mari de la graniță, amândouă în circumscripția medicală a doctorului Preda. Diferența de vârstă între tineri să tot fi fost de cinci-șase ani. Intelectualii din cele două comune știau de mult că drumurile tânărului se vor sfârși cu logodna și căsătoria. Era un lucru destul de obicinuit ca tinerii din sate apropiate să ajungă la cununie. Era singurul mediu aproape, cel rural, în care se puteau face cunoștințe. La Universitate, în orașe străine, studenții români trăiau izolați de societate. Cunoștințele lor, iubirile lor, se țeseau în mediul de acasă, din împrejurimi, în familiile intelectualilor de pe sate, la cutare petrecere din «localitatea cutare și jur», cum spuneau invitațiile. Cei ce întemeiau căsătorii se cunoșteau, de obicei, cu mult

înainte, se întâlneau în cercul familial sub supravegherea părinților, aveau și ei și părinții timp de ajuns să se cunoască împrumutat. Și poate din acest motiv căsătoriile ce se încheiau după terminarea studiilor tinerilor erau, în marea majoritate a cazurilor, căsătorii armonioase, statornice.

Doctorul Preda locuia în casă proprie, zidită de el, înainte cu vreo zece ani. Fusesse semnul că va rămâne definitiv în comună. Câtă vreme a stat în locuință cu chirie intelectualii satului vorbeau adeseori că n-are de gând să rămână aici. Era un doctor bun, cu frumoasă pregătire. Dar teama intelectualilor privea mai mult pe nevastă-sa, pe doamna Geni - Eugenia - care era dintr-o familie fruntașe cunoscută, având un frate avocat vestit și membru în Comitetul Executiv al Partidului Național Român. Crescuse la oraș și era puțin probabil - se gârfileau ei - să rămână pentru toată viața într-un sat. Era adevărat că satul acela era ca și un orașel dintr-alte regiuni ale Ardealului și că până la oraș nu făcea decât o jumătate de ceas cu trenul, și gara era în loc, la zece minute de la locuința doctorului. Însă, totuși! Era o femeie prea distinsă pentru un sat, credeau ei, mai ales văzând-o cât trăiește de izolată în primii ani.

Dar când se apucaseră de clădit, îngrijorarea lor se risipise. Le-ar fi părut rău să-l piardă pe doctorul. Era un om cult, cu manieri alese, și un bun medic. Se adevărase în scurtă vreme și un prieten sincer, și un om care, fără să-l supere pe directorul Giurca, îl știa potoli de câte ori acesta, pornit cum era, era gata să spargă la un moment dat societatea.

După doi-trei ani și doctorița începuse să caute societatea doamnelor din sat. Soțiile celor trei învățători se simțiseră la început cam legate la mână și la limbă în prezența ei, dar apoi se convinseseră că era o femeie care se ferea discret să le arunce în ochi superioritatea ei. Cu învățătoarea, cu doamna Ana Lupea - rămasă văduvă de tânără cu o copilă de patru ani - se

împrietenise de la început, și cu doamna Danciu, soția notarului. Reușise apoi să le câștige pe toate, cu sinceritatea, cu lipsa de pretenții, cu amabilitatea.

Locuința lor era destul de spațioasă, avea patru camere mari și dependințele, și era mobilată sobru și cu mult gust. Doctorul cumpărase intravilanul acesta mai mult pentru marea grădină de pomi – meri, peri, pruni, vișini, trei nuci – decât pentru casa mică, veche, pe care apoi o și dăărâmasese. Îi plăcuse grădina, și numai mai târziu se gândise să facă și casă.

Era un om de vreo cincizeci de ani, cu trupul pătrat, cu fața pătrată, un om îndesat și care totuși avea un mers ușor, elastic. Mustața și-o tundea scurt, iar părul și-l tundea până la piele. Nimeni nu l-a văzut vreodată cu păr mai mare. Se pricepea nu numai la medicina lui, avea un băgai de cunoștințe foarte variat. În societatea în care se afla el nu lipseau niciodată subiectele de discuție. Îi plăcea să vorbească, îi plăcea să discute politică.

Fata, Laura, semăna cu mamă-sa. O ajunsese ca înălțime. Părea delicată dacă luai în seamă numai pelița albă a obrazului, mâinile fine cu degete lungi, ochii clar-albaștri umbriți de sprâncene pronunțate, trupul subțire și mlădios. Dar dacă o vedeai lucrând, băgai de seamă că trupul acela era viguros ca o vargă de oțel, cu mișcări întregi, iuți și hotărâte, și capul lua o ținută de mare energie. Poate avea acum douăzeci de ani. De la doisprezece la șasesprezece ani fusese într-o școală cu internat, de unde se înapoia numai în vacanțele de vară. La Crăciun și la Paști rămânea în oraș, la mătușe-sa, la sora doamnei Preda, măritată cu membrul acela din Comitetul Executiv al Partidului Național, și care adusese mult prestigiu familiei.

Era o fată destul de liniștită, de serioasă. Părea că are o fire mai mult contemplativă, ca și mamă-sa de altfel. Avu însă prilejul să-i arate că-i și o fată de mare voință și de statornicie în hotărâri. Și încă nu de mult. De

vreo jumătate de an.

Cumnatul său, avocatul, sosi într-o zi însoțit de un tânăr medic - băiat prezentabil, ba chiar frumos. Era dintr-o familie cu oarecare avere. I-l recomandă stăruitor Laurei. După ce plecară oaspeții, făcură și părinții aluzii. Ar fi o partidă bună. Cunoșteau familia.

Dar Laura nu voi să audă.

Părinții stăruiră încă. Era, la tot cazul, o partidă mai bună ca Ion Vestemean. Aveau și părinții lui ceva avere, dar erau departe de ce moșteneau doctorul.

— A venit prea târziu - zise Laura.

— Sunt angajată!

— Pentru prietenia cu Ion Vestemean? Pentru vizitele lui dese? Păi, toți tinerii fac curte fetelor.

— Pentru că-l iubesc.

— Știi cu siguranță? - o întrebă mamă-sa.

— Ce întrebare!

— Da! Fiindcă fetele tinere se pot înșela adeseori.

— Nu mai sunt tânără. De altfel mă bucur.

— Pentru că nu mai ești tânără?

— Nu! Pentru că-l iubesc pe Ionică. Nu regret.

— De doctor nu-ți place deloc?

— Nici de el, nici de altul. Îmi place de unul singur. Sau, doar, s-ar putea să-mi placă de mai mulți? - întrebă c-un fel de obrăznicie pe mamă-sa.

Mai târziu reveni tatăl său. Cumnatul acela, stăruind, aștepta răspuns. Era primejdie ca acest om important să se supere, neținându-se seama de sfatul lui. Dar Laura rămasă neînduplecată.

— Să mă înțelegi bine, fata mea. Eu nu am nimic împotriva lui Vestemean. Mi-e chiar simpatic și cred că se va alege din el un bun avocat.

— Dumneata! Dar mama?

— Nici ea nu are nimic împotriva. Ai putut vedea și până acum.

— Dacă-i așa, vă rog să nu mai stăruiti. Alegerea și hotărârea mea e definitivă. O să-i scriu eu cumnatului, să

nu se creadă ofensat. Și pentru a vă scăpa pe viitor de asemenea neplăceri, o să mă logodesc cât mai curând cu Ionică. Îndată ce-și va lua examenul de avocat.

Părinții rămaseră uimiți de independența fetei. Nu-i cunoscuseră până acum această lătură a caracterului. Și nu mai insistară, Spunând adevărul, ei se obicinuiseră de mult cu gândul căsătoriei Laurei cu Ion Vestemean. Era un om de ispravă, un tânăr de viitor.

Totuși fuseseră bucuroși amândoi că fata își luase ea sarcina să-i explice cumnatului pentru ce nu putea să-i urmeze sfatul.

Ion Vestemean își luase examenul de avocat numai cu două săptămâni înainte de logodnă. Primise cu bucurie propunerea fetei deși încă nu se puteau căsători. Trebuia, mai întâi, să-și deschidă un birou, să-și afle o locuință. Părinții lui începuseră de pe-acum să-și valorizeze o parte din avere pentru a-l ajuta la începutul carierii. Era și prestigiul lor ca Laura să nu-și pună la bătaie de la început zestrea sa.

Părintele Aron Vestemean era mai în vârstă decât doctorul Preda, dar om încă în putere, cu barba abia încărunțită. Era un preot voinic, cu obrazul roșu, fără nicio creață; era cel mai bun gospodar în satul său, ceea ce-i sporea foarte mult autoritatea înaintea credincioșilor, și când era vorba de îndemnurile lui morale și de cele de ordin național.

Între ceilalți invitați la logodnă se distingea tânăra preuteasă Nastasia, o brunetică neastâmpărată, care lăsa impresia că-ți scapă printre degete. Părea foarte tânără, avea o copilă, puținică cum era, deși avea doi copii pinacum.

Doamna Giurca, soția directorului nu mai ieșise de mult în lume, și se simțea foarte stânjenită în rochia prea strâmtă. Se îngroșase binișor de când n-a mai purtat-o. Era o femeie voinică, cam lăbărțată acum de grăsime și de poverile ce le purtase în spinare – crescuse cinci copii – și părea mereu terorizată de prezența directorului.

Soțiile lui Stoica și Marele erau cam de aceeași vrâstă, și semănau încât adeseori nu le puteai deosebi: erau verișoare primare. Amândouă erau mai tinere cu vreo cincisprezece ani decât soția directorului, totuși se bucurau înaintea acesteia de mai multă considerație, le credea oarecum superioare ei pentru că umblaseră mai mulți ani la școală – ea le depășise numai cu zestrea pe care a adus-o în căsnicia lui Giurca. Ținea la ele și le stima, îndeosebi pentru că cele două verișoare se făceau că nu observă strâmtoarea în care trăia dânsa lângă un om cu fire de terorist, cum era directorul, și nu făceau niciodată aluzii la purtarea lui în casă. Și lucrul acesta era de mare însemnătate pentru doamna Giurca, pentru că ea, deși se obicinuisese de mult cu firea bărbatului și o lăsau indiferentă ieșirile lui, pufnirile lui din fetece, nu s-ar fi bucurat să știe, să observe și alții, să presupună că era nenorocită. În realitate nici nu mai era. Fusesse câțiva ani la începutul căsniciei, dar, apoi, i-a cunoscut firea și s-a convins că în fond nu era un om rău, niciun tiran. Totuși ea suferea de fiecare dată pentru ieșirile lui nervoase în societate, în fața altora, având senzația că toată lumea o compătimește pe ea. Era timidă, de felul ei, oricât de zdravănă era, îl putea lua pe director subsuoară ca pe-o mănuișă de cânepă.

Celea două verișoare se bucurau că se nimeriseră măritate în același sat și trăiau în armonie cu bărbaiții lor. Mai ales nevasta lui Vasile Stoica. El era un om harnic – când nu era ocupat cu școala își vedea de economie, avea aici oleacă de avere. Era un om mai flegmatic, dar cu capul vecinic treaz și chibzuit. Lui Leon Marele i se cam înroșise nasul, se cam îmbulzea la un pahar de viri, și nevastă-sa îl mai certa câteodată. El se dezvinovăța de obicei spunând că nu-i mai rău ca alții, că a fost la Binder cu colegii, cu ceilalți intelectuali din sat, că mai mult au jucat popice decât au băut. Nu mințea, dar ce folos că lui i se urca mai repede băutura la cap decât celorlalți, și începuse să capete o fizionomie

de bețiv, ceea ce o enerva îndeosebi pe nevastă-sa.

Notarul Danciu părea un țăran voinic îmbrăcat în haine nemțești. Era roșu la față, cu trupul osos, cu mâinile mari și grele. În costumul obicinuit de zi nu bătea așa tare la ochi, dar acum, la logodnă, îmbrăcat în haine negre, părea că nu i se potrivesc deloc. Soția lui purta un nume neobicinuit, o chema Vilma deși era neam de neam româncă, era o femeie blondă, înaltă, cam prea voluminoasă pentru vârsta ei. Dar era bunătatea întrupată. În preajma ei se liniștea, oricât de iritat era, însuși directorul Giurca. Radia parcă din ființa ei liniștea și pacea. Era o femeie prea mulțumită cu viața.

Societatea aceasta se întrunise în locuința doctorului Preda pentru logodna fiicei sale. Erau destul de intimi cu toții: mai stingherită părea soția directorului, și mai slobodă preuteasa. Era și cea mai tânără dintre toate.

Doamna Lupea, învățătoarea, venise cea din urmă. Era o femeie cam neajutorată de când rămăsese văduvă. Până a împăcat copila, până a dat instrucții servitoarei, până a schimbat vreo trei rochii, pentru că e foarte greu să nimerești pe cea mai potrivită dacă ești în casă numai tu și oglinda – se scuza ea în fața doctoriței.

— Lasă, draga mea! Nu-i târziu. Nu suntem legați de oră fixă – răspunse aceasta.

Totuși după sosirea ei părintele Scurtu își puse numaidecât patrafirul, se apropie de măsuța pe care era crucea, evanghelia și două luminări în sfeșnice de alamă, le aprinse și începu slujba fidanțării.

O vreme bărbații mai vorbiseră prin camerele vecine până au luat seama că slujba începuse. De vreun ceas și mai bine se porniseră iarăși pe discuții politice. Fusesse, nu de mult, o adunare politică cu zece mii de participanți la Alba Iulia. Un deputat român din județ și unul dintre fruntașii Comitetului Executiv, convocase adunarea sub titlul dării de seamă în fața alegătorilor asupra activității lui parlamentare și a partidului. În realitate se proiecta

votarea unei mari rezoluții în urma eșuării definitive a tratativelor dintre guvern și Partidul Național. Veniseră toți fruntașii partidului. În programul anunțat autorităților, cari au eliberat concesiunea ținerii adunării, erau o serie de cuvântări. Dar după două vorbiri, autoritățile civile și militare, de perfect acord, opriseră continuarea. Proiectul de rezoluție nu mai ajunsese a fi citit și votat. Dar la 8 iunie se ținuse altă adunare la Ileanda Mare, care putuse decurge după program, și aici a fost citită și votată rezoluția politică. Era un text mult cuprinzător. Ziarul *Românul* îl adusesese pe toată pagina primă. Această rezoluție o discutaseră oaspeții îndată ce s-au întâlnit. Și încă erau departe de a epuiza materialul când băgaseră de seamă că începuse slujba. Era cuprinsă într-un punct al moțiunii și relatarea oficială românească asupra tratativelor cu guvernul și cauzele eșuării lor. Vor continua discuția după slujbă.

Părintele Vasile Scurtu slujea cu grijă, ales, cu pătrundere. Darul era încă tânăr în el și neuzat. Avea o voce mângâioasă, armonioasă, adâncă de bariton. Înainte de binecuvântarea inelelor se opri din slujbă și ținu o scurtă orăție, foarte convins de ceea ce spunea: sfințenia logodnei creștine, curăția spirituală și trupească ce trebuia s-o însoțească, supunerea la povățuirea părinților. Toți ascultau în liniște, și mai pătrunși logodnicii. Numai preuteasa Nastasia era neastâmpărată și acum, și din când în când făcea semne cu degetele, cu ochii, cu capul spre celelalte femei, părând foarte veselă și luând puțin la vale, cu semnele ei, cuvântarea soțului său. Nu reuși să atragă atenția nimănui, decât chiar a părintelui, care-i aruncă o privire cu înțeles, după care preuteasa se liniști, și își împreună și ea mâinile a rugăciune.

De inele se miră toată lumea. Ieșise o modă nouă. Nu mai erau subțiri ca mai înainte verighetele, ci de o lățime respectabilă. Puteai face dintr-una trei verighete obicinuite. Lumea se gândea că vor fi fost destul de

scumpe.

Slujba se termină apoi în grabă și, după ce logodiții se sărutară între ei și cu părinții, începură felicitările. Cum stăteau unul lângă altul, erau o pereche frumoasă. Logodnicul era cu un cap mai înalt decât Laura. Era un tânăr înalt, bine legat, cu fața brunetă, cu o mustăcioară fină și deasă, cu ochii lungureți cari băteau în verziu. Semăna cu mamă-sa la ochi și la sprâncene. La fruntea liniștitoare semăna cu tatăl său. Amândoi erau cu fețele luminoase, și cu ochii împăingeniți de emoție. Se țineau copilărește de mână și mulțumeau, înclinându-se ușor, la felicitări.

— Dragii mei - zise directorul Giurca - logodna voastră e o logodnă istorică, așa să știți. S-a făcut în preajma vremurilor mari ce se pregătesc. Să dea Dumnezeu să le ajungeți să vă bucurați de ele!

Directorul pregătise fraza de acasă, o spuse, după obiceiul lui cu emfază solemnă, dar glasul îi era sincer mișcat.

— Mulțumim, domnule director. Să te-audă Dumnezeu, să ne bucurăm cu toții - răspunse tânărul.

— Regret un singur lucru - continuă Giurca - trebuia să aduceți un fotograf să fi luat câteva tablouri din întrunirea de azi.

— Pentru că-i o logodnă istorică? - râse Laura.

— Da.

— O să ne întipărim în minte toate, domnule director.

— În inimă, mai ales - se amestecă în vorbă preuteasa Nastasia, care tocmai trecea pe lângă ei.

Încă nu se așezaseră la masă, când li se aduse o telegramă. Sora și cumnatul doctoriței felicitau pe tineri și pe părinți. Se anunțau nași la căsătorie.

Doctorul și soția sa erau în așteptarea acestei telegrame, deși nu prea sperau să o primească. Avocatul, cumnatul lor, nu răspunsese nimic la scrisoarea de lămurire a Laurei pentru ce nu-i putea urma sfatul. Din

cauza aceasta mai indispus rămăsese doctorul decât soția sa. El ținea foarte mult să nu se pună rău cu persoana aceea importantă de la care aflase în trecut informații prețioase în legătură cu politica românească.

Telegrama îi făcu pe cei doi soți să simtă toată bucuria zilei de azi. Până acum o ușoară umbră nu voia să se împrăștie.

Se servi bere la pahar. De la crâșma lui Binder fusese adus un butoiăș, și un băiat de serviciu priceput umplea paharele. Deși trecuse de ceasurile șapte, era încă năduf, și lumea se grăbi la paharele cu bere de la gheață.

— Dar, cum? Bem aș fără un cuvânt? - întrebă notarul Danciu pe directorul.

— Nu suntem sași să închinăm cu bere. O să vină vremea toasturilor la vin - răspunse acesta, după ce-și șterse mustața de spumă.

— Mie te rog să-mi ții un toast acum, domnule director - zise preteasa, cu păharul de jumătate în mână.

— Eu nu beau vin și nu pot ciocni cu dumneata cu paharul gol.

— Azi nu se toastează decât pentru miri și pentru părinții lor, să nu fie cu supărare, doamnă preteasă.

— Și pentru viitoarele soacre, nu? N-am și eu un fecior și-o fată?

— Să vă trăiască, și să ne țină Dumnezeu până la logodna lor.

Bărbații, cu paharele mereu în mână - era o bere «ca la Habermann în Sibiu», cum spunea Leon Marele - reîncepură discuția asupra rezoluției votată la Ileanda Mare. Era un aspru rechizitoriu făcut guvernului unguresc, după părerea tuturor a, o demascare curajoasă a intențiilor urmărite de contele Ștefan Tisza. Era o reeditare a esenței programului politic al românilor din Ungaria, concludeau unii.

— Stat unitar unguresc, când ei sunt în minoritate

față de naționalitățile din Ungaria, nu vor vedea ei câtu-i veacul, să mai aibă o sută ca Tisza.

— Zadarnic, gărgăunii le-au intrat în cap încă dinainte de 1848, de când au hotărât unirea Transilvaniei cu Ungaria lor. Revoluția i-a pus o vreme cu botul pe labe. Absolutismul le-a potolit puțin înverșunarea politică. Dar Austria, pierzând mereu prestigiul prin războaiele nenorocite, s-a aruncat prin dualism în brațele ungarilor, iar pe naționalități în ghearăle lor.

Luau parte la discuții toți bărbații prezenți. Aici, ca și în toate locurile unde se adunau o mână de români ardeleni, discuțiile politice erau la ordinea zilei. Încă de la procesul *Memorandului* cauza națională, intra adânc în preocupările lor. Părăsirea oficială a pasivității parlamentare; alegerile de deputați, luptele naționale date cu acele privilegii, cari răscoleau și masele mari până în adâncuri; vorbirile și luptele deputaților în parlamentul din Budapesta; presa națională care, din an în an, lua un caracter tot mai ofensiv, scrisă cu tot mai mult curaj - toate acestea contribuiseră ca discuția principală între intelectualii români, și la sate și la orașe, să se învârtă în jurul «cauzei naționale». Numărul abonaților și cititorilor de ziare crescuse îmbucurător de la un an la altul, și din presă se informa toată lumea asupra situației politice de fiecare zi. Dar în această situație politică, nu-i interesa decât știrile și evenimentele în legătură cu românii, cu românismul. Cunoștințele, informațiile, argumentările din presa națională, ajunseseră un bun comun, de care toți se foloseau în discuțiile ce se încingeau. Nu numai atât, dar chiar sentimentele, însuflețirea, indignarea, optimismul articolelor treceau și în sufletele cititorilor. Adeseori în mijlocul discuțiilor oamenii nici nu-și mai dădeau seama că se folosesc de cunoștințe și argumente luate din presă. Și discuțiile, între asemenea împrejurări, erau aproape toate la același nivel. Avocatul, medicul, omul cu mai multă cultură, era adeseori egalat în convorbiri de

preotul de la țară sau de învățător. Așa că și în discuțiile ce se urmară la logodnă între intelectualii satului, ca și în altele, nu se prea putea deosebi când vorbește unul și când altul dintre cei prezenți sub raport intelectual.

— Prin războaie nenorocite! Dar cum s-ar fi făcut altfel unitatea Italiei de-o pildă? Ai fi voit ca Austria să rămână mereu puternică? Poate chiar mai mult! Poate ți-ar fi plăcut să se valideze încă și azi dictonul medieval: «Alții poarte războaie, tu, fericită Austrie, nuntește».

Părintele Scurtu spuse dictonul pe latinește: *Alii bella gerant, tu felix Austria nube*.

— Zic războaie nenorocite întrucât le-a pierdut, și întrucât, în urma lor, politica externă a Monarhiei o face Ungaria. Fără a mai pomeni pe cea internă din Ungaria, unde puterea elementului unguresc și-a ajuns apogeul. Las să-l ajungă, domnule! Las să facă ei și politica externă! Pe cât sunt de inteligenți, vor da mai repede de răpă Monarhia.

— Optimiști e bine să fim, fără îndoială, de aceea aprob întru toate rezoluția votată la Ileanda Mare. Dar, după credința mea, nu trebuie să subestimăm primejdia libertății pe care le-a dat-o Viena ungurilor. Nebuni-nebuni, dar nebunul până una alta te poate și toca în cap. E sigur, și tristă realitate, că în părțile ungurene prin județele Sălaj, Satu-Mare, către frontierele lor de la apus, am început să pierdem teren de la dualism încoace. S-au maghiarizat sate întregi, în care numai slujba bisericească se mai face românește. Sau, mai exact, se făcea până la înființarea Episcopiei ungurești la Hajdudorog.

Fu de-ajuns să fie pomenit numele pentru a se încinge discuția în jurul acestei nouă creații a politicii de maghiarizare, asupra bombei explodate în palatul episcopesc din Dobrițin, asupra întregii lupte date de Biserică și de Partidul Național împotriva acestei episcopii, tot evenimente recente.

— Păi, chiar această întâmplare e o dovadă că e bine

c-a apucat puterea pe mâna ungurilor. Numai ei puteau descoperi nebunia aceasta: unguri greco-catolici. Și la nebunia lor ați văzut cum a răspuns istoria: A explodat cu bombe! Și așa va fi mereu.

— Nu se poate nega însă că mulți români din părțile ungurene au ajuns să-și uite limba prin școlile de stat. Presupuneți încă un veac, sau și numai câteva decenii, în care ei și-ar putea urma fără niciun frâu politica lor de maghiarizare prin școli... Au introdus acum limba lor și în grădinițele de copii. Ei urmăresc cu o perseveranță diabolică planul lor.

— *Diabolus nunquam creat, semper destruit* - zise părintele Scurtu, care fusese un foarte bun elev la latină în liceu.

— Domnilor, să poftiți la masă - se auzi glasul doctoriței. Doamnele, afară de preuteasa Nastasia, erau de mult adunate în grup, și supravegheau, din coada ochiului, ce bunătați se aduceau la masă. Doctorița era ajutată de servitoare și de martia acesteia, o femeie vestită în sat de pricepută la bucătărie.

Trimiseră și după logodnici cari ieșiseră în grădină îndată după ce băuseră și ei câte-un pahar de bere.

Sosiră îndată și, după ce părintele Scurtu spuse *Tatăl nostru* și dădu binecuvântarea, toată lumea se așeză la masă.

Logodnicii veniră din grădină, aducând multă lumină în priviri și în zâmbetele ce le înfloreau mereu pe față. Tânărul avocat rămăsese destul de surprins când Laura, fără să-i lămurească nimic, insistase să facă logodna atât de în grabă - abia trecuse de două săptămâni peste examen. Rămăsese surprins dar fusese încântat, și nu se gândise să-i ceară nicio explicație. Părinții fetei nu-i vorbiseră încă niciodată deschis și hotărât despre viitoarea căsătorie. Știau că se iubesc, se bucurau de vizitele lui dese, de scrisorile ce-i trimitea săptămânal Laurei; era încredințat că ei nu vor pune nicio piedecă. Dar acum, la propunerea Laureide-a face

îndată logodna, el văzu și dovada că părinții lui sunt hotărâți și ei.

Sosise cu trenul numai în după-amiaza aceea și nu avuseseră vreme de nicio explicație înainte de ceremonie, așa că, după ce ieșise în grădină, Laura crezu necesar să-i vorbească.

— Da, am fost surprins puțin la propunerea ta - răspunse Ionică după ce o ascultă.

— După cum ne-a fost înțelesul, mă gândeam la ziua de Sântă-Mărie, ziua ta de naștere!

— Și... îți pare rău că am grăbit?

El o privi adânc în ochii plini de lumină și o îmbrățișe cu duioșie.

— Ce întrebare! Știi bine cât te iubesc.

— Știu, dragul meu, dar nu ți-am stricat vreo combinație?

— Ce combinație?

— Știu eu! Poate ai fi vrut să-ți iei un concediu, să te odihnești după ultimul examen.

— Dar n-am nevoie de nicio odihnă. Dimpotrivă! Am o mare poftă de lucru. Sunt pe cale să-mi închiriez un birou al meu. Șeful stăruie să-i mai ajut vreo două-trei luni, dar nici nu mă gândesc. I-am spus, și a și publicat concurs pentru alt candidat. Dacă m-a surprins puțin graba logodnei, trebuie să știi că m-am gândit să petrecem Crăciunul căsătoriți, în locuința noastră.

— Ascultă Ionică, tu-l cunoști pe doctorul Enea Muntean? Un băiat tânăr.

— Lî cunosc, și-a deschis cabinetul în orașul nostru de vreo jumătate de an.

— Ei bine, el e cauza pentru care am grăbit logodna. Tânărul se opri mirat.

— L-a adus într-o zi la noi cumnatul, avocatul Vlădeanu. L-a adus cu anumite intenții, bineînțeles.

Ionică păli puțin. Știa cât de mult țineau părinții ei, mai ales doctorul, la omul acela.

— Bine, dar nu mi-ai scris nimic!

— Te-nșeli. Ți-am scris. Am propus logodna noastră în timpul cel mai scurt. Era răspunsul meu.

— Părinții tăi au stăruit?

— Da, mai ales tata. Dar să nu crezi că ar fi avut ceva împotriva ta. Numai din simplu motiv de-a nu supăra pe cumnatul. Grozav ce ține tata la prestigiul lui.

— Da, e un om cu nume, un om cunoscut, și tânărul pe care-l recomanda nu era de lapădat. Îmi pare rău că nu m-ai avizat, spuse el gânditor.

— Era nevoie?

— Închipuie-ți că te-ar fi putut convinge...

— Ionică, ce vorbe sunt acestea?

Tânărul știa că spune o absurditate, dar vorbi din amărăciunea ce-o simți împotriva părinților ei. Cum se putea să se agațe de alte planuri, când el făcea curte stăruitoare Laurei de patru ani, după ce se împrieteniseră de foarte tineri.

— Iartă-mă, te rog, nu m-am îndoit de tine, ci de insistențele părinților tăi. M-au întristat fiindcă eu credeam că nici ei nu se mai pot gândi la altă partidă pentru tine.

— Dacă nu intervenea cumnatul te asigur că nici nu s-ar fi gândit vreodată. S-au obicinuit însă să nu-i facă nicio opoziție. O, eu nu simpatizez pe oamenii aceștia «cu prestigiu», cari așteaptă să-i asculte toată lumea și se amestecă în trebile altora! Și în celea mai intime.

— Și... ce impresie ți-a făcut doctorul Muntean?

— Ia, nicio impresie. E un băiat plăcut, frumușel, dar atât. Am mai văzut eu destui ca el. Ce impresie să-mi facă? Doar eu te aveam de mult pe tine în suflet. Ba pot să-ți spun că am fost chiar revoltată.

— Cum așa?

— Păi, atitudinea asta, de a veni să vezi mai întâi o fată cu intenția căsătoriei. E ca și când ai merge la o prăvălie să vezi o marfă, dacă-ți place o cumperi, dacă nu, pe-aici ți-e drumul! E umilitor pentru o fată.

Lui Ionică îi reveni buna dispoziție.

— Și ce crezi? Muntean ar fi fost amator?

Laura îi astupă gura cu palma.

— Cum vorbești! Se poate, cum s-a văzut din insistențele ulterioare ale cumnatului.

— E un lucru important de știut. Vom locui în același oraș cu doctorul Muntean.

— Ionică, am să mă supăr! Și ce-i dacă vom locui în același oraș? Pentru mine există alt om afară de tine?

— Draga mea! Te-am ofensat, dar numai în glumă am spus. Mi-ai și dat dovada și știu că mă iubești. Oleacă de umbră tot mai rămâne însă pe sufletul meu. Eu credeam că voi fi primit în familie fără cea mai mică rezervă din partea familiei tale.

— Dar așa și ești primit! Să nu te îndoiești nicio clipă! De câte ori nu mi te-au lăudat părinții mei. Iar acum, după telegrama primită de la mătușa și cumnatul, au scăpat și ei de-o îngrijorare: să nu se supere aceia. Iată, nu s-au supărat! Se îmbie de nănași. Asta înseamnă că armonia s-a restabilit în familie. De altfel pentru mine e de puțină importanță această armonie. Eu n-aș putea trăi sub teroarea nimănui.

Trecând peste această explicație cei doi logodnici începură să vorbească cu însuflețire despre viitor. Laura îi ceru să-i descrie casa în care voia să-și deschidă biroul avocațial. Fu de părerea că ar fi mai bine să închirieze o casă mai mare în care putea să aibă și locuința și biroul. Ea știa de acasă că e de mare utilitate să ai cabinetul în locuință. Are cine primi clienții și când omul nu-i acasă, sau li se poate spune peste câtă vreme să vină.

Vorbiră însuflețiți de viitoarea locuință, alegeau și descriau mobila nouă. Ea ar dori ca să aibă și o grădină, el spunea că la centru, unde va trebui să aibă biroul nu sunt case cu grădini, și că, dacă-i aceasta dorința ei, tot va trebui să aibă biroul separat. De altfel biroul nu va fi niciodată pustiu sau încuiat, pentru că va trebui să aibă cel puțin un scriitor, căruia îi va da instrucțiunile necesare cum să primească pe clienți în cazul când el ar fi ocupat

la judecătorie sau la tribunal.

Vorbeau despre aranjarea salonului lor când fură chemați de servitoare la masă.

III

Masa ținu până către unsprezece seara. La friptură directorul Ion Giurca, sub titlul că era nestorul intelectualilor din comună, își ținu toastul de felicitare pentru miri și părinții lor. Îl compusese de alaltăieri și-l știa bine pe dinafară. Așa de bine încât nime nu se putea gândi că-i pregătit înainte, și-l spuse cu emfaza lui solemnă, obicinuită. Stăruia asupra logodnei istorice, pentru că se făcuse în vremuri istorice. Ceea ce le spusese logodnicilor felicitându-i, se văzu acum că nu era decât o frază din toast.

Spuseră câteva cuvinte și părintele Scurtu și notarul Danciu. Acesta din urmă făcu elogiul părinților, vorbi de armonia ce stăpânea între intelectualii din comună, «armonie care e o forță națională», și pe care o dorea între intelectualii tuturor satelor. La această bună înțelegere și solidaritate contribuise în mare măsură familia doctorului, spunea notarul. Doctorul și nevastă-sa nu s-au izolat de ceilalți, nu s-au ținut mai mult decât ei, deși toată lumea știa că ar fi putut afla motive, coborând amândoi din familii cunoscute. Ceea ce regreta el și regretau cu toții era că domnișoara Laura îi va părăsi în curând. «Din buchetul intelectualilor din sat vor pierde floarea cea mai frumoasă.» Spera însă că din când în când va veni cu viitorul ei tovarăș de viață să-l mai vadă, să petreacă o dup-amiază cu ei.

Vinul era vechi și bun, păhărele se ridicau des spre închinare, și voia bună pusă stăpânire pe toți. Chiar doamna Giurca, soția directorului, uitând de haina care o strângea, vorbea destul de animat cu notărașita.

Preuteasa Nastasia ceru voie să spună și ea un cuvânt Laurei. Ședea lângă fată la masă. O aplaudară cu toții pentru curajul și noutatea gestului, singur părintele-i trimise priviri întrebătoare.

Ea se ridică, spuse câteva cuvinte, apoi îmbrățișe deodată pe Laura și izbucni în plâns.

Toată lumea fu surprinsă. Părintele Scurtu se simți foarte strâmtorat. Va crede lumea că s-a amestecat puțin de tărâie vinului, deși ea nici nu-l gustase căci nu-i plăcea.

— Scuzați, vă rog. O mică emoție. Îmi pare așa de rău c-o pierdem pe Laura.

Își șterse ochii cu batista și șezu la locul ei, pentru întâia oară intimidată în seara aceea.

Și doctorița și Laura știau că Nastasiei îi era foarte dragă fata. Nu era decât cu patru ani mai mare decât ea.

Erau des împreună, și Laurei îi plăcea să se joace cu cu doi copii ai preutesei. Se înțelegeau în toate, aveau aceleași gusturi în îmbrăcăminte. Își făceau de multe ori rochiile la fel.

— Dar încă n-o pierdem, draga mea. Logodna nu-i căsătorie, și Ionică are încă multe de aranjat până la căsătorie.

Laura o luă de mână.

— Până la Crăciun mai este - zise ea mișcată.

— Apoi ne vom vedea des. Voi veni și eu pe-acasă, vei veni și tu la mine.

Se trecu ușor peste incident, și Nastasia se însenină nu **p**este mult. În realitate ea nu se emoționează numai pentru că Laura va părăsi satul, ci, în primul rând pentru că... Pentru că în curând nu va mai fi ceea ce a fost până acum. Îi reveni emoția ei dinainte de căsătoria sa, când trebuise să părăsească casa părintească. Îi părea rău și acum după cuibul acela cald în care-și visase toate visurile tinereții. Anii cei mai frumoși din viață! Să n-ai nicio grijă, să te simți ocrotită de părinți și să trăiești celea mai frumoase visuri. O asemenea încântare nu mai întâmpina în viață, deși își iubea bărbatul și copiii. Era, într-o privință, încă tot copil. Poate de aceea era așa de neastâmpărată, cu ieșiri neprevăzute în societate, ceea ce îl cam umplea de nedumeriri pe soțul său. I se părea uneori că nu era destul de serioasă.

Și la gândul că și Laura va pierde ceea ce ea a pierdut de mai de mult, se emoționează și izbucni în plâns. Întâi se rușină de slăbiciunea sa, dar se liniștește în curând îndată ce Laura-i luă mâna într-una sa.

Și acum ascultă și ea, în rând cu celelalte doamne, conversația ce se aprinde din nou între bărbați, întâi iarăși asupra rezoluției votată la Ileana, apoi asupra altui subiect.

Ziarul *Românul* adusese de curând o informație, un comunicat oficial al agenției telegrafice ungare, în care se spunea că elevii de la liceul din Blaj, patru la număr, care au arborat la 3/15 mai stindarde naționale pe Piatra Libertății, pe turnurile catedralei și pe Crucea lui Iancu, de pe dealul de către comuna Sâncel, au făcut mărturisiri complete cu prilejul anchetei oficiale. Ancheta s-a terminat. Li s-a cerut explicații asupra cuvintelor: «A sunat ora. Carpații se cutremură», și ei le-au explicat cu nerușinare că au înțeles dezrobirea românilor ardeleni. Se mai spunea în nota agenției telegrafice ungare că toți cei patru delincvenți locuiau în același cvartir, la unul dintre profesorii liceului. Într-o notiță însoțitoare redacția *Românului* trăgea la îndoială veracitatea celor comunicate oficial, și aștepta alte informații.

Faptul era cunoscut de opinia publică din Transilvania, și fusese discutat de către intelectualii din sat și până acum. Nici nu era un fapt nou, neobicinuit, pentru că aproape în fiecare an se arbora un steag tricolor cel puțin pe piatra comemorativă din Câmpul Libertății. Dar și redacției ziarului și cititorilor le păru exagerată relatarea oficială asupra rezultatului anchetei. Se spunea între altele că jandarmii cari staționau în piață, în fața catedralei, în vremea anchetei, au fost huiduiți de clerici cari umpluseră fereștile Seminarului dinspre piață.

Reaua intențiune și exagerare erau vădite. Dar cu ce scop? se întrebau bărbații de la masă.

— Pentru a înverșuna și mai mult situația, este evident – zise doctorul Preda.

— Ei vor să aducă fapte concrete pentru a dovedi legitimarea eșuării tratativelor lui Tisza.

— Dar cum asta? Toată presa ungurească a răsuflat ușurată la vestea eșuării definitive a tratativelor. Ungurii n-au voit și nu voiesc nicio înțelegere cu noi – interveni notarul Danciu.

— Ei da! Nu pentru ei e nevoie de legitimarea nereușitei.

— Dar pentru cine?

— Pentru alți factori. Se pare – insinuă doctorul a fi bine informat – că factori cu mult mai înalți au cerut tratativele.

— Vrei să spui de inițiativa regelui Carol?

— Nu. Se pare că a fost o presiune a Berlinului asupra Vienei.

— A Berlinului? – se mirară mai mulți.

— Apoi da! Germania e prima forță în Tripla Alianță. Și Germaniei nu-i este indiferent dacă într-un viitor război România va fi cu Puterile Centrale sau contra lor.

— Contra lor? Adică cu Rusia?

— Ați văzut că vizita țarului în care nu credea nime, s-a produs la Constanța. Ei bine, astfel de vizite nu vin dintr-odată. Se prepară îndelungat. Și serviciul de spionaj german a putut afla din bună vreme.

— Hm! Dar dacă într-adevăr s-ar fi amestecat și Berlinul, asta ar însemna că chestiunea românească a ajuns una europeană – zise gânditor învățătorul Vasile Stoica.

— A ajuns încă de la procesul *Memorandului* – hotărî directorul Giurca.

— Platonice, poate! Dar o problemă nu ajunge europeană decât când interesează practic Europa, zise doctorul. Când Europa are interes.

— Asta e sfânt! – interveni părintele Aron Vestemean.

— De dragul ochilor noștri nime nu o să-și strice liniștea lui. *Memorandul* a făcut o vreme zarvă și peste graniță, dar de-atunci s-au scurs ani după ani, ungurii au turbat tot mai tare, și nicio țară străină n-a mai spus un cuvânt. N-au avut niciun interes, și dacă nu vor avea, nu se vor mișca nici în viitor.

— Mie-mi pare probabilă versiunea cu Berlinul – zise Leon Marele. – împăratul Wilhelm e un om căruia îi cam place să dea cu pumnul în masă.

— Numai ceva se opune. Dacă în realitate ar fi intervenit Germania pentru tratative – se știe că regele Carol e foarte bine apreciat în Germania – ele n-ar fi eșuat. Ungurii ar fi fost siliți să primească condițiunile Partidului Național – zise tânărul preot.

— Cine poate porunci nebunului? – sări directorul iritat.

— O singură explicație ar fi pentru asemenea caz. Că încă nu-i iminentă nicio primejdie de război. În asemenea caz împăratul Wilhelm mai poate lăsa pe nebuni să-și facă de cap.

— Domnilor, dar e o simplă părere! – zise notarul.

— Noi credem așa de ușor tot ce ni se pare în favorul nostru. Parcă pe împăratul Wilhelm îl doare capul de noi și de celelalte naționalități! Parcă în provinciile poloneze ale Germaniei nu s-ar duce o politică de germanizare, asemănătoare celei ungurești.

Doctorul se simți atins puțin în prestigiul lui de om bine informat.

— Nu din inițiativa lui. Se afirmă că regele Carol a intervenit pe lângă el în acest înțeles. Era mai demn pentru el să lucreze la Berlin decât la Viena, unde azi ungurii sunt mai tari, câtă vreme îi va mai suferi moștenitorul tronului Francisc Ferdinand. La orice caz, cumnatul mi-a făcut asemenea aluzii.

Se întoarseră apoi din nou la diferitele versiuni cari circulau în legătură cu fapta elevilor de la Blaj de la 3/15 mai. Directorul voia să creadă în întregime comunicatul

oficial unguresc. I-ar fi plăcut să fi răspuns băieții atât de cutezător; i-ar fi plăcut să fi huiduit clericii pe jandarmii din piață. Dar ceilalți erau de părerea notiței din ziar: că relatarea oficială era tendențioasă și exagerată. Se știa, de-o pildă, cu certitudine, că nu toți cei patru elevi au locuit într-un singur cvartir. Se mai zvonea că ei n-au așteptat nicio anchetă, și au trecut, prin - <Vama-Cucului>**r** în Țară. Ancheta oficială nu i-a mai aflat acasă. Dacă i-ar fi aflat, ar fi fost deținuți imediat.

Vorbiră apoi despre unele zvonuri după care doi-trei inși din Comitetul Executiv al partidului ar fi fost pentru primirea concesiunilor făcute de Tisza. De altfel aceste concesiuni nu erau decât vag cunoscute, oficial nu se publicaseră încă din nicio parte. În jurul celor ce se bănuiau a fi fost se încinse o discuție pur teoretică: întrucât ar fi fost primejdioase sau folositoare? Acum puteau discuta nestingheriți întrucât tratativele eșuaseră definitiv.

Leon Marele luase binișor la cap, și avu gust să facă o teorie. Să fi primit concesiunile așa cum s-au oferit, să avem prefecți români în vreo cincisprezece județe, și o bună parte din administrație, și să ne fi pus pe o strașnică propagandă naționalistă, cu adunări, cu petreceri, cu coruri, cu tricolor. Cine ne-ar mai fi putut opri? Jandarmii sunt la ordinele administrației. Să le tragem o păcăleală ungurilor. În sfârșit, dacă nu putem avea toate drepturile naționale deodată, să ni le luăm pe rând. Parcă se vorbea că între concesiuni era și o intensificare a industriei din sud-estul Ardealului. Ar fi ajuns și populația românească la un câștig mai bun, lucirând în fabrici. Ne-ar fi crescut o clasă muncitorească mai luminată, și poate ni s-ar fi înjghebat chiar una mijlocie.

— Nu i Tăria noastră e în intransigență, domnule învățător - se opuse tânărul preot, care la un păhar de vin gândea repede și pătrunzător. - împăcarea înseamnă renunțarea la intransigență.

— Dar să presupunem că nu ni s-ar fi cerut desființarea partidului, nici lepădarea programului politic.

— Chiar și în acest caz ar fi fost o mare primejdie. Crezi dumneata că un român ajuns o dată prefect sau într-o altă slujbă importantă, ar mai rămânea intransigentul de azi? Avem pildă în Bucovina, unde guvernarea austriacă nu i-a scos pe români din toate slujbele. Ascuțișul luptei lor naționale a fost tăiat. O slujbă de stat într-o țară străină și dușmană pune la multe ispite caracterele. Dar să nu mergem până în Bucovina. Să ne gândim ce se pregătea la noi sub absolutism.

— Ce se pregătea?

— Adormirea energiei luptătoare a naționalismului român.

— Mie mi se pare - interveni notarul - că singurul răstimp în care am mai răsuflat și noi românii, a fost chiar perioada scurtă a absolutismului. În vremea lui ni s-au ridicat câteva familii în posturi mai înalte. În vremea lui am avut și noi câțiva «domni», s-au înjghebat câteva averi. Mai mult încă: tot în acest răstimp a început o mai serioasă organizare economică și culturală a românilor de la noi.

— Da, e adevărat - răspunse preotul - dar tot din perioada aceasta ne-a rămas o dezorientare în lupta politică ce a ținut până de curând. Nu am avut mereu, până înainte cu două decenii, oameni cari se alegeau deputați în partidele guvernamentale? Cari credeau că pot fi folositori în parlamentul din Budapesta? Și, apoi, câte din familiile înălțate pe treptele sociale în diferite slujbe nu vorbeau bucuros nemțește? Și, era numai un început. În acest răstimp s-a agravat și greșeala de a crede în protecția Vienei, și a deviat busola instinctului național de la adevărata ei stea polară. Spuneți, câți români au fost condamnați sub absolutism pentru iredentism, ce ziarist a fost închis?

— Pentru că aveam mai multă libertate - zise notarul.

— Nu numai pentru asta, nu numai pentru că cerberii noștri erau austriecii și nu ungurii. Ci în primul rând pentru că atitudinea noastră națională devenise foarte leșioasă, ca să zic așa. Între 1848 și dualism parcă s-ar fi pus un veac de ani. Lumea nu se mai gândea decât la «armonia» popoarelor din Monarhie, la mijloace pacifice și constituționale de luptă. Naționalismul lor era satisfăcut printr-o negație nu printr-o afirmare. Negația era satisfacția de a vedea pentru moment pe unguri subț călcâi.

— Trebuie să dăm dreptate părintelui - zise doctorul Preda.

— Se vede că cunoaște istoria mai apropiată. Revenirea la duhul din 1848 nu s-a făcut decât prin opresiunea ungurească de după dualism. Electrizarea conștiinței naționale n-a început decât prin *Memorand* și s-a accentuat prin activitatea parlamentară, prin alegeri, prin luptă. O împăcare cu ungurii ne-ar fi scăzut elanul de rezistență și de luptă. Să bem un pahar de vin pentru prăbușirea tratativelor.

— Și pentru voinicii de la Blaj.

— Mă rog, mă rog! Pe rând ca la moară. Fiecare eveniment cu închinarea și paharul său - zise Leon Marele.

— Vorba lui Coșbuc:

„Nici pentru un sfânt două pahare, Niciun pahar pentru doi sfinți”.

— Eu propun să bem un pahar și în cinstea vizitei de la Constanța - zise directorul cu ochii scăpărători.

— Pentru izbucnirea grabnică a marilor evenimente ce fierb în «subterenul Europei».

— Hm! Pentru ceea ce fierbe în subterenurile Rusiei eu mă cam tem, directoare - zise docto Tul.

— În orice caz, istoria ne poruncește să fim precauți. În amintirea ardelenilor rușii sunt încă tot aceia cari au

înecat în potopul lor revoluția ungurească din '48, chemați de Viena. Câte-un bătrân ne mai spune că-i întreba: «pravoslavnic?» Și dacă-i răspundea «pravoslavnic» și făcea cruce, trecea cazacul mai departe în goană după «păgân», după ungur. Dar românii de dincolo îi cunosc și din 1812 și mai pe urmă, din 1877. Panslavismul de care sunt minajați acum nu ne anunță nouă românilor niciun bine. E de ajuns să privim o hartă să vedem între cine suntem așezați, și în drumul cui. Eu, drept vorbind, nu pot crede că până trăiește regele Carol care-i cunoaște din 1877 - 78, poate fi vorba de o alianță a României cu Rusia.

— Nici eu nu pot crede - zise notarul Danciu.

— Regele României e german și un om loial. Dacă într-adevăr mai este în valoare aderarea României la Tripla Alianță.

— Dar nu s-a auzit nimic să nu mai fie, desigur că mai este - se miră doctorul!

— Totuși știm cu toții din ziare câte dificultăți i-a făcut României diplomația Monarhiei în războiul balcanic și cu prilejul Păcii de la București. Nu a fost nici pe departe o atitudine de alianță sinceră.

Femeile protestară mai de multe ori împotriva acestei conversații care nu se mai isprăvea. Preuteasa, crainicul lor, îi înfruntă cu asprime. Nu erau deloc cu atențiune «la dame». Nu erau galanți, nici complezenți cel puțin.

— Domnule director, dumneata ești chemat să salvezi situația - sfârși ea.

— De când așteaptă toată lumea un cântec. Doar suntem la o logodnă nu la o ședință a Comitetului Național. Las să mai pună și alții țara la cale!

Năcazul era că Ion Giurca încă nu ajunsese la stadiul cântecului. Cu atenția mereu încordată la ce se vorbea, cam uitase de pahar. Iar el nu lua așa în grabă la cap ca Leon Marele. Directorul nu se lăsa îmbiat când era în dispoziția necesară, dar acum trebui să sufere să o

ia înainte colegul său. Doamnele insistară să audă un cântec.

Leon Marele avea un cântec, cu refrenul: *Măi Marine, măi Marine măi*. Avea însă o voce mediocră, și acum începuse și prea sus. Cu toată străduința colegului Stoica de a-l ajuta, secundându-l, cântarea căzu. Salvară situația soțiile lor, cele două verișoare, cari cântară frumos romanța *Pe sub fereastră curge-un râu*, un text frumos de poeta Maria Cunțan, cu o muzică impresionantă, nu se știa de ce compozitor. Le acompaniară și cei doi logodnici. Discuțiile între bărbați încetară deodată.

Cântă apoi preuteasa Nastasia o doină cunoscută de pe Secaș, care-i plăcea foarte mult Laurei, și toată lumea o aplaudă.

Directorul băuse câteva păhărele și simțea că i se apropie dispoziția". Deodată, în larma conversației care deveni generală după doina preutesei, se auzi tușind și dregându-și glasul. Oaspeții se făceau că nu-l observă, pentru că nu-i plăcea să i se înregistreze pregătirile. Avea datina să-și ducă degetul după gulerul tare, ca și când ar voi să-l mai lărgască, să-și treacă de câteva ori mâraa prin părul pieptănat în sus, să-și mângâie amândoi obrajii, să sucească de câteva ori din grumaz. Îi plăcea să-și facă toate preparativele acestea neobservat, sau mai exact, ca și când ar fi preocupat de altceva, și să înceapă deodată prin surprindere.

Așa făcu și acum, înainte de a începe una din cântările lui favorite:

Din Șiret și până-n Prut Murgul apă n-a băut, Iarbă verde n-a păscut.

Hai, hai-hai, murgule hai!

Că de-a și păscut vreodată A păscut iarbă uscată și-a băut apă din baltă.

Hai, hai-hai, murgule hai!

Vocea lui nu mai avea frăgezimea tinereții, cu care sucise pe vremuri capetele multor fete, și-i puneă pe

popii cei bărboși, în familiile cărora făcea curte, să aducă din pivnițe vinul cu vadra. Dar era încă nespus de melodos și plin de răsunete.

Deșteptă un adevărat entuziasm. Câtă vreme discutaseră bărbații nu observaseră că au băut binișor. Dar acum se simțiră cu toții înflăcărați ascultându-l. Și o mare veselie izbucni între oaspeți. Doamna Giurca își netezea satisfăcută părul pieptănat lins. Bărbatul său ajunsese deodată în centrul atențiunii generale.

Urmă un cântec după altul, și nici paharele nu rămâneau fără treabă. În unele romane și doine era acompaniat de toată lumea, afară de nevastă-sa și doctorița. În asemenea cazuri directorul se ridica în picioare și dădea tactul, ca și când ar fi condus un cor. Îl dădea cu amândouă brațele întinse. Gesturile lui nuanțau fin toate întorsăturile melodiei. Însuflețirea și voia bună creșteau mereu.

Fu una dintre convenirile tipice ardelenesti, în care nu se putea înțelege o petrecere fără cântece. Directorul îi puse pe rând pe fiecare să cante cântarea favorită. Și-l ajuta cu râvnă pe fiecare. Abia putu scăpa doctorița.

— Într-o zi ca asta, nu puteți avea nicio scuză - stăruia directorul.

— Scuza e una și bună, dacă n-am glas de cântat. În locul meu te rog să cânti dumneata: *Pe lângă plopul fără soț*. E romanța mea favorită.

El se simți măgulit și-i împlini dorința.

Numai pe nevastă-sa n-o puse să cante. Notarul îl făcu atent c-o uitase.

— N-am uitat-o, dar ea e din neamul păunilor. O să-i cânt însă și cântarea ei favorită.

— Care e? - întrebă femeile.

Bărbații știau de mult. De câte ori era în culmea dispoziției directorul zicea: acumă vă cânt cântarea nevastei mele. Și începea *Deșteaptă-te române*. Când îi iniție în taina asta, crezură. Era într-adevăr cântarea ei favorită? Dar, pe rând avură prilejul să se convingă că

directorul nu glumea.

Intonă deci imnul național, și în curând îl acompania toată lumea. Chiar și nevastă-sa mișca buzele, dar glasul nu i se auzea. Se zguduiau fereștile. Imnul a trebuit să se audă și în uliță până departe.

Când se isprăvi, oaspeții băgară de seamă că ochii doamnei Giurca jucau în lacrimi. Își luă batista și începu să-i zbicească pe îndelete, fără a se feri.

Notarul fu de părerea că au stat destul. Era târziu. Se ridicară cu toții. Dar nu începură să-și ia rămas bun până nu cântară, sub comanda directorului *Pe-al nostru steag e scris unire*, și un imn nou pe care-l știa singur

Giurca, nu se știe de unde i-a învățat melodia, și el ținea taină mare. Era marșul pe textul lui Șt. O. Iosif: *Veniți viteji apărători ai țării*, cu care armatele române trecuseră Dunărea cu prilejul războiului balcanic. Chiar directorul îl cânta numai pentru a treia oară. Marșul uimi și făcu impresie adâncă. Era o puternică vibrație românească în el.

IV

În ziua de duminică, 28 iunie 1914, părintele Scurtu sluji ca de obicei vecernia și își ținu predica. Predica principală de duminică și sărbători era la liturgie, dar el, de când fusese trimis preot la sat, se obicinuisese să cuvinteze și la vecernie. Era mai mult o scurtă cateheză, care nu trecea de zece minute, de un sfert de ceas, cel mult. În parohia de unde venise nu prea avusese credincioși la vecernie, dar el stăruia să predice chiar și pentru zece oameni, iar uneori mai puțini. Parohia de acum era mare, și biserica se umplea și la vecernie, mai mult cu femei, cam trei sferturi din ascultători. În număr mic venea tineretul, care dup-amiaza mergea la pavilionul de dans, cu toate stăruințele preotului de a-l amâna până după vecernie.

De data asta părintele Scurtu explică încheietura din Simbolul credinței: «Și iarăși va să vină să judece viii și morții», și stăruia asupra necesității judecății, și pentru

oameni și pentru neamuri. Dumnezeu a pus în sufletul omului setea de dreptate și nu a putut s-o pună în zadar, ca pe-o năzuință care nu se poate realiza niciodată, cum se întâmplă de multe ori în lume. Ar însemna că Ziditorul i-ar înșela pe oameni cu voia, ceea ce este cue neputință, fiind el adevărul însuși și dreptatea. De aceea e necesară judecata pentru ca dreptatea care nu poate triumfa totdeauna în lumea aceasta, să triumfe în viața viitoare.

Vorbind, gândul îi zbura mereu la nedreptățirea neamului său, și era ispitit să alunece la pilde din viața reală, dar se stăpânise. Ținea ceasul în mână să nu treacă peste cele zece minute, și dacă ar fi alunecat ar fi prea lungit cuvântarea.

După vecernia care se sluzea la ceasurile patru, mai stătu acasă vreun ceas, două, inducând în matricole trei boteze de azi și două cununii, apoi ieși în uliță și porni către birtul lui Binder. Pe la șase se adunau la popicăria din clădirea birtului intelectualii satului și, când era liber, nu lipsea nici el. Preuteasa se dusesese în vizită la Laura. Vorbise prea puțin cu ea cu prilejul logodnei și avea să-i spună multe, și să-i dea o mulțime de sfaturi pentru vremea dintre logodnă și căsătorie.

Îi află pe la sfârșitul primei ture, și fu primit cu urale.

— Încă o bere, băiete! – strigă dându-și o mare importanță, directorul. Pe masă, la o parte, era o roată de pahare, atunci aduse, tivite cu spumă groasă.

— Vă rog, poftiți și închinați, eu mai aștept – zise preotul.

— Vorba e că nu poți aștepta, trebuie să închini cu noi în rând în sănătatea directorului.

— Dar ce s-a întâmplat?

— Dintr-o lovitură toate nouă – spuse cu mândrie Leon Marele, ca și când el ar fi săvârșit isprava. Era lege că cine făcea asemenea bravură să plătească un rând de beri pentru toți jucătorii.

— Dar eu n-am niciun drept – zâmbi preotul – nu pot

să-l bag în cheltuieli deajbă pe eroul zilei.

Copilul venise cu berea.

— Să fie de bun augur - zise notarul închinând cu Giurca. Toți ceilalți ciocniră pe rând paharele cu el.

— Să treacă și la alții cinstea - zice Stoica.

— Tu n-ai de ce te teme! Dreapta ta îți ține parte - zise Marele.

— Numai pentru mine să nu fie lovitura directorului de bun augur, pentru că azi mi-e punga sleită.

— Parcă n-ai avea credit la Binder!

Părintele picase bine. Într-o partidă erau mai puțin cu unul decât în cealaltă. Li se alăturară la joc și primarul Nicolae Roșu și țăranul fruntaș Ion Oprea, cari uneori duminica, venea și erau cu bucurie primiți în grupul lor. Așa că erau șapte de toți, iar acum preotul trecu în partida doctorului unde nu erau decât trei, și trebuiau să dea pe rând câte unul, șase lovituri în loc de trei.

Se termină prima tură și intră și părintele Scurtu în joc. Îl lăsară să înceapă el. Din două lovituri nu căzu nimic, dar la a treia bila lovi în plin și se auzi larmă mare de lemn uscat. Căzură toate. Era întâia oară când preotul puțin îndemânat făcuse asemenea bravură. Porniră alte urale, în vreme ce părintele se uita uimit la pionii căzuți, nevenindu-i să creadă.

— Ți-a fost gura de aur, notarule - zise cu însuflețire Leon Marele, începând să strige pe băiatul de serviciu.

— S-au dus botezele de azi - glumi doctorul.

— De va merge cum a început, se duc și cununiile - se bucură învățătorul Stoica.

— A fost o întâmplare, vă asigur, nu-i destoinicie.

— O întâmplare fericită - zise directorul vesel. Continuară și mai jucară vreun ceas, când veni în grădină pârgarul comunal Dumitru Albu, îl chemă la o parte pe primarul și-i spuse ceva în taină mare.

— Ce vorbești? Nu se poate! - se miră primarul cu fața schimbată.

Pârgarul îi vorbi iar.

— Nu-i cu putință, măi Dumitre!

Niculae Roșu, primarul, se întoarse spre grup care continua să fie atent la lovituri. Era foarte palid, și în ochi îi lucea un fel de spaimă.

— Domnilor - începu el, dar se opri îndată. Pârgarul rămase nemișcat subț mărul unde vorbise cu primarul.

— Ce este? - întrebă Stoica, mai puțin curios de joc decât ceilalți.

— Uite ce spune Dumitru! - și iar i se opri vorba în grumazi.

— Vino mai aproape, măi Dumitre!

Pârgarul Dumitru Albu se apropie. Era palid și părea că pășește nesigur.

— Spune tu - zise primarul.

Fu atrasă acum atențiunea tuturor. Cu bila în mână, țăranul fruntaș Ion Oprea, care era la rând, se apropie și el de grup.

— Dar ce s-a întâmplat? - întrebă doctorul.

— Zice c-au omorât pe moștenitorul tronului - spuse cu greu pârgarul, privind peste capetele lor.

Câteva clipe fu o tăcere desăvârșită.

— Ce prostie! - izbucni doctorul care se reculese mai întâi.

— Cine spune?

— Vorbesc oamenii de vreun ceas pe la porțițe", pe uliță. Zice că s-ar fi auzit de la poștă. M-am dus la poștă și poștărița mi-a spus că-i adevărat. Zice că l-au omorât sârbii și pe el și pe nevastă-sa în Sarajevo, azi înainte de amiază.

Se puse din nou o liniște de mormânt. Ion Oprea¹ se duse încet și aruncă bila în cușculia lor.

— Zgripturoaica aceea ți-a spus? - se trezi mai întâi directorul.

— Aia e o unguroaică încarnată fiind o șvăboaică maghiarizată. Nu se poate da nimic pe vorbele ei.

1 în manuscris, greșit : Opriș (n. ed.).

— Să dea Dumnezeu - zise pârgarul.

— Dar spune că au primit aviz telefonic de la poșta din Sibiu.

— Și acolo-i un cuib de năpârci! Ce n-ar da ei ungunii să se fi întâmplat asemenea nenorocire.

Notarul Danciu își luă pălăria.

— Domnilor, așteptați-mă aici. Mă duc să telefoniez la prețură, deși cum e duminică, nu cred să fie cineva acolo.

Pe drum până la primărie, îl opriră oameni să-l întrebe. Nu știa nimic. Era imposibil să fie adevărat. Va întreba acum la prețură. Dar de-acolo nu-i răspunse nimeni. Se vede că nu era pui de om. Atunci ceru prefectura.

Poștărița se încumetă să-l întrebe pentru ce chema după prețură prefectura.

— Umblă un zvon teribil prin sat. Aș vrea să liniștesc lumea.

— Cu uciderea moștenitorului?

— Da!

— Din nenorocire, nu e zvon, e adevărat.

— N-am primit nicio înștiințare oficială.

— Nici noi, dar ni s-a spus pe cale particulară.

— E cu neputință!

— Toată lumea crede așa. Dar din nenorocire e adevărat.

— Doamnă Weber, ești conștientă ce responsabilitate îți asumi vorbind așa?

— N-am ce face dacă e adevărat.

— Te rog să-mi dai prefectura. Vom vorbi mai pe urmă.

— Peste un sfert de ceas avu legătura cu prefectura. Îi răspunse un funcționar pe care-l cunoștea. Oficial nu știa nici ei nimic, dar tot orașul vuia. Probabil că nenorocirea s-a întâmplat.

Notarul Danciu puse receptorul pe stativ și privi aiurit prin cameră. Unde să mai întrebe? Dar cum ar fi

cu puțință?

Își luă pălăria și veni la popicărie. Grupul tăcea întins când se apropie. Erau toți în picioare cumu-i lăsase.

— Așa-i că nu-i adevărat? - întrebă doctorul.

Dezolat, povesti ceea ce aflate. Nu era o știre oficială, dar foarte probabil era adevărată.

— Dacă-i adevărată e o grea nenorocire - oftă doctorul.

— Dacă-i adevărată o să avem război! - zise tânărul, preot.

— Război? Cu Sârbia? - întrebă Stoica.

— Război! - se miră primarul.

— Cu Sârbia și cu Rusia. Rusia nu va lăsa pe sârbi singuri, asta e sigur!

— Dacă-i adevărat - se trezi directorul ca și când ar fi fost cuprins subit de-o exaltare - dacă-i adevărat începe răfuiala cea mare. Când spui Rusia, spui și Franța.

— Să sperăm că nu-i adevărat - zise notarul. O știre ca asta e imposibil să nu primească până acum o confirmare oficială. E cu neputință ca ministrul de interne să nu ia măsuri administrative.

— Ar fi trebuit proclamat până acum noul moștenitor - mai adaose doctorul Preda.

Țăranul fruntaș Ion Oprea, care nu se amestecase în vorbă până acum, își luă pălăria dintr-un măr și gata de plecare zise:

— Domnilor, va fi ce va vrea Dumnezeu. Seara bună.

În scurtă vreme plecară tăcuți, luați de gânduri grele cu toții. Directorul Giurca rămase în urmă. De la portiță se întoarse înapoi. Chemă băiatul de serviciu, comandă o porție de brânză cu ceapă verde și o jumătate de kilogram de vin.

În grădină nu mai era nimeni. Se duseră și cei doi copii cari puneau popicile. Cădea înserarea și în grădină era bine și răcoare. Iarba dintre pomi fusese cosită de

curând, era abia celită. Mireasma ei umplea grădina

Directorul mănca cu poftă. Avea încă dantura completă și ronțaitul cepei fragede se auzea în liniștea înserării.

Beu cu sete vinul și începu să-i simtă căldura. Mai comandă o jumătate, pe care o bău pe-ndelete. De la a vreme începu să fredoneze ușor melodia imnului la *arme*.

Căzuse noaptea când se ivi copilul.

— Mai poștește domnul director o jumătate? Abia atunci observă că nu mai era vin în sticlă.

— Nu, Hanț, e de-ajuns.

— Atunci vă roagă domnul Weber să plătiți. Vrea să încuie.

— Să încuie de acum, duminica?

— No, le, că-i crâșma goală.

Plăti, adunând banii de prin toate buzunarele, și ieși. La o cotitură de uliță întâlnește pe plutonierul de jandarmi cu doi subalterni, luând drumul către gară. Era post de jandarmi în sat. Erau cu armele la umăr, părea că au pornit în patrulare. Când îl zăriră, unul dintre jandarmi spuse ceva plutonierului. Îi păru că pe fața aceuia se deschide un zâmbet larg.

Când trecură pe lângă el plutonierul îl salută în ungurește:

— Bună seara, domnule director!

Le răspunse și își văzu de drum, cu senzația că a prins în privirile lor o bucurie ascunsă.

Acasă, nu mai avea ce spune. Aflase și nevastă-sa.

— Acum, ce va mai fi? - îl întreabă ea cu o liniște gravă.

— Ce să fie? s-a dus dracului țara ungurească! O să vină rușii în ajutorul sârbilor.

— Ce? Crezi că se face bătaie? - întreabă cu aceeași liniște femeia.

— E ca făcută, dacă va fi adevărat.

— Tot satul vorbește.

Gara nu era departe de sat, totuși era destul de

izolată. Un drum străjuit de tei ducea din sat până la ea. Era o clădire mică cu etaj, cum erau toate de pe linia aceea ferată, edificii șablon, clădite toate la acea vreme. De seara de la șapte nu mai circula niciun tren până dimineața la opt.

Când sosi plutonierul de jandarmi cu cei doi subalterni, cele trei ferestre de la etaj erau luminate, dar perdelele lăsate. Șeful gării, un omuleț mic și gras, numai cât un pociup, tuns-ras pe cap, cu o mustăcioară blondă, cu ochii albaștri spălăciți, era în birou, la parter. Îi aștepta. Când auzi tropăit de cizme și prundișul scârțâind, sări de pe scaun și ieși întru întâmpinarea lor, stingând lumina din birou și încuind repede ușa.

Își strânseseră mâinile cu toții.

— Poftiți sus. Poștărița și fată-sa sunt aici. Masa era așternută în camera din mijloc, cea mai spațioasă.

— Le deschise ușa o femeie care o umplea în întregime cu grăsimile, ajungând cu capul până în pragul de sus. Era un colos de muiere pe lângă care șeful gării, bărbatul său, părea și mai pitic. Și ea avea ochi albaștri spălăciți. Erau, spuneau ei, unguri de dincolo de Dunăre, dar mai degrabă păreau șvabi, *bunievății*, cum le spuneau coloniștilor germani de dincolo de Dunăre, cari de vreo trei decenii se maghiarizau pe capete. Erau de cinci ani la gara asta, și deși înțelegeau câteva vorbe românești, nu ar fi spus vruna să-i fi picat cu luminarea. Cum îi va fi chemat vreodată nu se știa. Acum erau Măjarosi.

Plutonierul de jandarmi - *strajameșterul* - purta numele de Svoboda, era de origine slovac și catolic, și nu ascundea. Dar acum era ungur curat. Spunea că mănâncă pită ungurească și inspiră aer unguresc, și că toți locuitorii țării vor trebui să fie odată unguri. Numai cât nu prea avea cui spune. Intelectualii români din sat nu stăteau de vorbă cu el, nici cu ceilalți jandarmi, șase de toți, iar țăranii îi înconjurau instinctiv. Era un om trecut de patruzeci de ani, cu familie, avea patru copii. Ceilalți doi jandarmi erau băieți mai tineri, către treizeci

de ani, necăsătoriți.

Poștărița Weber era o femeie cu părul sur, înaltă, osoasă și slabă, cu fața zbârcită, cu ochii galbeni ca de mătă, cu colțurile gurii strânse. Fată-sa, de vreo douăzeci și opt de ani, era înaltă, subțire ca un gătej, și cu o paloare de mort în față. Poștărița, văduvă, se lăuda că-i de origine nobilă, de aceea și-a păstrat și numele de familie.

După ce le deschise ușa și-i pofti, soția șefului se dădu la o parte să poată trece oaspeții.

Se cunoșteau cu toții de mulți ani.

Erau singurii unguri în satul acela fruntaș. Ba mai era magazionerul gării, Onodi, un săcui, mijlociu de statură, cu gura largă, cu ochii mici și ascuțiți, vecinic mânios și cu gura plină de sudalme. Era și magazioner și acar și servitor și toată ziua blestema în limba lui, răstindu-se la oameni, zburătăcind pe copii de pe linie cu ce-i venea în mână. Copiii cu atât mai vârtos îi făceau în ciudă, și fugeau de le sfârâiau călcâiele când Onodi se pleca după pietri.

Între cinci și șase telefoanele zbârnâiseră între poștă, cazarmă și gară. Hotărâseră să se întâlnească abia pe la șapte, când jandarmeria fusese avizată oficial de uciderea moștenitorului, și totuși masa era plină cu toate bunătățile și cu sticle cu vin de două soiuri. Șefița ținea un popor întreg de galițe, găini, pui, rațe, găște. Era vestită de bună bucătăreasă și de mâncăcioasă.

O bucurie rea, cânească, era zugrăvită pe fețele lor, în ochii lor, și începură o conversație în care vorbeau cu toții deodată, făcând o larmă bubuitoare, încât părea că-s adunați acolo cel puțin douăzeci de oameni cari au ajuns la punctul culminant al petrecaniei, la amestecarea limbilor.

Începură cu rachiu și bucățele de cârnaț afumat, un rachiu de drojdie tare cum e cătranul. Apoi se așezară la masă și începură să mănânce și să bea în mijlocul unei mari gălăgii.

Pe la trei după miezul nopții trecu pe drumul ce o lua pe subt gară spre fânațe Vasile Fătu cu coasa în spate. Avea un loc încă necosit, cu iarba îmbătrânită, și se grăbi cu noaptea în cap, până ținea roua și iarba se tăia mai bine. Încă de pe drumul mărgenit de tei auzi larmă mare și cântece dinspre gară. Când ajunse aproape, unde se desfăcea la stânga calea ce ducea la fânațe, se opri subt un tei și ascultă. Era petrecanie mare sus la etaj. Luminile erau încă aprinse, fereștile erau deschise, și de sus venea larma unui joc îndrăcit încât răsunau podelele.

Într-una din fereștile deschise desluși chipul plutonierului de jandarmi care, răzimat în coate, privea afară. Chiote, strigături, zgomot de cizme lovite de palme, pătrundeau mereu pe fereastă. Stătu și ascultă multă vreme. Plutonierul se retrase, și în fereastă veni să respire adânc șefița, pe urmă șeful, apoi fata poștăriței și cei doi jandarmi. Dar dansul și larma grea nu încetară nicio clipă. Într-un rând îi păru lui Vasile Fătu că s-a ivit într-o fereastă și Onodi pe-o clipă.

«Trebuie să fie beți cu toții», își zise românul și își văzu de drum. Dar ce petrecanie va mai fi și asta, aici în mijlocul câmpului, fără ceterași? se întrebă el mergând.

Seara, la întoarcere, povesti multora ceea ce văzuse în zorii zilei.

Dar multă lume auzise pân-atunci de petrecania ungurilor din sat.

Sluga școlii Nicodim, care ducea și aducea și poșta de la gară la doamna Weber – școala era vecină cu poșta – adusese de dimineată vestea în sat. Nicodim era un om cam neteflete, sciopa puțin de tui picior. Pentru nimica toată mătura sălile de curs, ștergea de prav – vai de ștersul acela, pentru care își ieșea din țâțâni directorul Giurca în fiecare dimineată – iarna tăia lemne și făcea focul și în clase și în locuința directorului. Va fi avut șaiszeci de ani, era mic și uscat și mirosea vecinic a rachiu. Lăsa miros de butoi și în clase uneori. Și pentru

asta, și pentru că nu era destoinic să șteargă de prav, directorul îl amenința cel puțin o dată pe săptămână că-l scoate din slujbă. Nicodim îl lăsa și se ducea bombănind de la fața lui, văzându-și liniștit de lucru. Știa că n-o să iasă nimic din asemenea amenințări. Cine ar mai face slujba lui cu plata ce-o primea?

Sluga sau «pedelul școlii», cum îi zicea directorul, se duse, deci, în dimineața aceea de luni ca de obicei la gară după poștă, care sosea cu trenul de la opt.

Se miră când nu-l zări nicăiri pe Onodi. Nu coborâse încă nici șeful să dea bilete. Vreo șase bărbați și femei, unii cu traistele-n mână, alții cu desagii în spate, așteptau îngrijorați în fața ferestruții unde se dădeau biletele. Dacă venea trenul regulat, nu mai erau decât cinci minute până la sosire.

— Bade Nicodime, n-ai văzut pe șeful? - strigară călătorii când îl văzură.

— Nu! Va fi încă la cafeiu.

— Cum la cafeiu, că trebuie să pice trenul dintr-o clipă într-alta, și rămânem fără bilete.

— Coboară el, n-aveți grijă! Poate a fost avizat că întârzie trenul.

— Da' de ce să întârzie? - întrebă o femeie.

— Eu ce știu! - răspunse flegmatic Nicodim. Dar în clipa aceea se auzi trenul fluierând de departe, nu de la semnal. Fluiera totdeauna la o cotitură repede și ascunsă unde trecea un drum de hotar peste calea ferată și nu era rampă.

— Bade Nicodime, fă bine mergi sus și-l cheamă. Ce mai știi, poate a adormit. Și nu se arată nici ticălosul ăla de Onodi să meargă el.

Nicodim se considera oarecum persoană oficială și la gară, și începu să urce scara la etaj, văzând și el că nu-i glumă, și temându-se să nu-l înfrunte șeful pentru că nu l-a deșteptat.

Când deschise ușa rămase încremenit. Nimerise din coridor chiar în camera din mijloc, nu știa în care

durmea șeful. Pe jos era plin de cioburi de sticlă, de pahare și de glăji sparte, farfurii aruncate. Măsărița era alunecată într-o parte, plină de pete. Farfurii cu friptură erau încă pe masă. Și mirosea greu a băutură, cu toate că fereastra era deschisă. Într-un colț, pe-un divan sforăia, cu gura căscată, șeful, palid la față ca moartea.

Îi trebui vreme până ce-l trezi zgâlțâindu-i mereu.

— *Ce-i moi, ce vreau?* - întrebă omul cu ochii grei și tulburi.

— Vine trenul. Repede la bilete, domnule șef.

Slujbașul se lasă iar pe divan și închise ochii.

Nicodim nu se lasă. Se auzea duduitul trenului.

Nu apucă să dea biletele când trenul intră în gară. Ieși, clătinându-se, întru întâmpinarea lui, ridică ca-n batjocură mâna la chipiu pentru salut.

Călătorii îl înconjoară cu toții.

— Domnule șef, biletele!

Vreo câțiva începură a-l trage de mânecă văzând că nu se mișcă.

Câne-cânește se trase până-n gară și le dădu biletele la toți deodată, trântind ștampila cu zgomot pe ele. Apoi se grăbi afară căci trenul şuieră. Nu încasă de la nime nimic. Se uită la bani și nu știa ce să facă cu ei. Îi lasă în mâna călătorilor.

— Bade Nicodime, oare ce să facem? Să ne urcăm în tren? Căci nu ne-a luat banii.

— Dar biletele vi le-a dat?

— Da.

— Urcăți-vă. Veți plăti la întoarcere.

Trenul se pusese în mișcare.

Șeful rămase crăcănat pe peron, cât era de mic, picioarele-i erau strâmbe, în laturi, făcând un o pronunțat. Boscorodea ceva ungurește.

Alt tren nu mai era decât la amiază, unul de marfă.

Nicodim își luase sacul, gata de drum. Dar se gândi să-l ducă pe șef sus, să se culce. Se-ndoia că singur ar fi putut urca scările. Vrând-nevrând, șeful trebuia s-o rupă

cu el pe românește, atât cât putea. Nicodim ascultă o vreme la boscorodeala lui, dar nu pricepu nimic.

— Domnule șef, haida cu mine sus, să te culci.

Cu ochii împăingeniți șeful se uita încoace și încolo.

Omul putu înțelege cuvântul *Onodi*. De bună seamă întreba de magazinier! Unde era Onodi?

— Unde-i Onodi, domnule șef? - întrebă Nicodim.

— *Diszno, kutza*, unde el?

— Dacă nu știi dumneata, de unde să știu eu? Dar lasă-l păcatelor, domnule șef, și vino la culcare.

— *Nu culke pună vine Onodi!*

Șeful se repezi ca și când Onodi ar fi de față și ar fi voit să-l cârpească - văzuse Nicodim astfel de scene - dar își pierdu echilibrul și era să se ducă în nas, dacă nu l-ar fi prins omul de lângă el.

— *Hai, cotăm pe el.*

Se ținea greu de brațul lui Nicodim. Părea că abia acum se îmbată în toată legea. îl găsiră pe Onodi târziu, după o grămadă de fier vechi, trântit pe spate. îl treziră cu greutate, deși șeful îi trăgea mereu cu piciorul.

Se porni o avalanșă de sudălmii în ungurește, îl probozea rău cum poate dormi pe vremea asta când știe că vine trenul. Omul se deșteptă încet și începu să se uite speriat în toate părțile. Nu înțelegea dacă a trecut trenul sau vine acum.

Merseră toți trei până la intrarea în gară. Aici șeful se prinse de brațul lui Onodi și-i făcu semn lui Nicodim că poate pleca. El mai rămase puțin să privească. Se temea că vor cădea amândoi pe scări. Dar, nu! Cei doi înaintau încet, e adevărat, se opreau mereu, și acum înjurau amândoi, făcând larmă mare, dar tot urcau.

«Ce beție o fi fost aici azi-noapte!» oftă Nicodim, și văzând ușa de la birou dată în lături și cheia în ea, o închise, o încuie, și aruncă cheia pe scări în urma lor.

— Domnule șef, cheia!

Dar nu mai rămase să vadă dacă o ridică sau nu.

Încă de dimineață vestea adusă de Nicodim se lăți

între oameni. Întâi i-o povesti directorului, la stăruința căruia trebui să-i spună tot ce-a văzut, din fir în păr. Așadar la gară, la șeful, se duseseră aseară cei trei jandarmi pe care-i întâlnise, înapoindu-se de la crâșma lui Binder.

Nicodim se supără că-i cere să-i spună toate amănuntele, nu avea darul povestirii.

— Da' lasă-i dracului, domnule director, iacă s-au îmbătat și ei, ca omu' – zise el supărat.

— Spune, Nicodime, că tu nu știi ce înseamnă beția chiar în noaptea asta – îi strigă iritat la culme directorul.

Cu cât îi povestea, se încheaga în el certitudinea că moștenitorul fusese asasinat.

El alergă la colegi, la doctorul, la notarul, și le duse vestea.

— Ticăloșii de ei au făcut chef. Vestea e sigură! – zicea el.

De la românul care trecu în zori pe lângă gară se află apoi cine au fost la chef. Numai atunci se știu că a luat parte și «zgripturoaica» de la poștă.

Dar până seara sosi și confirmarea oficială a știrii, iar în ziua următoare ziarul *Românul* aducea un articol pe pagina întâi îndoliată: «S-a dus speranța Monarhiei», iar în corpul ziarului se aduceau primele informații despre atentat.

V

Ziarul *Românul* era abonat de toți intelectualii din comună. Doctorul mai avea și *Gazeta Transilvaniei*. Foi săptămânale erau mai multe. Preotul, doctorul și directorul, aveau abonată și revista *Luceafărul*.

Marti, după atentat, citi fiecare din doască în doască, la ei acasă, *Românul*.

Atentatul se produsese duminică, 28 iunie, la orele zece și jumătate în Sarajevo, capitala Bosniei. Se terminaseră marile manevre ținute în anul acela, în Bosnia, la care participase și moștenitorul tronului, arhiducele Francisc Ferdinand. În drumul acesta îl

însoțise și soția sa. La sfârșitul manevrelor, moștenitorului, jrrptiat de o strălucită suită, venise în Sarajevo. Era un program oficial, stabilit până în cele mai mici amănunte pentru vizită. Când trecea convoiul automobilelor pe-o stradă plină de spectatori, un tânăr, un culegător tipograf, cum se stabili mai târziu, aruncase o bombă asupra mașinii în care era arhiducele cu soția sa. Îl chema Nedelco Cabrinovici. Bomba căzuse la spatele mașinii și sfărâmasse pe cea care venea în urmă, rănind greu pe cei dinlăuntru. Mașina moștenitorului își urmasse cursul spre primărie, după program, unde avea să fie o recepție.

Primarul, unul Ciucici, alb ca varul, începuse câteva fraze de bineventare.

— Așteaptă, domnule primar - îl întrerupsese arhiducele iritat - viu aici și mă primiți cu bombe. Așa-i, cum zic! Nu poți fi în siguranță în orașul acesta! Acum continuă!

Primarul mai bâlbâise ceva. Toată recepția luă sfârșit în cinci minute. Suita stăruia din răputeri să nu se mai țină de program. Să meargă dintr-una la locuința princiară. Dar arhiducele nu se învoi. Când mașina trecu printr-o stradă plină de lume, de pe trotuar un băiat tânăr scoase revolverul și trase mai multe focuri. Primele gloanțe nimeriră pe moștenitor, următoarele pe arhiducesă, care se aplecase asupra lui, îmbrățișându-l să-l apere cu trupul său. Grav răniți amândoi fură duși la conacul unde erau găzduiți. Se stinseră în grabă.

Atentatorul era Gavriil Princip, de nouăsprezece ani, eliminat din toate școlile. Și el și Cabrinovici veniseră din Sârbia, unde trăiseră în timpul din urmă. În buzunarul amândurora se aflase un ziar din Belgrad, numărul ultim. Era un număr festiv. Sârbii aniversau în acea duminică lupta din Câmpul Mierlelor, din 1389. În el se spunea: «Sârbia mare își va răzbuna toate umilirile».

La prima anchetă se stabili că și bomba și revolverul erau de proveniență sârbească.

Când a fost anunțat împăratul, bătrânul a exclamat:
«Soartea nu mă cruță de nicio lovitură!

În Arad, întâiul drapel negru a fost arborat la redacția ziarului *Românul*. Redacția anunța informații mai amănunțite pentru numerii viitori.

Deși fiecare dintre intelectualii satului, afară de directorul, era hotărât să nu iasă din casă în ziua aceea, așa de tare-i zguduise pe toți atentatul, totuși unul câte unul se strecurară în uliță și o luară spre birtul lui Binder. Era necesar să schimbe o vorbă.

Directorul Giurca fu cel dintâi. Pentru el nu mai era o noutate veracitatea atentatului, ci numai îngrozitoarele lui amănunte. De când aflate de petrecerea de la gară, era convins că știrea fusese adevărată. Totuși era adânc mâhnit și el. Băiatul de serviciu, Hans, se înfățișă numaidecât.

— Un pahar de bere, domnule director?

Clătină din cap, și răzimându-se cu coatele pe masă, își prinse fața în palme. «E o grozăvie!», își zicea el mereu.

Fu bucuros când îl văzu intrând în grădină pe Leon Marele. Acesta aducea o față tăcută și solemnă, ca și ceilalți, de altfel, cari veniră pe urmă.

Începură să vorbească despre amănuntele atentatului, date de ziar. Băgară de seamă că unuia i-a scăpat un detaliu, altuia altul. Se completau acum unul pe altul. Era o monstruozitate, căzură de acord cu toții.

— A fost, din nenorocire, proroc deputatul români care a spus în Parlamentul din Budapesta, cu prilejui anexării Bosniei și Herțegovinei la Monarhie, că provinciile acelea străine vor fi depozitul de explozie a Monarhiei - zise învățătorul Vasile Stoica. El părea cel mai puțin impresionat dintre toți.

Vorbiră de ultimele nenorociri ale Casei de Habsburg. Împăratul avusese dreptate să spună că soarta nu-i cruță nicio lovitură. Rudolf, întâiul moștenitor al lui Francisc Iosif, aflat împușcat între împrejurări

misterioase de pe care nu se ridicase vălul nici până azi. Împărăteasa, soția sa, asasinată în Elveția de un anarhist. Și acum al doilea moștenitor, Francisc Ferdinand și soția sa. Prea mult pentru o inimă omenească. Mirare că bătrânul împărat a supraviețuit acestor tragedii!

Încet-încet se legă conversația. Vorbiră despre soartă, despre destin.

Leon Marele era de credința nezdruclată a poporului român că - «ce ți-e scris, în frunte ți-e pus». Nime nu-și poate evita soarta.

— Fatalismul acesta oriental mie nu-mi place și nu-l aprob - spuse directorul.

— Eu mai degrabă spun că fiecare faptă își are răsplata. Există o dreptate în cer care sancționează nu numai pe omul singuratic, ci și țările și popoarele.

— În cazul dat ce ar fi sancționat? - întrebă supărat doctorul Preda.

— A fost înlăturat un om care putea aduce tocmai o mai bună dreptate pentru popoarele Monarhiei. Ați văzut ce scrie și *Românul*.

— Da. Am citit - răspunseră câțiva.

— Ce se scrie, ce se poate tipări la catafalcul unui moștenitor al tronului, nu pot fi neadevăruri. Unii s-au îndoit de planurile de mari reforme pentru federalizarea Monarhiei, de simpatia pe care o nutrea arhiducele pentru așa numitele - «naționalități». Acum se confirmă totul prin panegiricul din *Românul*, organul oficial al Comitetului Partidului Național.

— Dar prin explozia de bucurie a ungarilor nu se confirmă? - întrebă notarul Danciu.

— Dacă și nește unguri ca cei de la noi - izolați de matcă, niște bieți slujbași - au ținut să chefuiască în noaptea de după atentat, ce vor fi făcut de bucurie cei din Ungaria? Întârzierea cu cel puțin douăzeci și patru de ore a știrii oficiale, și a măsurilor administrative, încă nu se poate explica decât prin faptul că oficialitatea

ungurească se bucură că a scăpat de moștenitor. Se știa că nu-i simpatizează pe unguri.

— Să-mi dați voie să rămân la părerea mea, că fiecare faptă își cere răsplata. Nenorocirile venite asupra împăratului? Eu nu afirm un lucru pe care aștept să-l credeți. Eu îmi spun părerea mea. Ei bine, ce am făcut noi în 1848 pentru împăratul, când ungurii îl detronaseră și se luptau împotriva armatelor imperiale? N-am rămas numai loiali, ci am luat armele împotriva ungarilor. Sărmanele noastre arme! Coase și furci de fier – și tunuri de lemn! Și... răsplata Vienei a fost fluierul lui Iancu. A urmat uciderea misterioasă a lui Rudolf. Revoluționarii, detronatorii, ajung prin dualism să ne stăpânească, după bunul plac. Același împărat ne-a dat pe mâna lor, după ce am sângerat pe toate câmpurile de luptă pentru Monarhie... A urmat asasinarea împărătesei, care, se știe, era idolul ungarilor. A venit apoi politica sângeroasă de maghiarizare, în vreme ce un om – viitorul împărat, se gândea – hai să credem! – să le dea la cap prin federalizarea Monarhiei, formă în care fiecare popor rămânea redus la propria lui forță și număr, ca elemente componente ale statului. Dar, un asemenea proiect, dacă reușea, ar fi însemnat zdrobirea idealului național al românilor, al slovacilor, al croaților și al sârbilor, pe cine știe câte sute de ani. Și atunci a venit revolverul lui Princip să deschidă porțile istoriei în evoluția ei firească.

— Pentru Dumnezeu, directore, cum poți vorbi așa? – făcu indignat doctorul. Se indignară și ceilalți.

— Asta ar aduce cu preamărirea crimei – zise preotul strângând din buze.

— Vă rog să mă înțelegeți. Detest din tot sufletul crima și pe criminali. Eu încerc să prind din evenimente sancțiunile care urmează faptelor. Atâta tot, și nimic mai mult. Eu nu preamăresc nimic. Eu cerc a constata, după capul meu, că există o logică a evenimentelor, o logică morală, ca să zic așa.

— Dar închipuie-ți, directore – zise supărat încă

doctorul - închipuie-ți că n-a bătut încă ceasul Monarhiei nici acum și că nu va bate sute de ani încă. În toată această vreme noi vom trăi sub hegemonie ungurească, dacă vom mai trăi, dacă maghiarizarea sistematică nu ne va desființa ca popor. Unde mai poate fi aici vorba de o logică a evenimentelor, de o faptă și răsplată, de sancțiuni? Sau cari sunt sancțiunile ce i-au ajuns pe unguri pentru faptul că ne-au ținut veacuri în iobăgie?

— După convingerea mea, o să vină. Dumnezeu nu bate cu bâta, zice o vorbă românească. Dar, domnilor, vă spun din nou, eu nu am pretenția să dau sentințe. Eu v-am spus simple păreri ale mele! cari, dacă au ajuns să fie și convingerile mele, nu nedreptățesc pe nimeni. Liber e fiecare om să-și aibă convingerile lui. Sau, nu?

— Este evident - vorbi notarul - totuși nu-i orice prilej potrivit pentru a ne spune convingerile. De-o pildă acum. Întreaga națiune română e în doliu.

— Și toți ungurii jubilează - zise preotul.

— Să-i lăsăm pe ei [...] să fie lipsiți de orice bun-simț. Românul are o fire mai nobilă. Chiar dacă răposatul moștenitor n-ar fi avut simpatie pentru noi, totuși zilele acestea ar fi zile de doliu pentru noi.

— N-am nimic împotriva, domnilor. Iată sunt de-un ceas aici și n-am băut niciun pahar de bere - răspunse directorul.

Începură să vorbească despre cei doi atentatori. După puținele detalii din ziare nu se putea ști cu siguranță dacă au fost anarhiști sau iredentiști, revoluționari sârbi.

— Poate și una și alta - opină părintele Scurtu.

— Producându-se atentatul în ziua aniversării bătăliei istorice, de pe Câmpul Mierlelor, și aflându-se la ei un ziar din Belgrad care preamărea viitorul Sârbiei mari, s-ar putea spune că au fost revoluționari sârbi. Dar au trebuit să fie și îndoctrinați în anarhism. Altfel, și cel mai mare naționalist cunoaște porunca: «Să nu ucizi». E nevoie de ateism pentru a ridica viața aproapelui tău.

— După știrile ziarului amândoi sunt din drojdia societății, zise notarul. Desigur oameni fără nicio morală.

— Și în slujba panslavismului, întregi Leon Marele. E de neînchipuit la sârbi să cuteze a pune la cale un asemenea atentat, dacă nu ar fi știut că au la spate Rusia. Poate a fost o provocare indirectă a Rusiei. Poate s-a temut de o eventuală federalizare a Monarhiei, ca o piedică în drumul năzuințelor ei panslave, și a pătrunderii în Balcani și la Constantinopol.

— Tot ce se poate - zise doctorul Preda. - [...] Iată la ce nu se gândesc cei ce s-ar bucura de prăbușirea Monarhiei.

— Și cei care ar dori o alianță o României cu Rusia într-un viitor război - adaose notarul.

Zguduirea produsă în sufletul lor de asasinarea moștenitorului îi făcea parcă în mod instinctiv, mai dinastici și mai monarhiști de cum erau. Erau, de mai de mult, încredințați cu toții, că de la Viena nu pot aștepta românii nicio îmbunătățire radicală a sortii. Ultimul veac era mărturie grea. Afară de doctorul, care stătea sub influința cumnatului său, membru în Comitetul Executiv al Partidului, nu prea credea nime în federalizarea Monarhiei după planul din lucrarea lui Aurel C. Popovici. Ba, mai mult, în intimitatea cea mai adâncă a sufletului, nici nu o doreau. Totuși acum, sub impresia atentatului, păreau mai monarhiști de cum erau. Nu era decât reacțiunea unui fond sufletească sănătos, care nu admitea crima, ori în ce scop ar fi săvârșită. Aceeași experiență sufletească s-a făcut și cu puțin mai înainte, cu prilejul bombei de la Dobrițin, deși atunci, atentatul era împotriva unei nelegiuiri ungurești, înființarea Episcopiei maghiare de Hajdudorog. Și atunci au condamnat cu toată sinceritatea atentatul, nu numai intelectualii de aici, ci toți. Presa ungurească n-a putut crede în ruptul capului în această sinceritate, și s-a agitat multă vreme să arunce bomba de la Dobrițin în cârca românilor ardeleni.

Hans, băiatul de serviciu, se apropie de masa lor și întreabă pentru a treia oară dacă nu trebuia să aducă bere. Încă nu băuse niciunul nimic. Se apropia ceasul unu, vremea la care, de obicei se duceau la prânz.

— Mie să-mi aduci o halbă - zise Leon Marele.

— Acum nime nu mai poate ajuta nimic. Și mi-e grozav de sete.

— Și mie - porunci directorul.

Ceialți comandară paharul obicinuit.

Nu erau cunoscători în legile succesiunii la tron în dinastia de Habsburg. Nu cunoșteau sumedenia de ramificații a ei. Ziarele nu aduseseră încă nicio știre cine e viitorul moștenitor. Și ar fi dorit să știe. Nu-și aduceau aminte să se fi vorbit ori scris niciodată despre el. Vrunul dintre copiii lui Francisc Ferdinand nu puteau fi, deoarece erau născuți dintr-o căsătorie morganatică. Arhiducesa ucisă, Sofia, fusese o contesă.

— Oricine va fi, ca cel dispărut, în ce ne privește pe noi pe români, nu va putea fi - zise doctorul Preda.

— Poate va fi vreun filomaghiar, cum sunt atâția dintre arhiduci. La tot cazul până va ajunge și viitorul moștenitor să cunoască problema naționalităților cum a cunoscut-o Francisc Ferdinand, va mai trece multă apă pe Dunăre. Și ar fi foarte posibil să nu mai ajungă s-o cunoască. Împăratul fiind așa de bătrân poate muri în orice zi, sau ar putea renunța la tron, zdrobit de această ultimă nenorocire.

Veni în grădină și se apropie de masa lor să le dea bună ziua proprietarul, domnul Binder, un sas bătrân de vreo șaizeci și cinci de ani, foarte gras, astmatic, cu obraji mari și roșii, cari păreau încă tineri, înțepoșați de barba albă, nerasă de zile. Ochii lui albaștri spălăciți aproape nu se mai vedeau din grăsime. Umbla crăcănat, cu mâinile departe de trup. Mai vorbise și ieri cu ei despre nenorocire. Știa destul de bine românește.

Îi salută și se opri în fața lor.

— *Am tot ghindit* să nu fie adevărat până a venit

Tagebicitt. Ce grozăvie, domnilor! Acum se face bătaie.

— Scrie la gazeta dumneavoastră? - întrebă învățătorul Stoica.

— Poate e mai bine informată ca ale noastre. Într-ale noastre încă nu se scrie nimic.

— Pe față nu scrie nici *Tageblatt*, dar lasă a se înțelege. Omorul a fost pus la cale de Sârbia. O țară de tâlhari ca asta trebuie *pedepsit*.

— Dar cum? În război desigur va fi bătută, dar pe urmă ce va face cu ea? - întrebă preotul.

— Va fi lipită la Monarhie, alta nu-i de făcut. [...] Nu și-au omorât și pe regele lor Alisandru și pe regina Draga? Un neam de *comitegi*; cum se spune asta?

— De comitagii - zise notarul.

— Un neam de *elea* mereu cu rezolvărul în mână, ca toți balcanicii. Și acum, după războiul din Balcani, le-a crescut pofta de *muncare*.

— Dar dacă ar anexa-o Monarhia după ce ar fi înfrântă, ar fi și mai rău, zise doctorul. Ar trebui ținută vecinic sub o ocupație militară.

— *No le*, până se moaie grumazul lor! Are împăratul cătane destule.

— Poate să fie dată pe mâna ungurilor - vorbi Leon Marele.

— Ei se pricep la muieră grumazilor.

— La unguri? La ăștia? N-ați auzit ce au făcut duminică noaptea? - se aprinse deodată bătrânul.

— Am auzit, domnule Binder. Tot satul a vorbit.

— Oameni de nimica! Toată țara în jele și ei se bucură și benchetuiesc.

— Se spune că se temeau de viitoarea domnie a lui Francisc Ferdinand.

— Poate se temeau, dar așa nerușinați! Ar trebui băgați toți în temniță.

— Dar cine să-i bage? Poate prefectul dumneavoastră.

— Numai Ministeru de Interne ar putea lua

dispoziții, fiind vorba de-o manifestare politică a unor slujbași de stat. Prefectul n-ar îndrăzni.

— Poate nu - oftă Binder.

— Dumneavoastră sunteți de vină. Ați lăsat să le crească coarne la unguri.

— Noi?

— Păi, dumneavoastră, Viena! Nu ne-a dat prin dualism pe mâna lor? Nu era mai bine cu marele Principat al Ardealului? Chiar cu absolutismul! Câți unguri erau pe vremea aceea în Sibiu? Și câți erau în slujbe? - întrebă doctorul.

Sasul ridică brațul și-l lăasă să-i cadă neputincios. Apoi se depărtă fără nicio altă vorbă.

Plătiră și ei și plecară.

În zilele următoare urmăriri cu înfrigurare ziarele *Românul*, *Gazeta Transilvaniei* și *Gazeta ungurească de informații* abonată de notar. AcJucerea celor două victime la Viena, anchetele în continuare, nouale ascultări a celor doi atentatori, funeraliile, răsunetul în lumea întreagă a atentatului, combinații în legătură cu situația europeană, consilii de coroană, proclamarea noului moștenitor, zvonuri de grave complicații pe continent și, în sfârșit, nota oficială a Monarhiei trimisă Sârbiei, cu un caracter de ultimatum, cuprinzând condiții apreciate ca umilitoare pentru Sârbia de cercurile internaționale. Tot mai multe erau vocile de pasă străine cari spuneau că condițiile notei nu puteau fi acceptate în prealabil de un stat independent, care nu pu" tuse fi dovedit prin nimic până la trimiterea notei că ar fi pregătit atentatul.

Așa trecu, într-o neliniște generală, luna iulie aproape întreagă, când în 27 ale lunii se ordonă mobilizarea parțială a armatei, la 28 apăru *Mar-iifestul* împăratului către popoarele Monarhiei; în noaptea de 30 spre 31 iulie începu războiul contra Sârbiei, iai? la 1 august se decretă mobilizarea generală.

Încordarea care ținuse în decursul lunii, cu știrile

grave și evenimentele ce se precipitau, ajunsese la punctul culminant când se decretă mobilizarea. Urmă acum o destindere a nervilor, dar numai pentru scurtă vreme. Războiul aduse o depresiune adâncă în sufletele oamenilor, și îngrijorări grele se întipăriră pe toate fețele. Simțul siguranței, temeiul solid al existenței omeniești, dispăru de azi pe mâne, și oamenii păreau că și-au pierdut terenul de sub picioare. Nedeslușit simțea fiecare că nu-i mai stăpân pe soarta sa, și evenimentele ce se ridicau din neguri trimiteau senzații de constrângeri, ridicându-se deasupra oamenilor. Schimbarea ce sărea mai întâi în ochi după decretarea mobilizării și declarația de război, era tăcerea gravă în care intrase fiecare. Se părea că deodată are orice om enorm de gândit, și că nu-i mai ajunge vremea să istovească gândul. În sat rămăsese un singur om vesel, Petrică Gruia, un teleleu de fecior cam de douăzeci de ani, un fel de semiidiot, care spunea de ani că-i «cătana împăratului», saluta stropșit militărește pe jandarmi, unde-i întâlnea, și adeseori se ținea după ei în pas milităresc câtu-i ulița de lungă. Se pare că pricepuse și el ceva din nouale evenimente pentru că își cioplise o sabie de lemn, și-o legase cu o sfoară de mijloc, și se oprea în fața oricărui drumeț, bărbat sau femeie. bătea din călcâiele desculțe, pune stânga pe minerul sabiei, ducea dreapta la pălăria spartă și spunea cu fața plină de un zâmbet larg:

— Cătana-mpălatului! Mergem la bătaie.

Oamenii treceau pe lângă el fără să-l ia în seamă. Numai copiii mici se țineau după el cu ziua de cap, râzând și strigând:

— Căta-mpălatului!

Între intelectualii din sat mai fură discuții în jurul informațiilor din ziare că, îndată după decretarea mobilizării parțiale, granița de către România fusese închisă și circulația trenurilor suspendată.

Ce semnificație puteau avea asemenea măsuri, după

ce țara vecină era legată printr-un tratat de alianță cu Monarhia și cu Puterile Centrale? întâi nu crezuseră știrea, dar apoi ea fusese confirmată prin oameni cari se întorseseră de la frontieră.

Părerea susținută și până atunci cu încăpățânare de directorul școlii, se impunea acum și celorlalți: Ungaria nu era sigură de atitudinea României, mai ales după vizita țarului la Constanța.

După decretarea mobilizării generale situația politică europeană se clarifică în câteva zile. Rusia și Franța declarară război Puterilor Centrale. Italia nu luă nicio atitudine ca și România.

Țăranul fruntaș Ion Oprea întâlnind pe părintele Scurtu, îi zise:

— Ai fost proroc, părinte!

— Cum așa?

— Când ai spus, îndată ce s-a auzit de atentat, că va începe război european.

— Mai bine n-aș fi fost!

— Sfinția-ta, ce vei face?

— Aștept și eu vreun ordin, fie de la episcopie, fie de la regiment. Sunt preot militar în rezervă.

— Mie-mi pleacă feciorul și doi gineri. Ce crezi? O să țină mult?

— Dacă ar fi fost numai răfuiala cu Sârbia, dar așa, cum s-au încins, numai Dumnezeu știe!

— Omul se apropie mai tare de preot.

— Ce crezi sfinția-ta de România?

— Până acum vedem că n-a intrat, nici cu unii nici cu alții. Poate va intra mai târziu. Ori, poate, să rămână neutră, ceea ce însă ar fi greu de crezut.

— Dar dacă va intra, va ținea cu ungurii?

— Preotul tăcu o clipă, privi în jur iscoditor:

— După convingerea mea, niciodată.

— Uite ce este: M-am gândit că feciorul meu și ginerii ar putea trece dincolo. Suntem doar la graniță, cunoaștem cărările. Ce zice sfinția-ta?

Preotul rămase gânditor. După un răstimp zise:

— Cred că trebuie să se prezinte la unitățile lor cu ceilalți.

— Dar vreo câțiva au și luat-o peste munte!

— Poate-s vorbe. Nime nu știe ce va urma. Cred însă că între toate împrejurările e mai bine ca omul să-și facă datoria.

— Așa crezi sfinția-ta?

— Așa cred. Altceva ar fi dacă România ar fi și intrat în război împotriva Puterilor Centrale.

— Da, vezi că ar fi altceva - oftă Ion Oprea.

— De gândit m-am gândit, dar odată cu gândul mi s-a pus o povară grea pe suflet. Drept ai spus sfinția-ta! Dacă România ar fi intrat în război împotriva ungarilor, o hotărâre ca aceasta ar fi mai ușoară.

— Dar feciorul și ginerii ce zic?

— Ei nici nu vreau să audă, vezi bine. Sunt oameni tineri, ce știu ei.

— Lasă-i să facă așa cum le poruncește conștiința. Ea e glasul lui Dumnezeu în om.

— Și, apoi, au jurământul! - sfârși țăranul luându-și ziua bună, și văzându-și de drum, căzut pe gânduri.

VI

Tânărul avocat dr. Ion Vestemean era sublocotenent de rezervă de doi ani, de la sfârșitul primelor manevre ce le făcuse. Anul de armată și-l făcuse îndată după terminarea liceului. Primise ordinul de chemare încă la mobilizarea parțială. Nu putuse decât să trimită o telegramă Laurei și să alerge la garnizoană. Cum nu mai fusese de mult război lumea și uitase cum trebuie executate ordinele de chemare, iar în ele nu era nicio lămurire decât prezentarea la garnizoană în termen de douăzeci și patru de ore. Toată lumea se grăbi astfel la centrele respective și la mobilizarea parțială, și la cea generală. Se adună astfel lume peste lume, încât încadrările se lovira de greutăți enorme.

Avocatul primi o amânare de șapte zile. Nu apucase

să iscălească contractul de închiriere a biroului său avocațial, și acum aviză pe proprietar, un comerciant sas, că deocamdată e silit să renunțe la el, deși îi părea rău. Erau două odăi spațioase la vad bun, într-una din piețele orașului. Dacă le va mai afla libere când se va înapoia, vor iscăli contractul atunci.

— *No, le!* - zise sasu, un bătrân gras, cu capul chel.

— Cine poate ținea până atunci casele goale!

— Parcă-i vorba să se termine totul în două-trei luni.

Se știa încă numai de războiul cu Sârbia.

— Casele *este nu stat* goale nici două *săptămâni*. E loc căutat.

Era adevărat. Și el le arvunise la o săptămână după ce se mutase de-aici o agenție comercială.

— Cine știe dacă va mai fi aceeași îmbulzeală - zise avocatul.

— Văd că pleacă toată lumea.

— Pleacă *tinerele clar român bătrânele* - zise proprietarul.

— Io zic să facem contract și să plătești dumneata pe trei luni. Io încuie la ele, și când vii ai caștelaria.

— Nu pot, domnul meu, n-am atâția bani. Și acum cu mobilizarea ne trebuie o mulțime de lucruri.

— Dacă nu, nu pot ține casele.

— Nicio supărare, nici nu putem cere asta. Spuneam numai că dacă vor fi încă libere la înapoierea mea, vom face atunci contractul.

Nu-i mai ceru nici restituirea avansului dat ca arvună.

Își adună lucrurile de la locuință și le trimise acasă cu o căruță din satul lui natal venită anume pentru asta. Cu trenul nu se puteau trimite acum. De altfel nu era decât o distanță de douăzeci și cinci de kilometri. Gara ultimă era cea din satul Laurei și pentru comuna lor.

După ce-și aranjă în grabă unele lucruri, între altele dădu unui avocat bătrân cele cinci procese care-i veniseră până acum - se grăbi acasă. Era un lucru cinstit

că-i dăduseră concediu de o săptămână. Altfel ar fi trebuit să plece fără să-și ia rămas bun de la părinți și de la logodnică.

De la primirea ordinului de mobilizare, agitat și cuprins mereu de treburi, nici nu avusese vreme să se gândească mai temeinic asupra realității. Dar acum în drum spre casă, fu cuprins de îngrijorare și de frământare. Războiul! Ce era războiul? Presimțea că-i ceva grav și-i păru că și până acum de la primirea ordinului, a trecut printr-o experiență care-i îmbătrânise gândul, fără să bage de seamă. Instinctiv simțea că nu-i numai vorba de serviciul militar, nici chiar de manevre, ci de ceva întunecat și primejdios. Și, cum i s-a pus cruciș în calea vieții sale! mai mult la asta se gândea deocamdată. Logodit abia de câteva zile, cu închirierea biroului aproape terminată, își pusese ochii și pe-o locuință, și-acum rămâneau toate baltă. Două-trei luni! Dacă ar fi numai atât! Dacă s-ar isprăvi în toamna asta! Și Laura! Ce va zice Laura? Totuși a fost un noroc că se logodiseră! Nu era cu neputință ca părinții ei să fi stăruit și mai mult pentru doctorul acela. A, dar și el va fi mobilizat. Nici nu l-a mai văzut în ultimele zile prin oraș. Totuși, putea fi altul, pentru care să fi stăruit părinții fetei. Acum, logodiți, era asigurat din partea aceasta. Laura avea cu un temei mai mult să reziste dacă părinții ar mai stăruia pentru altul. Pentru cine? Nu putea ști, dar nu era cu neputință. Era evident că nu avea să plece tot tineretul la război!

Părinții îl primiră foarte îngrijorați. Mamă-sa nu-și putu stăpâni lacrimile. Tatăl său, părintele Aron, începu să-l descoase numaidecât. Cum fusese la garnizoană, ce se vorbea acolo? Se va mărgini războiul numai la cel cu Sârbia? Nu va începe și Rusia? Dar Germania mobilizase? Și nu se știa încă nimic precis de România? Ce va face România?

Avocatul îi spuse ce se vorbea, ce zvonuri umblau. Erau aproape aceleași ce se scriau și la ziare. Dar tatăl

său află totuși câteva noutăți, căci el nu avea decât o gazetă bisericească săptămânală. De altfel chiar noutăți nu erau. Oamenii din sat vorbeau despre ele. Cum au ajuns să le cunoască?

— Toată Europa face eforturi extraordinare pentru localizarea conflictului – zise tânărul.

— Mobilizarea din Rusia și Germania se spune că nu urmărește decât această țintă.

— Să dea Dumnezeu, dar e greu de crezut – zise bătrânul.

— Dacă ai noștri nu s-ar fi grăbit cu declarația de război contra Sârbiei poate ar mai fi wo nădejde.

— De altfel nici nu putem ști ce se întâmplă. Cenzura presei a început să funcționeze, și nu sunt lăsate să apară decât unele știri. Din faptul că s-a decretat și mobilizarea generală, ar urma că evenimentele se precipitează și sunt grave.

Convorbirea avea loc înainte de a fi cunoscute declarațiile de război ale Rusiei, Germaniei și Franței.

Mai avea trei zile de concediu. Două le petrecu acasă, pe cea din urmă în comuna vecină la Laura.

Vremea cât stătu acasă fu cuprins de sentimente variii. Simți necesitatea să umble prin tot satul, să vadă toate ulițele, ceea ce nu mai făcuse de pe vremea vacanțelor din liceu. Ieși și la hotar, la sesiunea parohială, apoi se duse la moșia lor, pe care iar nu le mai văzuse din copilărie. O după-amiază întreagă a stat în cancelaria parohială, unde, pe câteva etajere, erau cărțile lui de licean, frunzărindu-le cu mare băgare de seamă. O dulce înseninare îi mângâie sufletul cât ținu îndeletnicirea asta. Dintre paginile manualelor, din unele însemnări de pe margine, îi veneau în minte întâmplări hazlii din anii aceia. Pe câteva pagini găsi, schițat cu creionul, de mână lui, capul profesorului de greacă, un bătrân mucalit cu care nu se învăța nimic. Într-un manual din clasa a șaptea află o însemnare care-i înduioșe sufletul: «Laura și Ionică, 15 august». Da. Era

data când a sărutat-o mai întâi pe fată, de ziua ei de naștere.

Se opri apoi la fraze subliniate în text cu creionul, cu mâna lui, pe margini cu semnul exclamării. Își aducea aminte de fiecare pentru ce subliniasse. Sublinierile punctate pe margini cu semnul exclamării cuprindeau sentințe sau fapte pe care le aproba, pentru care se însuflețise pe vremuri. Unde pe margine era semnul întrebării, erau afirmații cu care nu se putea împăca. Își aducea aminte de toate, ca și când numai ieri le-ar fi făcut.

Într-un manual de istoria literaturii române, din clasa a opta, află pe o pagină însemnarea: «Nu-i ca Laura!» își aduse aminte la ce se referea. Un coleg îi prezentase într-o zi, cu prilejul unei plimbări prin parc, pe o verișoară a lui. Era o copilă de vreo șasesprezece ani, gingașe, cu fața albă și fragedă, cu ochii albaștri.

Când rămăseseră singuri colegul lui susținea că n-a mai văzut o fată așa de frumoasă ca ea, și regreta că îi era rudă. Altfel s-ar fi îndrăgostit de ea. Atunci făcuse însemnarea aceea.

Pe altă pagină, într-un manual de algebră, citi pe margine: «Întâia secundă în viață, 15 XI».

Era o dată importantă, și își aduse numaidecât aminte. Un coleg al cărui tată era diac la biserică, îl invitase pe el și încă pe unul, în preșeară, să-i omenească. Îi aduseseră de acasă - era într-o luni - prescură proaspătă, slănină afumată, și o sticlă cu rachiu de prune, fiert în toamna aceea. Au băut toți trei, mâncând, tot câte un păhărel, până a început să se învârtă lumea cu dâșii. Niciunul nu era învățat cu băutura, și mai ales cu rachiul. A trebuit să doarmă acolo peste noapte. Dimineața se sculase cu capul greu ca de plumb, care-l durea amarnic. O durere nouă, necunoscută încă, o durere care-i răscolea măruntaiele și-i făcea greață. În clasă fusese ascultat la algebră și nu putuse rezolva la tablă o singură problemă. Se uita

prostit la tablă. Profesorul se mâniase și-i trântise în catalog nota cea mai rea. Da, atunci a fost nenorocit! Ce prostie! Ce importanță avusese nota aceea?

Se opri apoi la altă însemnare: «Iar s-a tulburat veninul». Era vorba de profesorul de ungurește care își ieșea foarte des din sărite. În clasa a opta se propunea istoria literaturii ungurești, și elevii trebuiau să răspundă întreaga lecție numai în ungurește, date biografice, caracterizările cutărei scrieri, sau a unei perioade literare. Și elevii asudau din greu în limba lui Tuhutum, și o maltratau îngrozitor. Profesorul, un tinerel cam tuberculos, se irita îngrozitor. «Domnilor, cum o să vă prezentați la examenul de maturitate cu asemenea limbă?» exclamă el desperat. Nu putea înțelege greutățile de exprimare în limba străină, accentul prost, greșelile gramaticale, el care făcuse întreg liceul la unguri, și era originar dintr-un ținut în care intelectualii români se chiar mândreau cu știința lor de ungurește.

Într-o carte de română, o antologie, lângă sonetul lui Eminescu: «S-a stins viața falnicei Veneții», află însemnarea: «Anatemă absurdă». Își aduse aminte îndată că profesorul protestase împotriva autorului antologiei, care adusese sonetul acesta de model. «E anticreștin, domnilor! Ce este asta: „Nu-nvie morții, e-n zadar, copile!” Se face prin el propagandă anticreștină. Pentru ce a ales ca model chiar sonetul acesta?»

El, și aproape toți colegii, după ce ieșise profesorul, constatară că-i un tâmpit. Pentru ce să fie anticreștin sonetul? Sau, doar, profesorul, a văzut pe cineva înviat din morți? De altfel, era limpede: Poetul nu avea nimic cu dogma creștină a învierii morților. El evoca numai cum toate ale lumii sunt trecătoare și nu se mai întorc, după ce-au apus odată.

Pe ultima pagină din manualul de istorie află însemnarea: «Sfârșitul sau începutul? 23 VI». Era data zilei în care a dat examenul de maturitate (bacalaureatul), își aduse îndată aminte pentru ce făcuse

însemnarea aceea. Ca toți elevii de liceu dăduse o importanță extraordinară acelui examen și, cu toate că era elev bun, se temuse destul de el. Îi părea că mulțumirea și bucuria lui nu vor mai avea margini, când se va vedea trecut peste el. Dar când se văzuse aici, îl cuprinsese mai degrabă o reverie melancolică decât o mare bucurie. Crezuse, ani în șir, că ținta supremă a strădaniilor lui, era să termine liceul. Ca și când, cu asta, rolul lui în viață și-ar fi atins punctul culminant. Dar, după examen simțise întâi vag, apoi tot mai deslușit că nu știa unde ajunsese: era la sfârșit sau numai la început? Își aduse acum aminte, citind însemnarea, și răspunsul ce și l-a dat atunci la întrebare: «<E mai mult un început decât un sfârșit>». Își aduse aminte și de senzația ce-l cuprinsese atunci, răspândindu-i în întreaga ființă o neliniște și un fel de gust amar: până atunci mersese pe un drum înainte croit: de-acum care va fi drumul? Se-nțelege că era mai mult începutul decât sfârșitul!

Tatăl său, părintele Aron, ar fi voit să-l facă preot. Era singurul copil, și, în parohia asta, familia avea un trecut preoțesc de peste un veac. Ionică la început fusese nedecis, apoi se hotărâse pentru drept. Nu avea încă nicio aplicare hotărâtă pentru o anumită carieră. Dar gândul că Laurei poate nu i-ar plăcea să se mărite după un preot – gând care-i venise mai târziu – îl determinase numaidecât să se hotărască pentru altă carieră. Și fiindcă-și amintise că cei mai mulți colegi declaraseră că se vor înscrie la drept, se hotărâse și el.

Părinții îl desmântaseră o vreme. Nu numai că atâția înaintași fuseseră preoți în parohia asta bună, cu sesiune frumoasă, dar aveau aici și moșia lor particulară. Ce se va alege de ea? Apoi, văzând hotărârea lui, nu mai insistaseră. Era singurul lor copil, și-apoi, aveau cu ce-l purta la universitate.

Ionică Vestemean rămase în după-amiaza aceea până căzu înserarea și nu mai văzu să citească, răsfoind

cărțile de pe poliță. Amintirile îl învăluiră ca-n nește pânzeturi fine, țesute din neguri, o aromă dulce îi pătrunse sufletul, și uită cu desăvârșire realitatea, uită în ce drum se află el acum, uită de mobilizare și de război, toată vremea cât frunzări prin manuale și privi diferite desene sau citi însemnări enigmatice pentru alții, pe care le făcuse el pe vremuri.

Avea pe trei etajere colecția tuturor manualelor din cele opt clase de liceu. Ținuse la ele și nu voise să le vândă, cum făceau cei mai mulți elevi la începutul noului an școlar. El își cumpăra în toate clasele cărți nouă de la librărie, și le păstra cu grijă, așa că manualele din colecție erau toate în bună stare. Începuse a le frunzări din clasa primă de liceu, dar la cea patru dintâi nu se opri mult. Nu află însemnări, nici desene. Cea patru clase au fost trecut oarecum mecanic, nu se simți legat sufletește de ele, nu avea amintiri de pe atunci.

Când, în înserarea ce căzu, puse la loc pe etajeră ultimul manual pe care-l frunzărise, mai rămase o vreme cufundat în atmosfera de odinioară. Când îl chemară la cină tresări buimăcit, și câteva clipe nici nu-și dădu seama unde se află.

Apoi, revenindu-și la realitate, simți un greu pustiul în jurul său, și apoi o teamă vagă dar puternică îi strânse inima. Încotro mergea? ce-l aștepta în viitor? Și nu putea desluși decât pustiul, o grea singurătate, în care căzuse ca într-o fântână adâncă.

Se sili totuși să-și ascundă la cină, în fața părinților, neliniștea și tristețea. În sfârșit, mai avea încă și ziua de mâine. Dimineață se va duce la Laura, își zicea el, silindu-se să dea o căldură vocii pe care o simțea rece când vorbea la cină cu părinții.

Mamă-sa îi făcuse toate pregătirile, îi umpluse un cufăr mare cu albituri, cu batiste, cu tricouri groase de iarnă. Îi pusese și pieptarul de oaie pe care nu-l mai purta din anul al doilea de drept, și căciula. Apoi toate celea necesare pentru spălat, și câteva ruzi de săpun de

rufe. Îi pusese și ată și ace. Se gândise de câte lucruri avusese nevoie la manevre și acum îi prinse bine.

La cină ea începu să-i descrie inventarul lucrurilor pachetate. Ionică asculta distras.

— I-ai făcut pregătiri ca pentru un an - zise părintele Aron.

— Se poate însă ca războiul să se termine în câteva luni. Păi, ce nevoie era de căciulă? Doar și așa nu va putea-o purta, în uniformă fiind.

— Să dea Dumnezeu să se isprăvească, doar nu strică nici căciula, nici pieptarul. Poate-i apucă iarna pe-acolo.

Preuteasa de când începuse să-i facă pregătirile se mai înzdrăvenise din dezolarea ce-o cuprinsese când îl văzuse intrând pe porțița curții. Vocea-i era acum mai sigură. Tot adunându-i lucrurile și pachetându-le, avea o senzație nedeslușită că, oarecum, se îndepărtează primejdia, și că la îndepărtarea ei contribuie chiar ea. Faptul că-i mai pregătise de atâtea ori bagajele când mergea la școală, parcă o familiarizase și cu gândul acestei plecări. Cel puțin acum, până când era încă acasă.

Părintele Aron păru, astfel, în vremea cinii mai îngândurat decât soția sa. Fu mai tăcut.

Către sfârșitul mesei spuse:

— De bună seama toate lucrurile sunt rânduite de la Dumnezeu, și el poartă grijă de toți. Totuși nu pot să nu mă gândesc cât de alta ar fi situația noastră, dacă te-ai fi făcut preot. Nu intrai și tu în viitoarea asta. Nu te-ai gândit?

— Ce mai vorbă! - zise preuteasa supărată.

— La ce s-ar mai gândi acum când e prea târziu?

Ionică nici nu se gândise până la vorbele tatălui său.

Și, ciudat, chiar acum nu se gândise la el, ci la Laura: cât de liniștită ar fi Laura acum, dacă el ar fi preot!

— Nimeni nu poate prevedea viitorul, dragă tată -

zise el.

— De altfel cariera ce mi-am ales-o, îmi place, cum bine știi.

— Știu, e adevărat, dar nu mă pot opri să nu mă gândesc că tragedia asta românească nu se mai sfârșește! În definitiv, ce avem noi cu războiul Austro-Ungariei? Să-i bată pe sârbi? Să mai anexeze o țară cu alte neamuri? Ce folos am avut noi românii de toate luptele și cuceririle Monarhiei? Dacă am ști cel puțin ce va face România!

— Eu cred că e mai bine că nu știm, tată!

— Cum așa?

— Dacă ar intra în război alături de Monarhie, am spune că ne trădează pe noi. Dacă ar merge cu Rusia ar „fi posibil să ne întâlnim în război români contra românilor. N-ar fi și aceasta o tragedie? Pentru noi, românii ardeleni, dar și pentru neamul întreg situația oricum am combina-o, rămâne dramatică. Îți închipui dumneata că Monarhia, drept preț al participării României la război i-ar da Ardealul? Ar fi singurul caz când participarea neamului românesc la război ar fi un lucru firesc, și chiar moral. Altfel – mai bine să rămână în neutralitate.

— Nu-mi închipui, firește. Ungurii nu s-ar învoi nici morți.

— Dar ar putea să-i silească Germania. Acum nu mai e situația de pe vremea tratativelor cu Tisza. Acum e război.

— Nu știu ce să spun, dar e greu de crezut. Germania e mai aproape de Monarhie și de unguri decât de România.

— Totuși România rămâne un factor important în cazul că izbucnește războiul între Puterile Centrale și ale înțelegerii Ruso-Franceze.

— Azi se vorbea prin sat că s-ar fi și trimis declarațiile de război.

— Tot ce-i posibil. Evident că panslavismul rusesc nu

va lăsa să fie zdrobită o mică țară slavă, ieșită tocmai acum victorioasă din două războaie.

Ionică adormi târziu în acea ultimă seară petrecută acasă. Fără să vrea se gândea mereu la vorbele tatălui său: Dacă războiul l-ar fi apucat preot! Și nu se mai gândea numai la liniștea Laurei, ci și la el însuși. Instinctiv se temea de pustiul ce-i stătea înaintea, de singurătatea în care se simți recăzut din nou... Toți vor rămânea aici: părinții, Laura, doctorul și nevastă-sa, satul, casa părintească. El însă va pleca singur. Unde?...

Dimineața se sculă devreme, se îmbracă în uniforma de sublocotenent dintr-un regiment din infanterie, dejunară toți trei și se urcară în căruța care-i ducea și bagajul. Voiau să petreacă ziua împreună și, deseară, să-l petreacă la gară.

În uniformă Ionică părea cu mult mai înalt și mai tânăr. Abia un copil, își zicea înduioșată preuteasa, care nu-și mai putea lua ochii de la el. Când s-a îmbrăcat azi dimineață i-a dat o cruciuliță de argint c-un lăntșor, pe care o purta ea până la cununie. Stăruise cu lacrimi în ochi, și Ionică, înfiorat, și-o pusese după grumazi, sub cămașă.

Ai doctorului Preda, avizați dinainte, îi așteptau. Erau îngrijorați cu toții, totuși când coborî Ionică din căruță, exclamară plăcut uimiți de noua lui înfățișare. Îi stătea bine uniforma și o știa purta.

Laura se agăță numaidecât de brațul lui și-l duse în grădină. Întâia însuflețire de admirație, când îl văzu în uniformă, se risipi ca luată de vânt, și el simți căldura dulce a brațului ei care-l strângea pe al său. Se răzima ușor de umărul lui, și nu putea spune un cuvânt la multele întrebări ce i le puneau Ionică, unele fără niciun rost, își dădea și el seama.

Deodată fata izbucni în plâns, cutremurându-se toată. Se opriră în mijlocul cărării. El nu-i putea spune nimic. Un sentiment de amărăciune grea îi umplu sufletul, o durere ascuțită pătrunzătoare i se înfipse,

apoi, ca o lance în inimă. Plângând, Laura se lipi tare de el, răzimându-se de trupul lui. Îi simțea povara scumpă și-i venea și lui să plângă.

— Ce nenorocire, Ionică! Ce nenorocire, și numai la câteva zile după logodna noastră! – reuși în sfârșit, să spună Laura, oprindu-se din plâns și ștergându-și ochii cu batista.

Își reluară mersul pe cărare.

— Adevărat! Numai câteva zile! Dar e pentru toată lumea, nu numai pentru noi. Poate se încinge războiul peste tot continentul.

— Ionică, scumpul meu! Trebuie să pleci chiar deseară?

— Da! Dimineată trebuie să fiu la regiment.

— Baremi câteva zile să mai fi putut rămânea la noi! Să-l ardă focul război și pe cei ce l-au pornit! Dacă am avea și noi vreun interes, vreun folos, să știm pentru ce îndurăm nenorocirea.

— Cine știe, Laura! Poate vor avea la urmă și românii vreun folos! Tainele viitorului sunt nepătrunse. Cine știe ce întorsături pot lua evenimentele.

— Numai dacă ar intra și România! Dar trebuie să intre de-acum, dacă avea de gând să ocupe Ardealul înainte de-a fi mobilizați românii. Directorul Giurca nu mai doarme noaptea, se urcă pe toate dealurile și ascultă să audă bătaia tunurilor românești. El ține morțiș că România-i înțeleasă cu Sârbia și Rusia, și începe războiul deodată cu ele. Dar până acum nu s-o întâmplat nimic, decât că granițele de către România sunt închise.

— E într-o situație grea și România, draga mea. Cred că ea singură e chemată să judece și să hotărască. Ea va ști mai bine ce poate face și ce nu.

— Dar dacă intră în război numai după ce vor fi duși toți românii de la noi – căci pleacă parcă satele întregi, să vezi ce-a fost la gară la noi, zile în șir – ce se va întâmpla? Să se lupte soldați români cu soldați români?

— Da, ar fi o tragedie, se-nțelege. Dar România

trebuie să cumpănească bine lucrurile. Ea a experiat primejdiile unei alianțe cu Rusia.

Deodată Laura se depărtă un pas de el și începu să-l privească cu admirație.

— Dar știi că-ți șade foarte bine uniforma? Pari mai înalt și mai subțire în ea!

— Mama spune că și mai tânăr.

— Doamne, dar mai tânăr de cum ești, cum să fi? Dragul meu, adaose, luându-l iar de braț, cum ai aranjat cu biroul?

— N-am mai iscălit contractul. Dacă va mai fi liber la întoarcere, îl voi iscăli atunci. Altfel ar fi însemnat să plătesc în zădar chiria înainte pe trei luni.

— Dar cu mobila lui ce-ai făcut?

— Încă nu o adusesem din magazia prăvăliei.

— Și poate rămânea acolo?

— Poate. Am vorbit cu proprietarul. Mobila e plătită, și el spune că nu-i va face îmbulzeală. Presupune că atelierele vor lucra cu mult mai puțin. I-au fost mobilizați aproape toți.

— Am putea s-o aducem la noi.

— Deocamdată nu e nevoie. E în siguranță, încă mai bine decât dacă o lăsam încuiată în birou. Dacă mai târziu ar zice ceva proprietarul, o puteți aduce. I-am lăsat adresa ta.

— De locuință o să mă interesez eu când voi merge la oraș. N-ai angajat-o pe aceea de care vorbeai?

— Nu, și nici nu cred că-i nevoie să te deranjezi două-trei luni pentru ea. O să vedem noi cum se dezvoaltă lucrurile.

— Doamne, Dumnezeule, dacă s-ar termina în toamna ce vine, să fii pe Crăciun acasă. Cred că, în cazul acesta, nu mai schimbăm data cununiei?

— Draga mea, m-am hotărât să o schimbăm!

— Cum așa? - se miră fata.

— Dacă se termină în două-trei luni, nu mai așteptăm până la Crăciun. Ne căsătorim cât ce mă voi

întoarce. Ce bine era dacă o făceam o. dată cu logodna!

— Da! Ar fi fost mai bine - răspunse încet Laura, rezemându-se de umărul lui.

Ionică îi duse mâna pe după cap și o sărută.

— Aș fi fost mai în siguranță, nu? - râse tânărul.

— A, nu pentru asta! Ce stai să vorbești.

— Și Laura se roși toată.

— Draga mea! Să sperăm că nu va trece mult, că cel puțin la termenul fixat, vom fi căsătoriți.

Până la amiazi, până-i chemară la masă, trăiră trei ceasuri pe care nu le mai uitară niciodată. Apropierea despărțirii, necunoscutul ce-i pândeă din viitor, deschiseră toate profunzimile iubirii din sufletele lor, strălucind în fețe nouă, de cari se minunau, trezind arome nouă, necunoscute, ca și când ar adia spre ei parfumuri tot din alte straturi de flori. Se priveau adânc în ochi, cu un nesaț care-i cutremura. Ca și când ar fi voit să se pătrundă unul pe altul. Atingerile trupurilor lor păreau că schimbă senzațiile în lumină și în armonie. Tot mai mult și mai deslușit simțeau că unul pentru celălalt era o comoară și atunci se îmbrățișau puternic, ca și când s-ar teme să nu se piardă. Li se părea că nici nu s-au cunoscut bine până acum, deși au copilărit aproape împreună, deși se iubeau de mult, deși erau logodiți.

Și cu cât sentimentele lor creșteau, se maturizau oarecum, gândul despărțirii devenea tot mai greu. Ultimul ceas se ținură mereu îmbrățișați, cufundați într-un vis din care n-ar mai fi voit să se trezească.

După masă - la care părură veseli amândoi - ieșiră iar în grădină și continuară extazul apropierei, al înțelegerii depline, și chinul despărțirii.

Seara îl însoțiră cu toții la gară. Veni și părintele Scurtu cu preuteasa, veniră și cei trei învățători cu soțiile. Cel din urmă sosi la gară notarul singur. Nevastă-sa cam suferea de inimă, și în vreme ce se îmbrăca să-l însoțească, avu un atac destul de serios.

Nastasia se apropie de Laura într-o clipă în care

rămăsese singură.

— În locul tău nu l-aș lăsa să plece!

— Doamne sfinte, dar cum să-l reții?

— L-aș fi silit să treacă dincolo! - și ea arătă cu capul spre munții la poalele cărora era satul.

Directorul se apropia de ele.

— Ce nenorocire că nu mai are două-trei zile de concediu! în două-trei zile trec ai noștri munții.

Laura nu se gândise o singură dată la posibilitatea de care-i vorbi preuteasa. Nici Ionică nu făcuse nicio aluzie. Gândul era nou, dar îl respinse îndată. Cum să treacă? Adică să dezerteze?

La urcarea în tren se ținură toți bine. Numai preuteasa plânse pe umărul lui. Numai obrajii Laurei se făcură albi ca hârtia. Numai directorul Giurca murmură o sudalmă la adresa unguirilor cu războiul lor.

VII

Încă înainte de plecarea avocatului Ion Vestemean, începând cu mobilizarea parțială și mai ales cu cea generală, trenurile abia răzbeau să poarte mulțimea oamenilor. La gara din comună, zile întregi, parcă ieșiseră satele cu totul. Numai de-aici au plecat în două-trei zile peste două sute de inși. Satul prinsese un aspect nou. După letargia din primele ceasuri urmașe o forfoteală nervoasă în celea mai multe case, pe uliți. Unii se grăbeau să-și isprăvească în grabă lucrări începute. Rudenii se duceau pe la cei ce trebuiau să plece. Soțiile se purtau de ici-colo, pârând îmbătrânite deodată cu ani. Nu se auziseră plânsete și tânguiri totuși. Acelea erau rezervate pentru ceasul despărțirii în gară, pentru clipa urcării în tren. Veneau aici în primele zile nu numai familiile și rudeniile celor ce plecau, ci satul întreg. Totuși nu se ridica nicio larmă deasupra gării. Lumea vorbea încet, cum vorbesc oamenii noaptea, deși era abia pe înserate când trecea prin gară trenul cu care plecau cei mai mulți.

Onodi, magazionerul și servitorul gării, pufnea

mereu de mânie. Nu mai putea fi vorba să nu-i lase pe oameni printre sâni. Lumea inunda, din toate părțile, ca potopul, spațiul din fața gării.

Între cei care plecau, între cei necăsătoriți, mai ales se aflau destui cari îl necăjau acum pe slujbaș.

— Hai cu noi, Onodi! – striga vrulul dintr-un geam.

— Grăbește-te că pleacă trenul.

— Hai, că ți-am ținut și ție un loc – striga altul de pe acoperișul vagonului, bătucit cu oameni.

— Ce mai fecior! Vitejii pleacă la război, iar el rămâne să măture gara.

— Lasă cheile și ia sabia, Onodi!

Slujbașul răbufnea mânios, cu ochi împungaci ca de bivol. Înțelegea că-și bat joc de el.

Dar din mulțimea de pe peron, nime nu-și bătea acum capul cu Onodi, deși după purtarea lui urâtă cu oamenii și mai ales cu copiii, mulți ar fi avut o satisfacție dacă ar fi fost cu urechea la ce strigau feciorii. Fiecare era însă cu ochii după al lor, cel urcat în tren. Multe feâmei plângeau și mulți copii țipau speriați parcă.

Directorul Giurca – așa se scria el, deși colegii susțineau că mai corect ar fi Jurca, cu J – venea de fiecare dată la gară. Dintre ceilalți intelectuali mai lipsea vrulul la unele trenuri, dar el era nelipsit. Era într-o continuă agitație. Voia să facă o statistică despre câți se îmbarcau numai de la gara locală pentru a face un calcul aproximativ câți vor pleca din întreg județul, ba din toată Transilvania. De fiecare dată se întorcea tot mai iritat acasă. Se goleau satele! Se golea Ardealul! Și România nu mai intra! Dar dacă va trece granița prea târziu când Ardealul va fi gol de bărbați?

Într-o zi cu prilejul plecării, un fecior, Ion Dinu, începu să chiuie de pe acoperișul trenului:

— Acum să vie fruntașii neamului, să se pună în fruntea noastră și să ne dea arme! Da' nu s-arată nicăiri!

Ion Dinu fusese la vremea sa elevul lui. Un băiat deștept, care a rămas mereu un bun cititor de gazete și

chiar de cărți.

Când îl auzi strigând așa, lui Ion Giurca îi sări inima de la loc! «Iată ce trebuia făcut! Iată cum se puteau ține oamenii acasă până intra România! Iată mijlocul de-a nu lăsa să fie golit Ardealul! Dar cum nu i-a trecut și lui prin cap gândul pe care-l spusese fostul său elev? Cum nu s-au gândit la asta fruntașii partidului?»

Așa începu să se întrebe și să se zbugiune directorul, atins, pare-se grav, în prestigiul lui. Să nu-i vină lui în minte ceea ce-i venise unui simplu fecior din sat, fostului său elev! Totuși impresia lui fu mai puternică decât vanitatea rănită. Își făcu loc prin mulțime, se apropie de tren, și strigă:

— Să trăiești, Ionu Dinului! Ți-a ieșit un sfânt din gură! Să te-aducă Dumnezeu sănătos.

— Rămâneți cu sănătate, domnule director! Dar nu-i așa? Cât vezi cu ochii, numai o mare de români!

— Așa este Ioane!

— Și mergem să ne batem la dracu-n lobodă!

— Trenul şuieră, trenul porni. Ion Dinu începu să chiuie iar, agitându-și pălăria-n vânt.

Directorul Giurca se întoarse demoralizat acasă. Cum nu-i venise lui gândul! Cum nu le venise nici celor din Comitetul Național? Lui ca lui, că-n sfârșit nu era decât un dascăl de pe sate, dar domnilor, a celor cuminți din Comitetul Național? Cum? Ar fi fost să se pună în revoluție? Și, apoi, dacă s-ar fi pus în revoluție până venea România, ce se putea întâmpla? în câteva zile ce rău s-ar fi putut întâmpla? Până s-ar fi trezit ungurii, până să aducă armată de-a lor în Ardeal, ai noștri s-ar fi unit cu armatele române! Cum s-ar fi făcut rezistența? Cum s-ar fi organizat? Foarte ușor! în toate garnizoanele din Ardeal să-și fi trimis Comitetul câte-un om, care, după ce oamenii ar fi fost înarmați, echipați din magazinele armatei, să fi dat ordinul:

«Români! Stați pe loc! Niciun pas către front că vin ai noștri!»

Se încălzi și se închipui pe el însuși ca delegat al Comitetului dând un astfel de ordin. Cum l-ar mai fi ascultat feciorii! Dar ofițerii? Și ofițeri români de rezervă erau acum destui. S-ar fi pus ei în frunte! Ce-ar mai fi putut face ofițerii străini? Nimic! Și, apoi, ar fi văzut și ei că e revoluție! Ce mai puteau să facă?

Cât l-a nenorocit pe el faptul că vedea golindu-se satele și România întârzia! Iată, era la îndemână un mijloc ușor să nu se golească, ori să rămână trupele în garnizoane, așteptând înarmate. Da, așa ar fi fost mai potrivit, să rămână înarmate în garnizoane. Satele erau și așa românești, dar să nu se poată mișca orașele. Să țină orașele asediate, și dacă ar fi trimis ungurii armată, să-i iasă înainte în capătul orașelor să nu le lase să intre în oraș!

Dar ce folos! Își zicea el aprins de combinațiile și planurile ce le făcea. Gândul acesta mântuitor a trebuit să treacă numai prin fostul său elev, Ion Dinu. Ce umilință și ce deziluzie. Ce conducători avem! mai potuse numi conducători? Acum înțelegea și mai bine strigătul lui

Ton Dinu. Înfrunta pe conducători pentru că nu se arătau nicăiri. Ca și când ar fi zis: «La adunări și la alegeri ne-ați tot arătat ce ne face varvarul de ungur, dar atunci eram cu mâinile goale. Acum ajungem la arme, puneți-vă în fruntea noastră să isprăvim odată cu ei!»

A fiert în seara aceea două ceasuri fără să se poată liniști nicio clipă. Când părea că se potolește focul, iar se aprindea, sărea câte-o flacără nouă. «Am fi putut sta și noi, făcând așa, cu capul sus, când ar fi sosit armatele române, își zicea el. Am fi putut spune: iată contribuția noastră la eliberarea noastră! Dar așa, le vom primi cu satele goale! Ce nenorocire! Și ce rușine!

Fu atât de zguduit încât nu-și putu afla locul acasă. Își luă pălăria și ieși. Dar unde să se ducă? La Binder, de la mobilizarea generală nu mai mergeau. El își aducea câte-o sticlă de bere acasă.

Mai aproape locuia doctorul Preda. Hm! Păi chiar el era rudenie cu un membru din Comitetul Executiv al Partidului Național! Cel puțin lui să-i spună buchile!

Doctorul nu fusese la gară în seara aceea, deși mergea și el aproape la toate trenurile. Dar acum avusese un bolnav greu chiar în capul satului din sus, sub munte, și până se înapoiase, trenul trecuse.

Era încă înainte de plecarea avocatului Ion Vestemean.

Pe doctor îl află singur în cabinetul lui. Își aranja nește lucruri. Directorul începu să-i povestească foarte agitat întâmplarea de la gară.

— Cum nu s-a gândit nime din Comitetul Partidului că acum era timpul de a face ceva! Am rămas de rușine și de ocară înaintea fraților. Așteptăm totul de la alții! - sfârși el.

— Dar, directoare, asta ar fi însemnat să facem revoluție!

— Și dacă am fi făcut? Nu era un moment care nu se va mai întoarce?

— E un lucru grav ce-ți închipui tu directoare. Ar fi însemnat să-i dăm noi un anumit curs istoriei românești.

— Și, dacă i-am fi dat?

— Cunoști maxima lui Slavici: «Soarele tuturor românilor la București răsare!» Ei bine, nu noi suntem chemați să dăm curs istoriei românești, și nici nu am fi în stare. Ea e în mâna fraților liberi. De soarta noastră și a lor numai România poate hotărî! Aceasta este și părerea Comitetului.

— Dar hotărârea României e sigură. Numai cât nu s-aude bubuitul tunului la graniță. Ar fi vorba numai să o ajutăm și noi cu ce putem.

— Nu se cunoaște nici hotărârea României. La orice caz, dacă o revoluție la noi, acum, ar fi aflat-o de folositoare, ar fi avut mijloace până acum să ne dea de știre. Nu ne-ar fi lăsat cu satele goale. Dar nicio informație în acest înțeles n-a sosit până acum la

Comitetul Național. L-am întâlnit și alaltăieri pe cumnatul meu, pe avocatul.

— Dar se poate ca România să aștepte semnalul nostru.

— Nu, directore, rolurile nu pot fi inversate. Eu te înțeleg foarte bine, căci și mie mi se rupe inima de câte ori văd pornind din gară un nou tren încărcat cu români. Dar dacă nu ni s-a dat niciun aviz...

— Dacă-s închise granițele!

— Ei, parcă astfel de ștafete se trimit pe drumul obicinuit! Nu mai fi copil! Ești un temperament aprins și nerăbdător, asta este! Dar trăim vremuri în care trebuie să rămânem stăpâni pe nervii noștri... Așadar, dacă nu ni s-a dat niciun aviz până acum, înseamnă că situația României e grea, din motive pe care numai ea le poate cunoaște. Se pare că n-are toate elementele cari o pot lăsa să ia o hotărâre. Să fim reali. România e o țară mică față de puterile în luptă. Întâia grijă va trebui să fie să nu iasă însăși strivită de evenimente. Până trăiește ea, respirăm și noi.

Directorul îl asculta cu neplăcere. Tot ce spunea era împotriva convingerilor sale.

— Pentru mine, doctore, e un fapt cert că România e hotărâtă. Dacă ar fi fost să meargă cu Puterile Centrale, cum avea pactul, ar fi mobilizat până acum, s-ar fi declarat cel puțin până acum. Dacă ar fi de partea lor, nu s-ar fi închis granițele de către ea. Crezi că la Budapesta și la Viena s-ar uita vreodată că România nu s-a declarat îndată pentru ele sau dacă ar rămânea neutră?

— Nu cred.

— Și România să nu știe atâta lucru? Ce ar aștepta-o rămânând neutrală, în caz de învingere a Puterilor Centrale?

— Cred că-și dă bine seama!

— Dar asta înseamnă că și-a tras de pe acum toate consecințele și că, prin urmare, ea trebuie să intre în război, și anume împotriva Ungariei. După logica

lucrurilor, România și-a și luat hotărârea ei istorică, așa că noi ar fi trebuit s-o secundăm!

— Chiar dacă ar sta așa lucrurile, momentul acțiunii, momentul istoric, nu-l putem alege noi, ci numai ei. Pricit s-a vorbit în anii din urmă de război, s-ar putea ca armata română să nu fie încă pregătită, și să mai aibă nevoie de timp.

— Nepregătită când a adus decizia în Balcani!

— Acum începe ceva ce nu se poate asemăna cu războiul balcanic. Acum se vor măsura forțe uriașe.

Directorul nu se putea lăsa bătut.

— Ungaria nu se mai. Îndoiește de atitudinea României. Că o consideră de pe acum dușmană, sunt dovezi proaspete, afară de închiderea granițelor. Ai citit în *Românul* ce s-a întâmplat la Cluj.

— Nu! Ce s-a întâmplat?

— Au fost deținuți în prima zi a mobilizării generale șase țărani români, în frunte cu un om de serviciu al primăriei, unul Simion Pop. Deținuții, bătuți și închiși, după calapodul unguresc. Dacă ar mai nădăjdi colaborarea României, ar cuteza să se poarte astfel cu noi?

— Dar pentru ce i-a deținut?

— *Românul* aduce știrea după un ziar unguresc din Cluj. Cică, Simion Pop, întâlnindu-se cu niște țărani din satele din jur - era zi de târg - ar fi declarat înaintea acestora: «S-a isprăvit cu Țara ungurească! Vine România!» Ziarul unguresc îl înjura greu pe Simion Pop, care «mânca de ani pâine ungurească» de la primăria Clujului. Dacă un om incult ca el, și încă un bețivan, poate face astfel de declarații în piață, în gura mare, ce trebuie să fiarbă în sufletul agitatorilor valahi? se întreba ziarul unguresc din Cluj. S-au mai făcut dețineri și în alte regiuni, cum scrie *Românul*... Ei bine, o asemenea purtare în primele zile de război, ar fi cu neputință oricât de nebun e șovinismul lor, dacă ar mai spera în colaborarea militară a României. Nu ești de aceeași

părere?

— Sunt, se-nțelege, deși s-ar putea explica și altfel.

— Cum?

— Prin [...] temperamentul unguresc. N-au răbdare! Vor fi așteptat ca România să se declare din prima zi. Prin nerăbdarea lor, și prin temperamentul lor violent poate le va reuși să legitimizeze o hotărâre a României.

Directorul ieși nemulțumit de la doctorul. Era convins că nu făcuse decât să apere Comitetul Partidului, pentru că era și cumnatul său membru. Se duse acasă supărat, cină mai nimic, își luă bâta și ieși. Laura-i spusese adevărul logodnicului său: de la decretarea mobilizării generale Ion Giurca ieșea în toată noaptea pe un deal din preajma satului, și asculta în noapte. Dar nu auzise tunul spre graniță nici de data aceasta.

Nevastă-sa era mereu neliniștită. Se vorbea prin sat că jandarmii ar fi primit ordin să urmărească de aproape pe intelectualii din comună. Nu se mai putu stăpâni și-i spuse temerea ei.

— Nu mă poate opri nimeni să ies la plimbare.

— Te-ai putea întâlni cu jandarmii. Patrulează mereu prin sat și prin împrejurimi. Așa se spune.

— Și dacă m-aș întâlni?

— Să nu creadă că ești un spion!

Vorba asta căzu în exaltarea și vanitatea lui ca o mângâiere. Da! I-ar plăcea să-l creadă spion! aruncă o privire de recunoștință nevestei sale. Dar ea nu o prinse.

VIII

Părintele Scurtu așteptă o săptămână! după & mobilizarea generală să primească și el vreun1 așiz, „fie de la regiment, fie de la episcopie. Dar nu sosi nimic. Nici chiar numărul ultim al ziarului săptămânal bisericesc, sosit acum, nu aducea nicio informație în legătură cu ce aveau de făcut preoții militari de rezervă! Nici alte ziare nu aduseră nicio știre. La jandarmeria din sat nu sosi niciun ordin. Întrebat telefonic, nici prim-pretorul nu știa ce era de făcut, decât doar să aștepte.

Dacă-l vor mobiliza va primi și ordin de chemare. Dacă nu, să rămână liniștit acasă.

Totuși părintele Scurtu era neliniștit. La mobilizarea generală nu mai primi nimeni ordine speciale. Fiecare, până la contingentul stabilit, trebuia să se prezinte la garnizoană. Neprezentându-se, ar putea s-o pățească. Cu organele armatei nu era de glumit nici în vremuri de pace, dar încă acum, în timp de război. În afară de aceasta începu să aibă o senzație ciudată. Cu cât plecau mai mulți și satul rămânea mai pustiu cu atât simțea mai pronunțat un fel de muștrare de conștiință: se duceau toți, numai el rămânea. Era un fel de jignire a amorului propriu, a demnității sale de om. Ca și când s-ar sustrage cu voia să nu-și facă datoria.

Dup-o săptămână, într-o dimineață îi zise preutesei:

— Nu mai pot aștepta. Cred că-s obligat să mă prezint la regiment și să mă informez personal.

— Nu mai vorbi prostii! – se supără Nastasia.

— Dacă vor avea lipsă de tine, fii sigur că nu te vor cruța, îți va veni ordin, doar ți se știe adresa.

— Cred că totuși e mai bine să mă informez personal. Sunt încă destule lucruri nelămurite acum la începutul războiului.

— Și vrei să le lămurești tu?

— Mai bine decât să mă trezesc cu cine știe ce.

Preuteasa ridică din umeri.

— Mare lucru nu-i să te arunci până la regiment. Dacă te duci, am să-ți dau și eu să-mi cumperi nește lucruri... De mult aveam lipsă de ele. Așa o să mă împac și eu mai ușor cu drumul tău.

Când să plece la gară, Nastasia se albi deodată.

— Dar dacă au nevoie de preot militar și te rețin acolo?

— Va trebui să rămân.

— Și eu?... Și noi?... Cum? l-ai așa de ușor o asemenea eventualitate? apoi nu-i prostie să intri de bunăvoie în gura lupului?

Nu se gândise încă niciunul în mod serios la o asemenea posibilitate. Aproape toți preoții, cum nu făceau serviciu militar obligator, erau trecuți în rândul confesorilor militari de rezervă. Nici de trei procente nu va fi nevoie.

La întrebarea preutesei simți un junghi. Dacă s-ar întâmpla să-l rețină? Nu aranjase încă nimic nici în legătură cu familia, nici cu parohia pentru un asemenea caz. Și, pentru întâia oară, simți gravitatea situației și teama de război. Dar convingerea intimă că nu avea să fie reținut, că nu făcea decât să se informeze, și să scape de senzația aceea umilitoare, ca și când ar fugi de la datorie, îi aduse inima la loc.

— E o pură formalitate, Nastasie. N-avea nicio teamă! Dacă era să mă mobilizeze aș fi fost avizat până acum.

Femeia își reveni.

— Ți-am însemnat pe biletul acela tot ce ai să-mi aduci. Vezi și nu uita. Ai bani destui la tine?

— Cred că da.

— Cu trenul de seară te aștept - zise ea neliniștită din nou când îl văzu ieșind pe porțiță.

— Și în cazul că ai fi mobilizat trebuie să-ți dea timp să-ți faci pregătirile.

— N-avea nicio grijă, Nastasio. Voi veni cu trenul de seară, așa cum plec, nemobilizat.

Cazarma era la o margine a orașului. Îi dispăcea profund că fusese repartizat ca preot de rezervă, la un regiment de honvezi. Încercase încă de la recrutare să fie trecut la un regiment românesc, dar nu-i reușise. De-atunci trecuseră zece ani, și nu se mai interesase.

Când ajunsese în gară, trebuia s-o ia în partea opusă a orașului, unde era cazarma de honvezi. Dar o repulsiune instinctivă îl opri, și apucă spre piață, spre centrul orașului.

Avu impresia că umblă pe străzile unui oraș strein. Era puțină lume, puțină circulație, și oamenii parcă

purtau nește fețe foarte grave. Trecu pe străzi cunoscute, unde altă dată, la vremea asta, era înghesuială destulă, și era cu neputință să nu se întâlnească cu vreun român cunoscut. Dar acum se plimbă vreun ceas uitând și de cazarmă și de cumpărături. Avea senzația neplăcută că era o excepție, și că nu are niciun rost să umble pe-aici unde nu mai întâlnea niciun cunoscut. Se simțea singur, într-un loc strein. Neliniștea de-acasă care-l adusese în oraș, se pronunță și mai agravată... Numai el mai rămăsese... Toți cunoscuții pleaseră. Părea că s-a desfăcut dintr-o solidaritate fără de care nu mai avea singur, niciun preț.

Deodată i se păru că de către capătul străzii în care ajunsese se apropia, în sfârșit, un cunoscut. Era un avocat de vreo treizeci și cinci de ani, un om însuflețit care cobora în satele din jur cu echipele Astrei, pentru propaganda culturală și națională... Dar, uitându-se mai bine își zise că nu putea fi el. Venea aplecat de spate, nu se uita nici în dreapta nici în stânga. Totuși, de aproape, văzu că-i el. Venea cu capul plecat, cu gura puțin deschisă, cu fața suptă și îngândurată.

Părintele îl salută, dar omul trecu înainte. După doi pași se opri și se întoarse.

— Dumneata ești, părinte Scurtu. Scuză, te rog, nu te-am observat.

Venind lângă preot îi întinse mâna.

— Bună ziua! Ce mai faci?

Îi spuse pentru ce venise.

— Cred că dacă n-ai ordin anume, nu trebuie să te prezinți. Eu plec cu trenul de amiază.

Vorbea cu o voce gravă, care-i trecu un fior adânc în suflet.

— A început o dandana mare, cine știe când se va isprăvi!

— Sunteți la infanterie?

— Nu. La artilerie, locotenent de rezervă. Am cam întârziat și eu. Să auzim de bine părinte!

Îi strânse mâna și plecă. Avea o mână care ardea ca jarul.

Părintele Scurtu rămase privind după el. Mergea frânt de spate, părea îmbătrânit. Un frig și o teamă nedeslușită îi umplu ființa. Omul acela... pleca în război!

Și deodată se simți și mai singur, și mai pustiu în jurul său. Coti pe-o stradă laterală și o luă spre cazarmă. Parcă biruise repulsiunea instinctivă de mai înainte.

Îi fu totuși penibil să intre în cazarmă, să se informeze de biroul la care trebuia să meargă. Intrând în larma aspră și răsunătoare a vorbelor ungurești dinlăuntru, avu senzația respingătoare și astringentă că intră într-o închisoare.

Rămase mai mult de un ceas înăuntru. Venise îmbrăcat în reverendă. Multă vreme nimeni nu-l luă în seamă. Subofițeri, ofițeri, soldați, treceau nepăsători pe lângă el, unii îi aruncau priviri împungace.

Abia într-un târziu îl conduse un caporal la biroul ce căuta.

Vorbea rău ungurește, și la început voi să explice românește pentru ce venise. Dar de la întâile cuvinte, căpitanul, din față, ridică spre el o privire încruntată.

— Vorbește ungurește - porunci el.

Începu să îndruga cum putu pentru ce venise.

Căpitanul păru că-și iasă din fire și slobozi o înjurătură urâtă, de cele sfinte.

— Asta-i azi al zecelea popă valah care mă întreabă același lucru, adaoase căpitanul după triviala sudalmă. Dar ce credeți voi că eu n-am altceva de lucru decât să vă dau explicări? Du-te acasă și așteaptă. Vei fi chemat dacă va fi nevoie!

Părintele Scurtu părăsi cazarma având senzația că poartă în trup o rană sângeroasă. Cazarma asta întreagă îi păru o insulă nenaturală, barbară, în marea românească a regiunii. Îi păru de neînchipuit ca și acum, la începutul războiului, să poată vorbi cineva cu un român, cu un preot așa cum vorbise căpitanul acela. Să-l

întâmpine cu o sudalmă de cele sfinte! Păi, cum? se întreba el. Să fim noi cel din urmă popor din lume? Față de noi să-și permită orice?

Regreta adânc că venise, și deodată i se împrăștie cu desăvârșire sentimentul acela de reproș și un fel de umilire, că toți plecaseră, și numai el a rămas, și nu-i mai reveni tot timpul cât a ținut războiul. Se plătea să mai aibă muștrări de conștiință că nu-și face datoria? Merita un popor ca ăsta?

Începu să respire ușurat după ce se depărtă de cazarmă. Își aduse aminte de însemnarea dată de Nastasia și începu să intre prin prăvălii să târguiască. Se apropia ceasul închiderii.

Trecuse de ceasurile unu când ajunse la restaurantul obicinuit unde prăjizea și el și cei mai mulți intelectuali din jur când veneau la oraș. Intră cu mâinile pline de pachete și pachetele.

Între altă lume - cu mult mai puțină ca de obicei, de altfel - văzu la o masă patru preoți cunoscuți, din jur, din același protopopiat.

— Iată-l și pe părintele Scurtu! - zise unul dintre ei.

— Poftește cu noi, părinte Scurtu. Este loc destul.

— Părintele Scurtu cel puțin a fost mai cuminte ca noi. Uite ce de târguieli a făcut. Dumnealui a venit cu treburi la oraș, nu ca noi să căutăm potcoave de cai morți - spuse altul. Toți patru erau preoți tineri, cam de aceeași vârstă cu Scurtu.

Părintele Scurtu își așază pachetele în fereastra de după masă, strânse mâna colegilor și își luă un scaun.

— Mi se pare c-am făcut același drum - zise el.

— Tot după potcoave de cai morți am umblat și eu.

— Da? Ai fost la cazarmă?

— Fost! Al zecelea popă valah care s-a interesat azi de același lucru, cum mi-a spus căpitanul.

— Mirare că ți-a vorbit omenește.

— Da, după o înjurătură de Dumnezeu. Ungurii ăștia-s turbați de tot.

— Adică, n-ai pățit-o mai bine ca noi. Ne-am interesat pe rând, căci n-am știut unul de altul. Și asta l-a scos din fire pe căpitanul de la biroul mobilizării.

— Dar e datoria lui să dea informații zise altul.

— Am fost proști noi că am venit.

— Ce era să faci, dacă nu ni s-a dat nicio lămurire oficială de nicăiri?

— Ba pe mine m-au îndrumat chiar jandarmii din sat să mă prezint.

— Și pe mine! - zise altul.

— Nu-i nimic! Va trece și asta! Se uită la noi ca niște bivoli împungaci și pentru că România n-a intrat în război alături de ei.

Își continuă prânzul. Își ceru și Scurtu un pahar de bere și de mâncare.

— Eu nu puteam să nu viu - începu părintele Crișan - un preot zvelt, cu o frumoasă barbă blondă, cu o voce armonioasă. Postul de jandarmi de la noi mi-a fost luat un interogatoriu la un ceas după ce-am sosit din Țară.

— Ai fost în România? - îl întrebă Scurtu cu mult interes.

— Da, tocmai începusem să le povestesc fraților. A fost o coincidență, se-nțelege, dar la post am fost descusut din fir în păr. Ce-am căutat în Țară? Când am plecat? Ce pașaport am avut? Cu cine m-am întâlnit acolo? Ce am vorbit? Cum m-am înapoiat? Și-mi era teamă că m-au luat la ochi, așa că la îndrumarea lor să mă prezint la regiment, n-am avut încotro.

— Dar ce-ai făcut în România? Ce-i acolo - se interesară cu toții, apropiindu -, și bărbile peste masă.

— Nevastă-mea plecase cu o lună înainte la Techirghiol. Sufere de reumă și doctorul i-a recomandat băi. Cum ea are o mătușe la Techirghiol, a întrebat pe doctor dacă băile de acolo sunt bune? «Foarte bune - îi răspunsese el - dacă poți merge acolo.» - Se apropia vremea să se reîntoarcă și mi-a scris că mătușe-sa tare dorește să mă duc și eu pe-o săptămână, pe două. Mi-am

făcut pașaport de plecare pe zece zile. N-o mers chiar ușor. Era la 25 iulie. Le-am spus că mă duc să-mi aduc soția de la băi. «Poate veni și singură», îmi răspunse căpitanul de poliție de graniță. Am adăugat că am și o invitare de la o rudenie. El făcu un gest enigmatic și zise: «Invitații pe vremea asta!» A trebuit să interviev un avocat cunoscut din oraș pentru a-mi elibera, în sfârșit, biletul de trecere pe zece zile. Am auzit că după întoarcerea mea a fost interogat și el.

— Dar nu se ordonase încă mobilizarea generală?

— Nu. Era la 25 iulie și mobilizarea a venit peste două zile, la 27.

— Da, așa este - zise părintele Scurtu, cu senzația că evenimentul acesta fusese foarte de mult. Întâmplările ce s-au precipitat dădeau impresia unei durate îndelungate între ele.

— Astfel m-au apucat în Țară și mobilizarea parțială și cea generală.

— Interesant! Când ai aflat?

— Știrea celei generale m-a apucat în tren, între Constanța și București. După mobilizarea parțială nevastă-mea s-a neliniștit tare și a stăruit să plecăm. Rudeniile stăruiau să rămânem. N-are să fie nimic ziceau ei. Iată se iau măsuri de prevedere. Totuși oaspeții din stațiune au început a se neliniști. Și unii dintre ei au început să plece. Aș fi rămas bucuros! Marea Neagră, lacul - o minune! Le vedeam întâia oară. Dar în ziua de 31 iulie, cum stăteam pe țărmul lacului dinspre sat - sunt două stațiuni, Techirghiol-Sat și Techirghiol-Eforie - văd pe drumul ce duce printre lac și mare ridicându-se nori grei de prav alb, cari nu mai conteneau. Treceau șiruri nesfârșite de căruțe. Ce să fie? Se adună lumea să privească. Sunt căruțe militare, zise cineva din mulțime.

Un domn își luă binoclul de la grumazi și se uită.

— Da, e un convoi militar. Sunt pline de soldați, cu arma-n spate, cu întreg echipamentul - zise el.

Convoiul nu se mai sfârșea. Norii de prav se ridicau

mereu grei, albi, în văzduhul limpede dintre lac și mare cât vedeai cu ochii.

— Tot mai vin.

— Vor fi manevre - zise elneva.

— Nu! E armata care se duce la frontiera Bulgariei, zise un domn cu ochelari, care se apropie în clipa aceea de grupul nostru.

— La frontiera Bulgariei? - se mirară câțiva.

— Dar pentru ce?

— La tot cazul pentru a preîntâmpina orice surpriză.

[...]

Lumea se privi năucită.

— Dar acum? Ar cuteza Bulgaria să ne atace? Parcă abia a mâncat papara! - se miră cineva.

— A mâncat-o dar nu i-a plăcut. A fost rea al dracului - răspunse altul.

— Parcă nu se spune că-i gata să sară în spatele sârbilor, când îi vor ataca austrieicii? De ce n-ar încerca să sară și asupra noastră?

— Cu câtă minte au!

— Nu cu câtă minte au, ci bizuindu-se pe Rusia - răspunse domnul cel cu ochelari.

— Dacă intrăm în război alături de Austria e cert că rușii vor ataca la Prut și în Dobrogea.

— Dar cine spune că mergem cu austrieicii?

— Încă nu s-a luat nicio hotărâre. Dar să nu uităm că avem un neamț pe tron - răspunse altul din grup.

Tăcură toți deodată, și după ce mai priviră o vreme trecerea armatei, începură a se împrăștia. Eu am luat-o grăbit la picior pe cărarea de pe malul lacului spre mare. Voiam să văd de-aproape armata ce trecea. Se auzea, în liniștea zilei, durăitul căruțelor, și mare larmă de sunete seci, de lemn. De mai aproape se auzea și un cântec. Un marș nou. Am putut desluși cuvintele: «*Veniți viteji apărători ai țării*». Era o melodie războinică, părea potrivită mai mult pentru fanfară.

— Da, e un marș nou. Un imn al cărui text l-a scris

poetul Iosif – zise părintele Scurtu.

— Da? De unde știi? Eu nu-l mai auzisem până atunci.

— Îl știe directorul nostru școlar, Ion Giurca. Spune că cu el a trecut armata română Dunărea în războiul balcanic.

— Așa va fi! E un marș care te pătrunde! – zise părintele Crișan. Am stat vreo două ceasuri, continuă el, privind căruțele pline de soldați, caii, ascultând imnul acela. Soldații erau albi de prav, căruțele sunau să te asurzască, caii mergeau mereu în trap. Niște cai mărunți, dar vârtosi. Din când în când feciorii chiuiau. Mă uitam și-mi creștea inima. Dacă ar porni așa și către noi, ziceam în mine... Dar dup-o vreme mă cuprinsese un simțământ de îngrijorare adâncă. Desigur nu erau manevre! Desigur se duceau la frontiera Bulgariei. Așadar e război?

Am venit la gazdă și i-am spus nevastei să pacheteze. Dimineața cu o trăsură la Constanța, și de acolo spre București cu primul tren. A, cum aș mai fi rămas! Marea abia o văzusem. Dar toată lumea pleca și era o înghesuială în tren! Și toți vorbeau, agitați la culme, de război. La o încrucișare de trenuri, la o stație, văd fluturând în mâinile călătorilor cari coborâseră ediții speciale ale ziarelor din București. Erau tipărite pe-o singură pagină. Putui citi din geam titlurile principale: «Mobilizarea generală în Austro-Ungaria. Războiul împotriva Sârbiei a început. Mobilizare generală în Rusia și Germania!» Mi s-a făcut inima cât un ghem. Așadar începuse războiul! Într-altă ediție văzui: «Frontiera spre Ungaria închisă. Trenurile circulă numai până la...» Călătorul cu ziarul se urcă în tren și nu putui ceti numele gării. Dar bine cum mai ajungem noi acasă? Nevastă-mea se îngrijoră și mai tare.

— Ce ne facem? – mă întrebă dânsa.

— Știu eu! Vom vedea! Va trebui să aflăm vreun mijloc.

— Și ați aflat? - întrebă părintele Scurtu.

— Păi cum nu! De ce a dat Dumnezeu picioare omului. Am făcut cincisprezece kilometri pe jos. Dar stați puțin, altceva a fost mai greu!

— Îmbulzeala în tren?

— Nu! Ni s-a spus la gară că nu putem trece decât cu o aprobare specială a consulatului austro-ungar.

— Va fi fost acolo mare aglomerare. Câți ardeleni obligați la serviciul militar au fost aflați în Țară la mobilizarea generală! - zise unul dintre preoți.

— Nu prea era aglomerare. Vreo cinci-șase dacă am văzut. Dar am fost supus și acolo unui interogator amănunțit și a trebuit să duc și pe nevastă-mea să ne confruntăm, să-i examineze pașaportul. Abia după câteva ceasuri am isprăvit.

— În locul tău aș fi rămas acolo - zise un preot.

— Cum să rămân? Copiii ne erau acasă cu soacra. Au rămas însă cei mai mulți, deși prin consulat au fost avizați în ziare în câtă vreme trebuie să se întoarcă. De la graniță, de la Turnu-Roșu am călătorit într-un tren aproape gol. După ce am așteptat și aici o jumătate de zi. Ni se isprăvise merindea și nu aveam de unde cumpăra nimic. La gara Turnu-Roșu restaurantul era încuiat.

— Și n-ai observat mișcări de trupe la graniță?

— Nu! Nici de către România, nici aici. Era o liniște și o pustietate...

Preoții fură curioși cu toții să afle ce se vorbește în Țară. îl năpădiră cu întrebările.

— Nu știu decât ce-am auzit vorbindu-se în tren. Lumea e într-o mare agitație, dar nime nu știe ce va face România. Oamenii sunt îngrijorați. Unii spun că Țara va rămânea în neutralitate, alții că regele o va duce alături de Puterile Centrale cu care e în alianță. Cei mai mulți sunt convinși că vor porni împotriva ungarilor.

Preoții rămaseră deziluzionați. Așteptau noutăți mai sigure, așteptau să le vorbească despre aceeași înfrigurare care cuprinsese pe intelectualii de dincoace.

Părintele Scurtu zise amărât:

— Nu-i, deci, niciun semn de pregătire, și bietul directorul nostru Giurca urcă în fiecare noapte culmea Cetățuiei și așteaptă să audă tunul bătând spre Turnu-Roșu. Mă mir atunci pentru ce s-au închis frontierele?

— Ce se poate ști! Pregătirile de război nu se fac sub ochii lumii.

— Dar n-a văzut el armata română în Dobrogea mergând spre granița bulgară?

Urmă un răstimp de tăcere.

— Numai să nu fie altceva! Să nu fie o amenințare de trecere a rușilor prin Dobrogea să țină în șah Bulgaria, ori trecând peste ea, să ajute pe sârbi. Să atace Austria de pe două fronturi.

— Dar trecerea prin Dobrogea ar însemna violarea teritoriului României.

Nu mai rămaseră mult, plătiră și plecară. Împrejurarea că părintele Crișan nu le putu spune nimic hotărât despre atitudinea României, îi demobiliză pe toți. Dar mai ales faptul că la frontieră el nu văzuse armată română. Părerea spusă de unul că mobilizarea nu se face sub ochii lumii nu convinse pe niciunul.

Părintele Scurtu sosi cu trenul de seara. Preuteasa Nastasia îl aștepta la gară. Când îl văzu coborând cu fața întunecată, îi trecu un junghi prin inimă.

— Veste rea? - întrebă ea palidă.

— Să n-ai nicio grijă. Ți-am spus că e mai mult o formalitate. N-au nevoie de noi.

— Cum, de noi?

— Au mai fost și alți preoți să se intereseze. Și el începu să-i povestească cum a fost primit la regiment.

— A. zică... Adică de aceea te întorci tu așa de supărat! În loc să le pară bine că omul își cunoaște datoria, ei insultă! Dar las numai! Va da Dumnezeu...

— Nu-i pentru asta! M-am revoltat și eu, se-nțelegei dar apoi mi-a trecut.

— Dar alta ce-i?

El începu să-i povestească întâlnirea de la restaurant cu părintele Crișan, și ceilalți preoți, și ce le-a istorisit colegul lor, care s-a nimerit în Țară cu prilejul mobilizării.

— Nu par să fie semne despre intrarea României în război sau nu așa de în grabă – își sfârși el povestirea.

— Va ști ea ce să facă, mai bine decât noi – răspunse veselă preuteasa. Bucuria ei că bărbatul său se întorcea acasă, că nu era nicio primejdie să fie chemat ca preot militar, o făcu insensibilă la povestirea părintelui și la îndoiala sa referitoare la România. Câte gânduri nu și-a făcut azi! Credea că nu mai trece ziua până-i lumea.

Acasă desfăcu pachetele și pachetelele, din care adusese ea jumătate de la gară, și constată cu bucurie că nu uitase nimic. Așa va trebui să facă totdeauna: să-i dea o însemnare cu tot ce-i trebuia. Când îi spusese numai cu gura, totdeauna uitase câte ceva.

În ziua următoare fu asaltat de intelectualii din sat.

— Ei, în sfârșit te-ai liniștit? – îl întrebă doctorul Preda.

— Și încă cum!

— Trebuia să-l înhațe, dacă s-a dus de bunăvoie – spuse directorul.

— Deocamdată n-au nevoie de noi. Ne-am întâlnit mai mulți preoți la oraș, cari au venit tot așa de neliniștiți ca și mine.

— Și n-a reținut niciunul? – întrebă notarul.

— De altfel era limpede că trebuia să fie cineva chemat prin ordin anume. Totuși cum nime nu putea ști cu siguranță formele cred că e bine că te-ai dus.

— Să fi știut cum mă primesc, nu m-aș fi dus! Și el le povesti întâmplarea.

Se indignară cu toții. Să-l primească cu o sudalmă de cele sfinte.

— Nu vă mirați de nimic, domnii mei, vorbi directorul. Vor fi din zi în zi mai obraznici, pe măsură ce ni se vor goli satele. Așa ne trebuie, când am fi putut

zădărnici întreaga mobilizare. Își vor da tot mai mult arama pe față, până când va intra România. Atunci, să știți, ne putem întâlni și cu spânzurătoarea. De altfel poate de atâta suntem vrednici. Ne-am dovedit lași, domnii mei, cu toți conducătorii, cu întreg Comitetul Partidului Național.

Și fiindcă nu apucase încă să spună decât doctorului planul lui cu revoluția, cu ocuparea orașelor de garnizoană de către soldații români înarmați, și-l spuse acum.

Părintele Scurtu văzu exaltarea lui și i se amări inima. Să mai povestească ce le-a spus la restaurant părintele Crișan? Că nici urmă de armată română la graniță? Mai bine să tacă. Iată directorul era convins și azi că în două-trei zile va bate tunul românesc la Turnu-Roșu! Pentru ce i-ar împărstia iluziile?

Și ascultându-l cu câtă convingere vorbea îi veni deodată o îndoială copleșitoare: dar dacă tot ce credeau și așteptau ei nu era decât o dorință proprie, o iluzie? Dar dacă România nu va intra în război, ori va intra alături de Puterile Centrale? Iată cât de sigur era directorul și acum că armata română așteaptă numai ordinul să treacă Carpații, deși un om venit de-acolo numai de câteva zile spunea că nu-i nici urma de armată română, și n-a văzut nici trenuri pline cu mobilizați ca aici. Nu s-ar putea să se înșele și ei cu toții tot așa în credința lor?

Mai bine să nu povestească nimic din ce le-a spus părintele Crișan! Da, e mai bine și mai ușor să trăiești cu o iluzie...

Dar era o simplă credință, o iluzie, se întrebă el seara după ce se puse în pat? Nu era ceva mai mult? Nu era un instinct mai puternic decât combinațiile raționale? Iată el auzise povestirea lui Crișan, și totuși și-acum, după ce se mai liniștise, simțea același glas lăuntric care-i spunea că va bate în curând ceasul!

Totuși se hotărî să nu mai spună la alții că la graniță

nu-i nicio mișcare, că trupe în marș sunt numai către frontiera dinspre Bulgaria... Un gând nou îi veni acum, ca o lovitură din senin: dar dacă România avea o înțelegere cu Rusia și avea deocamdată numai rolul să țină pe bulgari pe loc, să nu sară în spatele sârbilor?

IX

Abia se potolise mișcarea învălmășită din sat în urma celor două mobilizări și abia satul începuse să-și revie la viața normală, când la vechile cazărmi grănițarești - schimbate de mult în magazine și depozite militare - începu o nouă mișcare. Numărul soldaților crescă din zi în zi, ușile depozitelor fură deschise, curțile largi, continuate în grădini cu pomi bătrâni și rari, se umplură de hamuri, de șei, de chesoane, de căruțe, de tunuri mici și de cai.

Locuitorii când treceau pe-acolo se uitau mirați: n-au avut nici idee ca în vechile cazărmi să fie atâtea efecte militare. De când erau aici? Când și cum le vor fi adus, căci nimeni nu-și aducea aminte să fi văzut umplându-se magazinele. Adevărat că strada cu cazarmile era la o margine a satului, totuși oamenii își dădeau cu socoteala că numai noaptea le-au putut înmagazina.

Vreo săptămână forfotiră în magazine și în jurul lor numai soldați veniți din oraș, cu câțiva ofițeri. În curând însă începură să curgă mobilizații, cu zecile, cu sutele, cu miile. Și, aproape toți erau unguri. Se forma aici un regiment sau două de artilerie de honvezi. Rezerviștii mobilizați, aduși aici erau vărsați cu toții de la regimente ungurești de honvezi din Ungaria, dintre Tisa și Dunăre, de dincolo de Dunăre. Erau în marea lor majoritate oameni mărunți, cu fruntea îngustă, cu umerii obrajilor proeminenți, cu mustața blondă sau chiar roșcată. Veniseră cu toții îmbrăcați civil, cum plecaseră de acasă la unitățile lor, cu haine, rele, unii chiar zdrențoși. Aveau să fie echipați aici, ceea ce ținu mai mult de o săptămână. Zăcură cu zilele prin grădinile cazarmilor pe pajiște, fumând din pipe, scuișând și suduind. Cei

echipați semănau foarte mult unii cu alții.

mărunței și puțin crăcănați de picioare. Din fețele lor roșcate, osoase, din ochii mici, se desprindea ceva ce semăna a șobolan.

— Ptiu! Ucigă-i crucea! - zicea câte-o femeie când trecea pe lângă un grup în marș.

Căci începură să facă marșuri și instrucție. Întâi singuri, apoi ieșiră cu tunurile la câmp.

Când îi văzu, umplând curțile și grădinile cazărmilor, directorului Giurca i se făcu rău și nu mai ieși câteva zile din casă. Școala cu locuința lui era pe aceeași stradă, spre capătul de jos, peste drum de o cazarmă mare, cu etaj. Dar și prin geamurile închise ale locuinței pătrundea uneori larma ungurească din vecini.

Așadar se împlinise ceea ce n-ar fi crezut pentru toată lumea, deși încerca să-și susțină părerile înaintea altora, cu o asemenea eventualitate. Satele românești se goliseră de feciori și de bărbații tineri, și în locul lor venise armată ungurească, înainte de a apuca România să treacă granița! Dacă cineva ar fi luat în mână conducerea, dacă românii, înarmați o dată, s-ar fi opus să pornească la front, nu s-ar fi putut întâmpla așa ceva!

Acum, în locul românilor înarmați o să iasă în calea oștirilor românești, regimentele de honvezi! Căci directorul nu putuse afla nicio altă explicare concentrării și echipării aici a ungurilor trimiși aici de departe. S-a isprăvit! Românii de baștină nu vor mai putea da niciun ajutor celor ce vor veni de peste munți!

De altfel demoralizat a rămas întreg satul, în cap cu toți intelectualii, când văzuse puzderia ungurească adunându-se aici. Nimeni n-a avut cunoștință că în cazărmele din satul lor ar fi efecte militare și armament destinate chiar regimentelor de honvezi. Directorul nu-și putea ierta această lipsă de informație, vecin cum era cu cazărmele. Dar lumea nu le mai luase în seamă de câteva decenii. Nu erau mai mulți de șasesprezece soldați cari făcuseră până acum paza magaziiilor.

«Dac-aș fi intrat cel puțin în vorbă cu ei», își zicea nemângâiat directorul, deși nu știa ce ar fi făcut dacă avea cunoștință ce este în magazine.

După câteva zile nu mai suportă reclusia benevolă în casă. Ziarul *Românul* nu-l mai satisfăcea cu știrile ce le aducea. Redacția anunțase din vreme că se introdusese cenzura. «De-acum s-a isprăvit! Nu mai pot sufla nici cei de la gazetă», își spuse directorul. Începuseră luptele și pe frontul sârbesc și în Galiția, dar ce crezământ mai putea da știrilor cenzurate? Poate afară, în Bat, se știau mai multe!

Își frunzărea repede ziarul, ale cărui pagini se tot împușinau de altfel – redacția lămurea că din cauza mobilizării celor mai mulți din personalul de redacție și dintre culegătorii tipografiei. Dar Ion Giurca nu era satisfăcut de această explicare. Nu mai aveau ce scrie, nu mai puteau scrie ce ar fi voit, ăsta trebuia să fi o motivul, își zicea el.

Ce să mai citească? O singură rubrică, aceea cu informații din România. Dar le mai putea da acestora vreo importanță? Niciuna nu aducea vreo știre așteptată de el. Din cititul lor i se făcuse un haos în cap, de care voia să scape. România, după informațiile acelea, trebuia să fie pregătită pentru toate eventualitățile. Ce eventualități? Căci după convingerea lui numai una era cu putință!

După câteva zile începu să se înăbușe în locuință, și se hotărî să iasă, să se întâlnească cu colegii, cu oamenii.

La birtul lui Binder nu mai era chip să se întâlnească. Pe acela, cu grădină cu tot, îl luaseră în stăpânire honvezii. Bubuia de larmă, de vorbe răpezite, de cântece urlate. N-ai fi găsit un loc liber, nicăiri.

Deschizând mai întâi ușa birtului îl sufocă fumul tare de pipă în oare puteai tăia cu cuțitul. Își retrase capul scârbit.

[...]

Se grăbi să iasă. Prinse două versuri din cântecul ce

se urla la toate mesele:

Meg äij, meg äij, Kutya Szerbia Nem lesz tied Hertzegovina.

pe românește:

Așteaptă numai, așteaptă Sârbie cățea, Hertzegovina nu va fi a ta!

«Poftim!» își zise și mai scârbit directorul, luând-o pe uliță în sus. «Poftim! Asta se cheamă marș de război la ei». Și îi veni în minte textul și melodia din imnul la *arme*. Ce deosebire, ca cerul de pământ. Ce superioritate în marșul românesc! Dar, ciudat, deși îi veni în minte, nu-i mai simți, ca de obicei, căldura. Melodia îi păru oarecum diluată și fără răsunet.

Îi află pe colegi la doctorul Preda, în grădină. Era și părintele Scurtu aici. Își aduseseră câteva sticle de bere de la birtul lui Binder.

— Se vede că vorbele au fost adevărate - zise Leon Marele, uitându-se la fața suptă a directorului, la ochii lui arzători.

— Ai fost bolnav, nu-i așa?

— Nu mi-ai dat niciun aviz - vorbi doctorul.

— Bolnav! Păi nu-i bolnav tot românul în zilele de azi? Nu vedeți ce-i în sat?

— Da! E o nenorocire - zise învățătorul Stoica.

— Nu mai poți ieși nicăiri de ei!

— Să fim cu răbdare, în curând ne vom scăpa de ei - fu de părere doctorul.

— Cum să te scapi? Țștia au venit să nu se mai ducă de aici. Nu suntem sat de graniță? Au venit în calea României - spuse directorul acru.

— Nu! Nu vor rămâne aici. Am informații precise, Au venit numai pentru echipare, pentru puțină instrucție, și vor porni pe front. E un regiment de marș, zise doctorul. Puțină răbdare, și ne scăpăm de ei!

— De unde știi? - întrebă avid directorul.

— Mi-a spus un căpitan, unul pe care-l cunosc de mai de mult. Era dezolat. Cei mai mulți rezerviști, când

au sosit în sat, au crezut că-s în România, și jubilau că România merge în război alături de Ungaria. Era dezolat pentru că nici idee nu aveau de geografia țării. Cum să mergi în luptă cu astfel de oameni? Ba, ce e mai mult, unii spuneau că veneau de trei zile cu trenul tot prin *Olăhország*!

— Tâmpit era căpitanul, nu ei - zise înviorat puțin, directorul.

Cum nu mai vorbiseră de câteva zile împreună, începură să discute pastoralele date de episcopii români în legătură cu starea de război. Fură de părere că nu putuseră face altceva. Erau cuvinte și îndemnuri convenționale, totuși. Flacăra sentimentului nu țâșnea din nicio frază. La *Manifestul* împăratului ei nu puteau să nu spună un cuvânt.

— Ceea ce e inadmisibil începu preotul - e că Partidul Național, oficialitatea politică, nu a spus răspicat ce pretind românii în urma jertfelor pe care le vor aduce, că am trecut peste condițiile tratativelor cu Tisza. Dacă din nicio parte nu s-a deschis fereastra spre alte orizonturi românești, cel puțin Comitetul Național trebuia să spună un cuvânt răspicat. Cu ce nădejdi au plecat oamenii noștri pe front? E o adevărată jale! Vlădicii, ce? sunt fețe bisericești. Ei trebuiau să vorbească în duhul *Evangeliei*! Dar oamenii politici, conducătorii, unde sunt?

— Poate se va publica un manifest - zise, cam strâmtorat doctorul Preda.

— Poate așteaptă și ei să se cristalizeze atitudinea României mai întâi.

Părerile li se împărțiră. Unii admiteau presupunerea doctorului, alții erau de părerea părintelui. Aceștia căzură de acord chiar asupra punctelor pe care un astfel de manifest ar fi trebuit să le cuprindă. La *Manifestul* împăratului trebuia să se arate că singură credința și loialitatea și apelul la ele, nu mai sunt de ajuns să ducă în luptă și la jertfe popoarele Monarhiei. Că e nevoie de o

perfectă îndreptățire la viață națională și politică a tuturor naționalităților. *Manifestul* bătrânului împărat «către popoarele sale» e după un șablon învechit, care azi nu mai poate avea niciun efect. Trebuie să dea asigurări legale înainte de a trimite pe oameni pe front.

— Ce asigurări? - întrebă doctorul.

— Știu eu! Poate autonomia națională a tuturor popoarelor din Monarhie. Poate trebuia realizat prin decret imperial planul fostului moștenitor.

— Statele federate ale Monarhiei?

— Chiar așa! Să fi știut fiecare popor pentru ce luptă, pentru ce sunt gata să moară fiii lor. Altfel întreg *Manifestul* e întemeiat pe imoralitate. Nu mai poți duce azi la moarte pe nimeni pentru interesul altui popor, și pentru agravarea subjugării proprii.

— Așa este - ziseră cei mai mulți.

— Nici eu nu spun că este altfel - vorbi doctorul.

— Cu moartea năprasnică a lui Francisc Ferdinand nu trebuia abandonat proiectul lui, singur în stare să salveze și să consolideze Monarhia. Dar, închipuiți-vă, ce ar fi urmat dacă împăratul ar fi decretat federalizarea Monarhiei acum la izbucnirea războiului, suspendând *Constituția*. Desigur ar fi fost un act revoluționar, o lovitură de stat, dar cari i-ar fi fost urmările? Ar fi mers popoarele Monarhiei mai însuflețite în război? Eu cred că... nu s-ar mai fi grăbit nimeni la ordinul de mobilizare. Popoarele ajunse autonome nu s-ar mai fi bătut pentru Austria, ci și-ar fi văzut fiecare de interesele sale. Federalizarea nu se putea și nu se poate face decât în timp de pace.

— Bine c-a dat Dumnezeu să recunoști și tu că planul federalizării e o himeră, zise agitându-se pe scaun directorul Giurca. Bine că recunoști că toate neamurile din Ungaria, autonome printr-o lovitură a împăratului, ar fi gravitat imediat către matca lor națională: și noi și sârbii, și slovacii și rutenii! Se vede de-aici limpede că planul federalizării era imoral: să continue existența

Monarhiei împotriva înclinării firești a popoarelor ci spre matcele naționale. Imoral a doua oară, pentru că dacă ar fi reușit, s-ar fi pus în calea evoluției firești a istoriei. Ar fi păstrat frânturi de neamuri la care nu are niciun drept. Ar fi oprit unitatea politică ce-i scrisă în cartea viitorului.

Doctorul ridică din umeri, supărat puțin.

— Nu putem fi cu toții așa de vizionari ca tine, di-Tectoare. Idealul îl avem cu toții, dar vedem unii și realitatea. Iată, de-o pildă, de vreo trei săptămâni tu colinzi toate nopțile pe cetățuie să auzi tunul dinspre Turnu-Hoșu. Noi ceilalți suntem mai realiști, chiar și părintele, căruia tinerețele-i dau multe circumstanțe atenuante. Eu am susținut ideea federalizării pentru cazul când vor stăpâni încă multă vreme timpuri de pace, și în Monarhie ar rămânea încă decenii preponderat elementul unguresc, cu politica lui de distrugere a naționalităților. Eu știu și acum că altă valoare pentru noi nu era în acest caz decât federalizarea, pe bază de autonomii naționale.

— Era o nădejde solidă, desigur.

— Era la tot cazul ceva mai favorabil pentru noi decât dualismul austro-ungar - răspunseră cei doi învățători.

— Dar și acum am rămas la aceeași convingere pentru cazul că Puterile Centrale vor ieși biruitoare din război. Numai o federalizare a Monarhiei ne mai poate scăpa. Dar, evident, aceasta nu se poate face prin suspendarea *Constituției* și decret imperial, acum la începutul războiului. Ar urma inevitabil dizmembrarea ei chiar acum. Ar însemna ca Monarhia să-și facă harakiri. Ce altă așteaptă Rusia?

— Dar noi ce-am aștepta? Dar România ce-ar aștepta? - se înversună directorul.

— Nu e sigur ce-ar aștepta România. [...] Ceva așteaptă, desigur, va ști ea mai bine decât noi. Altfel nu mai așteptai tu zadarnic până acum să auzi tunul la graniță. Ce așteaptă? Poate garanții internaționale! [...]

Părerea aceasta uimi pe toată lumea, chiar și pe directorul. Doctorul Preda era crezut mereu ca bine informat prin cumnatul său, membru în Comitetul Partidului. Bine informat cel puțin referitor la părerile ce dominau în Comitet... Să fie asta cauza întârzierii intrării României în război?

— O astfel de presupunere nu putea împiedica totuși pe conducătorii partidului să răspundă *Manifestului* împărațesc cu un program politic național complet, pentru a se ști de pe acum ce așteaptă românii de la război, și pentru a spera cel puțin și oamenii noștri că luptă pentru ceva - interveni părintele Scurtu.

— Și... cine poate afirma că cenzura ungurească nu a putut opri un astfel de manifest să apară? - întrebă doctorul cu un aer misterios. Nu-l informase cumnatul său despre așa ceva, dar el încă așteptase un astfel de manifest, și simțea nevoia de a scuza conducerea partidului.

— Nu știu! - răspunse preotul.

— Ceea ce știu este că de la panegiricul publicat în *Românul* cu prilejul asasinării moștenitorului, n-am mai citit niciun articol ori comunicat care să-ți meargă la inimă.

Veni, mai înspre seară, și notarul Danciu. Directorul 11 asaltă numaidecât.

— Știi ceva Danciule în legătură cu honvezii ăștia? Rămân la noi, ori se pregătesc de front?

— Ce să caute aici? Se-nțelege că pleacă la front. Aici s-a făcut numai echiparea și se mai face puțină instrucție.

— Știi sigur?

— Cum să nu știu? Doar ni s-au făcut comunicări oficiale.

Ion Giurca se revoltă acum împotriva sa însuși. Dacă nu se înmormânta în casă, ar fi cunoscut de mult adevărul, și nu s-ar fi frământat în zadar.

Notarul, coborând glasul, le spuse că la granița

sârbească trupele austro-ungare ar fi fost înfrânte, și, în unele locuri au trebuit să se retragă. Așa a desprins el dintr-o convorbire cu plutonierul Svoboda.

— Doar nu va fi așa de prost - se miră doctorul.

— Ba, de prost, dă în gropi - spuse directorul Giurca.

— E tâmpit din naștere.

— L-am luat pe departe - zise notarul.

— Cred că tuturor a V-a fost bătător la ochi că după întâile comunicate oficiale, în care se vesteau izbânzile inițiale, câteva zile nu s-a mai spus nimic în ele. Am început a-i vorbi de zvonurile cari umblă, despre marile victorii ale armatei noastre, despre ocuparea Belgradului. El m-a ascultat privindu-mă țintă, apoi a zis: - «Nu-i bine să fim așa de optimiști, e primejdios. Dimpotrivă situația e destul de grea. În unele sectoare a trebuit să ne retragem»).

Zvonuri circulau, într-adevăr, dar nu despre biruința trupelor Monarhiei, ci a sârbilor. Lumea credea bucuros astfel de zvonuri, dar nu se spuneau decât în șoaptă. Se publicase la primărie că vor fi aspru pedepsiți toți aceia cari vor purta știri false și alarmante în legătură cu războiul.

Directorul, cum stătuse în casă câteva zile, nu auzise nimic.

Acum îi străluceau ochii:

— Sârbii sunt oameni nu tufă! Un popor cu demnitate națională, o țară de eroi.

— De, aș fi vrut să-i văd dacă n-ar fi intrat Rusia să le ajute! Așa nu li-e tocmai greu. Grosul armatelor austro-ungare e la miazănoapte, în Galiția. Toate batalioanele și regimentele de marș sunt trimise și de aici în calea rușilor - își dădu părerea Leon Marele.

— În Galiția înaintarea rușilor e sigură. Localitățile pomenite în comunicate sunt destul de departe de graniță. Am o hartă bună și mi le notez pe toate - zise învățătorul Stoica.

— Se spune că planul rusesc e să treacă Carpații nordici, să coboare în șesul Ungariei și să facă legătura cu armata sârbească - spuse notarul.

— Și despre asta se vorbea? - se întrebă amărât directorul. Și el nu știa nimic! Va ieși între oameni! Se pare că acum veștile importante și adevărate nu se mai publicau în ziare, ci circulau în stradă. Căci el nu se îndoi de niciuna din știrile aduse de notarul Danciu. Așa trebuia să fie! Nu-și puneă întrebarea de ce trebuia să fie așa, asta nu-l mai interesa.

— Închipuți-vă - zise el înfrigurat - ce ar fi dacă ar ataca acum și România!

— Nu-i exclus să atace când rușii vor fi ajuns în Carpații nordici - opină părintele Scurtu.

— Domnilor, să nu fim prea optimiști, spun iarăși. Situația României pare a fi foarte grea. Tot mai mult se vorbește că ea va decreta în curând oficial neutralitatea.

— Cine vorbește? - sări cu gura directorul.

— În cercurile cari tot mai pot avea o informație. Eu cred, de altfel, că și decretarea neutralității ar fi un punct câștigat în ce ne privește pe noi, zise doctorul Preda. Ar fi limpede că nu se alătură Puterilor Centrale.

Din după-amiaza aceea directorul nu mai avu astâmpăr acasă. Siguranța că honvezii vor pleca în curând spre front, îl ajuta să-i suporte mai ușor. Adeseori se oprea în fața curților mari ale cazărmilor, sau afară, la marginea satului, unde grupuri-grupuri de honvezi făceau instrucție, Unde ieșeau și cu tunurile, ascultând comenzile repezite și înjurăturile cumplite ale ofițerilor și gradelor inferioare.

Cu așa instrucție și astfel de cunoștințe, he-he-he! vor trece rușii prin ei ca prin mămligă! Ceea ce-l irita și indispucea era faptul că toate tunurile erau nouă-nouțe, asemenea harnașamentul cailor. De când le aveau și de când le aduseseră în magaziile de aici? Nu se pricepea la armament, n-a făcut niciodată armată, dar cum le vedea strălucind de curate era convins că-s nouă de tot, și de

modelul cel mai nou.

Afară de părintele Scurtu toți intelectualii din sat erau trecuți de cincizeci de ani. Cei doi învățători făcuseră la vremea lor armata, vara câte două luni, cum erau dispozițiile pentru ei, fără a avea vreun grad de subofițeri. Deocamdată mobilizarea nu-d privea, și erau destul de liniștiți că nu vor ajunge și ei la rând.

Doctorul, pe lângă circumscripție, mai era angajat și de Căile Ferate pentru o porțiune de linie. Nici el nu era mobilizabil. Mai mult se temea notarul Danciu, deși era trecut și el de cincizeci de ani. Începuse a se vorbi că pe notarii români din ținuturile românești de la graniță îi vor schimba cu alții. Adevărat că avea un sprijin în prim-pretorul român. Dar ar fi putut să zboare și acesta din partea locului.

Sentimentul siguranței personale îi făcea pe toți să nu înțeleagă decât în parte grozăvia, amenințarea războiului, și cum nu avea niciunul pe nimeni pe câmpurile de luptă, nu-și puteau da seama de adâncă îngrijorare ce pusese o pecete străină pe fețele celor mai mulți săteni, femei ca și bărbați. Ei erau oarecum în afara umbrei pe care o întinsese războiul, și puteau discuta lucruri de caracter general, național. Mai ales atitudinea României era ceea ce-i preocupa în gradul cel mai înalt. Erau într-o stare sufletească străină de aceea a celorlalți locuitori cari așteptau încă să fie chemați, sau cari aveau pe cineva în război. Aceștia reveniseră cu toții, la câteva zile după mobilizare, la viața și interesele lor proprii. Se izolaseră oarecum în ei înșiși, și știrile ce umblau prin sat despre război nu-i mai interesau decât în măsura în care puteau să scoată din ele durata războiului. O înaintare repede a rușilor, o vitejească rezistență a sârbilor puteau grăbi sfârșitul războiului. Subt această lăture îi interesau numai veștile ce circulau.

Adevărat că la începutul mobilizării, și până când ai lor, cei plecați, se aflaseră încă în garnizoane, îi cuprinsese pe toți un val de speranță, de încredere în

intrarea repede a României în Transilvania. Câteva zile se vorbise în tot satul, ca și în toate regiunile românești, despre posibilitatea aceasta. Nu s-ar fi putut preciza dacă nădejdea privea posibilitatea dezrobirii de sub unguri, sau mai mult punerea în siguranță a celor chemați sub arme. Se părea, din unele semne și atitudini, că instinctul conservării vieții era cu mult mai puternic decât cel național. Doreau cu toții să vină România în primul rând dintr-un sentiment nedeslușit, că, în asemenea caz, cei plecați n-ar mai fi în nicio primejdie.

Combinații, păreri și teorii în legătură cu idealul național puteau face intelectualii din sat, a căror viață deocamdată nu era amenințată, și nici a altora din familia lor. Masa mare a țăranimii însă, după două-trei săptămâni, părea că nu se mai interesează de posibilitatea intrării României în război. O interesau veștile de pe fronturi numai întrucât puteau da o indicație asupra sfârșitului războiului.

Într-un punct însă și masele țărănești rămăseseră, neclintite, pe aceeași linie cu intelectualii în aproape tot cuprinsul ținuturilor românești de la vestul Carpaților: nu dorea nimeni biruința Monarhiei, care pentru ei însemna biruința ungarilor. Nu putea fi nicio urmă de îndoială, ori prin ce județ românesc ar fi trecut: toată lumea se bucura de zvonurile ce umblau despre înfrângerea armatelor austro-ungare.

Dintre intelectualii din sat numai doi luaseră într-o măsură oarecare contact cu primejdia războiului. Era doctorul Preda, de când logodnicul fiicei sale, avocatul VestemEANU pornise pe front, și părintele Scurtu.

Doctorul începuse să se îngrijoreze mai ales văzând tristețea în care căzuse fiică-sa Laura, după ce se dusese avocatul. Îi trecuse toată pofta de mâncare, încât mamă-sa trebuia aproape s-o silească să guste câte ceva. Rămânea, cu gândul dus, cu lucrul în poală, fără să-l mai vadă. Adeseori a surprins-o ștergându-și câte-o lacrimă.

Ofta așa din bun senin. Își petrecea ziua mai mult singură prin grădină. Înconjora discuțiile între oaspeții tatălui său. Se făcea din zi în zi mai palidă, și cearcăne viorii i se arătau, tot mai pronunțate, subțiri ochi. Era limpede că noaptea dormea rău. Se scula ostenită. Devenise tăcută.

Doctorul își zicea că dacă nu s-ar fi logodit nu ar fi fost atât de îngrijorată, și-și făcea muștrări că s-a învoit la logodna asta pripită. Vorbise și cu nevastă-sa despre asta.

— Cred că și nelogodită, tot așa ar suferi. Doar îl iubește pe Ionică.

— Știu că-l iubește, dar totuși cred că nu s-ar simți așa legată de el.

— Vorbă goală! Doar nu logodna, nici căsătoria chiar, pot lega pe doi inși dacă nu se iubesc. E firesc să sufere. Cine n-o înțelege? Mi-e năcaz numai că abia vrea să mănânce câte ceva. Asta ar putea să-i strice sănătății.

Laura stătea mai bucuros de vorbă cu mamă-sa decât cu tatăl său. Instinctiv simțea că ea era mai îngrijorată decât doctorul. El, uneori, mai încerca să spună și câte-o glumă în legătură cu războiul, pentru a-i împrăștia îngrijorarea. Dar încetă când văzu că Laurei nu-i place, încercă apoi să aducă argumente de altă natură. Într-un rând spuse:

— Artileria este arma cea mai puțin primejduită. Ea trage din spatele frontului, de la depărtare de kilometri. Mai în primejdie e infanteria.

— Parcă dumneata ai fost în război să știi - zise indispusă Laura.

Dar după trei săptămâni fata primi o ilustrată dintr-un oraș din nordul Ungariei. Din garnizoană plecase la zece zile după ce și-a luat rămas bun de la ei. De-atunci nu mai știa nimic de el. Acum o aviza că va mai rămâne o lună în orașul acela, unde s-au oprit pentru o regroupare și instrucție. Îi trimitea adresa la care-i putea scrie, încă nu se fixase numărul poștei de campanie a regimentului.

Din ziua aceea Laura își revenise repede. Îngrijorarea i se risipise. Mai rămânea o lună departe de front! Ei îi părea că asta însemna un veac întreg!

Așa că în familia doctorului Preda se făcuse din nou senin. Laura începuse să-i scrie aproape în fiecare zi. Primea de la el două epistole la săptămână. A, dacă în vremea asta de-o lună s-ar termina războiul! Se cunoștea vorba împăratului Wilhelm al doilea, că până la îngălbenitul frunzelor, războiul va lua sfârșit cu biruința Puterilor Centrale.

Părintele Scurtu luase pe altă cale contactul cu umbra grea a războiului. Când plecase să se intereseze la cazarma honvezilor de situația lui ca preot militar de rezervă, își zicea, cum îi spusese și preutesei că e vorba mai mult de o formalitate. Totuși când părăsise cazarma avusese un sentiment de mare ușurare. Pricepuse că scăpase de o teamă. Deși, se spunea, că preoții militari nu sunt în primejdie pe front, totuși, instinctiv, se temuse. Numai la ieșire din cazarmă fusese conștient de asta.

Apoi, câteva zile, cu prilejul celor două mobilizări, spovedise peste o sută de oameni cari plecaseră la armată. A, ce deosebire era între cei care se spovedeau în postul Paștilor, și între aceștia! Cu câtă gravitate își plecau capul subț patrafir, și cum le devenise glasul de adânc. Și toți se apropiau de patrafir, și se depărtau, sărutându-l, cu vorbele: «Dumnezeu să ne ajute!»

Înfiorat, părintele simțea că oamenii aceștia sunt grozav de serioși, păreau hotărâți la toate. Și din înfățișarea și vocea lor, părea că începe să presimtă, ca în depărtări mari, grozăvia războiului.

Apoi, în săptămânile ce urmaseră după mobilizare, avusese de slujit liturgia în fiecare zi. Mame, soții, fete mari, plăteau slujbe pentru cei plecați. Pentru ca Dumnezeu să-i păzească și să-i apere și să-i aducă sănătoși și întregi acasă.

Toate erau cu privirile, cu fețele, cu glasul parcă

altele. Preotul avea senzația că și când ele s-ar fi rupt din mari depărtări, din singurătăți, și se apropiau cu încredere, cu nădejde de el. Își simțise sufletul întâi înduișat, apoi zguduit de lumea aceasta femeiască îngrijorată și parcă totuși neînduplecată în credința ei.

Da, peste ele bătuse aripa războiului, a nesiguranței, își zicea părintele, și își simțea și el sufletul pătruns de necunoscutul ce pândea în neguri.

— Niciodată însă nenorocirea de-aproapelui nu te răpune până când scumpa ta persoană e în siguranță! – spuse sentențios Leon Marele când părintele le povesti mai întâi ce impresie puternică au făcut și făceau asupra lui femeile cari îi cereau rugăciuni și slujbe pentru cei dragi.

Preotul se miră de observarea lui. Nu-l crezuse să pătrundă așa de adânc pe omul care, și acuma, mai lua câteodată la cap.

Avea dreptate. Era chiar experiența lui sufletească. Iată el, în aceeași zi în care făcea rugăciuni și slujbe pentru cei duși, putea să discute veștile războiului, putea învinovați pe conducătorii politici pentru că, în vremuri așa de grele, lăsaseră poporul fără nicio orientare. Putea să facă combinații, alătura de ceilalți, în legătură cu atitudinea României! Cât de departe erau preocupările lor de celea așa de uitate ale fiecărei lele Ana sau Măriuța cari veneau la el cu obrazul schimbat!

Directorul Ion Giurca începuse să intre uneori din nou în birtul lui Binder, cu toată mulțimea honvezilor dinlăuntru. Și-ar fi putut aduce el și acasă câte-o jumătate de vin, cum făcea de cele mai multe ori, dar de la o vreme îi păruse că soldații aceia străini se uită la el prea încruntat, ca și când ar fi voit să-l îngrozească. A, dar nu-i păsa de ei! Voia să-i sfideze! Să meargă între ei acolo unde erau mai gălăgioși. O să le arate că nu-i pasă de privirile lor împungace!

Așa se întâmplă că la 30 august, când se vorbea că regimentul pleacă peste două zile, intră iar în crâșma lui

Binder, într-o seară. Odaia cea mare, cu mese lungi și lavițe, era ticsită de soldați. Își făcu loc printre ei, și prin fumul gros și pișcător, și trecu în camera cea mică dinainte, rezervată de obicei pentru intelectuali. Acum era plin și acolo în jurul tuturor meselor. Numai cea mai mică, de lângă fereastră, era încă liberă.

Șezu acolo și își ceru un sfert de vin. Soldații, mai mult gradați, îl priviră cruciș. Dar el își aprinse țigara, și începu a privi peste capetele lor. Vorbeau tare cu toții. Făceau politică. Blestemau pe sârbi și pe muscali. Lăudau pe împăratul Wilhelm. Ajunsesse până la ei prorocia lui că nu vor cădea frunzele toamnei și vor înfrânge pe dușman.

Deodată unul, după ce-i aruncă directorului o privire selbatică, izbucni într-o înjurătură grea la adresa României, după care adaose:

— Ar trebui să se grăbească și nenorocita ceea de *Oldhorszäg*! Nu știe că dacă nu se mișcă până mai este vreme, vom zdrobi-o la sfârșit?

— Să se miște, numai alături de noi! Să nu meargă cu Rusia! - zise alt gradat.

Iar o sudalmă din aceeași gură, și altă amenințare:

— Slăbănoaga aia! Să dea dracu' să meargă cu rușii. Să vadă și ea ce înseamnă să fie turtită de ungur!

Directorul, când începu conversația asta, își isprăvisse vinul. Părea că tot i se scursese deodată în cap. Obrajii lui roșii învinețiseră, și ochii-i ieșiseră bulbucați din cap.

— Pe cine turtiți voi, mă! - strigă el sărind în picioare.

— De la '48 n-ați mai mâncat păpară românească! Dacă vi-i dor de ea, o să căpătați!

Și ieși furios din sală, lăsându-i pe gradații de la masă cu gura căscată.

Abia într-un târziu începură să curgă sudălmile asupra «sălbaticului dascăl valah».

A doua zi directorul fu chemat la postul de jandarmi.

Erau prezenți și trei dintre soldații cari vorbiseră la masa vecină. Trebuia luat un proces-verbal cu amândouă părțile. Fusesse insultată și amenințată națiunea maghiară.

Ion Giurca recunoscuse vorbele ce le spusese. Le repetă cu sete să le audă și plutonierul și ceilalți jandarmi din cazarmă.

Dar el afirma că nu jignise pe nime prin ele. N-a făcut decât să ia apărarea României. Fusesse numită «nenorocită» și «slăbănoagă», și - amenința unul dintre ei cu gura - îl arătă cu degetul care - că va fi «turtită». Nu era aceasta o ofensă, și încă una gravă?

Plutonierul, cât era de tâmpit de altfel, știu întreba:

— Ofensă a putut fi, dar ce ai dumneata cu România să-i iei apărarea?

— Cum? Ce am? - întrebă directorul prostit.

— Dar România...

— Cum se aprinsese ca focul era gata să-i spună ce are. Dar fulgerător îi veni gândul că s-ar arunca singur în gura lupului, și continuă: - România e o țară aliată cu Austro-Ungaria, cum să nu am nimic cu ea? Face parte din Puterile Centrale, cum să spună ăsta că va fi zdrobită? Și dacă-i o țară prietenă cum vine ăsta să o facă «slăbănoagă» și «nenorocită» și să spună că va fi «turtită»? Asta-i atitudine loială față de o țară aliată și prietenă? Am avut tot dreptul să mă revolt și să-i răspund!

Vorbi repede, în culmea iritației, și profitând de faptul că plutonierul îl privea prostit, neștiind ce să răspundă, continuă:

— Soldatul, fie ungur, fie ce-o fi, după ce a îmbrăcat o dată haina militară, nu mai are dreptul să facă politică. În război, parcă ni s-au dat porunci că nici civilii nu mai pot să discute politică și dumnealui vine și batjocorește o țară întreagă.

Vorbea destul de rău și de greu ungurește, iar acum, vorbind și repede, înfuriat cum era, i se încurca greu

limba.

Plutonierul părea că se simțea silit să-i dea dreptate. Dar atunci începu gradatul ungur să se răstească la plutonier.

— A pomenit de '48, a spus că ungurii au mâncat atunci păpară românească, și că vor mai mânca.

— Da, vor mai mânca dacă le trebuie, izbucni directorul furios. Dar cine te-a pus pe dumneata să spui că românii vor fi turțiți.

— Nu rumânii, ci România!

— Parcă nu-i totuna! - îl scăpă gura pe directorul, dar adăugă la rezezeală să nu se observe:

— Cine te-a pus pe dumneata să ameninți și să faci politică? Politica să o lași dumneata pe mâna contelui Tisza! Dumneata nu știi că însuși prim-ministrul a urmărit împăcarea dintre români și unguri! Și vii acum să o strici cu amenințări prostești și cu batjocuri?

Argumentul păru că intimidează puțin pe gradat. Se uită întrebător la ceilalți doi honvezi.

Încurcat, plutonierul întrebă:

— No, ce-i cu păpara aceea?

Dar honvedul gradat - se află pe urmă că era ajutor într-o cancelarie notarială - își reveni repede și ceru să iscălească procesul-verbal, pentru a fi înaintat la forul competent de la oraș.

Directorul iscăli și ieși. Din curte auzi cum îl petrec sudalmele de cele sfinte ale gradatului.

Peste trei zile fu chemat la Tribunalul militar și condamnat la o lună închisoare. Nici nu-l mai lăsară după sentință să mai meargă acasă.

Condamnarea lui făcu mare vâlvă în sat și în comunde învecinate. Cunoștea toată lumea cum l-a înfruntat pe honved la crâșma lui Binder, și apoi cum a repetat tot la procesul-verbal ce s-a luat.

Nevastă-sa se înfrică la început, dar, apoi își zise că poate e mai bine așa. Poate e mai bine să rămână la răcoare până mai rămâneau soldații în sat. Altfel, cum se

amesteca mereu printre ei, și chiar în crâșmă, Doamne ferește! putea să se înfurie cum îi era obiceiul și să ajungă la bătaie cu honvezii; ori, Doamne apără, un nebun de-aceia să sloboadă revorverul.

Ion Giurca se simți c-un cap mai înalt decât până acum. Făcea patru săptămâni de temniță, da-nalte le-a spus buchile! Nu se gândise nici pe-o clipă la consecințele acestei condamnări, că ar putea să fie suspendat, de-o pildă, din învățământ!

X

Când, după o lună, se întoarse în sat își ținea capul foarte sus. I se împărea că în jurul frunții îl înconjora ca o cunună nevăzută. Un singur lucru îl întrista greu: nu fusese în sat când plecase regimentul de honvezi.

La un pahar de vin, în grădina lui Binder, Leon Marele trebuise să-i povestească din fir în păr ce se petrecuse.

Regimentul plecase a patra zi după citarea directorului la tribunalul militar. Era o zi de duminică. Se făcuse paradă mare în curtea cea mai spațioasă de cazarmă. Trupa, cu arma la umăr, era așezată în grupuri aliniate, de jur-împrejur, cu drumuri printre ele. În curte, la mijloc, erau înșirate tunurile, cari sclipeau în soare. O companie, cu stindardul, era în mijlocul curții, în fața altarului improvizat. Printre grupuri, prin curte, treceau subofițeri și ofițeri cu pasul grăbit. Ieșiseră dintr-o cazarmă și ofițeri superiori, între care un general - fețe cari n-au mai fost văzute pe aici. Un preot catolic tânăr, ras nap, în ornate se apropiase de masă. Colonelul ordonase «drepti, pentru rugăciune». Toată curtea răsunase de izbitul călcâielor, de zornetul pintenilor de la cizme.

Preotul începuse slujba - ce slujbă nu știa Leon Marele, dar trebuia să fi fost un fel de sfeștanie căci avea un vas cu apă, din care la sfârșit stropise steagul, tunurile și trupa.

Slujba fusese scurtă, dar se ținuseră cuvântări. Întâi

vorbise preotul acela tânăr. Leon Marele încercă, la insistențele directorului, să-i redea cât mai pe larg cuvântarea. Fusesse, nu-i vorbă, și el și ceilalți intelectuali ai satului, ca și primarul și notarul, în curte, aproape de preot, căci fuseseră invitați cu toții la paradă, totuși nu-i putu spune mare lucru. Vorbise de uciderea moștenitorului tronului, de ticăloșia sârbilor cari au pus la cale atentatul, de dreapta răsplată a lui Dumnezeu care venea acum pe capul lor, prin sabia vitează ungurească. Vorbise de dușmănia rușilor care vreau să cotopească Monarhia, dar asigurase că niciodată nu va bea calul cazacului apă din Tisa, căci honvedul maghiar îi va alunga și din Galiția. Pomenise apoi de *Had-Ur*, de Dumnezeul unguirilor care va proteja țara ungurească, țara sfinților Ștefan și Ladislau și Emeric, și de Preacurata Fecioară căreia îi era închinat regatul Ungariei. Să plece neînfricați în luptă, căci toate puterile cenurilor erau cu neamul unguresc.

— Poate puterile iadului - zise directorul nemaiputându-se stăpâni. Ce nerușinare și păgânătate să amestece numele lui Dumnezeu în cotopirea unui popor mic - adaose el.

Leon Marele supse păhărelul pe care i-l umplu directorul, și continuă:

— A stropit steagul, dar nu cu busuioc ca la noi, ci cu un fel de globurel găurit fixat într-un mâner, steagul, tunurile și trupa. Tunurile erau frumos împodobite cu ramuri de stejar. Apoi vorbise colonelul, comandantul regimentului. Acesta zbiera îngrozitor, ca și când ar fi cuvântat înaintea surzilor. Pomenise de străvechea vitejie ungurească, nedezmîntită pe niciun câmp de luptă, de la Árpád și Tuhutum până azi; vorbise și el de *Had-Ur-ul* unguresc, de nemernicia sârbilor și de lașitatea rușilor. Să pornească cu încredere la drum: cele două mai puternice, mai bine și mai modern înzestrate armate din Europa, cea austro-ungară și cea germană, o să pună pe fugă și o să zdrobească hoardele rusești, și o să-i facă pe

sârbi să se târască în coate și genunchi și să se roage de iertare. Apoi le luase jurământul. A fost o clipă mai solemnă, mai emoționantă. Pe urmă a vorbit generalul cel străin, foarte scurt. Le-a dat în seamă armele «dumnezeiești», nouă-nouțe și aștepta să nu piardă niciuna din ele. Să meargă cu vitejie la luptă și să se întoarcă biruitori în patrie, în frunte cu bravul lor comandant, și cu toți ofițerii.

— A mai vorbit cineva? – întrebă directorul privindu-l țintă.

— Nu!

— Mi-a părut rău că n-am fost prezent, dar acum îmi pare bine. Cred că nu m-aș fi putut răbda să nu-i spun colonelului cum mințea! auzi dumneata, armata mereu biruitoare de la Árpád și Tuhutum până azi? Dar el n-a auzit nimic de *Hety maghiar*, de cei șapte unguri cari singuri s-au mai întors din țările nemțești, din oștirea ungurească păgână ce-a năvălit la Apus? Dar el n-a auzit nimic de Mohaci, unde i-au zdrobit turcii și-au făcut din țara ungurească pașalâc turcesc? N-a auzit nimic de ce-a pățit Hatvani și alții în Munții Apuseni la '48? Hoardele rusești? Dar în revoluția din '48/'49 n-au fost siliți să capituleze la Șiria în fața acestor hoarde? Ce nerușinare!

— Cum era duminica, se adunase lume multă în uliță în fața curții, femei, bărbați, copii. Când s-a isprăvit parada și-am început să ne risipim, vedeam că lumea de pe stradă povestea, grupuri-grupuri, foarte aprinsă. Ne-am apropiat și noi să vedem ce era. Se vorbea că armata sârbească i-a respins pe unguri și a trecut ea pe teritoriu unguresc, înaintând adânc peste graniță. După parada aceea parcă ne-am mai răcorit și noi.

— De România n-a pomenit nimeni în cuvântările ținute?

— Nimeni!

— Nici de Italia?

— Nici.

— Și nici de românii cari se bat alături de unguri și

în Sârbia și în Galiția?

— Nu! Ca și când noi n-am exista în lumea asta – răspunse consternat Leon Marele, care până acum, nici nu se gândise la asta.

— Da! Pretutindeni, e așa! Azi nu mai există în lume decât ungurul și neamțul. Alte neamuri și de sângerează alătura de ei, ba chiar în primele rânduri, nu mai contează. I-a orbit Dumnezeu de tot cu trufia! Dar las că-i bine așa, măi frate Leoane! Este un proverb latinesc care spune că pe cine vreau zăii să-l bată, întâi îl orbesc. Bine că n-am fost aici! și spui că chiar în aceeași zi se vorbea de biruința sârbilor? Potrivit lucru! Și să știi că va fi fost adevărat. Încep să cred că tot ce se vorbește în popor, fără să știi cum e informat, e adevărat.

— Da, mai pe urmă, după vreo zece zile am citit și în comunicatul oficial publicat în *Românul* că trupele sârbești au fost aruncate peste graniță de pe teritoriul unguresc.

— Nu mai spune? – zise înflăcărat directorul.

— Adică a fost adevărat?

— În ziare nu s-a scris nimic când au trecut, numai când au fost alungați peste graniță.

— Cât am stat închis n-am citit niciun ziar. Ticăloșii aceia nu ne dădeau ziare.

— Dar cum? Erați mai mulți?

— Se-nțelege! mai erau doi mărgineni, un primar și trei preoți.

— Cu ce erau acuzați?

— Cu mai nimic! Cică au lătit vești rele de pe fronturile de luptă, și i-a pârlit cineva. Cel mai mare chin al meu a fost gândindu-mă că în toată clipa ar fi putut intra România și eu nu eram acasă!

Convorbirea avusese loc în prima zi a eliberării directorului. Încă nu era informat că România decretase în mod oficial neutralitatea. Știrea dată de ziare în august că România a hotărât să-și apere frontierele, el nu o socotise neutralitate.

Când îi spusese Leon Marele se demoralizase deodată. Părea că și obrazii îi căzuseră înăuntru.

— E sigur? - întrebă el într-un târziu.

— Cum nu! A apărut știrea la gazetă. Dacă a lăsat-o cenzura, trebuie să fie adevărată.

— Urmă un răstimp de tăcere grea. Apoi directorul începu să bată cu putere în masă. Voia să plătească și să plece. Dar când veni băiatul de serviciu, îi trecu o idee mântuitoare prin cap, și în loc să plătească, mai comandă o jumătate.

— Dragul meu, eu n-am azi niciun ban la mine - zise Leon Marele.

— M-ai luat, ca să zic așa, de pe stradă.

— Dar cine zice să plătești? Nu te-am chemat eu? Ascultă frate Leoane, ce gând mi-a venit mie în legătură cu hotărârea de neutralitate!

— Ce gând?

— Eu cred că-i numai un paravan hotărârea aceea. În prima jumătate a lui august nu s-a luat aceeași hotărâre? Se știe despre Brătianu că-i un om foarte cuminte și prevăzător. La spatele neutralității România își poate face mai bine pregătirile de război.

— Știu eu!

— Să crezi că-i așa! De-acum 11-O mai bruschează nimeni, nici Austria nici Germania, nici Rusia. Nu mai au dreptul. «Sunt neutrală domnilor», le poate răspunde la fiecare. Și, în vremea asta, se pregătește, se întărește.

— Nu știu - repetă colegul său. - S-a vorbit că regele Carol n-a fost la începutul Consiliului de coroană pentru neutralitate, ci pentru a intra în război alături de Puterile Centrale. Dar n-a răzbit.

— Neamțul e neamț, ce „să-i faci! Dar a fost acbid Brătianu și...

— Au luat parte la Consiliu și foști miniștri.

— Cu atât mai bine! Dar ascultă-mă pe mine: Brătianu știe ce face. E mare vulpoi. Regele Carol n-ar merge niciodată împotriva Germaniei, și Brătianu a

ridicat paravanul: neutralitatea! Dar după paravan războiul se pregătește.

— Numai cât, decretată o dată oficial, zadarnic am mai aștepta vreo mișcare în curând!

Directorul înțelese deodată că colegul său avea dreptate, și iar se slăbănogi parcă în toate încheieturile.

— Poate o jumătate de an poate un an! Cine știe - oftă Leon Marele.

Directorul ridică capul:

— Nu! Când or fi rușii în Carpați, pornesc și ai noștri se învioră el din nou.

— Hm! știu eu! Poate să fie și așa cum spui. Când mă gândesc că de două luni de război mereu se vorbește în presă și se fac combinații asupra atitudinii României, deși încă la 7 august un Consiliu de coroană hotărâse că România își va păzi frontierele, și multă lume luase această hotărâre drept neutralitate.

— Dar eu pentru ce am stat închis? Știa honvedul meu ce va face România? Se temea și amenința. Așa e și acum, și așa va rămânea: Brătianu vrea să-și aleagă el momentul.

— Un lucru e cert. Eu văd din ziare, din știrile externe că nici azi nu este nimeni sigur ce va face România. De când a trecut principele Carol prin Ardeal, când s-a oprit și la Arad, venind din Germania, pe la zece august, niciodată nu s-a mai auzit ungur strigând: „*Eljen România!*” (*Trăiască România!*) Presa ungurească n-o mai slăbește din *Oláhország*. Atunci au fost și unii de-ai noștri cari crezuseră că va merge cu Puterile Centrale.

— Eu n-am crezut nicio clipă. Ungurii jubilau, vezi bine, că prințul a trecut prin Ungaria. Dar pe unde să fi venit din Germania?

Câteva zile după aceea directorul Ion Giurca citi colecția *Românului* din vremea cât a stat închis. Citi ziarele în sala de curs a clasei a patra, unde pe un perete era o hartă mare a Austro-Ungariei. Căuta mereu localitățile pomenite în comunicatele oficiale, și până la

urmă rămase prostit de mirare când văzu că rușii se apropie de Carpații nordici, de Maramureș. Hei! dacă spune atâta chiar comunicatul oficial, cine știe unde vor fi acum armatele rusești, își zicea el.

În primele zile după eliberare umblând prin sat, întâlnindu-se cu bărbați și cu femei, avu o surprindere foarte neplăcută. Oamenii îi dădeau binețe ca și mai înainte și își vedeau de drumul lor. Nimeni nu se mira că-l vede, parcă nimeni nu știa că el lipsise din sat, și încă unde! Se amărî gândindu-se cât sunt oamenii de nepăsători față de actele de demnitate națională.

Dar se înșela. Oamenii, luați de îngrijorările și necazurile cele nouă nici nu aflaseră, cei mai mulți, că fusese închis. Știau numai despre incidentul lui din birtul lui Binder, și că a fost ascultat la postul de jandarmi. Alții, mai puțini, aflaseră că fusese chemat și la Tribunalul militar, câțiva, dintre fruntași, pe lângă intelectualii din sat, erau informați. Aceștia când îl întâlneau îl întrebau cum a fost și ce a pățit în vremea cât a stat închis.

Nu dădu să înțeleagă nimănui dintre intelectuali că ar fi dorit, dar vreme de-o săptămână, de câte ori se întâlnea cu ei, aștepta să spună careva:

— Trebuie să sărbătorim pe directorul la un pahar de vin! E primul care a suferit pentru visul nostru milenar!

Dar nimeni nu făcu propunerea și Ion Giurca rămase destul de nemângâiat. Uneori îi veneau chiar gânduri meschine: «Merită un astfel de popor să te jertfești pentru el?» - Dar tot el se rușina și alunga asemenea ispite.

Nu avu nici multă vreme să mediteze asupra ingratitudinii omenеști, pentru că la câteva zile după eliberarea lui două nouă evenimente veniră să agite opinia publică, și pe el îndeosebi: moartea regelui Carol al României, și intrarea armatelor rusești în nordul Ungariei.

Moartea regelui Carol, la 10 octombrie veni cu totul pe neașteptate. Ziarele nu anunțară că ar fi fost bolnav. Intelectualii din sat aflaseră din ziare, și rămăseseră consternați și adânc impresionați. Îl cunoscuseră cu toții din vedere din 1906, când au fost la București, la expoziția jubiliară. 11 văzuseră în castelul din Sinaia, unde ieșise pe balcon să răspundă la aclamațiile unui mare grup de români transilvăneni, îi cunoșteau domnia de patruzeci de ani, îi cunoșteau realizările.

Fură cu toții înțeleși că moartea lui neașteptată era o pierdere grea pentru românismul întreg. Între împrejurările de azi un om cuminte, cu experiența și cu legăturile lui, era de neînlocuit. Despre viitorul rege, principele moștenitor Ferdinand, nu știau prea multe. Mai însuflețiți erau ardelenii pentru fiii perechei moștenitoare, și pentru mama lor, principesa Maria.

La vreo câteva zile după proclamarea noului rege, la o convenire a intelectualilor din sat, în grădina lui Binder, la popicărie, directorul cuteza să spună:

— Domnilor, să nu ne mai tânguim. Istoria merge înainte și înlătură piedicile ce i se pun în drum.

— Ce vrei să spui? - întrebă doctorul Preda.

— Fie-iertatul rege Carol era neamț din creștet până în tălpi. Nu ni se pare un semn al destinului că regele Carol moare în clipa în care rușii străbat Carpații nordici și ajung în Ungaria?

— Iarăși te întreb și-ți spun: vorbește deslușit, repetă doctorul care era încă subț impresia morții marelui rege, ca și mulți din Comitetul Național.

— Vreau să spun - ridică vocea directorul, sărindu-i țandăra - vreau să spun că e aici clipa în care România va intra în război. E cel mai potrivit moment de la începutul luptelor, și eu sunt sigur că Brătianu numai aceasta a așteptat-o!

— Pe siguranța ta nu mai dă nimeni de mult nicio ceapă degerată - zise supărat doctorul.

— Ar fi bine să mai încetezi cu halucinațiile tale. Știi

bine că România e neutrală.

— Faci prinsoare cu mine? Pe-un butoi de bere?

— Ia lasă-mă-n pace, și nu mai încerca să protestezi lumea. E chiar de ajuns.

Directorul tresări din pleoape, se învineți, își luă pălăria și plecă fără niciun cuvânt.

— Prea ai fost aspru cu el - zise Leon Marele.

— Directorul e cam trăsnit de felul lui, dar vă asigur că nime nu-i mai mare român decât el.

— Poate tot fi. Dar acum nu avem nevoie de oameni exaltați. Altceva e să ai o credință și o nădejde, și altceva să ajungi la o idee fixă. Nu vedeți că el a ajuns la una? Noi trebuie să fim foarte cuminți și foarte circumspecți.

Situația României, ca țară mică așezată între două mari monarhii în luptă, ne dă ea însăși pilda. Și, repet, noi după ea trebuie să ne orientăm.

— După ea și după popor - zise părintele Scurtu.

— Nu vedem cât de măsurat în toate e poporul nostru? Cine ar spune că țărănimea nu ar dori unirea? Și iat-o că s-a pus întins la lucru, își vede de treburile ei, după agitația din primele zile ale războiului. Dacă ar fi să prorocești atitudinea viitoare a României nu te-ai putea lua după sentimentele directorului, ci după așteptarea tăcută și încrezătoare a maselor mari.

— Ei, s-a supărat el acum, dar n-o să țină mult - zise notarul Danciu.

— Socot că doctorul n-a greșit. Țiu chiar să vă spun un lucru pe care până azi nu vi l-am spus.

— De bine ori de rău? - întrebă învățătorul Stoica.

— Dacă-i de rău, mai bine să nu ni-l spui!

— Totuși, cred că e necesar! de când cu cazul directorului am cam ajuns cu toții sub supraveghere. Jandarmii, agenții secreți.

— Cum? Agenții secreți?

— Da, din poliția secretă sau din siguranță, cum se mai spune, se cam interesează de noi.

— De unde știi? - întrebare mai mulți.

— Unul mi-a făcut chiar mie de două ori vizite până-acum. E un pasionat turist, un sas maghiarizat. Eu știu de mai mulți ani ce slujbă are, el n-a aflat despre aceasta. A venit pe-aici pentru o excursie în munți, spunea. Dar m-a avizat și prim-pretorul să fim cu ochii în patru pentru că de la incidentul din crâșmă al directorului, ni s-a dus vestea de oameni suspecti.

— Ați văzut? Și să nu-i fi spus nimic directorului? - zise doctorul, satisfăcut că află o legitimare.

— Și ce rău ar putea urma? - întreabă Stoica.

— L-am întâlnit pe prim-pretorele alaltăieri. În Banat, în jurul Aradului sunt lagăre întregi cu sârbi deținuți, ca suspecti că ar fi colaborat ori ar fi gata să colaboreze cu cei din Sârbia. Alții numai pentru că au vorbit, că sârbii vor fi învingători. Șeful mi-a spus că până acum nu este încă un lagăr și pentru români, dar că nu-i departe. Mi-a spus că serviciul de spionaj unguresc e în mare activitate de la începutul războiului, ceea ce, de altfel, nici nu poate fi de mirare.

— Poftim! Și directorul ne toacă toată ziua cu halucinațiile lui. Eu mă mir că nu l-au închis pe mai multă vreme. Ce va fi să se întâmple, se va întâmpla la vremea sa.

— Hm! Numai să nu fie paza prea târziu - zise Stoica, mai timid din fire.

— De câte ori nu ne-au surprins jandarmii din sat, discutând aici cu înflăcărare.

— Poporul tace și-și vede de lucrurile lui. Se pare că-l conduce un instinct sănătos. Eu m-am mirat de multe ori văzând pe unul sau pe altul, înainte de a mă întreba între patru ochi ce mai este cu România, cum aruncă întâi ochii împrejur. Îmi pare că el simte mai just decât noi că suntem înconjurați de dușmani. Iată, nici eu nu m-am prea gândit la lucrul acesta, într-un sat și într-un ținut curat românesc! - zise preotul căzut pe gânduri.

— Un lucru e sigur de pe acum - zise notarul.

— Când va fi să bată ceasul cel mare, noi nu-l vom

apuca aici. Se va purcede cu noi ca și cu sârbii. Zadarnic se pregătește directorul mereu pentru clipa asta, nu va ajunge să-și țină discursul de bun sosit. El va fi mai întâi ridicat.

— Cum? Ai aflat ceva? - întrebă speriat Stoica.

— N-am aflat nimic, dar e la mintea omului. El își are dosarul lui cunoscut. Are o sentință de condamnare. Nu-i imposibil să ne avem și noi dosarele noastre.

— Numai cât în lagăr n-am să ajung - spuse cu energie preotul.

— Nu-s munții aici?

— Ei dac-am ști înainte ceasul!

Rămaseră cu toții pe gânduri, și un răstimp nu mai vorbiră niciunul nimic. Adevărul e că până acum niciunul nu se gândise că intrarea României în război împotriva Ungariei ar veni cu primejdii pentru persoana lor. Ce primejdii? Erau la granița Transilvaniei, trecători erau chiar și prin munții comunei, și desigur ele sunt cunoscute și de armata română. Peste ei vor trece repede, într-o zi aveau să fie în România! Ce li se putea întâmpla? Ei nu văzuseră, în închipuirea lor, decât o intrare fulgerătoare și triumfală a României. Făcuseră, de două luni, o mulțime de planuri strategice: pe unde vor pătrunde trupele românești în Transilvania, pe la răsărit, miazănoapte și miazăzi, cum vor prinde în clește armatele dușmane. În felul lor, afară de doctorul Preda, erau cu toții destul de exaltați, când venea vorba de asta.

Acum mai întâi se gândiră mai serios, și văzură că evenimentul așteptat nu era fără primejdie pentru persoana lor.

Totuși, la urmă, dădură dreptate părintelui Scurtu: nu se vor lăsa duși în lagăr, când munții erau aici la marginea satului! Vor prinde ei de veste la vreme! Da, era adevărat. Primejdia cea mare era că aveau post de jandarmi în sat. Un ordin la telefon și i-ar putea aduna pe toți!

Îngrijorarea cea mare la începutul războiului privea, pe lângă teama de viața celor plecați, lucrările de acasă, economia. La întâi august cositul finului la munte nici nu începuse. Săpatul de al doilea al cucuruzului, secerișul, cositul la șes erau isprăvite, și împrejurarea aceasta ușurase într-o măsură inima celor care au plecat în război. Se gândeau că până la cules, până la tăierea delnițelor din pădure pentru lemne de iarnă, poate vor fi acasă.

Dar cei rămași la vatră, foarte multe familii fără cap de bărbat în curte, intraseră, la început într-o adâncă îngrijorare. Se începuse treieratul, muncă la care femeile nu aveau decât să facă aria și de mâncare în ziua îmblătitudinii. Acordurile cu proprietarii de mașini, vama ce o luau aceștia, măsurarea griului cernut, ducerea lui în coșuri, în camere și poduri, cădeau toate în sarcina bărbaților. Acum femeile rămase singure trebuiau să poarte ele grija de toate. Unele se dovediseră de la început pricepute putând calcula cu ușurință de câți bani vor trebui să se îngrijească pentru muncitori cu prilejul treieratului, cât grâu trebuiau să dea pentru mașină. Altele, mai puține, e adevărat, erau mai neîndemânaticе, trebuind să ceară ajutorul vreunui bărbat rudenie, sau a băiatului mai mare, dacă aveau, care umblase la școală;

Totuși treieratul se terminase cu bine, și nu în vreme mai lungă decât în anii trecuți. Feciorași de la șasesprezece ani în sus, în lipsa părintelui sau a fratelui mai mare, se încumetau ei să ducă sacii în coșuri. Unii se opinteau și duceau sacul plin, deși legea era că se cheamă fecior mare, bun de însurat, când putea duce un sac de cinci ferdele, iar ei nu atingeau încă niciunul pragul celui de-al douăzecilea an. Alții, la stăruințele mamelor, umpleau sacul numai de jumătate. Se treziseră, astfel, cu isprava făcută, mulțumiți cu toții ca și când ar fi fost cei mari acasă.

Îngrijorarea fusese tot așa de mare la cositul finului la munte, în jumătatea a doua a lui august. De obicei

pentru munca aceasta care ținea vreo două săptămâni, veneau cosai «de la țară» – din sate mai depărtate de la șes, unde se termina cositul fânului cu o lună înainte. Acum însă nu veniseră decât vreo zece – cincisprezece înși, oameni mai în vârstă, mai slăbănogi. Când văzuseră că nu-i încotro flăcăiașii luaseră coasele tătânilor și bătrâni cari nu mai urcaseră la fânațele din munte de ani de zile, porniseră și ei la drum. Dacă n-or face altă ispravă, ziceau ei, cel puțin vor bate coasele flăcăiașilor, căci la aceasta se pricepeau într-adevăr încă foarte puțini.

Se isprăvise cu bine și munca asta; apoi, cu mult mai ușor, cositul otăvilor de lângă sat, aratul de toamnă, culesul cucuruzului. Numai de semănat semănaseră bătrânii din sat și bărbații mai în vrâstă. Femeile nu îndrăzniseră niciuna, deși de coarnele plugului ținuseră destule, și încărcaseră destule carul cu fân sau cu otavă, ba făcuseră chiar clăile în ogrăzi. Numai feciorașii urmăriseră cu băgare de seamă cum trebuie semănat.

Mai greu fusese tăiatul lemnelor din delnițele pădurilor comunale, ce reveneau fiecărei familii. Se ajunsese, anul trecut, cu tăiatul la niște coaste prăpăstioase. Până se împărțiseră delnițele se ajunsese către sfârșitul lui noiembrie, și ploile multe desfundaseră toate drumurile de hotar. Lucrul cel mai neobicinuit a fost să se vadă femei tăind și răsturnând trunchiuri de fagi și de carpin în pădure. Acum, erau destule! Era greu și coborâtul pe coastele prăpăstioase. Când se înapoiau seara și ele și băieții mai tineri picau de oboseală, și hainele lor erau pline de tină.

Când fusese la cărat dăduse Dumnezeu un îngheț care ținuse vreo zece zile, vreme în care fuseseră cărate în sat aproape toate lemnele tăiate. Apoi iar se dezghețase.

Munca întinsă, într-o continuă ruptoare, fusese cel mai bun mijloc pentru a face trecerea de la răscolirea sufletească produsă de mobilizare, de război, la viața

normală, de toate zilele.

Observând de aproape binefacerile sufletești ale lucrului, preotul, căruia îi plăcea să observe de aproape starea spirituală a păstoriților săi, zise într-o zi către doctorul:

— În *Biblie* se spune că munca a fost dată omului ca o pedeapsă, la izgonirea din rai pentru călcarea poruncii dumnezeiești. Cu cât observ mai mult viața satului, cu atât mă conving mai tare că munca e o binecuvântare. Cum ar fi suportat toate familiile acestea, cari au duși pe ai lor în război, îngrijorarea și frica pentru viața lor, dacă lucrul zilnic, așa de greu și de încordat, nu le-ar mai face să uite?

— Spunând adevărul, nu credeam să se cunoască atât de puțin lipsa din sat a peste două sute de bărbați și feciori, care erau puterea. Au făcut eforturi mari bieteale femeii și copilandrii mai răsăriți. Pe ei mai puțin, dar pe multe femei se cunoaște. Sunt mai uscate, mai pârlite, săracile!

— Da, e adevărat. Parcă s-au făcut mai mult una cu pământul. Dar au ajuns la o așezare sufletească, la un fel de sănătate morală care nu era așa de pronunțată mai înainte. Vorbă să fie! Sunt și acum cu gândul la cei duși. Vin și acum mereu pentru rugăciuni și slujbe. Dar sunt cu mult mai liniștite, cu mult mai împăcate cu soarta. Nu mai e zbuciumul acela mistuitor din primele săptămâni de după mobilizare.

— Vai, dragă părinte! Omul se obicinuiește cu toate! E vietatea care suportă mai mult.

— Dar sunt sigur că, fără munca intensă ce o fac, n-ar putea suporta, nu s-ar putea obicinui atât de repede. Tot mai mult cred că blestemul originar l-a dat Dumnezeu ca o binecuvântare pentru om. Durerile, și ce este mai dureros, decât nesiguranța de fiecare clipă a celor din război, durerile mari nu pot fi micșorate și suportate decât în muncă cruntă. Și mi se pare că din două motive.

— Anume? - întrebă cu interes doctorul Preda.

— Munca absoarbe gândurile, fixează atențiunea la ceea ce faci, și, în al doilea rând, aduce satisfacție, mulțumire pentru lucrul săvârșit, crescând astfel puterile omului. Mi se pare că pentru un echilibru sufletesc, pentru o dreaptă judecată, munca este indispensabilă.

— Elementul necesar vieții omenești ar fi munca, după sfinția-ta!

— Chiar așa! Nu vezi că până și directorul nostru, de când a început școala și are de lucru, a mai scăpat de exaltarea lui?

— Și totuși câtă lume nu fuge de lucru! oftă doctorul. Câți leneși nu sunt în lume, și câtă muncă superficială nu se face! Mie mi se pare că dacă munca ar fi o binecuvântare cum spui, nime nu s-ar feri de ea.

— Ba da, se ferește fiindcă nu-i cunoaște prețul. De-o pildă dumneata sau eu, am știut vreodată ce este urâtul, plictiseala, de care suferă cei ce nu se ocupă cu nimic? Oamenii de bani gata, femeile mai ales, despre care citim că pornesc din Anglia sau alte țări ca păături sociale foarte avute, și fac călătorii nesfârșite pentru a scăpa de urât și plictiseală? Noi muncim fiecare în felul nostru, în slujba noastră. Și tot așa fac și țărani și țărancele noastre, oamenii pământului. Ei nu știu ce este plictiseala. Se înțelege, pe ei îi constrâng la lucru înseși împrejurările: dacă nu seamănă, nu seceră. Dar eu aflu constrângerea aceasta ca o binecuvântare, nu ca un blestem sau osândă. Cum ar suporta ei mai ales vremile de acum, dacă n-ar fi siliți să muncească întins?

— Și... ești de părerea că și directorul s-a mai potolit de când a început școala?

— Sunt convins. Îl văd aproape zilnic la orele de cateheză. Rar se mai lasă dus de ideea lui fixă!

— Hm! E destul să observi cum îi ard ochii pentru a vedea că nu-i decât o impunere silită, o stăpânire voluntară. De când i-am făcut observația aceea în grădina lui Binder, cred că mă disprețuiește cumplit. Și

nu numai pe mine. Pe noi toți. De aceea pare mai potolit. Se reține. Cred că în vanitatea lui ofensată el își spune mereu, când e cu noi: «Nu e orzul pentru găște». Cred că-i mai orgolios decât înainte. Sunt oameni plini de ei înșiși, cari, în fața unui adevăr care i-ar micșora, se suie cu câteva trepte și mai sus.

— Se poate să ai dreptate, deși nu-mi face impresia. Dimpotrivă, eu îl văd foarte preocupat de școală, de lecțiile lui, și îmi pare cu mult mai liniștit. Același lucru se petrece și cu sătenii, mai ales femeile. Ajung să cred că omul nu poate suporta viața decât muncind, și cred că de aceea l-a osândit Dumnezeu pe Adam să-și câștige pâinea în sudoarea frunții. În rai putea trăi fără lucru: acolo nu erau suferințe, nici boli, nici alte nenorociri, și nici teama de moarte. Scos din rai, l-a urmat întreg acest convoi. Pentru a-l putea birui, pentru a asigura existența neamului omenesc, i s-a dat munca. Ea singură aduce, pe de-o parte uitarea, pe de alta bucuria și mulțămirea lucrului săvârșit. Bucuria creației, ca să zic așa.

— Din parte-mi sunt nemângâiat că i-am făcut directorului observația aceea. Am impresia că nu mă va ierta niciodată. Și, în fond, e un om bun și cinstit - zise doctorul Preda.

— Dimpotrivă, cred că și observarea ce i-ai făcut, pe lângă școală, a contribuit să se schimbe, să-și păzească mai bine gura. I-ai atras atențiunea asupra unei primejdii reale.

— Eram și furios pe el. Abia se întorsese din închisoare și-și dăduse din nou drumul. Nu-și dădea seama că putea fi scos din învățământ-l și rămânea pe drumuri cu familia. Nu pot suporta pe oamenii excentrici care nu se gândesc nici la propriile lor interese. Am fost mereu cu frica-n sân, până la începerea cursurilor la școală. N-am spus la nimeni, dar mă temeam că va fi scos din învățământ, ori silit să-și ceară alt post, undeva mai departe de graniță.

— Adevărat că n-ar fi fost cu neputință. Dar de-acum

cred că nu mai este nicio primejdie. Omul s-a potolit.

— Să dea Dumnezeu.

Nu trecu o săptămână după convorbirea aceasta și sosi în inspecție la școală revizorul județean. Rămase două zile. Era același din anii trecuți, și nici de data aceasta nu se declară mulțumit cu sporul în limba ungurească.

La ședința de la sfârșitul inspecției - era de față, pe lângă învățători, și părintele Scurtu - revizorul începu să le facă observări foarte aspre, pe un ton ridicat. Pe lângă sporul slab în limba ungurească, ceea ce-l înfurie pe revizor în mod deosebit fu că, cercetând matricolele înscrierilor pe anul școlar în curs, află în toate rubricile pe elevi trecuți cu numele de botez în românește. De vreo trei ani venise ordin ministerial că în școlile comunale - cum era cea de aici - să se treacă numele de botez al copiilor numai în traducere ungurească, după cum se făcea în școlile de stat.

După ce-și revărsă veninul și furia vreo jumătate de ceas, porunci să fie rupte matricolele anului în curs, și să fie induși elevii în alt registru nou după ordinul ministerial. Peste două săptămâni se va prezenta directorul la revizorat cu nouale matricule. Totodată anunța cercetare disciplinară împotriva întregului corp didactic.

De mult colegii erau cu ochii țintă la directorul, Ochii-i păreau injectați cu sulfur, obraji i se învinețiseră. Așteptau din clipă în clipă să izbucnească.

— Nu e nevoie împotriva tuturor a, ci numai împotriva mea - începu el cu glas șuierător, după ce isprăvi revizorul. Colegii au stăruit să fie induși ca și în anii trecuți. Dar m-am opus eu! De altfel în fiecare an eu am indus în matricole pe fiecare elev. Pofțiți și cercetați, e aceeași scrisoare în toate. Scrisul meu. Astfel colegii nu au nicio vină.

— E adevărat? - întreabă revizorul.

— Da, e adevărat! - răspunse directorul.

— Las să se declare dumneelor. Pe dumneata te-am auzit o dată.

— E adevărat - răspunse Stoica în numele celorlalți.

— Eu am fost de părerea că înainte de a umplea matricolele, să fie întrebat revizorul și să se aștepte răspunsul lui.

— Adevărat, domnule director?

— Adevărat.

— Și pentru ce n-ai procedat așa? Știi că ordinul ministerial dat încă nu a fost revocat până acum?

Colegii așteptară iarăși explozia, dar ea nu urmă. Părintele Scurtu urmărea de aproape pe Giurca și se bucura că teoria lui se adeverea și acum, că munca în școală îl liniștise, îl schimbase și pe directorul.

Și într-adevăr omul nu-și ieși din fire, ci păru că începe chiar a se liniști. Fața i se mai limpezi, numai privirile îi ardeau și mai tare. Se așază mai bine în scaun, își duse degetele la gulerul tare ca și când ar fi voit să-l lărgască.

— N-am procedat așa, domnule revizor, pentru că ar fi fost zadarnic. Chiar dacă mi s-ar fi răspuns negativ eu tot românește aș fi introdus numele elevilor. Nu se putea altfel!

— Dar cum s-a putut până acum? Ce fel de vorbă e asta? - începu să se înfurie din nou revizorul.

— Acum împrejurările sunt complet schimbate, domnule revizor!

Vorbea cu un glas tot mai liniștit, tot mai sigur. Dar liniștea aceasta începu să tulbure pe preot.

— Sunt complet schimbate! - zise cu dispreț revizorul.

— Le-ai schimbat dumneata se pare!

— Ba le-au schimbat evenimentele, domnule revizor. A fost o mare nedreptate și o grea ofensă pentru noi și mai înainte ordinul acela ministerial. Noi nu suntem școală de stat - dar ce să mai insist! Sunt lucruri cari aparțin trecutului. Dar acum ordinul a devenit, prin forța

evenimentelor, suspendat.

— Nu te înțeleg! - se încruntă revizorul.

— Nu-i greu de înțeles, domnule revizor! Crezi dumneata că după războiul ăsta vom mai scrie în matricole numele elevilor în ungurește? Că, peste tot, se va mai învăța ungurește în școlile noastre? Dar pentru aceea sângerează sutele de mii de români pe câmpurile de luptă ale Monarhiei, ca după război să continue maghiarizarea? Cum poate un om cu minte ca dumneata să mai creadă așa ceva?

— Cum? Cum? Cum? Ce spui? - strigă revizorul sărind de pe scaun. Dar șezu iar numaidecât.

— Cred că putem discuta lucrul acesta în liniște - zise Giurca, în vreme ce un zâmbet fugar îi trecu pe față. Colegii îl priveau uimiți, până și părintele Scurtu. Directorul lua tot mai mult o înfățișare solemnă și părea tot mai liniștit. Nime nu știa ce avea să-i spună.

— Dumneata vei ști că încă înainte de izbucnirea războiului contele Ștefan Tisza, primul-ministru țării, a purtat tratative serioase de împăcare cu românii. Dacă reușeau, am fi avut pretutindenea școli românești întreținute de stat, și nu numai primare, ci și secundare. Poate și o universitate românească. Desigur că nime nu ar mai fi indus în matricole numele elevilor în ungurește, într-o școală națională românească. Ceea ce-i părea posibil contelui Tisza, primului-ministru, pe dumneata te înfurie? Crezi că-i o ilegalitate, pentru care poți porni proces disciplinar? Ești mai mare patriot dumneata decât primul-ministru?

— Auzi domnule! auziți domnilor! Dar sunt acestea vorbe de om cu minte? - întrebă scos din fire revizorul.

— Cred că da - continuă directorul.

— N-ai citit gazetele ungurești? Nu vezi cum laudă toate bravurile românilor pe câmpurile de bătaie? Nu spun că celea două neamuri s-au înfrățit pe câmpurile de luptă? N-ai citit scrisoarea publică de mulțumită a contelui Ștefan Tisza către fruntașul nostru Alexandru

Vaida-Voivod? N-ai citit în ziare că e vorba să se reia tratativele de împăcare?

— Nemaiauzit! Dar ce au de-a face toate acestea cu faptul că dumneata ai călcat un ordin al Ministerului Instrucțiunii Publice? Vrei să scapi prin tangență? Dar îți jur că nu vei scăpa!

— Au de-a face toate acestea cu fapta mea. Împrejurările sunt radical schimbate față de celea din anii trecuți. Azi se scrie istoria de mâne, și mai trebuie să-i ajutăm evoluția, nu să-i punem bețe în roate. Nu-i aceasta menirea slujbei dumitale.

— Dar astea sunt vorbe de om nebun, domnilor! îl auziți? Ce spuneți la toate acestea? – strigă revizorul.

Dar colegii și părintele Scurtu nu răspunseră nimic. Ascultau cu încordare.

— Cine e nebun se va vedea la urmă, domnule revizor. Am intrat în istorie nouă, am intrat în epoca libertății popoarelor, a naționalităților. Eu nu am făcut decât să țin pas cu istoria. Dumneata, după părerea mea, ar trebui să te bucuri, nu să te înfurii. Vor ajunge, în sfârșit, și amărății de ruteni la școli rutenești, în limba micii lor.

La auzul acestor cuvinte colegii schimbă fețe. Revizorul se învineți. îl chema Kanjursky István, și era de notorietate publică originea lui: era un rutean maghiarizat.

Se ridică vânt de pe scaun, își luă repede hârtiile și procesele-verbale în geantă, își luă pălăria, și zise tremurând din toate membrele:

— Peste două săptămâni te aștept cu matricolele cele nouă. Vom vedea pe urmă de procesul disciplinar.

— Îl poți porni de pe-acum. Nu fac alte matricole. Nu mă supun! Sunt în dreptul meu!

— În dreptul dumitale! rânji revizorul cu mâna pe clanța ușii.

— În dreptul și în demnitatea mea de român!

Apoi, scuăindu-se în picioare, și aruncându-i o

privire de ură nepotolită:

— Ai vrea să-mi afle matricolele scrise în ungurește când va veni România?

Înlemniră cu toții.

Revizorul avu un rânjel drăcesc:

— Ah! Asta e! - și ieși izbind ușa.

Câteva clipe se făcu o tăcere de mormânt în urma lui.

— A pornit bine și a ieșit prost - zise într-un târziu Leon Marele. Numai cuvântul din urmă să nu-l fi spus!

Doamna Lupea, învățătoarea, era albă ca peretele.

— O să ne suspendeze pe toți - șopti ea.

— Bine de-aici nu poate ieși - vorbi părintele.

— Totuși...

El făcu doi pași, îmbrățișe deodată pe directorul și-l sărută pe frunte.

— Las c-a făcut bine! Fie ce-o fi! Să trăiești directore.

Ion Giurca, cu ochi arzători, ieși fără să spună un cuvânt, din sala de ședințe. Buza de dedesubt îi tremura ușor.

Încunoștințați de întâmplare, doctorul Preda și notarul Danciu se neliuștiră adânc.

— Parcă le face anume! - zise notarul.

— Ce ți-am spus eu părinte? - întrebă doctorul. S-a liniștit prin munca din școală?

Directorul nu mai vorbi de întâmplarea asta în zilele următoare. Își vedea de școală ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic. De altfel, se întâlnea cât mai rar cu intelectualii din sat, afară de colegi. Chiar cu aceștia nu mai discuta politică. Comenta cu ei împreună numai știrile mai importante ale comunicatelor oficiale, în fața hărții de perete a Europei.

Colegii erau încântați că directorul îi pomenise revizorului originea lui rutenească. Era un renegat scârbos, ca de altfel aproape toți rutenii cari își părăseau definitiv neamul. Și, în timpul din urmă, slujbele publice

ungurești erau pline de ei. Dar, pe de altă parte, așteptau cu groază urmările.

Din precauțiune, notarul anunță și pe prim-pretorul român despre celea întâmplate. Să se gândească din bună vreme cum le-ar putea veni în ajutor învățătorilor din comună. Avea el oamenii lui la județ. Câțiva funcționari înalți sași.

Colegii lui Giurca așteptau ca pe spini urmările. Dar trecu o săptămână, trecură două și nu se văzu nicio urmare. Erau mirați la culme. Intervenise din bună vreme prim-pretorul care nu voia să aibă neplăceri de asemenea natură în prețura lui? Va fi intrat în joc chiar prefectul sas, care nu dorea un proces cu răsunet pe chestiunea națională în județul său? Se vor fi gândit forurile școlare, superioare revizorului, că nu-i timpul să se învenineze acum o problemă care încă nu era dezlegată și rămânea mereu amenințătoare: atitudinea României?

Făceau tot felul de combinații cei trei învățători cari își temeau și pielea proprie, când, la o lună, auziră că revizorul și-a cerut transferarea. Și, la o săptămână după veste, direcțiunea fu avizată oficial despre schimbarea în revizorat, și se dădea numele noului revizor.

Ceea ce le păru mai de neînchipuit tuturor a era vestea ce le-o aduse, la vreo două săptămâni după incident, notarul. Prim-pretorul fusese pe la județ, se interesase pe departe să vadă ce impresie a lăsat întâmplarea, și văzuse mirat că ea nu era cunoscută. Nicio aluzie, din nicio parte. Ceea ce ar fi fost cu neputință dacă revizorul ar fi pornit vreo acțiune. Se părea că nici nu pomenise de întâmplare, ceea ce părea într-adevăr de necrezut.

Acum, după ce revizorul plecase la cererea lui - lucrul era recunoscut oficial - se părea că părintele Scurtu a găsit enigma.

— Să știți că n-a cutezat să spună nimic! Să știți că l-a mustrat conștiința la înfruntarea directorului. Rutenii

ăștia renegați sunt niște lași.

Rămaseră cu toții uimiți la presupunerea părintelui.

— Să știți că așa trebuie să fie. N-a cutezat să dea urmări întâmplării, și n-a mai cutezat să dea față cu directorul și cu noi. Iată secretul cererii de transferare!

— Cam cutezătoare părere, părinte - zise doctorul.

— Era o bună ocaziune pentru el să ajungă din revizor inspector general. Mai degrabă cred că a fost pașaportat în ținutul acesta de prevederea autorităților săsești de la județ. Sașii, acum mai mult ca oricând, până nu se știe ce va face România, vor să fie bine și cu noi și cu ungurii. Oportunismul lor de totdeauna nu era folosit de un proces răsunător de felul celui ce ar fi urmat.

Preotul rămase la părerea lui.

— Ascultați-mă pe mine, domnilor - zise el.

— Cum v-am spus, eu am făcut doi ani de teologie într-un seminar catolic. Erau acolo și vreo zece clerici ruteni, de rit oriental, toți maghiarizați. Să nu le fi pomenit că nu puteau fi unguri, având religia greco-orientală! Erau gata să scuipe după tine, atât erau de ticăloșiți. Se jurau că nu știu o boabă rutenește, că n-au vorbit limba asta în viața lor. Dar într-o noapte, unul care era cu patul al treilea de la mine în dormitor, a început a vorbi în vis rutenește. Am trezit pe-un vecin, pe-un ungur, și l-am ascultat amândoi. Dimineța am așteptat să fiu cu el între patru ochi și i-am spus: «Să-ți fie rușine! Ai spus mereu că nu știi limba maternă?» M-a privit uimit, înfricat. «Ce vrei să spui?» - întrebă el. Azi-noapte ai vorbit rutenește, cel puțin zece minute, fluent, ca-n limba maternă. «Absurditate!» zise el păbind. Da? Nu crezi? Mă temeam eu de asta! Stai să-l aduc pe Szabó Ferencz. L-am trezit și pe el și te-am ascultat împreună. S-a făcut ca varul și a început să mă roage să nu-l fac de rușine.

— Ei bine - zise doctorul - și ce legătură are asta cu cererea de transferare a revizorului?

— Cred că apelul directorului la originea lui, acum

când rușii sunt în ținutul rutenesc din nordul Ungariei, a trezit și în el glasul conștiinței. Cât de slab, dar destul de tare pentru a nu mai porni procesul. Dar fără proces, nu mai putea rămâne aici să dea față cu noi.

Mai vesel era învățătorul Stoica:

— Dracul să-l ia! Nu mă interesează din ce motive a plecat. Bine c-am scăpat de el.

Directorul Ion Giurca părea că puțin îi pasă de toată schimbarea. El era din zi în zi mai tăcut, părea mai distras, îndată ce venea din clasă. La birtul lui Binder mergea mai mult singur. Mergea însă mai drept și-și ținea capul mai sus ca de obicei. Părea că crescuse în importanță în ochii proprii, fără a-i mai păsa de alții.

XII

Iarna-i apucă pe ruși în porțiuni însemnate din Carpații Nordici. Din comunicatele oficiale nu se putea ști dacă mai erau forțe rusești și pe teritoriu unguresc sau numai pe cel galițian. Orașele din nordul și vestul Transilvaniei erau pline de evreii fugiți din Galiția și Bucovina. Unii dintre ei, mai puțini, ajunseră până prin orașele de la sud. Oamenii ziceau că până-s ei aici, nu era nicio nădejde de să fie recucerită Galiția, părțile ocupate de ruși.

Ion Vestemean, logodnicul Laurei, după ce nu dădu niciun semn de viață două luni, începu deodată să-i scrie destul de des, semn că bateria lui se fixase pe undeva. Îi trimisese Laurei numărul poștei de campanie, îi - scria și ea des, și din poștalele lui înțelese că le primea pe toate. Se părea că deocamdată, cel puțin până ținea iarna, nu va mai fi nicio primejdie.

Pe la mijlocul lui ianuarie, într-o seară doctorul se reîntoarse de la oraș, aducând o veste.

— Închipuiți-vă - zise el soției și fetei - vom avea și noi răniți în comună.

— Răniți? De unde? - se miră doctorița.

— Din alte spitale. S-ar putea spune că vor fi mai mult convalescenți. Răniți nevindecați complet, pe care

trebuie să-i evacueze din spitalele mai apropiate de front, pentru a face loc altora. Deși lupte mari nu sunt deocamdată, totuși hărțuieli în munți, ciocniri mai mici, sunt mereu. Se spune că, în special, sunt foarte mulți degerați.

— Spital într-un sat? Și unde?

— În cazarma cea mare din piață.

— Cum? E și hotărât?

— Da. E vorba de vreo cincizeci-șasezeci de paturi.

Eu voi fi un fel de director al spitalului.

— Și răniții vor fi români?

— Poate vor fi și români. Nu mi s-a precizat nimic.

Vor trimite paturi, lenjerie și tot ce este necesar din depozitele armatei. Mai greu va fi cu alimentarea. Poate va trebui să iei tu conducerea bucătăriei.

Doctorița fu așa de mirată de noutatea aceasta încât nici nu știu ce să răspundă. Fata însă, se învioră deodată și începu a cere lămuriri de la tatăl său.

Sosi în curând și o doamnă de la Crucea Roșie, și o adresă oficială de la prim-pretorul. În adresa prim-pretorului către primărie se spunea că se adresează cu toată încrederea unei comune fruntașe și sperează că toți locuitorii vor contribui la susținerea spitalului să reușească. Alimentele vor trebui adunate din sat, desigur că vor fi plătite, dar se aștepta ca cine era în stare să dea și gratuit: lapte, ouă, brânză, untură, făină, și mai ales să nu ceară prețuri exagerate. Oamenii să dea și să vândă de „bunăvoie din ce aveau, pentru a nu fi silite autoritățile să facă rechiziții.

Doamna de la Crucea Roșie trase direct la doctorul Preda.

În două săptămâni totul fu aranjat și sosi întâiul transport de răniți, vreo douăzeci și cinci. Cei mai mulți erau încă bandajați, doi aveau câte-o mână în gips, trei nu-și puteau pune încă un picior în pământ, și veniră de la gară sprijiniți în câte două cârji.

Deși pentru sat nu mai era o noutate, căci se

întorseseră vreo trei români răniți din localitate, cari șchiopătau ușor, totuși ieși foarte multă lume în ulițe să vadă convoiul ce venea de la gară. Soldații nu erau din contingentele mai tinere. Păreau slăbiți și nerași, mai bătrâni chiar de cum erau în realitate. Alții păreau bolnavi, cu fețele supte, cu ochii arzători.

Jumătate din ei erau români, restul sași și unguri. La poarta cazărmii din piață unde se opri convoiul, sătenii adunați acolo intrară în vorbă cu răniții români.

Unul dintre ei, cu mâna stângă în gips, întrebă:

— Satul ăsta e la graniță?

— Da, sat de graniță - i se răspunse.

— Munții ăștia despart de România?

— Da.

— Nu mai este niciun sat până dincolo?

— Nu, nu mai este. Sunt vara stânele, și mai sunt căsuțe răzlețite pentru adăpost în vremea cositului și strânsului fânului. Dar pentru ce întrebi?

— Numai așa, ca să știu.

Ostașul rămase cu ochii la munții din miazăzi și o undă ușoară de lumină îi trecu peste față.

— Câți români sunteți? - întrebă o bătrână.

— Patrusprezece. Dar o să mai vină. De toți vom fi aici vreo cincizeci de răniți și bolnavi.

— Dar de unde ești, maică, din ce parte?

— De pe Sălaj.

Alți săteni intrară în vorbă cu alții. Niciun rănit nu era din partea locului. Cei patru sași erau din părțile Bistriței și știau toți românește. Ungurii nu se știa din ce regiuni erau. Nu cunoșteau decât limba lor. Erau niște oameni mărunți, îndesați, cu fața roșie. Vor fi din regimentul de honvezi care s-a format aici? Nu era probabil... Ei nu dădeau niciun semn că ar cunoaște satul.

Peste două zile veni un nou transport de douăzeci și cinci. Vreo patru păreau mai serios răniți sau bolnavi. Îi aduseră de la gară în două care pe fân. Nu erau români.

Dar în noul transport mai erau șase.

Vreo săptămână nu fu îngăduit nici unui străin să intre în spital. Paturile de fier, albe toate, fură așezate în celea două săli mari de la etaj. La parter de-o parte era bucătăria, de cealaltă camera cu proviziuni și alimente și locuința celor trei soldați de gardă. Erau niște rezerviști honvezi, cu mustața îmburzoiată, păreau destul de bătrâni. Nu știau o iotă românește.

Doctorița și doamna Giurca luară conducerea bucătăriei. Erau și celea mai pricepute, și ele declarară de la început că li-e frică să vadă răni și să le lege. Aveau ajutoare vreo trei femei din sat. Avură de lucru în prima săptămână nu numai cu bucătăria, ci și cu primirea și inventarierea alimentelor din magazie. Toată lumea se grăbi să aducă pentru spital, gratuit, ce putea.

Preuteasa Nastasia, domnișoara Laura, soțiile celor doi învățători și învățătoarea Lupea, se angajaseră pentru îngrijirea răniților și a bolnavilor. De la sosirea știrii și până la venirea răniților doctorul Preda le dăduse câteva noțiuni generale în legătură cu aceasta. N-o să fie mare lucru, le spunea, fiindcă nu vor avea de îngrijit răni proaspete, ci unele pornite spre vindecare. De altfel vor învăța mai bine din experiență. Le va arăta în spital mai amănunțit.

În realitate erau numai trei pe care se putea sprijini doctorul. Cele două soții de învățător și fiica sa Laura. Învățătoarea Lupea avea slujbă la școală, iar preuteasa Nastasia era în luna a șaptea. Doctorul o sfătuisese să rămână de-o parte, erau de ajuns celelalte, dar ea era o femeie curajoasă, nu se speria de nimic.

Uitară cu totul de fiica poștăriței și de nevasta șefului de gară. Când îi veniră în minte doctorului și socoti să le invite, le află bosumflate pe amândouă. Nu mai voiră să primească. De altfel era evident că soția șefului n-ar fi putut fi de niciun folos. Nu se putea pleca să ridice un gătej de jos, colosală cum era. Iar fata poștăriței era o ființă anemică, nu i-ar fi priit aerul dintr-

un spital.

Până nu o împiedică cu totul sarcina, preteasa Nastasia se dovedi cea mai curagioasă dintre toate, apoi rămase în locul ei Laura. Aveau de pansat și răni grele încă, și uneori era nevoie și de câte-o intervenție chirurgicală mai mică. Doctorul Preda avusese și mai înainte, pentru cabinetul său, câteva instrumente chirurgicale, pentru mici operații. Acum avea însă la dispoziție un arsenal întreg, precum și o mică farmacie, instalată într-o cameră de la etaj.

Băgă de seamă că Laura se interesează de aproape, și prinde foarte repede ce trebuia să facă, cum trebuia să ajute. Fata ceru tatălui său să-i dea cărți potrivite din care să se poată iniția și mai bine. Își luă slujba în serios, ba chiar cu gravitate. În două-trei săptămâni se schimbase cu totul.

De când putuse corespunda cu logodnicul se înseninase, îi revenise pofta de mâncare, dar îi treceau zilele îngrozitor de greu. Nu avea răbdare să ducă un lucru până la sfârșit. Lăsa cusătura pe masă și se apuca să-i scrie lui Ionică. Întrerupea scrisoarea și ieșea în grădină să audă cântându-i zăpada sub picioare, intra în casă, se învârtea puțin în bucătărie, în jurul plitei de fiert, și iar trecea în camera ei și se apuca de cusut. Avea sentimentul că niciun lucru nu mai avea rost, câtă vreme Ionică era în nesiguranță.

Dar cu înființarea spitalului, ea căpătase deodată poftă de lucru. Cucernică, de copilă, ca și mamă-sa, ea se ruga zilnic pentru viața logodnicului, dar avea senzația că nu făcea destul. Acum îi venise gândul că tot ce va lucra în spital, o va face pentru Ionică. Dumnezeu îi va vedea sufletul și-l va apăra pe cel în primejdie. Da, de la rugăciune la faptă, e o distanță bună, își zicea Laura, și fusese luată de o sânguință și o hărnicie care-l umpluse de mândrie pe tatăl său.

Dar și de bucurie. Laura avea acum paciință la lucru, și-l făcea cu toată seriozitatea. Doctorul își zicea

că abia acum se făcea o așezare, un echilibru în sufletul ei, potrivit pentru a suporta vreme îndelungată nesiguranța, că se înarmează pentru eventualitățile viitorului. Și faptul, acesta îl bucura, pentru că, după cum s-a pornit, nime nu mai putea ști cât va mai ținea războiul, și ce s-ar mai putea întâmpla. Cu toată părerea contrară a soției sale, el rămăsese la convingerea că dacă nu se făcea logodna ar fi fost mai ușor pentru Laura.

După câteva săptămâni de lucru în spital - de cele mai multe ori Laura-i era ajutorul principal: după ce nu mai putuse veni preuteasa, cele două soții de: învățător veneau adeseori cu întârziere, nu puteau rămâne prea mult, având să-și vadă și de gospodăria lor, servitoare nu avea niciuna - doctorul observase un fel de maturizare a liniilor feței la fiică-sa, uneori chiar o expresie de gravitate. Era miloasă, sensibilă din fire, și uneori avea nevoie de eforturi ale voinței pentru a nu se arăta emoționată. Nu numai cu prilejul pansării rănilor mai grele și a micilor intervenții chirurgicale - acestea erau mai rare - ci și stând de vorbă cu răniții și cu bolnavii.

Câte nu-i povesteau oamenii cu fața pământie de pe câmpurile de luptă! Fiecare își avea nu o poveste pentru vremea cât au stat pe front și în alte spitale, ci câte-o poveste aproape pentru fiecare zi petrecută acolo. Da! Se coborâse iadul pe pământ, și concluzia tuturor povestirilor era una singură: *Dacă ai noroc, scapi, dacă nu te curați*. Și norocul în convingerea acestor țărani era același lucru cu soarta și cu voința lui Dumnezeu. În sfârșit la aceasta se reduceau toate celelalte: voința lui Dumnezeu.

Ceea ce auzea de la ei întrecea orice închipuire de groază a ei, după ce Ionică plecase pe front.

Lucru curios: înainte de a se apropia de răniți, înainte de a cunoaște din povestirile lor mediul din care veniseră, ea nu simțise decât zbuciumul și chinurile proprii, știindu-l pe Ionică în primejdia morții. La propria

lui stare sufletească nu se gândise mai înainte. Nu se gândise la spaima lui în fața morții, la ce va gândi el, la zbuciumul lui, nici chiar la privațiunile și greutatea între care trebuia să trăiască. În tranșee pline de glod, în lipsa de hrană cu zilele, în drumuri de sute de kilometri, ziua și noaptea, în primejdie de a fi încercuit și luat prizonier, în ploaia de gloanțe și obuze – prin câte nu va fi trecut și Ionică până acum. Adevărat că el nu-i scrisese niciodată despre asemenea lucruri. Poate nici nu putea, din cauza cenzurii militare a scrisorilor. Mai era adevărat că cei ce-i descopereau grozăviile acestea spuneau cu toții că mai ferțiți de primejdie erau artileriștii. Dar ea simțea că toate acestea i se putuseră întâmpla, sau i se puteau întâmpla acum și în viitor.

Încetul cu încetul Laura ajunsese la știința că suferința ei nu însemna nimic, pe lângă a celorla din război, pe lângă a lui Ionică. Și de aceea, când îi venea să se înduioșeze de ea însăși – cum a plecat Ionică la câteva zile după logodnă, ce nenorocire a căzut pe capul ei, cine știe când se va putea face căsătoria – alunga cu voință tot mai hotărâtă gândurile negre. Ea! Dar ea era în siguranță! Ea dormea în patul ei, mânca ce-i plăcea, făcea ce voia, în vreme ce el! Da, era un egoism urât să se gândească la ea! Își zicea Laura.

Începu să simtă acum pe lângă dragostea ei și un fel de înduioșare nouă, maternă, și sentimentul acesta – parcă mai larg și mai adânc decât iubirea – o făcea să-și pună tot sufletul în munca ei la spital. Avea sentimentul și convingerea simplistă, dar oarecum instinctivă a tuturor femeilor, că, luând sub grija sa pe alții, lucrează pentru cel iubit, și-i crește prin lucrul de aici protecția cerească în jurul celui dus departe, acolo unde era în primejdia morții.

Ea îi și spusese o dată tatălui său convingerea aceasta.

Doctorul era o fire sceptică. Îi dăduse totuși dreptate și o încurajase în drumul de jertfă pe care a

pornit, dar simțise cum i se adună în suflet un strat de amărăciune. Cum le este dat oamenilor să se înșele! își zisese el. Cum cred de ușor în supranatural, când sunt încolțiți de nesiguranță și de groază! Ce copii rămân până la moarte! Ce legătură putea fi între rugăciunea sau milostenia de aici, cu glonte nevăzute de pe câmpul de luptă!

Gândindu-se mai bine vedea copilăria, naivitatea, mai ales în intimitatea asta pe care omul în primejdie, sau chiar în gura morții, credea că o are cu Dumnezeu! Ca și când Dumnezeu nu ar avea altceva de lucru decât să fie mereu cu ochii la fiecare muritor! Deșertăciunea acestei credințe copilărești nu o pipăi el mai întâi acum, în mărturisirea Laurei, ci de mult. De câte ori nu i se întâmplase în cariera lui medicală să vadă muribunzi cari nădăjduiau încă cu tărie că Dumnezeu îi va scăpa și peste câteva minute mureau! De câte ori nu-i păruseră liniștiți, după ce-i cumineca preotul, făcând planuri pentru viitor, până în clipa din urmă! Admitea că magia aceasta, autofermecarea aceasta, era folositoare celor ce erau în pragul morții. Nu-și mai dădeau seama de realitate. Dar ce se alegea de atâta lume care se autosugestiona, și pe urmă dădea nenorocirea peste el, rămânând în viață?

Se gândea, se-nțelege, la Laura. Se bucura din tot sufletul văzând că din zi în zi era tot mai plină de energie, mai bărbată. Pentru acum era desigur folositoare credința și încrederea ei. Dar dacă – ferească Dumnezeu! – s-ar întâmpla nenorocirea, nu va fi atunci de-o sută de ori mai nenorocită? N-a auzit el destui, cu prilejul unei morți pe care sperau să o înlăture cu rugăciuni și slujbe, blestemând pe Dumnezeu? Nu! Prea amestecă oamenii în dorințele și nevoile lor pe Dumnezeu!

Iată el, nu-l amesteca! Dar nici n-a ajuns vreodată să-l blesteme. Nu era ateu, credea în existența unei ființe supreme. Dar nu putea crede în amestecul ei efectiv în

lume, o viață omenească. Aici, în creația o dată terminată, toate se întâmplă după legi fizice, fiziologice, spirituale, și nimic nu le poate răsturna! Acesta era scepticismul doctorului Preda.

Totuși era bucuros că Laura, în noua ei ocupație, se înzdrăvenise cu totul. Începuse să poată discuta cu ea lucruri în legătură cu îmbunătățirea situației din spital, o putea lăsa să facă singură cele mai multe pansamente.

Fetei îi trecea acum vremea foarte repede, îi scria mereu o dată pe săptămână lui Ionică, până pe la sfârșitul lui martie, când logodnicul o avizase că unitatea lui a fost regrupată, și că-i va trimite în curând noul număr al poștei de campanie.

Regreta acum că, deși voise mai de multe ori, nu s-a încumătat să-i scrie până acum îngrijorările ei pentru condițiile în care trăia. Ar fi voit să-i arate ceea ce simțea acum: că nu-i mai păsa nimic de ea, ci numai de el, că suferințele ei, de cari făcuse mai de mult atâta caz, nu sunt nimic pe lângă acelea ce le îndura el.

Dar avea sentimentul că l-ar întrista și nu cuteza să-i scrie. Acum, la întreruperea corespondenței, îi părea totuși rău. Nu-și dădea bine seama din ce motiv. Un instinct nebulos, părea că-i spunea, dar nu voia să ia cunoștință de el. Acela parcă-i spunea: «Să știe ce-i în inima ta, să te cunoască mai bine, pentru orice eventualitate». Da! Însă chiar această «eventualitate» nu o putea admite! Ea nu va veni! Dumnezeu o să-l aibă subț paza lui, ori încotro ar porni prin acea nouă regrupare!

După o săptămână de la instalarea spitalului doctorul lăsă notarului ca, în prima duminică, să aducă oamenilor mulțumitele spitalului, ale Crucii Roșii și ale răniților, pentru darurile făcute, și să le comunice că, de aici încolo, vizitarea răniților era liberă de două ori pe săptămână, marțea și joia, între trei și patru. În sat era obiceiul ca duminica, după biserică, oamenii să vină înaintea primăriei, de unde li se spuneau «poruncile», adică li se făceau comunicările în legătură cu treburile

publice cari priveau comuna.

În primele săptămâni se aflaseră mulți cari aduceau aproape zilnic mai ales lapte și ouă la spital, apoi numărul donatorilor începu să scadă.

În primele zile și femeile cele mai sărace ținuseră să-și aducă darul lor, din ce aveau. Se apropiiau cuviincioase și sfioase de doctorița care le lua în seamă și despăturau din merindări curate, din traiste, un bruş de brânză, o bucată de slănină, o costiță afumată, ouă, mere, prune uscate. Celea mai multe aveau pe cineva dus în război, dar aduseseră alimente și familii cari nu aveau pe nimeni. Își lăsau cu toatele darul și se întorceau mulțumite, mai pline de nădejde.

Vezi bine că cincizeci de oameni nu se puteau alimenta din ce aduceau femeile. Carne se aducea zilnic, cu trenul, de la spitalul central militar din oraș, asemenea făina de grâu și de cucuruz, untura, o mare parte din legumărie – în sat se puteau afla mai cu seamă cartofi. După vreo lună începuseră să cumpere alimente de prin sat. N-au rămas decât șase familii cari aduceau lapte gratuit cât a ființat spitalul. Se plăteau prețuri bune și la ouă și la lapte, și femeile, după ce trecuse întâia emoție cu venirea răniților, lăcomiseră la bani, legitimându-se în conștiință că țara are cu ce plăti și cu datoria ei de a se îngriji de cei răniți.

Dar, în afară de legitimarea aceasta mai era și repede obiceiuință a satului cu spitalul și cu răniții. Părintele Scurtu explica mai ales cu aceasta scăderea însofletirii și a dărniceii de la început; și spunea că el urmărește de mult fenomenul acesta nou: cât de repede se obiceiuiesc, oamenii de când a început războiul: cu orice schimbare și noutate. Cei trei răniți din sat cari veniseră pe la mijlocul lui octombrie și erau declarați reformați din armată – zicea părintele – au stârnit la sosirea lor o adevărată vâlfă: tot satul vruse să-i vadă, și fusese un adevărat pelerinaj la locuințele lor, zile în șir. Azi, nu-i mai lua nimeni în seamă când treceau, șoltâc-

șoltie, pe ulițele satului. Iar alții, cari mai sosiseră pe urmă, definitiv sau în concediu, nu mai deșteptaseră interes decât până se adeverea că nu știau nimic despre alții, ori ce știau erau informații vagi, lucruri nesigure.

Vor fi fost amândouă motivele la mijloc. Apoi, oamenii din sat nu erau prea înstăriți, era un sat de: la poalele munților, cu puțin pământ arabil. Își câștigau existența și din comerțului cu lemnul de brad, pe care-l tăiau cu joagărele de la munte, sau la câteva aici în sat. Pe lângă asta erau obicinuiți cu hrană bună. Nu prea vindeau la oraș nici pui, nici ouă și lapte. Erau obicinuiți cu un trai mai bun încă de pe vremea când făceau parte din regimentul de grănițeri.

Tot așa se întâmplase și cu răniții. Când li se vestise că pot vizita spitalul, fusese o năvală a femeilor mai ales. Nu atât din curiozitate de a-i vedea, ci mai ales pentru a știrici despre ai lor. Își zicea fiecare că era cu neputință ca între cincizeci de inși să nu se afle unul care să le poată da unele informațiuni.

Dar în vreo două săptămâni se convinseseră cu toatele că oamenii nu știau nimic, și atunci interesul față de spital scăzuse deodată. Nu mai rămăseseră decât vreo cinci-șase bătrâne cari veneau destul de regulat, și aduceau totdeauna câte ceva și de mâncare, mai ales mere și prune uscate, pe care le împărțeau la toți fără să-i aleagă pe români dintre străini.

Așa că, în scurtă vreme, spitalul rămase în raza interesului «personalului oficial», pentru a spune așa: doctorul, Laura, cele două soții de învățători, iar la bucătărie doctorița, cu doamna Giurca și celea trei femei.

Preuteasa Nastasia născuse o fetiță, și în locul ei. venea tot mai des părintele Scurtu. El stătea bucuros de vorbă cu răniții, cu bolnavii, și cu românii și cu ungurii.

Știa bine ungurește, și regreta că nu le poate aduce și lor câte-o carte, vreun ziar, cum făcea pentru români. Uneori le citea el din *Scriptură*, din cărți de povești. Le

plăceau îndeosebi *Anecdotele* lui Speranță și *Isprăvile lui Păcală*, pe care părintele le citea cu mult haz.

Se mai descrețeau frunțile. Cei mai mulți erau îngrijorați că, îndată ce se vor vindeca de tot îi vor trimite iar pe front. Pe la sfârșitul lui martie erau vreo zece din categoria asta și așteptau, din zi în zi, să le vină ordinul de părăsire a spitalului. Între ei erau șapte români. Peste zi stăteau adeseori la fereastră și priveau îngândurați spre munți. Într-o zi unul se apropie de preot și-l întrebă încet:

— Nu s-aude nimic?

— Ce să se audă? De pace?

— Ei, pacea aceea când va veni!... Da' noi ăștia cari vom pleca în curând ne tot uităm spre munți, să vedem nu mai vin ai noștri! Nu s-aude nimic?

— Pân-acum, nu! Țara trebuie să fie cu mare băgare de seamă, vezi ce întorsături neașteptate ia războiul acesta.

— Am tot crezut că până în primăvară se vor mișca, și ne vor prinde aici. Prin Galiția s-a întâmplat să cadă câte-un spital în mâinile rușilor.

— Dar în cazul că v-ar afla România aici tot n-ați scăpa de război dacă vă faceți sănătoși. Nu v-ar lua drept prinsonieri, ci v-ar pune armă românească în mână.

— Ajută-le Doamne! - oftă soldatul.

Pe la mijlocul lui april îi duseră pe cei vindecați complet, deși doctorul constată că mai aveau febră - probabil din înfrigurarea cu care așteptaseră în ultimele zile privind spre munți. În locul lor fură aduși alții, între care numai un român.

Pe la mijlocul postului Paștilor unul dintre bolnavi muri, un tuberculos. Era un ungur de dincolo de Tisa. „Veni un preot catolic din oraș - se spunea că-i preot militar - să-l îngroape. Nu-i sosit nicio rudenie, dar îl însoți satul întreg la mormânt.

«Poate - își zicea părintele Scurtu - dacă ar mai muri și al doilea și al treilea, nu l-ar mai petrece nime»,

și se gândi cu tristețe la neputința omenească. «Desigur – își zicea el – au venit atâția pentru că se vor fi gândit la ai lor, cari de asemenea ar putea fi îngropați în străini, fără nicio rudenie la căpătâi. Dar pe urmă omul se obicinuiește și cu asta.»

Care-i fu mirarea însă când, în dimineța următoare, se trezi cu una din bătrânele cari mai veneau pe la spital, că-i pune o coroană în mână și-l roagă să slujească o liturgie pentru cel mort. Dăduse ea, adunase de la celelalte, și făcuse rost de o coroană. 1

— N-a fost român, da' tot suflet de creștin se cheamă că a fost și el, săracul, i

— Bine, mătușe, o să-i facem slujba.

— Îl chema Pista, oare poți spune nume unguresc în biserică, la ieșitul cu darurile la pomeniri?

— Îi voi zice Ștefan, că acesta e pe românește numele.

— Apoi vei face cum vei ști că-i bine, sfinția-ta. Dumnezeu să-l ierte și să-l hodiească. Se temea de moarte. Tot arăta cu mâna la piept și la grumazi că se înnădușe! Săracul! Și cum mai fierbea boala în pieptul lui, și nu putea să spuie, că nu știa o boabă românește.

— Știe doctorul ungurește. A vorbit cu el adeseori și i-a dat nădejde.

— De, maică, mă gândesc ce bătaia lui Dumnezeu pe lume! Câți vor pieri acum în străini, și n-or avea nicio luminare la cap.

— Cei care mor în spitale mai au o îngrijire. Ai văzut ce de lume a fost la înmormântare. Dar cari cad trăsniți pe câmpurile de luptă!

— Ne rugăm pentru toți, păcatele noastre! Că-s vremuri ca cele de apoi când va fi coada veacului și sfârșitul pământului... Apoi, vei pomeni pe Pista sau Ștefan, cum vei crede sfinția-ta mai bine. Săru' mâna părinte.

— Să dea Dumnezeu sănătate!

Intervenția bătrânei îl puse pe gânduri pe tânărul

preot. După scena de la școală cu revizorul, când se entuziasmasese de purtarea directorului, părea că s-a săpat o prăpastie mai adâncă decât până acum între el și slujbașul străin și toți cei din neamul lui. Aprobaseră purtarea cutezătoare a directorului, spunându-și că așa ar trebui să se poarte toți românii, că așa ar fi trebuit să se poarte și până acum. N-ar fi cutezat guvernele ungurești să se poarte cum s-au purtat cu noi.

Da, se săpase o prăpastie mai adâncă. Se hotărâse să nu se mai gândească nici el atâta la urmările unei atitudini naționale, ci să cuteze, să-și țină capul sus, să spună adevărul pe față.

Nici umbră de gând nu se abătuse în rugăciunile sale, în slujbele de la biserică, și asupra celor de alt neam. Hm! El se ruga în primul rând numai pentru aceia pentru cari se dădea slujba, și numai vag îi mergea gândul la toți cei mobilizați, la toți cari erau în fața morții. Și iată femeia aceasta bătrână îi plătise o liturgie pentru un străin, pentru un dușman. Și-i mărturisise că se roagă pentru toți cei din primejdie. Și ea nu învățase teologia, nu tâlcuia *Scriptura*, cum făcea el. Și totuși era mai creștină în sufletul ei decât el. Simțea mai adânc legea creștinească a iubirii și a milei!

Se simți rușinat și umilit. Ca preot, cum putea să lase să se sape prăpastia aceea tot mai adâncă în sufletul său? Era desigur ura care creștea în el, cu cât se prelungea războiul și românii aduceau tot mai multe jertfe pe câmpurile de luptă, fără niciun folos pentru ei. Cu cât se prelungea blestemul. Și iată o femeie simplă, o țărăncă ce nu știa să citească și să scrie i-a spus: «Ne rugăm pentru toți». Dar cum s-ar ruga el așa? își dădu seama deodată cât era de absent și cu sufletul sec când pomenea acum încetenii, după ritual, pe «împăratul și regele nostru apostolic». Greșea? Era păcat? Trebuia să te rogi și în război pentru toată lumea? «N-a fost român, dar tot suflet de creștin se cheamă că a fost și el, săracul», spusese bătrâna!

Hm! Era o mare problemă care nu se putea rezolva așa de ușor! Se va mai gândi el la toate acestea! Dar o muștrare îi rămase limpede de pe acum în conștiință: la rugăciunile din biserică el era dator să îmbrățișeze în gând toată lumea românească de pe câmpurile de luptă, și nu numai aceia pentru cari familiile dădeau pomeniri sau slujbe. Poate ar trebui chiar să adauge la oeclenie: «și pentru cei răniți și bolnavi de pe câmpurile de luptă». Deodată își aminti că deși se interesa aproape zilnic de spital, el nu făcuse nicio rugăciune pentru însănătoșirea lor, nici chiar pentru români. Și se înroși de rușine.

Câteodată veneau pe la spital și cei doi învățători, I. eon Marele și Stoica. Dăscălița Lupea ajuta mai ales la servirea cinei, când era și ea mai liberă.

Directorul Giurca însă nu venise nici o singură dată. A privit și el, în rând cu alți oameni din uliță trecerea răniților, și atât. Nu era bucuros nici pentru faptul că soția sa ajuta la bucătărie. Dar nu cuteza s-o oprească. Ceva din fundul conștiinței îi spunea că nu se cade.

Directorul vedea în spital o concretizare a nenorocului românesc. Iată soldați români răniți, și câți vor mai fi. fiindcă se zvonea, și se făceau chiar precizări, că românii sunt puși pretutindenea în liniile prime. Dode căpetenie erau listele oficiale cu morți, răniți e dispăruți, cari veneau la cancelaria comunală. Până știuse numai din ziare și din listele acelea încă nu se întristase atât de tare. Dar când văzuse cu ochii lui pe răniți, simțise adânc gravitatea tragediei românești. Și acestea toate numai pentru că românii n-au avut curaj, la începutul mobilizării, n-au avut conducători cari să se opună la măcelărirea lor! Ar fi intrat atunci și România de la început. Ar fi intrat, orice greutate și combinații ar fi avut, cel puțin din motivul că nu i-ar fi putut lăsa pe ardeleni singuri, în plină revoluție.

Și acum, iată, curg răniții! Acum, iată, se instalează un spital aici la graniță, ca și când aici n-ar mai putea fi niciodată câmp de bătaie!

Câte complicații și întârzieri puteau urma din greșeala inițială fatală!

Ce să caute la spital? Să vadă victimele prostiei și a lipsei de curaj românesc? Dar n-are nicio plăcere să-i vadă pe acești nenorociți, îi spunea el lui Leon Marele și lui Stoica, dacă aceștia îl invitau să-i însoțească și el când mergeau după-amiezile la spital.

De altfel, de prin april, directorul revenise iar la întâlnirile cu intelectualii din sat, tot așa de des ca și înainte de înfruntarea doctorului. Juca și acum popiei și bea bere și vin în rând cu ei, dar nu mai discuta politică decât rar de tot. Mai ales nu-și mai spunea convingerea sa intimă, în legătură cu România. Nu pentru că s-ar fi temut de cineva, ci nu-i mai socotea vrednici să-și pună inima în palmă înaintea lor. Odată... odată va triumfa asupra tuturor și atunci își va bate joc până la sânge de neîncrederea lor.

Noul revizor trecu pe la școală în inspecție de primăvară. Nu cercetă matricolele, nici nu ceru să le vadă. Se mulțumi cu câteva cântece ungurești la limba maghiară. Era un om mai în vârstă. Avea un fiu pe front, și de trei luni nu mai știa nimic de el. Se temea să nu fi degerat prin Carpați în iarna trecută. Spunea că au degerat mulți, și-i întrebă pe ei ce cred, când are să se sfârșească nenorocirea asta?

XIII

Ziarul *Românul* din Arad luase de vreo trei ani și locul cotidianului *Tribuna* din aceeași localitate. După ce prin mijlocirea lui C. Stere, cunoscutul om politic din România, se restabilise înțelegerea între «tinerii» și «bătrânii» din Comitetul Național, punându-se capăt luptei așa porecliților «oțeliți» din coloanele *Tribunei*, colaboratorii ei principali trecuseră la *Românul*, precum și o parte a corespondenței pe care *Tribuna* o avea din România. Așa că *Românul* ajunsese la începutul războiului principalul organ de publicitate din Transilvania, deși nu mai era scris cu verva și nervii din

coloanele *Tribunei* și nici nu mai avea tirajul la care se ridicase ziarul, jertfit pentru restabilirea «armoniei și solidarității», în Comitetul Național. El era și organul oficial al partidului.

La începutul războiului, vreo jumătate de an, avea dese corespondențe din București, reprelucrări din ziarele de acolo, și mai ales pentru ele era așteptat cu înfrigurare de numeroșii lui abonați, atât la orașe cât mai ales la sate. *Românul* mai publica scrisori de pe fronturile de luptă, trimise de români, unele de foștii săi colaboratori, în care se încrestau fapte de vitejie ale regimentelor românești. Redacția urmărea de aproape și ce scriau gazetele ungurești despre vitejia trupelor române. Mai avea o rubrică în care se publica tabloul mobilizaților din diferite comune românești, ca titlu de jertfele aduse de români în război.

Oficial se anunțase că Partidul Național își suspendează activitatea politică pentru durata războiului – era desigur și o măsură a guvernului unguresc. Cititorii ziarului se străduiau să afle mai ales dintre rânduri lucrurile cari îi interesau în gradul cel mai înalt. Cu deosebire din corespondența și reproducerea din ziarele din București, pe care le mai lăsa cenzura. Dar reproducerea, ca și corespondența aceasta de la o vreme nu mai apăruseră în *Românul*.

Nu se știa dacă era o îndrumare oficială ori numai un act redacțional să se publice cât mai multe date și fapte din eroismul trupelor române. Fapt e că aceste dovezi erau primite de o parte a opiniei publice, de cea mai mare, cu strângere de inimă, și de puțini cu însuflețire. Poate nici redacția nu urmărea altceva decât să adune probe de vrednicia românească pentru timpul de după război, când se vor pune din nou revendicările românești pe primul plan al preocupărilor partidului.

Directorul Giurca nu mai citea de mult aceste fapte de vitejie. În conștiința lui ele erau tot atâtea acte de sinucidere. Dar ceilalți doi învățători le urmăreau de

aproape, mai ales Stoica. Oamenii timizi, fricoși sunt cei mai gata să preamărească astfel de fapte.

Pe la sfârșitul lui april într-o zi, după terminarea orelor de școală, el rămase în cancelarie să-și citească *Românul*. Poșta sosi cu întârziere în ziua aceea, după ce începuseră cursurile, și nu avusese timp. Era numai singur în cancelarie. Ca de obicei, începu să citească ziarul de la coadă, de la informațiuni. Mai ales că numărul anterior nici nu sosise.

În fruntea informațiilor află această notiță a. redacției: «Numărul nostru de azi, marți, (7/20) aprilie nu a apărut din cauza neatârătoare de noi».

— A fost desigur suprimat ori confiscat de cenzură - își zise Stoica.

— Apăreau mereu coloane albe în gazetă, iar uneori în loc de prim articol se publica *Catalogul cărților de la librăria Concordia*. Știa toată lumea ce însemna asta. «Așadar au ajuns să suprima un număr întreg» - își zise învățătorul căzut pe gânduri.

Imediat după notița aceasta, venea titlul *Locot.-colonelul Dănilă Popp*. I se făcea elogiul acestui ofițer român, avansat pe câmpul de luptă de la maior la gradu) de locotenent-colonel. «Acest viteaz ofițer român, se spunea în notiță, îmbolnăvind-se colonelul Fischer, a luat asupra-și! comanda, și începând de la 6 ianuarie a.c. a condus cu o rară energie și pricepere evacuarea Bucovinei de trupele rusești și urmărirea lor peste Prut.»

Se spunea apoi că ziarul *Neue Freie Presse* din Viena, descria pe mai multe coloane activitatea lui Dănilă Popp, care «asemenea sublocotenentului Rusu, a devenit o figură legendară în ochii soldaților noștri din Bucovina». *Românul* cita apoi textual din ce scria ziarul vienez. Între altele scria: «Din octombrie începând, maiorul Dănilă Popp a fost detașat armatei Pflanze în calitate de șef de stat major al unei divizii, care a operat pe linia Câmpulung - Seletin. Cum îl judecă oamenii pe acest ofițer? Un militar înalt al armatei Pflanze mi-a

spus: „Într-o armată iregulieră maiorul Popp ar fi deja de mult general”. îl întâlnești în Bucovina, dacă te apropii de tranșeele extreme, în focul șrapnelelor, sau într-o căruță țărănească, în care șade o figură uriașă cu profil ascuțit, cu o carabină pe spate. Glotașii salută pe uriaș cu strigăte puternice, și el le răspunde râzând. Acesta e legendarul locot.-colonel Dănilă Popp.»

Stoica, citind notița, căzu într-o astfel de însuflețire, încât uită cu desăvârșire știrea premergătoare, suprimarea unui număr, care-l pusese pe gânduri. Sări de pe scaun cu ziarul în mână și începu să dea din brațe fluturându-l și strigând: «Bravo! Vivat».

Trebuia să afle numaidecât pe cineva cu care să-și împărtășească bucuria. Trecu printr-o sală de învățământ, deschise ușa locuinței directorului, strigându-l fără a-i răspunde, și ieși în curte. îl află în grădină plimbându-se, cu mâinile la spate.

Stoica se repezi cu gazeta în mână.

— Ai văzut? Ai citit? - și el ținea degetul pe informația aceea.

— Idiot! răspunse directorul fără să se uite la notiță, și neoprindu-se din plimbare.

— Ce spui?

— Idiot!

— Cine-i idiot? Eu? se zăpăci Stoica.

— Idiot «eroul acela legendar» care te-a scos din sărite. Dar cred că nici tu nu ești mai bun.

Colegul rămase prost locului. Directorul înaintase cu câțiva pași. Se luă după el.

— Te rog, explică-te!

— Citit-ai articolul prim?

— Încă nu. Numai informația aceasta.

— Citește-l, și vom vorbi pe urmă! - zise Ion Giurca, continuându-și plimbarea gravă, cu mâinile la spate.

Stoica desfăcu ziarul la pagina primă - era redus de mai de mult la patru pagini, când mai înainte apărea în douăsprezece și mai multe. Citi titlul: *Viitorul*

maghiarilor, și subtitlul: *O conferință a publicistului Rákosi Jenő*. Redacția nu comenta nimic, decât reproducea din ea «*pasajele mai interesante*».

Era aproape de filigoria din grădină, intră, șezu pe-o bancă și începu să citească. Citi celea două coloane cu o înfrigurare, cu o revoltă crescândă, apoi mai reciti câteva pasagii, ca și când ar voi să vadă dacă nu s-a înșelat.

«Aruncați o privire asupra hărții Ungariei» – spunea conferențiarul, unul dintre cei mai vestiți publiciști maghiari – se reproducea textul din nr. 76 al ziarului *Budapesti Hírlap*. «Un colosal bazin e această țară, adăpată de râuri puternice, și împrejmuită de munți minunați. Bazinul, centrul, inima acestui teritoriu sunt maghiarii. La periferii sunt elementele străine. Cine a văzut cândva evoluția popoarelor pornind din șesuri spre munți? Dimpotrivă! Ea se scurge din munți întocmai ca și pâraiele. Masa de oameni de la periferii, fie aceștia slovaci, valahi, ruteni, sau orice se scurge jos în Alföld-ul maghiar (pusta ungurească) în șesurile maghiare, în populația maghiară și dispăre aci...»

Conferențiarul spunea apoi că-i vine în minte căldarea vrăjitoarelor lui *Machbeth*, în care se aruncă tot felul de materii disparate, și din fiertură iese o băutură vrăjită, miraculoasă. Stoica, sărind peste pasajul acesta, citi continuarea:

«Această mare căldare e bazinul maghiar... Providența, soarta stă de pază lângă această căldare și de veacuri aruncă în ea tătari, turci, germani, sârbi, valahi, evrei... Iar ceea ce se aruncă în această căldare fierbe, clocotește, evaporează, și își smulge materia proprie; maghiarismul. Fiindcă toate acestea au devenit maghiare.» (Urmează un rând cenzurat, dar din context se vede ce era). Trebuia să fie: Nu sunt toți aceștia, se-nțelege, sau așa ceva pentru că se continuă:

«Maghiari de rasă, curați, genuini.

Nu au emigrat cu Árpád, dar s-au amestecat cu sângele lui Árpád, și din această mare mixtură, din aceea

că, de veacuri, providența aici face să se scurgă sângele tuturor raselor, și-l inoculează în rasa maghiară, iată de unde provine specialul talent al rasei maghiare. Această mixtură face ca femeile maghiare să fie cele mai frumoase din lume, pe mamele maghiare le face cele mai maiestuoase, pe fete cele mai frumoase, pe bărbați cei mai robuști în corp, pe soldați cei mai viteji – deoarece prin fierbere s-au evaporat toate scăderile fiecărei rase, iar toate virtuțile acestora s-au unit într-un singur mănunchi maghiar...»

Și, mai departe, rețeti:

«Oricare ar fi urmările războiului... miraculoasa noastră căldare va fierbe, va clocoti și se va umfla, iar în răstimpuri ea va libera în drumul lor lent cuceritor surplusurile noastre, cari ca și avanposturi ale națiunii și ale regelui vor ocupa teren și sol. Iar dacă nu le-ar mai fi încăpătoare hotarele patriei noastre, se vor strecura și peste hotare... Pe această generație care poartă războiul european a ajuns-o norocul să aibă un rege maghiar de Habsburg, care a înțeles loialitatea și înțelepciunea maghiarilor, și printr-un nou aranjament a sistat vechile neînțelegeri și a făcut Monarhia capabilă de activitate. Și prin aceasta s-a deschis marea poartă aurită a viitorului pe seama națiunii maghiare.»

Vasile Stoica, după ce rețeti pasajele, împături ziarul și-l puse în buzunar. Redacția spusese că reproduce părțile «mai interesante». Nu trebuia să spună mai mult. Oricare român va simți cât erau de «interesante».

Directorul se opri în dreptul filigoriei.

— Ei, ai isprăvit?

— Da! E o rușine și o obrăznicie nemaipomenită.

— Înțelegeți acum pentru ce am numit idiot pe ofițerul acela «legendar» și pe tine, care ți-ai ieșit din fire pentru vitejia lui?

— E îngrozitor!

— Da, dragul meu! Luptă pentru a rămânea neatinsă

«căldarea ungurească», și pentru a nu se stinge focul sub ea. Și tu te-ai însuflețit ca în fața unui erou al neamului tău! Citit-ai? Înțeles-ai? Oricare ar fi soarta războiului, «căldarea ungurească», va fierbe, va clocoti mai departe, topind naționalitățile în națiunea maghiară, și când pasta maghiară astfel formată nu va mai încape în căldare, se va revărsa peste granițe! Înțeles-ai în sfârșit pentru ce-și varsă românii sângele pe câmpurile de luptă? Pentru ca după război să fie mai departe material de topit în căldarea ungurească! Să fabrice mai departe unguri din valahi, din slovaci, din ruteni, din sârbi. Căldarea fermecată! Dar sunt nebuni, nebuni, nebuni! – încep să țipe deodată directorul cuprins de un râs isteric.

— Nebuni de legat! oftă și Stoica. La ce face aluzie când proslăvește pe regele maghiar de Habsburg, care a deschis poartă de aur națiunii maghiare? La dualism?

— La dualism, desigur! răspunse Giurca după ce scăpă de valurile râsului isteric. Prin dualism ne-au dat Habsburgii pe mâna lor. Căldarea! Noi o păzim, noi o apărăm! Suntem niște imbecili, niște trădători de neam! Eroul legendar! Și tu care te-ai entuziasmat de eroismul lui!

— Oamenii ăștia, neamul ăsta, nu se va schimba niciodată, încep să se agite Stoica. Nici nu le este baremi rușine! Spun pe față în conferință publică din ce se face poporul unguresc. Dintr-o căldare în care fierb alte neamuri! Pfui! Să le fie rușine! Și învățătorul scuipă în laturi.

— Cum să le fie rușine dacă sunt nebuni? Cum n-ar fi nebuni dacă-s numai o mână de oameni, meniți peirii între popoarele Europei? Nu se vor schimba niciodată, zici tu. Dar nu se pot schimba! Dacă s-ar schimba, dacă n-ar mai avea căldarea vrăjitoarelor lui Machbeth, ar dispărea.

— Conferința asta ar trebui publicată în presa din lumea întreagă. Să vadă omenirea cine sunt ungurii, așa

cum se recunosc ei înșiși.

— Să se publice? Ce folos? Căldarea trebuie spartă, iată ce este de făcut. Să-i strângem focul de sub ea. Austria trebuie spartă! Nu puterea ungurească, ci Habsburgii ne-au aruncat, prin dualism, în căldare. Austro-Ungaria trebuie să piardă războiul – iată singura scăpare a naționalităților. Și eroul acela legendar alungă pe ruși din Bucovina! în Carpații Păduroși, unde nu-i niciun erou legendar, rușii se mențin încă. Dar românii îi alungă departe de căldare! Ce idioție!

— Păi, românii sunt un popor cinstit și viteaz. Ei, odată pe front, nu pot decât să lupte după firea lor – îndrăzni Stoica.

Directorul îl măsură din creștet până în tălpi.

— Ești un idiot! Un mare idiot! N-ai înțeles nici dintr-asta nimic! Iată de ce mi-e scârbă să mai stau cu voi de vorbă, să mai discut cu voi politică.

Și directorul căzu iar în mușenia sa gravă, și începu să se plimbe pe cărare, cu mâinile la spate. Dar capul i se aplecă mai greu spre piept decât înainte.

Conferința aceea fu discutată cu scârbă și cu pasiune și de către ceilalți intelectuali din sat, încă în după-amiaza acelei zile. Ea indignă adânc pe toată lumea, și lăasă în suflete o drojdie amară.

Trecuseră luni de când nu mai vorbiseră politică decât în treacăt, când se producea vreun eveniment mai însemnat pe fronturi. Cât privește România înțeleseseră că n-au ce face decât să aștepte. Se încredeau cu toții în conducerea cuminte a țării. Vor ști ei când e momentul, deși se zvonea că în București a început o mare acțiune pentru intrarea cât mai grabnică în război contra Ungariei.

Părintele Scurtu, câtă vreme săpase în grădina casei parohiale, în primăvara aceea, ridica adeseori ochii spre munții vecini. Era tot mai încredințat că, deși semne nu erau, s-ar putea să se trezească într-o bună zi cu trupe române coborând de pe munte. După citirea pasajelor

reproduse de *Românul* din conferința lui Rákosi Jenő, era și mai sigur - Dumnezeu știe de ce - de intervenția grabnică a României.

Erau convinși cu toții că *Românul* a dat cu un scop bine calculat în același număr în care explica neapariția lui dintr-o zi și informația despre locotenent-colonelul Dănilă Popp - pa: >agiile din conferință. Era cu neputință ca cititorul să nu tragă toate concluziile. Da, așa era! În vreme ce românii își vărsau sângele vitejește pe fronturi, căldarea ungurească fierbea mai departe. Era proclamată ca singurul ideal unguresc și după război, «oricare ar fi sfârșitul lui».

După ce se mai liniștiră din revoltă și indignare, doctorul Preda zise:

— Rákosi ăsta e socotit ca unul dintre cei mai mari publiciști ai lor.

— Publicist și scriitor, completă notarul Danciu.

— Așa este, deși eu n-am citit nimic din scrierile lui. Dacă citești însă cu atențiune pasagiile din conferința aceasta, trebuie să constați însă că trebuie să fie un tâmpit.

— Cum așa? Întrebă Leon Marele.

— Eu cred că iar s-a dat o lovitură mai grea așa-zisului stat unitar național maghiar. Taie maghiarismului toate crengile de sub picior. Băgați numai de seamă! Declară și recunoaște că istoria nu cunoaște niciun caz în care un popor să «fi evoluat», să se fi extins de la șes la munte, ci totdeauna de la munte la șes. Dar acest adevăr e la temeiul istoriei neamului românesc. E punctul nostru de vedere. Din cetatea Transilvaniei au roit românii în toate părțile, au întemeiat țările românești libere. Poporul de la munte cucerește șesurile, și nu invers. Dar Rákosi recunoaște că ungurii au stat mereu în fundul căldării, pe marele «șes unguresc». Recunoaște deci că ei n-au avut putere de expansiune către periferii, n-au cucerit nordul, sudul, răsăritul căldării niciodată. Ei așteaptă în căldarea lor pe slovacii cari coboară de la

nord, pe sârbii de la sud, pe românii de la nord, de la sud și de la răsărit să se scurgă în căldarea lor și să se topească acolo. Recunțaște că n-au ajuns prin expansiune firească nici în Transilvania, nici în Slovacia sau Rutenia, nici în

Bacica sau Bănat. Ce testimoniu de paupertate mai categoric poate da cineva?

— Da, e adevărat - zise părintele Scurtu.

— Prin aceasta se recunoaște și faptul istoric că ungurii pripășiți printre noi, sau în celelalte ținuturi cu mari majorități neungurești, sunt infiltrații artificiale, sunt urmarea unor măsuri de stat - cum și sunt în realitate - și nicidecât rodul expansiunii firești. «Inima căldării» ungurească n-are putere de expansiune firească, ci numai de «topire», de asimilare a celor ce se apropiau de Alföldul lor. Dar mulțumită lui Dumnezeu, românii n-au prea roit spre pusta ungurească, ci spre șesurile de la răsăritul Carpaților.

— Altă creangă puternică ce și-o taie de subt picior e când spune că providența i-a păstrat pe unguri în mijlocul Europei, numai cu ajutorul căldării aceleia. Adică rasa ungurească pură n-ar fi avut puteri de a-și păstra existența. Numai din căldarea ce a fiert în scurgerea veacurilor și-a scos ungurimea puterea de dăinuire. Am rămas încremenit de îngenuncheara mîndriei ungurești prin această mărturisire, care totuși cuprinde un adevăr istoric. Așadar numai prin această amestecătură din toate rasele - închipuiți-vă, până și pe evrei îi pomeneste - s-a născut «națiunea alcătuitoare de stat național unitar maghiar». Dar în cazul acesta, neamul, rasa ungurească nici nu mai există.

— Da, așa este! E adevărat! E o sângeroasă recunoaștere - se însufleți Leon Marele.

— Tot ce au bun ungurii, recunoaște conferențiarul, femei frumoase, soldați viteji - se-nțelege toate la superlativ după temperamentul lor - se datorează amalgamului din căldare, însușirilor altor neamuri.

Atunci, unde e justificarea supremației rasei ungurești în jumătatea Monarhiei?

— Și chiar expansiunea lor viitoare, peste granițe, o vede posibilă iarăși numai prin «umflarea căldării», a amalgamului din căldare - râse părintele Scurtu.

— Ai avut dreptate doctore! Conferențiarul e un mare idiot!

— Conferința asta ar trebui tradusă în jtoate limbile lumii și publicată - opină la sfârșit doctorul Preda.

Învățătorul Vasile Stoica, prezent și el la discuție, nu spusese nimic până acum. El nu povesti nimănui scena pe care o avusese cu directorul în grădină. Dar acum izbucni deodată cu cuvintele lui Giurca:

— Nu-i de niciun folos publicarea ei! Trebuie spartă căldarea, asta e!

Cu toții se uitară surprinși la fața lui încruntată. Nu avea obiceiul ieșirilor vehemente, iar în chestiunea națională se pronunța destul de moderat.

— Ce vă mirați? În vreme ce căldarea fierbe românii fac vitejii, apărând-o.

Nu-și dădea seama că vorbea cu cuvintele directorului.

— Cam așa este - zise Leon Marele. - în același număr de ziar se anunță că un număr al lui a fost suprimat și vitejiile colonelului Popp, după *Neue Frei Presse*. Ce a putut scrie să se supprime un număr întreg? Până acum a avut numai coloane albe.

— Ceva potrivit fierturii din căldare, desigur - zise notarul.

— Feciorii noștri se bat pentru împăratul și gazetele noastre sunt suprimate. De, conferința lui Rákosi e în nota ungurească, n-am ce zice!

— Domnilor, încep doctorul Preda, eu cred că un neam nu se poate purta fie în pace, fie în război, decât așa cumu-i este firea. Un popor nu se poate schimba de la o zi la alta. Românii au fost în toate timpurile soldați buni și viteji. Nu pot fi altfel nici în războiul acesta.

Dovezile lor de vitejie să nu ne indispună. Cred că nici ziarele nu le încrestează în zadar. Vor rămâne un titlu de mărturie pentru noi, oricare ar fi împrejurările. Și cine poate cunoaște viitorul - poate un titlu de-a sfârâma căldarea, cum zice prietenul Stoica.

— Eu?... se trezi învățătorul din elanul lui. Dar se opri la întrebare. Își aminti deodată că plagiase pe directorul și se înroși tot.

— Nu mai cred în nicio răsplată! Nu mai aștept nicio răsplată de la Viena, începu să se enerveze acum părintele Scurtu. Nu mai putem rămânea în rolul de cerșetori ai Monarhiei. Și numai de la *Suplex Libellus* am avut atâtea ocazii să rămânem în marginea drumului cu traista goală, sau chiar la porțile burgului din Viena. Nu mai putem avea nevoie de răsplată, ci de drepturi. Iar drepturile unui popor - pare-mi-se s-a spus încă în procesul *Memorandului* - nu se cer, ci se afirmă. Afirmarea românismului în actualul război e o piatră unghiulară în istoria lui viitoare. E cu neputință să nu se producă...

— De, se mai răriseră discuțiile pe terna asta de când directorul vine mai rar între noi. Dar iată că începe să-i ia locul părintele, și chiar Stoica. Să fie semne bune? - întrebă doctorul.

— Domnilor - se agită preotul - suntem ca și la patruzeci și opt: acum ori niciodată! De-o jumătate de veac se frământă principiul naționalităților, și nu numai în Monarhie. El trebuie să iasă sau biruitor sau zdrobit din războiul acesta. Dar cred că el e pus de istorie și dacă a ajuns la maturizare deplină va birui, dacă n-a ajuns, va cădea. Aduceți-vă aminte de luptele religioase, confesionale mai exact, cari au sfâșiat atâta vreme Europa. Era vorba de necesitatea libertății de cult, a libertății de conștiință. Principiul pus odată n-a încetat să frământa popoarele până n-a ajuns la biruință. Câtă vreme n-a ajuns la maturizare a ieșit înfrânt din războaiele stârnite de el, când a crescut peste capetele

oamenilor, a biruit, și de-atunci nu-l mai discută nime.

Se încinse o polemică între doctorul și preotul. Ceilalți ascultau, mirându-se de ușurința cu care părintele Scurtu își aduna argumentele.

— De unde putem ști - zise doctorul - că principiul libertății naționale a ajuns la maturizare și va birui acum? ori e numai începutul însângेरărilor Europei pentru biruința lui? Spun așa pentru a face o plăcere părintelui. Pentru că, după părerea mea, actualul război n-a început deloc pentru libertatea națională, ci pentru mari interese economice potrivnice între cele două tabere. Pentru hegemonia în Europa, pentru rivalitatea dintre Rusia și Austria, dintre Franța și Germania. Iar rivalitatea asta urmărește cuceriri și interese materiale.

— Am spus - zise părintele - că dacă principiul naționalităților nu a ajuns la pragul biruinței, va ieși înfrânt.

— Întocmai ca la patruzeci și opt la noi? De aceea ai spus că și azi e lozinca de atunci? Acum ori niciodată?

— De aceea!

— Și dacă va ieși înfrânt ca și atunci? Mai crezi necesară și firească intervenția românismului?

— Da, o cred, chiar cu prețul unei nouă înfrângerii. Și în cazul unei înfrângerii principiul național va face pași înainte, și încă pași mari. În vreme ce dacă românismul n-ar interveni în război, om da înapoi cu veacuri.

— Ciudată concepție!

— Dar nu-i ciudată deloc! Închipuți-vă că România stă pe loc - împotriva așteptărilor și aproape a certitudinii instinctive a neamului întreg. Închipuți-vă că Puterile Centrale înving! încă n-ar fi nimic că noi am rămânea tot în «căldarea ungurească», dacă am rămânea cu sufletul de acum. Dar îl vom pierde! Deziluzia că nu s-a făcut încercarea cea mare ar paraliza toate energiile, și nu numai la noi, ci și dincolo de Carpați în vreme ce în cazul unei încercări curajoase, chiar și. Înfrânți, idealul ar rămânea, însângерat, e adevărat, dar cu atât mai plin

de putere magnetică pentru neamul românesc. Energiile noastre ar crește; Le-am biciui în toate chipurile să crească. O primejdie înfruntată o dată, pierde din gravitate.

— Sunt aplicat să cred chiar contrarul. Deziluzia cea mare ar veni abia în cazul unei înfrângeri.

— Se-nțelege că eu nu intenționez să impietez, asupra convingerilor nimănui, nici nu se poate. Eu îmi mărturisesc numai convingerea mea. Aș spune că principiul libertății naționale a ajuns la maturizare și va birui. Desigur, e o convingere individuală, și nu un adevăr matematic.

— Ar fi extraordinar ca un război început pentru interese materiale și de hegemonie a Europei să sfârșească prin biruința unui principiu la care nu s-a gândit nime!

— Să vedem dacă nu s-a gândit! Alsacia-Lorena nu este o chestiune națională între Germania și Franța? Și încă, de când? Câte războaie s-au dus pentru cele două provincii? Polonia, între Germania, Rusia și Austria, nu-i și o problemă națională? [...] Cât ne privește pe noi, ce să mai spun? Noi sângerăm de multe veacuri pentru idealul unirii, de la Mihai Viteazul. Ideea națională, după cât se vede, nu-i la întâiul ei război de afirmare. E foarte posibil să se fi apropiat de maturizarea izbânzii.

— Doamne sfinte! Dar una e lozinca, unul e paravanul unui război, și altul e motorul lui adevărat! Este evident că în 1877 rușii voiau să ajungă la Constantinopol! Toată lumea știa interesul lor la strâmtori.

— Bine! Fie cum zici! Dar ce a constituit butoiul de praf de pușcă din Balcani, cum i se zice îndeobște, dacă nu conflictele de ordin național între popoarele așa de amestecate de acolo? Și războiul balcanic abia încheiat, nu pe chestia națională s-a purtat?

— Da, desigur, ăsta da! - răspunse doctorul.

— Dar războiul actual nu a izbucnit din revolverul

lui Princip? Și lui cine i-a pus gloanțele în revolver? Nu iredentismul național al sârbilor? Nu răzbunarea lor criminală pentru anexiunea Bosniei și Herțegovinei la Austria? Dar rușii ar fi intrat în război fără primejdia Sârbiei de a fi distrusă, fără primejduirea ideii panslave? Că vor fi în joc interese materiale, rivalități pentru hegemonie, că poate războaiele nu pornesc numai pentru «paravanele» ce le afișează, e foarte probabil. Dar aproape de-un veac mi se pare că fitilul l-a pus mereu problema libertății naționale. Așa că agentul viu, scânteia care aprinde, care e simpatică în postura de paravan, a fost mereu ideea națională. Și ce înseamnă asta? înseamnă că ea e *legitimată* de opinia publică a neamurilor. Și când, o idee e legitimată, înseamnă că ea se și apropie de biruință, că a ajuns în stadiul maturizării.

— Hm! N-aș putea spune că e slabă argumentarea - zise doctorul indispus.

— Totuși mi se pare că te prea înflăcărezi, că ai cam apucat pe urmele directorului.

— Țin să vă spun că de la scena cu revizorul eu nu mai văd în Giurca un exaltat, ci un român convins de necesitatea istorică de azi. Și țin să mai spun că-l apreciez foarte mult.

— Oricum ar fi, eu țin să te felicit, părinte. Încă n-am auzit o pledoarie atât de frumoasă din gura dumitale - zise doctorul Preda.

— Dacă nu calci pragul bisericii în veci - răspunse Leon Marele.

— Dacă l-ai fi auzind predicând nu te-ai mai mira.

Cei care au ascultat polemica rămăseseră de partea preotului. Doctorul Preda simțea aceasta, și nu avusese decât o singură mângâiere: toți oamenii aceștia erau conduși numai de instincte, n-aveau nici idee de «politica mare», de conflictele de interese între state, de motorul economic, cel adevărat, al războaielor. Erau instinctivi, trăiau din credință ca și masele mari ale poporului.

Pentru ce s-ar supăra pe părintele? Pentru ce s-ar supăra pe ceilalți pentru că-i simțea de partea preotului?

Însă nemulțumirea îi stăruise o vreme în suflet și fără voia lui.

XIV

Satul de graniță în care trăiau și se frământau intelectualii despre care e vorba, nu era o excepție în regiunile sud-estice ale Transilvaniei în ce privește starea sufletească a românilor, începând cu izbucnirea războiului. Deosebirea era numai în împrejurarea că aici erau mai mulți intelectuali – trei învățători și o învățătoare, medic de circumscripție, pe lângă preot și notarul român. Prin legăturile doctorului Preda cu cumnatul său, membru în Comitetul Partidului Național, vestitul avocat Vlădeanu, ei erau mai repede și mai bine informați și asupra conducerii generale politice a românilor din Transilvania. Prin notarul, prieten bun cu prim-pretorele român, lua cunoștință de măsurile guvernului, de atitudinea lui în aceste vremuri excepționale. Desigur nici prim-pretorul nu era informat asupra măsurilor administrative și polițienești luate în special referitor la români, decât asupra celor mai inofensive. Se vorbea chiar că va fi transferat în curând în interes de serviciu. În țara ungurească.

Intelectualii din sat se mai nimerise să fie tot oameni bine pregătiți pentru slujba lor, și toți născuți și crescuți în ținuturi curat românești. Trecuseră cu toții prin școli secundare românești, și însuși notarul învățase ungurește mai ales la cursul de notari. Afară de aceasta, funcționând într-un județ în care «națiunea alcătuitoare de stat» nu făcea nici cinci procente din populație – slujbașii din câteva orașe, jandarmeria, funcționarii de la căile ferate și poștă – ei nu prea cunoșteau șicanele unei administrații ungurești. Erau mai independenți, mai liberi pe mișcările și opiniile lor, le manifestau mai pe față decât intelectualii mai puțini de-o pildă, dintr-un sat românesc din Sălaj, Bihor sau Maramureș. Trăiau într-un

mediu, într-o lume mai românească. Aici și în întreaga Transilvanie – cea propriu-zisă, fără așa numitele «părți adnexe» de la granițele de vest ale românismului – țara ungurească a fost socotită totdeauna ca existând undeva departe în Apus. Pătura mare țărănească – cu toate sistemele constituționale, care se perindaseră în ultimul veac, nu avea conștiința că trăiește «în Ungaria», cum se străduia de decenii s-o convingă politica de stat.

Aici, deci, se discuta și înainte de război, și după izbucnirea lui, mai des problemele românești, problemele naționale și culturale decât în alte ținuturi de la nordul și vestul Ardealului. Înfrigurarea era mai mare în legătură cu intrarea României în război.

Totuși interesul pentru această problemă era mare până și în satele de la granița de vest a românismului, între intelectualii de acolo, mai cu seamă. Era destul să aibă cineva de lucru în acelea regiuni, să se știe despre el că a venit dintr-un ținut din vecinătatea României, pentru a nu mai scăpa de într & barele intelectualilor din partea locului. Țăranii din satele mixte, ei înșiși vorbind mai mult ungurește decât românește – de vreo trei-patru decenii – nu păreau preocupați de atitudinea României. Ei nu întrebau anume, dar dacă românul străin aducea el vorba despre asta, erau cuprinși și ei de un mare interes.

Cu astfel de experiențe se întoarse, prin iulie, doctorul Preda, pe care niște afaceri particulare îl duseseră prin părțile Sătmărilor, unde avea o rudenie îndepărtată. Se nimerise să vadă și un sat curat românesc, poate numai la vreo douăzeci de kilometri spre răsărit de la Dobrița, și rămăsese, uimit de interesul ce-l purtau țăranii de acolo față de atitudinea României.

De altfel, de-o vreme, începuse prin toate satele românești, la un an după război, o neliniște și o frământare, care deși nu se putea compara cu cea de la izbucnirea conflictului armat între cele două grupuri de țări, era totuși destul de mare. Intrarea Italiei în război,

alătura de Puterile Aliate, contra puterilor care formaseră Tȕ-ipla Alianȕă, deschiderea unui nou front de luptă, pierderile din Sârbia și Galiȕia de până acum, determinaseră guvernul și conducerea armată să cheme mereu noi contingente, tot mai bătrâne, și să se ordone revizuirea, pe contingente, a celor aflați neapȕi, la vremea sa, pentru serviciul militar.

Lumea satelor ieși din toropeala ce căzuse asupra, ei la două-trei luni după război, prin obicinuinȕa omului cu toate și prin continua încordare a muncii. Nouă și nouă serii de familii căzură în frământarea și îngrijorarea prin care altele trecuseră de mult. Revizuirile adunau fără cruȕare aproape pe toȕi cei aflați neapȕi pentru armată mai înainte. Adeseori lumea satelor se scandaliza și se revolta. După fiecare asentare, pe uliȕele satului, aici, ca și în alte părȕi, se puteau auzi vorbe ca acestea:

- Ai fi crezut? L-au luat și pe cutare!
- Curată batjocură! Ce vor face cu el?
- Vreau să ne cureȕe pe toȕi, asta e!

Aici în sat ajunsese iarăși în treabă feciorul acela idiot «Cătana-mpălatului», care-și pusese din nou hârtie roșie în pălărie, își încinsese sabia de lemn, și se ținea pe urmele noilor recruȕi, sau ale noilor mobilizaȕi, făcând «salutir», bătându-și călcâiele:

«Cătana-mpălatului!»

Părintele Scurtu începuse iar să spovedească și să cuminece pe cei care plecau acum la unităȕile lor. Era o plecare, o despărȕire de sat cu mult mai săracă, mai jalnică, îi părea lui decât aceea de la mobilizarea generală. Acum plecau în grupuri mici, și afară de familiile lor, nime nu se interesa de ei, nu-i petrecea la gară. Cei cu membrii din familie, deși de-un an, rămâneau indiferenȕi. Preotul îi compătimea. Îi păruse că a fost cu mult mai ușoară plecarea celor duși de mobilizarea generală, când satul întreg îi petrecea la gară, decât a celor de acum. Pustiul indiferenȕei satului îl apăsa pe suflet ca o povară.

Și cam același sentiment, dublat de un fel de umilire deprimătoare, îl avea și când plecau la recrutare cei aflați mai înainte neapți pentru armată.

Obiceiul era, ca în toate satele românești de altfel, ca recruții, cu două-trei zile, ori și cu o săptămână înainte de termenul prezentării la sorti, să umble serile grupuri-grupuri, ținându-se pe după cap, și cântând pe ulițele satului sau prin crâșme. Cei ce mergeau la revizie s-ar fi simțit rușinați să nu se țină de obicei. Făceau și ei așa, dar «demonstrațiilor era jalnică, se îneca de obicei în ridicol, cum erau puțini, cum erau dintre cei mai slab înzestrați trupește, și pe care satul nu-i mai lua în seamă. După trecerea prin două-trei ulițe laterale, îngânând un cântec, se înfundau în vreo crâșmă. Parcă își dădeau și ei seama de situația lor jalnică.

Totuși, nouale recrutări și chemarea subt arme de nouă contingente, cari apoi nu mai luară sfârșit cât ținu războiul, neliniștiră iar satele, și, până la intrarea României în război, deșteptară iarăși și în masele mari interesul față de atitudinea ei.

După un răstimp de tăcere, ziarele românești începură să aducă iarăși reproduceri din presa străină, germană mai ales, din corespondențe și articole referitoare la atitudinea României.

Cu prilejul intrării Italiei în război fu o neliniște generală în Transilvania, și o nouă înfrigurare. Cei mai mulți intelectuali fură de părerea că îndată după Italia, va intra și România.

Între intelectualii din sat fu o mare discuție cu prilejul acela. De-o parte erau directorul Giurca și părintele Scurtu, de partea cealaltă toți ceilalți. Directorul nu mai participase de multă vreme la discuțiile lor, dar acum el însuși o porni.

Era sigur că de data aceasta România nu va mai întârzia. Asemenea și preotul. Toți ceilalți erau însă sceptici. Doctorul Preda susținea că România nu se poate orienta după Italia. Leon Marele era de părerea că ce

«va fi să se întâmple se va întâmpla», dar că n-are niciun rost «să se înflăcăreze iar» și pe urmă să rămână «niște tăciuni care fumegă». Asta ar putea - repetat mereu procedeul - «să-l și îmbolnăvească pe om.»

Cu prilejul intrării Italiei în război avu mare trecere ziarul unguresc abonat de notarul Danciu. Din el aflară intelectualii din sat cu câtă ură scria presa ungurească împotriva Italiei și cât de josnic ataca poporul italian, dezbrăcându-l de orice calități. Scria, cum zicea învățătorul Stoica, «de la ușa cortului» amenințând cu honvedul și husarul ungur, care își va suna în grabă pintenii pe străzile Romei.

Ei vedeau în aceste ieșiri veninoase teama ungurilor de noul dușman, și citeau cu plăcere articolele ziarului unguresc, deși se batjocorea aici întreaga rasă latină.

— Ce vor scrie ăștia când va intra România! - se bucura părintele Scurtu.

Dar trecură săptămâni și luni, și țara nu se mișca. Directorul Giurca mai rămăsese o dată de minciună, și iar începu să înconjoare întrunirile celorlalți intelectuali din sat. Și când juca cu ei popice în grădina lui Binder, nu se mai amesteca în discuțiile lor, decât arareori. Dintre toți el părea c-a îmbătrânit mai mult în scurgerea unui an de război. Se plângea uneori de dureri reumatice, și se interesa de la doctorul Preda ce ar putea face să le mai aline. Fața lui uscată era acum și mai brăzdată, și ochii îi mai căzuseră în cap.

Se plângea uneori și de scumpete. Se ajungea tot mai greu cu salariul, afară de care nu mai avea niciun venit. Scumpetea, ce creștea mereu, îi supăra și pe colegii lui, și pe notarul. Doctorul și preotul aveau și puțină economie, o duceau mai ușor.

În schimb țărani începuseră să ajungă la bani. Prețul cerealelor, al vitelor, al porcilor, se urca mereu, și familiile mai harnice începuseră să-și plătească din datoriile ce le aveau la bănci.

Pe la mijlocul lui august directorul încă nu avea în

coteț porc de Crăciun, ceea ce nu i se întâmplase încă niciodată. Îl cumpăra, de obicei prin martie sau cel mult în aprilie. Tot așteptase să mai scadă prețurile, tot strângea bani, dar când mergea în târg porcii erau și mai scumpi, și se întorcea deprimat acasă.

Când citi în ziare că în Arad s-a vândut un porc gras cu o mie de coroane, îi păru o aberație, și făcu mult caz din știrea aceea. Dar pe urmă se convinse că nu era o poveste.

Nu mai putu să-și cumpere. Cu cât se cerea acum pe-un mascur de opt luni, ar fi putut cumpăra unul trecut cinci.

În sat erau bani destui. Se cunoșteau și ajutoarele ce se împărțeau familiilor celor mobilizați, și vânzările ce se făceau pentru spital, și mai ales prețul ridicat al vitelor.

Într-o seară la Binder, când se vorbea ca despre o minune cu cât a fost vândută o pereche de boi la târgul de țară, Leon Marele, amețit oleacă de vin, zise:

— De-acum nu-i încotro! Va trebui să ne ducem și noi, corpul profesoral, câinii la târg!

Directorul se simți ofensat, își luă pălăria și plecă.

— Poftim! Iar s-a supărat! Parcă l-am numit pe el - se necăji Leon Marele.

— E tot mai susceptibil - zise doctorul.

— Ar trebui să-l menajem. E necăjit destul.

Prin septembrie nu mai veniră alți răniți și bolnavi în locul celor plecați. Rămaseră tot mai puțini, până când, pe la sfârșitul lui noiembrie, spitalul se desființă. Mai pe urmă plecară șapte inși, între care nu mai era niciun român.

Laura rămase deodată fără nicio ocupațiune. Și păru câteva zile, că a rămas suspendată în văzduh. Se obicinuisese cu spitalul, și-i plăcea munca acolo. Se introdusese bine în lucrurile unei surori de caritate, și se pricepea ia toate. Cu cât se îmuțina lucrul prin scăderea numărului răniților și bolnavilor, stătea tot mai mult de vorbă cu ei, îi punea să-i povestească de la ei de-

acasă sau din război, «le scria scrisori lungi familiilor. Avea o adevărată teamă să rămână fără nicio treabă.

Și acum, la începutul lui decembrie rămase deodată fără nicio ocupație. Și, cât ar fi fost de bine, dacă chiar acum ar fi avut mai mult de lucru, își zicea fata!

De două luni nu mai știa nimic de logodnic. Zadarnice fură toate scrisorile ei la adresa nouă trimisă de Ionică, după noua regrupare, de care-i amintise. Parcă l-ar fi înghițit pământul!

Rămasă iar cu gândurile ei, Laura începu iar să doarmă puțin nopțile și să nu mai aibă poftă de mâncare, când într-o zi, cu puțin înainte de Crăciun, doctorul primi o carte poștală de pe front. Nu era nimeni acasă când i-o aduse împărtitorul poștei din sat. Era destul de spălăcit scrisul cu creionul. Părea că a umblat prin multe mână. Nu cunoștea scrisul. Așa că se uită mai întâi după iscălitură. I-o trimitea doctorul Enea Munteanu. Dar cine era el? se gândi un răstimp medicul. Își aduse apoi aminte că era tânărul pe care-l adusesese odată în vizită la ei, cumnatul său, avocatul Vlădeanu. Da, era tânărul acela de care fusese vorba în legătură cu Laura.

Îi trimitea vestea că avocatul Ion Vestemean a căzut prinsonier la ruși dimpreună cu întreaga baterie la care fusese mai pe urmă împărțit. Să nu aibă nicio teamă. A fost o învăluire, într-o noapte, fără niciun fel de armă. A căzut prinsonier întreg și sănătos. El se grăbea să-i avizeze știind că de la avocat nu vor putea primi nicio veste, cine știe până când. Știrea e cu totul sigură, dată și în ordin de zi către regiment, așa că pot fi cu totul liniștiți. Cât îl privește pe el, pe Munteanu, scria de la un spital mobil, de campanie.

Doctorul Preda pusese cartea poștală pe masă. Se miră că nu simți nicio bucurie deosebită. Știa că pentru Laura vestea era de cea mai mare importanță. Însemna că logodnicul fetei scăpase din gura morții. Prinsonier, însemna a fi terminat războiul. Și totuși nu simțea nicio bucurie deosebită. Se simți mai liniștit, e adevărat. De-

acum îngrijorarea Laurei nu mai putea avea niciun rost. Nici acum, nici mai târziu, până va ține războiul. Nu se vorbea ca rușii să se poarte rău cu prinsonierii. Lucru ce-i păru și lui ciudat. După citirea cărții poștale, se gândea mai mult la doctorul Enea Munteanu decât la logodnicul Laurei. Scria că-i într-un spital mobil, de campanie. Se vede că de la începutul războiului a fost în același serviciu, destul de primejdios. Și-l aminti pe tânărul doctor, și se gândi la el cu simpatie. Deși a văzut că vizita lui nu a avut nicio urmare, iată s-a grăbit să le trimită vestea cea bună! S-ar părea că are un suflet nobil.

«Curios - își zise Preda - mă interesează mai mult decât logodnicul fetei: Pentru ce? Regret și acum că nu-l voi avea pe el ginere! Mi-a plăcut de la început mai mult de el decât de avocatul Vestemean? E cumva simțământul de colegialitate 1»

Abia peste câteva zile se limpezi nedumerirea lui. Citise un articol reprodus din presa străină în care se spunea că nimeni nu poate prevedea durata actualului război nefiind niciun precedent în trecut. Era de temut totuși, se spunea în articol că nu s-ar fi ajuns nici la jumătatea lui. Da, își zise doctorul, cine știe până când se va amâna căsătoria Laurei! Era același motiv care îl predispunea să creadă că logodna a fost pripită, că a fost un rău că fata lui s-a legat de o anumită persoană după care trebuia să aștepte cine știe cât. Poate va îmbătrâni așteptându-l. Dacă nu s-ar fi logodit, poate-i venea mai devreme un noroc. Poate chiar doctorul Munteanu ar fi scăpat mai repede de pe front. Ar fi putut fi repartizat la spital de zonă interioară, și nimic n-ar fi putut împiedica căsătoria, chiar prelungindu-se războiul.

Apoi el își dădu seama că la rădăcina tuturor sentimentelor lui în legătură cu aceasta, era că el, în sinea lui, apreciasse de la început mai mult pe Munteanu și ar fi dorit ca fata lui să se căsătorească cu el. Nu numai pentru că i4 recomandase cumnatul său, avocatul Vlădean, ci și pentru că era mai bine situat

materialicește.

Laura primise însă vestea cu mare bucurie și însuflețire, ca și mamă-sa. Instinctul sigur îi spunea că scăpase din primejdia morții în care și-l închipuia zilnic.

Siguranța aceasta copleșea cu totul grija că de-aici încolo nu se mai putea aștepta la vești de la el. Și-l va închipui mereu dus undeva departe-depart. Dar acolo nu va mai bate tunul, nu vor mai exploda granatele. Răniții din spital aduseseră vestea că rușii se purtau bine cu prinsonierii, mai ales cu românii și cu slavii din Monarhie. Îndată ce știau că ești «pravoslavnic», când vedeau că faci crucea ca și ei nu te mai amenința, în prinsoare, nicio primejdie. Ba crescuse pe front zvonul că slavii și românii ajunși în captivitate se bucurau de un tratament special. Ceea ce era și logic – își zicea Laura

— Dacă urmăresc destrămarea Monarhiei.

Mamă-sa se bucură, în primul rând, pentru Laura. De aici încolo nu va mai avea pentru ce să nu doarmă nopțile. Da, era adevărat – își zicea dânsa – că viața omului e pretutindenea în mâna lui Dumnezeu – totuși în captivitate Ionică avea neasemănat mai multe șanse de a se întoarce sănătos, decât de pe front. Se mai cunoștea, și din ce spusese răniții și din vorbele celor ce veneau pentru scurte concedii de pe front, că rușii sunt foarte bine echipați și aprovizionați, că bogățiile alimentare ale Rusiei erau nesfârșite. Desigur, nu va răbda Ionică de foame într-o țară ca aceea!

În aceeași zi aflară vestea toți intelectualii din comună când se întâlneau seara la un pahar de vin în birtul lui Binder, unde, de obicei învățătorul Stoica juca șah cu notarul Danciu, iar ceilalți chibițau de la o masă vecină, pe lângă sferturile de vin.

Toți se bucurară și se arătară încântați.

— Dacă ar fi cineva să ne audă, ne-ar putea denunța ca trădători de patrie – glumi notarul.

— Ei, parcă ei nu se bucură când vrulul de-ai lor cade prinsonier, sau vine, rănit reformat, de pe front.

Parcă ungurii dacă se laudă mereu cu vitejia și patriotismul lor nu-s și ei oameni - răspunse Leon Marele.

— Hm! Pentru sănătatea avocatului propun ca viitorul socru mic să avanseze o pereche de vin cu sifon!

Propunerea fu primită cu însuflețire, și chiar doctorul se miră când văzu cât de sincer sunt legați de familia lui.

Directorul Giurca era și el de față. După ce-și văzu paharul plin - refuză sifonul - se ridică de pe scaun și spuse cu solemnitate:

— Să ne trăiască și să treacă odată cu armatele rusești și românești Carpații!

Presa străină, din toamnă începând, se ocupa mult cil România. *Românul* reproducea mereu din coloanele ei, ca și din ziarele filogerraane din București, singurele cari mai veneau la redacție. Știau și ei că în România era tot mai mare agitație pentru intrarea în război împotriva Puterilor Centrale. Presa străină aducea știri contradictorii: când afirma că va merge contra Rusiei, când cu Rusia. O dovadă că informațiile ce afirmau că aveau, erau numai propuneri. Acum, de curând, presa străină scrisese despre un înțeles pe care l-ar avea România cu Rusia. Despre niște declarații ale lui Brătianu că România nu poate ataca Rusia, ci se va ține într-o «neutralitate armată».

Românul publica iarăși, mai des, ecourile frământării internaționale în legătură cu atitudinea României. Din ele se putea vedea că în România, în afară de atitudinea oficială, se prinsese un curent, care creștea mereu și care cerea ieșirea din neutralitate.

Directorul Giurca spunea că-i un fel de «hocus-pocus», o înscenare pusă la cale tot de înțelepciunea lui Brătianu, pentru a induce în rătăcire străinătatea și pentru a putea storce cât mai multe beneficii pentru țară. Pentru el era sigur că Brătianu lucra pe două fronturi.

Urarea lui nu miră pe nimeni. Îi cunoșteau neschimbata lui credință, care nu se îndoia cu toate evenimentele potrivnice. Închinată cu toții cu doctorul Preda.

— Prinsonierii rămân prinsonieri în orice eventualitate – zise el serios.

— Pentru ei s-a isprăvit războiul.

— Așa crezi? Dar cehii din captivitatea rusească ce așteaptă? Se spune că s-au predat regimente întregi.

— Dreptul internațional al războiului nu permite ca prinsonierii dintr-o armată dușmană să fie înrolați în armata potrivnică. E și o lege naturală și la mintea omului – stăruie doctorul.

— Vor fi așa legile războiului, câtă vreme cei prinși vor fi considerați ca dușmani. Dar când se vor declara aliați? Cehii au un comitet național în străinătate, despre care se spune că organizează în Rusia din prinsonieri un corp de voluntari. Crezi că românii din captivitatea rusească la intrarea României în război, nu le vor urma pilda? Să-mi dai voie să spun că eu nu spun nici. un lucru negândit.

Cred că spui, directoare, mai mult ceea ce dorești, și ce, de altfel dorește oricare român. Totuși mie-mi vine greu să crezi că un om, scăpat o dată din iadul de pe front, s-ar mai duce o dată acolo de bunăvoie. Așa că și veștile despre corpul voluntar cehesc trebuie primite, după părerea mea, *cum grano salis*».

— Eu te cred în întregime. Cehii sunt un popor cult și conștient. Și sunt și oameni cutezători. Când e vorba ele posibilitatea reînvierii Bohemiei, a legatului bohem, cum n-ar fi în stare să aducă orice jertfă?

— Nici rușii nu cred că ar primi. Apoi ei nici nu au nevoie de soldați străini. Mai degrabă de armament și comandanți buni. Trupe au câtă frunză și iarbă!

Cum apucase puțin la cap directorul Giurca, la al patrulea pahar, făcu aceeași urare. Nu răspunse nime, numai proprietarul Binder care intrase în odăiță, și nu

înțelesese bine despre ce este vorba, zise:

— *No, le!* Rușii au fost scoși din Carpați.

XV

— Întâi se vorbi, apoi se știu cu siguranță că unul dintre fruntașii Partidului Național se află la o unitate de artilerie de la ultima mobilizare. Ieșise și zvonul că s-ar fi cerut el însuși la regiment, deși contingentul lui n-ar fi fost încă mobilizat. S-ar fi cerut pentru că în viața civilă era spionat de aproape de organele siguranței. Erau mereu pe urmele lui. Nu putea face un pas în toată libertatea. Se mai vorbea că un cancelist din biroul lui avocațial a fost arestat, bănuț de spionaj pentru România, deși nu a putut fi dovedit cu nimic, decât că se află la el textul bătut la mașină al unei poezii iredentiste, intitulată: *Vrem Ardealul*.

Pentru a scăpa de șicanele poliției și ale siguranței, fruntașul pomenit ar fi intrat de bunăvoie în armată. Se spunea că între împrejurările de acum nu se putea face niciun fel de politică, și se aproba de către unii gestul lui de a intra volutar în armată.

Alții erau mai aplecați să creadă că a fost mobilizat și el, ca orice om, cu contingentul lui. Nu ar fi aprobat voluntariatul din simplul motiv pentru a scăpa de șicanele siguranței. Un astfel de act ar fi avut o semnificație potrivnică sentimentului public românesc. A intra benevol în armată în plin război însemna – ziceau ei – să aprobi războiul Monarhiei și scopurile lui. Ar fi un fel de demonstrație semioficială a Partidului Național pe lângă Monarhie, deci și pentru Ungaria! Și aceasta nu numai în vreme de război, ci și în situația neschimbată a românilor transilvăneni. Pentru că guvernul unguresc de la izbucnirea războiului de-un an și jumătate, nu a adus nicio îmbunătățire situației politice în problema naționalităților. Ar fi – spuneau cei mai mulți – o mărturisire tacită că oficialitatea conducerii politice a românilor, e solidară cu Monarhia, indiferent de modul cum era tratat poporul și chiar unii fruntași.

Chestiunea rămasă nelimpizată și opiniile împărțite: majoritatea n-a știut, cât a ținut războiul, dacă a fost vorba de o mobilizare obicinuită, ori de voluntariat.

Între intelectualii din comună nu știa nici doctorul Preda care era adevărul, deși înclina să creadă că-i vorba de o mobilizare obicinuită, cu contingentul respectiv. Așa le spunea celorlalți, dar lui i-ar mai fi plăcut să fie vorba de o intrare benevolă. Pentru că de curând avu o serie de informații primite de la cumnatul său, cu care, s-ar fi potrivit mai bine voluntariatul aceluiași fruntaș.

Într-adevăr pe la mijlocul lui decembrie el primi un aviz de la cumnatul său, cunoscutul avocat Vlădeanu, membru în Comitetul Partidului. Era invitat să meargă într-una din zile la el.

Se duse a doua zi.

— Te-am chemat pentru că am să-ți dau informații prețioase, pe care te rog să le utilizezi cu cea mai mare precauțiune. La tot cazul să nu se afle că le știi de la mine. Cred că e necesar să se cunoască aceste informații pentru că înfrigurarea aceasta a opiniei noastre publice nu mai poate dura. Ar fi și zadarnică și ar putea fi și primejdioasă pentru noi.

— Dar despre ce e vorba? Întrebă neliniștit doctorul.

— Am fost în București.

— Nu mai spune! făcu uimit cumnatul său. Cum ai trecut? Cu pașaport?

— Da, se-nțelege!

— Și ți-au dat?

— Am putut dovedi că am afaceri de interes economic care privesc și populația de aici. Să stăruim pentru câteva vagoane de cucuruz.

— Și când ai fost? Cred că te-ai folosit de un pretext.

— Nu chiar. Mi-am luat într-adevăr angajamentul să exoperez câteva vagoane pentru populația din munți. Am cunoscuți prin ministere. M-am înapoiat numai de câteva zile.

— Ei bine, și ce-i acolo? Cât ai stat?

— O săptămână. La vremea asta cred că m-am putut informa destul de temeinic. Iată ce este: România nu va intra în război împotriva Puterilor Centrale.

Doctorul se făcu palid. Deși nu era dintre cei «exaltați» - ca directorul Giurca și, în timpul din urmă, și ca părintele Scurtu - cum îi socotea el - deși era în stare să se gândească și la o neutralitate definitivă a României, sau la participarea ei în război alături de Puterile Centrale, simți un junghi la vorbele celui ce venea cu o asemenea informație din Țară.

— Oricât ar fi de dureroasă pentru noi realitatea, aceasta este.

— Dar este un curent puternic pentru război. Se face o tot mai intensă propagandă. Ziare importante, personalități politice valoroase, sunt în fruntea acțiunii. Ecourile presei străine cari pot pătrunde până la noi ne vorbesc mereu de acțiunea aceasta războinică. Țărani veniți acasă de dincolo, spun și ei că se țin adunări, se rostesc cuvântări înflăcărâte împotriva Ungariei. Cum și de unde o informație așa de diametral opusă?

— Agitația pentru război o face opoziția, dragul meu. Într-o măsură e o metodă politică uzitată dincolo de a veni la putere, de a schimba guvernul. Pe de altă parte e și o acțiune susținută financiar de puterile înțelegerii. Recunosc că e și o mișcare națională, poruncită de «instinctul național», cum a declarat la o adunare un fruntaș al opoziției. Ardelenii refugiați acolo și amestecați în acțiune, lucrează cu toată sinceritatea, se-nțelege. Totuși mișcarea are în vedere și considerațiile de mai sus. Și cred că încă una!

— Ce mai poate fi?

— Un mijloc de presiune a guvernului față de Austro-Ungaria, de a stoarce cât mai multe drepturi naționale pentru noi în schimbul neutralității României.

— Adică vechea poveste a împăcării. Ce s-a încercat prin tratativele cu Tisza, se continuă acum prin alte mijloace!

— Aproape așa!

— Dar cum ai ajuns la asemenea convingere?

— În toate cercurile oficiale se crede în biruința Puterilor Centrale, și în primul rând, în biruința Germaniei. Am vorbit cu mulți oameni din apropierea guvernului. Toți sunt de părerea aceasta. Ce părere? Pentru ei nu mai este o părere, este o certitudine după cele petrecute până acum. Ei spun că un război al României contra Puterilor Centrale ar fi o sinucidere. În cel mai bun caz, Regatul și-ar pierde independența.

— Bine, frate, dar ce spui e grav de tot. Cu cine ai vorbit? De la cine știi părerea oficială a guvernului?

— De la unul care e în situația să cunoască nu numai părerea guvernului, ci și a cercurilor superioare, militare. Și Marele Stat Major al armatei e sigur de biruința Puterilor Centrale.

— Mai era de înțeles o astfel de certitudine câtă vreme a trăit regele Carol. El era un om care își impunea părerile. Dar acum! E dezastruos! Cine e persoana respectivă?

— Regret, dar n-am dezlegare să-i spun numele decât la trei persoane din Comitetul Național. Îți pot spune numai atâta că este un militar.

(Mai târziu se cunosc numele» militarului. Îl divulgă unul din cei trei fruntași din Comitet. Numele nu spunea nu știu ce! În Ardeal nu era cunoscut. Se spunea că-l cheamă maiorul Verzea.)

— Un militar! Dar să-mi dai voie, diplomația, politica externă a unei țări nu o fac militarii. Adeseori nici nu o cunosc!

— Omul meu are mari legături politice. E intim cu mulți conducători.

— Și informația o ai numai de la el?

— Ți-am spus că părerea e curentă în toate cercurile cu răspundere. Pretutindenea se știe, deși nu se spune, că România nu va intra în război împotriva Puterilor Centrale. Toți cei bine informați sunt siguri de biruința

Germaniei.

Doctorul rămase pe gânduri cu capul în piept.

— Iată pentru ce m-am gândit că e nevoie să se potolească și înfrigurarea de la noi. Ar putea ajunge primejdioasă. E și până acum îngrijorătoare. O seamă de români au și ajuns în lagăre și în închisori din cauza acestei agitații continue, care-i face neprevăzători, cari nu-și mai cumpănesc vorbele și atitudinile. Câțiva sunt deținuți, chiar bănuți de spionaj, ceea ce de altfel e absurd. Căci o țară hotărâtă să rămână în relații prietenești nu susține spionajul.

— E grav! E grav de tot ce spui! Afară de cazul că nu e decât o părere și nu o certitudine! Ar urma o deziluzie... E-hei! Nici nu-i bine să ne gândim la așa ceva!

— Da. Lovitura va fi puternică, e adevărat! Dar nu-i încotro. Trebuie să ne oprim din visuri și să vedem realitatea. Desigur că România nu se poate sinucide pentru noi. Ar fi pierdută și cauza noastră pentru totdeauna.

— Să se trezească la realitate opinia publică! Dar asta va fi nespus de greu. Cred chiar că e o imposibilitate. Lumea nu va crede! Nu va vrea să creadă și nu va crede. Îmi pare că nici eu nu voi putea crede, deși nu-s dintre cei prea înfierbântați. Am făcut și eu toate combinațiile posibile. Dar lumea cea mare n-are decât o singură combinație.

— E nevoie să se dezmeticească intelectualii noștri mai întâi. Desigur e greu și oarecum nefiresc să te ridici împotriva unui instinct, a unei dorințe care ne-a crescut peste cap, dar n-avem încotro. Poate nu e vremea să bată încă ceasul nostru.

Doctorul își aduse aminte de polemica lui cu părintele Scurtu, când putea aduce argumente asemănătoare. Dar acum se simți străin de ele. Pus în fața unei știri sigure, se revolta instinctiv împotriva ei. Era gata să combată pe cumnatul său cu argumentele

preotului, pe care acum le acceptă deodată, dar o sâlă grea, un fel de apatie pusă stăpânire pe sufletul său.

Avocatul Vlădeanu încercă să-i arate cum a rezistat el la o lovitură primită. Îi făcu o teorie asupra superiorității rasei germane ca putere organizatoare, pe teren economic mai ales, și concluse că poate este în interesul Europei să ajungă sub un fel de hegemonie, de îndrumare germană. Numai sub disciplina germană s-ar putea organiza economicește și civilizat, și popoarele mai mici, din Balcani, din bazinul dunărean. Poate principiul statelor naționale e menit să triumfe numai după această organizare, când toate popoarele ar fi nu numai conștiente de drepturile lor, ci și destul de întărite și disciplinate pentru a-și le realiza cu arma în mână.

Doctorul îi urmări un răstimp argumentarea, apoi începu a se gândi la altceva...

— Iată - sfârși cumnatul său - cum am încercat eu să mă liniștesc. Rămân încredințat că e nevoie să revenim cu toții cât mai în grabă la realitate. Altfel am putea săvârși greșeli ireparabile. Pentru aceea am ținut să te avizez și pe tine...

Iată la ce se gândi doctorul Preda când se împărțiră părerile asupra situației militare a acelui fruntaș din Comitetul Național. Deși cumnatul său nu-i spusese numele celor trei membri din Comitet cărora era autorizat să comunice numele informatorului său, era sigur că unul dintre ei trebuia să fie chiar cumnatul său.

Doctorul Preda se frământă atunci zile întregi să dea mai departe vestea adusă din țară sau nu. La sfârșit se hotărî să o păstreze pentru el. Nu era el chemat, nu avea nicio calitate oficială, să răspândească o știre ca aceasta. Și cum ar face-o? Ce mijloace avea el? Dacă era adevărat, cumnatul său și ceilalți trei din Comitet, n-aveau decât să dea instrucțiuni ziarului *Românul* să pregătească opinia publică pentru neutralitatea definitivă a României. Dacă era certitudine, ce putea împiedica Comitetul să se întrunească în ședință, să dea

un comunicat oficial lămurind opinia publică? Guvernul desigur că nu i-ar fi împiedicat! Ar fi primit cu brațele deschise o asemenea acțiune... Desigur, cumnatul său, care era un om cu scaun la cap, s-a purtat de data aceasta copilărește! Cum a crezut el că doctorul va putea contribui la dezmeticirea opiniei publice? Desigur vestea a zăpăcit și pe avocatul Vlădeanu, și l-a chemat la sine mai mult din necesitatea de a se descărca de ea, decât din convingerea că doctorul i-ar putea fi de ajutor. Poate a făcut-o și din obicinuință, pentru că adeseori îl informa despre cele ce se discutau în Comitetul Național.

Întors acasă, doctorul nu suflă niciun cuvânt despre întâlnirea lui cu cumnatul său. Dar în legătură cu situația nedeslușită militară a aceluia fruntaș, se gândi că voluntariatul lui s-ar potrivi cu ceea ce i-a spus cumnatul său. Dacă e sigur că România nu va ataca Puterile Centrale, atunci și Comitetul Național trebuie să dea dovezi de loialitate față de Monarhie.

Într-o dimineață, pe la mijlocul lui ianuarie, doctorul Preda se întâlnește în tren cu părintele Scurtu. Mergeau amândoi la oraș și povestiră tot drumul într-un colț de vagon de clasa a doua. Când coborâră în gară se înțelesesă să pânzească împreună la restaurantul Fischer.

— Dacă nu te va reține avocatul la masă, bineînțeles – zise preotul. (în vremea din urmă se tutuia, se făcuseră «pertu», cum se spunea în Ardeal.)

— Nu mă va reține. Mi-e dor de berea de la Fischer. Când am fost mai pe urmă în oraș n-am putut trece pe la el.

Restaurantul era pe-o stradă principală, dar destul de mic și modest ca înfățișare. Era vestit însă și pentru mâncarea bună ce pregătea, pentru vinurile vechi, și pentru berea Pilsen pe care o servea oaspeților. Pe lângă o cameră mai mare în care se aduna lume amestecată, mai erau două pentru publicul mai ales. Într-una din ele luă loc părintele Scurtu, care sosi cel dintâi. Cunoștea

localul pentru că trăgea aici, de obicei, ca și alți intelectuali români din jur. Nu mai erau decât vreo patru inși la mese, și singur la una într-un colț un militar, un ofițer, cu paharul de bere abia atins înainte, cufundat în citirea ziarului german din localitate.

Fața smeadă, brăzdată de câteva linii îi păru părintelui oarecum cunoscută din ziare, dar nu-și aducea bine aminte. Își comandă și el o bere, și începu să se uite pe lista de bucate. Când isprăvi întâiul pahar, sosi și doctorul Preda.

— Nu m-ai așteptat - zise doctorul zâmbind - dar să nu crezi că mă vei întrece. Bună? întrebă el făcând semn spre pahar.

— Foarte bună, ca de obicei.

Ofițerul ridică ochii din ziar auzind pe doctorul, zâmbi plăcut surprins și se ridică de pe scaun, apropiindu-se de masa lor.

— Ce plăcere, domnule doctor! De când nu te-am mai văzut!

Doctorul, surprins întâi, îl recunoscuse numaidecât.

— Dumneata? făcu el mirat.

— Nu te așteptai să mă vezi militar, nu-i așa?

— Ba da! am auzit! Dar nu v-am văzut niciodată în haine militare. Nu v-am recunoscut la masă. Vă rog să mă scuzați!

— Vai de mine! Ce scuză! Ce face doamna, domnișoara? Sănătoase?

— Mulțumesc, bine. Sănătoase. Poate se mai plictisesc de când s-a desființat spitalul de la noi.

— Ați avut spital?

— Da. Vreo cincizeci de paturi.

— Răniți? Bolnavi?

— Mai mult convalescenți.

Băgând de seamă încurcătura părintelui, adăugă:

— Să-mi dați voie să vă prezint pe preotul de la noi, părintele Scurtu.

— Îmi pare bine, răspunse ofițerul, strângându-i

mâna. Dar poftiți la masa mea. E mai comod acolo. Vom putea vorbi în liniște.

Deși nu-i spusese numele, părintele Scurtu văzu că nu se înșelase, bănuind o față cunoscută din fotografiile apărute prin ziare. Era fruntașul din Comitet despre, care se vorbise atâta în legătură cu înrolarea lui.

Cum avea obiceiul, fruntașul se interesă de aproape și de familia doctorului și a părintelui. Află astfel că domnișoara Laura era logodită, că logodnicul ei ajunsese în captivitate la ruși. Ceru lămuriri amănunțite asupra spitalului, a bolnavilor, a răniților. Se bucură că domnișoara i-a putut fi de atâta folos doctorului. Se interesă de familia preotului pe care până acum nu-l cunoscuse – cunoscuse, pe preotul antemergător, pe părintele Pascu, ce om de omenie a fost, bun român – și-l felicită pe Scurtu pentru cei doi băieți și fetiță. Arată un interes cald pentru toate aceste detalii, ca și când le-ar fi fost rudenie, ceea ce surprinse pe preot.

Vorbiră apoi despre război, despre situația de pe fronturile de luptă, și târziu, la sfârșitul mesei, când cei doi gustau un vin vechi, iar el un șvarț, ajunseră la situația României, și la starea de spirit a românilor transilvăneni. Cei doi avură senzația că ajungând aici fruntașul păru deodată mai rezervat. Îi lăsa mai mult pe ei să vorbească, în special pe preot, care se încălzi și începu să vorbească despre «ceasul istoric» care se apropia. Doctorul văzu că ofițerul încrețește din frunte, și că liniile feței arată o gravă seriozitate. Încet-încet, tot ascultând pe preot, fața lui se părea că se schimbă într-o față nepătrunsă de sfinx.

Doctorului îi venise de mult în minte convorbirea ce o avusese cu cumnatul său. Și ardea de curiozitate să vadă ce va spune fruntașul la însuflețirea cu care vorbea părintele Scurtu.

— Fără credință și fără un ideal național nu poate trăi niciun popor – începu el.

— Dar socot că noi trebuie să fim pregătiți pentru

orice eventualitate. Noi trebuie să fim cu ochii mereu în viitor, să nu ne lăsăm orbiți de prezent. Pentru că numai individul trăiește un număr de ani, dar poporul e vecinic. Poporul nostru trebuie să aibă un ideal în viitor, oricare ar fi eventualitățile, oricare ar fi sfârșitul războiului. Premizele viitorului nostru pretind ca România să nu iasă micșorată din actualul război, iar noi, românii de dincoace de Carpați, să ieșim întăriți.

— Dumneavoastră mai puteți concepe că vom putea să trăim și după război în cadrele Monarhiei și în situația de acum? – întrebă palid părintele Scurtu.

— În cadrele Monarhiei, da; în situația de acum însă nu.

— În cadrele Monarhiei! – spuse cu glasul stins, deziluzionat preotul.

— Desigur, nu e idealul! Dar în cazul că înving Puterile Centrale, va fi realitatea. Nouă nu ne este permis să desperăm nici într-un asemenea caz. Noi trebuie să trăim. Poporul nostru trebuie să dăinuiască, să se dezvolte, și să crească în puteri mai departe. Un popor nu-și poate pune întreaga existență pe o singură carte nesigură. Din cauza nerealizării unui ideal la un moment dat un popor nu poate renunța la el, pentru că nu poate renunța la existență. Iată la ce ar trebui să medităm cu toții!

— Da, e adevărat – zise doctorul – dar aproape imposibil în situația de acum.

— Eu nu pot concepe o viitoare existență a noastră în cadrele Monarhiei. Să tot voiesc, nici gând nu mai pot la asta. Îmi pare că ar fi un lucru împotriva firii – zise preotul agitându-se din nou.

— Da! E nevoie de o judecată solidă, și de o mare putere de voință pentru a putea judeca toate eventualitățile. Dar un neam nu se poate condamna singur. Și când nu s-ar mai ști adapta la deciziunile istoriei – cari nu atârnă de el – ar însemna să-și scrie testamentul.

E o argumentare din care nu puteai ieși. «Logicii nu-i poți opune instinctul», își zicea doctorul ascultându-l. Vezi bine că ar fi posibil ca Puterile Centrale să iasă biruitoare, și că în acest caz, românii din Ardeal vor trebui să trăiască mai departe.

— Ați spus începu el - în cadrele Monarhiei, da; în condițiile de acum, nu! Credeți că în caz de biruință a Monarhiei, ni s-ar da alte condiții? Dacă rămâne dualismul și noi pe mâna ungarilor mai departe, este de sperat o îmbunătățire a sortii noastre?

— Nu cred, sunt sigur!

— Dar ungurii nu se vor învoi odată cu capul. S-a văzut și din tratativele cu Tisza. Dar acum sunt și mai nebuni. Îmi vine în minte conferința lui Rákosi Jenó despre viitorul maghiarismului, din care s-au publicat fragmente în *Românul*.

— Da, o cunosc. Eu am lăsat să se publice fragmentele acelea. E vechea lor nebunie, potențată încă. Nici nu aștept de la ei alte condiții de viață pentru noi.

— Poate de la Viena?

— Nici de la Viena. Le aștept de la noi înșine. De aceea avem nevoie de-un ideal pentru toate eventualitățile. Noi să fim mai tari după război decât am fost înainte. Să începem a ne pregăti de pe acum, să ne organizăm mai puternic pe toate terenele de viață, pe cel economic ca și pe cel cultural și național. Conștiința cu care se vor întoarce românii din război, că am fost un factor important în lupte, ne va face să ne ținem capul mai sus. Vom fi mai dârji și cutezători decât până acum. Energia noastră luptătoare va crește. Avem nenumărate dovezi oficiale despre vrednicia noastră în război. Vom face din ele temeiul noii noastre lupte.

El tăcu, băgă mâna în buzunar, scoase un portofel dolid, și dintre diferite hârtii, luă o tăietură dintr-un ziar.

— Iată, am aici, între altele, comunicatul locot.

mareșalului Hofer de la 2 august, anul trecut. Ce spune?

— Și el începu a citi: - «La apus de Ivangorod regimentele ardelene, prin atacuri cu baioneta, au luat dușmanului opt puncte de razim betonate, construite treptat, iar din acestea patru le-a luat singur regimentul de infanterie nr. 90, compus din români. Trupele noastre probate din Ardeal pot scrie cu drept această zi între cele mai frumoase zile ale istoriei lui glorioase.»

— Da! Am citit și eu comunicatul la vremea sa. Îmi aduc aminte - zise doctorul.

— Dar, să-mi dați voie, s-au mai bătut vitejește regimentele românești și în trecut, și cei care au profitat au fost ungurii nu noi.

Părintele Scurtu nu mai zicea nimic. Era cenușiu la față.

— Noi n-o să mai așteptăm pomană. Drepturile nu se dau de pomană. O să ni le luăm cu forțele și conștiința noastră sporită. Nu vrem să murim și nu vom muri în orice eventualitate. De aceasta trebuie să fim siguri, și pentru aceasta trebuie să ne pregătim de luptă.

Puțin mai vorbiră apoi după aceea, și se despărțiră.

— Grozavă deziluzie! - oftă părintele.

— Hm! Mi s-a părut și mie la început. Dar s-ar putea să fie și altceva.

— Ce anume?

— O forță superioară pe care noi nu o avem. O credință nezguduită în viitorul neamului. Nu-ți pare că a vorbit prin el însăși puterea, vitalitatea românească?

— Nu-mi pare deloc! E un om care nu e sigur că acum bate ceasul românismului.

— Dar tu ești sigur? Credeam că numai directorul are acest talisman! Și pe ce te întemeiezi?

— Nu știu! Dar simt! - răspunse părintele Scurtu.

Nu peste mult plecară și ei.

XVI

În tot dulcele Crăciunului și în postul Paștilor din, 1916 fu mare frământare între români din cauza alegerii

de mitropolit la Sibiu. Murise bătrânul mitropolit Mețianu, și se știa că guvernul, în special contele Tisza, își avea candidatul său, pe Vasile Mangra. Acesta avea un trecut oneros și nu era niciun român care să-l dorească în fruntea bisericii ortodoxe. Avea cu el numai câțiva prieteni personali, și câțiva interesați.

Prin aprilie ziarul *Românul* își încetă apariția. Se spunea că guvernul l-a suspendat pentru a nu mai avea niciun organ de publicitate în care românii să poată lupta împotriva lui Mangra, pentru a curma orice propagandă politică. Din cercurile redacționale se zvonise că guvernul de la o vreme socotea atitudinea ziarului defetistă. Era acuzată conducerea, nu de cenzura locală, ci de Ministerul de Interne, de Tisza însuși, că seamănă neîncredere în biruința finală, și cum ziarul se trimitea și în spitale cu răniți, îi demoraliza. În special ar fi contribuit la suprimarea lui ultimul articol prim, intitulat *Aceeași moarte - aceeași soarte* - articol trimis dinafară, de unul dintre colaboratorii externi, fost mai înainte colaborator și la *Tribuna*. Așa se auzise din redacție, dar lumea era sigură că ziarul fusese suprimat din cauza viitoareii alegeri de mitropolit, și pentru ca să nu mai fie niciun organ scris mai cu nerv, și care, mai ales, se îngrija să adune și să publice tot ce putea trece prin cenzură în legătură cu România. Lucrul era de crezut pentru că aproape în același timp fusese interzisă și apariția revistei *Pagini literare*, ce începuse să apară tot la Arad, abia la începutul anului, după ce din august 1914, de la încetarea *Luceafărului*, nu mai apăruse în Transilvania nicio revistă literară românească. Era evident că se urmărea suprimarea scrisului românesc peste tot.

Sistarea apariției *Românului* produsese peste tot între români o mare vâlfă. Lumea a discutat agitată zile de-a rândul.

Directorul Giurca văzuse și în măsura asta un indiciu pentru apropiata intrare a României în război.

Mai erau ele și alte semne: chemarea de contingente tot mai în vârstă, «revizuirea revizuirilor» celor neapți de armată. În decurs de-un an, până în primăvara anului 1916 unii au fost chemați înaintea comisiilor de asentare, și de câte trei ori.

— Vreau să ne curețe satele cu desăvârșire de bărbați, este limpede ca lumina soarelui - zicea directorul.

— Ce dovezi mai voiți!

Dacă mai era nevoie de «dovezi» se îmbiară în curând. Pe la începutul lui mai, fără să se mai aștepte sfârșitul anului școlar, fură concentrați și Leon Marele și Vasile Stoica, ca și alți învățători de vrâsta lor. „Ordinul veni pe neașteptate, nu se zvonise nimic înainte. Căzu ca un trăsnet.

Ordinul îi lovi cumplit pe amândoi învățătorii. Peste trei zile trebuiau să se prezinte undeva «pe la dracu-n lobodă» cum zicea Leon Marele, într-o garnizoană din Ungaria. Ce-o să facă cu ei? Ce militărie știau ei? De douăzeci de ani nu mai fuseseră chemați nici la deprinderile de arme de peste vară.

— O să intervin eu la revizorat - spuse în prima clipă directorul - să vă dea o amânare. Nu-i cu puțință să plecați înainte de încheierea anului școlar, înainte de examene. Ce mă fac eu cu două clase? Nu se poate, trebuie să vă dea amânare.

Stoica se legă de vorba asta, ca un naufragiat de scândura de scăpare. îl rugă pe directorul să redacteze imediat adresa către revizorat. O va duce el încă azi. Va lua o căruță din sat și se va duce.

— Pentru ce nu un cal? Ți-ar sta bine călare - zise Leon Marele.

Stoica îl privi prostit.

— Mă duc și călare!

— Fugi încolo, măi caraghiosule! Credeți voi că o asemenea intervenție are vreun rost? Parcă revizoralul ne-a mobilizat! Dar se poate foarte bine să ni se fi trimis;

ordinul după informațiile revizoratului.

— Ce vrei să spui? – întrebă directorul.

— Că e o prostie să umbli cu adrese acum. Și că-i posibil ca chiar cei de la revizorat, cerându-li-se informații despre noi, să ne fi descris în culori negre, să arate ce poame suntem. Da, da, nu e de glumit! Cât ești de bătrân, te poți trezi și tu cu o patalama de asta.

— Dar eu n-am făcut nicio instrucție militară – răspunse directorul pălind.

— Hei! Acum ajunge pentru toți, «sura la măsură» – spuse Marele.

— De-acum cred și eu că se apropie ceasul.

Stoica se legă însă cu toate puterile de ideea directorului și duse în aceeași zi adresa la revizorat.

Se dusesse cu căruța, și se înapoiase seara târziu. Leon Marele se îmbătase în după-amiaza aceea și se culcase devreme. Nu-l mai află treaz decât pe directorul.

Deși, după înfățișarea lui, nu mai era nevoie să-l întrebe de rezultat, totuși îl întâmpină cu întrebarea:

— Ei, fân ori paie?

— Paie – răspunse dezolat Stoica.

— Leon a avut dreptate. Spun că ei nu pot interveni la un ordin pe care nu ei l-au dat; că revizoratul n-are nicio legătură cu direcțiunea mobilizării, și că, de altfel, pentru unii va fi mai bine acolo, vor trăi mai liniștiți acolo decât acasă. Știi, subrevizorul a făcut aluzii foarte străvezii. Te trezești că ne-au pârât ei ca elemente nesigure.

— Dar de anul școlar, de examenul, nu le pasă? – se încruntă Giurca.

— Nu le pasă! Să dăm notele de-acum și să plecăm. Patria e azi înaintea școlii!

— Așa a spus?

— Așa!

— Niște mișei! Niște renegați cu toții!

— Vor fi, dar ce ne facem noi acum?

— Care noi?

— Eu și cu Leon.

Directorul mormăi ceva din ce nu se înțelese nimic. Probabil o cascadă repezită de sudalme, cum avea uneori obiceiul când era în culmea indignării.

Stoica se lăsă pe-un scaun. Obrajii mari și grași i se buhăiră, păreau umflați ca după un chef îndelungat.

— Nu știu! Nu știu ce să fac! - oftă el.

— La ordine de chemare personale nu-i nimic de făcut decât să fie executate - intră în vorbă doamna Giurca, deoarece directorul părea că-l uitase pe colegul său.

— Da! Vezi bine că-i așa! Dar nu știu, nu s-ar mai putea face ceva?

— Ba se poate - răspunse pe neașteptate directorul. Stoica tresări și-și încordă urechile.

— Dacă știi... începu el.

— Știu, dar nu ce crezi tu. Însă ce știu eu trebuie să știi și tu.

Colegul îl privi năucit.

— Tălpășița! - zise directorul.

— Mai aveți trei zile.

— Să trecem munții?

— E la mintea omului. Nu-i om în sat care să nu știe cărările peste «Vama Cucului».

— A, dac-aș fi mai tânăr!

— Ba chiar fiindcă ești bătrân! Nu da prilej căpcăunului să-și bată joc de bătrânețele tale.

— Nu cred să pot face drumul pe jos. Sunt foarte slab de picioare. De cincisprezece ani n-am mai fost nici până la fânațele satului. Până la graniță n-am fost niciodată.

— Mă rog, angajază-ți o caleașcă, dacă nu poți merge pe jos. Ia-ți și o tobă la grumaji și bate-o la fiecare sfert de ceas. Dar ce vrei? Poate merge călare pe drum obicinuit un mobilizat, cu patrulele de jandarmi pe munte?

— Crezi că sunt și patrule?

— Ce întrebare! Mi se pare că te-ai tâmpit de tot! Cum n-or fi în vreme de război? Erau pe graniță și în timp de pace. Ce-ar fi să te întâlnești cu românii venind? Ai?

Ideea lărgi într-un surâs toată fața lui Stoica.

— Oare ar fi posibil?

Directorul îi întoarse deodată spatele.

— Ce să mai pierdem vremea? Și așa nu te vei duce. N-ai fost om curajos în toată viața.

Stoica tăcu un răstimp, învârtindu-se pe scaun:

— Dar dacă reușesc să trec dincolo, ce voi face? Din ce voi trăi?

Ion Giurca se plimba prin odaie cu mâinile la spate fără să-i răspundă.

— De asta n-ar trebui să porți grijă - zise doamna Giurca.

— Ce fac alți ardeleni trecuți acolo, ai face și dumneata, din ce trăiesc alții, ai trăi și dumneata. Pân' acolo e mai greu, dar nu-i imposibil. Mai ales de-aici de la noi, sat de graniță. Într-o zi și-o noapte, cel mult ești trecut.

— Să țină atâta? - întrebă dezolat Stoica.

— Păi va trebui mers mai cu grijă ca în vremuri de pace.

— Dar dacă întâlnim vreo patrulă, am pus-o de mămăligă. Vom fi socotiți drept dezertori.

— Nu! Veți spune că ați plecat după zmeură - se auzi râsul rău al directorului.

— Lasă-l în pace tu femeie! Nu vezi că numai de frică lungește vorba? Nu va trece asta munții în veci!

Câne-cânește Stoica se ridică de pe scaun și își luă pălăria.

— Ție ți-e ușor să-ți bați joc de oameni! Tu n-ai ordin de chemare! Ție, nu ți se pune problema să treci clandestin granița.

— E adevărat, și nici nu mi s-ar pune - izbucni cu violență directorul.

— Eu nu m-aș gândi decât să-mi fac imediat datoria către sfânta patrie maghiară! Eu... Eu poate... Adică nu poate. Eu aș fi fost până acum la unitate, m-aș fi proptit în poarta regimentului și aș fi urlat din răsuputeri; *Isten áld meg a magyart.* (*Doamne binecuvântează pe ungur* – imnul național maghiar.)

Stoica dădu seara bună dascăliței și ieși.

Pe drum se gândi să se ducă la Leon Marele să-i spună rezultatul cu care s-a înapoiat, și să discute împreună ce-i de făcut. Ajunse până înaintea porții unde se opri cu mâna pe clanță. «Dar dacă nebunul ăsta va zice să trecem împreună granița?» îi veni gândul care-l opri cu mâna pe clanța porții. Se retrase doi pași în uliță și examinează casa. Nu se vedea nicăieri nicio zare de lumină. Era trecut de unsprezece.

«Nu-l mai scol, își zise Stoica. Vom vorbi dimineată.»

În pat se zvârcoli până dimineată. Nu putu închide un ochi. Închipuirile pe care și le făcu în veacul acesta, îi puse în febră. Examinează singur – avu vreme destulă – toate eventualitățile. Se văzu îmbrăcat soldat făcând exerciții cu compania, căci o instrucție prealabilă îi era necesară. Se văzu apoi imbarcat în tren, pentru Galiția, Sârbia sau Italia? Luă pe rând toate trei alternativele. Apoi văzu tranșeele pline de glod în care trebuia să păzească cu arma la umăr. Tot ce auzise de la răniții din spital, din povestirile reformatilor trimiși la vatră, îi trecură prin minte. Era learcă de sudoare! A, trebuia să înconjoare asta, cu orice preț! Să treacă dincolo! Iată salvarea!

Apoi se văzu când singur, el și călăuza, când însoțit și de Leon Marele, strecurându-se prin tufișuri, noaptea, trecând prăpăstii – nici urmă de cărare! De câte ori stăruia să iasă din țăncurile acelea pe care nu le mai putea trece, să iasă într-o cărare, călăuza spunea: «Doar n-am înnebunit! Ne putem întâlni c-o patrulă! Ce vom spune?» «Vom spune că am venit după zmeură!» răspundea el și se trezea în hohotele de râs ale lui Leon

Marele.

Apoi se văzu scăpat de orice primejdie, trecut peste graniță cu Leon la dreapta lui, ajungând la poalele muntelui la cel dintâi sat. Un om le întinde o bucată de pâine. Pe urmă ce vor face? Din ce vor trăi?

A fiert așa până dimineța. S-a sculat, s-a spălat cu apă rece pe obraji umflați, și s-a grăbit la Leon.

Abia se sculase și el. Era mahmur. Îl durea capul. Se îmbătase rău ieri dup-amiază. Își mai adusese un kilogram de vin și acasă și-l băuse după ce se pusese în pat.

Stoica începu să-i spună drumul lui la revizorat. Abia începu, și-l opri.

— A fost o prostie și o lașitate! N-aș fi crezut ca directorul să scrie adresa. Era doar o copilărie. Nu mai spune! Știi tot! Patria mai presus de toate, nu?

— Da! Așa a spus.

— De data asta avea dreptate revizorul.

— Am vorbit cu subrevizorul. Șeful lipsea din oraș.

— Tot un drac! Avea dreptate! Nu e nimic de obiectat. În război ca-n război. Eu m-am îmbătat ieri nu de frică, ci de ridicol. Pentru că-și bate dracul joc de noi, doi oameni bătrâni. Ce să facem noi în luptă? Nu-i de râs? Nu-i sângeros de ridicol? Când de zece ani cel puțin nu-mi mai răsucesc mustața, cum voi arăta cu pușca în spate? Nu! Vom fi doi caraghioși, asta e!

Stoica abia cuteză să pună chestia.

— Ascultă Leon, avem încă trei zile. Ce zici? Să nu trecem dincolo?

Marele se dădu un pas înapoi:

— Eu dezertor? Cu cine vorbești? Dacă vrea împăratu să aibă ostași ridicoli, fie! Împărăția și așa nu-i vom mântui-o! Dar dezertor, niciodată! Cum ți-a venit în minte ăhhar ție?

— Zicea directorul că poate prin munți ne-om întâlni cu soldații români coborând către noi.

Leon Marele începu să râdă. Un râs uscat nervos.

— Să meargă el să-i întâlnească, el nu-i mobilizat. Dacă ar fi fost să vină, de când tot dă el asigurări, românii ar fi ajuns azi până la Canalul Mânecii, numai marea i-ar mai fi oprit. Dar eu nu pot fi dezertor. Neam de neamul meu n-a fost! România a avut destulă vreme să vină, să ne afle baremi pe noi, pe boșorogi acasă. Monarhia putea isprăvi războiul până acum, cerând pace! Dar nu! a așteptat să-l vadă și pe Leon Marele și pe Vasile Stoica cu pușca-n spate! Cu atât mai rău pentru ea, dacă se mai reazemă și în noi!

La școală nu mai ținură nicio lecție. Directorul se mânie. Dacă pleacă numai mâne seară, azi și mâne trebuiau să-și facă încă datoria.

— Ești un om într-o ureche, directore, n-am ce zice! - se cruci Leon Marele.

— Noi facem clasificările pentru clasele noastre **z**, după îndrumările date de revizorat.

— Dar eu, ce mă fac eu cu două clase în plus? Avem încă două săptămâni de școală.

— De pe partea mea te poți pune cu picioarele în sus, să umbli în mână, ori să te dai de-a roata. Nu vezi cât ești de ridicol? Cui dracu-i mai arde acum de școală? Trebuie să ne facem și noi pregătirile noastre. Mergem la plimbare, în excursie sau ce?

Învățătoarea Lupea care avea numai clasa întâia, se obligă să suplinească și pe cei doi, așa cum se va putea. Ori, eventual, să dea examenele mai degrabă. Dar directorul nici nu voi să audă de alt termen de examene. Totuși se mai liniști când o auzi pe doamna Lupea. În sfârșit, își zise el, aș putea îngriji și eu de o clasă două săptămâni.

Odată cu Leon Marele și Vasile Stoica mai plecară și alți învățători. Se întâlniră în drum, se întâlniră la diferite unități.

Peste trei săptămâni directorul Giurca primi de la Leon Marele o carte poștală.

«Am ajuns, cu ajutorul lui Dumnezeu, pe un front

care mi se şade. Fac pază la un pod, peste un amărât de râu, cu alţi doi bătrâni. Stoica ţine rânduială la o gară. Să-l vezi cum se plimbă de ţanţoş cu puşa-n spate! Dar nici eu nu mă dau bătut! Când bat în pinteni înaintea bălţii de subt pod, să-i vezi cum sar în apă şi se ascund japonezii cei ochioşi, cum i-am botezat eu pe broscoi. Fiecare face războiul pe care-l poate. Mă simt acum, la postul meu, mai puţin caraghios!»

Directorul crezu că-şi bate joc de el. Dar, într-o zi, două, primiră veşti de la cei doi învăţători şi soţiiile lor, şi ceilalţi intelectuali din sat. Era adevărat. Aşa fuseseră împărţiţi.

— Este evident că i-au curăţat din sat numai pentru a nu fi aici când va veni România - spuse sentenţios directorul.

Părintele Scurtu şi doctorul Preda nu aflară potrivit să povestească în sat întâlnirea aceea cu fruntaşul din Comitetul Naţional. Preotul credea că povestirea ar avea un efect adânc demoralizator. Doctorul, pe lângă asta, mai credea că şi de ar reproduce cuvintele lui, lumea nu l-ar înţelege. Dacă nu le-a înţeles nici părintele Scurtu! De altfel nici el n-ar fi luat foc că le-a înţeles bine. Se putea să aibă dreptate părintele Scurtu: fruntaşul să nu fie sigur de intrarea României. Poate în temeiul informaţiilor aduse de avocatul Vlădean. E posibil ca «celor trei» el să le fi dat şi alte informaţii, alte detalii şi dovezi.

Se bucurară cu toţii de repartizarea celor doi învăţători la servicii auxiliare în spatele fronturilor, ori poate chiar în ţară. Niciun nume de localitate nu era în scrisorile cenzurate, ci numai numărul poştei militare. Probabil erau peste graniţă.

După suprimarea, în primăvară, a ziarului *Românul*, principalul izvor de informaţie pentru intelectualii din sat rămase ziarul unguresc abonat de notarul Danciu. Directorul Giurca îşi abonase *Gazeta Transilvaniei*, dar ea nu aducea atâtea informaţii în legătură cu atitudinea

României după vocile de presă străine. Începuse să-i cuprindă o mare îndoială în ce privește comunicatele oficiale asupra mersului războiului. Le urmăreau cu tot mai multă neîncredere.

Părintele Scurtu își cumpăraseră o hartă mare dintre cele ce se vindeau în librării cu teatrele operațiunilor militare. Sublinia mereu localitățile pomenite în comunicate și încerca să-și facă o idee despre mersul operațiunilor.

Îndeosebi ce privea frontul din Franța se putea ști puțin lucru din comunicate. De luni de zile se părea că războiul se împotmolise în tranșee, în poziții fortificate, înaintările ori retragerile se numărau cu metrii. Ce război va mai fi și acela, își zicea plictisit preotul! Dacă merge așa, poate să țină în infinit. În comunicatele de pe frontul din vest se pomenea de multă vreme *Verdunul*. Se părea că-i o poziție foarte întărită t pe care germanii nu o puteau lua.

În sat erau acum vreo șapte invalizi de război. Doi cu câte un picior tăiat de la genunchi, alții schiopătau numai, sprijiniți pe câte-o cârje. Unuia îi lipsea brațul drept. Treceau ca niște arătări pe ulițele satului, dar lumea se obicnuise cu ei. Erau destule femei cari, așa schilozi cum erau, ar fi dorit să fie bărbații lor în locul acestora. Cel puțin i-ar ști în viață. De mulți nu se mai știa de luni de zile nimic. Se spunea că rușii au făcut mulți prinsonieri. Cel puțin dacă i-ar ști în captivitate! Dar de-acolo nu venea nicio scrisoare.

De la o vreme, de prin iarna anului 1916 părintele Scurtu începuse, să țină în biserică niște predici cari produceau vâlvă în sat. Se ridica împotriva scăderii moralității între parohienii lui. Spunea că-i un lucru de neînchipuit și un păcat strigător la cer că în vreme ce bărbații lor stăteau în fața morții, să se afle câteva femei cari să se gândească la petreceri și nelegiuiri. În vreme ce femei cu frica lui Dumnezeu veneau în toată vinerea la slujba paraclisului ce se făcea în biserică pentru cei duși.

În război, altele nu mai călcau pragul bisericii nici duminica și în sărbători. Trebuia să știe fiecare creștin că Dumnezeu vede și știe toate, și că pedeapsa lui nu poate întârzia. Pentru fărădelegile câtorva poate să fie pedepsit satul întreg.

Nu spunea, se-nțelege, nume, dar tot satul știa la cine face aluzii. Erau vreo cinci-șase femei cari își făceau de cap.

Predicile părintelui nu avuseseră nicio urmare bună. Dimpotrivă, blestematele ajunseseră și mai obraznice, și numărul lor sporea. Erau femei singure, fără copii, unele cari erau stricate și înainte de război, dar atunci, fiindu-le bărbații acasă, se mai fereau de lume. Acum perdeaua era dată la o parte.

Preotul stăruise asupra pildei rea ce se dădea tineretului mai răsarit, băiețandrilor de la șaptesprezece ani în sus. Începuseră să se arate și între aceștia destui nerușinați. Unele mame nu mai răzbeau cu ei.

Era o experiență care răsturnase toate convingerile părintelui. Când, la începutul războiului și în primele luni după aceea, văzuse îngrijorarea grea ce căzuse peste sat, era convins că în atmosfera ce se crease, moravurile oamenilor se vor îndrepta. Cine are un membru din familie dus, știindu-l în fața morții, nu putea să nu ducă o viață creștinească și evlavioasă, dacă nu de alta, dar cel puțin la gândul să nu se întâmple o nenorocire celor de departe, pentru păcatele celor de-acasă. Primejdia trebuia să apropie pe oameni mai tare de Dumnezeu. Credea că-i cu neputință și o singură excepție. Și, vreo jumătate de an credea că așa a și fost. Nu se zvonise niciun rău prin sat. Erau zăci de femei cari plătiseră de la început slujbe pentru cei duși; prescurile se dublaseră, și în câte-o duminică sau praznic, se întreiseră. Aproape nu era zi să nu slujească liturgia pentru cineva. Vreo șaizeci de femei veneau în fiecare vinere la paraclis.

Dar cu trecerea vremii lumea începuse să recadă în făgășia obicinuită, rămânând totuși în permanență

paraclisul de vinerea. Nu se putea plânge! Marea majoritate a femeilor, fetele toate, bătrânii, bărbații mai în vârstă se spovediră și după război regulat în postul Paștilor. Dar câteva femei, câțiva bărbați, câțiva feciorași nu-și mai plecară capul sub patrafir, ba nici la biserică nu mai veneau. Și chiar despre ei și ele începură să umble zvonurile cele rele. Și, dacă ar fi fost numai zvonuri! Dar erau fapte de care satul începu să se scandalizeze.

Părintele Scurtu fu nevoit să mediteze asupra firii omenești, încărcată cu atâtea slăbiciuni, să vadă cum omul se obicinuieste cu toate, și nu poate fi scos din ritmul normal, schiopătat, al vieții de toate zilele.

Să fie așa și pe front?

La începutul războiului avusese o discuție aprinsă cu doctorul Preda. Condamnau împreună tragedia omenească de a nu putea rezolva nici în «veacul luminilor», conflictele dintre popoare pe cale pacifică. Părintele Scurtu afirma că lumea încă nu-i încreștinată decât cu numele, că *Evangelia* nu admite războaiele, că peste tot orice ucidere, și avea o oarecare nădejde că popoarele culte din apus nu se vor lăsa să mai fie duse la măcelărie. Dacă totuși se va încinge războiul, poate că neamurile cari se bat, vor avea un singur profit: se vor întoarce mai încreștinate de pe front. Pentru că, după el, era posibil ca un om care are moartea în față să nu se schimbe fundamental, să nu-și dea seama care e adevăratul rost al omului în lume, să nu se obicinuiască cu rugăciunea, cu închinarea la Dumnezeu care-i apără viața, chiar dacă mai înainte nu era un credincios.

Doctorul îl combătuse, sceptic. Omul e făcut să se înșele în toate câte credea, zicea el. [...] Popoarele culte se vor supune ordinelor de mobilizare ca și cele sălbătice. «Rezistența» nu se va observa nicăiri. «Cum să nu te supui, când fiecare guvern îți poate pune prin organele polițienești, revolverul în piept?» Și aceasta așa va fi cât va fi lumea!... Niciodată țările nu se vor înțelege

pe cale pacinică. În istoria omenească nu rațiunea conduce – cu atât mai puțin *Evangelia*, ci forța, voința celui mai tare. Iar în cât privește moralizarea prin război a oamenilor, e o himeră tot așa de goală. Da, în teorie, în combinațiile spiritului, putea să aibă dreptate părintele. Numai cât în război nu spiritul se bate, ci forțele instinctuale. Acestea se vor dezlănțui cu mult mai cumplit decât în vremuri de pace. Cine varsă sânge, pentru a nu fi vărsat al lui, cine flămânzește, cine putrezește în noroiul tranșeelor, cine fură și pradă înaintând pe teritoriu dușman, rju se spiritualizează, ci se schimbă în animal, spunea doctorul.

Părintele Scurtu se supăraseră atunci serios pe medic. Era un necredincios, ca cei mai mulți doctori, își zicea el... Nici idee nu are de puterile spiritului, de mijloacele regenerării interne a omului!

Dar acum, era silit să recunoască. Ar fi posibil ca și de pe fronturi să se întoarcă oamenii mai Tâi, dacă aici acasă primejdia în care se află cei duși nu a schimbat satul după cum se așteptase el. Faptul acesta îl întrista adânc, și îi clătina oarecum încrederea în ceea ce învățase în seminar.

Către sfârșitul lui iulie Laura primi o carte poștală din București, care o uimi și o sperie. Cine-i putea scrie din România? Ținea poștala în mână, și nu cuteza să se uite la iscălitură. Scrisoarea trecea prin cenzură. Se vedea și ștampila românească și cea ungurească. Era singură acasă când o primi. Cine? Cine-i putea scrie? se gândi ce cunoștințe avea dincolo? De la ei din sat erau destule femei și bărbați trecuți din vremea de pace în Țară, și cari nu se înapoiaseră la izbucnirea războiului. Între alte femei și o fată, care fusese servitoarea² ei vreo trei ani. Între bărbații rămași dincolo erau doi fini de-ai doctorului, cari își deschisese birturi la periferii și le mergea foarte bine. Unul dintre aceștia felicita de ziua

² În manuscris : servitoarele (n. ed.).

în manuscris urmează indicația greșită: Partea a doua (n. ed.).

numelui în fiecare an pe doctorul, la Sângeorgiu.

Oprindu-se la acesta, cuteză, în sfârșit să se uite la iscălitură. Da, era de la el, de la Petru Suciu, «restaurator» într-o mahala a Bucureștilor. Dar pentru ce-i era adresată ei poștala «finului Petre»? Așa era iscălit «finul Petre».

Scrisoarea era destul de caligrafică, dar cu multe greșeli de ortografie. Era destul de scurtă:

«Stimată domnișoară Laura!

Azi am avut o nespusă bucurie pe care mă grăbesc să ți-o comunic și dumitale, și prin dumneata onor. familiei. A luat la amiază masa în restaurantul meu domnul avocat Ionică, pe care nu-l mai văzusem de patru ani, de la niște Paști când am fost acasă, și am avut onoarea să fiu invitat de onorații mei nași. Era și domnul Ionică la dumneavoastră. S-a schimbat mult de-atunci. E voinic și sănătos, și s-a arătat încântat că a dat de mine. M-am grăbit să vă trimit vestea aceasta știind că veți /fi bucuroși cu toții. Respectele mele nașului, și săru' mâna nașei. Toate cele bune dumitale.»

Nu mai încăpea nicio îndoială că era vorba de logodnicul său. Transfigurată, Laura începu să danseze prin casă, cu poștala în mână. Așa o află doctorița care se întorsese din sat chiar atunci.

— Dar ce-i cu tine, draga mea? - întrebă mirată mamă-sa.

— Ce s-a întâmplat? Apoi, zărindu-i poștala în mână: A, o scrisoare! De la cine?

Fata alergă la ea, o îmbrățișe, o sărută pe amândoi obraji.

— Poftim! Citește! Nici prin vis nu te-ai fi putut aștepta la asta.

— A, de la finul! Și ce-ți poate scrie să te facă să dansezi?

— Citește, te rog!

În vreme ce doctorița citea, Laura o privea țină cu fața plină de soare.

— A! - exclamă deodată mamă-sa - dar e posibil? Cum a putut ajunge în România? Știi că e minunat! Ceva cum nu ne puteam dori!

— Ai văzut?

— Mulțumim lui Dumnezeu pentru purtarea lui de grijă! De-acum poți fi liniștită! Nu-i vorbă, nici în captivitate nu mai era primejdia de pe front, totuși nu se poate compara cu siguranța de acum!

— Nu-i așa? Acum e ca și acasă!

Laura se înduioșe deodată, și sufletul i se înălță recunoscător către Dumnezeu. Și-a plecat urechea la rugăciunile ei, a văzut munca ei din spital, a luat în seamă multele liturgii pe care le-a dat părintele Scurtu pentru paza de rău și sănătatea lui Ionică.

Doctorul fu tot atât de încântat. Știa că fără vești de la el Laura n-ar fi putut rămâne multă vreme liniștită cu el în prinsoare, prin pustietățile Rusiei. De-acum finul lor le va trimite mereu știri de la el. Examină textul din carta poștală și recunoscă că știa să fie foarte precaut.

— Dar cum l-o fi aflat pe finul Petru? - întrebă Laura.

— Cred că o știa încă de la Pastile acelea când finul a fost la noi. Atunci finul și-a descris pe larg «restaurantul». Îmi aduc aminte că ne spusese și ce firmă are: «La ardeleanul. Proprietar Petre Suciu».

— Adevărat - zise doctorița zâmbind. - îmi aduc și eu aminte.

— A fost un noroc că l-a aflat. Altfel cum ne-ar fi dat de veste?

— A, se aflau ele mijloace! în sfârșit, nu e un dezertor din armată, ci unul căruia i-a reușit să scape din captivitate. Mă mir însă cum i-a reușit să scape! Trebuie să fi trecut prin multe peripeții.

— Ori, poate, a căzut prinsonier pe undeva pe aproape de granița României! - zise fata.

— Nu cred. În asemenea caz nu era nevoie de mai mult de-o jumătate de an să ajungă în țară.

Hotărâră să nu spună știrea decât părintelui Scurtu, de discreția căruia erau convinși.

Peste vreun ceas doctorul zise, continuându-și gândurile:

— Poate să fie și vreun semn mai mare.

— Ce semn?

— Venirea lui în Țară. Poate în Rusia se știe că România intră în război alături de ea. În cazul acesta cred că și trecerea lui în România va fi fost mai ușoară.¹

XVII

În după-amiaza duminicii de la 20 august 1916, intelectualii din comună discutau în grădina doctorului Preda, lângă un pahar de vin, un articol reprodus de *Gazeta Transilvaniei* din *Noua revistă română* ce apărea la București. Un publicist din Țară, cunoscut lor din articole de critică literară publicate mai înainte în revista *Luceafărul*, scrisese, sub forma unui interviu cu o personalitate «străină de partidele politice», un articol intitulat *Politica domnului Brătianu*. Acest interviu, foarte lung, îl reproducuse *Gazeta* de la Brașov, singurul ziar zilnic ce mai apărea acum, și pe care, afară de directorul Giurca, îl abonaseră de curând și doctorul Preda și părintele Scurtu.

Erau numai trei în jurul măsuței din filigoria din grădina doctorului: acesta, părintele Scurtu și directorul școlii. Notarul Danciu fusese chemat, dimpreună cu toți notarii din prețură, la prim-pretorul în chestii oficiale, învățătorii Leon Marele și Vasile Stoica erau mobilizați din mai.

Era o după-amiază senină, cu cerul înalt. Fusese căldură dogoritoare peste zi. Acum, spre seară, adia o boare ușoară. Doctorul își ceru scuze și rămase numai în cămașă, așa cum îl aflară cei doi când intrară în grădină.

Fusese la doi bolnavi în după-amiaza aceea și nu se mai putea răcori.

În starea sufletească a directorului Giurca se produsese o schimbare de la mobilizarea celor doi colegi.

01 îngrijorare ascunsă, un fel de presimțire nedeslușită îl neliniștea. Nu s-ar putea ca într-o bună zi să-și bată joc și de el, și, cu toată vârsta înaintată, să se trezească și el mobilizat? Între împrejurările de acum, în vecinica lui preocupare de intrarea României în război, o asemenea eventualitate îi părea un lucru împotriva firii, care îl revolta. Își aducea toate argumentele posibile împotriva unei astfel de eventualități - între altele faptul că școala cu patru puteri didactice, nu putea rămânea cu o femeie, și mai ales «fără director». Totuși nu-și putea risipi îngrijorarea. Avea senzația că o primejdie îl pândește. Nu putea preciza dacă mobilizarea sau altceva.

La indispoziția lui mai contribuia și împrejurarea că rămăsese la școală numai el și doamna Lupea. Dacă până la începutul noului an școlar colegii lui nu vor fi demobilizați - și era sigur că nu vor fi - cum va aranja cursurile și, mai ales, ce spor va mai putea arăta în anul următor? Va ajunge să se compromită acum către sfârșitul carierei de dascăl.

Exaltarea de mai înainte nu o mai arăta, încă de mai înainte, între intelectualii satului - de când îl ofensase greu doctorul cu observarea ce-i făcuse, dar acum părea chiar deprimat, și numai câteva păhărele de vin bun îl mai înviorau. Îmbătrânise mult în timpul din urmă.

Ei citiseră toți trei articolul reprodus de *Gazeta Transilvaniei* încă înainte de amiazi, și acum erau toți trei de acord că cuprinsul lui era de o mare importanță, mirându-se că cenzura a lăsat să fie reprodus.

Părintele Scurtu ținea morțiș că nu-i vorba de nici un interviu cu «o personalitate străină de partidele politice», ci că articolul e scris de însuși Brătianu sub această formă pentru a-și legitima politica sa de la începutul războiului până acum, după trecere de doi ani.

Doctorul Preda era convins că Brătianu nu scrie articole sub nicio formă, dar acesta ar putea fi inspirat într-adevăr de el. Nimeni, în decurs de doi ani, n-a legitimat mai strălucit politica lui decât argumentarea

atât de logică și temeinică din articolul reproduș.

Directorul Giurca se mărgini să spună că-l socotea de mare importanță. Dar se vedea că nu era însuflețit de el.

La un moment al discuției părintele Scurtu scoase ziarul împăturit din buzunar.

— Să-mi dați voie, domnii mei, cine altul decât însuși prim-ministrul României a putut răspunde atât de categoric și cu atâta mândrie la întrebarea pe care însuși și-a formulat-o, anume că ce a urmărit până azi dl. Brătianu cu politica sa externă? E o întrebare pe care, trebuie să recunoaștem, și-a pus-o toată lumea, și în Țară, și la noi, și în străinătate.

El citi răspunsul: «A urmărit ceea ce a împlinit: să rămânem mai întâi de toate spectatori, spre a vedea ce este acest conflict european, cum se aleg părțile și cu ce preț, ce interese sunt în joc și unde se tinde».

— Numai Brătianu putea răspunde în astfel de termeni - spuse apoi părintele Scurtu.

— Tot aici ajungem și dacă presupunem că articolul nu e scris, ci numai inspirat de el - vorbi doctorul.

— Să-mi dai voie! Lucrurile cuprinse aici sunt de atâta importanță încât nu le-a putut lăsa să le redacteze o persoană străină. Și, întreg articolul, dezvăluie omul: nici după citirea lui cât de atentă și repetată nu se poate ști ce va face România în viitor. E o diplomatie perfectă cuprinsă aici. Cred că din motivul acesta l-a și lăsat cenzura să apară. Și, apoi, iată precizări pe care nu le poate ști oricine, ori, dacă le știe, nu oricine cutează să le facă!

— Ce precizări? - întrebă directorul.

— Asupra pactului cu Tripla Alianță, cu Puterile Centrale. Iată cum lămurește el ceea ce a fost discutat adeseori în acești doi ani și mai ales la începutul războiului, ce s-a întâmplat cu pactul, în ce a consistat: «Nu cred că aveți până azi știrea că el (pactul) s-ar fi denunțat oficial. Faptul însă că erau în alianță, nu

implica și imediata noastră intrare, *atâta timp cât hoărârea de război se luase fără consultarea noastră*. Neluând parte nici la gruparea centrală nici la cea cuadruplistă, la consfătuirea atât pentru necesitatea începerii războiului, cât și pentru scopul ce urmărește, noi *trebuia* să rămânem spectatori. Fiindcă *am putut* să rămânem spectatori, că suntem *realmente* liberi.»

— Ei, cine putea face asemenea precizări și îndreptățit să tragă asemenea concluzii decât cel mai bine informat bărbat politic al țării, care știe ce știe! - se înflăcăra părintele.

— Cum: știe ce știe? - întrebă doctorul.

— Că ni s-a recunoscut de către amândouă taberele că «suntem realmente liberi». Cine putea face asemenea declarație decât omul perfect informat? Cine poate spune că «*am putut* să rămânem spectatori», decât unul care știe că s-ar fi putut întâmpla și altfel? Să fie silită România dintr-o parte sau alta să intre imediat în război?

— Cum să fie silită? - întrebă enervat directorul.

— Să fi intrat pe teritoriu românesc fie armate rurești, fie austriece!

Directorul se roși pe-o clipă.

— Să fi intrat, numai să fi putut! - zise el cu pasiune.

— Adevărul e - spuse doctorul - că lumea n-a cunoscut pactul secret al României cu Puterile Centrale. Că trebuia să fie și ea consultată înainte de declararea războiului. Așa se explică mai ușor neutralitatea României.

— Pentru mine nu-i mai ușor defel. Cu pact sau fără pact, România trebuia să intre în mersul istoriei - zise directorul.

— Domnilor, din întreg articolul se vede limpede că a ieșit din însuși capul lui Brătianu. Ascultați ce spune după ce recunoaște că având un pact cu Puterile Centrale România trebuia să aibă o înțelegere și cu Rusia, pentru a câștiga echilibrul necesar neutralității. S-a spus că o astfel de atitudine ar fi imorală. Și ce

răspunde Brătianu? «E *singura*, național, adevărat morală, față de revendicările noastre de *ambele* părți!» Domnilor, pentru ce n-a publicat articolul acesta la începutul războiului? S-ar fi lămurit toată lumea de-atunci. Nu ne-am fi agitat nici noi atâta. Pentru că noi nu ne-am prea gândit la «revendicări de ambele părți». Și iată, România le are, și cutează să spună în fața lumii întregi. A, și cum precizează mai la vale, să vedeți!

— Dar am citit și noi articolul – zise indispus directorul.

— Știu. L-am citit și eu de două ori până acum, dar nu strică să ne mai oprim la unele pasagii. E cel mai important articol ce s-a scris asupra atitudinii României de la izbucnirea războiului. Nu știu, dar am mereu sentimentul că, publicându-se chiar acum, trebuie să fie cu un anumit înțeles. Îmi pare o clarificare oficială de importanță istorică. Parcă ar face o punte între ce a fost și ce va veni. Pare un fel de legitimare pentru trecut și pentru viitor.

— Mi-a făcut și mie o impresie asemănătoare – zise doctorul.

— E o diplomatie savantă, și atâta tot, fu de părere directorul.

— Vă rog să vă concentrați asupra pasagiului acesta, ce urmează după obiecția presupusă că România – cu revendicări de ambele părți ar fi în situația măgarului lui Buridan. Iată ce spune: «Neapărat (am fi în situația măgarului) dacă *am muri din pricina indeciziei*. Indecizia noastră de până azi a fost însă *tocmai* ca să nu murim; pentru salvarea existenței noastre în primul rând, și în al doilea rând, pentru statornicirea în fața lumii a pretențiilor noastre *de a revendica ce este românesc de ambele părți* fără deosebire. Am stat la mijloc *tocmai ca să se știe că tindem la ce este românesc de pretutindeni*; iar prin faptul că am putut sta neutri timp de doi ani, *revendicările noastre față de toate ținuturile locuite de români au primit o confirmare europeană*. Ați auzit,

domnilor? E nemaipomenit *1* îndrăzneala aceasta numai Brătianu o putea avea! Trebuie să fie foarte mărgeniți cenzorii unguri cari au lăsat să se strecoare întreg pasajul acesta, care, după mine, e echivalent cu o declarație de război. Revendică *toate* ținuturile locuite de români! – se entuziasma părintele Scurtu.

— Declarație de război pe două fronturi? – zâmbi doctorul.

Pe două fronturi, nu! Dar lămurește mai jos. Eu aș tăia și aș pune în cadre în casa fiecărui român articolul acesta. E tare! E superb! E bărbătesc. E un crez național! Iată ce spune mai departe în legătură cu cele două fronturi: «Tocmai aici e încă avantajul neutralității noastre de până acum. Numai astfel, *prin greutatea deciziunii noastre*, am impus că nu renunțăm la românii noștri, *nici la cei subjugați* de puterile cu care vom merge. Față de o astfel de politică precum e aceea pe care o duce azi România, niciun ținut românesc subjugat nu va putea să deznădăduiască că a fost părăsit de patria mamă. Vor fi reintegrați țării aceia pe care împrejurările îi vor favoriza, putem câpăta însă și pentru ceilalți libertăți naționale – ca să bine voim să ne aliem – sau în cel mai rău caz: *rămâne istoric* că nu i-am uitat. Rămâne istoric și pentru prima oară *valabil mondial* că îi revindecăm pentru mai departe!»

Părintele Scurtu puse gazeta pe masă.

— E extraordinar cum a lăsat cenzura ungurească să fie reprodus acest articol, strigă el cu entuziasm. E o precizare istorică în fața lumii asupra voinței din viitor a României. Cum vor mai putea crede vreodată ungurii că noi nu suntem și nu vom fi iredentiști;! Brătianu spune limpede: «vor fi încorporați la patria mamă!» S-a isprăvit cu orice politică de duplicitate pentru românism! Ne-am îndușmănit pe veci și cu ungurii și cu rușii! Dar e limpede că așa trebuie să fie.

Când isprăvi, avea lacrimi în ochi. Sorbi din pahar, și luându-și batista și părând a se șterge de sudoare, își

zbici ochii.

— Îmi pare că ceva asemănător era și în cuvintele fruntașului nostru înrolat în armată, când a spus că noi va trebui să trăim și în viitor, și să ne întărim de pe acum pentru acest scop. Asta ar fi în cazul că România ar merge cu Puterile Centrale [...]

— Nu cred! Fruntașul nostru părea convins că România rămâne neutră și că noi trebuie să ne impunem drepturile naționale cu tragerea în cumpănă a faptelor de vitejie a soldaților noștri, și prin propria noastră putere. El pare a nu se fi gândit la rolul «patriei mame», cum numește Brătianu România, în câștigarea de către noi a drepturilor naționale. El părea convins că România va rămâne simplă spectatoare până la sfârșit, în vreme ce eu din articolul lui Brătianu văd cu siguranță că nu va rămâne.

— Parcă eram de acord cu toții că nu se poate ști din el.

— Nu se poate ști cu cine va merge, dar că va intra în război este cert după acest articol. A spus limpede că România nu va muri de inaniție ca măgarul lui Buridan. Orice s-ar întâmpla, eu aș pune articolul acesta în toate cărțile de citire din toate școlile românești, și la noi și în Țară. Nu ești de aceeași părere, director?

— Nu sunt - spuse cu tristețe Giurca. Eu nu pot să cred în două lucruri deodată. Asta e diplomație savantă, am mai spus! Cum să pui articolul în cărțile de citire? Te-ar lăsa cineva? Dar și să mă lase nu l-aș pune! Duplicitatea nu-i un element de educație.

Se isprăvise vinul din sticlă! și doctorul se ridică să mai aducă.

— Nu! îți mulțumim, doctore. Am băut destul. Ar fi și timpul să plecăm - zise preotul.

Directorul îl privi supărat.

— Dacă vrea doctorul! Dacă mai are plăcere de un pahar de vin! - zise el.

— Mai am. Socot și eu că-i un eveniment interviul

acesta. Nu știu cum am face să-l citească și Leon Marele.

— A, pe el nu-l mai interesează acum nimic - zise părintele Scurtu. Mi-a scris că-i o fericire să se mărginească a privi cum sar «japonezii» lui în baltă subt pod, și să nu se mai gândească la nimic.

— Hm! Asta seamănă a desperare - răspunse doctorul pornind cu sticla goală.

— Se pare că izolat cum va fi la postul lui, nu are nicio crâsmă prin apropiere. Dar cred că i-l putem trimite cu poșta. Ce a apărut cenzurat într-un ziar poate ajunge și la el.

Rămași singuri în grădină tăcură un răstimp. Preotul luă ziarul de pe masă, îl împături și-l puse în buzunar.

— Se aude că în curând vor mai chema un contingent - zise el deodată.

— Cum să mai cheme? Până la câți ani au de gând să meargă? - întrebă nelinii directorul.

— Se spune că până la șazeci. Glotași, vezi bine, la servicii auxiliare, la trenurile de aprovizionare, la săpat de tranșee.

Directorului îi mai lipsea un an din șazeci.

— Li strânge rău catarama - zise el. Dacă în anul al treilea de război intră sexagenarii, în al patrulea nu vor mai avea pe cine duce.

— Ce? Crezi că va mai ținea și în al patrulea? E absurd! Se macină cu toții.

— Va ținea până nu va intra România. Nu se poate isprăvi și noi să rămânem cum am fost. Ar fi contra naturii!

— Da, numai cât după precizările din articolul acesta nu mai putem fi așa de siguri încotro va porni România.

— Spre Carpați. După credința mea, e sigur.

— Să dea Dumnezeu! [...]

Sosi doctorul cu vinul din pivniță. Sticla se aburise pin-a venit cu ea.

— Domnilor, dacă nu e cu supărare, să lăsăm acum

discuțiile. Ne aduce Laura ceva de îmbucat și să nu lăsăm vinul acesta să se încălzească. Și, să sperăm cele mai bune ca și până acum. De altfel Laura a primit o scrisoare de la niște fini din București - sfârși doctorul privind cu înțeles la părintele.

Laura sosi îndată aducând friptură rece, slănină, brânză, pâne și ceapă. Era veselă, cu fața luminoasă, cu ochii plini de râs.

— Să mă iertați - zise ea - venind cu brațele încărcate cu farfurii, cu tacâmuri. Sunt singură și tata mi-a spus că aici lumea moare de foame.

— De foame și de sete! - se învioră directorul odihnindu-și ochii pe chipul frumos al fetei.

Laura era într-o «ușoară haină de casă, de-o culoare bătând în albastru, cu brațele goale, cu părul blond împletit în plete grele, lăsat pe spate. Deși era destul de voinică la trup, după fața delicată și fragedă: părea aproape o copilă.

Puse înaintea fiecăruia câte două rânduri de farfurii, tacâmuri.

— Ce trist e că nu-i aici și domnul Leon și Stoica i îmi lipsesc mereu! Vă stătea mai bine când erați mai mulți împrejurul mesei - zise fata isprăvind.

— Numai să nu rămânem și mai puțini - zise directorul.

— Cum așa? Pe cine să mai mobilizeze?

— Poate pe mine! Se vorbește că în curând o să-i cheme pe oameni până la șaiszeci de ani.

Laura râse.

— Poate se pune în fruntea lor însuși împăratul - zise ea.

— Așa spune părintele că se vorbește între oameni.

— Și să știți că ce se aude se și întâmplă. Se pare că masele mari de când a început războiul au o agenție secretă de știri. Dar bine că veni vorba! Ce ne mai scriu finii din București. Laura? Trebuie să știi că de-o vreme ei scriu mereu Laurei, nu nouă.

— Din precauțiune - zise părintele.

— A corespunda cu o fată nu-i așa de primejdios în vremuri ca cele de azi.

Directorul nu știa nimic, ca și notarul, despre sosirea în România a logodnicului Laurei, numai preotul știa. Întrebă de ce fini e vorba, și-i aminti numaidecât, și fu deodată foarte curios să vadă o scrisoare venită din București, din Țară. Îi spuseră cuprinsul și Laura și doctorul, era un scris cu tâlc, evident, și care se interpreta în legătură cu intrarea României în război.

— A, asemenea lucruri am mai auzit eu - zise doctorul.

— Nime nu are curajul să spună pe față, toți recurg la metafore și la simboluri.

— Dar altfel nu le-ar lăsa cenzura, zise preotul.

— Dacă nu le lasă, mai bine să nu mai scrie! De altfel e aproape același cântec în toate. Mi-au spus câțiva colegi cari au primit scrisori de dincolo. De la începutul războiului, aceeași poveste: «Unchiul a fost bolnav, dar acum s-a ridicat din pat!» «Mătușa Marie își face pregătirile să vie acasă». «Verișoara e cuprinsă încă cu treabă aici, dar în curând va veni să vă vadă». Și așa pe rând. Dar în definitiv nu spun nimic. Nimic ce să nu știm și noi! Eu însă n-am văzut de când a început războiul nicio scrisoare din Țară, și asta aș vrea să văd t

Doctorul schimbă o privire cu fată-sa. Se pare că se înțeleseseră, căci el zise:

— Adu-o Laura.

Fata veni cu ea. Era o scrisoare închisă. Directorul - destul de amețit la vremea aceea de vinul bun al doctorului - o luă din mâna fetei, o privi cu atențiune și pe-o parte și pe alta, examinează îndelungat marca roșie cu chipul regelui Ferdinand, apoi o apropie ușor de buze și o sărută. O lacrimă i se ivi în ochi, dând plicul Laurei.

— Dar nu ești curios să vezi ce scrie? - întrebă emoționat doctorul.

Giurca clătină din cap că nu.

Totuși Preda scoase hârtia din plic, și trecând peste primele rânduri în care era vorba de avocatul M. – care-și aflate o slujbă – începu a citi «Veți mai ști, iubiți nași că în curând o să avem o nuntă în familie, la care ne vom lua îndrăzneala să vă invităm și pe dumneavoastră».

— Numai să mai putem veni – întrerupse deodată directorul spre marea surprindere a doctorului – care credea că pe Giurca nu-l mai interesează ce era în scrisoare. De altfel – continuă directorul – am mai auzit și povestea asta cu nunta. Nunta va fi de bună seamă! Întrebarea este numai cine va lua parte la ea?

Presimțirea aceea întunecată care-l urmărea de câțva timp, i se trezi din nou.

— Ce vorbe sunt acestea, directore? – se miră Preda.

— Te gândești la mobilizările până la șaiszeci de ani?

Giurca nu răspunse îndată. Bău un pahar de vin, și zise;

— Mă gândesc... La toți cei plecați de doi ani în război. Da, mă gândesc că până va veni România puțini va mai afla acasă. Nu e vorba numai de mine, ci și de tine și de părintele și de alții...

Doctorul nu mai continuă cititul scrisorii, ci i-o dădu Laurei.

— Dintr-odată așa de pesimist, domnule director? – zise fata.

— Pesimist nu, nenorocit însă, poate!

— Ei, comedie ca asta – făcu părintele. Îl priviră cu toții pe director. Glasul îi era schimbat, foarte grav.

— Nu-i nimic – zise el – simțind toate privirile ațintite asupra lui. Iac-asa, mi-a venit și mie o slăbiciune.

Își umplu paharul, închină cu toții urând:

— Să trăiască nunta și nuntașii, domnii mei!

Apoi se rezemă deodată de speteaza scaunului și începu să cânte imnul la *arme* a cărui melodie numai el o știa în tot satul. Nu-l mai cântase între alții de vreun an și jumătate, când se întâmpla să fie în chef mare. Dar acum, deși amețit, nu era beat.

În înserarea care se lăsase cântecul se înălță puternic în grădină, se putu auzi pe uliță până departe. Îl cântă cu o pasiune necunoscută încă de cei prezenți. Părea că-și varsă tot sufletul în el. Era cu ochii închiși, cu capul zvârlit pe spate. La ultimele versuri sări în picioare și începu să dea tactul ca și când ar fi avut un cor în față. Pe urmă se lăsă frânt pe scaun.

Părintele Scurtu și Laura aveau lacrimi în ochi. Doctorul păru de nepătruns. Multă vreme nu mai zise nime nimic.

Într-un târziu directorul deschise ochii, izbi cu pumnul în masă:

— Doctore, să mai vină o litră! – strigă el.

Către miezul nopții Preda îl duse de subsuoară până acasă. Părintele Scurtu plecase de mult. Laura adormi abia înspre zori în noaptea aceea. În vis asculta mereu fragmente din imnul la *arme*. Se trezi și dimineața cu melodia în urechi, și o urmări încă zile în șir.

XVIII

Peste o săptămână, luna, era Sfântă Maria Mare și zi de târg de vite anual în comună. Duminica la liturgie, părintele Scurtu vesti poporului că în ziua următoare va începe slujba la șase dimineața, ca de obicei în ziua târgului. De vreo zece ani satul câștigase drept de târg de țară, de două ori pe an, la Sfântă Maria Mare și la Bunavestire. Pentru economia de vite era un centru bun. Satele de la poalele munților, înzestrate cu pământ arabil mai puțin și mai sărac, creșteau multe vite. Aveau pășuni și finețe întinse în munți, și chiar hotarul satului îl formau, cel puțin în jumătate, fânațele. Mai de mult sătenii țineau și oi multe, dar de când se împutinaseră pășunile în Țară și greutățile transumanței ajunseseră tot mai mari, țineau mai multe vite cornute.

Se țineau aici, de două ori pe an, târguri tot mai bune, începuseră a veni negustori și din depărtări. Se ținea, în aceeași zi, și târg de mărfuri, acesta însă nu ajunsesese la o oarecare însemnătate până acum. Abia se

desfăceau în piața din centrul comunei, înaintea cazărmii în care fusese instalat spitalul, cinci-șase șetri cu mărfuri, și vreo două-trei cu turte și cu mărunțișuri.

Deși părintele Scurtu începu slujba de dimineată, veniră puțini bărbați la biserică, femei însă veniră aproape în numărul obicinuit. În schimb nu era niciun copil. Se sculaseră cu toții cu noaptea în cap, odată cu părinții. Târgul era o zi mare pentru ei, și n-ar fi lipsit unul. Ajutau părinților cari duceau vitele la târg, și adeseori puteai vedea prin curți, de dimineată, copii cu ochii umflați de plâns. Se despărteau cu greu de avutul lor, fiecare avea o vită favorită, un vițel. Alții, ai căror părinți nu duceau nimic la târg, umblau în grupuri mici printre vite, pe drumul larg de lângă locul din marginea satului unde se adunau vitele, și admirau boii frumoși sau vacile lăptoase, ori se opreau cu ochii plini de bucurie în fața unui vițeluș. Unii, cu doi-trei bani în buzunar, zgăurau în jurul șetrelor cu turte și cu mărunțișuri sclipitoare.

Slujba în biserică se isprăvi pe la șapte jumătate. Se grăbea și diacul din strană, având să iasă în târg cu o pereche de juncani. Părintele Scurtu vorbi vreo cinci minute numai despre sărbătoarea zilei. Știa că oamenii abia așteaptă să iasă. Fără predică tot nu-i lăsa, fiind obicinuit să cuvinteze în toată duminica și serbătoarea, și la liturgie și la vecernie. Pentru el predica ajunsese parte întregitoare a slujbei, și nu se simțea bine fără ea.

Când ieși din biserică, afară, în cimitirul cel vechi dimprejur, plin de pruni bistriți, era încă răcoare. Otava, cosită în ajun, se celise puțin în căldura de ieri și umplea văzduhul de mireasmă. Prunii erau încărcăți, cu crengile plecate. În două-trei săptămâni le puteai culege. O să facă, pe lângă lictar, vreo patruzeci-cincizeci de litri de rachiu, își zicea părintele, privind mulțumit prunii încărcăți de roadă.

Era numai singur între pruni. Lumea se mistuise repede. De altfel ieșea totdeauna cel din urmă din

biserică. Avea obiceiul să rămână să se roage, după slujbă, zece minute. Obiceiul îi rămăsese încă din seminar, unde era obligatorie adorația de după sfânta cuminecătură. Dar pe pe lângă obicei, simțea și o datorie și o plăcere să se cufunde într-o scurtă meditație sau rugăciune. Avea mereu senzația în cursul liturgiei că nu-i destul de atent, destul de pătruns de ceea ce săvârșea, că i se prea împrăstie gândurile, că-i prea fură atenția când cântările din strană, când propriul său glas, când actele rituale ce le săvârșea – forma lor externă, nu esența lor – când credincioșii din biserică. Era adeseori «distras», fără voia lui, și își descărca necazul adeseori asupra neputinței omenеști care nu-l lăsa să rămână concentrat nici vremea cât ținea liturgia.

Așa că rugăciunea și adorarea de un sfert de ceas de după liturgie avea să-l reabiliteze puțin în ochii proprii. Acum era singur în biserică, nu-i mai era legată atențiunea de nicio formă rituală.

Totuși adeseori se scula de pe treapta altarului unde îngenunchea, cu sufletul destul de uscat. Emoția religioasă, simțirea pătrunsă, nu se apropiau de el după voia lui. Se convinsese că contemplația adâncă, contactul mistic cu divinitatea, nu era în puterea omului, ci în darul Domnului, își zicea el. Ceea ce nu-l descuraja însă, și își făcuse lege să încerce mereu această apropiere de ceea ce – după el – era inima misiunii și a vieții preoțești. Câteodată i se da să simtă contactul mistic după care rămânea, și se mulțumea cu atât. Își spunea, cu toată sinceritatea că nu-i vrednic de mai mult, că nu se poate pregăti cum se cuvine pentru primirea darului.

Și cântăreții. de strană și crâznicul și clopotarul se obicinuiseră cu întârzierea lui în biserică. La începutul păstoririi lui le-a părut ciudat, pentru că înaintașul său abia apuca să iasă din biserică să aprindă o țigară. Fusesse un fumător pătimaș.

În dimineața aceasta de Sântă Marie se opri și în pruniștea din jurul bisericii mai mult decât de obicei.

Mormintele vechi nu se mai cunoșteau de mult. Mai străjuiau vreo zece pietre funerare strâmbe, cu inscripțiile măcinate.

Numai în dreapta altarului se cunoșteau încă bine mormintele alor doi preoți localnici, pe crucile de piatră ale cărora scrisoare se putea descifra încă. De jur-împrejur vechiul cimitir, pruniștea de acum, era înconjurată cu un zid înalt de peste doi metri, din bolovani de piatră.

Era o răcoare plăcută subț pruni, deși soarele începea să ardă în seninul înalt. Părintele Scurtu cercetă prunii pe rând în jurul bisericii. Da, va avea o bună recoltă. Se opri și șezu pe o laviță, lângă biserică. Își dădu seama că nu numai răcoarea îl reținea aici mai mult decât de obicei, ci și mireasma îmbătătoare de otavă celită. Văzu că încălțăminte îi era udă de rouă – în jurul bisericii mai era și otavă bătucită de copii care nu putuse fi cosită.

Pereții bisericii luminau tare, albi în razele soarelui. Regreta din nou, ca de atâtea ori, că în firidele mici, de subț strășină, de jur-împrejurul bisericii fuseseră văruiete și chipurile colorate de sfinți, abia se mai putea distinge câteva, în apropierea turnului. După zugrăveala din bolta de subț turn care era încă bine păstrată, trebuia să fie și în firidele celelalte pictură tot așa de frumoasă. Cea de pe pereții interiori ai bisericii era ștearsă, mângălită până la nerecunoaștere la înălțimea omului. Cea de pe boltitura de piatră era rău afumată. Se cunoștea încă destul de bine numai pe la mijlocul pereților.

Era pictată la sfârșitul veacului al optsprezecelea, pe când se puneă încă mare preț pe zugrăveala bisericilor, și era mult superioară picturii din bisericile ce se clădeau acum.

Părintele Scurtu se gândise adeseori cum ar putea restaura pictura interioară și zugrăvi firidele exterioare.

Vorbise cu vreo câțiva zugravi de la oraș, dar niciunul nu voise să-și ia sarcina. I-ar fi plăcut să poată

afla un zugrav din Țară, despre care auzise că sunt încă meșteri buni.

Acum se gândi din nou că trebuie să facă ceva. Auzise, în timpul din urmă, vorbindu-se de un pictor român care lucrează și la biserici. De vreo doi ani puseseră și ceva bani de-o parte. Poate n-ar trebui să aștepte până vor aduna toți banii. Ar putea face, în sfârșit, o repartiție pe popor. Se ridică de pe laviță cu gândul să-i scrie acelui pictor, a cărui adresă o avea de vreo lună.

Când se apropie de porțița din zid, deasupra căreia străjuia crucea, văzu intrând pe servitorul școlii, pe Nicodim. Era cu capul gol, încins peste cămașă cu ștergarul lat, și desculț. Venea cu pași largi, uitându-se în pământ, adus de spate. Când îl văzu pe preot, ridică spre el o față speriată, cu fruntea îngustă îmbrobonată de sudoare. El începu de departe încă să facă semne cu brațele și să boscorodească ceva de neînțeles.

— Ce-i Nicodime? Ce este? - întrebă părintele apropiindu-se de el.

Omul începu să vorbească iar, dar preotul nu putu înțelege decât numele «domnu' director». Când era emoționat Nicodim repezea vorbele una într-alta, mâncându-le silabele.

— Ei bine, ce-i cu domnul director?

Nicodim, lângă preot acum, ridică ochii speriați spre el.

— L-au dus! - reuși el să spună dând desperat din mână.

— Cine l-au dus?

— Jindarii!

Părintele Scurtu simți străbătându-l un fior.

— Ce vorbești, măi Nicodime? Când l-au dus?

— După miezul nopții! Am trecut mai înainte, așa într-o doară pe la școală, că nu aveam treabă, și am găsit-o pe doamna plângând.

— Ce tot spui, omule! De ce să-l ducă jandarmii? L-

au chemat poate la armată.

Nu! Doamna zice că l-au dus în temniță. Când au venit la școală mai aduceau cu ei legați și pe judele și pe Ion Oprea. L-au legat de mână și pe domnu' director și au plecat, suduind mereu, cu toți trei.

— Ți-a spus așa doamna Giurca?

— Vezi bine! cine să-mi spună! zice că abia trecuse de miezul nopții când au venit. Și nu l-au lăsat să-și ieie nici haine, nici de mâncare. Cei doi încă nu aveau nicio traistă în spate. I-au ridicat din așternut!

— Ei, asta-i bună! Și unde-i vor fi dus!

— N-au spus nimic. Doamna zice că i-au dus în temniță.

— Tu vii de la școală de-a una aici?

— Da! M-a trimis doamna să-ți spun, să vezi ce-i de făcut.

— N-ai trecut pe la mine?

— Nu!

Preotul se mai liniște. Se temuse că Nicodim îl va fi căutat acasă și-i va fi spus și preutesei.

— Mare comedie, măi Nicodime!

— Mare, dar este una și mat mare!

— Ce mai este?

— La școală am venit din târg. Am fost și eu să văd cum se pornește. Dar târgul stă pe loc. Nu se poate face nicio vânzare.

— E prea de dimineață încă!

— Nu! Tot târgul vorbește că azi-noapte România a trecut munții.

Părintelui Scurtu i se opri răsuflarea. Se făcu palid și câteva clipe nu putu scoate o vorbă.

— Așa vorbește tot satul! - adaose Nicodim - părăndu-i-se că preotul nu-l crede. I-am spus și doamnei directorului și a început să plângă și mai rău, după ce i-am spus.

Preotul tăcea mereu. Apoi, își ridică pălăria, se întoarse spre biserică, și se închină. Se închină după el și

Nicodim, neștiind ce să creadă.

— Doamne mulțumescu-ți, Sfântule și Bunule - oftă preotul cu lacrimi în ochi, făcându-și cruce.

— Da' bine, cu domnu' director cum rămâne? - întrebă Nicodim încurcat.

— Dacă l-au ridicat jandarmii, e semn că vestea cea de a doua e adevărată.

— Vezi bine că-i adevărată! Toată lumea vorbește numai de asta. Și, în târg, nime nu vinde, nime nu cumpără. E un târg din care nu se va alege nimic. Au venit oamenii în zadar cu vitele.

— Atâta pagubă! - oftă părintele Scurtu.

Și porni sprinten spre casa parohială, după ce încuie portița din zid. Nicodim abia se ținea după el.

— Da' ce să-i spun doamnei directorului? - strigă Nicodim în urma lui.

— Spune-i că trec eu numaidecât pe acolo!

— Atunci e bine! Așa am să-i spun. Că eu mă grăbesc din nou la târg.

Părintele nu-și dădu seama cum a ajuns până acasă.

Nastasia îl aștepta cu cafeaua cu lapte pe masa din verandă. Toată vara mâncau acolo.

— Mult ai mai întârziat azi, dragul meu! Nu ești curios și tu să vezi ce-i prin târg?

Dar preotul o luă în brațe și începu s-o învârtă pe sus de câteva ori.

— Vai de mine! dar ce-ai pățit? - întrebă ea uimită.

— A intrat România, Nastasia! - strigă el și iar începu s-o învârtă pe sus.

— Doamne sfinte! Astâmpără-te. Te vede slujnica. Dar de unde știi?

— Tot satul vorbește.

— Tu nu vii de la biserică?

— Ba de la biserică.

— Atunci de unde știi că vorbește satul?

— A venit la mine Nicodim și mi-a spus.

— Ei, pe vorbele lui Nicodim!

— A fost în târg. Nu se face nicio vânzare, nicio cumpărare.

— Va fi un zvon! Câte zvonuri n-au mai umblat de doi ani!

— Nu! De data asta a intrat! Vin Nastasia, vin!

— Și el începu să se învârtă acum singur prin verandă.

— Griji că răstorni masa! Astâmpără-te omule! Ce-ți să creadă slujnica?

— Ea n-a auzit nimic? Voi n-ați auzit nimic?

— De unde să auzim? N-am ieșit din curte, și n-a venit nime la noi. Tot satul s-a scurs spre târg de dimineață. Tu chiar crezi?

— Cum să nu cred! Azi-noapte a intrat! Azi-noapte, puțin după miezul nopții, au ridicat jandarmii pe directorul și încă pe doi, pe primarul Roșu și pe Ion Oprea.

Fața Nastasiei, albă și fragedă, se făcu ca pământul.

— Tot Nicodim ți-a spus?

— El. L-a trimis la mine doamna Giurca. Spune că femeia plânge mereu.

— Hm! Poate-i adevărată vestea cu România - zise încet preuteasa.

Părintele Scurtu își dezbracă repede reverenda și se îmbracă în haina obicinuită, în «civil canonic», vestă închisă la grumazi, și o redingotă sură. Își luă pălăria și bastonul.

— Trebuie să văd și eu ce-i. Și mai întâi trebuie să trec pe la doamna Giurca. I-am trimis vorbă cu Nicodim.

—» Știu eu! Poate ar fi mai bine să rămâi acasă. Dacă l-au ridicat pe directorul și pe cei doi...

— N-avea frică! Pe mine n-o să mă ridice nimeni!

Și el porni ca o furtună.

Nastasia rămase o vreme stâlp în mijlocul verandei. Privea în gol. Părea că i-au fugit toate gândurile. Un scâncet de copil mic se auzi într-o odaie. Tresări, își făcu cruce, și intra în casă.

Cafeaua cu lapte, cu o prescură, rămaseră neatînse pe masă.

Doamna Giurca nu auzise ciocănitul preotului. Când îl văzu intrând, izbucni în plâns. I se schimonosi urât fața. Avea o fizionomie pentru care plânsul părea ceva împotriva firii.

— Doamne, Dumnezeule! Doamne-Dumnezeule! - se văicărea femeia.

— Nu-i vreme de plâns, doamnă Giurca! Întărește-ți inima! De doi ani tot așteptăm ceasul ăsta mare! Și cine l-a așteptat mai arzător decât directorul?

— Și nu i-a fost dat să-l vadă! Au venit blestemații în puterea nopții! Doamne-Dumnezeule! Ca pe-un tâlhar l-au legat la mână și l-au lovit cu patul puștii. Că nu voia să iasă din casă. Dragul meu, drag! Să-și bată joc de el.

8 Q9 PO - IIIX PA ajado - QT om bătrân! Și chiar acum! Să nu apuce să vadă și el minunea! Chiar el, cum spui sfinția-ta!

— Fii sigură că a văzut-o! Fii sigură că a știut de ce-l ridică!

— Apoi da! Le-a și spus-o!

Încetând din plâns doamna Giurca începu să-i povestească cum s-a întâmplat.

Se culcaseră destul de târziu aseară. Au stat mult de vorbă cu o rudenie de-a ei, care venise la târg cu o pereche de boi. Vărul și cu directorul au băut și o sticlă de vin, și au povestit mult despre război. L-au rugat să doarmă la ei, dar n-a voit. Boii erau afară pe locul târgului, cu alte vite din sat, și cu oamenii cari le aduseseră la târg. Zicea că cu prilejuri de acestea vita trebuie păzită, căci se învârt destui hoți prin târguri. Directorul i-a dat dreptate, dar tot el l-a mai ținut până au băut o litră. Era foarte bucuros de întâlnire. Ținea mult la vărul acela al ei și nu-l mai văzuse de vreo doi ani.

Așa s-au culcat târziu.

— Directorul a adurmit înaintea mea - continuă ea

— Așa era el, când era muiat de vin, adurmea îndată. Pe urmă am ațipit și eu, dar îndată am auzit bătând în fereastră. Amândoi câinii lătrau, și se auzeau zurăind lanțurile cu care erau legați. Am vrut de cu seară să-i dezleg, ca de obicei, dar directorul nu m-a lăsat. «Sunt câni răi

— Zise el - și în noaptea asta trec mulți oameni pe drum pe lângă școală, să nu muște pe cineva.» Am ascultat o vreme, și am lăsat să bată la fereastră. Cine știemi-am zis - poate e vreun drumeț care cere sălaș peste noapte. Să aud vorbind mai întâi, să știu cine este. De la fereastră au trecut însă la ușă și au început să bată cu putere și să strige. Vorbeau ungurește. Erau mânioși și suduiau. Mi-a fost frică și l-am trezit pe directorul. S-a trezit cu greu, săracul de el. A auzit în sfârșit și el bătăile în ușă, a sărit din pat și s-a apropiat.

Aceia băteau în ușă și suduiau.

— Cine-i acolo? - întrebă bărbatul meu.

— În numele legii, deschide.

— Ce lege? Acum în puterea nopții umblați cu legea? Cine-i acolo?

— Jandarmii! Avem ordin! Deschide! Ionică descuie ușa. Intră mai întâi unul, apoi cei doi români legați la mini, și apoi al treilea jandarm. Aprinsesem lampa.

— Îmbracă-te repede, domnule director, căci avem ordin să te ducem cu noi - zise cel dintâi.

— Era caporalul Ferenczi, l-am cunoscut numaidecât.

— Ce ordin? De unde ordin? Să-l vedem! - începu să strige bărbatul meu.

Celălalt jandarm, l-am cunoscut și pe el, era spinul acela urât, Ghiuri, se repezi:

— Ce ordin mai vrei dacă ne vezi pe noi aici?

— Nu! Fără ordin scris nu plec nicăiri. Trăim într-o țară liberă și nu știu să se fi suspendat încă constituția!

— Așa a zis.

Ghiuri sudui de cele sfinte, toate constituțiile din

lume, dar Ferenczi băgă mâna în buzunar, scoase o hârtie cu pecetă și i-o dădu directorului.

— Dar ăsta e un ordin vechi, de mai bine de-un an. Nu-i valabil.

— E valabil, domnule director. Era să fii deținut atunci, dar mai pe urmă s-a revenit, ni s-a dat nouă în grijă cu porunca să nu-l folosim până nu vom primi ordin telefonic. Așa e cazul și cu ceștialalți doi – zise el arătând spre cei legați.

— Și ai primit ordinul?

— Pe la unsprezece!

— Așadar... a intrat? – întrebă bărbatul meu și ochii îi ardeau ca doi tăciuni.

Jandarmul se codi o clipă, tăcu.

— Noi nu știm nimic! Noi am primit numai ordinul telefonic și trebuie să-l executăm. Sunteți trecuți toți trei pe lista celor pe care trebuie să-i ridicăm din sat. Au mai fost și ceilalți doi învățători, dar ei sunt acum mobilizați.

— Așadar a intrat România – strigă bărbatul meu.

— Atunci nu vă urmez! Nu plec nicăiri! Nu mai aveți nicio putere asupra mea.

Jandarmul celălalt începu să suduie iar.

— Dumniile caporal, să-l luăm și să nu mai pierdem vremea!

— Te rog să te îmbraci și să ne urmezi, domnule director, altfel va trebui să te ducem cu forța. N-am încotro.

Ferenczi ăsta a stat uneori la crâșma lui Binder la un pahar de vin cu directorul, căci omul meu era prietenos cu toată lumea dacă apuca puțin la cap.

— O să mă îmbrac că nu pot sta dezbrăcat cu oameni străini în casă, dar de urmat nu vă urmez. Eu trebuie să aștept pe cei ce vin, să le ies întru întâmpinare.

Nu știi, era încă amețit de vin sau ce, dar îmbrăcându-se începuse să cânte la *arme*, încât răsună casa. Începuse să se înfurie și Ferenczi.

— Lasă gluma la o parte, domnule director, și urmează-ne! - zise el.

— Nu mă supun decât forței majore! - zise el.

— Sunt directorul acestei școli, om onorabil, nu tâlhar.

Atunci se năpustiră amândoi asupra lui, îi puseră mâinile în lanțuri, și cum se opintea încă să reziste când îl împingeau spre ușă, începură să-l lovească în spate cu patul puștii.

— Rămas bun Anuța! Nu-ți fie frică! - strigă el din prag. - încă în drum ne vom întâlni cu dorobanțul!

— Iată, părinte, așa a fost! Nicio haină, nici de mâncare. nimic n-au lăsat să-i dau tâlharii... Oare se vor întâlni în drum cu dorobanții? Că tare a mai dorit, săracul de el, să-i vadă venind.

— Dar unde spuneau că-l duc?

— La închisoarea din cazarma honvezilor. Oare se vor întâlni cu armata română?

Preotul o privi zăpăcit.

— E posibil. Noi suntem la graniță.

— Dacă i-ar aduce Dumnezeu! L-ar scoate ei și din închisoare, nu-i așa?

— Se-nțelege că l-ar scoate!

— Cât a mai dorit săracul să-i vadă venind! își făcuse și o cuvântare de bun-sosit. O spunea adeseori înainte de-a se culca. Dacă ar fi putut fugi! N-o să-mi iert nici moartă că nu m-am dus să văd cine-i până băteau la fereastră. Ar fi putut scăpa prin grădină la munte. În vremea din urmă, de când s-a zvonit că-i duc până la șaizeci de ani, spunea adeseori că pe el nu vor pune mina, că știe cărările din munte!

— Apoi da! Totul a venit pe neașteptate - oftă preotul îngândurat.

— Și, dacă vor întârzia, ce se va alege de el? Nu-l vor împușca?

— Nu! Asta nu! - zise preotul căzut pe gânduri.

— Vom vorbi cu prim-preotul. Poate îl vom putea

scoate din închisoare. N-a omorât doar pe nimeni.

— Și acuși se începe școala. Ce va face însă învățătoarea singură cu atâta puzderie de copii?

— Vezi bine! Vom face tot posibilul să-l lase acasă.

— De aceea te-am rugat să vii până aici. Doamne-Dumnezeule! Ce-a fost să se mai întâmple!

— Dar pe primarul și pe Ion Oprea pentru ce-i vor fi ridicat?

— Cine poate ști! Au mai fost ei închiși o dată.

— Când?

— Cu vreun an înainte de-a veni dumneata la noi.

— Și pentru ce?

— Au avut o serbare la câmp cu pompierii comunali și acolo, ca la petrecere, au cântat *Deșteaptă-te române*. O patrulă de jandarmi și-a făcut de lucru prin partea locului, și auzindu-i, au voit să-i oprească. Dar pompierii la îndemnul celor doi au sărit la ei și le-au luat puștile și săbiile. Au stat atunci patru săptămâni în temniță. Poate de-atunci i-au pus la răboj.

— Se poate - zise preotul.

Își luă ziua bună de la doamna Giurca. Femeia, cât a stat de vorbă cu el, mai prinsese inimă.

Părintele Scurtu în loc să apuce spre târg, se întoarse la primărie. Trebuia să vorbească cu notarul. Ulițele erau destul de pustii. Nicio mișcare deosebită nu se vedea în sat. Să nu se trezească, Doamne-fereste, că nu-i decât un zvon, și că directorul a fost ridicat de graba prea mare a jandarmilor. Ceea ce spusese jandarmul Ferenczi credea că-i adevărat. Auzise de mult, în vremea celor doi ani de război că mulți nu vor vedea armatele române intrând în satele lor fiindcă vor fi ridicați din bună vreme. Auzise de «listele negre» cu frunțașii satelor. Era sigur, că și numele lui se afla pe un asemenea tablou, ca și doctorul

Preda, ca și notarul chiar. Pentru ce nu-i vor fi ridicat și pe ei? Poate totuși să fie numai un zvon!

Notarul chiar ieșea din birou când ajunse preotul. I

se puteau citi gândurile grele pe față. Totuși când îl zări pe preot, se luminează și venind repede spre el, îl îmbrățișe cu putere.

— În sfârșit! Domnul fie lăudat - oftă el.

— Am vrut să aflu de la tine, să nu fie numai un zvon, să ne bucurăm în zadar.

— De data asta e adevărul-adevărat.

— Te-a înștiințat și prim-pretorul.

— Da. A sosit ordin ca, deocamdată, fiecare să stea la locul lui.

— Dar pe directorul l-au și ridicat.

— Da, săracul! I-am adus prim-pretorului la cunoștință. El a confirmat că e de mult pregătit un tablou cu naționaliști mai deocheați și că, de bună seamă, Giurca a fost trecut pe el. Au ridicat oameni și din alte sate.

— Ți-a spus el?

— Da.

— Pentru ce nu-i va fi avizat să se păzească dacă au știut de lista neagră.

— A știut de existența ei, dar n-a văzu i-o niciodată. N-a știut și nu știe cine au fost trecuți pe ea.

— Hm! Poate vom fi și noi!

— Cu neputință nu-i - răspunse îngrijorat notarul, deși parcă n-aș crede. Ne-ar fi luat și pe noi acum.

— Poate ne ridică în serii.

— Tot ce-i posibil. M-am și gândit că de la noapte începând n-o să mă mai culc acasă până vor sosi la noi.

— Dar unde?

— Prin capul satului din sus, aproape de munte.

— Știi că e o idee?

— Vezi bine că este! Dacă nu-l aflau acasă pe directorul și cei doi, ar fi scăpat.

Părintele Scurtu simți o oarecare ușurare. Văzu că teama, lui era și a notarului. Plecară amândoi spre târgul de vite. În drum îl întâlniră și pe doctorul. Cu notarul se mai văzuse azi.

— Ei, părinte dragă, ce mai spui acum? – întrebă pe Scurtu, dându-i mâna.

— Ce să mai spun! Mulțumesc lui Dumnezeu! De doi ani parcă tot ziua aceasta o așteptăm.

— Mergeți la târg? Vă însoțesc și eu. Și așa n-am ce face. De altfel se spune că nimeni nu vinde, nimeni nu cumpără. A înghețat târgul întreg, cât ce s-a lătit vestea.

Porniră tustrei pe drum în jos, tăcuți. Tot atât de tăcuți și îngrijorați păreau și oamenii pe care îi întâlneau pe uliță. Unii nici nu-i observară. Trecură pe lângă ei fără să le dea binețe.

Cât ce trecură podul de peste râu văzură târgul cu vitele albe cari luminau în soarele tare. Era să fie un târg mare, se adunaseră multe capete. Dar acum, la sosirea lor, începea să se spargă. Pe pajiște, la o parte, stăteau românii trântiți grupuri-grupuri și vorbeau încet, îngândurați și ei. Volbura dintâi a veștii trecuse, și se părea că toată lumea stă acum în fața necunoscutului, ca și cei trei intelectuali din sat.

Cei dintâi plecară cu vitele din târg sașii din vreo două sate vecine, apoi, unul după altul, se rupea din grupuri câte-un român, intra în marea albă de vite, și le alegea pe ale lui, le scotea la drum, și începea să le mâne din urmă.

Era curios că deși mulți cunoșteau cei trei intelectuali din sat, dintre streinii cari veniseră la târg, niciunul nu se apropie de ei să-i întrebe dacă vestea era adevărată. Toți erau siguri, deși nu se publicase oficial nimic.

Era o liniște mare jur-împrejur. Numai din când în când se ridica în văzduh zbierățul unui vițel sau mugetul unei vaci. Nici urmă de larma glasurilor ce fierbea altă dată deasupra târgului. Abia se mai zăreau unde și unde copii din sat, deși de dimineață curseseră cu droaia. Deși cei mai mici nu putuseră înțelege nimic din vorbele ce fluturaseră dimineața de la om la om, dar se părea că neliniștea din cei mari trecuse și în copii și-i umpluse de

frică. Deodată păru că nu mai au ce căuta în târg și se grăbiră acasă. Cei mai mărișori, cei de școală, se repeziră și mai în grabă să ducă vestea acasă.

Era adevărat ce se vorbea: nu se făcea niciun târg. Oamenii parcă uitaseră pentru ce veniseră aici cu vitele. Numai la marginea turmei albe de vite erau vreo zece ȝigani cu cai slabi ca scoabele, cari lărmuiau și se certau, punându-și caii la încercare, fie la căruță, fie la călărie. Numai ei păreau că vreau să vândă și să cumpere.

Cei trei ajunseseră până aici și se opriseră. Părea că le face bine larma și cearta ȝiganilor, parcă le-ar fi dat un punct fix, un razim.

Părintele Scurtu încerca mereu să fie vesel, să se bucure. Zadarnic! Parcă i se încuiase inima și-i dogiseră toate simțurile. Hei! Altfel își închipuise el ziua aceasta! Dar, își zicea se vede că-s un om fricos. Am și început să mă tem de ceea ce va fi. Nu-și putuse da seama decât după vreo câteva zile că ceea ce-l amuțea pe el acum nu era frica. Și poate trei-patru zile se putuse teme că-l vor ridica și pe el, totuși nu mai simțise povara de acum.

Mai știa - și de câte ori nu și-a spus și în gând, și a vorbit cu ceilalți intelectuali despre asta - știa că peste ei războiul va trece ușor, la repezeală, cum erau la graniță. De câte ori nu făcuse planuri cu harta în față, pe unde avea să atace România de la răsărit și de la sud. Totdeauna-i păruse limpede că regiunea lor va fi cuprinsă pe departe în clește, că de-aici vor trebui să se retragă din bună vreme trupele austriece. Nici nu s-au făcut în părțile locului nicio pregătire de război, nu s-au săpat tranșee, de ce s-ar teme? Ei vor ajunge într-o zi - două în România!

Și-a spus așa de multe ori în cei doi ani de război! Și acum dacă ceea ce-l încremenise și pe el și pe alții, nu era spaima, ce putea fi? Pentru ce nu se putea bucura, cum își închipuise în ceasul cel mare? Pentru ce n-ar fi fost în stare s-o învârtă pe Nastasia pe sus, cum făcuse când venise de la biserică?

Se întreba acum în zadar, și tot zadarnic încerca să fie vesel, expansiv. Mai târziu înțelese că ceea ce-l apuca acum nu era frica, ci greutatea evenimentului. Văzută de departe, dorită în visuri arzătoare, intrarea României în război îi păruse mai mult un fel de praznic pentru ei decât un eveniment istoric, decât însuși pasul greu și hotărâtor al istoriei.

Înlemnirea simțurilor lui năștea din lumea nouă ce-și deschidea porțile, necunoscutul care, de-aproape, îl strivea. Mai târziu își dădu seama că omul nu se poate măsura cu vremile, că ele-i depășesc până la anihilare facultățile de a le cuprinde.

Povara aceasta o ducea acum în spate, umblând prin târg, și probabil și ceilalți. Toată lumea era de-o seriozitate gravă. Parcă nu-l văzuse niciodată pe doctorul și pe notarul atât de îngândurați.

Mai umblară puțin printre oameni și vite. Notarul se interesă la casa de bilete. Era adevărat: nu se făcuse nicio vânzare. Drumul era acum plin de vite. Toată lumea pleca acasă.

Se înapoiară și ei, pe același drum, spre sat. Era trecut cu ceva de amiază, și căldură mare.

Când trecură prin fața crâșmei lui Binder, doctorul zise:

— Haideți să bem o bere!

Și intrară tustrei în grădina sasului.

XIX

Alte dăți, la alte târguri de la Sântă Maria Mare lumea nu mai încăpea, pe vremea asta, nici în birt, nici în grădină. Mesele, scaunele nu erau destule, și mulți stăteau în picioare cu paharele de bere în mână. Domnul Binder își lua cinci-șase ajutoare pentru o zi ca aceea. Și cei care vindeau, și cumpărătorii trebuiau să dea cinstea cuvenită târgului, iar cei care nu aveau nicio treabă în târg, nu se lăsau mai prejos. E adevărat că de cele mai multe ori la Sântă Maria Mare era vremea secetoasă, cu călduri mari, ca o ultimă răbufnire a verii.

Acum se auzea numai în crâșmă puțină larmă, în grădină nu erau ocupate decât vreo patru mese. Chiar în fund, lângă popicărie, la o masă, cei trei văzură cu uimire pe șeful postului de jandarmi din comună, Svoboda, cu încă un jandarm. Beau și ei bere.

Cei trei intelectuali fură neplăcut surprinși, și se opriră instinctiv.

— Poate e mai bine să ieșim - zise notarul.

— Ar însemna că ne temem de ei, le-am da de bănuț. Nu se poate! Dacă-am intrat o dată trebuie să rămânem - fu de părere doctorul.

— Da, însă nu ar fi posibil ca oaia să intre de bunăvoie în gura lupului? - întrebă părintele Scurtu.

— Să luăm loc, domnilor, doar nu suntem copii - încheie doctorul.

Când să șadă, văzură cu mirare că plutonierul se ridică de pe scaun și-i salută. Întoarse puțin capul peste umăr și celălalt jandarm care stătea cu spatele spre cei trei. dar nu se mișcă de pe scaun.

Răspunseră la salut și șezură. Îndată se înfățișe Hans, băiatul de serviciu, cu trei pahare de bere și li le puse înaintea. Îi văzuse pe fereastră când intraseră în grădină.

— Puțină lume, Hans - zise notarul.

— E cam pustiu azi pe la voi.

— *No le*, dacă nu s-a ținut *târg*!

— Și ce crezi tu, pentru ce nu s-a fi vândut nimic? - întrebă doctorul.

— Cum să *vândă*, dacă-a început bătaia?

— Ce are a face războiul cu târgul?

— *Noa*, cum să nu! Domnu' zice că nu mai știe nime prețurile.

— Auzi-auzi! La asta nici nu m-am gândit. Poate să aibă dreptate domnul Binder.

În realitate nici nu se gândiseră la acest motiv al înghețării târgului. Putea fi adevărat, își dădură cu părerea cei trei.

— Asta ar însemna - zise notarul - că oamenii își dau seama de necunoscutul în fața căruia se află. Cine știe, dacă ajunge România aici poate scad ori poate cresc prețurile.

— Sau poate vor umbla leii românești în loc de coroane - spuse părintele Scurtu.

— În orice caz e de mirare instinctul acesta de prevedere al poporului.

— Cine știe dacă e prevedere sau teamă.

— Poate și una și alta.

— Un lucru e cert: un cap de vită e o realitate care reprezintă o avere. Banul gata, cine știe ce mai valorează. Deprecierea lui am văzut-o crescând din lună în lună în cei doi ani de război.

Cei trei prieteni se agățară de subiectul acesta deconvoiere cu un fel de îndărătnicie și-l scărmanară vreun sfert de ceas. În realitate nu-i interesa deloc, dar se legară de el pentru a nu fi siliți să-și pună întrebările cari stăruiau în conștiința lor și o tulburau. Întrebări de felul acestora: «Pe unde vor fi intrat? Până unde vor fi ajuns? Se dau lupte grele, ori paza austriacă de la graniță s-a retras? Vor ajunge curând pe la noi?»

Întrebările erau tot atâtea fragmente din necunoscutul ce-i apăsă, din faptul epocal ce le sta în față și pe care, deodată nu-l mai puteau cuprinde, și de care nu se puteau bucura și entuziasma cum o făcuseră de-atâtea ori gândindu-se la el.

Băgară de seamă că până băură ei două beri, Hans duse de patru ori câte două pahare la masa celor doi jandarmi. Când se ridicase plutonierul să-i salute, notarului i se păruse că se cam clatină și stă strâmb. Îi observase și fața buhăită. Avusese numaidecât impresia că plutonierul e beat. Îl văzuse adeseori în această ipostază. Svoboda, când începea să bea, nu știa ține măsura. Avea noroc că nu se apuca de băut prea des. Nu spuse însă nimic celorlalți, dar urmărea de câte ori le mai duce Hans bere. De altfel jandarmii beau în

completă muțenie. Măsuța lor nu era prea departe, așa că s-ar fi auzit.

În grădină, subt meri, începu să pătrundă dogoreala miezului zilei, și își mai cerură și ei câte-un pahar.

Când aduse berile, notarul întrebă pe băiatul de serviciu:

— Jandarmii sunt de mult aici?

— De azi-dimineață.

— Și beau mereu?

— Îs beți amândoi.

Cei trei observaseră și până acum că Svoboda își razimă uneori capul în mână cu coatele pe masă și moțăie.

— Poate nu-s beți, ci n-au durmit azi-noapte - zise părintele Scurtu.

— Vor fi ridicat și ei oameni de prin alte sate.

— Șeful de post e cu siguranță beat - zise notarul.

Și, din bun senin, în loc să se bucure de paza rea pe care o avea statul aici, cei trei începură să-i critice pe jandarmi. Ce mai oameni! Să se îmbete într-o zi ca asta! Nu-i interesa nici beția lor, dar fură bucuroși că au mai aflat un subiect de convorbire. Altfel ar fi rămas și ei muți.

Deodată văzură că Svoboda își ridică din palme capul, și-l scutură, se ridică cu mare greutate de pe scaun, și, clătinându-se îngrozitor, porni spre masa lor cu paharul de bere plin în mână. Până ajunse și-l vărsă de jumătate. Celălalt jandarm rămase pironit la locul lui.

Svoboda o rupea rău pe românește și cu domnii din sat nici nu prea vorbea decât ungurește. Dar acum, cu frânturi de vorbe românești, își ceru voie să șadă la masa lor. Din ce începu să spună cu ochii împăingeniți, putură totuși înțelege că el cu subalternul său avură de slujbă pe azi să țină buna rânduială târgului, dar cum nu s-a făcut niciun târg, au venit să bea o bere și să se odihnească. Toată noaptea n-au închis un ochi.

Tăcu apoi, privind mirat în jur, părând că nu știe

unde se află. Apoi, văzând paharul cu bere înainte, îl luă și-l bău până la fund.

Deodată cei trei văzură că-i curg lacrimile, și în aceeași vreme se întoarse cu fața spre părintele Scurtu, și începu a scânci strâmbându-și fața mustăcioasă într-un chip ridicol.

— De noi *reu părinte draga*, de noi foarte reu acum - începu el. Vorbea greu, înecat mereu de sughițuri și de ignituri de plâns răspândind o duhoare acră de băutură.

— Rău e de toată lumea - zise preotul.

— Nu se mai găte războiul ăsta.

— *De noi reu! Noi trebuie merge* în patrulare la munte. Ce fac *io*? Am cinci copii mici, *jomeie*. Dacă ajung rumunii îi omoară pe toți!

Acum izbucni într-un plâns spart care-l cutremură tot.

Celor trei începură să le fie scârbă de el. Totuși părintele zise:

— Cum te poți gândi la așa ceva, domnule Svoboda? Armata română doar nu vine să se bată cu femeile și cu copiii? Cum poți crede așa ceva? Doar nu-s sălbatici!

— Io mă teme, domnu' părinte. Io catolic, om cu frica lu' Dumnezeu, și mă teme.

— N-ai pentru ce să te temi! Iau eu garanție că nu li se va întâmpla nimic.

Plutonierul luă mâna preotului.

— Asta vrut io să rog. Iei la dumneata nevasta și copchiii mei!

— Îi iau și la mine dacă dorești, pentru a fi liniștit. Dar nu-i nevoie. Câtă vreme voi fi eu în sat, îți garantez că nu li se va întâmpla nimic. Nu știu însă câtă vreme voi mai fi în sat.

Plutonierul îl privi prostit.

— Pentru ce nu fi dumneata în sat?

— Aș putea fi ridicat și eu ca directorul Giurca - cuteză să spună preotul profitând de beția și demoralizarea lui Svoboda.

— Pe dumneata nu duce nime, știu io! Nici pe domnu' doctor și domnu' notar.

— Dar pe directorul, pe primarul și pe Ion Oprea, cum i-ați dus?

— *No le!* Ei fost de mult pe listă. Căpătat poruncă. Trebuia.

— Și cine mai e pe listă? - întrebă preotul, spre mirarea celor doi. Nu-l știuseră așa de îndrăzneț pe părintele.

— *No le! Beat io*, tot nu poate spune tot. Din sat nu mai este nime. De dumneata întreat la mine de multe ori, și *io spus dumneata popă scump, bun la Dumnezeu. Io catolic și crede!*

Cei trei schimbă priviri luminoase.

— Ei bine, domnule plutonier, dacă va fi așa, te asigur și eu că nu li se va clinti niciun fir de păr din cap, nici nevastei, nici copiilor dumitale.

Svoboda îi strânse mâna, se ridică și se duse la masa lui pe două cărări. Părea că nici nu luase în seamă pe doctorul și pe notarul. Nu le adresă niciun cuvânt.

— Ce mizerie! - zise doctorul după ce rămaseră singuri.

— De, om e și el! - spuse notarul.

— Dar cine dracu' i-a băgat în cap că ostașii români îi vor omorî nevasta și copiii?

— Poate că i-au speriat anume comandamentul lor. Poate nu-i decât teama unui om beat - zise preotul.

— Beat și laș! N-aș fi crezut niciodată să asist la o asemenea scenă - zise doctorul.

— Dacă vor fi așa toți «tigrii unguri», cum au fost numiți honvezii în parlament, halal de ei!

— Dar Svoboda nu-i ungur, e slovac, amărâțul de el - zise preotul.

— Totuși din becisnicia lui ne-am ales și noi cu un folos. Știu că nu suntem pe lista neagră!

— Hm! Ce poți da pe vorbele unui om beat - vorbi notarul.

— Oamenii lași sunt de obicei și vicleni. Eu zic să nu ne prea încredem – fu de părere notarul.

— Ne-ar fi ridicat azi-noapte, odată cu ceilalți – vorbi părintele. El fusese impresionat de frica plutonierului și era înclinat să creadă că spusese adevărul.

În clipa aceea se apropie de masa lor, cu mâinile la spate, proprietarul Binder. Era cu capul gol, cu fața mare dăhălată și posomorâtă. Veni să le dea bună ziua. Sus, în crâșmă, nu mai era nimeni.

— Vestea asta a stricat tot – zise el supărat.

— N-am vândut decât/două butoiașe de bere. Putea sta pe loc și România aia!

— Vor fi silit-o rușii – răspunse părintele, care deveni îndrăzneț.

Își dădeau seama toți trei că sașii se temeau de noul război.

— Rușii, *ah*eia de ruși! Da' până acum de ce n-au silit-o? Aici Brătianu *moachăm*! *Hulpe* mare dumnealui!

— Dar, în sfârșit, dumneavoastră sașii pentru ce v-ați teme? N-o să vi se întâmple nimic! Doar dumneavoastră tot printre rumâni ați trăit. Tot cu noi și cu ungurii – zise părintele.

Fruntea lui Binder se încreți de neplăcere.

— *No le! O să dea Rumânia de dracu'!* Kaiser Wilhelm o să trimită aici armată. Soldați germani. Poate o să vie Hindenburg.

— Ei, parcă Austro-Ungaria n-ar avea armată destulă – zise doctorul.

— Are, dă-i dusă la dracu' prin Sârbia, prin Galiția și Polonia, la Italia. Vine el degrabă neamțu'! O să vadă ea Rumânia pe dracu'. A sărit ca *hoatele*! Asta nu-i frumos!

— Dar noi nu știm încă nimic, domnule Binder, cum a început războiul. Va fi fost o declarație de război, ce știm noi! – vorbi notarul.

— În *Tageblatt* de ieri nu scria nimic. Niciun semn de bătaie și azi-noapte și începe! Nu! Asta nu-i frumos. O să vină el Hindenburg!

— Cum să fie în *Tageblatt*! Declarațiile de război nu se publică de-a una în ziare! Să vedem întâi cum s-a întâmplat, și dup-aceea să judecăm, domnule Binder – zise părintele Scurtu.

— Judecata-i făcută, *domnu' părinte*. Rumânia avut alianță cu noi, și a călcat-o în picioare – răspunse sasul, și se întoarse să plece.

— Poate-i opresc la graniță – zise doctorul.

— Opresc! Cine să oprească până vine neamțu? – se supără crâșmarul, întorcându-și capul.

Cei trei mai stătură puțin, apoi se ridicară și plecară. Știau și până acum, știuseră totdeauna, că numai românii se vor bucura de intrarea României în război. Dar acum întâlneau întâia oară ostilitatea vădită a sașilor, și-i indispușe greu.

— Zadarnic! N-avem niciun prieten în Ardeal – zise doctorul după ce ieșiră în uliță.

— Sașii ar putea să fie cel puțin indiferenți. Nu le va merge mai rău subț români decât subț unguri, și iată-i! S-au burzuluiț din prima zi!

— E un popor invidios! Cum să se simtă bine cu românii stăpâni, când până și azi în multe sate mixte românii noștri le zic «stăpâne»? E un neam egoist, strâmt la la inimă – zise notarul.

Apoi căzură iar pe gânduri toți trei și merseră o bucată de drum în tăcere.

Deodată părintele Scurtu se trezi:

— Dar știți că cu Brătianu a avut dreptate Binder? Numai ieri a fost săptămâna, am citit articolul reproduș în *Gazeta Transilvaniei*! Vulpoi, nu, ci un mare diplomat. Deși România, apărea din articol, hotărâtă să nu «moară de inaniție» ca măgarul lui Buridan, nime n-a putut ști din articolul acela nici când intră în război, nici împotriva cui!

— Da! S-a dovedit un om de-o superioară inteligență. Un mare om de stat, zise doctorul.

Și iar tăcură cu toții, cu gândurile risipite, cu

necunoscutul în față. A! Cât de altfel își închipuiseră ei ziua intrării României în război! Neputința în care se simțeau îi apăsa pe suflet ca o piatră de moară. Părintelui Scurtu i se părea că nu-i vrednic de clipa asta! Iată înaintea pe drum ca o bucată de lemn! Și, poate, în urma acestei senzații, își aduse aminte de directorul, și-și spuse tare gândul:

— Dacă ar fi aici Giurca să ne cânte la *arme*! Nu vă pare că noi parc-am fi ologit în toate simțurile?

— Este ceva în ce spune părintele - zise doctorul.

— Eu cred că izbitura ne-a venit prea pe neașteptate!

— Pe neașteptate, și noi o așteptăm de doi ani! - făcu notarul dându-i dreptate părintelui.

— Dar bine, ce-ar trebui să facem! - întrebă scuzându-se parcă, doctorul.

— Ce ar trebui? Să strigăm, să urlăm, să jucăm, sau cel puțin să ne îmbrățișăm! - răspunse părintele Scurtu.

— A, dacă ar fi aici directorul! Nu l-am putea scăpa cumva, notarule? Ce zice prim-pretorul? Nu l-ar putea scăpa?

— O să vedem cum se vor dezvolta lucrurile, deocamdată toată lumea oficială și-a pierdut capul - răspunse îngândurat notarul.

— A, și Svoboda ăsta! Mi-a făcut rău, m-a revoltat. Deși mi-a fost milă de el!

— Numai să nu-ți prea fie. A fost beat. Să capete numai ordin să te ridice! Să-l vezi cum te-ar ridica chiar dintre copiii lui și te-ar duce între baionete - zise notarul. Apoi după câteva clipe adăugă - Ce faci la noapte, părinte? Unde te culci?

Preotul tresări.

— Crezi că ne-ar fi putut înșela?

— Cred un singur lucru: mulți intelectuali de-ai satelor au fost adunați și până acum - doar ți-am spus că m-a avertizat prim-pretorul - pentru ce am face chiar noi o excepție? Mai e sigur un lucru: la ordin, Svoboda nu

ne-ar cruța. Cel mult n-ar veni el personal să ne ridice.

— Până deseară mai este vreme, vom mai vorbi - zise preotul.

— Eu unul dorm acasă - vorbi doctorul. - îmi pare comic să întâmpinăm astfel intrarea României în război, să nu mai cutezăm a dormi la noi. Nu vă pare?

— Dar nu e decât o măsură de precauțiune, dragul meu - zise notarul.

— N-ar fi rușinos să ne lăsăm prinși ca șoarecele în capcană, când e vorba cel mult de câteva zile până ajung trupele românești la noi? N-ar fi mai dureros să nu le vedem intrând? Și apoi mai este ceva. E posibil ca pe cei deținuți nici să nu-i fi dus în oraș, ci să-i fi pornit către Ungaria, să-i pună în lagăre, ca pe sârbi. De-acolo n-am mai putea scăpa cu una cu două. Poate până la sfârșitul războiului.

— Hm! Este ceva în ce spui - zise doctorul căzut pe gânduri.

Ajunseră la locuința lui și se despărțiră. În curând îl lăsă pe preot și notarul. Părintele Scurtu locuia mai departe.

Piața era pustie. Cele trei-patru șetre cari mai erau aici când trecuse spre școală, plecaseră și ele, adunate pe căruțele acele lungi, cu coviltir, cu care negustorii cutreierau târgurile din Ardeal.

Află pe Nastasia destul de îngrijorată.

— Gândeam că nu mai vii! Unde ai stat până acum? La un pahar de bere și acum? Arz-o focul bere, dar și azi a trebuit să mergeți?

— Și am făcut bine că ne-am dus. Și părintele-i povesti pățania cu Svoboda.

— Ce? Ai de gând să-mi aduci pe cap pe nevastă-sa și pe copii? Dar nici nu vreau să mă gândesc! Pentru ce o astfel de mărinimie? Și încă după ce l-au ridicat pe directorul și pe cei doi frunțași din sat?

— Am spus așa, să-l liniștesc, era prostit și de băutură și de groază. Nu-i nicio nevoie să-i aduc la noi,

fiind în aceeași siguranță la ei acasă.

— Și tu ai încredere în el, spunându-ți că nu ești pe lista neagră? Eu, de azi, nu mai pot avea încredere în niciun străin. Mă gândesc și la sasu acela de Binder.

Vorbiți în fața lui fără nicio grijă, și sunt sigură că își înseamnă tot ce spuneți pentru a vă putea pârî la vreme potrivită. Crezi că sașii sunt mai buni ca ungurii, că ni-s mai prieteni?

— Nu cred deloc.

— Atunci ce mai căutați la birtul lui?

— Poate ai dreptate - răspunse preotul căzut pe gânduri.

— Numai cât îmi pare - continuă el - că nu va mai avea cui să ne pârască.

— Haida de! Toți bărbații sunteți niște copii. De unde știți voi când vor ajunge armatele românești aici? Cine-i cunoaște planurile în ce direcții înaintează? Vezi bine tu ai făcut destule semne de doi ani înaintea hărții din verandă, dar cred că nu ești copil să te iei după ele.

— Totuși, cred că Brașovul și Turnu-Roșu sunt ocupate până acum!

— Și de la Turnu-Roșu pân-aici? Nici nu mai vorbesc de Brașov! Trebuie să te gândești că nu vin la plimbare. După cum văd eu, tu crezi că în două-trei zile sunt aici.

— Adevărat. Așa mă gândesc. Pot coborî direct aici și pe la Piatra-Albă, pe la Duși.

Șezură la masă. Supa se răcise, și preuteasa se supăra. Era o supă de găină, cum făcea totdeauna de Sfântă Maria Mare, obicinuită de acasă. Era ziua onomastică a mamei sale.

— Dacă ar fi vorba de o înaintare atât de repede - zise într-un târziu Nastasia - eu cred că s-ar fi luat unele măsuri. Cred că jandarmii ar fi fost porniți de-aici, nu trimiși, cum spune Svoboda, să patruleze prin munți. Poate și poșta ar fi fost evacuată.

— Notarul spune că toate autoritățile și-au pierdut capul. i

— Și l-or fi pierdut în primele clipe, că sunt aproape de graniță. Dar Budapesta e departe de primejdie și cei de-acolo nu și l-or fi pierdut.

Părintele Scurtu văzu că trebuia să-i dea dreptate. Se putea foarte bine să fie așa cum raționa nevastă-sa. El cum nu s-a gândit până - acum la evacuarea autorităților și a jandarmeriei dacă a crezut iminentă sosirea artileriei române? Iată că Nastasia judeca mai temeinic decât el!

Avu prilejul în cursul după-amiezii să se convingă și mai mult de simțul practic al preutesei, de prevederea ei. Rămase surprins când îi spuse că ar trebui să afle un loc sigur unde să-și adune lucrurile mai de preț de prin casă. Spunea că războiul ar putea să vină chiar și peste satul lor. Îi atrase atențiunea să nu mai stea de vorbă cu niciun străin, nici cu jandarmii, nici cu Binder, cu poștărița și cu cei de la gară. Îi numi pe toți, alți străini nici nu mai erau în sat. Se gândea că chiar n-ar fi rău dacă, apropiindu-se frontul, s-ar muta în vreo casă, la vreun român, în capul satului din sus, la poalele muntelui, lângă pădurile ce începeau de acolo.

La câte nu se gândise nevastă-sa în vreme ce el a umblat prin târg și a stat la un pahar de bere în grădina lui Binder!... Păi, asta să însemneze și pentru ea intrarea României în război? Un roi de gânduri și nicio țâșnire a bucuriei, nicio însuflețire, ci numai îngrijorare? Cum s-a făcut că doi ani cât au așteptat, nici prin minte nu le-a trecut astfel de gânduri? Asta să însemneze războiul văzut sau simțit de aproape? Chiar și războiul României?

După-amiaza umblând prin sat i se păru că intră într-o atmosferă cunoscută mai de mult. Când anume? A, da! Așa este! Erau aceleași uliți pustii și aceeași liniște ca înainte cu doi ani la mobilizarea generală, aceiași rari oameni îngândurați. Cât de departe e închipuirea de realitate! Își zicea părintele Scurtu. El crezuse că într-un astfel de ceas va pune să tragă clopotele, se va aduna tot satul în piață, el și directorul vor ținea cuvântări înflăcărate, apoi va cânta toată lumea *Deșteaptă-te*

române, Pe-al nostru steag și alte cântece naționale. Va încinge apoi întreg satul o horă să umplă întreaga piață și apoi se vor așeza pe-o petrecanie strașnică. De câte ori n-a văzut spectacolul acesta în visurile sale arzătoare?

Și iată că satul, după agitația surdă de azi-dimineață când s-a lățit mai întâi vestea, s-a liniștit de parcă-i gol! Iată că el, directorul și notarul, abia au închinat cu întâile pahare de bere în sănătatea armatei române; iată că nu se arată nimic din strălucirea închipuirii! Iată că nevastă-sa se gândea de pe acum să-și pună în siguranță lucrurile...

Nu-și putea explica nicicum uscăciunea aceasta de suflet și îngrijorările de natură practică, și-și făcu amare recriminări, cum mergea singur pe ulițele satului. Mai înțelegea pe notarul și pe doctorul cari, oricum, erau funcționari publici, puteau primi în orice clipă ordine să plece într-alte localități, evacuând aici. Dar ce! Pe el cine l-ar putea evacua? El trebuia să rămână lângă turmă. El nu avea de primit nicio poruncă de la stat, el s-ar fi putut bucura din toată inima.

Și totuși se simțea uscat pe dinlăuntru! Crezuse mereu, din liceu, în triumful ideilor de dreptate și libertate, crezuse în principiile superioare, în valorile spirituale din viața individului și a popoarelor. Era convins, că nu-i o trădare de patrie, nu-i un păcat, că nu-i atinge cu nimic conștiința dacă a dorit atâta să intre România în război. Că, dimpotrivă, e o datorie de conștiință să dorească, nedorind decât biruința dreptății! Și iată acum dreptatea istorică era în marș, și lui i se părea că este strivit, uscat, că nu se poate bucura, că nu simte nimic!

Se gândi că erau mai firești, mai oameni, mai vrednici de stimat țăranii aceștia din sat, cari vreme de doi ani și-au văzut de lucrurile lor, cari au intrat în jug, după mobilizarea generală, după întâile friguri ale așteptării intrării *atunci* în război a României, cari nu s-au exaltat ca ei, intelectualii, mai ales ca directorul și ca

el, așteptând mereu marele ceas. Aceștia erau și acum pe linia conduitei lor de totdeauna. Priveau grav și liniștiți evenimentele.

Se întrebă apoi, nu cumva așteptarea îndelungată, fantazia mereu aprinsă, i-au epuizat și lui și altora sensibilitatea, puterea entuziasmului? Pe-o clipă își aduse aminte de ceea ce făcuse de dimineață când venise de la biserică. Cel puțin dacă ar fi ținut starea lui sufletească de atunci! Nu s-ar simți așa de vinovat. Ar fi primit faptul istoric cu sufletul îmbrăcat de sărbătoare.

Dar entuziasmul acela n-a ținut mult, s-a risipit repede, și, ce era mai rău, nici nu știa cum! Iar prietenii lui erau preocupați ca și el, ca și nevastă-sa, ca și directoreasa, cu totul de alte griji acum.

Mergea la notarul să se înțeleagă unde vor dormi peste noapte. Hotărârea lui era luată, căci Nastasia nici nu voise să audă că el ar mai putea dormi acasă până la sosirea armatei române, sau cel puțin, până la plecarea definitivă a jandarmilor din sat.

O întrebare îi veni în gând intrând pe porțiță în curtea notarului, o întrebare care-l opri locului: Nu cumva evenimentele mari sunt, în esența lor, mai mult triste decât vesele? Adică nici nu triste, ci foarte serioase, grave chiar?

Era numai o atingere prin tangență a adevărului, reflexia subiectivă a spiritului în atingerea cu evenimentul istoric, cu vremurile mari. Mai mult o senzație instinctivă, nebuloasă încă. Parcă era întâiul contact al lui cu războiul și cu primejdiile lui... Un lucru era sigur: războiul de până acum nu-l interesase decât ca un lucru străin, pe un străin...

Scutură din cap, și intră la notarul Danciu.

Numai în locuința doctorului Preda de azi-dimineață Laur a umplea odăile cu răs răsunător, cu cântece, cu pianul. Când nu cânta din gură, cânta la pian toate marșurile și imnurile naționale pe care le știa. Când le isprăvea, începea din nou. Prinsese, de la directorul, o

bună parte din melodia imnului la *arme* și-l exersa mereu. Când o dureau mâinile, începea să danseze singură prin casă, sau să cânte din gură. O asurzise pe mamă-sa. Nu avusese astâmpăr decât până șezuseră la prânz. Apoi începuse din nou. Și nu ostenea repetând:

— Cât sunt de fericită, mamă dragă! Cât sunt de fericită!

Își vedea logodnicul venind ca azi, ca mâne. Când vor fi trupele românești în sat, va fi și el aici. Poate ofițer în armata română! Poate civil încă, neavând vreme să intre până acum în armată. Dar va veni! Ce-l mai putea reține? Cât a fost de bun Dumnezeu cu ea! Cum i-a ascultat rugăciunile și i-a răsplătit mila față de răniții din spital! L-a păzit neatins pe câmpurile de luptă, i-a ajutat să scape din prinsoarea rusească, și iată că i-l aduce acum acasă!

Pentru Laura cam atâta însemna ziua întâie a intrării României în război.

Când, pe-nserate, mamă-sa îi spusese să mai lase pianul și imnurile naționale căci cine știe cine poate trece pe uliță să le audă, Laura o privise prostită:

— Dar dacă aud? Oricine-o fi, lasă-i să audă! Ce ne mai pasă nouă de ei! Las s-audă! Și de-acum vor auzi mereu! Ba nu vor auzi că vor fugi cu toții de unde i-au adus Arpad și Tuhutum! A, o să-i vedem fugind, mamă dragă. O să-i vedem fugind cât de în grabă, dacă n-or fi luat-o la sănătoasa până acum! Las că-i bine! Las că așa le trebuie!

Și, după ce ținuse o clipă brațele ridicate deasupra clapelor, izbise cu putere și reîncepuse *Marșul lui Iancu*.

XX

A treia zi după Sântă Maria Mare începură a trece prin sat, coborând de la munte - poate de pe graniță - grupuri de soldați, coloane întregi echipate complet. Când se iviră cei dintâi în capul satului dinspre munte copiii începură să alerge și să strige:

— Vin! Vin! Vin!

Auziră vorbindu-se prin case, pe uliță, că armata română ar putea veni și din partea aceea, și zgăurară toată ziua cu ochii la pădurile care cădeau peste cele din urmă case.

La strigătele și chiotele lor începură să iasă de prin case femei, bătrâni și să privească grupurile de soldați. Cunoscură îndată că era armată austriacă. Dar vestea purtată din copii în copii, trecu repede prin sat la vale, și până nu văzură pe soldați toată lumea crezu că vine armata română. Pe la porțițe se putură vedea coșuri acoperite cu măsărițe albe în fața caselor locuitorilor mai avuți. Le ieșiră în cale cu pâine proaspătă, cu brânză, cu slănină. Unele bătrâne ieșiră la porțițe cu ulcioarele cu apă în mână. Altele aveau în site, în blide cufundoase, în traiste prune bistrițe, mere parmene aurii. Unde și unde așteptau bătrâni cu plosca cu vin sau cu rachiu. Toate capetele erau întoarse pe ulițe la deal, către munte, dincătrău venise vestea. În ulița lungă, în strada principală a satului începu a năvăli și lumea din ulițele laterale. În grabă marginile uliței lungi erau bătucite de bărbați, femei, copii, cari așteptau într-o mare încordare, într-o tăcere apăsătoare, solemnă.

Pe măsură ce grupurile și coloanele coborau mai adânc în sat, deziluzia creștea. Pe unde trecură soldații, lumea începu să se împrăștie. De aproape nu se putură înșela: era armată austriacă!

Uniformele soldaților erau uzate, boțite, pătate, ca și când s-ar fi culcat îmbrăcați noapți de-a rândul. Erau nerași și păreau obosiți. Unii abia își târau picioarele. Treceau de-a valma, fără ordine, în grupuri sau frânturi de coloane, indiferenți, pe ulița tivită cu oameni. Mergeau tăcuți, cu armele la umăr, cu sacii în spate.

Nu veneau continuu, ci la intervale mari, adunându-se la marginea satului pe șes, și trântindu-se pe pajiște.

Dimineața viitoare nu mai erau acolo. În ziua următoare trecură mai mulți prin sat, în a treia se părea că se scurseră ultimele resturi. Pe la amiazi nu mai trecu

niciunul.

Erau toți infanteriști. Sătenii cari făcuseră armata și mai erau pe acasă se străduiră să cunoască din ce regimente erau. Dar nu se putură dumiri. În cele trei zile >cât au trecut prin sat vreo câțiva cerură apă. Erau români. La întrebarea femeilor de unde vin, spuseră că vin de pe graniță.

— S-au ivit cei de dincolo?

— Nu! Nu s-au ivit.

Nimeni din sat nu bănuise că la granița munților lor, de unde se trecea în România, ar fi atâta armată. În realitate nu trecură prin sat mai mult de vreo două mii de oameni. Dar sătenilor le părură foarte mulți. De când erau la graniță? Pe unde vor fi urcat? Pe la ei nu, nici ziua, nici noaptea, pentru că s-ar fi aflat.

Nu se putu ști dacă erau mulți români între ei. Știau de la femei despre cei ce ceruseră apă. Nu aveau voie să stea de vorbă cu oamenii. Subofițerii supravegheau. Iar din locul unde poposiseră fuseseră alungați și copiii, care se țineau droaie după ei.

Plecau din locul de odihnă odată cu căderea nopții și se: știa direcția pe care o luau, dar atâta tot. Unde trebuiau să ajungă și să se oprească nu știa nimeni.

Deziluzia fu nu numai a țăranilor, ci și a intelectualilor din sat. Crezuseră și ei, ca toată lumea, că vin românii. Norocul părintelui Scurtu că nu-l află la repezeală pe clopotarul, căci voia să-i primească în sunetul clopotelor. El se și îmbrăcase în odăjdii, patru oameni scosese prapuri din biserică. Așteptau ca pe spini în ușa bisericii să vie clopotarul, când preuteasa repezi pe slujnică să-i spună că e armată austriacă. Ca și alții, cunoscuse de departe uniforme.

Nici intelectualii din sat nu aflaseră nimic că ar fi armată austriacă pe granița de la Duși și Piatra-Albă. Poate era acolo de doi ani, de la începutul războiului, credea părintele, și se învinui greu că nu aflase nimic până atunci! Ce slabe informații aveau ei! Dar notarul

Danciu fu de părere că nu puteau fi de mult la graniță. Ar fi aflat ceva oamenii cari au lucrat toată luna august la fân, la munte, pădurarii sau păstorii de la turma de vite mărunte care pășuna toată vara în munți. Stâne de oi nu erau în partea locului. Notarul fu de părerea că mai degrabă vor fi urcat acum de curând, poate din părțile Sebeșului, și că poate au fost mai mult patrule întărite decât părți din trupe care să apere granița. Oboseala ce se citea pe fețele soldaților vorbea de marșuri îndelungate. Apoi nu aveau niciun tun de munte, nici tren de aprovizionare cu ei.

Doctorul Preda fu de părerea că, oricum ar fi, e un semn bun. Dacă se retrag înseamnă sau că nu pot rezista, sau că pe aici nu vor fi lupte, că românii nu vor trece pe la acest punct.

Toți trei se simțeau scăzuți în propriii lor ochi.

— Dacă ar fi intrat patrulele românești în sat, venind pe șes de către Turnu-Roșu, și ne-ar fi întrebat dacă este armată dușmană în partea asta, am fi răspuns liniștiți că nu-i nici urmă, afară de patrulele de jandarmi - zise grav doctorul Preda.

— Iată cât știm noi din ceea ce se petrece în jurul nostru. Ar fi putut să fie atacați de la spate pe cuvântul nostru.

— Se vede că de aceea întârzie. Pipăie terenul. Se informează ei. De pe partea informațiilor pe care le-am îi putut da noi!...

— Și nu știm cel puțin unde s-au oprit - zise notarul.

— Se spune că ar fi apucat spre Ocna-Sibiului, dar după vorbe și zvonuri nu poți da informații în caz de război.

— De! Prea am crezut noi că armata română vine în plimbare în Ardeal - vorbi doctorul Preda.

Părintele Scurtu era cel mai înfrânt. Ce s-ar fi întâmplat dacă sosea la timp clopotarul și el ar fi ieșit în odăjdii, cu crucea și *Evangelia* în mână, cu prapuri, în sunetul clopotelor, întru întâmpinarea soldaților

austrieci?

— Hm! Trebuie să fii mai precaut, părinte, zise notarul. O asemenea faptă, în vreme de război, te poate duce și la spânzurătoare.

Totuși, după ce se scurseră trupele, părintele Scurtu simți o ușurare. Nu pentru că scăpase el din primejdie, ci pentru că îi părea că, oarecum, totuși România se apropie. Nici prin gând nu-i trecu că la graniță ar fi putut rămâne alte trupe. În realitate, cum se dovedi mai târziu, acum nici nu rămaseră, ci urcară altele, de departe, după trei săptămâni.

Nu se gândi, de altfel, la o asemenea eventualitate, nici notarul, nici doctorul. Nici oameni din sat tiu vorbiră despre așa ceva. Preotul simțea o ușurare de câte ori își arunca ochii spre munții de la miazăzi, dincătrău coborâseră soldații. Gândul că aici nu mai era graniță, că hotarul comunei lor era acum ca și în România, părea că lărgeste orizontul. Putea respira mai liber și mai adânc când privea în partea aceea. Uneori avea senzația că dintr-acolo venea alt aer, deosebit de cel din sat, mai subțire și mai imaterial. Îi părea oarecum că inspiră nu aer, ci adierea libertății.

În prima săptămână după intrarea României în război, deși erau la graniță, auziră foarte puține vești. Circulația era suspendată. Dar trecea câte un tren cu vagoane de marfă. Căruțele erau oprite în drum de jandarmi și întoarse înapoi. Nu se știa până unde a înaintat armata română. Poșta nu mai funcționa. Nici! o gazetă nu mai sosea. Nici *Az Est* de la Budapesta, abonată de notar, nici *Tageblattul* cârciumarului Binder.

Se vorbea totuși că armata de la Turnu-Roșu ar fi ajuns în părțile Tâlmaciului.

Două zile de la sfârșitul săptămânii nu mai trecu pe linie niciun fel de tren. Se vorbea că podurile vor fi aruncate în aer.

Vineri dimineța nu mai erau în sat nici poștărița cu fată-sa, clădirea poștei era încuiată cu lacăt, obloanele

trase. Plecaseră peste noapte, nu se știa cu ce, și șeful gării cu nevastă-sa, și magazionerul Onodi cu familia. Era încuiat tot și aici și zăvorât. Sâmbătă se zvorni că se cărăbănesc și jandarmii, și într-adevăr dimineața nu mai era nimeni la cazarma încuiată. Plecase și familia lui Svoboda. Din ziua de Sfântă Maria Mare părintele Scurtu nu mai dăduse ochi cu șeful postului. Parcă-l înghițise pământul.

Duminică dimineața, înainte de a merge la biserică, preotul trecu pe la cazarma jandarmilor să vadă dacă-i adevărat. Era acolo un du-te-vino continuu. Se perindă aproape întreg satul să se convingă. Dar era pustiu. Era încuiat peste tot. Pe peretele de către uliță se vedea o elipsă mare mai albă decât restul zidului. Acolo fusese «pajura», emblema Ungariei. O luaseră și o duseseră cu ei.

Satul întreg părea că abia acum răsuflă ușurat. Nu mai rămăsese nici urmă de putere ungurească în comună: poșta, gara, cu slujbașii lor, și acum cazarma goală. «Au dus și pajura cu ei. Aștia nu se mai întorc câtu-i veacul», vorbeau oamenii.

Părintele Scurtu porni de la cazarmă spre biserică având senzația că-i ușor ca un fulg, și că nu mai atinge pământul. Era lumină și senin cât vedeai cu ochii. Dar lui i se păru că niciodată n-a mai văzut un cer atât de imens, un senin atât de înalt și nemărginit. Inima-i bătea cu putere și când intra în biserică își simți ochii umezi. «Da - și își zise el - pentru întâia oară respir libertatea întreagă.»

Biserica fu ticsită de lume. Fețele* privirile, erau mai luminoase. O bună parte din îngrijorare parcă se scuturase de pe oameni. Fuga jandarmilor fu pentru ei o dovadă hotărâtoare că vine România.

După-amiază când notarul auzi că părintele a pomenit în biserică pe regele Ferdinand în locul lui Francis Iosif, îl învinui din nou de lipsă de precauțiune. Dar încă dacă preotul și-ar fi putut ținea și predica

începută! Dar n-a putut! A fost prea emoționat și a încheiat-o după câteva propozițiuni.

— Nime nu poate ști, dragă părinte, sortile bățăliilor. Să zicem că România vine și ocupă satul, ceea ce de altfel e cert. Dar mai pot veni după-aceea schimbări, mișcări de retrageri strategice. Ar fi destui ca satul să mai fie ocupat o zi de trupele dușmane, pentru ca să ajungă la glonț sau la spânzurătoare. N-ai citit ori ți-ai uitat, de atâtea cazuri asemănătoare, de atâtea tragedii, ale preoților de la granița sârbească sau din Galiția? câți preoți ruteni n-au fost spânzurați după retragerea rușilor? Nu zău! Ești prea copil încă! Fii mai precaut!

Îl muștra așa plimbându-se în după-amiaza zilei de duminică prin piață. O tot înconjurau povestind. Într-un târziu veni și doctorul. Fu și el de părerea notarului.

— Nu s-or mai întoarce ungurii aici în veci - spuse preotul cu înflăcărare.

— Bag de seamă că sameni tot mai mult cu directorul - zise doctorul Preda.

— Ai pornit pe drumul exaltării, și aceasta poate fi primejdios. Peripețiile războiului cine le poate ști înainte? Deocamdată văd că armata română întârzie încă.

— Totuși, eu mă simt de-acum trăind în România. S-a isprăvit cu durmitul pe la casele oamenilor, prin șuri, notarule. De la noapte am să dorm liniștit în patul meu.

— Da, asta se poate! Cred și eu că se poate de-acum.

— Iată eu nu m-am temut ca voi - zise doctorul.

— După părintele Scurtu, ar însemna că eu trăiesc de-o săptămână în România.

— Precauțiunea noastră n-a fost rea, pe vorba unui om beat nu se putea da nimic - zise notarul.

— Dar nici eu n-am dat. Însă, vă spun, nu m-am temut deloc că aş putea fi ridicat. Am avut, ca să spun așa, un sentiment de certitudine.

— Eu nu - zise notarul.

Deodată, când ajunseră, încumjurând mereu piața,

în fața uliții care ducea către locul de târg, către răsărit, se opriă toți trei și priviră în lungul drumului.

Era o uliță largă și dreaptă pe care se vedea până la capătul satului dinspre răsărit. Departe, afară din sat, se vedea plutind deasupra drumului ca un nor greu. Trebuia să fie un nor de prav. De două săptămâni nu mai plouase.

— Ce să fie? întrebă înfiorat părintele. În capătul uliții dinspre piață începură să se adune și alți oameni și să privească norul din depărtare.

— Trebuie să fie care multe - zise elneva din grupul ce se adună.

— Care? Acum duminica?

— Poate fi și o coloană în marș - zise altul.

— Dacă-s care nu pot fi decât tunuri ori tren cu provizii - crezu un invalid de război.

— Cum să vină tunurile ori aprovizionarea trupelor?
- **r** întrebă un soldat în concediu de boală, pe care-l apucară vremurile acasă.

Cei trei intelectuali ascultau părerile oamenilor din grup.

— Dacă ar fi armată, n-ar putea fi decât din garnizoană din oraș - zise notarul.

— La tot cazul nu pot fi ai noștri. Ar fi trebuit să vină din vreme înaintea lor cel puțin câteva patrule, avangărzi.

Avea și părintele Scurtu sentimentul că nu putea fi armata română. Dacă l-ar fi întrebat pe ce se întemeia, n-ar fi știut spune.

Norul se tot apropia de sat.

— Sunt care, oameni buni. Și multe! Uite norul se ține până în zări! - zise un român din grup.

— Sunt care, de bună seamă.

Cei trei frunțași ai satului își continuară plimbarea: vor vedea ei, după ce vor ajunge în sat, de ce este vorba. Drumul pe-aici trecea. Merșeră o vreme tăcuți. Apoi doctorul îi întrebă la cine au dormit în noaptea trecută.

În fiecare noapte se culcaseră la altă gazdă, și nu

împreună. Doctorul simțea mereu superioritatea lui, și avea o plăcere să-i întrebe.

— Să știți că nu pot fi decât evacuați - zise deodată notarul.

— Cine?

— Țștia cu carele. Vor fi din satele de către Turnu-Roșu. Vor fi primit ordin de evacuare.

— Tot ce se poate - zise doctorul.

— Da, însă aceasta ar însemna că satele acelea încă nu-s ocupate de români, și că până vor sosi la noi, mai este! Și mai înseamnă ceva!

— Ce? - întrebă preotul.

— Că pe-acolo vor fi cu siguranță lupte. Altfel nu i-ar scoate pe oameni din sate.

— Să vedem întâi cine sunt.

Peste vreo jumătate de ceas, se iviră în josul străzii cele dintâi care, iar capătul lor nu se vedea încă. Norul de prav stăruia mereu asupra drumului, afară de sat, până departe. Lumea începu să iasă pe la porțite. Da! Erau care mari, largi, trase de boi grei sau de cai voinici, câte doi, câte patru. Care încărcate cu saci, cu lăzi, cu mobilă, cu haine, până sus deasupra loitrelor. În unele măsurile albe dezvăliră câte-un colț sau margine de slănină întregi. Cucuiate în vârf, deasupra calabalăoului, ședeau săsoaice, *frăue* cum le spuneau rumânii din sat, în rochiile lor mohorâte, aspre, arătând din năfrâmi legate subt barbă, fețe lungurețe, uscate, pline de crețe. Mai erau cocoțați acolo în unele care și câte-un copil, câte doi, cu ochii de-un albastru spălăcit, cu pălăriuțe de postav în cap, în pantalonași negri. Pe lângă care veneau sași înalți, roșcovani, legănându-se încet, apatici pe picioarele lungi. În unele care erau și coșarci, cotecioare de lați, cu găini, cu pui, cu rațe. Unde și unde câte-un câne venea în umbra carului, sau era legat subt car.

Treceau car după car și nu se mai sfârșeau. Nu se auzea decât scârțâitul lor pe pardoseala de bolovani de râu. Sașii din fruntea convoiului, care mânau carele, mai

dădură binețe românilor cari zgăurau la convoiul nesfârșit. Cei care veneau după ei păreau că nu mai văd pe nimeni, ca și când ar trece printr-un pustiu.

Toți erau posomorâți, și păreau că le era greu de toată lumea asta care se uita la ei. Ochii lor, când îi ridicau uneori la oameni, erau tulburi. Nu știai dacă era durere, ură sau pizmă, ori toate împreună de îngreunau privirile. Se auzea câte-un oftat. Câte-un strigăt de femeie, în limba aceea de oală spartă, la vreun copil în primejdie să alunece din vârful carului. Câte-un vițel, legat la urmă, zbiera din când în când.

Românii de pe stradă priveau tăcuți, convoiul. Aflară că-s din satele de către Turnu-Roșu și că se duc dincolo de Murăș. Așa au primit poruncă. Oamenii se uitau la care, la vite, la încărcături, și rar făceau câte-o observație cu glasul scăzut. Îi compătimeau cu toții.

— Săracii de ei!

— Și-au luat casa-n spate și-au plecat!

— Ce casă soro? Iaca, ce-a putut încape pe un car. Vai de zilele lor. Și-au lăsat vraște tot avutul. Ce se poate duce pe-un car?

— Țștia-s din sate mari și avute. Uite câți saci! Uite slăninile!

— Spun că merg dincolo de Murăș, unde-o mai fi și aia?

— D-apoi acolo ce vor face? Unde vor locui, cu vite, cu cățel, cu purcel. Amar de capul lor!

Rar se puteau auzi și observații ca acestea:

— Și-s numai sași. Tot sași! Cine i-o fi pus la drum?

— Zice că li s-a dat poruncă.

— Poruncă! Dar de ce nu vezi niciun român printre ei? Parcă sunt numai sași înspre Turnu-Roșu? Sunt și sate românești destule. Cine i-a pus la drum?

— Românii! D-apoi românii unde să plece? Unde să se mute? Le-au putut tot porunci! Că cum să plece de-acasă?

— Unde să se ducă acum când vine România? Noi

ne-am duce dacă ar veni poruncă?

— Se vede că sașilor li-e frică? Nu-i numai poruncă.

— Și pentru ce să le fie frică? Îi mănâncă românii?

Doar tot cu românii au trăit și nu i-a mai mâncat nimeni.

— Treaba lor dacă și-au luat lumea în cap!

— Se vede că nu le place că vine România. Ei îs cu împăratul lor; din Viena și cu celălalt împărat din Germania.

— Țin mai mult cu ungurii decât cu noi, ascultați-mă pe mine. De-aceea se duc.

— Dacă-i așa, ducă-se tot învârtindu-se. Cu rumânii ar fi putut ei să tot trăiască!

Carele treceau mereu scârțâind în pasul domol al boilor sau al cailor. Erau pline de prav cu toată încărcătura. Femeile și copiii cocoțați în vârful lor păreau și mai colbăiți decât cei ce mergeau pe jos.

Părintele Scurtu, între doctorul și notarul, privea și el convoiul. Auzeau observațiile făcute de oameni, cu glasurile scăzute. De ce vorbeau așa de încet? Să nu-i audă pribegii? Dar în larma carelor, și cum păreau toți și cu gândurile împrăstiate, aceia nu-i puteau auzi. Apoi mai băgă de seamă că și el când schimba o vorbă cu cei doi, tot încet vorbea. Care să fie cauza? se întreba el.

Tot privind convoiul îi păru că începe să priceapă ceva din necunoscutul ce le stătea în față, din noua realitate: războiul. Drumeții, oamenii aceștia ce porniseră în pribegie, părăsindu-și vetrele, erau desigur avangarde ale războiului, ale necunoscutului. Erau nește avangarde triste și grave. Părea că aduc cu ei aerul depărtat al primejdiilor, nesiguranța vremurilor.

Zadarnic aproba din toată inima pe cei ce spusese că nu i-a silit nimeni să-și ia lumea în cap, că puteau rămânea acasă ca și românii din partea locului, nu putea împrăstia atmosfera ce o aduceau cu ei pribegii. Fără să-și dea seama îi compătimea și el, îi părea rău că au pornit în lume și și-au lăsat mai tot ce au avut acasă. Primejdia, greutatea și nesiguranța vremilor părea că se

strecoară și în sufletul lui. Oare pentru aceea vorbea cu glas scăzut și el și oamenii din sat, privitori ca și el la marginea drumului?

Zadarnic își spunea: «Jandarmii au fugit, cei de la poștă și de la gară și-au luat tălpășița, acum se cărăbănesc și sașii, și rămânem numai noi românii». Zadarnic făcea raționamente și trăgea concluzii: «E destul să vină acum un străin în Ardeal să vadă ce se petrece pentru a înțelege că numai noi suntem acasă aici», nu-și putea ridica greutatea ce i se pusese pe suflet privind convoiul acesta cu refugiați. Nici chiar sentimentul ce-l avea că văzduhul se lărgeste și mai mult în jurul lui cu trecerea convoiului săsesc, că respira parcă și mai liber, nu-i putea mișca din suflet greutatea aceea, care părea și compătimire omenească, și durere, dar tot mai mult era nesiguranță și îngrijorare grea. Pentru ce simțea și el îngrijorare, când aștepta din ceas în ceas să ajungă trupele românești în satul lor?

Observa mereu în jurul lui. Nu vedea niciun zâmbet pe fețele oamenilor, nicio vorbă de batjocură nu se auzea la adresa fugarilor, deși, între alte împrejurări, știa că n-ar fi lipsit glumele și spiritele în fața unei asemenea priveliști. Nu putu descoperi chiar niciun semn de bucurie, deși oamenii din sat, având la munte păduri vecine cu ale unei comune săsești, avură destule certe, ba și bătaï cu cei din neamul drumeților.

«De bună seamă - își zicea părintele - simt și oamenii greutatea vremurilor, cum trebuie să fie cazul și cu mine.»

Poate era adevărat. Oamenii luaseră contact cu războiul înainte cu doi ani, la mobilizarea generală. Și atunci erau tăcuți, și când se întâlneau, vorbeau încet. Dar legătura cu războiul o luaseră numai prin neliniștea și temerea de viața celor dragi ai lor, cari porneau în luptă. Mai țineau o oarecare legătură cu războiul prin scrisorile ce le veneau de la cei duși, dar aceasta încă nu era un contact propriu-zis cu monstrul ce urla în

depărtări de unde până la ei nu se auzea nimic, ci o apropiere personală de cel dus în primejdie necunoscută. Apoi, când veniră primii schilozi și bolnavi din război, și când se înființă spitalul de răniți în comună.

Acum, însă, putea avea dreptate părintele Scurtu, acum *pipăiau* cu toții, privind fugarii ceva din însuși războiul, adus sub ochii lor, prin acest convoi, avangardă a lui.

Carele nu încetară să se scurgă prin sat decât seara târziu. Nu mai rămase aproape nimeni pe uliță.

Mai trecură și a doua, și a treia zi, convoaie nesfârșite. Oamenii își văzură acum de lucrurile lor. Numai bătrâne cari torceu lână și copii mai erau pe la porțițe. Dintre intelectualii satului, numai părintele Scurtu venea în reslampuri până în piață să vadă dacă mai trec.

El se ținuse de cuvânt: de duminică se culca acasă, de altfel și notarul. Se culcau însă destul de târziu. Stătea mult în verandă sau în grădină să asculte dacă nu se aude tunul bătând în depărtări. În liniștea nopții l-ar fi putut auzi.

Ori se plimba cu notarul până târziu pe uliță, sau urcau amândoi, după ce cădea liniștea nopții pe un deal de la marginea satului și ascultau cu urechea întinsă. Nu putea desluși nimic sigur. Uneori, pe unul sau pe altul, din încordarea întinsă, îi înșela auzul și li se părea câte ceva. Dar când auzea unul, nu auzea celălalt.

De când fugiseră jandarmii și începuseră să treacă convoaiele cu refugiați - între care nu văzuse un singur român - pentru părintele Scurtu era o plăcere nemaigustată încă, de-a se plimba seara pe ulițele satului. Nu se mai temea de nimeni și de nimic. Avea sentimentul puternic că, în sfârșit, ei singuri, românii sunt stăpâni. Conștiința că nu mai era nici urmă de putere și de stăpânire ungurească în sat, că nu mai este nimeni care să pândească ce face, ce spune, îl umplu de o simțire din plin a libertății cum nu mai gustase

niciodată. Avea senzația că totul s-a schimbat în jurul lui, îmbrăcându-se într-o atmosferă nouă: ulițele, casele, oamenii, cerul înstelat. A, cerul! Niciodată nu i-a părut așa de nemărginit și strălucit ca acum!

Vedea un prieten parcă în fiecare casă pe lângă care trecea și chiar pietrele padoselii îi păreau mai cunoscute, mai aproape oarecum de el. Îi venea uneori să chiuie de bucurie, acolo în mijlocul uliții, ca și sus pe dealul de unde asculta depărtările.

Entuziasmul și bucuria din dimineța de Sântă Marie, când o învărtise pe sus pe Nastasia, se apropia din nou de el abia acum când nu mai rămăsese nici urmă de străin în sat, când nu mai era prezentă nicio autoritate a statului unguresc, când putea zburda în deplină libertate.

Uneori se emoționa adânc și își zicea: «Cât de negrăită trebuie să fie bucuria deplinei libertăți naționale, și cât de scumpă România asta dacă numai apropierea lor e așa de negrăit de dulce! Și cât de puternică armata ei dacă încă de departe a adus peste țară o altă atmosferă».

Lucru interesant ani înșă pe care-l observa: deși îi venise să chiuie și să se bucure zgomotos, cum se învinuise că nu putuse face în ziua intrării României în război, toată bucuria lui rămânea numai interioară și acum. Părea că e un fel de fericire contemplativă, mistică oarecum, de o natură religioasă, care nu se dorea, ori nu putea să izbucnească în afară. În ziua de Sântă Marie, după ce-i trecuse întâia emoție, i se păruse că nu mai poate simți nicio fericire, nici interioară.

Acum o gusta din plin, ceea ce se vedea și în privirile lui și în fața lui transfigurată în clipele de mare emoție. Totuși umbla liniștit pe ulițele satului, iar ziua își putea vedea de lucrurile lui.

Nu înțelegea decât în parte ceea ce se năștea, agita și-i umplea sufletul. Uneori avea senzația vagă, trecătoare că s-ar afla în fața unei creații, la începuturile

unei lumi nouă.

Și ceea ce nu putea pătrunde era mai ales faptul că acum simțea acea bucurie adâncă, contemplativă, în vreme ce nu-i dispărea nici senzația greutateii vremurilor. Se simțea fericit cum nu-și putuse închipui, și totuși era liniștit, ba era chiar grav. Nu-și putea explica cum pot exista aceste două deodată: bucuria și gravitatea, un fel de seriozitate sumbră.

Mai avea și alte două sentimente contrarii pe care și le analiza - om obicinuit din seminar cu analiza interioară - și nu le putea înțelege. Se simțea crescut în puterile spirituale, cu valoarea sa interioară - uneori avea senzația puternică de a fi crescut chiar trupește: se apleca intrând pe ușile caselor parohiale, deși era departe de a ajunge cu capul în pragul de sus - și în aceeași vreme parcă își dădea seama că în universul acesta nou nu era mai mult decât un fir de nisip.

Trecea printr-o stare sufletească ciudată, extraordinară, care uneori îl obosea, îl sleia de puteri. Norocul lui că momentele lucidității de conștiință, în care își făcea asemenea examen, nu erau prea dese. Și mai ales că, încă de marți din a doua săptămână de la intrarea României în război. Începură alte griji pentru el, depărtate de contemplație ca cerul de pământ.

Între intelectualii cari observau de aproape viața satului și înainte de începerea războiului părintele Scurtu era cel mai neobosit. El năzuia să fie informat în toate, știind că numai așa putea fi rodnică și păstorirea sa. Nu se mulțumea cu ceea ce putea afla de la cei ce, în urma slujbei lor, puteau avea toate informațiile - de-o pildă de la directorul, asupra felului cum e cercetată școala, de la notarul asupra situației administrative, a încasării contribuției, de la doctorul asupra stării sanitare - ci în toate aceste domenii voia să aibă și informația sa particulară.

Nu-i de mirare, deci, că el fu cel dintâi care observă un fenomen curios în sat, începând încă de marțea

săptămânii a doua de război, cât ce încetă scurgerea convoaielor săsești prin comună. Băgă de seamă că dis de dimineață din tot mai multe curți, începând cu partea de jos, de pe șes, a satului, iasă cai încărcăți cu poveri, cu desagi plini, cu saci, cu pături de lână, cu legături mari în care trebuiau să fie haine. Din unele curți ieșeau chiar care încărcate, acoperite cu un strat de fân. Ieșeau vite mărunte, viței, porci, mânați de femei sau copii. Și toate apucau prin sat la deal, luând drumul muntelui.

Observă că această mișcare se produce în zorii zilei, sau seara târziu, și avu impresia că oamenii ar fi voit să lucreze cât mai în taină. O zi, două, până fu mai neînsemnată noua mișcare, nu-i atrase în chip stăruitor atențiunea. Părea să fie îndeletniciri obișnuite. Dar de a treia zi, de joi, mișcarea crescă prin curți, pe ulițele satului. La un moment dat îi păru că jumătate din sat cel puțin, se mută la munte. Numărul oamenilor, al copiilor, scădea mereu în comună.

Întrebând pe un epitrop al bisericii ce înseamnă mișcarea aceasta în sat, el îi răspunse că oamenii își duc câte ceva la munte, sau în capul satului din sus. La munte aveau mulți câte-o colibă, câte-un șopron de scânduri pentru fân, pentru adăpostul lor când începea cositul finului la munte.

— Dar pentru ce? - întrebă mirat preotul.

— Oamenii se tem; cine știe ce se mai poate întâmpla.

— Ce să se întâmple?

— Păi, doar suntem în război și pe aici. Poate să fie lupte prin apropiere, ori și în sat. Oamenii vor să-și pună la adăpost câte ceva.

— Au aflat ei ceva?

— Nu cred să știe mai mult decât noi cu toții. Dar... necunoscutul ce ne stă înaintea. Și eu mi-am trimis toate vitele și bucatele la munte. Poate n-ar fi rău să duci și sfinția-ta câte ceva.

Părintele Scurtu își aminti deodată ce știa din

istorie, cum românii, în vremuri grele de primejdie, se adăposteau în munți cu avutul lor.

— Doar nu încep iar năvălirile barbare - zise el.

— Parcă așteptăm armata română! De ce se tem oamenii?

— Războiu-i război, părinte! Pot trece armate străine prin sat și să jefuiască. Din lupte poate să se aprindă satul.

— Dar de unde știi oamenii toate acestea?

Epitropul ridică din umeri.

— Paza bună trece primejdia rea, părinte! E o vorbă din bătrâni.

Niciunul dintre intelectualii cari mai rămăseseră în sat nu erau din partea locului, ci de prin județe din centrul Transilvaniei. Nevasta directorului era însă din apropiere, și părintele înțelese că și ea își adunase toate albiturile, pânzeturile, covoarele, perinele și le trimisese în capul satului din sus la o fină a lor. Dusesse acolo și doi saci de făină ce-i avea și găinile.

Întâlnind pe notarul și pe doctorul le vorbi despre această îngrijorare nouă a satului. Observaseră și ei în timpul din urmă.

— Eu cred că ceea ce fac, fac din instinct sau din tradiție. Trebuie să fie o moștenire foarte veche, un impuls căruia i se supun irațional - zise doctorul.

— Ce lucru interesant! Ce dovadă puternică pentru autohtonismul și continua permanență a elementului românesc în Carpați! - se însufleți preotul.

— Cum așa? Întrebă notarul.

— E limpede! Ați văzut: ungurii, cu autorități cu tot fug, sașii fug, toți iau drumul către apus, pe șesuri. Numai românii noștri se trag la munte, rămânând tot acasă. E o dovadă că așa au făcut în toată scurgerea timpului. Noi n-avem unde ne refugia decât tot la noi. Totuși mi se pare că azi nu mai sunt vremile de demult, și cred că-și fac de lucru în zadar.

— Numai să nu-ți pară, dragă părinte - zise notarul.

— Eu chiar am voit să vă spun - am vorbit și cu nevastă-mea - că ar trebui să ne adunăm și noi lucrurile mai de preț și să ni le punem la adăpost.

Preotul bătu din palmi de mirare:

— Te-ai molipsit și tu?

— Se poate, deși nu cred că-i molipsire. Satul care-i mai vechi decât noi, ne dă o pildă, o învățătură, pe care cred că e bine s-o urmăm.

— Cred că ai dreptate - zise doctorul.

— Paza bună trece primejdia rea.

Părintele Scurtu rămase la părerea lui: nu-i niciun motiv să-și facă vraște casa. Pe-aici nici nu vor fi lupte. Și apoi, nu-și va ascunde lucrurile dinaintea armatei române! Să-i primească cu casa goală?

— Cred că nu-i nicio nevoie să ne ducem și noi lucrurile la munte. Nici nu am prea avea unde. Apoi acolo încă ar trebui să avem pe cineva lângă ele.

— Poate la vreun român din capul satului din sus? - întrebă doctorul.

— Cred că putem să le punem mai aproape la adăpost. M-am gândit cu nevasta. Este aici în spatele primăriei vechea pivniță a berăriei. Nu mai e folosită de zeci de ani, de când s-a desființat fabrica de bere. Cum nu e în calea nimănui, oamenii mai tineri din sat nici nu știu de existența ei. De altfel eu nu mă tem nici de furtul oamenilor, nici de jaful soldaților, ci mă tem de foc. Ar putea să cadă o bombă să-mi aprindă locuința. Iar pivnița asta e cel mai bun adăpost contra bombelor și a focului.

— Ce pivniță? - întrebă preotul.

— Ei, vedeți că nici părintele n-o știe.

— Eu știu de existența ei - spuse doctorul - dar n-am fost niciodată în ea. Poate e umedă și plină de mucegai.

— Se poate să nu fi fost încă în ea? Cum umedă? Nici strop de umezeală. E adâncă subț pământ, într-un teren vecinic uscat. Are boltituri de cărămidă. Dar ce mai stăm de vorbă! Veniți cu mine să v-o arăt. Cheile sunt la cancelarie.

Porniră toți trei, preotul mai mult din curiozitate.

La spatele primăriei începea un deal, o coastă. Era un loc larg, pajiște întinsă. Cosiseră otava. Din grădina de altă dată mai rămăseseră numai câțiva pruni și meri bătrâni, unde și unde. Nime nu ar fi bănuiră că în coasta aceea era o pivniță. Ușa era aproape astupată de tufe și bălării.

Notarul descuie cu greu lacătul mare și zarul ruginit, aprinsă o luminare și porni înainte. Numai la intrare era întuneric. Mai încolo mijeau zări de lumină. Erau aerisătoarele din boltitură, cari deși se surpaseră de vreme și se umpluseră cu pajiște, tot mai aveau unele crepături.

Pivnița era enormă, boltiturile înalte, putea să treacă pe sub ele care încărcate cu fân.

Și doctorul și preotul nu se putură mira destul. Era uscată și destul de aerisită. Numai sub fostele aerisătoare stăruia câte-un cerc mai negru, din ploaia ce se scurgea prin ele.

— Dar aici e un adăpost minunat, notarule. Și nu numai pentru lucrurile noastre, ci și pentru noi, în cazul că ar începe un bombardament de artilerie peste sat.

— Ați văzut? Adăpost mai bun nici că se poate!

Notarul și doctorul hotărâră că încă după-amiaza acelei zile vor începe să pacheteze.

Părintele Scurtu nu promise nimic. Simțea o descurajare, o umilire. Să-ți ascunzi lucrurile acum când așteptau să intre armata română în sat!

Acasă nu spuse preutesei nimic. Dar încă în după-amiaza aceleiași zile Nastasia află de la doctorița, și fără să-l mai întrebe, începu și ea să-și adune lucrurile. De altfel ea era mereu neliniștită de când văzuse exodul satului către munte. O îngrijorare adâncă n-o mai părăsea.

Preotul avu de lucru prin sat în după-amiaza aceea. Făcu vreo patru feștanii, un maslu unei bătrâne greu bolnave de multă vreme. Când se înapoie, o află pe

Nastasia pachetând.

— Așadar și tu! zise el cu mirare.

— Și eu! Nici nu-mi pot închipui pentru ce nu mi-ai spus nimic.

— Dar nu e lucru serios ce facem, Nastasia!

— Ba să-mi dai voie, e foarte serios! Numai tu umbli mereu cu capul în nori!

Băgă de seamă că glasul ei era schimbat, îngrijorat.

Șezu pe un scaun de-o parte și începu să privească la nevastă-sa cum adună lucruri de prin casă. În mijlocul camerei erau două lăzi mari de scânduri. De la o vreme începu să simtă și el o îngrijorare tot mai mare. Îi părea un lucru nefiresc să începi să-ți desfaci gospodăria, când nu te muți nicăieri. Dar însuși actul acesta parcă-i surpa încrederea, parcă-i aducea mai aproape necunoscutul. Începu să înțeleagă de ce era schimbat glasul Nastasiei, deși prin cuvinte n-ar fi putut spune. Începu să se întristeze și el. Părea că începe să se distrame un temei al siguranței în care au trăit până acum, cu cât Nastasia aduna și pacheta mai multe lucruri din casă.

— Să știi că ducem și grâul și cucuruzul.

— De, dacă vrei tu!

— Până mâne la amiazi totul trebuie să fie gata. Așa m-am înțeles cu doctorița și cu notărășița.

— Păi grâul și cucuruzul sunt în saci.

— Trebuie să punem în saci și făina pe care o mai avem în coș. N-o să las în dulapuri nicio haină, decât ce se poate pune într-un cufăr, și din hainele de pat cu ce să ne acoperim noi și copiii. Dar ce te uiți așa de speriat? - adaose preuteasa întâlnindu-i din întâmplare privirile.

— Doar nu-i vorba să ne luăm lumea în cap ca sașii, ci să ne punem lucrurile la adăpost pentru câteva zile.

— Nu știi! Până acum nu m-am temut de nimic, dar acum încep să mă tem. Parcă anume cobim a rău.

— Doamne, ce om ciudat mai ești! Asta vine de-acolo că umbli mereu cu capul în nori, și nu vezi ce-i pe pământ! Cum să cobim a rău? E o măsură de

precauțiune, cum nu înțelegei atâta?

Părintele Scurtu își luă pălăria și un baston și ieși în uliță.

Soarele se apropia de asfințit. Era mereu senin de la Sfântă Marie. Se pusese o secetă mare. Vuzduhul era împânzit de musculițe sclipitoare. Pe drum se întâlneau în curând cu notarul. Ieșise și el atunci de la cancelarie.

— Nu-i ajuți doamnei Nastasia? - îl întreabă prietenul.

— Să știi că femeile au totdeauna mai viu simțul realității decât noi bărbații.

— Ei, ce-i de făcut! A fost pe la doctorița, pe la nevastă-ta și cine ar mai putea-o opri acum? Ce să-i ajut? Nici nu m-ar lăsa. I-e mereu frică că să nu sparg ceva.

— Știi că m-am gândit să așezăm lucrurile chiar în fund. Este un coridor a cărui intrare ușor am putea-o astupa cu un zid. Uite ce este - adaose, văzând mirarea preotului - ne vom duce lucrurile seara târziu sau chiar noaptea. Nu e bine în văzul lumii. Totuși avem nevoie de câțiva oameni pentru saci, pentru lucrurile mai grele. Apoi cei cu carul. Se va ști, se va afla. Cel puțin cei care ne vor ajuta și zidarul. Cred că e mai bine să le punem în coridorul acela și să le zidim. Totuși un zid se sparge mai greu decât o ușă, și încă destul de putredă. Am cercetat-o azi-dimineață. Ce zici?

— De, cum crezi! - răspunse preotul care nu prea pricepea ce-i spune.

— A, era să uit! Am vorbit cu notarul din vecini. S-a putut strecura în oraș. S-a interesat de tatăl său, de părintele Bucur. Știi că-l ridicaseră și pe el.

— Ei, ce-i cu bătrânul? Ce-i cu directorul nostru? Ne-am și uitat de el!

— De vinerea trecută de când e închisă poșta, nu mai avem legături telefonice. Nu ne-am putut interesa la prețură. Până atunci, ți-am fost spus, era tot în închisoarea din oraș.

— Și acum? Ce ți-a spus notarul Bucur?

— I-au ridicat și i-au dus pe toți câți au fost închiși acolo. Și armata s-a retras.

— Se știe unde?

— Nu! Bucur zice că, după cât s-a putut informa, i-au pornit spre Ungaria, și că vor fi puși într-un lagăr.

— Dacă va fi așa nu mai vede bietul director armata română intrând în sat.

— Asta desigur nu, dar dacă va avea zile, va vedea-o mai târziu.

Cum vorbeau plimbându-se pe dinaintea primăriei, auziră deodată la spatele lor:

— Adjon Isten jocstet! (Bună seara!)

Se întoarseră ca mușcați de-o viespe.

— Bună seara! - răspunse în ungurește notarul.

În fața lor stătea un plutonier din honvezi, cu fața arsă și tăbăcită de soare și vânturi, cu mustața rasă, cu ochi galbeni înfundați sub niște sprâncene stufoase. Uniforma, bocancii, îi erau plini de prav.

Mai la vale, în piață, mai erau patru soldați cu arma la umăr. Trebuia să fi coborât prin cimitirul de lângă piață, căci nu-i zăriseră până acum, deși de vreun sfert de ceas se plimbau mereu pe același loc.

— Caut pe notarul comunal - zise plutonierul, uitându-se chiorâș la preot.

— Eu sunt - zise notarul.

— Dumneata?

Notarul își spuse numele.

— Ce mai este pe-aici? Ce-i mai nou? N-au trecut patrule dușmane prin sat?

— Nu! Pân-acum nu! Nu s-a arătat niciun semn.

— Știi sigur?

— Cum să nu știu! Doar nu m-am mișcat nicăiri de aici.

Plutonierul ridică capul, privi spre munții de la miazăzi.

— D... lor! Dar de ce nu mai vin odată? - zise el începând cu o sudalmă groaznică.

Notarul rămase năuc. Ce să creadă? I se păru că-i potrivit să facă pe slujbașul de stat. Se temea să nu fie o cursă ce i se întindea.

Revoltat, îi răspunse:

— Cum poți vorbi așa, dumneata soldat și încă gradat?

— Bine pot vorbi! Să vină odată - și iar sudui ca mai înainte - să se isprăvească odată!

— Domnule plutonier, îmi pare foarte rău că vorbești așa, dumneata un apărător al patriei!

— Îți poate părea dumitale care stai la masă și scrii» și n-ai auzit încă nici tunul, începu cu glasul ridicat plutonierul. Dar eu care de doi ani am fost pe toate fronturile și n-am avut nicio zi de concediu, pot vorbi așa! Ridică și mai mult glasul: Nu înaintea dumitale, dar și în fața lui Tisza Pista aș spune tot așa: să vină odată și să se isprăvească! E destul cu războiul! Toată lumea ne-a sărit în cap!

Își scoase tabachera și începu să răsucescă o țigară.

— Da' ăsta cine-i? - întrebă el deodată arătând pe părintele Scurtu.

— E popa din sat.

— Popă valah, nu?

— Se-nțelege! Satu-i românesc.

Iar urmă sudalma grea.

— Și ăsta-i valah! Toate satele valahe! Și spui că nu s-a arătat nimic până acum?

— Nimic. Au trecut prin sat numai sașii evacuați de către Turnu-Roșu.

Plutonierul făcu un gest neînțeles, și trase adânc din țigară.

— Vor vedea ei pe dracu'!

— Cine?

— Ăștia cari au pornit la drum. I-am văzut și eu. Ehei! Câte convoaie de acestea nu am văzut eu în Galiția și în Ungaria de miazănoapte! Nu le are nimeni grija, vai

de capul lor! Da... popa ăsta valah e om de încredere? - întrebă deodată.

— Da, e un bun patriot!

— Atunci de ce nu vorbește nimic? De ce se uită așa de împietrit la mine?

— Nu înțelege ungurește. Nu știe ce vorbim.

Iar sudalma cea groaznică.

— Nu știe! Da' să-nvețe fiecare - urmă sudalma - dacă trăiește în țara ungurească. De altfel, după câte văd eu, dracu' mai știe ce țară ungurească mai este și pe-aici și ce mai apărăm noi! Așadar nici urmă de dușman?

— Nici urmă!

Strânse mâna notarului, aruncă o privire strâmbă preotului și se înapoie înjurând. Ajuns la cei patru, patrula o luă iar spre cimitir și dispăru după zidul lui.

Cei doi rămaseră o vreme tăcuți. Ivirea neașteptată a unei patrule honvezești - când ei așteptau pe români, fu ca un trăsnet. La surprindere se mai adăugă și un puternic fior de frică. Întâiul lor gând fu: «N-au venit după noi? Să ne ridice?» Notarul își reveni mai repede și din mirare și din spaima inițială. Oricum, era o persoană oficială, un exponent al administrației, al statului. Cu el, credea, nu se poate proceda așa ușor. Părintelui Scurtu îi păruse însă multă vreme cu desăvârșire imposibil să se trezească la ei în sat cu o patrulă ungurească. De aceea încremenise așa. Știa ungurește, dar nu putuse scoate un singur cuvânt. Apoi îi fusese și foarte frică să nu fi venit anume după el, până nu auzise cum vorbește soldatul.

În sfârșit notarul Danciu rupse tăcerea:

— Nu știu cum mi-a venit să spun că nu înțelegi ungurește. Ce ne făceam dacă ai fi spus mai târziu și tu un cuvânt?

— Drept să-ți spun, nici nu m-am gândit că nu puteam vorbi după declarația ta. Noroc că n-am putut zice nimic, atât m-a impresionat apariția lui.

— Impresionat! Haida spune-i pe nume! Mie, cel puțin, știu că mi-a fost frică. Credeam că vine după noi.

— Da! Și eu! Dar mai mult m-a înspăimântat prezența unei patrule ungurești, când noi așteptam... Știi, mi se pare de rău augur!

— Ei, pentru ce rău augur? E lucru firesc să vină patrule. Numai cât nu ne-am gândit la asta. Nu avem informații ce gol s-a făcut între trupele românești cari înaintează și între cele austro-ungare care se retrag. Cum n-am fost informați nici ce armată e la graniță, până nu a început să coboare și să treacă prin sat.

— Eu unul nu mă mai așteptam, îți spun drept. Dacă-i așa e destul de primejdios pentru noi. Ar trebui să cam stăm nevăzuți până vor veni ai noștri.

— Pentru mine e mai greu. Dacă au început o dată, vor mai veni și alte patrule, și tot mai des. Vor căuta notarul și nu-l vor afla la post. Ar fi și mai primejdios pentru mine... Dar ai auzit? Ce spui de vorbele honvedului?

— A fost extraordinar! Dacă le-ai tipări într-un ziar ca dovadă de starea sufletească a armatei austro-ungare, ar spune lumea că-i calomnie. Mai ales... mai ales presa ungurească! Ar face trădător de patrie pe cel ce le-ar tipări. Se poate ca tocmai «tigrii unguri», să se fi săturat în halul acesta de război?

Se opri când fu să amintească presa ungurească părăndu-i ceva împotriva firii să mai vorbească despre ea. Era ceva cu care avusese sentimentul că nu se va mai întâlni niciodată.

— Așa se pare că-i posibil. La început am crezut și eu că putea fi o capcană pentru mine, dar pe urmă m-am convins că vorbea foarte convins.

— Da, era sincer revoltat. Cu astfel de soldați cum vor mai duce războiul? Ceea ce m-a uimit mai mult în vorbele lui, e că nu s-a gândit decât la sfârșitul războiului, indiferent dacă vor birui sau vor fi bătuți. Asta înseamnă o grea demoralizare.

— Hei! Să nu ne prea grăbim cu concluziile. Acesta n-a fost decât unul singur. Poate își avea și motivele sale

personale. A pomenit că a fost pe toate fronturile, și că n-a avut nicio zi de concediu.

— Dar câți vor mai fi ca el? Știi câți au venit din sat în concediu în curs de doi ani? Se-nțelege că vei ști, doar voi purtați registrele.

— Așa la repezeală, nu știu.

— Cu concediile de boală cu tot, douăzeci în cap. În alte sate nu vor fi fost mai favorizați, desigur!

— Apoi, după o pauză, continuă - Un lucru e cert: cu cât se va prelungi războiul, cu atât va scădea moralul armatei. Cred că asta-i o lege naturală, un fenomen natural. Nu-ți mai aduci aminte și de interviul acela reprodus de *Gazeta Transilvaniei*? Se vorbea de armate obosite. Se spunea că prețul unei armate intacte ca aceea a României, va trage greu în cumpănă când ar participa la război la un moment când toate armatele în luptă vor fi obosite. Se pare că la noi s-a ivit oboseala.

— De posibil, este, se-nțelege! Nu-i lucru ușor să stai de doi ani cu moartea în față.

Începu să se însereze și se despărțiră. După cină părintele Scurtu nu mai ieși să se plimbe pe ulițele satului, nici să urce creasta de la marginea lui. Avu senzația că după trecerea patrulei aceleia ungurești prin sat, orizontul s-a strâmtat din nou și că atmosfera e viciată. Nu mai avea sentimentul deplinei libertăți. Ba, ce e mai mult, se gândi să doarmă iar pe la vreun creștin din capătul de sus al satului.

Nastasia se sperie și ea auzind de patrula ungurească, dar concluzia ei fu de ordin practic: trebuia necondiționat să-și așeze mine lucrurile în pivnița aceea. După ea, războiul s-ar fi apropiat de sat.

Preotul se culcă totuși acasă, dar, cu urechea mereu la pândă la cel mai mic zgomot, nu putu adormi până târziu.

Pentru întâia oară în cei doi ani de război se gândi în noaptea asta că România ar putea fi bătută. Cum i-a venit gândul acesta pe care-l socotea împotriva firii?

Poate din ivirea acelei patrule. Dacă armata austriacă era încă pe undeva pe aproape, încât putea trimite patrule până aici, era semn că va lua în serios lupta cu cea românească. Și nu undeva către granița Ardealului – cum își făcuse tot el planurile strategice stând în fața hărții din verandă – ci chiar aici la graniță.

Încercând să alunge gândul, în care de altfel nu credea și-l batjocorea, recapitulându-și argumentele de ordin ideologic, cu care se înarmase și biruise vreme de doi ani. Își zicea că a sosit plinirea timpului pentru biruința ideii naționale; că evoluția firească a vieții omenеști, a istoriei, trebuie să ducă la înfrângerea Austro-Ungariei, la dizmembrarea ei în state naționale. Însăși intrștea României în război împotriva ei, era dovada cea mai hotărâtoare că acesta e cursul istoriei. Chiar dacă armata austro-ungară ar fi luat poziție de apărare undeva pe-aici, aproape de graniță, va fi înfrântă! A văzut ce moral scăzut au soldații ei.

Reuși să alunge gândul cel nefiresc și adormi târziu...

În noaptea aceasta părintele Scurtu avu un vis, care nu era decât deschiderea unei serii de visuri simbolice pe care le avu după aceea și pe care le povesti multora. Le povesti la cât mai mulți după ce evenimentele descifrară pe cel dintâi și pe cel de-al doilea, pentru a avea dovezi între cunoscuții lui, spunând înainte câteva evenimente Ce sau și întâmplat.

În noaptea asta visă pe doamna Măjarosi, nevasta șefului de gară, care fugise de vreo săptămână din sat. Era, cum se știe, o femeie mai mult decât voinică, abia intra pe ușa locuinței de la gară. Acum îi apăru în proporții monstruoase. Era înaltă de trei metri și jumătate, bătea cu capul în plafonul locuinței parohiale, care avea exact această înălțime. Era goală-goluță, cu un trup uriaș, mai mult de bărbat decât de femeie. Părea că e o statuie de piatră colosală, cu picioarele enorm de groase, cu un piept lat, pe care sânii abia erau schițați.

Șefița i se prezentă în vis cu fața întoarsă spre el, fără a-l privi însă. Apoi, tot mută, se întoarse cu spatele către el, și după ce stătu așa câteva clipe, dispăru, se mistui ca și când ar fi fost din negură. Ce spate lat, ce umeri puternici avea!

Încă în vis părintele Scurtu se scârbi așa de cumplit de arătare încât se trezi. (Și visul acesta și cele următoare i se săpară în amintire atât de puternic încât spunea, cui voia să-l asculte, cele mai mici detalii.)

Trezindu-se, simțea încă dezgustul din vis și i se năzărea statuia aceea. Își spuse numaidecât că trebuia să fie un vis simbolic.

Cu toate că învăța pe credincioși să nu creadă în visuri, fiindcă e credință deșartă, ca orice om ridicat din popor, nu se putea elibera niciodată de neliniștea ce i-o aduceau unele visuri, deși rațional nu credea în ele. «Da - își zise el - este cu certitudine un vis simbolic, dar ce putea să însemne?»

Îi trecu somnul și începu a se chinui să dezlege simbolul. Desigur statuia aceea colosală reprezenta forța. Cum nu văzuse altă femeie mai voinică decât șefița, era oarecum de înțeles ca forța să i se prezinte subț chipul ei, mai mult de bărbat decât de femeie. Dar ce rost avea să i se înfățișeze forța? Și ce putea însemna împrejurarea că i s-a prezentat și din spate?

Era de nedezlegat.

Târziu căzu într-un somn greu. Dimineața îl trezi Nastasia.

— Scoală-te că trebuie să începem a duce lucrurile. Ne-am hotărât cu doctorița și cu notărășița să nu mai așteptăm până după-amiază. Mă și mir cum poți dormi la vremea asta, între astfel de împrejurări.

— Dar cât e ceasul?

— Nouă!

Preotul sări din pat.

— Imposibil! Cum am putut dormi până acum? - se miră el.

Apoi deodată își aduse aminte de vis. Vedea statuia aceea uriașe ca și în vis.

Îmbrăcându-se îi povesti Nastasiei ce-a visat.

— Nemaiauzit! zise femeia indispusă. Cine-a mai pomenit ca preot să viseze femei goale? Și încă în vremuri îngrijorate ca cele de acum.

Părintele Scurtu nu înțelese în grabă ce supăra pe nevastă-sa.

— Dar nici nu era femeie, nu m-ai înțeles?

— Nu, că șefița va fi bărbat! N-ai visat-o pe șefița?

— Ba da, ea era, însă în proporții uriașe.

— Parcă nu-i așa și în realitate!

Nastasiei, cât era de îngrijorată, nu-i mai ieșea din cap că soțul său, fiind și față sfințită, a putut visa o femeie goală, li și spuse, cu toată graba ce o avea de a se apuca de lucru:

— N-aș fi crezut niciodată că tu ai putea avea o fantazie așa de lascivă, fie și în vis!

Preotul bătu mirat din palme.

— Dar n-a fost nimic lasciv. Îți spun că a fost monstruoasă, și nici nu semăna a femeie. A fost un vis simbolic, nu ce crezi tu!

— Ei, asta e acum! Vis simbolic! Vezi și te-mbracă odată!

— Simbolic, e sigur. O statuie care reprezenta forța. Numai cât nu știu ce poate simboliza.

— De asta-ți arde ție acum, să dezlegi simboluri, om în toată firea! Îți spun eu că tu ești mereu cu capul în nori.

Preotul nu mai zise nimic. Se îmbracă, dejună în grabă, și începu să-i ajute Nastasiei la pachetat.

Până se înseră cele trei familii își duseră lucrurile în pivniță, și fu și zidită intrarea coridorului.

Nu prea avură de cine să se ferească. Locuiau toți trei aproape de pivniță. Pe uliți trecea rar câte-o femeie, câte-un copil. Satul părea mai mult pustiu. Cei mai mulți își duseseră din lucrurile mai de preț la munte. Nici rarii

trecători nu se mai mirau văzând că de la casele celor trei fruntași se cară saci, lăzi, pachete, legături mari. Toată lumea făcuse așa.

În ziua aceea nu se mai ivi în sat nicio patrulă ungurească. Sau, poate, n-au văzut-o ei, își zicea notarul și preotul. Auziră că doctorul a fost chemat de dimineată într-o comună vecină, la vreo doi bolnavi. Se informară la căderea serii dacă nu sosise.

Încă nu. Îl așteptau și doctorița cu Laura, destul de îngrijorate. Era curios cum se întrerupsese circulația și între satele vecine, fără nicio poruncă de la nimeni. Nu se mai putea ști ce se-ntâmplă într-un sat la șase-șapte kilometri.

Doctorul sosi târziu. Ei îl așteptară însă. Poate aducea vești. Satul, tot de graniță, era mai aproape de locul pe unde trebuia să fie frontul.

Da, aduse vești. Înainte cu o zi a trecut prin capul satului de sus o patrulă românească. Se spunea că în pădurile orașului ar fi intrat trupe românești și că se dau lupte. El a stat de vorbă cu intelectualii din sat. Aceia sunt de părere că într-o zi, două vor fi și ocupați de armata română. Mai spunea că lumea e îngrijorată și acolo, și că de câteva zile, ca și aici, a început un adevărat exod la munte. Vite aproape nu mai sunt în sat...

Vreme de câteva zile, până luna în care se împlineau două săptămâni de la intrarea României în război, veniră prin sat tot mai des patrulare ungurești, în fiecare zi. Treceau toate și pe la primărie, pe la notarul. Părintele nu mai prea ieșea din casă. Notarul îl informa de toate. Începuse să se teamă și el mai tare.

— Să vezi că nu-s ca plutonierul dintâi. Sunt feciori mai tineri, și suduie îngrozitor România și pe români. M-am temut eu că plutonierul acela era o excepție. De! Om trecut de patruzeci de ani, cum mi s-a părut. Țștia sunt furioși rău. Spun că România și-a călcat jurământul și va fi strivită. Cred că nu știu că eu sunt român. Au o gură

spurcată. Și ar bea mereu. Mereu întreabă de băutură, deși miros ca buțile. Știu eu! Poate sunt beți!

În ziua de luni, când se împlineau două săptămâni de la Sfântă Marie se iviră în sat vreo patru patrule ungurești. Părintele Scurtu nu ieși toată ziua din curte. Cum era curios totuși să le vadă, stătu mai mult în podul casei parohiale, privind prin fereastra podului ce dădea spre piață. Pe la ojină văzu apărând în piață trei *husari* călări. Unul dintre ei descălecă, legă calul de un tei și porni spre primărie. Nu ajunsese la mijlocul pieții când chiar de lângă casa parohială răsună o salvă de puști. În aceeași clipă calul legat de tei, speriat, rupse frâul și porni în galop pe stradă la vale, dincătrău au venit; fugeau și cei doi husari călări. Cel ce ajunsese către mijlocul pieții, o luă și el la goană. Înaintea caselor parohiale se opri o clipă, până trase salva de foc o patrulă de soldați români, vreo doisprezece inși. În clipa următoare coti la dreapta pe lângă casa parohială, pe ulița care ducea spre satul în care fusese doctorul în ziua premergătoare.

Toate acestea se petrecură atât de repede încât părintele Scurtu nici nu avu vreme să vadă bine pe soldații români. Coborî ca o furtună din pod, alergă în curte să vadă mai bine patrula, dar ea dispăruse.

Inima-i bătea înăbușindu-l. Era palid și fruntea i se îmbrobodise de sudoare. Era sigur că fusese românească patrula, deși din pod nu-i auzise pe soldați spunând niciun cuvânt. Îi cunoscuse după chipiu – capela aceea cu două țuguiuri înainte și înapoi. De bună seamă salva de foc o trăsese în aer, altfel cum ar mai fi fugit cei trei husari și caii lor?

Nastasia ieși palidă din casă.

— Ce-a fost? Au fost români?

Din geam, unde alergase la salvă, ea văzuse patrula, dar de acolo nu se vedea în piață.

— Da, români! – răspunse părintele, și-i spuse ce s-a petrecut.

Tăcură un răstimp amândoi.

— Așadar încep luptele în sat - zise preuteasa într-un târziu.

— Așa se pare. Patrulele s-au întâlnit întâia oară. Dar e posibil să se mărginească la atât!

— Nu-nțeleg!

— E probabil ca ungurii să se retragă, și să fie ocupat satul fără lupte.

— Nu știu, dar cu copiii nu mai putem rămâne aici.

Preotul își simți inima strânsă. Nici nu se putuse bucura de vederea întâilor ostași români și trebuiau să-și părăsească locuința! Era limpede că începându-se luptele în sat, nu mai puteau rămâne aici cu copiii. Preuteasa înțelesese situația din prima clipă. El nu s-a gândit niciodată că s-ar fi putut întâmpla așa la venirea României. Gândul că trebuiau să se mute din casa parohială îl strivea. Nesiguranța vremilor își împlânta mai întâi gheara în inima lui.

— Unde să mergem? - întrebă el.

— Trebuie să ne mutăm cel puțin în capul satului din sus. E un loc mai ferit.

Preuteasa era greu îngrijorată.

— Tu n-ai băgat de seamă că satul e aproape pustiu? Toți oamenii s-au retras spre munte.

— Ba da, am văzut și văd.

— Ei sunt mai cuminți decât noi.

Hotărâră ca dimineața să se mute și ei. Locuiau în capul satului din sus, într-o casă bună de lemn, niște fini ai lor, cari îi invitaseră și până acum. Peste noapte își făcură patul în pivniță. Dacă ar mai fi lupte de patrule, ar fi mai adăpostiți acolo.

Dar peste noapte nu se petrecu nimic. Pivnița însă era umedă și aproape se sufocară. Ziua următoare fu însă liniștită. Nu se mutară. Nici Nastasia nu mai insistă. Îi era greu, mai ales pentru copii, să-și părăsească locuința. Cum ar dormi în altă parte? Și apoi, poate avea dreptate părintele: poate nu vor fi lupte peste sat.

A doua zi și a treia zi stătură însă mai mult în pivniță și în camera care n-avea decât o singură fereastră către curte: puștile au pocnit mereu peste sat. Urme de gloanțe văzură chiar pe pereții caselor parohiale. Pe de altă parte în pivniță era cu neputință să mai doarmă. S-ar fi putut îmbolnăvi copiii.

Așa că se mutară la finii aceia. Spre mirarea lor afluă aici și familia notarului. În cele din urmă trei zile nu se mai văzuseră. Nimeni nu mai îndrăzni să iasă în stradă. Când nici nu te așteptai, începeau să șuiere gloanțele, deși soldați nu se vedeau pe nicăiri.

De la notărășița afluă că doctorul Preda cu familia au trecut în satul vecin în care intrase armata română. Constatară cu mirare că, abia începuse primejdia, și nu mai știau unii de alții. Fiecare se gândea numai la sine. Sentimente nouă, egoiste, își făceau apariția. Cele două femei se necăjeau că doctorul nu i-a avizat și pe ei. Acolo ar fi mai în siguranță decât aici.

Luptele de patrulare se întetiră peste sat, și se tot urcau către capul din sus al satului. Soldați la pândă se iveau din tufișuri. Nici nu se mai putea ști dacă erau români sau austrieci.

După două zile părintele Scurtu hotărî să treacă și el în satul vecin. Pentru a putea face trecerea mai în siguranță, urcară mai adânc în pădure, pe culmi țepișe, pe cărările pe care coborau vitele cari pășunau prin apropiere. Deși era de șase ani în comună, nu mai umblase niciodată pe aici.

Porniră dup-amiază, pe la ojină, cu popasuri dese pentru cei doi copii. Pe fetiță, pe cea mai mică, o ducea părintele în brațe. De pe culmi, nu se mai auzeau decât împușcături rare jos în sat. Se gândi să mai aștepte. Le era așa de greu să treacă într-alt sat! Aveau acolo pe părintele Crișan, la care ar fi putut trage. Dar cum să-și lase totul vraise? Aduseră haine de pat în capul satului, la finii aceia. Casa parohială rămase fără nicio pază. Aveau doi porci în coteț o mulțime de găini, pui, rațe, în

curte. Din capul satului tot mai putea merge servitoarea să le dea de mâncare. Dacă vor trece în satul vecin, ce se va alege de ele? Dar alt sentiment cu mult mai puternic decât îngrijorarea aceasta, îi făcu să se oprească pe-o muchie de unde se vedea satul, până căzu înserarea: teama de necunoscut. Părea că începe să le fugă pământul de sub picioare.

Odată cu înserarea însă începură să urce grăbiți spre munte bărbați și femei. Se auziră, sunând seci, și bătaii mai dese de arme. Vestile pe care le aduceau ei se băteau în cap. Unii spuneau că în sat au intrat ungurii, alții că au intrat românii. Toți erau înfricați și grăbeau spre munte. Cei mai mulți spuneau că au venit jandarmi și vor să evacueze satul.

Părintele Scurtu crezu că tot e mai bine să treacă în satul vecin. Acolo erau cu siguranță trupe românești. Asta o afirmau cu toții. Dar, când se înțelese cu preuteasa să plece, văzu că nu știe drumul pe unde să apuce. Fără să-și dea seama, urcaseră destul de sus.

Rugă pe vreo zece dintre oamenii cari treceau grăbiți pe lângă ei să le arate drumul. Dar niciunul nu voi. Toți erau grăbiți. În sfârșit trecu pe lângă ei o fată bătrână, cam tântăită, Floarea Bumbu, care lucra adeseori pe la părintele. Ea se învoi să le arate pe unde să coboare în satul vecin.

— Îl știi?

Fata râse.

— Cum să nu-l știu, părinte?

Dar se adevăra în curând că nu-l știa. Îi purtă vreme îndelungată prin tufișuri, și când ajunseră în sfârșit la povârnișul, la poalele căruia, jos în vale, se auzea venind râul de munte care trecea prin comuna vecină, răsărise luna. O lună plină, o rotilă de aramă roșie care părea înnegurată.

Nu era niciun drum, nicio cărare pentru coborâș. Floarea se lăudase că-i duce la o astfel de cărare. După ce șezură și se odihniră puțin ea îi îndemnă să o urmeze:

pe aici, prin apropiere trebuie să fie!

Dar nici preotul nici Nastasia nu fură de părerea să mai caute cărarea. Era prea târziu. Copila cea mică începuse să scâncească. Cei doi băieți tăceau, cu ochii mereu la părinți, foarte îngrijorați.

Fata își luă noapte bună și dispăru în tufișurile prin care veniseră. Ei mai rămaseră o vreme să se odihnească. Luna se înălța pe cer, și se limpezea, albindu-se mere «până se făcu aproape transparentă ca o foiță de argint. Lumina tare codrii, întinderile, pustietățile căzute în pace adâncă. Numai larma clară a râulețului de munte se ridica mereu în văzduh ca o fierbere nepotolită.

Pe câteva clipe părintele Surtu parcă și uitase de ce era aici cu nevasta și copiii. Nu văzuse niciodată o priveliște mai pătrunzătoare. Își făcu chiar imputări că, de șase ani aici, nu s-a gândit niciodată să urce într-o seară la munte, să doarmă o noapte aici, să vadă minunile unei nopți cu lună plină. Un se încet al copilei îl trezi și în lumina lunii văzu o lacrimă în genele Nastasiei.

— Să coborâm - zise ea. - Înnoptăm aici, și copiii nu mai pot. Le va fi și foame, săracii.

— Nu mi-e foame, mamă - zise Ionică, cel mai mare.

— Nici mie, se grăbi să spună al doilea.

Ei stăteau amândoi strânși lângă tatăl lor. Copila era la Nastasia.

Începură să coboare, dar coasta era foarte țepișe. Nu puteau înainta decât încet, ținându-se cu mâinile de arbori și tufe. Părintele ducea copila în brațe, dar de la o vreme coborâșul deveni atât de prăpăstios încât îi fu frică să nu alunece și să cadă cu ea. O luă în spate, și copilița înțelese ce-i spunea, să se țină cu brațele strâns de după grumazul lui. El se lăsă pe vine, și de-aici încolo cobora, târându-se pe costișa pietroasă, ținându-se cu mâinile de tufele de margini. Știindu-se în siguranță acum, era mereu cu ochii la copii și la soție, atrăgându-le atențiunea asupra locurilor mai primejdioase.

Tăceau cu toții. Din când în când câte-o piatră mișcată de ei de la loc, pornea la vale în salturi mari. Cu toții, nu mai aveau acum decât un singur gând: să nu alunece. Cei doi băieți păru că au ajuns în grabă la o mare dexteritate: ei coborau mai ușor. Nastasia dădea, din când în când, câte-un țipăt scurt, și atunci toți își întorceau capul spre ea.

Coborâșul ținu mult, și când ajunseră în vale, lângă râu, se lăsară pe pajiște, morți de oboseală. Drumul alb, îngust, lumina în lună dincolo de râulețul, care, de aproape, părea că nu mai face așa larmă mare.

După ce se odihniră, părintele Scurtu se desculță, își suflucă pantalonii și trecu copiii în cârcă de cealaltă parte. Apa nu-i trecea de genunchi. Cu seceta îndelungată, râul scăzuse. Dar era plin de bolovani lucii, lunecoși, și trebuia să pipăie la fiecare pas. Se desculțase și Nastasia și trecu. Apa era destul de rece, dar îi făcu bine. O mai înviorase.

— Cred că Floarea ne-a adus la locul cel mai greu de coborât - zise preotul privind coasta din față.

— Și departe! Unde suntem acum?

— Cu siguranță cu mult deasupra satului.

— Până la vremea asta părintele Crișan se va fi culcat. Cum să mai mergem la el? Dar unde ți-e pelerina?

— A, am uitat-o dincolo!

Se desculță iar și trecu râul.

Preuteasa văzu că pantalonii lui nu mai aveau fund. Se rupseseră în timpul coborârii cu copila în spate, cum venise târându-se mereu.

— O să-ți prindă chiar bine pelerina! - zise Nastasia când se întoarse. Nu mai ai fund la pantaloni.

El se pipăi și izbucni în râs.

— Uite cum trebuie să aștept armata română - spuse el.

Zâmbiră și cei doi copii.

— Năcazul e că nu mai ai alții nici acasă. Sunt pachetate toate hainele și sunt puse în pivniță. De-acolo

cum să le mai iei acum? Ați pus de-au mai făcut șizând, după alt necaz!

— Până una alta, acopere pelerina - răspunse el vesel.

Se sculară și plecară pe drum spre sat. Merseră vreo jumătate de ceas până ajunseră la cea dintâi casă.

— Copiii nu mai pot. Trebuie să rămânem aici zise Nastasia. În casă era încă lumină. Erau adunate aici vreo zece femei, copii și vreo doi bătrâni. În curte, pe coridorul strășenit, în cele două odăi, erau grămadite lucruri peste lucruri, până în grindă. Desagi, saci, țoale, covoare, perini, valuri de pânză, căldări, vase - toată casa, șopronul, șura, erau ticsite de lucruri aduse de oameni cari locuiau mai la vale în sat.

Gazda casei, o femeie uscățivă cu părul sur, începu numaidecât să vaicăre copiii, să-i mângâie, tot înghițindu-și plânsul.

— Sărăcuții de ei! Sărăcuții de ei!

Le dădu câte-o ulcică de lapte și pâne.

— Nu-ți pofti și dumneavoastră să îmbucați ceva? - întrebă pe preot și pe preuteasă.

— Nu! Mulțămim! Nu mi-e foame. Dar ce te-am ruga e să faci undeva un pat copiilor să se culce. Sunt ruți de oboseală - zise Nastasia.

Cei doi băieți mâncau încet și priveau cu ochi mari împrejur.

— Cum să nu le facem? Și lor și dumneavoastră? Dar e drept că la dumneavoastră au intrat ungurii?

— Așa spuneau unii. Noi n-am mai fost în sat de vreo două zile.

— Dumnezeu să-i trăsnească! N-au putut veni și ai noștri mai iute?

— N-au intrat ungurii - zise o femeie care ședea moțând pe-un sac. Sunt vorbe! Dimpotrivă în noaptea asta intră românii. Așa se spune aici printre soldați.

— De când au venit? - întrebă preotul.

— De-alaltă seară.

- Au fost lupte peste sat?
- N-au fost - răspunseră mai multe glasuri.
- Au fost niște patrule, dar au fugit.
- Așa va fi și la noi cu siguranță - se luminează preotul.

Gazda chemă vreo trei féméi și descărcară lucrurile cari erau pe patul din fundul odăii. Desagi, țeale, perini. Făcu un așternut pentru copii, care se lăsară ca morți în el. Femeia micșoră fitilul lămpii și începură a vorbi în șoaptă despre evenimentele zilei. Cele mai multe femei așa auziseră de la soldați că în noaptea asta merg mai departe.

Nu se vedea nicio bucurie pe nicio față. Ascultându-le povestind, părintele își dădu seama că, nici el nu simțea nicio bucurie, și iată ajunsese sub stăpâne românească! Era de-acum în România, și mâne poate va fi și satul lui, și totuși își simțea inima grea și sufletul întristat. - «Cât de neînțeleși suntem noi oamenii», își zise el cu reproș.

Abia ațipiră și copiii începură să se zvârcole în pat ca pe jar. Nicio clipă nu aveau pace. Preuteasa se sperie, îi coperi, le așeză perina, dar zvârcolirea lor nu înceta. Deodată se duse la lampă și-i făcu flacăra mai mare. Când se uită în pat, dădu un țipăt: roiau și săreau purecii în toate părțile. Straiul cu care erau acoperiți părea bătucit cu gămlii negre.

— Îngrozitor! N-am mai văzut așa ceva! - zise ea.

Se apropie și părintele și gazda de pat.

— Vai, bată-i puterile! Toți purecii din sat s-au adunat aici! - zise femeia. Nu-i mirare, câte țeale s-au adunat aici. Și câte le vedeți sunt nimica toată! De-o săptămână mereu și-au cărat oamenii lucrurile aici până le-au putut duce mai departe.

Nastasiei îi veni rău. Luă copiii, unul după altul din pat, și-i puse pe niște lavițe. Se mai zvârcoliră o vreme, apoi se liniștiră.

Părintele Scurtu se uită la ceas. Erau zece.

— Poate nu s-a culcat încă părintele Crișan; mă

răped până la el. Tot ar fi mai bine să ducem copiii acolo – zise el.

Nastasia-l lăsă să se ducă. Pe scândura goală cum să doarmă copiii până dimineața? Erau cu hăinuțele pe ei, așa acum au venit și începură iar să se frământa. Vor fi plini de pureci.

Se simți nenorocită ca niciodată în viața ei. Sentimentul că-i fugise pământul de sub picioare, că a ajuns deodată neputincioasă între streini, o umplu cu o amărăciune care-i aducea mereu lacrimi în ochi. Nici nu mai auzea ce povesteau femeile. De altfel fiecare vorbea numai despre necazul ei, din îngrijorarea ei. Trebuia să fie mereu cu ochii la copii să nu cadă de pe lavițe, cum începură iar a se zvârcoli.

Într-o jumătate de ceas părintele fu înapoi. Treziră pe cei doi mai marișori, luă în brațe copila adurmită, mulțămire gazdei și plecară. Părintele Crișan îi aștepta cu însuflețire. Nu se culcaseră. Era cu diacul și beau vin. Vorbeau și ei că în noaptea asta armata avea să înainteze.

Fură primiți cu bucurie și cu compătimire pentru bieții copilași de către preuteasa părintelui Crișan. Săraccii! Să umble și ei pe drumuri.

— Ei, nu face nimic! – strigă părintele Crișan.

— O să-și aducă aminte că au pățimit și ei în copilărie pentru România mare. Vor avea o amintire dulce, nu-i așa Ionică? – întrebă el pe cel mai mare.

Dar copilul era cu ochii împăingeniți.

Fură duși în altă cameră, li se dădură cămășuțe de noapte, și adurmă îndată.

Deși nu aveau nicio poftă de mâncare, trebuia să ospăteze niște pâine cu brânză și slănină, să bea un pahar de vin. Apoi femeile se duseră la culcare, amărâte amândouă. Ce de necazuri aducea și războiul acesta, și câte îngrijorări!

— Necazuri! – protestă în urma lor părintele Crișan.

— Ce necazuri? Asta-i floare la ureche! Dacă scăpăm

cu atâta, să mulțămim lui Dumnezeu, frate Scurtule, nu-i așa?

Părintele Crișan de alaltăseară, de când intraseră trupele române, a fost mereu *în floribus*, cum zicea el. Deși, vorbind adevărul, abia putuse schimba câteva vorbe cu doi-trei ofițeri. Erau mereu în treabă și trupa și ofițerii, și păreau mereu la pândă și îngrijorați.

Stătură de vorbă lângă un pahar de vin. Diacul, după sosirea oaspeților, plecă.

— Adică doctorul e aici!

— Da! Mi-a spus că a trebuit să vină auzind că la noi a intrat România. N-au mai avut ce face cu fata.

— Cu domnișoara Laura?

— Da. A ținut morțiș să vină numaidecât. Nu mai putea aștepta. A crezut să-și afle aici logodnicul, între ofițeri. Era destul de primejdios să treacă peste câmp – umblau patrule – totuși n-au avut ce face. Amenința că altfel vine singură.

— Săraca fată! Cum a putut crede că logodnicul ei va fi cu primele trupe cari înaintează în părțile noastre? Acum e grozav de nemângâiată. A plâns ieri toată ziua.

— Unde stau?

— Păi nu știi? Au aici o grădină cu pomi cu o căsuță.

— Adevărat? Îmi uitasem.

— Doctorul nu era bucuros că a venit. Spune că n-a pachetat nimic din rechizitele sale medicale, și n-a rămas acasă decât servitoarea. Se teme să nu i le fure cineva. Sunt lucruri scumpe. Cu doctorița în schimb, poți prinde iepuri. Ea-i spune mereu Laurei, fără ca fata să pară a înțelege ceva, că-i mai bine că logodnicul ei nu s-a arătat, că trupele acestea ce merg în frunte sunt încununete de multe primejdii, că Ion Vestemean a fost o dată în război și nu trebuia să se grăbească să ajungă a doua oară.

— Dar ce spun? Până unde au ajuns?

— E curios că nu se grăbesc să ne spună prea multe, ori nici nu știu decât aproape numai ceea ce se petrece la regimentul acesta. Ei sunt o aripă, care înaintează pe

subt poalele munților spre apus. Afirmă că greul trupelor ar fi putut intra de mult în oraș, dar nu știu din ce combinații strategice încă n-au intrat. Spun că Brașovul și Făgărașul sunt ocupate, asemenea și o parte din săcuime, dar că nu simt sigure veștile decât în ce privește Brașovul.

— Bine, dar Turnu-Roșu?

— Se-nțelege, granița de-aici, cu toate satele de pe lângă munți până la noi, sunt în mâinile noastre. De asta nu mai poate fi vorba! Dar nu știu nimic ce se petrece pe celelalte fronturi, mai ales pe frontul de la miazăzi. De altfel n-am vorbit cu colonelul, numai cu locotenenți și sublocotenenți. Colonelul nu e de văzut nicăieri. Poate ei nu sunt informați. Un singur lucru îl afirmă cu toții.

— Ce anume? - întreabă curios părintele Scurtu.

— Că în urma lor vin rușii, câtă frunză și iarbă.

— Așadar au intrat trupele rusești în Țară? - se bucură Scurtu.

— Ce să între! Sunt pe urmele lor. Numai cât nu se văd! Altfel, ce crezi, ar avea un front prea lung: din munții Bucovinei până la Orșova.

— Dar au intrat oare din toate părțile?

— Așa se pare!

— Și aripa de-aici a avut lupte până acum?

— Mai nimic! mai mult hărțuieli de patrulare; chiar la început au avut câteva ciocniri, apoi austriecii s-au retras, și numai acum par a fi luat din nou contactul cu dușmanul. Spunea un sublocotenent că e posibil ca la voi să întâmpine prima rezistență mai serioasă. Spun că e o bună poziție strategică de apărare. De altfel, vom vedea! Se pare că noaptea asta e hotărâtoare pentru comuna noastră.

Părintele Scurtu ieși de câteva ori în curte. Nu se auzea nimic. Satul era cufundat în liniște grea. Nicio bătaie de pușcă, din nicio parte. Soldații, ofițerii inferiori poate nu știu, nimic, își zise el. Când să mai meargă asupra satului. Era târziu, era unu după miezul nopții.

Dac-ar fi lupte într-acolo, de la câțiva kilometri s-ar auzi ceva! Dar numai, din când în când, lătra câte-un câne, sau necheza vreun cal.

Se lăsă pe-un divan nemaivoid să bea. Băutura începuse să-l amețească și nu voia. Părintele Crișan mai bău câteva păhărele, apoi se culcă și el. În curând se cutremurară fereștile de horcăitul lui. Dar părintele Scurtu nu-l mai auzea. Căzu în somn greu, rupt de oboseală cum era.

Se trezi dimineața subț zgâlțâiturile colegului și în acordurile lui *Deșteaptă-te române*. Era pe la cinci jumătate.

— Ce este? - făcu el buimăcit, privind speriat în jur, neștiind unde se află.

— A venit un soldat și-ți aduce vestea cea mare. În zorii zilei au intrat trupele la noi.

Un soldat trecuse într-adevăr pe la preot, însă nu pentru a-l anunța pe Scurtu - nici nu știa de existența lui -, ci pentru a-și lua un pachet pe care-l lăsase după-amiază acolo. El îi spusese vestea, și vestea era adevărată. Grosul regimentului era în drum spre satul vecin. Soldatul era de la aprovizionare, nu luase parte la ocuparea satului, dar știa de la alții că dușmanul a încercat o rezistență mai serioasă, dar că în zori s-a retras.

Părintele Crișan îi puse un pahar plin cu vin în mână.

— Așa de dimineață? - întrebă mirat Scurtu.

— E cea mai însemnată dimineață din viața ta. Să trăiască armata română! Trăiască România!

Beu și el un pahar întreg. Îi era rușine. La vestea auzită el nici nu se gândi că era așa cum spusese colegul său: cea mai sfântă dimineață din viața lui! Cum s-a putut zăpăci într-atâta de când a părăsit casa parohială? Cum se gândea numai la soție și la copii, la ei și la casă? Iată și acum, în loc să se bucure, se gândea să caute o căruță în sat să-și aducă familia. Ce nebunie a făcut că n-

a rămas acasă, cum voise de la început!

Iată că prevederile lui s-au împlinit: scăpaseră ușor, nu fuseseră lupte peste sat!

Totuși trebuia să se bucure, cel puțin pentru colegul său. Să nu-l creadă că era o bucată de lemn!

Bău vreo două-trei pahare dupolaltă, pe inima goală, și vinul începu într-adevăr să-i împrăstie stupida îngrijorare ce nu-l mai părăsise de când și-a părăsit casa. Începu să se potrivească la vorbe cu părintele Crișan, și după alte două, hotărî să plece numaidecât cu familia acasă. Îi veni în minte că trupele românești au intrat în sat și el lipsea. Ce vor fi gândit? Ce rușine pe capul lui după ce le așteptase atâta. Dar cine-l va mai crede că le-a așteptat după ce fugise ca un fricos din sat.

— Cum să pleci, dragul meu! Doar nu vei trezi copiii și pe preuteasa din somn?

În clipa aceea intrară cele două femei. Nastasia era cu ochii plini de lumină. Auzise și ea vestea.

Când înțelesesă ce vrea Scurtu, soția părintelui Crișan zise:

— Dar nici nu mă gândesc să vă las. Trebuie să mai stați o zi, două aici până se va vedea cum se desfășură lucrurile. Spun că au fost lupte la marginea satului, dinspre cazărmi. Cine știe, poate vor mai fi. Să se stabilizeze întâi frontul. Sau doar voiți să mai treceți o dată noaptea peste munte cu copiii în cârcă?

Nastasia îi dădu dreptate. Părintele Scurtu însă nu mai putea fi oprit.

— Cum să lipsesc cu trupele românești în sat? Vreți să vă bateți joc de mine? Și așa mi-e grozav de rușine că nu m-am aflat acasă!

— Dar ce, tu gândești că în puterea nopții ai fi putut trage clopotele și să le ieși cu prapuri înaintea? Aici nu-i paradă, dragul meu, aici e război! Dacă erai acasă tot așa nu te-ar fi văzut, ci ar fi mers în treaba lor.

La insistențele lui tot mai aprinse Nastasia se învoi să meargă singur. Să vadă și de slujnică dacă le-a dat de

mâncare la porci și la găini.

— Dar e primejdie acum să treci peste câmp - zise părintele Crișan.

— Cine știe de unde poate veni un glonte rătăcit! Și apoi civilii trebuie să stea acasă pe-o vreme ca asta. Toți soldații au atras atențiunea oamenilor de la noi să nu iasă pe câmp câteva zile, nici cu vitele, nici la lucru. Zic că numai oamenii suspecti umblă acum printre fronturi. Spionii!

— Asta e acum!

— Eu spion! râse părintele Scurtu.

— Ei, parcă ei te cunosc! Parcă de departe pot vedea că ești preot!

Nu-l putură însă opri. Își luă un baston de la părintele Crișan și porni cu vorba că de către seară se va înapoia. Nastasia nu părea îngrijorată. Copiii durmeau încă.

Pe cărările pe care le știa drumul nu ținu niciun ceas. Nu întâlnești pui de om. Erau cărări cari duceau prin tufișuri de-a lungul râulețului. Nu văzu trecând pe drum carele cu provizii. Cine știe, să nu fi fost bine informat soldatul acela, îi trecu lui prin gând când ajunsese la marginea satului dinspre răsărit, și văzu același pustiu pe care-l lăsase.

Dar prin sat văzu câțiva soldați români, iar în piață, în curtea cazărmilor, erau mai mulți. Nu era nimic din ce-și închipuise el în cei doi ani de neutralitate a României. Nici cântece, nici paradă, nici bucurie, ci aceeași grea îngrijorare ce se așezase din nou și în sufletul său.

Un soldat pe care-l întâlnești la intrarea în sat și cu care veni până în piață, îi povestește cum a fost ocupat satul azi-noapte. Părintele ascultase muzica dulce a graiului de dincolo, și se mirase de frumoasele descrieri. Fuseseră lupte în toată regula. Dealul de la marginea din jos a satului, au trebuit să-l ia cu asalt. Dușmanul își săpase tranșee pe muchie. Aveau mitraliere. Au căzut trei ostași, și au fost răniți vreo cincisprezece. Cum? din

satul vecin nu s-a auzit nimic? Adevărat că tunurile n-au intrat în bătaie. Ar fi voit să-i tot povestească. Dar ajunseră în piață și aici era un grup de vreo cinci ofițeri.

— Cine e dumnealui? - întrebă un căpitan pe soldatul care veni cu părintele.

— Zice că-i preotul de aici.

— Da, părinte?

Preotul se recomandă.

— Îmi pare bine! Dar de unde vii dumneata? N-am găsit în sat niciun domn.

— Doi învățători au fost mobilizați în primăvară, directorul școlii a fost ridicat de jandarmi din noaptea spre Sfântă-Măria. Am mai rămas eu, notarul și doctorul.

— Dar primarul? Nici n-ai de la cine să întrebi ceva. Satul pare pustiu. Femeile acestea pe care le-am întrebat nu știu nimic.

Vreo patru bătrâne stăteau de-o parte mirându-se mereu.

— Primarul încă a fost ridicat odată cu directorul, și încă un țăran fruntaș. Notarul trebuie să fie în capul satului din sus, ori la munte. Ieri după-amiază familia lui a fost acolo cu a mea.

— Dar dumneata de unde vii?

— Din comuna vecină pe care ați ocupat-o. Am trecut aseară târziu, cu soția și copiii.

— Și pentru ce ai trecut?

Părintele începu să se mire văzându-se supus unui interogatoriu.

— De către seară a început să treacă multă lume spre munte și...

— Ce lume? trupe?

— Nu! Oamenii din sat. Unii spuneau că au intrat ungurii în sat, alții că au intrat românii. Dar cei mai mulți spuneau că au venit jandarmii și au poruncit să evacueze satul. N-au aflat pe dobașul satului și nu s-a prea auzit porunca. Dar câți mai erau prin sat și au auzit despre ce este vorba au luat-o spre munte.

— Ce spuneau? Au dus vitele din sat cu ei jandarmii aceia?

— De unde să le ducă. Vitele-s toate la munte încă de vreo săptămână.

— Și oameni au dus?

— Spuneau unii că au dus pe amărâții de țigani din capul din jos al satului, cari nu și-au părăsit bordeiele.

— Vasăzică, ei știau că noi venim în noaptea asta?

— Nu pot spune, dar probabil, dacă au dat poruncă de evacuare.

— Hm! Și doctorul unde e?

— Tot în satul vecin. La noi au fost câteva zile împușcături peste sat, și ne-am temut să mai rămânem în locuințele noastre.

— Desigur, mai bine au făcut oamenii cari au urcat la munte. Dar acum ar putea veni. Am avea lipsă de câteva iscoade pricepute, de câțiva inși cari să cunoască bine cărările către satele de sub munte ce ne stau în față. Ce se știe pe-aici? Are dușmanul trupe multe? S-a văzut făcându-se concentrări?

— Spre rușinea noastră, domnule căpitan, nu vă pot spune nimic precis. De două săptămâni nu mai există nicio circulație între sate, nici cu căruța, nici pe jos. Iată ce vă pot spune.

Și părintele Scurtu povesti despre patrulele cari veniseră prin sat, și spuse amănunțit convorbirea notarului cu plutonierul acela de honvezi.

— Așa a spus! «De-ar veni mai repede, să se sfârșească odată?»

— Așa, domnule căpitan.

— Hm! Da! - făcu grav ofițerul. Apoi adaose: Atâta tot?

— S-au mai văzut în zilele din urmă și câteva aeroplane, la înălțimi mari. Nici n-am știut dacă sunt românești sau dușmane. Și n-am cutezat să facem niciun semn.

— Ce semn?

— De bucurie, se-nțelege!

— Nu-i mare lucru ce ne poți spune sfinția-ta. Poate știe mai mult notarul dacă spui că-i român.

— Român, cum nu, domnule căpitan. Ji cheamă Danciu. În părțile noastre, în satele românești, toți notarii sunt români. Trebuie să pice și el îndată, dacă va fi mers aseară departe în munte.

— De ce să meargă?

— Era în capul satului din sus cu familia și de bună seamă a auzit și el vorbindu-se de evacuare. Dacă ar fi pus mâna jandarmii pe el...

Era încă de dimineață, pe la șapte. Pe ulița lungă începură să se vadă oamenii coborând către piață. Întâi câte unul, apoi în pâlcuri, tot mai dese.

— Iată că încep să vină și oamenii de la munte - zise c-un fel de ușurare părintele Scurtu.

— Populație străină nu aveți în sat?

— Nu. Au fost șeful gării, poștărița și jandarmii, dar au fugit cu toții, încă înainte c-o săptămână. Adică ar mai fi unul, crâșmarul Binder.

— E neamț?

— Sas. După câte știu, el ar trebui să fie încă aici. Când m-am mutat eu în capătul din sus al satului era încă aici. Am putea trimite pe cineva să vadă.

— Unul gros, cu părul alb? Nu mai trebuie să meargă nimeni. E aici. L-am văzut.

— Și ar mai fi unul, un măsar cu un picior de lemn. îl cheamă Theil. Un bețivan, care nu-și vede decât de băutura lui.

— Garantezi sfinția-ta pentru el?

Părintele Scurtu rămase nedumerit:

— Cum să garantez?

— N-ar putea fi spion?

— Știu eu! Cine ar putea să-i dea vreo misiune unui bețivan?

Între timp sosiră de pe ulița lungă vreo treizeci de români, cari după ce salutară se opriră înaintea grupului

de ofițeri, examinându-i de aproape.

Căpitanul lăsa pe preot și apropiindu-se de oameni îi întreba de unde vin, și dacă în pădurile din capul satului, pe munte, n-au văzut soldați străini. Nu văzuseră, nici străini nici români.

— Care dintre voi cunoașteți bine drumul și cărările spre apus, pe subț poalele muntelui, până la cotul vecin. Aș avea lipsă de trei cari să călăuzească patrulele.

Ieșiră din grup vreo zece inși.

— Numai de trei am nevoie, oameni de toată încrederea. Părinte, alege dumneata.

Preotul spuse trei nume.

La un ordin al căpitanului din curtea cazărmii care slujise de spital ieșiră patrulele cu conducătorii lor. Cei trei români fură împărțiți, și plecară îndată.

— Vrei să vezi, părinte, tranșeele de pe culmea dealului? Poftim cu noi. Am avut pierderi în satul dumitale!

Căpitanul, cu trei ofițeri, însoțiți de părintele Scurtu, porniră prin sat la vale, către dealul luat cu asalt azi-noapte.

Era o dimineață senină și soarele începea să ardă. Urcușul pe deal ținu mult. Ofițerii mergeau tăcuți înainte, preotul după ei. Avea o senzație stranie. Interogatoriul ce i-l luase căpitanul îl surprinsese și-l făcuse să uite cu desăvârșire să-i spună un cuvânt de bun venit. Cel puțin să-și fi arătat bucuria că i-a adus Dumnezeu, încă și-a uitat de tot, luat la întrebări cât ce a sosit. Apoi nu vedea trupa nicăiri. Unde era armata română? Nu era nimic din ce-și închipuise el în cei doi ani de așteptare. Așa era războiul? Acesta era războiul?

Și el, ce mai prețuia acum? Interogatoriul luat părea că-l redusese la un om fără nicio importanță. Era evident că ofițerii aceia nici nu se gândiseră că el ar fi trebuit să le spună un cuvânt de binevenit. Părea că înaintea lor nu era decât un om, un număr, un cineva care avea un rol în sat. Și, ar fi cu puțință nici să nu aibă încredere în el?

Pentru aceea a fost supus unui interogatoriu? Dacă au aflat o dată că era preotul român din sat, pentru ce i-au pus atâtea întrebări?

Dar, totuși, nu se putea să nu aibă încredere în el. El a ales pe cei trei oameni. Singur pe el l-au chemat să vadă tranșeele și teatrul de luptă de azi-noapte... Totuși s-ar fi putut să-l ducă cu ei anume pentru a nu-l scăpa din vedere.

Gândurile acestea tulburi îi lăsau o impresie stranie. Știa că ofițerii aceștia sunt români, din armata română, totuși parcă aveau un aer străin, care-l ținea la o oarecare distanță de ei. Aveau ceva străin care nu l-ar fi lăsat răpit de entuziasm să-i îmbrățișeze, și parcă nu-i lăsa nici pe ei să se apropie de el cu toată intimitatea. Ce putea fi? Poate seriozitatea și îngrijorarea grea ce nu le mai dispărea din priviri, din față? Poate primejdia în care erau, în care intraseră de la începutul războiului? Aceasta se pusese ca unzând între ei și el? Nu văzuse un singur zâmbet pe fața lor până acum. Nu auzise un cuvânt cald din gura lor.

«Da» își spusese preotul, la sfârșitul meditării lui - «asta trebuie să fie: primejdia. Însuși aerul cel nou, al războiului. Asta schimbă, se vede, pe oameni.»

Nici nu sfârși bine concluzia la care ajunsese, și după un bubuit înăbușit, departe la spatele lor, după dealurile cu vii ale unui sat dinspre miazănoapte, începu un șuier care creștea mereu, un fel de vuiet subțire.

— La pământ, părinte - strigă un ofițer.

Când se uită, nu-i mai văzu pe niciunul, și șuierul trecu peste capul lui, și vâjâitul lui se pierdea acum în depărtări. Nu mai apucase să se lase la pământ. În clipa aceea ofițerii se ridicară dintr-o groapă a coastei dealului pe care îl urcau.

— Te-ai speriat, părinte? - îl întrebă căpitanul, cu întâiul zâmbet ce i-l văzu pe față.

— Dar ce-a fost? O bombă?

— Da! N-ai auzit tunul? Ce sat e colo sub coastele

acelea?

Preotul îi spuse numele satului.

— Pe seninul ăsta e o vizibilitate primejdioasă - zise căpitanul.

Apoi se opri și vorbi cu ceilalți ofițeri.

— Începe a se contura linia pe care s-a oprit retragerea lor - zise un locotenent.

O altă răbufnire în depărtare și un nou șuier prin văzduh.

De data asta ofițerii nu se mai culcară la pământ. Priviră pe deasupra capetelor.

— Asta-i sus de tot - zise unul dintre ei. Îi păru și lui Scurtu că șuierul făcu o curbă mai mare.

Până ajunseră pe creastă, pe o cărare șerpuitoare, mai trecură pe deasupra lor zece ghiulele. Scurtu le numără cu exactitate. De trei ori se mai zvârliră încă cu toții la pământ.

— Este evident că vizează nouale noastre poziții - vorbi căpitanul. Cercetă văzduhul, întâi cu ochii liberi, apoi cu un binoclu.

— Da, este! - zise el într-un târziu.

— Aeroplan?

— Da. Un aeroplan. E foarte sus. Totuși va fi mai bine să nu mai mișcăm până se zărește. Doi dintre ofițeri îl putură vedea cu ochii liberi. Părintele nu-l putu zări nici cu ocheanul.

De pe creastă se făcea o șa, apoi se ridica alt deal. Tranșeele noastre erau pe celălalt. Aici erau câteva șanțuri puțin adânci, totuși apărare destulă pentru cei ce așteptau cu arma la ochi pe ostașii români cari luară culmea cu asalt.

Răsări îndată - părintele nici nu-și putu da seama de unde - un plutonier. Căpitanul îi ordonă că pe muchia cealaltă și pe revărsarea ei să rămână oamenii la adăposturi, să stea nemișcați, pentru că este un aeroplan în cercetare. După zborul lui se orientează bătaia tunului.

Păru că plutonierul lunecă pe coastă la vale și într-o clipă dispăru cum a și venit.

— E limpede că ne cercetează efectivele. Cred că și rezistența de aici au opus-o numai pentru a ne pipăi forțele - zise căpitanul.

Vreun ceas aeroplanul se învârti mereu pe-acolo, și tunul mai trase de vreo douăzeci de ori. Uneori obuzele treceau șuierând așa de jos încât instinctiv oamenii își îndesau mai tare capul în pământ. Părea așa de jos, dar ghiuleaua trecea la câteva zeci de metri, cel puțin, înălțime deasupra muchii. Câteva explozii se produsera pe feția dealului din față.

Uneori zărea și părintele ca o dungă de argint pe cer, când aeroplanul făcea vreun viraj. Pe la unsprezece dispăru și în curând încetă și bătaia tunului.

— Se pare că nu prea au nici ei muniții de prădat - zise un sublocotenent.

Ieșiră din tranșeele în care stătuseră până acum. Părintele Scurtu, după povestirile celor întorși invalizi sau în concediu de pe front, își dădu seama că șanțurile acestea erau abia niște zgârieturi în comparație cu adevăratele tranșee. Își și spuse convingerea căpitanului.

— Mi se pare că noi vom trebui să le adâncim - răspunse căpitanul.

— După toate semnele de-aici încolo vom avea de furcă cu ei. Mare lucru ar fi să-mi afli părinte un om care să se strecoare vreo douăzeci de kilometri spre apus și miazănoapte. Cam ce sate ar cădea în adâncimea asta?

Preotul se gândi și începu să-i enumere satele. Harta pe care o avea căpitanul nu dădea decât câteva nume de localități. Nu le știu nici preotul pe toate. Nu umblase în partea locului și-l înștiință că ce-i spune el este numai cu o oarecare aproximație.

— Om vom găsi, domnule căpitan, dacă ne întoarcem în sat. Numai dac-ar fi coborât de la munte. E un pădurar, unu Ionică Tunsu. Un om isteț și curajos.

— Om de încredere?

— De toată încrederea. Și om cu carte.

— Bănuiesc - zise grav căpitanul - că în adâncimea asta - și el arată pe hartă - se adună forțe dușmane.

— Și noi suntem încă tot numai la regimentul nostru, domnule căpitan? - întrebă cel mai tânăr sublocotenent, abia un copil.

— Ei, cum să fim! N-avem rezerve în spate? Nu vin și trupele rusești? - și răspunzând căpitanul privi iscoditor la preot.

Părintele Scurtu se înroși tot.

— În fața mea puteți vorbi orice, dragă domnule căpitan. De când vă așteptăm noi ca pe Hristos.

— Da, părinte, îți mulțumesc! Așa ar trebui să fie.

— Și așa este!

— Iată ce nu înțeleg eu, părinte. Am trecut prin destule sate românești și informații precise nu ne-a putut da nimeni. Nici preoți, nici notari, nici țărani. Dacă ar fi cum spui sfinția-ta - și recunosc că n-ar trebui să ne îndoim - ar fi trebuit să vă gândiți să adunați câteva informații precise pentru când era să ajungem noi. A fost destulă vreme, două săptămâni. Și era mai ușor în acest răstimp decât acum.

Era tocmai cu ce se acuzase și el încă din sat, vorbind cu notarul.

— Aveți dreptate - răspunse el rușinat - așa trebuia. Dar parcă nici nu știam ce să facem. Și mai era ceva: nu mi-am închipuit niciodată că, aici la graniță, vor fi lupte. Să-mi dați voie - și el luă harta și-i arată prin ce direcții era convins el că vor pătrunde armatele române și vor fi lupte. Apoi continuă: Dacă ar fi fost un singur om care să ne spună ce trebuie să facem, cum să procedăm, ce date să adunăm, cred că nu v-am fi primit cu mina goală.

— De, poate ai dreptate și sfinția-ta. Organizarea spionajului la noi a lăsat și lasă de dorit. Așadar, spui, Ionică Tunsu, pădurarul? E om de ispravă?

— Este, domnule căpitan. Numai de-ar fi coborât de la munte. Nu-i pădurar de-al statului, ci al comunei

noastre. Noi îl plătim.

— Hm! Da! Asta e bine.

Tunul nu mai bătea de mult. Aeroplanul nu mai revenise. Se ridicară și porniră spre dealul de dincolo de șa.

Mergând, părintele văzu cioburi de sticlă pe pajiște, când ici, când colo. Erau mâzgălite cu dulceață. Văzu și câte-o jumătate de borcan, cu dulceața încă în el.

Sublocotenentul începu să râdă:

— S-au ospătat cum au putut feciorii azi-noapte.

— Mare prostie! Să pornească la asalt cu baioneta cu sticlele cu dulceață în raniță - vorbi locotenentul.

— Dacă vor fi avut vreme să le pună în raniță - râse iar sublocotenentul cel tânăr.

Părintele Scurtu simți un junghi. Ar fi jurat că borcanele cu dulceață erau ale lor. Era dulceață de vișine și zmeură, tocmai de care făcuse preuteasa. Când au pachetat ce-au avut prin casă, pe cele vreo treizeci de borcane nu le mișcaseră de la locul lor, de pe două dulapuri. Preuteasa fusese de părerea că e primejdios să le pacheteze, să le care în pivniță, s-ar fi putut sparge ușor.

O clipă simți violent părerea de rău și paguba, dar în clipa următoare, izbucni în râs:

— Te trezești că-i dulceața preutesei!

— Tot ce se poate - zise unul dintre ofițeri.

— A trebuit să cercetăm fiecare casă în care nu era nime. Nu se putea trece la asaltul colinei până nu aveam asigurat spatele. Putea să fie ascuns dușmanul. Și în vreo trei case de la poalele colinei, sau și aflat.

Văzând cioburile de sticlă părintele Scurtu își aduse pentru întâia oară aminte însărcinarea pe care i-a dat-o preuteasa când a plecat. Încă nici nu dăduse pe acasă!

În liniștea grea ce urmă după voia bună ce o stârniseră cioburile cu dulceață, preotul se gândi la zilele ce urmaseră după fuga jandarmilor. Pe colina asta venise și el în câteva seri să asculte în depărtări vuietul

războiului. Cât de liber, cât de ușor se simțea atunci! Ce aer imaterial, dumnezeiesc inspira! Ce nemărginit îi părea cerul! Iar acum, pe același loc, încadrat de ofițeri români, cu satul subt stăpânire românească, cu soldați români înaintea lor, subt același cer senin, nu mai era nimic din vraja zilelor trecute. Îngrijorarea din ofițeri păru că trece și în el. Era, oarecum, și el în război, își zicea. Și omul în război era cu totul deosebit de omul în vreme de pace? Aerul acela strein, care-l despărțea de ofițeri, era aerul războiului? Și acum se lipea și de el? Șuierul acela prin văzduh, primejdia, îl schimbase și pe el?

Nu se întrebă multă vreme că ajunseră la tranșeele de după culmea cealaltă. Soldații săpau vârtos. Erau mulți, erau puțini? Nici nu-și putu da seama. În strâmtoarea dintre coline și începutul dealurilor împădurite ce duceau la munte, văzu pe drumul îngust șerpuind un șir de care, cu coviltir, trase de cai mici.

Desigur erau carele cu aprovizionarea, își zise el. Unde se duceau? Poate erau și trupe mai înaintate?

Nu îndrăzni să mai întrebe pe ofițeri, dar din vorbele lor află, nu peste mult, că și satul vecin, dinspre șes, era ocupat de trupe românești.

În sat nu se mai întoarse decât căpitanul. Începu îndată să știricească dacă l-a văzut cineva pe pădurarul, pe Ionică Tunsu. Îl văzuseră mai mulți. Coborâse de la munte. Trimiseră după el și îndată se înfățișa. Era un om uscat și înalt, c-un obraz ascuțit, cu priviri tari. Cât ce-l prezentă, căpitanul îl luă cu dânsul și dispăru în curtea cazărmii.

Notarul încă nu venise.

Părintele Scurtu se repezi pân-acasă. Ușile erau toate descuiate. N-ar fi jurat că le-au lăsat ei descuiate când au plecat în capul satului, sau nu știa precis, că masa lui de scris o încuiase, și un credent, deși nu mai lăsaseră nimic de valoare în ele. Celelalte dulapuri, goale toate, le-au lăsat anume descuiate. Dacă ar intra cineva să

nu creadă că e nu știu ce înăuntru și să spargă zarurile. De ușile casei nu-și mai aducea aminte, cum le-a lăsat... Se duse ată în prânzitor unde erau borcanele cu dulceață.

Nu mai erau decât trei. Simți iar un junghi, dar îi trecu repede. Se gândi numai la supărarea ce va avea-o preuteasa.

În toată casa cu ușile deschise, era pustiu-pustiupustiu! Nu mai rămăsese decât mobila mare: paturile goale, dulapurile, mesele, scaunele mari, divanurile, trei la număr. Toate păreau încremenite și speriate în părăsirea lor. Pe jos mai erau cărți cocoloșite, gazete. Pe un stălj, cărțile din biblioteca lui, neatinse. Părea că se uită la el cu înfruntare, din inscripțiile aurite de pe călcâi. Casa Wertheimiană a parohiei, încuiată, stătea încremenită la locul ei. Tot ce fusese de valoare, bani gata, un libel de depuneri la o bancă, hârtii de stat, le dusesese din bună vreme în casa de fier a primăriei. Într-alta, mai mare, își dusesese și matricolele parohiale. Le crezuse și el și notarul, mai în siguranță acolo decât în dulapul oficial al parohiei.

Când se uită la masa lui de scris văzu că toate puiucurile i-au fost forțate și deschise. Alergă și la singurul dulap pe care nu știa de ce l-a încuiat, și-l află forțat și pe acesta. Ce prostie că le-a încuiat! Celelalte mobile erau neatinse.

De stricăciunile de la masa lui de scris îi păru rău. Era mobilă nouă, cumpărată numai înainte cu trei ani. Ce vor fi căutat? Bani? Și, cum în casă n-au putut intra alți soldați decât cei români, așa s-au purtat ei într-o casă parohială?

Dar revolta-i trecu repede. Noaptea, de unde să fi știut ei că aceasta era locuința preotului din sat? Și, apoi, nu s-ar fi putut să fie vreun om rău din sat, de cari se află pretutindenea? Da, dacă n-ar fi aflat cioburile acelea de sticlă, cu dulceață în ele, pe coastele dealului!

Deodată îl veni în - minte că încă n-a dat cu ochii de

slujnică. Începu s-o strige, s-o caute prin bucătărie, prin pivniță, prin grădină. Nu era nicăieri.

Părinții ei locuiau a patra casă de la cea parohială. Mama fetei, una Salomia, se jurase că ea nu merge nicăieri de-acasă «orice se va întâmpla», și că va griji ea de porci și de găini, dacă «fata asta ar fugi și ea de frică ca alții!

Dar porcii grohoteau în coteț, auzind mișcare prin curte. Găinile, puii, rațele, nu se vedeau nicăieri.

Preotul se duse la mama servitoarei, unde lăsaseră și grăunțe pentru porci și găini. Femeia era acasă.

— Bala asta de fată, dracu' știe unde-i! Vin toți de prin sat la deal, de la munte, numai ea nu mai vine. De ieri dup-amiazi n-am mai văzu i-o. Când au venit jindarii să golească satul, a fugit prin fundul grădinii, și de atunci dusă a fost!

— Dar dumneata ce-ai făcut?

— Ce să fac? M-am suit în pod și m-am uitat prin fereastra podului. N-au putut aduna nici șase oameni și trei vaci. S-au mâniat groaznic și au început să împuște în văzduh.

— Erau jandarmii de la noi?

— Da' de unde! Nu i-am mai văzut până atunci.

— Ascultă lele Salomie, ai dat de mâncare la porci și la găini?

— Le-am dat, cum să nu le dau, și apă. Dar ascultă, părinte, încuiat-ați dumneavoastră când ați plecat? Că am găsit toate ușile deschise.

— Cred că nu le-am încuiat. Dar nu știu cum spui că ai dat de mâncare și la găini, că eu n-am văzut niciuna.

— Cum să le vezi că-s ascunse toate prin buruieni. Sunt înfricate de împușcăturile de azi-noapte. Și când a început să bată azi cu tunul, au fugit toate în buruieni. Da, oare, de ce vor mai bate cu tunul dacă i-au bătut pe unguri și-au luat satul?

— Știu și eu! - răspunse preotul, nevrând să-i spună că nu românii bat cu tunurile.

Lelea Salomia luă un pumn de cucuruz în poală și veni cu preotul în curtea parohială. Trecură în grădina șurii, la spatele grajdului, și femeia începu să cheme găinile. Ele începură să iasă din buruienile de pe lângă gard până se adunară toate cu pui, cu rațe. Apoi le zvârli grăunțele din poală. Trecură apoi în grădina cu legume și Salomia adună repede buruieni și napi și umplu troaca porcilor cari făceau larmă mare. Luă o găleată din pivniță și le turnă și apă.

Părintele Scurtu îi mai spuse o dată să poarte grijă de tot, și voi să plece.

— Păi nu încuiați nici acum? – întrebă femeia.

— Ce să mai încui? Doar nu va duce nimeni mobila mare din casă, alta nu mai este de luat. Dacă vine fata să te mai uiți după ea.

— Tot mai bine să încui.

Preotul se căută prin toate buzunarele dar nu află nicio cheie.

— Ei, nu-i nimic. Mâne ne vom întoarce și noi.

— Doamna cu copiii unde sunt acum? Tot la finii de din sus?

— Nu, sunt la părintele Crișan.

— La părintele Crișan! Da' cum au ajuns acolo?

— Am trecut aseară.

— Cu copiii pe coastele acelea? Vai, săracii de ei!

Părintele Scurtu, deși era o căldură înăbușitoare era tot cu pelerina pe el, din pricina pantalonilor sfârtecați. Se gândi să-și schimbe pantalonii, dar căută zadarnic prin toată casa să afle alții. Preuteasa pachetase toate veșmintele și erau acum zidite în coridorul din pivniță.

Cercetând prin casă simți deodată o foame mare. Află în cămară un colț de prescură și începu să mănânce, cu un sentiment de adâncă amărăciune. Se gândi că înainte cu câteva zile în casa lui era belșug, și acum nu avea decât cornul acela de prescură. Își luă ziua bună de la lelea Salomia, și ieși în drum. Înaintea cazarmii în care fusese spitalul, era adunată multă lume. Erau ceasurile

trei după-amiază.

În mijlocul mulțimii era colonelul comandant al regimentului și mai mulți ofițeri. Căpitanul nu mai era între ei. Înaintea colonelului văzu pe notarul Danciu și pe câțiva membri din consiliul comunal.

— A, dumneata ești părintele din sat, mă bucur. Mi-a vorbit căpitanul despre dumneata.

De-o clipă preotul se gândi că ar fi momentul să spună cel puțin acum câteva cuvinte de bun venit. Erau adunați acolo cel puțin o sută de bărbați și de femei. Era și notarul, și fruntașii satului. De bună seamă nu mai putea fi cum își închipuise el, să întâmpine armata în odăjdii, în sunetul clopotelor, totuși era mai bine decât nimic.

Dar când să-și înceapă cuvântarea, când era în culmea emoției, trecu pe deasupra lor, la o mică înălțime, o vâjâitură puternică, și apoi îndată alta și alta. O ghiulea căzu în cimitirul din față și răscoli pământul.

Toată lumea se risipi într-o clipă.

Colonelul cu ofițerii, cu preotul și notarul se traseră sub boltitura porții cazărmii. Urmară, vreme de-o jumătate de ceas, și alte şuierături, dar mai pe sus, mai îndepărtate. Se trăgea tot din coasta de deasupra satului dinspre nord, ca și înainte de amiazi.

Fu întâia zi în care bătură tunurile pe această aripă sudică a frontului. Părintele asculta convorbirea ofițerilor cu colonelul. Din ce putea prinde cu urechea – căci vorbeau încet – păreau îngrijorați fiindcă se părea că ei nu aveau tunuri de câmp. Nu sosiseră încă. Le așteptau, de-o vreme, în fiecare zi. Mai înțelese că nu aveau decât două tunuri mici de munte. Nu puteau trage cu ele la distanța de unde băteau tunurile inamice.

După vreun ceas bătaia artileriei încetă. Lumea începu să se strângă din nou înaintea cazărmii. Ieșiră și ofițerii de sub boltitura intrării în curtea cazărmii.

Colonelul începu vorba cu oamenii. Îi întreba ce pășuri au, cu ce nu sunt mulțumiți în sat, câți oameni

erau duși în război, dacă nu erau soldați aflați în concediu.

Vreo trei țărani începură să-l pârască pe notarul Danciu. Că de român, ar fi el român, dar e prea aspru cu oamenii. Și nu se știe bine nici cum împarte ajutorul pentru familiile celor mobilizați. Că n-ar fi rău să li-l schimbe, să le dea alt notar.

Părintele Scurtu rămase trăsnit. Știa că cei trei fuseseră pedepsiți pentru că vânduseră griul rechiziționat de primărie pentru armată, din ordin mai înalt. Încolo notarul Danciu nu avea nicio vină. Era un slujbaș foarte corect.

— Să vă fie rușine - izbucni el - după ce oamenii isprăviră cu pâra, asta înseamnă pentru voi România mare?

Notarul explică supărarea celor trei, și părintele confirmă. Întăriră și alți oameni buna purtare a notarului, și începură a ocări pe cei trei.

Colonelul se răsti la pârători și declară că oricine va veni cu acuze nedrepte va fi pedepsit. Notarul va rămânea și mai departe în funcțiune. Dacă pe primarul l-au ridicat ungurii, trebuie să le numească un primar nou. Cine ar fi mai bun? - întrebă el, privind pe notarul și pe preotul.

— Să spună ei! - zise amărât notarul. Era palid de indignare. Să-l rușineze în felul acesta, la întâiul contact cu armata română. Iată ce nu i-ar fi trecut niciodată prin gând!

Oamenii din grup se priviră, neștiind ce să spună.

— Ei, vorbiți odată! - porunci colonelul.

Dar oamenii tăcură.

— Cred că sunt dintre membrii consiliului comunal. Sunt dintre fruntașii satului, și se pricep mai bine decât alții la trebile comunei. Cred că badea Ion Dracu' ar fi potrivit - zise preotul.

— E bun? - întrebă colonelul.

— Bun - răspunseră cu toții. Cei trei se trăseseră

rușinați spre coada mulțimii.

— Dacă e bun, cu ziua de azi numesc primar pe Ion Dlacu – zise colonelul.

— Să-l ascultați și pe el și pe notarul. Trebuie să fie ordine și liniște în sat. Mi s-au plâns niște femei că li s-au furat lucruri de prin casă. Să știe toată lumea: orice furt se pedepsește cu glonț.

Ofițerii se întoarseră în cazarmă. Oamenii începură să se împrăstie. Cei doi fruntași ai satului, cu noul primar, se duseră în cancelarie.

Notarul fugise și el seara din capul satului din sus când auzise că-i ordin să se evacueze satul. Durmise într-o căpiță de fân, într-o poiană. Fusesse destul de departe, de-aceea a sosit în sat așa de târziu. N-a știut nimic că părintele trecuse cu familia în satul vecin. Finii lui spusese că trebuia să fie mai la deal, în munte.

— Ce ți-e și cu oamenii ăștia! – zise amărât notarul.

— Lasă-i în plata Domnului, nu te mai necăji! iată ce-a însemnat pentru ei România mare! vorbi scandalizat preotul.

După vreun ceas părintele Scurtu porni spre satul vecin, cu promisiunea că mâne se va înapoia cu familia.

O luă pe aceeași cărare, pe marginea râului pe unde venise, printre tufișuri pe sub arinii de pe mal. Rar, tunul începu să bată din nou. Șuierăturile, vuietul acela ce spinteca aerul, trecea pe sus. Se auzi și după ce intră în sat, tot mai departe la spatele lui.

Nu se putu înapoia cu familia decât a treia zi. Ziua următoare tunurile bătură mereu. Cum să plece cu copiii? Dar a treia zi se puse o liniște grea încă de dimineața. Ea ținu până către zece ceasuri, și părintele hotărî să plece. Stăruia și Nastasia. Cum să mai rămână pe capul părintelui Crișan cu trei copii, și n-au adus cu ei nimic de mâncare? Părintele Crișan și preuteasa protestară, că nici vorbă nu poate fi de așa ceva, dar nu-i putură opri.

Trebură să meargă tot pe jos. Pe drum, cu căruța,

nu se putea, era primejdios. Mulțumiră gazdelor, și luând copila în brațe, părintele Scurtu ieși pe porțiță. Ceilalți îl urmau.

Când ajunseră în sat soarele ardea tare. Erau cu toții osteniți de drum. Prin sat era mișcare mai multă, totuși ulițele păreau pustii. La multe case obloanele erau trase și porțile încuiate.

Când ajunseră înaintea caselor parohiale văzură o spărtură în zidul de la miazănoapte. Înaintea fereștilor, spre apus, în uliță era o groapă mare și pământ răscolit aruncat în toate părțile. În verandă, în peretele ce privea spre răsărit, era un mare cerc afumat, căzuse în cuprinsul lui, tencuiala până la cărămidă. Pe jos, pe asfaltul verănzii, bucățile de schije risipite. Copiii începură să le adune.

— Nu puneți mâna! - strigă îngrozită preuteasa.

— Acum nu mai sunt primejdioase, numai să nu se taie în ele - vorbi aiurit părintele. Dar copiii le aruncaseră la strigătul mamei lor. Masa din mijlocul verănzii era ciuruită de schije, și câteva scaune.

Părintele Scurtu privi lovitura dinzând, se uită spre răsărit și zise:

— Aici n-a putut lovi decât un tun românesc. Dușmanul trage de la miazănoapte. Va fi o amintire istorică, o pecete istorică pentru casa parohială. Să știi Nastasio că nu voi lăsa s-o astupe. Asta trebuie să rămână mărturie înzând!

— Doamne sfinte! La ce stai să te gândești acum! - răspunse supărată preuteasa.

Cei doi băieți, între timp, intrară în grădină. Merele parmene din doi meri începuseră să se coacă. Deodată auziră țipetele lor în grădină:

— Mamă! Mamă!

Alergară amândoi să vadă ce-i. Unul din merii parmeni zăcea la pământ cu rădăcinile în aer. Lângă el o groapă adâncă. Copiii plângeau.

— Nu-i nimic. Nu-i nimic - spunea părintele. - îl vom

pune iar în pământ. Nu-i nimic!

— Da' se mai prinde? - întrebă cel mai mărișor.

— Cum să nu! Vezi doară câte rădăcini are.

Copiii, dup-o clipă, începură să culeagă merele mai aurii din coroana de pe pământ.

— Ce pagubă! - zise preotul în vreme ce se întorcea cu preuteasa în curte. Ea nu răspunse nimic. O paloare grea i se așezase pe față.

Încă nu intraseră până acum în casă. Intrară întâi preuteasa și îndată se auzi un țipăt.

— Ce este? întrebă - preotul năvălind înăuntru.

— Nu mai avem ferești!

— Cum nu mai avem? Nu le văd eu?

Preuteasa întinse brațul și-i arăta pe jos. Erau, subt ferești, grămezi de sticlă. Toate ochiurile curseseră. Nici un singur geam nu mai rămăsese întreg.

— Ce ne facem acum? - întrebă Nastasia. Buzele îi tremurau.

— O să punem geamuri nouă, se-nțelege.

Abia acum observă lipsa sticlelor cu dulceață. Părintele uitase cu desăvârșire să-i vorbească de ele.

— Numai trei mai sunt! Cine le-o fi luat? - îi povesti ceea ce bănuia el. A fost descuiat și un dulap și masa lui de scris. Nastasia se uită, și începu a plânge. Dar își șterse în grabă ochii.

— Ce s-ar fi întâmplat dacă nu ne puneam lucrurile la adăpost! - oftă ea.

— Adevărat!

Nastasia își aduse aminte de găini. Nu văzuse niciuna. Poate că le-au furat și pe ele!

— Trebuie să fie ascunse prin buruieni, și alaltăieri erau ascunse.

Preuteasa trecu în grădina șurii și începu să le cheme. La glasul cunoscut păsările începură să se arate îndată.

În vremea asta veni și servitoarea.

— Adă niște cucuruz, Marie! și dă-le la găini - zise

preuteasa. Apoi luă o mătură și începu să adune către grămezile cele mari sfărâmurile de sticlă de prin casă.

— Știi ce? tu să mergi cu copiii la fini. Aici n-avem nimic de mâncare și le va fi foame.

— Dar tu ce vrei să faci?

— Nu pot lăsa casa așa. Trebuie să adun cu slujnica cioburile să le aruncăm.

— Dar pentru asta mai este vreme! Vino și tu, și tu vei fi flămândă!

— Nu mi-e foame. Ia copiii și du-te. Voi veni și eu cât ce vom curăța.

— Dar aici e lucru nu glumă, lasă-le focului cioburi, că nu s-au isprăvit zilele. Și așa va trebui să dormim la fini până voi pune geamurile. Și, apoi cine știe ce se mai poate întâmpla.

— Ce să se mai întâmple?

— Poate va mai fi luptă de artilerie peste sat. Adevărat că azi nu s-a auzit nimic până acum, dar nu-i imposibil să înceapă mai târziu.

Preotul ieși puțin prin sat, dar nu mai întâlnește niciun ofițer, doar câțiva soldați. Notarul nu era nicăieri. De bună seamă, din cauza bombardamentului de ieri, s-a refugiat iar în capul satului din sus. Văzu câteva acoperise de case stricate, desigur au fost atinse de ghiulele.

Se întoarce și la stăruințele Nastasiei porni cu copiii în capul satului. Acolo își duseseră alimente pentru vreo zece zile. Mergând prin sat la deal nu mai văzu nicio stricăciune.

După ce mâncară copiii, obosiți, adormiră. Cei doi mai marișori protestară că nu îi somn, dar cât ce puseră capul pe perină ațipiră.

Se întinsă și el pe o laviță lângă perete, și, nu peste mult adormi și el.

Doauă lucruri începu să observe părintele Scurtu de la intrarea României în război: un egoism tot mai accentuat al fiecăruia, cu cât primejdiile creșteau, și o molipsitoare pornire de imitație. Fiecare familie se

înmormântase în interesele și îngrijorările sale ca într-un sicriu, și, cu toate acestea, se lua unul după celălalt, ce făcea unul făcea și altul, și mișcarea generală ajunsese irezistibilă pentru singuratici.

El, care de ani, nu trecea o zi să nu convină cu ceilalți intelectuali din sat, să nu știe cel puțin ce fac, acum nu se mai interesa de doctorul și de notarul, și, după toate semnele, nici ei de el. De câteva zile nu mai știură unul de altul, și aceasta nu-i spunea nimic. Băgă de seamă că întâlnindu-se două femei nu mai vorbeau de a treia, ci fiecare de ea însăși, ce a făcut ea, unde și-a dus lucruri din casă, ce a cărat la munte. Povestea înainte deși era evident că pe cealaltă nu o interesa deloc, și că abia aștepta să isprăvească pentru a începe să-și înșire isprăvile ei. Atitudinea aceasta o observă până la sfârșitul războiului: fiecare om avea gura plină numai de cele prin care a trecut el și familia lui.

Pe de altă parte o molipsitoare nevoie de imitație, un fel de teroare a atitudinii și a faptelor altora, a celor mai mulți. După intrarea României în război în primele zile numai câțiva își duseră lucrurile la munte, apoi, din zi în zi tot mai mulți, până când nici cei mai tari și mai încăpățânați nu putură rezista să nu facă ceea ce făceau alții. De asemenea în ziua când se hotărî evacuarea satului, lumea care mai rămăsese pe la vetre, se luă, fără a se mai gândi după primul om care alerga prin sat la deal strigând că vin jandarmii, fără a ști precis de ce este vorba. După ocuparea comunei de către trupele române coborâră în sat câte unul, câte doi, până când veniră cete-cete și de la depărtările cele mai mari.

Părintele Scurtu își zicea că se deșteptase în ei instinctul de conservare și instinctul de turmă, și-i păru că amândouă îl micșprează pe om, îi strâmtează viața și-l apropie tot mai mult de animal.

Dar dacă acesta era rezultatul primejdiei individuale, cum crezuse el că războiul îi va face mai buni pe oameni, mai morali fiindcă vor fi puși în fața

primejdiei celei mai mari, în fața morții? Nu-i va fi dat să se înșele o dată în rezultatul, în concluziile lui de natură psihologică? Nu crezuse odată că războiul nu va mai putea izbucni în mijlocul civilizației actuale, că principiile sunt mai tari ca instinctele, că mulțimile îmbibate de idei umanitare nu se vor mai supune ordinelor de mobilizare?

Avu vreme să se gândească două zile cât mai stătură în capul satului, la fini. Peste partea de jos a satului reîncepu lupta de artilerie. Își zicea că până acum a trebuit să sosească și artileria de câmp românească despre care-i vorbiseră ofițerii că vine în urma lor. Ghiulele băteau tot mai sus satul, spre munte, și peste o zi părintele și preuteasa ieșeau cu copiii pe valea îngustă a râulețului de munte, destul de departe de ultima casă din sat. Acolo nu se auzea decât bubuitul tunurilor, niciun vâjâit prin aer. Oamenii cari coborâseră în prima zi după ocupație, urcară cei mai mulți iarăși la munte. Mai rămaseră în sat mai ales femeii din casa cărora se furaseră lucruri. Cu orice primejdie, se hotărâseră să rămână de pază, ori poate pentru a se despăgubi de la altele care se refugiară în munte. Mai târziu se adevăra că se furaseră destule una pe alta, amestecându-se lucrurile vecinilor, și chiar dintr-alte uliți.

Nu rămaseră însă în sat decât. până a doua zi după-amiaza, când bombardamentul artileriei deveni violent și cuprinse întreg satul.

În cele două zile părintele Scurtu și nevastă-sa vorbiră foarte puțin. Ședeau tăcuți pe pajiște și se gândeau.

Vremea era mereu senină, cu văzduhul clar și înalt. Când tăceau tunurile îi înfășură din toate părțile o liniște grea. Se auzea murmurul râulețului și susurul frunzelor mestecenilor. Preotul avea tot mai pronunțat sentimentul nimicniciei. Nu mai însemna decât un punct, și nici atât, în desfășurarea evenimentelor. Nu mai știa ce se petrece în sat, în jurul satului. Oamenii cari grăbeau din când în când pe lângă ei, pe vale în sus, nu știau mare lucru și

spusele lor se contraziceau. Un fapt îl confirmară cu toții: bătrâna care mătura biserica, mătușa Safta, a fost lovită de-un glonț pe când trecea pe dinaintea primăriei, căzând moartă pe loc. Nime nu știa ce căutase pe drum, pe dinaintea primă-Sriei. Soarta! Ceasul rău, spuneau trecătorii îngroziți.

În prim na noapte după ce se înapoiaseră din satul vecin, dormind la fini, părintele Scurtu avusese un vis ciudat, care-l tulburase adânc. Se făcea că el, în fruntea poporului, îmbrăcat de sărbătoare, ieșise în odăjdii, cu crucea și *Evanngelia* în mână în capătul uliței pe care se scurseseră carăale sașilor. Toți șase prapurii erau purtați în frunte de șșșase țărani bătrâni, cu capetele goale. Trăgeau toate patruu clopotele în turn, deși știa că nu mai sunt decât două, „cele mai mici. Cele două mari fuseseră luate încă înainte: e cu vreo jumătate de an. În capul satului se opriră. Aște; eptau intrarea armatei române în sat. Deodată, în capul satitului, se opri un automobil mare, vopsit negru, nou-nouț. HĖrau mai mulți domni îmbrăcați în negru, cu cilindre înasalte în cap. Unul dintre ei se ridică în picioare în mașină! Își luă cilindrul din cap și începu să vorbească. Fără să-i fi spus cineva preotul știa că este un ministru român. Nu asculta ce vorbește. Ceea ce-l răpi cu totul fu frumusețea a și dulceața graiului, muzica lui îi cânta în urechi, învăluind orice înțeles. Nu mai auzise pe cineva vorbind așa de frumos românește, și părintele era înduioșat până lila lacrimi. Dar, deodată, același domn continuă cuvântarea în ungurește. Vorbea ușor, fluent, ca cel mai bun ungar și limba asta. Când îl auzi părintele simți ca și când l-ar r fi lovit cineva cu o măciucă în cap, și se trezi, își dădu sesama că visase, și că ceea ce văzuse și auzise nu putea fi î decât un simbol, ca și visul cu nevasta șefului de gară.

Nu mai putu adormi. Își zicea mereu: a început românește și a «continuat ungurește! Dulcele grai din țară îi suna și acuuni în urechi, cu rezonanță adâncă în

suflet. Ce putea însemna visul?

Dimineața i-l spuse posomorât și preutesei. Ea se mulțumi să râd; flice din umeri. Părintele și-l explica până la un punct: fusese mereu nemulțumit că nu a putut face armatei române primirea la care se gândise așa de mult în cei doi ani de neutralitate a României. Încercase să-i primească pe: români după cum se cuvenea, cel puțin în vis. Până aici etru explicabil visul, nu era, în sfârșit, decât evidențierea unei stări sufletești. Dar cuvântarea începută în românește și continuată ungurește? Era ceva asemănător cu visul cel dintâi, cu statuia uriașă de piatră în care o văzuse pe nevasta șefului: și aceea se întorsese întâi cu fața apoi cu spatele către el.

Subconștientul lui rămase tulburat în cele două zile cât mai rămaseră în capul satului din sus. Era acolo și familia notarului, îi povesti și lui Danciu visul, cum făcuse și cu cel dintâi.

— Dacă înseamnă ceva, bine nu poate fi, zise notarul care era și acum indispus din cauza purtării celor trei români.

Părintele Scurtu, deși nu se mai bucura acum de nimic, nu se îndoia de înaintarea armatei române. Dar nu se mai gândea nici la România mare, nici nu mai simțea vreo adiere a entuziasmului din vremea așteptării. Se simțea risipit, anihilat oarecum, și era mereu trist. Și sentimentul acesta creștea senzația nimicniciei lui. Uneori îi părea că nu-l mai interesează nimic.

A doua zi după-amiaza se potoli un răstimp bătaia tunurilor și Nastasia nu mai putu fi oprită; trebuia să vadă ce mai este pe acasă, ce-i cu porcii, cu găinile. Pe servitoare nu mai puteau pune nicio nădejde, dar era posibil ca și mamă-sa să fi fugit de-acasă de groaza tunurilor.

Zadarnic protestă părintele spunând că poate reîncepe în orice clipă lupta artileriei. Nu voi să-l asculte. Nu trecu un ceas de la plecare și tunurile începură din

nou, cu o violență ce creștea mereu. Ghiulele vâjâiau mereu și peste marginea din sus a satului. Preotul își luă copiii și, cu familia notarului, merseă tot mai departe de râu în sus. Preuteasa nu mai venea. Și părintele și cei doi băieți mai mărișori întorceau mereu capul.

— Până ține bombardamentul acesta este imposibil să vină - zise notarul.

— E primejdie de moarte să umble acum cineva pe uliță.

Urcară tot mai departe pe râu în sus. Tunul bătea acum tot mai aproape. În sfârșit intrară într-o strâmtoare după care se hotărâră să poposească.

— Dacă vine nici nu știe unde să ne caute - se îngrijora preotul. Cred că și finii vor fi fugit de acasă.

Așteptară tăcuți. Bombardamentul peste sat se auzea tot mai puternic.

— A sosit, desigur, și artileria românească - zise părintele Scurtu.

— Posibil, deși nime nu mai știe ce se întâmplă.

— Ei, o luptă de artilerie, și ațiit!

— Nu ne-am așteptat la așa ceva.

— Adevărat! Noi nici nu ne-am închipuit ce este un război.

— Cine știe! Poate-i mai bine de Giurca și de ceilalți doi învățători!

— Cum să fie mai bine?

— Nu mai trec prin ce trecem noi. E grozavă nesiguranța asta - încheie notarul Danciu.

Nesiguranța? Era numai nesiguranța? Parcă era o amărăciune și o nimicnicie în toate! își zise părintele Scurtu.

Cădea înserarea, și tunurile bubuiau mereu. Ajunseră la gândul să facă un adăpost din tufe și crengi, să culce copiii. Avea și notarul doi copii mici. Nu aveau la ei decât două pături, și ceva de mâncare. Făcură culcușul pentru copii, și cei mai mici adormiră îndată. Pe urmă, tăcuți și îngrijorați, și cei mai mărișori. Notarul porni pe

râu în jos. Voia să ajungă până în capul satului la gazdă, să mai aducă ceva de acoperit, vreo perină, ceva de mâncare. Peste noapte era destul de rece.

Nu peste mult, tunurile băteau încă, deși mai rar, începură să treacă săteni, bărbați și femei, în grabă mare, pe râu în sus. Erau înspăimântați și spuneau că românii s-au retras și în sat a intrat armată străină.

— Unguri? - întrebă părintele aiurit.

— Nu. Au uniforme străine. Spun că-s nemți.

După cei dintâi fugari, veniră alții, în cete, alergând. Nici n-ai fi crezut că în sat mai rămăseseră atâția oameni. Aceștia spuneau din fugă că înaintează mereu prin sat în sus și se apropie de ultimele case.

Cu părintele Scurtu se petrecu atunci un lucru pe care nu și-l putu ierta niciodată mai târziu. Panica din cei ce alergau trecu și în el, ca un vânt: să nu ajungă până- aici să pună mâna pe el. Preuteasa nu sosise, copiii dormeau, și, el se trezi gata de fugă cu ceilalți.

— N-ar fi rău să fugi și dumneata - zise notărășita citindu-i în față.

El făcu un semn spre copii.

— Rămân eu cu ei, n-avea grijă. Notarul trebuie c-a apucat și el pe vreo cărare spre munte. Mie și copiilor n-au să ne facă nimic.

În vale era în drum! Cel puțin să se urce mai sus pe coastă! își zise preotul. Porni cu valul cel mai nou de fugari, dar nu se opri pe coastă, ci merse mai departe cu ei până la o poiană, în mijlocul căreia era o căsuță.

Se înnoptase... Tunul încetase. Rar se mai descărca o armă.

Erau vreo paisprezece fugari bărbați și femei adunați lângă coliba aceea. Scoteau din când în când câte-o vorbă. Toți spuneau că românii au fugit și a intrat armata nemțească în sat. Apoi, de la o vreme părea că împietriseră cu toții și părintele Scurtu în rând cu ei.

Nu se putea gândi la nimic. Nu-și putea concentra atențiunea. Îi părea că el s-a schimbat într-o prăpastie în

care huieste mereu pustiul.

Într-un târziu sosi și notarul dintr-altă parte la colibă, îl auzi vorbind cu nește oameni. În poiană erau doi cai priponiți. Îndemna pe cineva să ia caii și să coboare în vale să aducă pe notărășița și copiii.

Atunci se trezi și preotul. Ieși de după colibă și rugă pe cei doi cu caii să aducă și pe preuteasa cu copiii. Părea că vorbește un străin cu gura lui. Apoi căzu ca-n hău și nu-și mai dădu seama dacă a adormit ori a rămas treaz, fără gânduri, fără înțelegere, până când românii se întoarseră cu cele două familii. Era unsprezece noaptea.

Se confirmară știrile de până acum. Nemții intraseră în comună, dar nu înaintaseră mai departe de capul satului dinspre munte. Valea râului, cărările, erau libere. Mai veneau și acum fugari.

După ce culcară din nou copiii în fânul din colibă, Nastasia aiurită povesti ce s-a întâmplat cu ea. N-a ajuns, bine la casa parohială când a început bombardamentul. A fugit de-a una în pivniță, cu încă vreo patru femei. Acolo au rămas până a început a se rări bătaia tunului. Ce a fost nu se poate spune. Cădeau ghiulele de jur-împrejur, și în fiecare clipă puteau nimeri casa. Înlemniseră cu toatele în pivniță. O șură din vecini se aprinsese. Putea lua foc și a lor. Explozii groaznice se auzeau în toate părțile. Pârâiau puștile și mitralierele. Mitraliere trebuiau să fie, căci ele pârâiau așa, cum spuseseră soldații întorși de pe front. Din pivniță nu puteau vedea nimic, decât când se iluminau ferestrele la flăcările incendiilor. Nu știa dacă au fost lupte pe ulițele satului. Probabil că au fost mai departe, spre apus, între satul lor și cel vecin. Pe uliți, după ce a ieșit din pivniță, n-a văzut niciun mort, niciun rănit. Numai păreții caselor parohiale și ai altora pe lângă care s-a furișat erau bătuți ca de gheață. N-a văzut prin sat niciun soldat român. Ulițele erau pustii, numai fugari cari alergau pe lângă cele două rânduri de case.

Părintele Scurtu asculta cutremurat și umilit. Prin

ce primejdie a trecut biata Nastasia! Și el... el a luat-o din vreme la sănătoasa, când, poate, nu era încă nicio primejdie.

Abia acum se gândi că plecase pe colnic ca și când n-ar fi avut pe nimeni. Atât de feroce să fie egoismul omului în primejdie? Sau n-a fost decât spaima, spaima aceea ce se desprinde din fețele tuturor fugarilor? Să fie el un om așa de fricos? Se umilea și se disprețuia gândindu-se că Nastasia putea fi ucisă în pivnița caselor parohiale, și el a lăsat copilașii singuri și a fugit. Ce laș bărbat mai era și el I Nu-și cunoscuse încă această latură a sufletului!

Dar spaimă, lașitate a fost, ori puterea molipsitoare a turmei? Ar fi fugit dacă nu-i vedea pe alții alergând? Se simți mai puțin ca o zdreanță lepădată, și numai voi să se împace, nu se putea împăca cu nicio explicare. Pornirea lui de autoanaliză îl ținu treaz toată noaptea. Pentru el nu mai exista acum decât o singură problemă. Păru că-și uitase și de retragerea armatei române, și de intrarea germanilor în sat, și de România mare. Nu-l mai interesa decât problema lui personală. Cât se simțise de mic, părea că el e centrul lumii și că existența sau neexistența atârna de concluzia dacă era sau nu responsabil de lașitatea lui?

În realitate vestea retragerii armatei române i se puse ca o piatră grea în fundul conștiinței și-l anihilă cu desăvârșire. Problema lui de conștiință se pusese atât de violent poate chiar pentru a-i mai da senzația că trăiește.

În mijlocul frământărilor conștiinței dacă era așa de greu vinovat sau nu, se trezi că se mișcă ceva greu în el, ca și când s-ar fi urnit piatra aceea de la locul ei, și înțelese deodată semnificația celor două visuri, a simbolurilor din ele! Da, puterea, forța, biruise credința, biruise idealul. Forța reprezentată de șefița schimbată în statuie uriașă de piatră. Forța își bătea joc de dreptate, de împlinirea ei, în care crezuse cu atâta tărie. De aceea se întorsese statuia cu spatele către el, în semn de

cumplit dispreț al credinței lui în biruința idealului național. Și visul al doilea! A început românește și a continuat ungurește! E limpede acum! Românii au ocupat satul, și l-au pierdut. A intrat armată străină!

Se îngrozi de claritatea cu care văzu acum semnificația celor două simboluri. Așa va fi mereu? Forța va birui mereu dreptatea? în cursul întregului război până la sfârșit? Sau se refereau visurile numai la satul lui? Ori numai la războiul României? Da, armata germană era puternică! Doi ani i-a urmărit faptele de arme pe toate câmpurile de luptă! Dar cine a adus-o aici? Cine s-a gândit că vor veni armate germane împotriva României? România nu a declarat război Germaniei, ci Austro-Ungariei!

Da! Nevasta șefului era o șvăboaică maghiarizată. O nemțoaică pusă în slujba Ungariei. Și domnul din automobil nu vorbise nemțește, ci ungurește. Este evident că armata germană nu luptă aici pentru ea, ci pentru unguri!

Fu cuprins de-o scârbă adâncă, nu pentru concluzia aceasta, ci pentru că nu mai înțelegea nimic. Cel puțin o mângâiere tot mai rămânea: că nu ungurii, ci germanii i-au scos pe români din sat!

Apoi uită de tot, și iar se frământă din cauza lașității lui. Nu mai exista iar nimic decât problema lui de conștiință. Era izbit, rănit adânc în amorul propriu. Așa om era el? Dacă era așa, ce avea acum de gând să facă? Unde se va duce cu soția și copiii? Cine se mai poate încrede în el? Nastasia? Ce va fi crezut Nastasia când a, ajuns la copii și i-a aflat singuri, numai cu notărășița?"

Ce preț mai poate pune pe el, pe viitor? Dacă se va dovedi mereu așa de laș, mai bine să nu se mai miște de aici, să se lase prins de nemți sau de unguri.

Ceva necunoscut și neînduplecat din adâncul ființei lui îi spunea că nu se poate, că nu vor rămânea aici, că va fi destul de tare să se arunce cu familie cu tot în necunoscut. Dar atunci de unde lașitatea din noaptea

aceasta?

Se frământă zadarnic până dimineța. Nu putea să admită, nici nu înțelegea că omul nu-i decât un fir de păr pe care-l bat vânturile, că până nu se obicinuiește cu primejdia, e ființa cea mai neputincioasă din lume, și că numai trăind primejdia în serie, poate ajunge mai tare ca moartea. Viitorul avea să-i dovedească pe încetul că simțurile, senzațiile ce ne înspăimântă la început, pierd din intensitate, că spiritul scapă din robia lor, și poate judeca, hotărî și acționa tot mai liber, că abia atunci se revine la sentimentul identității între tine cel normal, cel din vremuri de pace, și între tine cel din mijlocul primejdiilor războiului. Că abia atunci începi să te cunoști din nou să te recunoști.

El era umilit și scârbit acum de omul cel nou din el, de omul primitiv al instinctului, care fuge să-și scape viața, ca un animal în rând cu turma ce aleargă, cuprins de panică. Nicio putere spirituală din el nu reacționase nici când coborâse cu copila în spate coasta, spre satul vecin, nici acum când își părăsise copiii adurmiți și fugise. Doar o singură mijire de gând: că ei nu sunt în nicio primejdie, numai el!

Dar de toate acestea își dădu seama numai mai târziu, după alte experiențe. Acum rămase cu un singur sentiment care-l întărea și-l mângâia întrucâtva; simțea că până va trăi, ai lui se puteau încrede încă în el, se puteau răzima pe el, cu toată purtarea lui de acum.

Aștepta totuși desconcentrat să se trezească Nastasia. Aseară nu avusese vreme să-i facă nicio învinuire. Dar era cu neputință să nu-i facă! Ar fi nefiresc, își zicea el.

Preuteasa se mărgini însă să-l întrebe:

— Nu te-ai temut că se vor deștepta copiii și le va fi frică văzându-se singuri?

Oare nu bănuia adevăratul motiv al plecării lui sau ținuse să fie discretă? Nu cumva s-ar fi simțit ea însăși dezonorată pomenind de lașitatea lui?

Încă în ziua aceea urcară mai stas muntele, o înainte de amiazi întreagă. Un român care avea carul cu boi prin apropiere luă copiii și pe cele două femei, bărbații raerseră pe jos. Alți doi țărani fură rugați să coboare până la gazdele din capul satului, cu un cal, să le aducă proviziile ce le mai aveau acolo, și albituri de pat, câteva, perini. Cine știe cât va trebui să rămână la munte până vor putea coborî în sat, până va fi respins dușmanul din comună. Părintele era sigur că se va întâmpla așa, notarul Danciu era mai sceptic.

— Dacă n-ar fi germanii! Dacă ar avea de respins unguri sau austrieci! – zicea el.

Urcând înălțimi tot mai mari, șesul de la poalele munților se lărgea, și la picioarele lor se dezvăleau tot mai. limpede grămezile împădurite, dealuri și coline, care se țineau lanț. Din când în când se opreau și priveau în urmă. Seninul, vremea bună, se ținea mereu. Notarul mai umblase pe-aici, făcând excursii la munte. Era și pescar, și urcase adeseori pe valea râulețului până departe. Părintele Scurtu nu mai fusese.

— Ce privești încântătoare, zise el. Cât de rău îmi pare că nu mi-am luat niciodată răgazul să urc pe-aici! O să mă răzbun după război!

Preuteasa îl auzi și avu un zâmbet trist. După război? Cine știe ce va mai fi după război! Și când va fi acel «după». Poate bărbatul său se gândea «după recucerirea satului». Încrederea lui începu să-i pară copilărească. Se pare că nimic nu avea să-l deziluzioneze! Începu să facă planuri vorbind cu notarul, despre ceea ce aveau să facă din satul lor în România mare!

Seninătatea văzduhului, pacea împrejurimilor, îndepărtarea de primejdie, începură să-l spele de coșmarul din noaptea trecută. Părea că-și revine la simțirea și judecata lui obicinuită.

Notarul Danciu era adânc îngrijorat. Reocuparea satului de trupele străine dacă rămânea definitivă, dacă

românii nu le mai puteau respinge, însemna și reînceperea administrației de mai înainte? Dacă el, în loc să fie la postul lui cel puțin acum – după ce la ordinul de evacuare nu putuse fi aflat nicăieri – după cum i-au spus oamenii, jandarmii pe el îl căutaseră mai întâi – era fugar în munți, cum se va mai putea întoarce în sat? îl vor deține îndată, îl vor trimite într-un lagăr, în cazul cel mai bun, dacă nu-l vor implica într-un proces de trădare de patrie. La tot cazul își primejduise grav postul. Poate nu i-ar mai rămânea decât să treacă granița în România, dar așa, gol pușcă, și el și familia, cum s-ar putea duce? Și fără niciun ban!

Mergând în urma carului și povestind cu preotul, își mărturisea acestea îngrijorări.

— Satul va fi reocupat, nu-ți mai bate capul în zadar – zicea părintele Scurtu. – în războiul acesta n-ai văzut cum se schimbă fronturile și de câte ori?

— Dar dacă nu va fi? Ce ne facem?

— La imposibilități nu mă gândesc. România abia a intrat în război. Armatele rusești încă nici n-au ajuns aici. Știi cum le așteptau!

— Numai să nu le aștepte în zadar! [...]

— Dar azi rușii nu atârnă numai de la ei. Au o alianță cu Franța, cu Anglia. Ei sunt nevoiți să-și îndeplinească angajamentele luate în tratate. Vin cu siguranță. Spuneau ofițerii că aduc și multă artilerie de câmp, și artilerie grea. După cât pare aripa ce-a înaintat aici n-are tunuri grele.

— Mi se pare că nu are chiar niciun fel de tun.

— Ba da, cu siguranță au două de munte.

— De, cu astfel de canoniere nu se bate decât la patru cinci kilometri. Ploaia de obuze ce-a căzut peste sat a trebuit să fie însă trimisă de la cincisprezece, douăzeci.

— Și Danciu pomeni satele din hotarul cărora ar fi putut să tragă.

Părintele Scurtu rămase mirat auzind de astfel de

distanțe.

— În războiul acesta sunt tunuri cu bătaie și mai lungă. N-ai citit de doi ani reportajele de pe front?

— N-am citit decât comunicatele oficiale și corespondențele din ziarele românești. Dar dacă sunt, cu siguranță că și rușii au astfel de tunuri.

Cât privea planurile părintelui în legătură cu satul în România mare, notarul nu le dădea nicio importanță. Îi era și greu gândindu-se că ar mai lucra într-un sat unde oamenii l-au pârât în prima zi de stăpânire românească. Se chiar gândi să-și ceară alt post de notar, după ce se vor liniști lucrurile. Va fi grea despărțirea de prieteni așa de buni cum fuseseră intelectualii din comună! Dar cu ce inimă să mai lucreze în mijlocul unei populații atât de nerecunoscătoare? Așa se gândise până la retragerea armatei române din sat. Acum totul atârna de un singur lucru: mai revin românii sau nu? Dacă nu, era absurd să-și mai facă planuri că va cere alt post, și cel de aici atârna numai de-un fir de păr, și cu siguranță că - cel puțin pe-un răstimp, cât vor ținea cercetările asupra lui care și-a părăsit postul și nu s-a supus ordinului de evacuare - va fi internat sau suspendat din oficiu. Dar putea să urmeze ceva cu mult mai grav, cum se gândise mai înainte. Soluția era una singură totuși; să se întoarcă românii, să rămână satul sub stăpânire românească. Altfel nici nu știa ce-ar avea de făcut - termină notarul cu îngrijorările lui.

— Ceea ce aș face și eu în asemenea caz nenorocit.

— Ce anume?

— Să trecem în Țară! Pe mine unul aici m-ar aștepta de-acum furcile. Am ales oameni pentru călăuzirea patrulelor, am dat om priceput să se strecoare în spatele inamicului, am umblat cu ofițeri pe la tranșee.

— Da eu cum știi am fost pârât din prima zi. Atâta parte am avut până acum din România mare.

— Nu-ți mai iasă asta din cap!

— Nu-i adevărat?

— Ba-i adevărat. Și eu am fost supus unui interogatoriu din partea căpitanului. Dar chiar dacă m-ar fi bătut și m-ar fi legat ca pe-un spion, în sat subț unguri tot nu m-aș mai întoarce. Nu numai pentru că știu ce mă așteaptă, dar pentru că n-aș mai putea trăi subț regim unguresc. Asta e! N-aș mai putea trăi! Să fie să mă țină cu miere și cu sâmbure de nucă, n-aș mai putea exista aici. Înfrângerea ar fi peste puterile mele.

— Ei, da! Mă gândesc și eu așa de multe ori! Dar ce să faci dincolo, într-un caz că România ar fi bătută? Cum să-ți întemeiezi o nouă existență într-o țară înfrântă, răpusă din cauza noastră?

— Din cauza noastră?

— Nu veneau să ne dezrobească pe noi?

— Veneau, adevărat, dar era și idealul lor, dorința lor, aspirațiile lor. Îmi vine să cred că idealul lor era chiar mai arzător ca al nostru. Ei au fost hotărâți să aducă jertfa cea mare. În vreme ce noi nu ne -, am mișcat niciun un deget pentru a ajuta la realizarea idealului. Mereu mă gândesc că directorul avea o mare dreptate!

— Ce dreptate?

— Avea mare dreptate când afirma la începutul războiului mondial că transilvănenii trebuiau atunci să facă revoluție. După ce au fost echipați la mobilizarea generală, să se fi pus conducătorii naționali în fruntea lor, să fi ocupat garnizoanele, orașele. România intrând atunci n-ar mai fi trebuit să se retragă. Ori s-ar fi retras cel mult din șesul dinspre Tisa, nu din sate de graniță cum e al nostru.

— Combinații zadarnice de oameni exaltați! Ai văzut doar din interviul reprodus de *Gazeta Transilvaniei* că România voia să-și păstreze vreme cât mai îndelungată armata intactă, să tragă greu în cumpănă când va intra.

— Și va trage, te asigur! Retragerea asta ce-i? Poate, în fine, să fie numai o manevră strategică. S-ar putea ca până acum să fii și recucerit satul. Ce mai știm noi de-aici?

— Asta e grozăvia cea mai mare, să nu mai știi nimic din ce se întâmplă!

— Vom afla noi mijloace să ne informăm, n-avea frică. Oamenii nu pot trăi cu zilele în munte să râu știe ce se întâmplă în sat. O să coboare când - unul, când altul, te asigur.

Ajunseră într-o poiană largă în care se afla pe lângă o căsuță de bârne și un șopron mai mare pentru fân. Îi invită și-i aduse aici însuși proprietarul, bădicul Niculae Perța. În apropiere, în coasta muntelui, era un izvor. În căsuță era și un mic cuptoraș pe care se putea găti. Uscături prin pădure erau destule. Badea Niculae își avea toate vitele aici, între care și două vaci cu lapte.

Către ojină sosiră și cei doi români cu calul încărcat. Pe lângă provizii - între care cinci pâni mari - aduceau pe cal haine de pat, perini. O parte numai din ce aduseseră la gazdele din capul satului.

Oamenii erau tăcuți ca mormântul. Abia răspundeau la întrebările ce plouau asupra lor. Da, satul era și acum ocupat de armată nemțească. Se vorbea că soldații s-au pus pe junghiat la porci, și pe ospețe. De altfel și ei au auzit din capul satului guițat de porci de părea că-i ziua de Ignat. Vântul adia dinspre sat și aducea până la ei miros de friptură. Nește muieri spuneau speriate că la Bumbea în curte trei soldați nemți au fiert în căldare mascurul din coteț, după ce l-au tăiat în bucăți, și că nu s-au sculat de lângă căldare până nu l-au mâncat tot. Era îngrozitor! Niciun porc n-o să mai rămână în sat dacă nu-i alungă românii mai curând.

— Dar sunt semne? S-aude ceva? - întrebă notarul.

— Nu e niciun semn. Azi nu s-au auzit decât câteva împușcături. Tunul n-a bătut. Nemții fac semne să vină oamenii acasă, să coboare de la munte. Jandarmii? Încă n-au venit, încă nu i-a văzut nime. Sunt numai soldați nemți în sat. Nu se înțelege cu suflet de om. Da crâșmarul Binder? De el nu se mai știe nimic. Unii spun că a fugit încă de ieri în oraș. Da' măsarul cel șchiop,

Theil? Theil? zice că pe ăla l-ar fi dus românii cu ei, pentru că l-au aflat a fi spion. Sunt oameni prin sat? Ce se spune?

— Sunt, dar rari, mai ales bătrâne. Cine-i acasă are noroc, rămâne cu porcul în coteț. Nemții și-au luat cvartir tot prin case unde n-au aflat pe nime. Și nu le era frică să nu se-ntoarcă românii? Nu! Spun că-i fugăresc până peste Carpați. Și niciun ungur? Nici urmă, așa spun oamenii cari au fost prin sat la vale.

— Poate tot dă Dumnezeu de-i fugăre ai noștri - zise neîntrebat unul dintre români.

— Mai la vale, în pădure, am întâlnit patrulare românești. Le-am spus tot ce am știut. Vreau să afle mai de-aproape însă cu ce putere au intrat nemții în sat.

Preuteasa Nastasia avu treziri cu spaimă trei nopți de-a rândul. Mereu auzea explozii de ghiulele în apropiere. Uneori, striga, își chema copiii. În întunericul din căsuța de bârne nu putea desluși că copiii dormeau pe pat de fân lângă ea. Trebuia s-o liniștească părintele Scurtu, asigurând-o că visează, și că sunt aici copiii, lângă ea. Până nu-i pipăia prin întuneric, nu se liniștea.

Dimineața se simțea rușinată că eu țipetele ei trezea uneori și pe notărășița, și își cerea scuze. «Se vede că senzațiile din pivniță, din vremea bombardamentului, au fost prea puternice» - zicea ea.

Nastasia avea o fire veselă, vorbele ei erau pline de râs și de glume, totdeauna bine dispusă, îndrăzneată cu toată lumea, încât părintele Scurtu își zicea uneori că era prea ușuratică. Dar exploziile ei de bucurie, ușoarele ei cochetări se adevereau mereu nevinovate, și bărbatul trebui să se convingă că așa era însăși firea ei, cu care nu putea lupta. Ba, de la o vreme, crezu că ar fi și rău să lupte, deși i-ar fi plăcut ca Nastasia, preuteasă fiind, să fie puțin mai serioasă. Se convinse însă că, în fond era foarte serioasă, dar că știa să se bucure de viață, câtă vreme și-a simțit sigur terenul de sub picioare.

De când începuseră greutățile războiului se risipise

însă strălucirea ce-i juca mereu în priviri și pe față. Vorbea puțin, și era mereu cu ochii după copii. Nu se plângea însă de nimic. Zilele pe care le petrecură sus la munte, nu se mai gândi nici chiar la porcii și galițele ce le lăsase în curtea casei parohiale. După ce auzi ce spuse românul acela, era sigură că trupele de ocupație vor fi mâncat și mascurii lor puși la îngrășat din aprilie, găinile, puii. Nu se gândi că soldații ar fi putut afla ascunzătoarea din pivniță, unde-și duseseră lucrurile. Ce lăsase în urmă parcă nu o mai interesa, copleșită cu totul de ceea ce-i stătea în față: necunoscutul, viitorul.

Era sigur că dacă satul nu va fi reocupat de români, ei nu se mai pot întoarce. Soțul ei, nu mai avea ce căuta în comună, decât doar pentru a fi judecat, condamnat sau trimis în vreun lagăr din țara ungurească. Dar într-alt loc, în Țară, cum vor merge cu trei copii, dintre care fetița abia începuse să umble în picioare? Cum vor trece peste munți? Părintele îi spusese că a rugat pe colonelul ca în caz de retragere strategică, să-i ia și pe ei sau cel puțin să-i avizeze. Dar nu i-a avizat nimeni, poate era și acesta un semn că retragerea nu era definitivă. Iar, dacă ar fi, cum vor trece dincolo cu copiii?

Se gândea cu ziua de cap, făcea planuri, căuta soluții. Se gândea uneori să-l lase pe părintele singur să treacă dincolo, și ea să se întoarcă cu copiii în sat. Copiii ar fi fost în siguranță, n-ar fi luat lumea în cap. Dar când se gândea că parohia nu va putea rămâne fără preot, că va veni altul în locul fugarului, se trezea la realitate: din ce ar fi trăit ea cu copiii? Și în afară de asta, gândul de a se despărți de soț cine știe pentru câtă vreme și de a nu mai avea nicio știre de la el, era de nesuportat. Era convinsă că bărbatul său nici nu ar fi voit să audă despre o asemenea soluție.

Oricâte soluții ar fi căutat, și oricât încerca să pătrundă viitorul, simțea că și ea și copiii nu mai aveau acum decât un singur razim: pe părintele.

Instinctiv se alipeau de el mai strâns – aici la munte

- și ea și copiii. Cei mai mărișori începeau să strige după tatăl lor, de câte ori se depărta de căsuța de bârne din poiană, să aducă uscături din pădure. Nu luau în seamă că ea era lângă ei; se linișteau numai când îl vedeau ivindu-se din pădure. Adeseori mergeau cu el după uscături.

După trei zile somnul ei se liniști, iar peste zi încetă să se mai frământa cu gândurile: vor merge cu bărbatul săli, dacă vor trebui să-și ia lumea în cap. Părintele Scurtu văzând-o mereu serioasă, tăcută, văzând de mâncare, spălând puținele albituri ale copiilor, încerca să o încurajeze susținând și «dovedind» că retragerea armatei române nu poate fi decât vremelnică, «o mișcare de front, cum se întâmplase pretutindeni de doi ani». În decursul argumentării îl săgeta uneori cele două visuri, cari ar fi dovedit că «forța biruie dreptul», bătându-și joc de idealuri, că «a început românește și se continua ungurește», în feliul cuvântării ministrului aceuia din automobil. Încerca însă să scape de sub impresia visului, spunându-și că nu se potrivește întru totul cu realitatea deoarece nu «continuase ungurește, ci nemțește». Nu mai pomeni, nu mai reveni asupra visurilor lui nici înaintea Nastasiei nici a notarului, și se bucura că nici ei nu mai vorbeau de ele.

Vremea trecea greu în așteptarea cea încordată și în lipsa de știri. După trei zile un alt lucru începu să-i îngrijoreze: se împutinau primejdios proviziile aduse cu ei. Nu mai aveau altele nici la locuința finilor, în capul din sus al satului. Ar fi trebuit să aducă din pivniță. Dar de-acolo era cu neputință. Știrile ce veneau rar din sat spuneau toate un singur lucru: că în comună era armata nemțească.

Părintele Scurtu avea o mare sensibilitate la frumusețile naturii. Trei zile cât a mai ținut timpul senin, adeseori își uita de realitate, admirând regiunea, privescând ce se deschidea spre șes, dealurile, văile împădurite cari de-aici se țineau lanț până la poalele

munților. În liniștea mare a singurătăților, mai ales pe înserate, pătrundea din văile adânci murmurul pâraielor de munte. Uneori îi venea gândul chinuitor: cât de bine ar fi să nu se fi întâmplat nimic, să fie vremuri de pace! Și-ar aduce din sat provizii și ar rămânea cu familia aici vreo două-trei săptămâni. Alte dăți îi părea că războiul se depărtase de acest ținut și își închipuia pe unde vor fi ajuns trupele românești, indiferent că satul lor era ocupat încă de armata germană. Încerca să-și trezească entuziasmul de mai înainte, dar nu reușea. A, dacă ar veni acum o ștafetă din sat să le spună că românii l-au ocupat din nou, și acum, pentru totdeauna! Căci numai așa își putea închipui reocuparea comunei: pe vecie!

Dar nu sosi nicio ștafetă!

Dimpotrivă, a patra zi de când erau refugiați în poiana aceasta, trecu pe la ei un pădurar, Nichifor Trifu, care aduse vești rele din fundul muntelui, de către graniță, din părțile de către Piatra-Albă. Începuseră să treacă pe creste trupe străine. Erau și jandarmi unguri între soldații nemți. Se părea că ei erau călăuzele.

— Cu neputință - zise notarul.

Se adunară cu toții în jurul lui Nichifor.

— Dacă nu i-aș fi văzut cu ochii mei!

— Și-s mulți? Trec mulți? - întrebă preotul.

— De două zile trec mereu, nu în grupuri mari, ci în rânduri rare, dar nesfârșite.

— Bine, dar ce crezi dumneata? De unde vor fi urcat? Pe-aici nu s-a simțit nicio mișcare.

— Domnule notar, părerea mea e că au urcat muntele prin părțile Sebeșului. Dintr-acolo vin pe culme. Se pare că ar vrea să cadă în spatele trupelor românești către Turnu-Roșu, să le închidă retragerea prin pasul de acolo.

— Nu cumva vor fi numai patrule?

— Nu, ce patrule! Se scurge o armată întreagă pe creste.

— Peste Piatra-Albă crezi că nu se mai poate trece

dincolo? – întrebă preotul neliniștit.

— Nici poveste!

Din a cincea zi începu să se strice și vremea. Soarele lumina printr-o împânzire deasă de nori subțiri, cari peste noapte se îngroșară. În ziua următoare începu să burnițeze.

Vestea că trece armată străină pe la spate, sus pe culmi, se lățise în munte. Refugiații se adunau în grupuri, pe la colibe, și povesteau îngrijorați. Veniră mai mulți până în poiana în care se opriseră familiile celor doi fruntași. Toți confirmau vestea adusă de pădurar. Unii se strecuraseră până spre graniță și au văzut scurgerea de trupe. Ce se petrecea în sat și în comuna vecină nu se știa, dar în al doilea sat, spre răsărit, erau încă trupe românești, ale căror patrule unii le-au întâlnit pe munte.

Părintele Scurtu se hotărî să plece spre satul acela. Două zile nu cuteză să-și ducă la îndeplinire hotărârea. De-o zi mâncau din proviziile notarului. Preuteasa băgă de seamă că notărița începe să ascundă alimentele ce le mai avea. Nu mai avea nici ea nu știu ce. Nu mai avea decât o pâne întreagă.

Acum preotul înțelese că nu mai pot rămânea să aștepte aici recucerirea satului. Fără provizii era cu neputință.

Între refugiați erau și vreo șase soldați veniți în concediu, cari la întrebarea părintelui se arătară gata să plece cu ei, spre satul în care mai erau trupe românești.

Până seara se mai înfățișară câțiva bărbați. Hotărâră plecarea pentru ziua următoare. După spusele oamenilor le va trebui patru-cinci ceasuri de drum.

Noaptea păru că nu se mai isprăvește. Își simțiră sufletul greu de îngrijorări și el și preuteasa. De câteva ori preotului îi păru că deslușește plânsul înăbușit al Nastasiei.

Se frământară toată noaptea și notarul cu nevastă-sa.

De cu seară nu putură să ia nicio hotărâre, și nu

putură nici în cursul nopții. Dimineța începu și preuteasa să facă pregătiri de plecare. Oamenii erau adunați în poiană înaintea căsuței de bârne. Erau vreo douăzeci și cinci acum.

Nu prea avură ce pregătiri să facă. Puținele lucruri ce le aveau cu ei le adunară ușor.

Până pe la unsprezece tândălire cu toții. Tot credeau că și în clipa din urmă ar putea aduce cineva știrea că românii au reocupat satul.

Când părintele Scurtu, luând copila în brațe, dădu semnul de plecare, notarul Danciu se apropie deodată de el, îi luă mâna și i-o strânse.

— Cum? Nu veniți și voi? - întrebă înflorat preotul.

— Nu! încă nu! Ne-am hotărât să mai așteptăm. Dumnezeu să vă ajute, să vă ducă în pace!

Preotul și Nastasia întoarseră spre ei fețele grele de părere de rău. Cum ar mai rămânea și ei! Dar nu mai aveau nimic de mâncare.

Notărășița suspină ușurată, și îndată începu a căuta pâinea în desagă, tăie o bucată și i-o dete preutesei.

— Nu știi ce ne vom face! mai mult de două zile nu mai avem nici noi merinde.

Preuteasa luă bucata de pâine și o puse fără niciun cuvânt de mulțumire în traistă. Ochii-i erau plini de la -, crimi. Așadar era adevărat! Plecau în lume! Plecau în necunoscut!

Își luară rămas bun, notarul spunând că dacă nu se vor schimba lucrurile, peste două zile vor veni după ei și se vor întâlni. Se umeziră și ochii părintelui. Plecând din hotarul comunei lor avu pentru întâia oară senzația puternică de a intra în necunoscut.

Pe preot îl mai urmară vreo zece oameni dintre cei ce veniseră cu traistele în băț, gata să plece. Porniră pe coastă la vale vreo șasesprezece. Doi cari știau cărările porniră în frunte.

Burnița mereu. Pâcle lăptoase îmbrăcau culmile, coborau în văi și se ridicau iar, într-o continuă fumegare.

Aerul se răcorise. Prin poieni iarba era udă. Refugiații primiră consemnul la plecare de la călăuze, să nu facă larmă, să nu vorbească tare. Puteau fi patrulare dușmane prin păduri. Un om sosit aseară târziu de către Piatra-Albă spusese că a văzut patrulare nemțești prin pădure.

Dar și fără niciun consemn oamenii ar fi înaintat tot așa de muți ca pământul, ca și acum. Fiecare ducea povara lui, o povară nevăzută, care le împietrise liniile obrazilor.

Abia într-un târziu băgară de seamă că se luase după ei un cățelandru. Era al lui Ion Dinu lui Vasile, care se ținuse încă din sat pe urmele stăpânului.

— O să latre javra asta, și cine știe ce mai putem păți - zise elneva.

— Să-l zburătațcească înapoi.

Și stăpânul și alții fugăriră mereu cânele. Dar el fugea în tufișuri și când nici nu se gândeau iar îl vedeau ținându-se pe departe de ei.

— Nu se mai întoarce. Cel puțin de n-ar lătra!

— Pân-acum n-a lătrat - zise stăpânul - și necăjit și înduișat de purtarea cățelandrului. Și, într-adevăr, nu lătră o singură dată, până către ojină, când ajunseră deasupra satului spre care ținteau. Părea că îngrijorarea din oameni trecuse și în el. Poate îi spunea instinctul că trebuie să tacă. Venea umilit, cu coada slobozită, în urma grupului, și mișca din ea numai când ochii stăpânului se întâlneau cu ai lui.

Călăuzele erau bune. Cunoșteau potecile. Părintele Scurtu nu mai fu nevoit să-și ia copila în cârcă din cauza coborâșurilor prea grele. Înaintau costiș, uneori pe cărare destul de bună. Dar de la o vreme îi amortiseră brațele de greutatea copilei. Se lăsă pe un trunchi de brad prăvălit să se odihnească. Oamenii parcă abia acum observară povara părintelui.

De-aici încolo se îmbie când unul când altul să ducă copila, ușurând sarcina preotului.

Copila nu făcea nicio împotrivire trecând din brațele

unuia într-ale altuia. Toți se mirau cât era de cuminte. Băieții mergeau pe jos: unul era de șapte ani, altul de cinci jumătate. Li se muiase picioarele, oboseala li se citea pe fețele palide și transpirate. De la o vreme din pricina lor, trebuiră să poposească mereu, deși spuneau, cu glasurile scăzute, că nu sunt osteniți.

Burnița se schimba în răstimpuri în ploaie mărunță, deasă. Treceau pânze după pânze, apoi ploaia înceta și iar se cernea burniță umedă și tot mai rece.

Într-un rând se opriră să îmbrace ceva. Preuteasa nu avea decât pâinea dată de notărășiță și vreo trei castraveți verzi în traistă, vreo două cepe și sare. Oamenii îi îmbiară cu brânză și slănină.

Mâncară în grabă, băură apă de la un izvor și porniră mai departe. Copiilor le înțepeniseră picioarele vremea cât au șezut, și acum le părea drumul cu mult mai greu. Dar li se desțepeniră în grabă, și cel mai mic, Niculăiță, cu gura strâmbată spre plâns mai înainte, se lumină iar la față.

Într-o poiană întâlneură doi soldați români. Unul era desculț, celălalt în opinci.

Părintele se miră tare.

— Nu-i nimic, părinte, s-au rupt opincile, dar o să-mi dea altele.

Ei întăriră că în satul spre care mergeau era încă armată română. Parcă li se ridică la toți o piatră grea de pe inimă.

— N-ați văzut nimic? N-ați simțit nimic?

Le spuseră ceea ce știau. În schimb se interesară și ei despre satul lor. Fuseseră lupte grele acolo. După retragerea primă, românii au mai ocupat satul prin contraatacuri. Acum luptele se dădeau în comuna vecină în care coborâse întâia oară părintele Scurtu. Se dau lupte de tranșee, dar cu siguranță satul lor va fi reocupat de români și se vor putea întoarce acasă. Acum, fiindcă erau în zona de război trebuiau să-i urmeze la comandament. Nu aveau să se teamă de nimic, doar sunt

fugari și nu spioni, zise unul dintre soldați, caporalul. Între timp se mai ivi unul la marginea poienii. Erau trei acum în patrulă.

«Comandamentul» se părea încă departe. Trebuiră să facă mai multe popasuri pentru copii. Erau ruși de oboseală. De vreun ceas ploaia deasă și mărunță cădea necurmat. Pe cărările din poiene se făcu lunecuş.

Pe la șase după-amiază sosiră în sfârșit pe o șea de munte. Băteau tunurile. Ghiulelele vâjâiau așa de jos încât oamenii își plecau instinctiv capetele. Comandamentul era aici. Ce comandament? În coasta muntelui într-o spărtură, un fel de tranșee naturală, era colonelul și un ofițer, la telefon, un sublocotenent.

Îl recunoscuse numaidecât pe preot. Era chiar colonelul care fusese la ei în comună. Dacă a ajuns să comande de aici, situația trebuia să fie gravă. Ghiulele treceau mereu vâjâind peste șaua muntelui, pe subt coasta căruia era drum de car. Călăuzele cunoscuseră bine potecile cari îi scoaseră aici.

Colonelul era în culmea iritației. Ofițerul de la telefon îi dădea vești tot la cinci minute. Trebuia să ducă firul de la satul despre care auziseră de la patrulă că se dau lupte de tranșee.

— Număr covârșitor. Vin în valuri la asalt!

— Să reziste!

— Aripa dreaptă din primul rând de tranșee e în mâna lor.

— Să reziste!

— Să reziste în rândul al doilea.

— Cum? Jertfe zadarnice? Să reziste până la ultimul om.

Între timp, transpirat, suflând greu, colonelul dispuse ca o patrulă să-i ducă pe fugari în sat și să le ia interogatoriul. Opri în tranșeul lui pe părintele Scurtu și familia.

— E primejdioasă încă trecerea peste șaua de munte. Uneori e nimerită în plin. Cred că acolo ni-s

tranșeele.

Tunurile băteau mereu. Ofițerul de la telefon se îneca. Un plutonier sosi gâfâind să raporteze și verbal din ordinul căpitanului că tranșeele nu mai pot fi ținute, chiar dacă ar jertfi și ultimul om.

Cutremurat, preotul auzi același ordin neîndurat:

— Să reziste cu orice preț!

Colonelul își ieșise din fire. O spumă ușoară îi tinea buzele. Părintele Scurtu făcu această observație de care, apoi, se miră singur:

«În sat, la vâjâitul ghiulelelor s-a grăbit și el subțitura porții. Aici, la adăpost face pe grozavul. Îi condamnă pe oameni la moarte cu sânge rece!»

Într-adevăr în ziua când venise colonelul în sat, deși fusese liniște, într-un rând trecuseră câteva ghiulele pe deasupra pieții, și colonelul, ca om expert, se retrăsese între cei dintâi subțitura de la intrarea cazărmii în care fusese spitalul.

Simți deodată că colonelul îi este antipatic, și zadarnic încercă să se convingă că era necesar să comande rezistența până la ultimul om. Ce știa un preot din legile războiului? Zadarnic se mira de sentimentul lui, acela nu se mai schimbă. Și ofițerul acela îi rămase ani în șir, antipatic, deși ajunsese general. Sunt senzații care nu știi din ce ascunzișuri sufletești se ridică nelegitimate parcă de nimic, dar care rămân neșterse o viață întreagă.

Peste vreun ceas și jumătate focul artileriei încetă. După cât înțelesese din ce-i spunea telefonistul la începutul înserării toate pozițiile apărute cu atâta strășnicie fură ocupate de germani și cei care mai putură ieși vii sau răniți din tranșee, se retraseră pe alte poziții întărite la repezeală.

Copiii adormiră în vremea asta pe patul de fân din scorbura aceea. Ofițerul aruncă o privire la ei, după ce se potoli focul, și porunci telefonistului:

— Spune să trimită din sat o căruță pentru familia

părintelui.

Apoi, întorcându-se spre preot:

— Au venit multe trupe germane. Satul dumneavoastră s-a adevărit a fi un punct foarte important, o trecere primejdioasă. Dar o să-l reluăm! - sfârși el cu fața întunecată.

Preotul îi spuse veștile sigure aduse de pădurar și de alți oameni.

— Sunt patrule! Nu-s decât patrule! - protestă el.

— Avem și noi patrule răspândite pe munte.

Părintelui îi păru că fața lui se întunecă și mai tare.

Rar, începu să mai vâjâie vreo ghiulea prin văzduh.

— Da! Ei bat de la douăzeci și cinci de kilometri! Li-e ușor! Și știi dumneata câte mitraliere are o companie? Câte au la noi trei regimente! Asta e! Și artileria noastră grea nu mai sosește!

După ce sosi căruța cerută din sat, soldatul opri caii dincolo de șaua muntelui, subț muchia înaltă și luând câte-un copil în brațe, fugi repede cu ei prin deschizătura peste care bătea tunul.

Când să plece și părintele Scurtu colonelul îl luă la o parte și privind în jur, îi șopti:

— Te duci în Țară, nu-i așa? Când vei trece prin comuna... - el spuse numele satului - du-te la generalul... (iar spuse un nume) și spune-i dumneata că trec pe creste armate germane. E limpede că vor să ne taie retragerea pe la Turnu-Roșu. De trei zile îi trimit ștafete, și nu vrea să creadă. Poate te va crede pe dumneata!

Trecură în fugă prin locul deschis, și preotul și preuteasa, se urcară în căruță lângă copii, și plecară către sat. Avură noroc: când trecură prin locul primejdios până la căruță, nu vâjei nicio ghiulea prin văzduh. Acum, coborând, mai șuierară vreo două, apoi se făcu liniște deplină. Numai larma căruței se auzea în noaptea ce cădea.

— Unde să trag? - întrebă soldatul care mîna caii când intrară în sat.

— La părintele - răspunse preotul fără a sta pe gânduri.

Nastasia adăugă:

— N-avem unde trage, decât la părintele.

Preotul cunoștea și pe notarul și pe învățătorii din comună, așa că ar fi avut unde să caute un adăpost și la altcineva. Dar era firesc să ceară cvartir la un coleg.

Îi primiră destul de rece. Preuteasa și copiii mai mici erau culcați. Se sculă să le pună înaintea ceva de mâncare, rău impresionată că fugarii sosiseră cu traista goală. Făcu rost de lapte, de mămăligă și brânză. Mai greu era cu patul. Nu aveau niciun pat liber. Trebură să umple o saltea cu paie, să o pună pe podea pentru copii. Cei mari vor dormi cumva până dimineața. Era un divan cam hârbuit nu-i vorba, dar pentru asemenea împrejurări destul de bun, zicea gazda. Părintele Scurtu putea dormi și pe-o ladă mare după ușă. Popa ei se va culca afară, pe pridvor. Nu va dormi refugiatul afară! Se împăcară să se culce amândoi într-un șopron cu otavă.

— E adevărat? Se retrag ai noștri? - începu să-l întrebe plin de îngrijorare colegul.

— Aici în sat nu poți afla nimic. Nu-ți da nimeni nicio informație, parcă am fi dușmani, nu români.

— Da, sunt în retragere din două sate. Numai atât! Și le vor recuceri cu siguranță. Așa a spus și colonelul.

— Să dea Dumnezeu!

Un sentiment nou îl opri pe fugar să-i spună ceva despre armata străină ce se strecura pe culmi, nici despre ce auzise aseară cât a stat în tranșee. Pentru ce nu-i spunea? Nu-și putea da seama. Nu era din motivul de a nu-l înspăimânta pe coleg. Părea mai mult că nemaipomenind de primejdie, aceea s-ar micșora oarecum. Își zicea că poate din același motiv militarii din sat tăceau ca pământul.

Colegul începu să-i spună lucruri pe care nu le știa. În sat românii puseseră primar și notar nou. Notar era învățătorul Pârvu, pe care-l cunoștea părintele Scurtu.

— Dar pentru ce i-au schimbat pe cei vechi?

— Au cerut oamenii! Să vezi cum li s-a dezlegat limba la toți.

— Erau slujbași buni, cât i-am cunoscut.

— Erau, dar oamenii ziceau că-s întăriți de stăpânia ungurească. Cine știe ce va fi crezut comandamentul, le-a împlinit repede dorința. Frații ăștia ai noștri nu stau mult pe gânduri.

— Și cu notarul ce-au făcut?

— L-au numit la T. Acolo era notar un sas care a plecat cu evacuații.

— Postu-i mai bun, nici vorbă, dar omul avea aici casă și oleacă de economie, pe cât știu.

— Avea, și biata notărășiță nici nu vrea să se mute. Spune mereu la toată lumea: Pentru asta am așteptat eu România mare, să mă scoată din sat? Căci e de naștere de aici și casa e moștenită de la părinți.

— Da, se cam grăbesc cu măsurile ce le iau - zise părintele Scurtu, și povesti și pâra celor trei români împotriva notarului de la ei. «Poate așa-i în vreme de război» - adăose el.

— Dar n-ar trebui să fie așa. Dacă nu cunosc oamenii împrejurările, să ne întrebe pe noi. Să nu se ia măsuri grăbite și rele cari apoi nemulțumesc satul. Căci trebuie să știi că cei mai mulți, și toți fruntașii, nu-s mulțumiți cu schimbarea asta. Armata s-a luat după cei cu gura mare din sat, cari nu-s mulțumiți niciodată cu nimic.

— Cred că vor reveni. Nu va fi decât o măsură provizorie. Era nevoie și în T. de un notar.

— Nu zic că nu era nevoie, dar nu l-au putut numi acolo pe învățătorul Pârvu, dacă au voit să facă din el notar cu orice preț? Căci de priceput de unde are să se priceapă la administrație? E om singur, s-ar fi putut muta mai ușor decât notarul. Dar al vostru unde e?

— A rămas încă în munți, pe hotarul satului. Zice că mai așteaptă vreo două zile cât mai are merinde. Noi am

isprăvit-o de tot și nu mai puteam rămânea.

— Știu că pe directorul l-au ridicat jandarmii în noaptea spre Sfântă Maria. Da, s-a auzit și la noi.

— De-aici n-au dus pe nimeni?

— I-au fost ridicat pe notarul, dar după două zile i-au dat drumul, la intervenția prim-pretorului.

— Nu se știe ce s-a ales cu cei deținuți?

— Cum să nu. Au fost trimiși în Ungaria. Mulți au plecat din oraș de bunăvoie, când s-a ordonat evacuarea.

— Români?

— Și români destui! Ne-au făcut de rușine! Și încă cine? Fruntași între fruntași. Oameni cuminți de altfel, oameni cu bani, cari pot trăi oriunde. Pentru ce să fi rămas să umble cu copiii în spate ca tine, și, poate mâne, ca mine? Și-au ridicat din bănci câte parale le-a trebuit, și-au făcut cufărul, s-au suit în tren și au pornit într-o călătorie de plăcere. Când se vor înapoia, nu se vor mai înapoia în bătaia tunului. Vor veni la România mare gata.

— Poate i-au ridicat și pe ei. Cine sunt de-o pildă.

Gazda începu să-i numere vreo zece nume cunoscute, între care și cumnatul doctorului Preda, avocatul cel vestit.

— Nu-i cu puțință! – se indignă părintele Scurtu

— În treabă-l pe doctorul!

— Pe care doctor?

— Pe doctorul vostru, pe Preda, parcă sunt cumnați.

— Cum să-l întreb? Nu mai știu pe unde este!

— Aici, unde să fie!

— Cum? Aici în sat? – întrebă cu mare bucurie părintele Scurtu.

— Da, e găzduit la notarul. Femeile sunt verișoare.

— Adevărat! Dar îl știam la căsuța de la grădina lui în...

— De-acolo a venit. Încă în ziua când trupele românești au ocupat satul nostru. Doctorița ținuse să fie cât mai departe de front. A avut câteva crize de nervi. Întreabă-l pe el, dacă nu mă crezi. Da, domnul avocat

Vlădeanu n-a fost curios să vadă intrarea trupelor românești în oraș!

— Ți-a spus doctorul Preda?

— Mi-a spus și el, scandalizat ca și alții. Dar tânărul de bune speranțe, noul director de bancă X? Subt pretext că duce valori de ale băncii, a luat-o și el la tâlpășița.

— Poate că nu-i un pretext, ci chiar adevărul.

— Ei, să-l ardă focul adevăr! Dar atunci ce deosebire mai rămâne între noi și sași? Și ei s-au refugiat cu «valorile» lor ca dinaintea unor tâlhari. Ce se putea întâmpla unor averi românești la intrarea armatei române?

Părintele Scurtu ar fi voit să-i spună că s-ar fi putut întâmpla multe de toate, că și el și-a pus lucrurile la adăpost, că în război poate fi nimerită de bombe și ghiulele chiar o bancă, ori să fie aprinsă; că aceeași localitate poate trece de mai multe ori dintr-o mână într-alta, și că atunci se fac jafuri mari.

Dar sentimentul cel nou care nu-l lăsase să-i vorbească despre primejdia ce-i înconjora de la spate, nici de tranșeele pierdute, se trezi și-l opri.

— Nu le-a stat bine deloc. Deși trebuie să recunosc că-s oameni cumiți. Nu le-a stat mai ales bine pentru că în aceleași trenuri, la clasa a treia se-nțelege, au fost duși, puși în lanțuri atâția intelectuali din jur. Ca un protest, cel puțin la ceea ce vedeau, trebuiau să se scârfoască și să se întoarcă de la gară înapoi.

— Dar, dragul meu, sunt vești exacte astea?

— Exacte, frate, confirmate! Doar noi nu suntem decât la opt kilometri de oraș. De altfel dimineață poți vorbi și cu doctorul.

— El, ce are de gând?

Colegul nu înțelese.

— Va mai rămânea aici sau va trece în Țară?

— Fata, Laura, stăruie din răsputeri. Dar bătrânii nu vor să miște deocamdată. Vreau să vadă ce se va întâmpla. Doctorul crede cu tărie că satul vostru va fi

reocupat.

— Și eu cred. Nu-i decât un episod trecător retragerea asta.

— Dacă crezi așa, pentru ce vrei să treci în Țară?

— Unde să stau? Ce să fac aici? Nu mai am nicio provizie și-s cu familia întreagă. Nu pot sta pe capul nimănui. N-am nicio rudenie aici, ca doctorul Preda.

— Doamne sfinte! Dar nu suntem aici noi? Ce rudenie îți mai trebuie? E adevărat că nevastă-mea e mereu nervoasă și se ceartă cu toată lumea, de când a auzit vorbindu-se de retragere. Mă înspăimântă uneori și pe mine. Închipuie-ți, e sigură că și noi va trebui să fugim. Mereu face pregătiri și pachetează, parcă la un caz de fugă - Doamne ferește - am putea să ducem tot ce adună ea! Am văzut cu ce ați venit și voi.

— Noi venim de la munte, unde am stat cinci zile. Înainte am stat la niște finii în capul satului sub munte. La voi e altceva, puteți încărca un car, o căruță. Aveți cai.

— Adică și tu crezi că ar fi posibil să ne luăm și noi lumea în cap? Întrebă preotul.

— A, nu cred, nici vorbă! Spun numai așa pentru a se vedea deosebirea dintre situația noastră și a voastră. Nu se poate compara. Noi nu ne-am putut aduce nimic din sat de la intrarea trupelor române.

— Pentru ce?

— Dragul meu - oftă părintele Scurtu - voi aici încă nu știți ce este războiul. Voi ați fost ocupați fără lupte, nu-i așa?

— Se pare c-au fost ciocniri de patrule.

— Ei bine, peste satul nostru au fost lupte de artilerie zile întregi. Au fost lupte pe uliți, în sat, cu mitraliera. Nu te mai puteai strecura în sat.

Colegul îl asculta uimit. Părintele Scurtu trebui să-i povestească tot ce s-a întâmplat în sat de la intrarea României în război. Satul în care erau acum cădea din drumul mare, era la o cotitură sub munte. Aici nu se știa nici de refugiarea sașilor. De-aici s-a auzit numai bătaia

tunurilor în depărtare.

— Extraordinar! Extraordinar! - exclama preotul satului la fiecare detaliu povestit de Scurtu.

— Extraordinar e că voi ați trecut așa ușor peste toate primejdiile războiului, nu ce s-a petrecut la noi.

— Doamne ferește! Vai de capul vostru prin câte ați mai trecut.

— Mulțămim lui Dumnezeu că până acum am scăpat teferi.

— Cum ați scăpat? Cu traista-n băț! Casa parohială fără ferești, cu ușile descuiate, cu mobila fără nicio pază. Porcii tăiați, cu siguranță, găinile mâncate. Poate au dat și peste pivnița în care v-ați ascuns lucrurile și n-o să mai aflați nimic la întoarcere.

— Dragul meu - răspunse trist Scurtu - îți aduci aminte de cartea lui Iov? Pierduse și copii și avere și a rămas credincios. Diavolul i-a zis lui Dumnezeu, legitimând - credincioșia lui Iov: «Ce nu va da omul pentru sufletul său?» Poate am pierdut și noi tot ce am avut. Dar suntem în viață, și mulțumită lui Dumnezeu suntem încă sănătoși cu toții. Acum, ăsta e lucrul principal.

Urmă un lung răstimp de liniște. Scurtu crezu că gazda lui adormise, când îl auzi oftând greu.

— Tare mă tem că presentimentul nevestei mele va fi adevărat! O să vezi că noi abia de-aici încolo vom intra în horă.

— Ce vorbești prostii?

— Nu sunt prostii. Retragerea aceasta, după toate semnele, nu se va opri curând. De când au intrat în sat tot așteaptă să-i ajungă din urmă trupe rusești. Dar ele nu se mai arată. Ai noștri au atacat și au trecut Carpații pe un front extrem de lung: de la granița Bucovinei până la Orșova, și front în tot lungul Dunării. Aici e nevoie de oameni, nu glumă. România s-a încrezut pe ajutorul promis de ruși când și-a desfășurat armata pe un front atât de lung. Dar rușii pot fi [...] ca și alte dați. Și eu mă

tem că vor fi. Apoi, toată lumea spune că cei ce atacă aici sunt germani, nu austrieci. E mirare cum pot ajunge nemții ăștia pe toate fronturile! Și când te gândești că România nici n-a declarat război Germaniei!

Urmă alt răstimp de tăcere. În sat era liniște mare. Toată lumea se culcase, ca în vremurile normale. Părintele Scurtu socoti că de unde băteau tunurile în munte până-n sat, să tot fi fost vreo zece kilometri. De! Poate îngrijorarea colegului său nu era neîntemeiată!

Nu-i venea somnul. Ziua următoare era hotărât să plece mai departe, să treacă în Țară. Deși se arăta încrezător în rezistența românilor, și chiar se forța să creadă că satul lui va fi reocupat, nu mai avea nicio siguranță. Ceva se clătinase în el de cât așteptase în munte să se oprească bătaia tunurilor peste șaua aceea. Și mai înainte chiar: de când văzuse pe soldatul acela din patrulă desculț. Desculț și cu arma la umăr! Era ridicol. Siguranța i se clătinase și mai mult de când, la despărțire, îl luase colonelul la o parte și-i dăduse misiunea aceea pentru generalul comandant din regiune.

Gândul că mâne va pleca mai departe, în locuri tot mai puțin cunoscute, între streini, îl mâhnea adânc. Pentru întâia oară se gândi că nu va avea la el decât vreo cinci sute de coroane. Dacă trecea dincolo, desigur din bani trebuia să trăiască cu familia deocamdată, până își va afla un rost de existență. Dar ce era de făcut cu cinci sute de coroane?

Simți un fior de frig. Dar îndată îi veniră în minte cuvintele *Evangheliei*: «Destul îi este zilei greutatea sa!» Pentru ce s-ar împovăra de pe acum cu griji nouă?

Își făcu cruce și, frânt de oboseala drumului, cu membrele grele, avea senzația că se cufundă tot mai tare în otavă și adurmi. Gazda lui se frământă încă multă vreme, întorcându-se de pe-o parte pe alta. Se frământă și ofta. De la o vreme îi păru că invidiază pe fugarul de lângă el: acesta, cel puțin, trecuse prin ce a fost mai greu. Și iată-l că a putut adurmi!

Auzind că părintele Scurtu sosise aici, doctorul Preda veni de dimineață să-l vadă. Fură foarte bucuroși amândoi că E-au întâlnit. De zile de-a rândul nu mai știau, nimic unul despre celălalt.

— E de mirat ce distanțe pune războiul între oameni! Uite, n-am aflat nimic despre voi, deși eram destul de aproape – zise doctorul după ce-l puse pe Scurtu să-i povestească cum au ajuns aici.

Apoi veni rândul lui. Doctorul era încă destul de bine dispus, și povestea liniștit.

Era adevărat că Laura i-a determinat să-și părăsească locuința și să se mute la căsuța din grădina pe care o aveau în satul vecin. El avea un cabinet medical destul de bine înzestrat, avea o mică farmacie. Nu pachetase nimic din ele să ducă în pivniță. Se temuse să le miște de la locul lor. Apoi, se putea întâmpla, ca armata română să aibă nevoie de serviciile lui. Nu voise să părăsească locuința. Dar Laura avea o idee fixă: că-și va întâlni logodnicul îndată ce vor ajunge trupele românești. Prostie de fată îndrăgostită, se-nțelege, dar nu putuseră rezista la stăruințele ei. Începuse să aibă crize nervoase, și în curând se molipsise și nevastă-sa. Doctorița, cât părea de femeie liniștită, nu avea nervi prea tari. Se pare că Laura o moștenise, deși câtă vreme i-a ajutat la spital n-a putut descoperi la ea asemenea slăbiciune.

— Am lăsat pe vecinul, pe moș Gligor, paznic la casă, și i-am dat lui cheile afară de a cabinetului meu. I-am spus să nu descuie decât ofițerilor, și de fiecare dată să-i însoțească și el în casă. Așa am avut noroc să-mi aflu lucrurile la locul lor când m-am înapoiat după ocuparea satului.

— Nici nu știam că ai fost și tu în sat. Nu te-am văzut. Nu te-ai prezentat căpitanului?

— Nu, pentru că n-am avut vreme. Mi-am pachetat lucrurile din cabinetul medical și le-am dus în satul vecin, la căsuța din grădină. Sunt și acum acolo.

Dar grădina e ferită, și le-am pus la bun adăpost. Cred că acolo sunt în siguranță.

Părintele Scurtu voi să-i spună că peste satul acela ieri dup-amiazi au fost lupte mari. Dar iar îl opri sentimentul acela nou de-a nu mai spune veștile rele. În sfârșit, nu se mai putea îndrepta nimic. Pentru ce l-ar mai neliniști pe doctorul care ținea așa de mult la cabinetul lui medical, și era sigur că-și salvase lucrurile din el?

— Pentru ce n-ați rămas acolo? întrebă Scurtu.

— Unde? La grădină? Tot pentru Laura: ținea morțiș să treacă mai departe, să întâlnească alți ofițeri să-i întrebe de logodnic.

— Ciudat! Mă mir de domnișoara Laura! Cum a putut să ajungă la ideea asta fixă?

— Dumnezeu știe! Dar a mai fost un motiv care ne-a determinat să venim aici. Nu mai aveam ce mânca! Te miri ori nu, dar aceasta e realitatea.

— Nu mă mir deloc. Așa am pățit și noi.

— Ne-am adus provizii puține, pentru o zi două. Iar acolo în sat nu se putea căpăta nimic. Ca și la noi oamenii își duseseră avutul la munte, cele mai multe case erau părăsite. Nu puteai cumpăra o bucată de pâine. Lapte tot așa, vacile erau la munte sau în pășunile din capul satului din sus. Așa a trebuit să venim aici. Notărășița e verișoară cu nevastă-mea.

— Am auzit ce prostie s-a făcut aici cu notarul.

— Da! Închipuie-ți! Hotărâri de oameni pripiți. Cred însă că schimbarea nu are decât un caracter provizoriu. Am vorbit și eu cu ofițerii. Spun că tot ce fac ei acum e numai provizorat. Organizarea administrativă se va face ulterior, după ce se va numi un guvernator al Ardealului.

— Ce? E vorba de așa ceva?

— Așa spun ofițerii cu care am vorbit. Ei sunt siguri că nu e vorba de nicio retragere, ci de-un simplu episod. Germanii au concentrat și au atacat cu forțe mari. Dar o să vină și în ajutorul românilor mari forțe rusești.

— Mda! Așa se aude. Dar ascultă doctore, domnișoara Laura s-a liniștit, în sfârșit?

— S-a liniștit pentru o zi, două. Pe urmă iar a început. Închipuie-ți că a trebuit să mă mâniu și să strig la ea. Biata fată! Dar mamă-sa îi lua parte mereu. «Cine știe - îmi zicea nevasta - poate are un presimt. Se întâmplă uneori!» Poftim! După presimțul ei ar fi trebuit să plecăm mai departe, de a treia zi. Unde să ne mai ducem? Aici suntem ca acasă. Notarul are de toate. Și toate lucrurile sunt la locul lor. S-au bucurat, lucru mare, când ne-au văzut. Acum va mai rămâne notărășița singură cu copiii! Notarul trebuie să se ducă în satul unde a fost numit.

— Da! E adevărat - zise trist Scurtu.

— Noi însă nu avem aici pe nimeni. Noi trebuie să mergem mai departe!

— Cum să nu aveți? Nu-i aici părintele? În sfârșit ai putea veni la noi. Locuința e mare. Unde să te duci?

— Cu nevasta și trei copii nu pot rămâne pe capul nimănui. Va trebui să trec în Țară să-mi aflu un rost.

Doctorul îl privi uimit.

— Dar cum? Tu nu crezi că ne vom întoarce curând acasă?

— Dacă va fi reocupat satul. Dacă nu, nu mai am ce căuta acolo. Ar însemna să intru de bunăvoie în gura lupului.

Doctorul Preda căzu pe gânduri. El își propusese să se reîntoarcă chiar dacă satul nu va mai fi recucerit de români. Nu se gândise la vreo mare primejdie. Dar acum începu să se teamă, văzând hotărârea părintelui Scurtu.

— Totuși, ce ni s-ar putea întâmplă? - întrebă el. - Nu putea aștepta nimeni de la noi să rămânem într-un sat în care se dau lupte.

— Trebuia să ne supunem și noi ordinului de evacuare. Așa cum au făcut sașii bunăoară, cum au făcut toți aceia cari, într-un caz de nenoroc, vor să se mai întoarcă la căminele lor. De altfel pentru tine recunosc că

ar fi mai ușor. Tu n-ai luat contact cu ofițerii români la noi în sat, nu le-ai făcut servicii.

— Ei bine, și crezi că ar putea afla că tu le-ai făcut? De la cine?

— Oameni de nimica se află totdeauna și pretutindenea. Trăim vremuri când nicio faptă nu poate rămânea ascunsă.

— Haida de! Se vor găsi credincioși de-ai tăi cari să te pârască! Știi bine că-i imposibil. Oamenii țin la tine.

Un răstimp părintele Scurtu rămase pe gânduri. Apoi vorbi cu un fel de solemnitate:

— Subt unguri eu nu mă mai pot întoarce acasă, chiar dacă nu m-ar pârî nimeni, și nu m-ar amenința nicio primejdie. Nu sunt dintre aceia cari cred că mai pot trăi, și că chiar trebuie să trăiască mai departe în Ardeal, în cazul înfrângerii României...

— Te gândești la fruntașul acela politic cu care am vorbit la restaurant? - întrebă doctorul impresionat, cu ochii mari țintă la preot.

— La el și la alții ca el. Am auzit că mulți s-au pregătit să se poată întoarce la vetrele lor, și într-un caz de nenorc. Poate sunt de convingerile acelui fruntaș, și vor să-i execute planul de întărire viitoare a românilor ardeleni și în cazul că România ar fi înfrântă. Ei bine, eu nu mă simt capabil pentru un asemenea plan de viitor. E adevărat că și avocatul Vlădean a părăsit din bună vreme orașul, până n-a mirosit prav de pușcă românească, și a fugit în Ungaria?

Doctorul Preda se roși.

— Adevărat. L-am condamnat și eu și pe el și pe ceilalți cari au făcut ca și el.

— Lucrul e rușinos, desigur, dar poate ei sunt aderenții programului acelui șef politic. Vor să mai rămână acasă și în caz de biruință a Puterilor Centrale, și să continue lupta românească. S-au pus din bună vreme la adăpost. Ei nu vor putea fi acuzați cu nimica. Cine știe, poate vor crește în aprecierea ungarilor, fugind

dinaintea «cotropirii valahe».

— Nu! A fost urât și rușinos din partea lor să fugă așa! E o dezertare de la datorie, oricum ai lua lucrurile. Va fi un argument împotriva noastră că nu am fi așteptat și nu am fi dorit dezrobirea. Gestul lor poate să fie fatal pentru viitor. Să zdruncine convingerea în biruința idealului național, care, dacă n-ar fi să se realizeze acum, va trebui să se înfăptuiască mai târziu. Nu! Au greșit greu! Mi-a fost mie rușine de fuga lor. E o dezonoare pentru români.

— Hm! Dacă judeci și simți așa, cred că mă vei ajunge din urmă – zise preotul.

— Cum să te ajung?

— Vei veni și tu după mine în Țară. Nu te vei mai întoarce acasă în caz că satul nu va fi reocupat de armata română. Văd că judeci lucrurile ca și mine.

Părintele Scurtu la insistențele colegului său și ale doctorului Preda, își amână plecarea cu o zi. Se poate întâmpla ceva până mâne dimineață, ziceau prietenii lui, pentru ce să se întoarcă apoi cine știe de unde? Părintele Scurtu îi ascultă mai mult pentru a se odihni puțin copiii. Ceva îi spunea că așa în grabă nu se pot schimba lucrurile. Nu se poate înainta, îi spunea glasul acela lăuntric, cu câteva batalioane, fără tunuri, când în față se aflau câteva divizii, cum îi dăduse să înțeleagă colonelul sus în munte.

Porni cu doctorul să vadă pe doctorița și pe domnișoara Laura.

În drum Preda își aduse deodată aminte de notarul.

— Nici nu te-am întrebat! El unde a rămas?

Părintele îi povesti cum erau să plece împreună și cum, în ultima clipă, notarul se răzgândise.

— Nu-i mirare! E o problemă extraordinar de gravă, să te hotărăști să-ți iei lumea în cap. Iată și un alt motiv pentru care presimt că și eu mă voi hotărî foarte greu.

Pe notărășița din sat preotul nu o cunoscuse până acum, deși cu bărbatul său era prieten de mult. Femeia îl

primi cu bucurie și voi să-l omenească... Dar el mâncase la gazdele lui.

Domnișoara Laura ședea într-un colț, tăcea și asculta, peripețiile prin care trecuse părintele Scurtu. La o pauză a lui, se sculă grăbită de pe scaun, veni la preot, îl luă de braț și-l duse într-o cameră vecină. Era foarte agitată. Mai slăbise, fața-i era palidă, numai ochii îi ardeau.

— Scuzați, vi-l aduc îndată! - zise ea cercând să zâmbească, trecând într-o cameră vecină.

— Părinte am o mare rugămintă - zise ea cu glasul adânc.

— Cu toată plăcerea! Sunt la dispoziția dumată, domnișoară Laura.

— Aud că nu rămâneți aici, ci plecați mai departe.

— Da, încă mâne. Așa ne-am hotărât până se vor limpezi lucrurile pe aici.

— Vă rog foarte mult să mă luați cu dumneavoastră.

— Singură? fără părinți? Preotul simți o înfiorare rece văzând ochii ei arzători; desigur era bolnavă - își zise el.

— Dumnealor nu vor să vină mai departe. Mama, poate, tot ar putea fi înduplecată, dar tata nu voiește în ruptul capului.

— Da, mi-a spus și mie că-i este foarte greu să ia o asemenea hotărâre.

— Eu însă nu mă A pot rămânea. Sunt obligată să plec mai departe.

— Obligată? - se miră preotul.

— Da! Obligată! Simt că Ionică are lipsă de ajutorul meu. În fiecare vis îl văd, în fiecare noapte. E rănit, părinte! - șopti ea și ațintindu-l cu priviri rătăcite.

Preotul se înfioră din nou. Desigur fata asta nu era într-o stare normală.

— Cum să fie rănit, domnișoară, când nici nu e înrolat încă în armată.

— E înrolat, părinte, și chiar într-o unitate din

Oltenia. E înrolat din april.

Preotul crezu că halucinează. Pe el singur, în tot satul, îl ținuse doctorul la curent cu situația tânărului avocat Ion Vestemean, trecut din captivitatea rusească în România.

— Îți închipui dumneata, domnișoară. Te vei fi gândit mereu ce l-a îndemnat pe el să vină în România, și ai ajuns la o concluzie, logică și firească de altfel, că s-a înrolat în armată. Asta însă e împreună cu multe formalități, nu merge așa de ușor.

— Nu-i închipuire, părinte, șopti fata și scoase din sân o carte poștală, întinzându-i-o părintelui. Te rog s-o citești, adaose ea.

Erau numai patru rânduri scrise cu creionul. Scrisoarea se spălăcise de multul purtat. Totuși putu descifra: «Ne închinăm de sănătate dragă nănași și vă vestim că avocatul nostru s-a mutat de-aici, fiind încorporat la un regiment din Oltenia. Datoria e datorie, ce să facem. A plecat sănătos».

— Nu mi-a amintit doctorul nimic de scrisoarea asta - zise emoționat părintele.

— N-am arătat-o la nimeni. Eram singură acasă, când am primit-o.

— Și pentru ce nu le-ai arătat-o?

— Voiam să le fac o surprindere! Să-l iau dintre ofițerii români, să li-l prezint!

— Dar bine, domnișoară Laura, cum ți-a venit gândul că el ar fi cu primele trupe? În Oltenia sunt multe unități. Nu vor fi toate în părțile noastre! Dimpotrivă, mie-mi pare că până acum sunt puține trupe în regiunea noastră.

— Am avut eu așa un presentiment care era parcă chiar siguranța. Până înainte cu șase zile. De atunci îl văd mereu în vis, rănit. E sigur că a plecat cu primele trupe și a fost rănit. Simt că are nevoie de ajutorul meu. Iată pentru ce trebuie să plec numaidecât și să-l aflu. Cine știe în ce spital va fi, dar trebuie să-l găsesc. Aici în

zadar l-aș mai aștepta, chiar dacă ar înainta mereu armata română. Mă luați cu dumneavoastră? Dumneata să te învoiești. Nastasia știu că va fi de partea mea.

— Să vedem - răspunse strâmtorat părintele, văzând că fata nu era așa de bolnavă cum crezuse. Ar fi bine dacă am putea determina pe doctorul să plecați deodată cu noi.

— Nu vei putea! Am încercat eu destul!

— Nu le-ai arătat nici acum carta poștală?

— Nu.

— Nici nu le-ai amintit de visurile dumitale?

— Nu! Tata e un sceptic. Râde de visuri.

— Totuși ar fi bine să-i lămurești acum. Poate n-ar mai crede doctorul că ești puțin exaltată.

— Așa mă crede?

— Așa-mi pare.

— Bine, dacă spui dumneata o să le descopăr tot. Dar mă luați cu dumneavoastră?

— Din partea mea nu am nimic împotriva.

Laura se repezi, îl îmbrățișe și-l sărută.

Totuși în dimineața următoare familia preotului porni singură. Doctorul nu voi să lase pe Laura. Ar fi o nebunie, zicea el, n-are părintele trei copii și pe preuteasa de care să poarte grija, îi mai trebuie o nouă sarcină? Și, cum să-și lase așa în lume singurul copil? Convinse pe preot că ar fi o nebunie. Părintele Scurtu nu-și retrase însă cuvântul.

— Între atâția nebuni trebuie să fie și un om cuminte
f - strigă doctorul enervat la sfârșit, și luând-o de mână pe Laura care aștepta c-o legăturică în mână, o sili să intre în casa notarului.

Primăria îi făcu rost de o căruță până la Turnu-Roșur de unde circulau trenurile, cum se vorbea. Autoritățile militare îi dădură un bilet de circulație și de liberă trecere, la avizul telefonic al colonelului care le spusese că părintele Scurtu are și misiune din partea lui către generalul comandant. Preuteasa și notărășița din

sat le dădură provizii de drum.

Plecară cu inima mai ușoară decât din pădurile de pe hotarul lor. Acum nu se mai despărțeau de satul lor. Aici sau într-alt loc părea că este tot atât. Apoi, aveau o căruță, cu cai până la tren, și drum deschis, pe șes, înainte, Pe deasupra tuturor, treceau prin sate și hotare de subt stăpâne românească. Întâlneau soldați pretutindenea. Adevărat că nu trupe în marș, ci soldați singuratici. Patrule pe drum, pază la podurile mari, soldați risipiți prin sate.

Părintele Scurtu aștepta la fiecare cotitură să vadă în zări coloane în mișcare, trupe rusești pe care cei din liniile înaintate ale frontului le așteptau de mult, sau cel puțin tunuri înaintând în direcția unde ar fi fost de mare ajutor. Dar nu vedea decât soldați risipiți, cari își vedeau de trebile lor.

Trecură prin câteva sate săsești aproape pustii. Desigur din părțile acestea au trebuit să fie carele din coloanele nesfârșite ce trecuseră pe la ei în primele zile ale războiului.

De când porniră cu căruța aștepta mereu ca preuteasa să-l întrebe unde merg, ce are de gând să facă, unde vor ajunge, din ce vor trăi. Dar nu-l întrebă nimic, și-i păru bine. Întrebările de care se temea erau însăși gândurile lui nu ale preutesei. Ea părea că se împacă tot mai mult cu soarta, sau că avea o încredere, oarbă în el. Încrederea ei - dacă asta era cauza liniștii sale - îi făcea bine după întâmplarea aceea de la intrarea trupelor dușmane în sat, când fugise la munte, lăsând copiii în valea râului cu notărășița. Încrederea ei parcă i-o sporea pe a lui însuși când își zicea că «în Țară încă n-a murit nimeni de foame». Își va afla el o ocupațiune, un mijloc de existență, dacă va fi să rămână mai mult, sau... sau să nu se mai întoarcă.

Alternativa din urmă și-o puneă fără a crede însă în ea, mai mult ca o dovadă, pentru sine însuși, a sentimentului său național, care nu-i mai permitea să

trăiască din nou în robie.

După vreo trei ceasuri de drum ajunseră în localitatea indicată de colonel, acolo unde era generalul X cu cartierul său.

Și până aici avu noroc cu cele două permise, fiind oprit și cercetat mereu în drum. La comandament nici n-ar fi putut intra ele. Și așa intră cu greu, dar nu ajunse până la generalul, ci fu oprit în biroul unui maior.

— Am o misiune verbală de la domnul colonel X către domnul general.

— Din ce sat ești?

Părintele îi spuse numele satului.

Maiorul strâmbă din nas.

— Mi se pare că dumneavoastră din satul ăsta nu v-ați purtat cum ar fi trebuit.

— Vă rog? - făcu uimit preotul.

— Așa suntem informați. N-ați dat informații precise. Erau în preajma satului concentrări mari de trupe inamice, și n-ați știut niciunul.

— Vă rog, în preajma satului n-au fost decât patrule. Doar a fost ocupat și satul vecin spre apus, în aceeași noapte. E adevărat că informații precise n-am putut da fiindcă nu le aveam nici noi. Se oprise toată circulația.

Cum circulau patrule, țăranii se temeau să umble pe hotar. Dar vă asigur că tot ce am știut, am spus.

— Ei, da! Vei crede acum că ne-ați făcut cine știe ce serviciu, de aceea vrei să vorbești numaidecât chiar cu generalul.

Preotul rămase aiurit. Ce fel de tratament era acesta?

— Domnul colonel X mi-a spus să vorbesc personal cu domnul general, cred că sunt dator să-i execut ordinul întocmai.

— Când ți-a dat ordinul? Pentru ce nu ți-a dat în scris? De unde să știm noi că ne putem încrede în dumneata?

Părintele Scurtu îi povesti cum a ajuns la colonelul,

pe coama muntelui, în tranșee. Îi povesti și de rezistența înverșunată dar zadarnică din după-amiaza aceea.

— E de-ajuns - zise maiorul enervat.

— Acum spune misiunea cu care te-a încredințat colonelul.

— Pot să vorbesc și cu dumneavoastră?

— Dar ce credeți dumneata și colonelul? Că poate fi înfățișat oricine generalului?

— Vă rog, nu mai insist. Dumneavoastră veți ști mai bine rânduiala. Iată despre ce este vorba.

Și coborând glasul preotul îi dădu informațiile pe care le spusese și colonelului, aflate din izvor ce nu putea fi pus la îndoială, de la pădurarul care văzuse două zile în șir scurgându-se trupe dușmane pe culmile munților.

Maiorul îl ascultă tot mai enervat.

— Prostii! - zise el când isprăvi părintele.

— Prostii! Lucruri imposibile! Cum să ne înconjoare? Cum să ne cadă în spate? N-au putut sosi armate întregi în câteva zile!

— Eu spun că am auzit de la un om în care nu pot să nu mă încred. De altfel și alți țărani au confirmat vestea. Ba, și mai mult, în zilele din urmă au început să coboare de sus patrule dușmane. Eu mi-am făcut datoria.

— I-ai făcut mai mult un serviciu colonelului.

— Colonelului? Nu înțeleg. Dimpotrivă dumneasa mi-a zis din iotă-n iotă: «Spune-i și sfinția-ta domnului general, poate că te va crede pe dumneata. Eu i-am raportat și până acum».

— Da, țipă mereu după întărituri! Parcă rezervele ar fi așa, pe toate cărările. Destul, părinte. Voi comunica domnului general. De altfel încă nici nu a venit la birou.

Preotul salută și plecă iritat și supărat. În curte se întâlni cu un ofițer superior, care-l privi cu asprime. Era un general. Poate chiar generalul cu care trebuia să vorbească. Pe-o clipă se opri, voi să se întoarcă, dar se răzgândi și își continuă drumul.

Într-un colț de stradă era căruța. Se urcă și porniră mai departe.

Nastasia îl văzu întunecat dar nu-l întrebă nimic. Nici el nu-i povesti nici acum, nici mai târziu cum a fost primit. Era unul din lucrurile acelea pe care un simț intim îi spunea că trebuie ținute îngropate.

În apropiere de frontieră, pe la un ceas după-amiază, întrebă pe nește țărani, cari lucrau la otavă, când pleacă trenul de la Turnu-Roșu. Oamenii îl priviră ciudat.

— Nu mai umblă niciun tren de persoane, sfinția-ta nu știi?

— Unde voiți să mergeți? - întrebă altul.

Părintele Scurtu știa că orașul cel mai apropiat era Râmnicu-Vâlci. Spuse numele lui.

— Poate să puteți merge cu vreun tren de marfă, cu vreun tren militar. Încolo merg toate goale. Dar numai la stație veți putea afla de bună seamă.

Mai făcură vreo jumătate de ceas până la stația de graniță. Puteau merge cu trenul mai departe sau nu, căruța trebuia să se întoarcă. Era poruncită numai până aici.

Coborâră c-o traistă în mână și c-o legăturică. Pe-o clipă, când intrară în gară, rămaseră aiuriți. Era plină de ofițeri. La repezeală părintele Scurtu îi prețui la vreo cincizeci-șaizeci. Tot oameni tineri, veseli, cari vorbeau tare, într-o mare învălmășeală de du-te-vino. Rânduri întregi de trenuri de povară erau pe linii. Vreo două erau încărcate cu pâni. Pâni albe, cari umpleau de bună mireasmă peronul gării. Nu putu vedea dacă unele trenuri erau încărcate cu trupe. Voia să creadă că sunt. Poate chiar cu trupe rusești. Dar nu văzu niciun ofițer străin nici pe peron, nici în sala de așteptare sau a restaurantului.

La început parcă nu-i văzu nimeni. Ofițerii forfoteau în toate părțile. Ce frumoși erau în uniformele lor!

Unii tineri de tot. Și vorbeau cu toții într-o limbă

românească așa de sprintenă, așa de ușoară, cum nu mai auzise părintele decât o dată... Oare unde și când? A, da! În primul lui vis! Ministrul acela îmbrăcat în negru, cu cilindru înalt, care vorbise din automobil.

În sfârșit, un ofițer se apropie de ei. Nastasia era cu copila în brațe, părintele avea traista și legătura.

— Ce voiți dumneavoastră?

— Am venit până aici cu căruța. Am voi să călătorim mai departe cu trenul.

— Până unde?

— Până la Râmnicu-Vâlcea.

— Aveți pe cineva acolo? Vreo rudenie?

— Da, avem o rudă mai îndepărtată - spuse într-o doară preotul, mirându-se singur de minciună.

— Aveți permisiune de trecere și de liberă circulație?

— Avem.

Scoase hârtiile din buzunar și i le prezentă.

În vreme ce vorbeau se adunară mai mulți ofițeri în jurul lor.

— Ce vrea sfinția-sa? - întreba când unul, când altul, care cum se apropia de grup.

— Se meargă la Râmnic.

— Nu se poate? - întrebă îngrijorat părintele.

— Se poate, cu vreun tren militar. De persoane nu circulă.

— Cine mai alege în ziua de azi! Mergem cu orice tren - zise înviorat părintele.

— Când pleacă?

— Vezi, asta-i o problemă! - răspunse ofițerul cu care vorbise și începu să strige un nume. Nu-i răspunse nimeni și el porni să-l caute pe cel strigat.

— Așteptați puțin, părinte, să vă informez.

Ofițerii dimprejur începură să-i întrebe de unde sunt, cum au venit, ce era nou în regiunea de unde plecaseră. Erau cu toții cu gura plină de întrebările cele mai optimiste. Dacă au înaintat în aripa sudică până la

cutare localitate? Dacă au luat și satul cutare? Sunt bucuroși ardelenii că le-a sosit ceasul dezrobirii?

Se adunaseră vreo douăzeci în jurul lor, fremătând cu toții de tinerețe și de voie bună.

Părintele Scurtu simți că i se strânge inima: aici nu se știa nimic de retragere. Toată lumea credea armata în plină înaintare. Toți erau în culmea optimismului.

Din nou i se ridică din adâncurile sufletești simțul acela care-i poruncea să tacă. Pentru ce ar strica el cu veștile lui bucuria și optimismul acestor militari? spusese unde trebuia spus, își făcuse datoria. 11 durea inima când se gândea ce neputincios și nimic este omul în tot aceea pe ce se reazemă. Iată, ofițerii aceștia nici nu bănuiesc ce primejdie poate să-i pândească! Zburdă de încredere și de voie bună, și poate vor fi în curând încercuiți.

Se revoltă însă numaidecât împotriva pesimismului său, accentuat poate și de primirea rea ce i s-a făcut la comandament, spunându-și că era cu neputință să cadă așa în capcană. Comandamentul va lua desigur măsuri, va fi și luat până acum. Dar ofițerilor nu li s-a spus nimic. Nici nu era nevoie să li se spună – își spunea tot el – ei trebuiau să rămână încrezători și senini. Se gândi cu groază ce s-ar întâmpla cu ei dacă le-ar spune? Mai bine să rămână așa până va afla comandamentul de necesar să le dea ordinul potrivit situației. Și, apoi, situația asta poate nu se va prezenta niciodată. Pentru ce să-i indispuie zadarnic? Ei, fără ordin mai înalt, tot n-ar putea face nimic, n-ar putea lua nicio măsură.

Le povesti, deci, numai ceea ce era bine și spre vrednicia armatei din puținul ce știa.

Deodată un ofițer mai în vârstă, care asculta de-o parte, îl întrebă:

— Dar dacă toate merg bine, cum ai pornit sfinția-ta cu familia întreagă pe drumuri?

O clipă preotul rămase zăpăcit. Îi veni în ajutor a doua întrebare a aceluiași ofițer – era un căpitan.

— Și cum se explică să pornești în străini, c-o traistă și cu o legăturică în mână?

Începură să-l privească acum cu mai multă atențiune și ceilalți ofițeri din grup.

— Peste satul nostru au fost lupte de artilerie, sau și aprins câteva șuri. Și, la largul lui acum, părintele Scurtu explică cum a ajuns să părăsească satul fără niciun bagaj. Pornise de acasă până erau încă lupte peste sat.

Între timp sosi și un colonel și după ce se informă cine este părintele și unde merge, îl invită la masa lor, care era chiar gata de servit.

— Vă mulțumim, dar n-am voi să întârziem trenul, încă nu știm când pleacă.

Preotul privi îngrijorat împrejur. Ofițerul care se dusesese să se informeze de plecarea trenului nu se vedea nici acum nicăiri.

— Nu-l veți întârzia, n-aveți grijă - răspunse colonelul, invitându-i din nou la masă.

Familia părintelui se așează lângă olaltă. Nastasia ținea copila în brațe. Scurtu se așează între cei doi băieți, cari priveau intimidăți la ofițerii înșiruiți de amândouă părțile mesei lungi. Strâmtorată se simțea și preuteasa, subț atâtea priviri. Rămase cu jachetă îmbrăcată peste bluza subțire, albăstrie. Părintele șezu cu pelerina în spate.

Ofițerii vecini îi rugară să se facă comozi. Era cald. Nastasia se învoi, în sfârșit, să dezbrace jacheta, mulțumind ofițerului care i-o puse într-un cuier. Dar Scurtu ținea din motive binecuvântate la pelerină. Era mereu cu pantalonii cei rupți, nu o putea dezbrăca.

Fu o masă îmbelșugată, cu multe feluri de mâncări, cu vin. Erau și bucate pe care nu le cunoscuseră până acum, și Nastasia se simțea strâmtorată în fața lor. Îi părea că ofițerii se uită la ea văzând-o că nu știe cum să se servească. Dar ei numai grija asta n-o aveau. Mâncau veseli într-o continuă larmă de glasuri, de izbucniri de râs.

Colonelul - părintele nu-i reținuse numele - începu o convorbire cu Scurtu, în care, din când în când se amestecau și ofițerii vecini. Ședea la masă în fața refugiaților. Era un om vărat, plin de voie bună. De altfel toți ofițerii se deosebeau fundamental de cei cunoscuți de el din armata austriacă. Nu aveau nimic din rigiditatea acelor. Nu erau un tip deosebit de oameni, ci înși ca toată lumea, îmbrăcați în uniforme. De altfel observația aceasta o făcuse preotul încă de la întâile întâlniri cu ofițeri români, îi fură simpatici din primul moment pentru această ținută naturală, dezghețată. Erau comunicativi și se cunoștea, din primul contact cu ei, inima lor bună.

Părintele Scurtu, în voia bună generală de la masă, începu să uite impresiile de adâncă îngrijorare cu care venise. Își spunea că poate oamenii aceștia știau de ceea ce se petrecea departe pe front dar că nu le păsa. Știau că nu este nimic grav. Și își zicea că așa și trebuie să fie un bun militar, să nu se lase influențat de toate episoadele cari nu pot fi eliminate dintr-un război.

Din primele vorbe ale colonelului preotul înțelese că el era foarte bine informat asupra vieții din Ardeal. De la procesul *Memorandului* încoace, cunoștea toate frământările politice, naționale ale românilor de la vestul Carpaților. Cunoștea ziarele, revistele, preocupările culturale. Și, de la cei care se amestecau uneori în conversație, văzu că mai sunt și alții bine informați.

Colonelul se opri mai mult la tratativele de împăcare inițiate de contele Ștefan Tisza.

— E foarte semnificativ faptul - zicea el - că aceste tratative au început cu puțin înainte de izbucnirea războiului mondial. Zadarnic spun Puterile Centrale că nu ele au provocat războiul. Pentru mine e un argument ce nu se poate răsturna că ungurii au umblat chiar în preajma războiului să se împace cu românii din Ardeal, deci și cu noi. Este evident că atunci știau că va fi război și că voiau să-și asigure colaborarea României.

Dumneavoastră nu ați bănuțit adevăratele lor intențiuni?

— La izbucnirea apropiată a unui război nu ne gândeam, deși îl doream zilnic după Pacea de la București. Dar poporul și aproape toți intelectualii au fost chiar și principial împotriva tratativelor. Adevărul era că la noi nimeni nu dorea o sinceră împăcare cu ungurii. Simțeam că împăcarea ar fi mormântul nostru, că România nu ar mai fi avut putința să se intereseze de soarta noastră.

— Tisza voia să ne lege mai tare de Puterile Centrale. Legăturile slăbiseră tare cu prilejul intrării noastre în războiul balcanic. Afară de Austro-Ungaria, toate statele europene au aprobat intervenția noastră. Tisza știa că faptul acesta România nu-l va putea uita. Perfida Austrie ne-a învinuit pe noi cu trădarea unei alianțe! Dar în realitate, o trădase ea cu prilejul războiului din Balcani. Nu de dragul dumneavoastră a început primul ministru ungar tratativele cu Comitetul Național.

— Desigur că nu. Fără a ne gândi că ungurii pregătesc războiul, știam că vor să ne desființeze pe noi. Pentru că în clipa când ar fi încetat lupta dintre noi și ei, noi am fi fost condamnați. În primul rând din acest motiv eram împotriva tratativelor. Apoi știam dinainte că ei nu sunt aplicați să ne dea decât fărâməturi din drepturile naționale ce se cuvin unui popor. Ar fi însemnat să se desființeze pe ei dacă s-ar fi gândit. să ne dea toate drepturile.

— A fost un simplu joc de politică externă, nu internă, după părerea mea. Pregăteau războiul și voiau să aibă România de partea lor. Ar fi fost o nenorocire dacă se ajungea la o împăcare. Acum n-am fi aici.

— Da, adevărat - zise părintele Scurtu.

— Și noi ne temeam pentru viitor.

— Și ce-a mai fost și comedia aceea cu Austria Mare, cu Statele Unite ale Austriei Mari - schimbă deodată vorba colonelul. Mi se pare că Aurel Popovici avea mulți

aderenți pentru planul lui între frunțașii ardeleni.

— Da, a avut. Se spunea că-i un plan pentru care se însuflețea și fostul moștenitor al tronului. Dar poporul nu era pentru ideea lui Popovici, nici majoritatea cea mare a intelectualilor.

Părintele Scurtu se antrena în discuție și uneori pierdea simțul realității, uita unde se află, îi părea că vorbește cu prietenii din satul lui, și că nimic nu s-a întâmplat în lume de când fuseseră agitați și ei de problema aceasta. Poate și cele câteva păhărele de vin pe care le băuse în restâmp, îi ușurase sufletul, împrăștiind negurile. Când revenea la realitate, simțea o înțepătură ca de viespe.

Colonelul cunoștea lupta dintre ziarele *Tribuna* și *Românul*, fusese abonat la cea dintâi, și regreta dispariția ei.

— A fost un foarte bun ziar românesc.

— Da, a fost. Dar acum nu mai apare nici *Românul*.

— Nu?

— A fost suprimat pe la sfârșitul lui martie, mi se pare.

— Dar *Luceafăru*? Am fost abonat și la el. Admirabilă revistă.

— El și-a sistat apariția îndată după mobilizarea generală din Austro-Ungaria.

— Păcat, mare păcat!

— Dar nu mai avea cine să-l scrie și să se îngrijească de el. Redactorii și colaboratorii săi, unii au trecut în Țară, alții au ajuns pe front.

— Ei, da, așa este! La asta nu m-am gândit. Și acum ce ziare zilnice mai aveți?

— Unul singur, *Gazeta* de la Brașov.

— Și reviste?

— Niciuna!

— Nu-i nimic! O să aveți de-aici încolo. Se va plămădi și se va dezvolta de-acum o viață culturală în toată libertatea.

În vremea convorbirii lor preuteasa răspundea sfioasă la întrebările ofițerului care ședea la masă lângă ea. El se interesa de viața socială din Ardeal, de pătura cultă, de preocupările fetelor și ale doamnelor.

Copila îi adormise în brațe, și ea răspundea mai mult în șoptă să n-o trezească. Cei doi băieți păreau foarte interesați de tot ce vedeau în jurul lor.

Se făcură ceasurile trei când se sculară de la masă.

În toată vremea asta nu plecă niciun tren din gară. Șirurile nesfârșite de vagoane se prăjeau la soare. Erau tot acolo și vagoanele încărcate cu pâni.

În decursul mesei colonelul, la rugămintea părintelui, mai trimise un plutonier să se intereseze când va pleca primul tren spre Râmnic.

Dar niciunul dintre cei ce se duseseră să se intereseze nu se mai întoarse.

Nastasia începu să se îngrijoreze. Dacă-i va apuca noaptea aici, unde se vor culca copiii? Părintele începu să umble el în dreapta, în stânga, să vorbească cu personalul de la C.F.R., cu fochiști.

Nime nu știa nimic când va pleca primul tren de marfă. Gara păru complet blocată. Cel puțin părintele Scurtu nu văzu nicio linie liberă.

Căzu înserarea și erau tot în gară. Din când în când câte-un ofițer, trecând pe lângă ei, zicea: - în câteva minute pleacă!

Dar nu plecă tren spre Râmnic decât seara la ceasurile nouă. Era întuneric. Trecură cu mare greutate printre șirurile de trenuri până ajunseră la linia a cincea de pe care pleca un tren de marfă cu toate vagoanele goale.

Sibiu, 1942

PARTEA A I I-A

PE DRUMURI

XXVII

În gară, pe întreg câmpul de manevră, nu era aprinsă o singură lumină. De către seară se înnoirase, și

era acum un întuneric beznă. Un slujbaș de la căile ferate, un însoțitor al trenului, poate un frânar, le țină o mică lampă de mină până putură urca în vagonul de marfă. Omul coborî o laviță din vagon pentru Nastasia, apoi o puse din nou la loc. Desigur era un tren pentru transportul trupelor. Vagonul era plin de bănci. Frânarul dispăru numaidecât cu lampa lui. Orbecăind Scurtu apropie trei lavițe, să poată dormi copiii și Nastasia. Pipăi și văzu că nu dau lățimea de lipsă pentru un pat, și mai apropie două. Nu aveau nimic de așternut sau de acoperit. Scurtu își dezbracă pelerina și o întinse pe laviță. Copiii adormiră numaidecât. Erau ruși de oboseală. Copilița dormea încă de mult în brațele Nastasiei. O puse și pe ea lângă ceilalți. Îi amortiseră mâinile. Șezură și ei de-o parte și de alta a copiilor, și se puseră pe așteptare.

Trenul nu mai pleca. Așteptară și iar așteptară, până târziu, poate un ceas, când vagoanele se izbiră deolaltă, sunând strident în toată lungimea trenului, și se urniră greoi.

Părintele Scurtu se îngrijora de-un singur lucru: vor ajunge în puterea nopții la Râmnic. La asta nu se gândise când plecase cu căruța din sat. Îi părea că dacă ar fi ajuns ziua, totul ar fi fost mai ușor, deși încă nu avea o idee limpede ce va face, ajunși odată acolo, decât să tragă la un hotel. Dar acum vor găsi vreo trăsură la gară? făcu atâtea combinații în jurul trăsorii încât părea că ea e punctul central al existenței. În realitate, în subconștientul lui, se trezi cu toată puterea, teama de necunoscut, și se agăță de ideea trăsorii ca de o bârnă de salvare.

— Cât o să țină drumul? - întrebă într-un târziu Nastasia, cu glasul scăzut.

— Poate vreo trei ceasuri, dacă nu va sta trenul mai mult prin gări.

— Pentru ce să stea, căci e gol tot?

— Știu eu! Până una alta lasă-te și tu puțin lângă

copii. Nu ți-ar strica oleacă de somn.

— Dar nu mi-i somn! Ce grozav e să nu fie un strop de lumină!

— Dacă-i tren de marfă.

— Dar nu era nici în gară, la plecare.

— Se vede că țin întuneric complet pentru aeroplane.

— Ce aeroplane?

— Dușmane, se-nțelege.

— Dar n-am mai văzut niciunul din zilele prime ale războiului.

— Totuși e primejdie să nu bombardeze garile, liniile ferate.

Coborând, trenul hurduca tare și făcea o larmă îngrozitoare. Totuși copiii dormeau duși. Intrați în strâmtorile Oltului aerul se răcori binișor. Ba de la o vreme era chiar rece. Nastasia își dezbracă jacheta și coperi cu ea copiii, atât cât putea ajunge.

— Mi-e frică să nu răcească! Săracii de ei! Ce mai dormit!

— Vom trece și peste asta! Vom scăpa în sfârșit de ce a fost mai greu. O să ne ajute Dumnezeu. Dar acum o să-ți fie ție frig fără jachetă. Să nu iau pelerina de subt copii să-i acopăr cu ea?

— Nu, nu-i mai trezi!

— Parcă dacă nu-i trezesc hurducăturile vagonului se vor deștepta pentru atâta lucru!

— Lasă-i! E bine să aibă ceva calduț subt ei, să nu rămână pe scândura goală.

— Să iei haina mea - și el începu să se dezbrace.

— Nu! Las-o! Nu mi-e frig încă. Dacă-mi va fi frig îți voi cere-o eu.

După cum se temu părintele, trenul se oprea mult prin gări. Erau toate în întuneric. Totuși puteau vedea că toate liniile erau și aici ocupate de șiruri lungi de vagoane. N-aveau pe cine întreba cât stau, când pornesc. Trenul lor se oprea între rânduri nesfârșite de vagoane.

Nicio ființă omenească nu se zărea.

Trebuiră să se resemneze, să aștepte prin toate gările. Se lăsară și ei pe-o dungă, de cele două alături de copii. Și nu peste mult ațipiră, deși Scurtu se țină să rămână treaz, să nu-i ducă trenul mai departe. De altfel nu-și putea închipui cum va cunoaște gara Râmnicului dacă va fi și ea în întuneric ca aceasta. Niciun glas nu striga la oprire numele gărilor.

Nu-și dădu seama cât va fi durmit, când se trezi la un glas care striga:

— Unde sunteți, părinte?

Altă voce vorbi mai încet:

— Ce părinte?

— Este un popă cu preuteasa și copiii și nu mai știu în care vagon.

Trenul stătea. Erau într-o gară.

Preotul câteva clipe nu știu unde se află.

— Ce popă măi Stancule? Ce tot vorbești?

— Un popă din Ardeal. Vrea să meargă la Râmnic și nu poate rămâne aici.

— Aha! Da' ce caută acum pe drumuri? Cine mai călătorește acum? Păi, dacă nu-l găsești, eu nu mai pot aștepta cu garnitura mea.

Părintele Scurtu înțelese în sfârșit că era în tren.

— Aici suntem, domnilor. Dar ce este?

— Ce să fie? Să vă coborâți repede să treceți în alt tren. Asta rămâne aici. Nu merge mai departe.

Trezi pe preuteasa, pe cei doi copii, și coborâră cu mare greutate, ajutați de călăuzul care-i strigase. Părintele rămase la urmă și-i dădu preutesei în brațe copila adormită.

— Repede părinte, că nu mai așteaptă.

Trecură iar printre rânduri de vagoane și cu chiu cu vai urcară în altă garnitură.

— Păi pe vremuri ca acestea cine mai pleacă la drum, părinte? Și încă cu copii mici. Sărăcuții de ei! oftă omul.

Preotul nu răspunse. Omul își luă noapte bună și porni cu mica lui lampă, lăsându-i iar în întuneric.

Erau lăviți și în vagonul acesta. Improvizară iar un pat, în vreme ce trenul se pusese în mișcare, luându-și la repezeală o viteză care-l făcu pe S'curtu să se clatine în toate părțile până așeză băncile. Întinse iar, drept așternut, pelerina sa, dar când să copere copiii Nastasia dădu un țipăt.

— Jacheta!

— Ce-i cu jacheta?

— N-o aflu nicăieri. Trebuie că am uitat-o în trenul celălalt.

— N-ai îmbrăcat-o când ai trezit copiii?

Preuteasa se mai pipăi o dată prin întuneric, pipăi pe jos.

— Am uitat-o în vagon! oftă ca eu disperare. Asta ne-a mai trebuit!

— Să mai căutăm. Poate a căzut pe jos.

Cum nu era un fumător nu avea niciun chibrit. Pipăiră multă vreme pe jos.

— Am uitat-o - zise preuteasa îngrozită și începu să plângă încet. Afară de bluza subțire și de rochie nu mai avea nicio haină cu ea.

— Ei, las nu plânge pentru atâta lucru!

— Atâta lucru! Dar nu mai am ce să mai îmbrac.

Ca și preuteasa, avu și el senzația unui dezastru. După tot ce lăsaseră acasă nu le păru așa de rău ca după jacheta asta. Era ultima haină ce o avea preuteasa. Îi cuprinse o adevărată spaimă pe amândoi. Părea că în haina asta se concentrase deodată toată averea lor, și numai acum îi simțeau pierderea. Numai acum simțeau cum au plecat cu mâna goală în lume.

Rămaseră muți multă vreme. Trenul alerga în noapte răsunând puternic în valea Oltului. O larmă seacă de lemn uscat, un durăit repezit, asurzitor, de roți. Și întuneric, întuneric pretutindenea, să-l tai cu cuțitul.

Când se opri la prima gară lui Scurtu îi veni o idee.

Să coboare, lăsând pe preuteasa să meargă mai departe cu copiii, iar el să se întoarcă cu primul tren să caute jacheta. Dar cum s-o lase singură cu cei mici? Ce va face când va ajunge la Râmnic? Nu se putea. Totuși îi spuse și Nastasiei gândul ce-i veni.

— Crezi că vei mai afla-o?

— Trebuie s-o aflui!

Dar când să coboare, femeia-l rechemă.

— Mi-e frică să rămân singură cu copiii. Ce să mă fac singură? Dacă ajung la Râmnic, unde să mă duc?

— Da, m-am gândit și eu - oftă părintele.

Apoi, deodată, îi veni alt gând.

— Știi ce? Mergem până la Râmnic, mă duc la hotel, apoi mă întorc cu primul tren.

Nastasia se mai liniști.

— Oare, vei afla-o?

— Trebuie s-o aflui!

Aveau amândoi sentimentul unei pierderi ireparabile. Vorbiră mai târziu, și după ani, de întâmplarea aceasta, și mai simțeau încă și atunci sentimentul spaimei de acum, pe care nu și-l putură explica niciodată. Poate se înspăimântau de tot ce au pierdut, de tot ce lăsaseră în urmă.

Nu mai putură ațipi până la Râmnic. Fantazia părintelui se aprinse și lucra viforos. Ce va face, cum va căuta jacheta? Se și vedea în mână cu o lampă de la un ceferist luminând vagoanele până când într-unul va afla jacheta.

Gara era luminată, dar foarte slab, un singur felinar. Afară de personalul de serviciu, nu se mai vedea nimeni. Trenuri peste trenuri, pe toate liniile. Dar din sala de așteptare văzură ieșind un tânăr care se apropie de ei.

— Sunteți refugiați, părinte? - întrebă el după ce-i salută.

— Da, refugiați din Ardeal. Dacă sunteți bun v-aș ruga să-roi opuneți un hotel unde am putea trage.

— La ora asta - erau două după miezul nopții - nu

veți putea afla nicio cameră liberă. Dar iată ce vă propun: să veniți la noi, nu puteți rămânea cu copiii în gară până dimineța.

— Vă mulțumim foarte mult, dar nu vă putem incomoda. Cum vedeți, suntem o casă întreagă de oameni.

— Nu face nimic! Avem locuință mare. Avem în curte un corp de case mai mici, în care nu locuiește nimeni. Vă rog să veniți. Am și trăsura afară. Alte trăsuri nici nu ați afla.

Cei doi soți se priviră. Băiețașii se țineau intimidati de mână.

— Să-i mulțumim domnului și să primim - zise Nastasia.

— Mâne vom vedea de-o cameră la hotel.

— Mâne său poimâine, ori mai târziu. Vă asigur că pe noi nu ne incomodați cu nimic.

— Dacă ne-a scos Dumnezeu în cale așa suflet de creștin, iată ce aş zice eu, Nastasia. Să mergeți cu dumnealui și eu să mă întorc cu primul tren să caut jacheta.

Tânărul privi întrebător la cei doi soți. Văzu că preuteasa era îmbrăcată numai într-o bluză subțire. Și era destul de rece.

Părintele îi spuse întâmplarea.

— Bine, întoarce-te sfinția-ta - răspunse tânărul și nu păru a se mira deloc că dă atâta importanță unei jachete. Îi spuse strada și numărul casei unde să-și caute familia. Preotul îi însoți până la trăsura, apoi se întoarse în gară.

— Când pleacă întâiul tren? - întrebă pe un ceferist.

— Încotro?

— În sus.

— La Turnu-Roșu? Până acolo cred că nu mai merge niciunul până dimineță.

— Nu pân-acolo!

— Dar până unde?

Scurtu fu înspăimântat: nu ştia numele gării! Cum să mai caute jacheta? Să ieie toate gările pe rând?

— Am schimbat trenul cu care am venit de la Turnu-Roşu într-o gară şi am uitat ceva în vagon. Dar acum văd că nu ştiu numele gării.

— Atunci cum mai vrei sfinţia-ta să cauţi un lucru uitat?

— N-a spus nimeni numele gării şi nu era luminată.

— Aţi uitat un lucru de preţ?

— Foarte preţios - se însufleţi preotul - fără să ştie de ce.

— De când aţi schimbat trenul, aţi putea şti prin câte gări v-aţi mai oprit?

Nu mai aţipise de atunci. Făcu o supremă efortare a memoriei, numărând în gând gările. Şi iar îl luă cu fiori de spaimă: îi părea că nu putea fi sigur câte gări sunt. Totuşi trebuia să fie patru.

— Dacă de-acolo sunt patru, apoi trenul a trebuit să-l schimbaţi la gara asta - şi impiegatul îi spuse numele staţiei.

— Dacă-i așa, aveţi noroc. Tren nu pleacă până dimineaţă, așa cred cel puțin - căci acum nu mai este o circulație regulată - dar pleacă îndată o locomotivă până acolo. Dacă spuneţi că-i lucru de mare preţ, trebuie să-l căutaţi până nu se face ziuă. Pe urmă cine ştie cine ajunge în trenurile acestea de povară.

— Dar, o să mă lase?

— Cine?

— Fochistul, conductorul locomotivei.

— Veniţi cu mine. Cred că într-un sfert de ceas pleacă. Aduce un tren gol din gara aceea.

În capătul din sus al liniilor aflară locomotiva sub presiune.

Ceferistul îi spuse fochistului despre ce este vorba, şi omul cel negru îi făcu semn părintelui să se urce, fără să-i spună un cuvânt. Nu vorbi nici după aceea, până în clipa când era să dea drumul maşinii.

— Ține-te bine! - îi spuse atunci.

Locomotiva trecu în mare grabă peste linii și ajunsă în câmp deschis, porni cu o viteză mare, suierând în noapte, umplând liniștea depărtărilor cu clocot. Viteza făcea vânt puternic care-i flutura pelerina lui Scurtu, și-l izbea în față ca eu niște așchii. Își caută un loc mai adăpostit și se ținea bine. Fochistul nu spunea nimic. Preotul se gândea cum va face să afle jacheta. Iar începu să-i lucreze închipuirea. Părea că pentru el nu mai era război, nu mai era refugiu, ci numai problema aceasta capitală, ca de viață și de moarte.

— De unde ești sfinția-ta? - îl întrebă într-un târziu fochistul fără a întoarce capul.

Preotul spuse numele satului.

— Da? Chiar de acolo? Se spune că au fost lupte înverșunate în regiunea aceea, și chiar în sat. E adevărat?

— Cât am văzut eu n-au prea fost - răspunse preotul mirat. Cum știa omul acesta de pe locomotivă, și ofițerii cei mulți de la Turnu-Roșu nu știau nimic? Dar simțul lui cel nou, care-i poruncea să tacă veștile rele, îl opri să-i spună mai mult. De aceea adaaose.

— Noi a trebuit să părăsim satul, nu puteam rămânea între gloanțe și ghiulele. Ce va fi fost mai târziu, nu știu. Noi ne-am refugiat sus în munte.

— Da! Se spune că au fost lupte grele. Am și eu un băiat în regimentul de Vâlcea. N-a fost regimentul ăsta pe-acolo?

— Nu pot ști - răspunse el, deși i se părea că chiar acest regiment intrase mai întâi în satul lor. Dar știa numai din vorbele oamenilor din sat. Pe colonel nu-l întrebase, nici pe alt ofițer, din ce regiment făceau parte.

— Se mai spune că pe-acolo s-au ivit trupe nemțești

— Da, asta-i adevărat.

— Multe?

— Nu se știe. Dar ai noștri spun mereu că în urma lor vin rușii. Au trecut trupe rusești pe-aici? Eu n-amt

văzut până acum! - vorbi preotul, bucuros că putuse schimba vorba.

— Nici eu!

Omul cel negru fluieră a pagubă, scuipe în lături șx zise:

— Poate nu-i vom vedea niciodată. [...]

Apoi se puse iar tăcere.

În liniștea nopții numai locomotiva mai trăia și răsunetul ei în dealurile împădurite.

Nu opri prin gări decât o minută, până ajunse la destinație. Aveau să plece înapoi cu un tren gol peste vreun ceas. Va avea vreme să caute.

Era încă întuneric greu. Un slujbaș îi dădu o mică lanternă.

— Nu mai știi pe ce linie a fost trenul din care v-ați coborât, părinte? - îl întrebă omul compătitor.

— Nu! Nu cred!

— Atunci va fi greu să afli vagonul. Va trebui să le cercetezi pe toate și aici sunt șapte rânduri de garnituri cu câte cel puțin patruzeci de vagoane fiecare.

— Voi încerca - spuse părintele Scurtu descurajat.

Mai întâi, iar nu putea ști cu siguranță dacă aceasta era gara. Apoi cum să cerceteze atâtea vagoane? Fuseseră într-un vagon închis, dar dibuind prin întuneric nu văzu niciun vagon-platformă. Nu avu ce face decât să ia garniturile pe rând. Vreme de-un ceas până la plecarea trenului, căuta mereu. De la o vreme cerceta numai vagoanele închise de pe mijlocul garniturilor. Știa precis că în unul dintre acestea intrase.

Nu află nimic.

Se urcă într-un vagon și pleacă către Râmnic. Dar acum nu știa de ce, trenul se oprea în fiecare gară, și rămânea mult pe loc. Într-un rând, într-o gară, cum stătea întins în vagon pe-o laviță, ațipi. Începea să mijească de ziuă. În somn revăzu scena luării clopotelor din turnul bisericii lor, când îi lăsaseră numai cu cele două mai mici, jalea satului, plânsetul femeilor, blestemul

bătrânilor. Apoi auzi concluzia la care ajunsese el însuși, tâlcuindu-și cele dintâi două visuri: «A început românește și continuă ungurește». O auzi repetată de trei ori de-un glas străin, ca și când ar fi fost lângă el, și se trezi.

Trenul mergea. Era ziuă. Peste vreun ceas intră în gara Râmnicului.

Coborî și când să iasă din gară văzu că-și uitase adresa dată de tânărul acela azi-noapte. Nu-și mai aducea aminte nici numele străzii, nici numărul casei. Ar fi trebuit să-mi notez adresa pe hârtie, își zise el.

Se înapoie în gară și întâlni pe slujbașul care-l dusesese la locomotivă.

— Ai aflat, părinte?

— N-am aflat nimic.

— Era și greu, într-atâtea garnituri cum să mai cunoști trenul din care ai coborât, și încă noaptea.

— Iată ce te rog! Dumneata ai văzut pe domnul acela tânăr care a dus familia mea azi-noapte la dâșii acasă. Mi-a spus adresa, dar am uitat-o.

Omul îi spuse adresa.

— Stai, te rog, să mi-o scriu, mă tem să nu o uit iar!

Căută însă zadarnic după o bucată de hârtie sau creion, trebui să ceară de la ceferist.

Se temea într-adevăr, să nu uite din nou adresa. Se simțea foarte risipit, îi părea că îl înconjoară neguri dese, jucăușe. Poate era de vină oboseala, încordarea prea mare. Îl risipea poate mediul nou în care căzuse, fără a se gândi mai înainte ce va avea de făcut, sau dacă s-a gândit n-a putut pipăi niciun punct sigur pentru viitor. Orașul străin începu să-și desfacă străzile, clădirile, în fața lui. Era un orașel drăguț și curat, mai ales de unde străzile începeau să urce.

Înainta fără a se gândi la nimic. Nu se uita nici la numele străzilor, așa că rătăci o bună vreme înapoi și încolo. Pe urmă simți petecul de hârtie pe care-l ținea în palmă și își aminti ce caută.

Toate întâmplările din ziua aceasta și cele două următoare îi rămaseră nelămurite în amintire.

A patra zi erau instalați într-o cameră de hotel cu două paturi. Având ceva sigur sub picioare acum, se gândi la zilele trecute și le văzu ca într-o ceață deasă în care contururile lucrurilor abia se precizează, mai mult se amestecă și rămân nelămurite...

Da! Aflase, în sfârșit, în dimineața aceea ulița și numărul casei, dar azi n-ar mai fi știut merge acolo. Uitase și numele proprietarilor, a binefăcătorilor săi. (Nu-și aminti nici mai târziu, peste luni, când ar fi dorit să le mulțumească într-o scrisoare. Și ce e mai ciudat nu se gândi, cel puțin, să întrebe pe Nastasia.) Vedea numai chipurile lor spălăcite de ceață. Bărbatul era un domn în vârstă, înalt, cu o barbă lungă, căruntă. Stăpâna, o doamnă mărunțică, iute, bătrâioară și ea, care se învârtea mereu în jurul copiilor, îndopându-i cu toate bunătățile.

Da, de mâncarea de-acolo își aducea bine aminte. După zile în șir, mâncaseră întâia oară o fiertură.

Își mai amintea că în una din cele trei zile fusese invitat, el singur, la masă la o altă familie, în care trăia și un fost ministru. Acest personagiu voise să-l vadă, să vorbească cu întâiul refugiat intelectual din Ardeal, care se oprise în orașul lor. Sau, așa ceva! Cine era? Nu-i reținuse numele. Își amintea numai că era un om scurt, pătrat, de vreo șaizeci de ani, și că vorbea răgușit. Ce vorbise cu el? Nu mai știa decât atât că-l întrebasese cine credea el că va fi guvernatorul civil al Ardealului? I-a vorbit oare și de retragerea aripii sudice a armatei române? Despre trupele germane care se strecurau pe coama muntelui? Nu-și mai amintea și se temea să nu-i fi spus.

Mai vedea, ca-n ceață, la masa dintr-o cameră mare o doamnă tânără, un bărbat de vreo patruzeci de ani, și un băiat care putea fi în primele clase de liceu.

Părintele Scurtu se miră de această slabă

aducereaminte și nu și-o putea explica decât printr-o pronunțată epuizare a forțelor spirituale. De la intrarea armatei române în satul lui fusese întâia destindere, întâiul prilej de odihnă. Coarda prea întinsă, destinzându-se, îl umpluse de o moleșală, de un fel de somnolență.

Știa precis că aflarea camerei acesteia la hotel o datora Nastasiei. La invitarea gazdelor, el ar mai fi rămas, dar femeia se împotrivi și porni ea după cvartir.

Acum, în a patra zi, începu să-și revie, rămânând într-un colț al sufletului haosul din cele trei zile. Întâiul gând fu să-și cumpere o pereche de pantaloni. Nu putea umbla tot cu cei rupți, tot cu pelerina în spate. Se pusese iar vreme bună și se încălzise. O slujnică de la hotel spusese că a început vara cea mică.

Dar când se uită la pantaloni văzu că erau alții, pantaloni noi. Foarte groși, foarte ordinari. Își aduse cu greu aminte că într-una din zile intrase cu Nastasia într-o prăvălie. Că la împotrivirea lui, spusese:

— La gazde am mâncat mereu singuri, dar acolo unde ești invitat acum vei sta la masă cu familia. Cum vei sta cu pelerina pe tine?

Așadar la prânzul acela fusese în pantaloni noi, se gândi el cu bucurie.

Dar vederea pantalonilor de pe el, îl făcu să-și numere numaidecât banii ce-i mai avea, și socoteala asta îl trezi de tot la realitate. De un singur lucru se mai mira acum: avea senzația vie că între trecut și prezent s-a pus o mare distanță, că intrase într-o nouă perioadă a vieții sale.

După ce-și numără banii înțelese numaidecât că nu puteau rămâne multă vreme la hotel. Nastasia era de aceeași părere. Trebuiau să caute o locuință.

— Piața e foarte ieftină - îi spuse femeia din prima zi a mutării la hotel. Nici nu-ți vine să crezi în comparație cu prețurile de la noi. Aici c-un leu jumătate, cu doi lei, pot cumpăra de tot ce avem nevoie pentru o zi.

— Vrei să pregătești acasă?

— Desigur! La restaurant e scump, apoi copiii nici nu sunt obicinuiți cu mâncările de aici. Nici noi, de altfel.

— Crezi deci să căutăm un cvartir?

— Se-nțelege! Cred că vom afla și nu vor fi scumpe. Ce știm noi cât va trebui să rămânem aici.

În două zile aflară o locuință de două camere și bucătărie, pe o uliță mai dosnică, cu ceva mobilă. Câteva zile trăiră într-o înfrigurare care-i făcu să uite de toate: trebuiră să-și înzestreze locuința cu strictul necesar. Câteva vase de bucătărie, pânză groasă pentru două saltele de paie, pentru cearșafuri, lână pentru perini și două plăpumi; cumpărură și două pături, un coș pentru piață, lemne pentru bucătărie. Două paturi goale, două mese, câteva scaune, erau.

Când făcură socoteala definitivă văzură că nu cheltuiseră decât un sfert din banii cu care veniseră de-acasă și pe care îi schimbaseră în lei.

Fără să-i spună Nastasiei nimic preotul umblă prin câteva prăvălii până află o stofă potrivită pentru jachetă, și de o culoare care semăna foarte mult cu a jachetei pierdute. Mai cumpărase el și acasă din însărcinarea Nastasiei când ea nu se putea duce la oraș. Știa câtă trebuie. Preuteasa își croia și cosea ea aproape toată îmbrăcămintea. Un singur lucru îl neliniștea pe Scurtu: aici nu avea mașină de cusut.

În două dup-amiezi jacheta fu gata, și când o îmbracă mai întâi femeia izbucni în plâns. În lipsa altei haine decât a bluzei aceleia subțiri, se simțise mereu rușinată oarecum și umilită. Nu pentru că n-ar fi putut umbla numai în bluză - era bine și cald, pe la amiazi chiar prea cald - dar pentru însăși conștiința că nu mai avea altă îmbrăcămintă.

Prinse curaj și zise:

— Acum trebuie să-mi mai cumperi ceva ieftin de tot pentru o rochie de casă.

Îi cumpără, după indicațiile ei. Mai trebui să-și

cumpere și o secure pentru lemne. În zece zile fură instalați. Văzură atunci că au mare lipsă de rufărie și pentru ei și pentru copii. La o doamnă din vecini află o mașină de cusut, veche, hodorogită, ce e drept, dar care-i prinse foarte bine la cusutul albiturilor strict necesare.

Grijile acestea de înghebare a unei noi gospodării, lo făcură bine, concentrându-le atențiunea și interesul de la război, de la ce se va întâmpla cu ce au lăsat acasă, de la viitor, în prezent. Se luminară și cei doi băieți, și începură să-și vadă de jocuri. Uneori se trezeau că zâmbesc și ei, simțindu-și sufletul ușor.

Părintele Scurtu își admirase și până acum soția pentru hărnicia și simțul ei de gospodină, pentru că se pricepea și la cusut și la fiert, pentru că purta mare grijă de copii. Dacă cineva ar fi cunoscut-o în vremuri bune numai în societate, i s-ar fi putut părea prea veselă, cochetă chiar, dar ea avea un mare fond de seriozitate, îi plăcea ordinea, lucrurile limpezi, și își iubea copiii și bărbatul.

Admirația lui crescuse însă acum când o văzu organizând aproape din nimic un cuib plăcut pentru familia întreagă, cu lucruri ieșite toate din mâna ei într-un timp atât de scurt. În fiecare zi se trezea cu ceva nou în casă. Ea cumpăra de la piață, ea fierbea, ea curăța locuința, ea spăla, ea făcea totul. Pentru vremuri ca acestea era o adevărată avere, își zicea părintele cu o adâncă mulțumire și cu tot mai mare respect pentru soție.

Se hotărî să-și caute ceva de lucru, un mijloc de câștig, căci banii se îpușinară la jumătate acum.

Încă nu se împliniră două săptămâni de când sosiseră în Râmnic, când, ieșind spre centrul orașului, îl opri din ușa unei prăvălii, un comerciant.

— Bună ziua, părinte, să nu te superi, dumneata ești preotul din X.

— Da, eu sunt.

— Am auzit vorbindu-se de mai demult că ar fi sosit

un preot refugiat de la noi, dar cum nu v-am văzut până acum am crezut că v-ați oprit numai în trecere prin oraș.

Comerciantul se prezentă și îl pofti în prăvălie.

— Sunt și eu din părțile locului.

— De unde?

— Din părțile Săliștei, din Vale.

— Sunteți de mult aici?

— Eu m-am născut aici, dar părinții mei au venit de dincolo. Sunt mulți ardeleni de origine aici în Râmnic.

— Așa? N-am știut.

— Da! Și unii sunt cei mai mari comercianți și industriași din oraș. Cei mai mulți suntem mărgineni.

— Îmi pare foarte bine! O să ne simțim și noi mai acasă până va trebui să rămânem pe aici.

— Cine poate ști. Au început să umble zvonuri rele.

— Da? N-am auzit nimic de la sosirea noastră.

— Nu stați la hotel?

— Am stat vreo trei zile, dar pe urmă ne-am aflat locuință. Vine mai ieftin.

— Desigur, desigur! Orașul nostru e destul de ieftin până acum. Dar dumneavoastră cum ați lăsat situația războiului când ați plecat de-acasă? Ai noștri înaintau? Înaintau mereu?

— Da, înaintau! răspunse preotul cu inima strânsă.

În prăvălie se vindeau și băuturi. Proprietarul desfundă o sticlă de bere, turnă în două pahare. Era pe la unsprezece și era cald afară.

— De bun întâlnit, părinte! Să ajute Dumnezeu armatei române! Închină el.

— Să-i ajute Dumnezeu și s-o apere de toate primejdiile.

— În multe direcții au pătruns adânc în Ardeal.

Începu să-i dea informații pe care preotul nu le știa. Informații după comunicatele oficiale, după ziare. Pomeni Brașovul, Făgărașul, Sfântu-Gheorghe, Târgu-Săcuiesc, Toplița, Petroșanii.

Părintele Scurtu, care nu cunoștea decât ce se

petrecuse pe granița de către ei, bătu în palme entuziasmat.

— Cum? N-ai știut până acum?

— N-aveam de unde ști.

Și el povesti în ce împrejurări au trăit ei de la intrarea României în război.

Proprietarul desfundă și a doua sticlă de bere. Preotul își aminti că n-a mai băut bere din ziua de Sfântă Maria Mare.

— Apoi atunci nu știi nimic - spuse gazda - și începu să-i dea și alte informații.

— Merge bine, a mers bine până acum - sfârși el.

— Dar de câteva zile vin vești rele. Cică ar fi sosit în Ardeal armate nemțești. Să fie adevărat? Spun că ar fi adus și câțiva prinsonieri.

— Da e adevărat. Trupe germane au venit.

— În părțile noastre până unde am înaintat?

Spuse satul până unde știa el, dar nu pomeni nimic de retragere.

— Umblă și vești mincinoase, părinte, după toate nu te poți lua. Poate să nu fie adevărat că armatele cari au înaintat prea departe s-ar fi retras puțin. Ceea ce neliniștește mai mult aici lumea e Turtucaia.

— Turtucaia? Părintelui îi păru numele cunoscut de curând dar nu-și amintea unde este.

— Da, oraș la Dunăre, unde începe Cadrilaterul. [...]

— S-a întâmplat ceva acolo? D-apoi, nu suntem în război cu Bulgaria!

— Cum nu știi? Ne-au declarat [...] război! Ne-au sărit în spate.

Preotul păli și puse pe masă paharul de bere pe care-l ținea în mână.

— N-am auzit nimic. Am vorbit și acasă și în drum cu destui ofițeri. Nu mi-au spus nimic.

— Ei poate nu știu. Dar e adevărat. A trebuit să ne retragem din Turtucaia, să trecem Dunărea. Și asta încă n-ar fi mare lucru, au scris și. ziarele că-i o mișcare

strategică, dar se ține cu stăruință zvonul că am avut acolo pierderi grele. [...]

— Cum ai spus dumneata, sunt și vești mincinoase.

— Să dea Dumnezeu! Dar se spune că i-ar fi omorât pe toți răniții. [...] A, dacă ar merge mai bine în Ardeal! [...]

— Și trupe rusești încă n-au venit?

Omul își ridică brațul drept și-l lăasă să cadă.

— Se tot vorbește, dar încă n-a văzut nimeni picior de muscal. Se spune că ar fi câteva divizii în Dobrogea.

— Sunt așteptați și de armata de dincolo.

— Așa se spune că era înțelegerea cu Rusia, dar ei întârzie. Noroc că până acum, după cât se pare, armata noastră n-a întâmpinat prea mare rezistență în Ardeal. Nu se vorbește de pierderi mari. În spitalul de la noi dacă vor fi până acum vreo optzeci - o sută de răniți, și nu prea grav.

— Aveți adică spital cu răniți?

— Avem. Doar suntem întâiul oraș de la graniță cu spital. Chiar bine că mi-am adus aminte. Este și un rănit ardelean de prin părțile noastre. Unul care a fost în armata austriacă, a căzut în captivitatea rusească, a trecut în Țară și s-a înrolat voluntar într-o unitate din Oltenia, de la noi.

Părintelui Scurtu i se opri pe-o clipă respirația. Făcu o față extrem de uimită.

— Ce vă mirați așa?

— Nu știți cum îl cheamă?

— Pe cine?

— Pe rănitul acela ardelean.

— Stai frate! Mi-a spus nevasta care umblă la spital. L-au adus între cei dintâi răniți. E un avocat tânăr! Vestе... Vestе...

— Vestemean! Ion Vestemean, nu?

— Da, Vestemean. Știam că numele i-e după un sat din jurul Sibiului. Așa e: dr. Ion Vestemean, avocat, îl cunoști vrasăzică.

— Da, îl cunosc - răspunse preotul cu vocea scăzută.

— N-ai pentru ce să te temi! Spune nevasta că acum febra i-a scăzut și că rana îi spre vindecare. Adică îl cunoști! Uite, domnule ce întâmplare.

— Unde e rănit? La picior? La vreun braț?

— Nu. Un glonț i-a trecut pe-aproape de inimă și i-a ieșit prin spate. A fost ceva infecție, asta a fost primejdia, spune nevastă-mea, care, chipurile e și ea cu doamnele de la Crucea Roșie, pe la spital. Glonțul nu i-a alterat niciun organ. Dar, infecția! Nevastă-mea spune că infecțiile sunt mai primejdioase ca rănilile și fracturile, îl cunoști de mult? Ai voi să-l vezi?

— Aș ținea foarte mult să-l văd.

— Bine, să poțtești după-amiază pe la cinci la noi. Vei putea merge cu nevastă-mea la spital.

În prăvălie serveau două calfe și doi ucenici. Era și casierită. Băuturile erau în fundul prăvăliei. Rar îi deranja vreun ucenic să întrebe ceva.

Proprietarul puse mâna pe tirbușon și destupă și a treia sticlă de bere. Se serviră măslinile, mezeluri, bucățele de jimblă.

— Nu, te rog, pentru mine e de-ajuns - zise preotul.

— Poate un păhărel de vin? Un sprîț de la gheață?

— Mulțumesc! Am luat de-ajuns.

— Voia sfinției-tale.

Preotul își luă pălăria. Era foarte tulburat de vestea ce i-o spusese.

— Așadar, după-amiază la cinci? Atunci merge după masa soția mea la spital. Acum încă nu s-a înapoiat să vă prezint și ei. Așadar îl cunoști? Ce întâmplare! Nevasta mi-a spus că acum a trecut peste orice primejdie. Știi, se interesează de-aproape de el, ca ardelean și încă voluntar.

Părintele Scurtu deși ieșise să cunoască mai de aproape centrul orașului, se duse direct acasă. Era foarte emoționat. Iată că nu se înșelase domnișoara Laura, își spunea mereu. Iată că visurile și presentimentele spun

uneori adevărul! Pentru ce nu o luase cu el, cu toată împotrivirea doctorului Preda? Fata n-o să-l ierte! Cel puțin dacă ar veni și familia doctorului aici. Spusese că mai așteaptă puțin. Dar de-atunci sunt aproape două săptămâni! Ce s-a putut întâmpla? un singur lucru: românii vor fi ocupat din nou satul, și se vor fi dus acasă.

Tot atât de surprinsă și emoționată rămase și Nastasia când auzi vestea.

— Vezi! Și tu nu crezi în visuri! De visurile mele ți-ai bătut joc, deși ai văzut că «s-a început românește și s-a continuat ungurește».

— Ei, ungurește! Vorbești și tu! Știi doar că sunt trupe germane.

— Păi visurile nu se împlinesc totdeauna din literă în literă, draga mea. Dar visul Laurei s-a împlinit sută în sută. Doar ți-am povestit convorbirea ce am avut-o cu ea.

— Da! Aici e lucru de mirare. Se vede că o iubire mare poate pătrunde viitorul. Bine c-a dat Dumnezeu să treacă peste primejdie! Săracul Ionică! Așadar după-amiază la cinci? Bine, să-i spui că eu voi merge mâne să-l văd.

XXVIII

Spitalul era o clădire cu un etaj, cu o curte largă. „Bolnavii civili fuseseră evacuați la începutul războiului. Acum erau numai militari. Cum răniții erau încă puțini, și la ora asta de după-amiază, părea pustiu.

Doamna Itu cu care venea, soția comerciantului cu care făcuse cunoștință înainte de masă, îl asaltă tot drumul cu întrebări. Se opri și în curtea spitalului să-l mai întrebe încă. El le spusese celor doi soți cum a ajuns să-l cunoască pe tânărul avocat Ion Vestemean.

— Crezi că va veni și fata cu părinții ei aici?

— Așa ne-am despărțit în comuna X. Dar, se-nțelege, numai într-un caz nenorocit.

— Caz nenorocit?

— Dacă s-ar retrage armata română din partea locului.

— Asta nu se va întâmpla, desigur. În Ardeal trupele noastre sunt în înaintare pretutindenea. În cazul acesta cred că ar fi mai bine să nu-i amintești rănitului că ar fi probabilă sosirea lor. Dacă tinerii se iubesc, dacă sunt logodiți, așteptarea în nesiguranță ar putea să-i producă iarăși febră. Știi, pentru un rănit lucrul principal este liniștea.

— Am înțeles. Cred că aveți dreptate.

— Desigur că am. Ni s-a făcut și puțină instrucție în legătură cu psihologia răniților, la cursurile ce ni s-au ținut la Crucea Roșie. Și sfinția-ta să nu-l întrebi prea multe, să nu-l ții prea mult de vorbă.

— Dar spuneți că a trecut peste orice primejdie.

— Doctorul m-a asigurat. Dar drept să-ți spun, eu nu prea am încredere în doctorii ăștia militari. Ei sunt învățați ca-n vremuri de pace: chinină sau aspirină, și trec superficial peste simptomele bolii. Iată eu înțeleg acum pentru ce uneori ofițerului îi revine febra din bun senin. E de ajuns să-i vină în minte logodnica, domnișoara... cum ai spus c-o cheamă?

— Laura. Laura Preda.

— Frumos nume! Ei bine, e destul să se gândească la ea, să și-o închipuie cu fantazia, pentru a se irita. Știi, sfinția-ta, oricare rănit e foarte sensibil.

Mai făcu câțiva pași spre intrarea spitalului și iar se opri.

— M-am gândit serios. Cred că vizita dumitale nu-i poate face niciun rău. Numai să vă mărginiți să-i spuneți că ați văzut-o, că e bine și sănătoasă. Dar știi, e une tânăr excepțional. Să vină din captivitatea rusească și să stăruie să intre numaidecât în armată!

— Era firesc, doamnă, nu?

— Au fost unii ardeleni pe care i-a apucat izbucnirea războiului acum doi ani în Țară și s-au grăbit să meargă acasă.

— Au fost țărani obligați la serviciu militar și cari. Își aveau familiile acasă.

— Au fost și tineri cu carte. Lasă că știu eu! Și sunt și de aceia cari au rămas aici și n-au intrat până azi în armată. Spun că-s cetățeni austrieci. Pestei ei au trecut amândouă mobilizările. Cred că nu-i frumos, nu-i așa?

— Desigur că nu.

Intrară în sfârșit în spital.

Părintele Scurtu simți numaidecât mirosul tipic al spitalelor. Își aduse aminte de cel improvizat în comuna lor, și pe-o clipă, ca-ntr-o icoană, revăzu întreg satul.

Urcară la etaj. Scările, coridoarele, erau curate. Spitalul nu funcționa decât de două săptămâni.

Văzându-l cu o doamnă de la Crucea Roșie personalul spitalului nu-i puse nicio întrebare părintelui Scurtu.

Ajungând în fața unei uși, doamna Itu se opri.

— Te rog așteaptă puțin aici. Trebuie să-l pregătesc. Nu e singur. Mai sunt trei ofițeri.

Preotul rămase pe coridor și așteptă o vreme. Apoi începu să se plimbe. Doamna nu mai ieșea, și el era nerăbdător să-l vadă pe rănit.

Într-un târziu, doamna Itu ieși satisfăcută.

— Acum poți intra - zise ea.

— L-am pregătit.

Ion Vestemean îl aștepta în pat, răzimat într-un cot pe perină. îl recunoscuse numaidecât, deși era slăbit și palid la față. Dar era ras proaspăt și ochii lui luminau de bucurie.

De la întâile cuvinte părintele Scurtu înțelese că doamna Itu îi spusese tot ce știa, tot ce auzise de la el. Rănitul îi puneă întrebări pripite.

— Așadar e adevărat? Dumneata te-ai despărțit de familia doctorului numai înainte cu câteva zile?

— Da, e adevărat. Sunt bine, sănătoși cu toții, mulțumită lui Dumnezeu.

— În comuna X?

— Da. La notarul.

— Și cum au ajuns acolo?

Partea asta nu i-o istorisise preotul doamnei Itu. Îi spuse cum au ajuns.

— Eu am fost rănit cam pe vremea aceea când spui că s-au stabilit în X. Nu-mi mai aduc chiar bine aminte. Dar n-a fost prea departe de satul X. Am fost atins într-o patrulă.

— Ei, apoi să mai spună cineva că nu există presentimente, se miră preotul.

— Cum așa?

— Domnișoara Laura, logodnica dumatăle, a stăruit morțiș pe lângă doctorul să vină mai către Turnu-Roșu, de îndată ce a văzut că nu ești între ofițerii cari au intrat la noi în sat. Închipuie-ți, aștepta să te întâlnească cu primele trupe. Doctorul spunea că-i exaltată, dar nu i-a putut rezista și s-au mutat întâi la căsuța din grădina ce o aveau, cum știi, în satul vecin. Dar domnișoara Laura văzând că nu ești nici între ofițerii de acolo, a stăruit să vină mai încoace. Așa au sosit în satul X. Notărășița de acolo e verișoară bună cu doctorița.

— Da, știu! răspunse tânărul, cu zâmbetul mereu pe față, cu urechile încordate.

— Aici însă a intrat în sufletul ei o mare neliniște, într-o noapte te-a visat rănit.

— Nu mai spune!

— Știu din gura ei. Și spunea mereu că ai nevoie de îngrijirea sa.

Ascultau acum cu mare interes și cei trei ofițeri.

— Se pricepe la îngrijirea răniților. La noi în sat, în cazarma cea mare din piață s-a organizat un spital când rușii trecuseră din Galiția în țara ungurească. A ținut aproape un an. Avea vreo cincizeci de paturi și îl conducea doctorul Preda. Domnișoara Laura i-a fost de mare ajutor.

— Bună fată! - zise înduioșat tânărul.

— Bună, domnule avocat și curajoasă.

— Și i-ai lăsat bine pe toți? Sănătoși?

— Bine pe toți, și bine găzduiți. Au tot ce le trebuie

la notarul. Ei trăiesc, cum s-ar zice, în România mare.

Nu-i spuse nimic că notarul fusese numit într-o comună săsească. Nu-i povesti nimic despre familia sa. Avocatul nu se interesa de ei, nu-l întreba. Și-i părea „bine. Ar fi fost nevoit să-i explice cum și pentru ce a plecat în părăbie.

— Până acum poate se vor fi întors acasă! - oftă rănitul.

— Așa cred și eu.

— Dar poșta se va organiza târziu. Cum i-aș putea trimite veste că-s bine și sănătos?

— Să vedem! Poate pleacă cineva de-aici către Sibiu.

— Sibiu-i ocupat de mult, nu-i așa?

— Când am plecat eu așa se știa că armata română era în Dumbrava Sibiului.

— Și cât e de-atunci?

Preotul rămase o clipă zăpăcit: avu iar senzația că s-a pus o vreme îndelungată între plecarea lui și stabilirea în oraș.

— Două săptămâni.

— Ei, în două săptămâni cine știe până unde vor fi ajuns ai noștri! Poate se restabilește mai grabnic circulația și poșta. La tot cazul te rog, dragă părinte Scurtu, dacă afli că se duce cineva în părțile noastre, să-mi dai de știre.

— Dacă va ajuta Dumnezeu să înainteze trupele și să se refacă circulația, o să-ți duc chiar eu scrisoarea.

— Cum așa?

— Păi, eu mă întorc acasă îndată ce mi se dă posibilitatea.

— Adevărat! Dumneata nu ești decât refugiat, se miră rănitul că nu s-a gândit până acum la asta. Dar nici nu mi-ai spus cum ai ajuns până aici.

— O să-ți povestesc altă dată - zise părintele sculându-se de pe scaun de lângă patul bolnavului.

— Mi-a spus doamna cu care am venit să nu te țin prea mult de vorbă.

— Aș! Nu mai am nimic, rana e spre vindecare.

Ochii preotului se opriră la ceilalți răniți.

— Nu ne obosește nici pe noi.

— Totuși trebuie să-mi țin promisiunea. Un singur lucru am să-ți mai spun, domnule avocat. Era foarte posibil ca azi să nu te vizitez singur.

— Cu doamna Nastasia?

— Ea vine mâine să te vadă. Iată ce este, pentru ca să-mi închei povestirea mea. În comuna X am avut o întrevedere între patru ochi cu domnișoara Laura. Ea mi-a cerut-o. Știa că noi venim în Țară. M-a conjurat să o aduc și pe ea cu noi. Era sigură că te va afla, și că ai nevoie de ajutorul ei. Eu i-am promis. Nu puteam să nu-i promit. Dar dimineața la plecare, doctorul s-a mâniat și n-a lăsat-o. Își și pregătise o legăturică de drum. Dacă nu se împotriva doctorul, cred că mamă-sa și-ar fi călcat pe inimă și ar fi lăsat-o. Așa că azi nu veneam singur să te văd. Dar, ce stau eu să vorbesc! Ar fi aflat din prima zi că ești la spital. Iată ce vrea să zică uneori presimțirea și visul. Eu, deși sunt preot, cred că sunt unele visuri cu tâlc. O să-ți povestesc eu dumitale două pe care le-am avut de la începutul războiului.

Strânse mâna lui Vestemean, salută pe ceilalți trei răniți și părăsi camera. Doamna Itu nu se vedea pe nicăiri. Până seara toate doamnele de la Crucea Roșie aflară povestea ardeleanului rănit. Părintele Scurtu părăsi spitalul mulțumit: nu spusese nimic din ce nu era de divulgat. Apoi era convins că ar mai fi putut să rămână din partea oboselii rănitului. Era evident că era în convalescență.

Avocatul Ion Vestemean sosise în România după multe și îndelungate peripeții. Gândul că va fi dus ca prinsonier undeva în fundul Rusiei, ori poate chiar în Siberia, și că, cine știe, poate ani întregi nu va mai avea nicio veste de acasă, și nici el nu va putea trimite, îl îngrozise în așa măsură încât se hotărâse să vină cu orice preț în România.

Până a fost pe front rămăsese mereu convins că România nu va intra în război alături de Puterile Centrale, în cercurile ofițerilor austrieci se vorbea adeseori că armata română va colabora cu ei, mai ales în primele luni ale războiului. Zvonul fusese purtat în așa măsură încât erau uniți românești cari, luptând în Galiția de răsărit așteptau să se întâlnească cu armata română. Se vorbea că anume au fost aduse regimente românești în părțile acestea pentru a lupta cot la cot cu uniți din România. Dar trecuseră luni după luni, zvonul slăbise, și chiar când se mai auzea nu mai credea nimeni în el. (Despre zvonurile acestea vorbiseră cei dintâi invalizi cari sosiseră în sat, așa că era cunoscut de intelectualii din comună.)

Avocatul Vestemean nu crezuse într-o astfel de posibilitate ca, de altfel, întreg tineretul intelectual ardelean care era pe front. Doar câțiva ofițeri de carieră români înclinau să creadă, întemeindu-se pe faptul că regele Carol știa cât de bine sunt înarmate Puterile Centrale, și că nu va risca – pe lângă tot idealul național – un război împotriva Germaniei și Austriei.

Căzu în captivitate aproape de izvoarele Nistrului, și, după ce fu pus la drum convoiul de prizonieri, la popasul din noaptea a patra, putu fugi neobservat de nimeni, așa că nu fu urmărit. Totuși trecu prin multe primejdii până putu trece, după patru săptămâni, granița în România.

Aici fu deținut, trimis la garnizoana cea mai apropiată, fu ascultat la proces-verbal și peste două zile fu pus pe picior liber și i se dădu o foaie de circulație. Declară că merge la București unde avea rudenii – își aduse aminte de finii doctorului, căci alte rudenii nu avea, și dădu numele lor – și că dorința lui e să intre în armata română.

În Capitală se întâlni în curând cu mai mulți intelectuali ardeleni pe care i cunoștea de acasă, după ce căută mai întâi pe finii doctorului să poată trimite vești

acasă, Laurei și părinților săi.

Înțelese îndată că intelectualii ardeleni sunt prinși toți în propaganda ce se făcea pentru intrarea României în război, că se agită zilnic, iau parte la întrunirile publice, unii țin și cuvântări. Fu invitat și intră și el în cercul lor. Prin mijlocirea lor căpătă și un post provizoriu într-un minister, care-i asigura existența.

După vreo două luni ajunse la înțelegere cu câțiva dintre ei. Le spusese că, după părerea lui, toată agitația aceasta era goală și stearpă. România nu se mișca. Erau vreo trei băieți tineri ca și el, aceia cu care discutau mai adeseori.

— Tu nu crezi că România va intra în război? - îl întrebară.

— Cum să nu cred? Pentru ce sunt eu aici? Dacă nu aş crede aş fi rămas în captivitate.

— Dar dacă-i așa, cum spui tu că agitația și propaganda noastră e stearpă și că România nu se mișcă?

— Da. Nu se va mișca la propaganda noastră, ci va intra când guvernul va ști că a sosit momentul.

— Te-nșeli, dragul meu. Agitația noastră e cu totul necesară. Aici sunt partide puternice germanofile cari ar putea să ajungă deasupra și să ne vedem cot la cot cu ungurii în război.

— Dacă nu ar exista idealul național! Dar el există. Iar dacă n-ar trăi în suflete, cum credeți voi că l-ați putea crea așa la repezeală prin întruniri și propagandă?

— Există idealul național, numai cât unii nu-l văd în Ardeal [...] Tu nu știi încă ce lupte se dau aici între partide, între cele două atitudini în politica externă. Sunt o mulțime vânduți nemților, sunt ziare plătite de nemți. E necesară o contrapropagandă.

— Nu știu! Văd un singur lucru, că noi batem apa în piuă în loc să facem altceva mai bun.

— Ce ar fi mai bun, după părerea ta?

— Să ne înrolăm în armată. Să primim o instrucție

militară. Să ne afle gata și pe noi în ceasul cel mare. Să nu credeți că cu instrucția militară pe care o aveți din armata austriacă, știți tot. Sunt o mulțime de arme moderne. E o nouă tactică de război, este ce să învățăm. Eu vorbesc din experiență.

Prietenii îl priviră deodată cu răceală.

— Vrei să ne îndemni la eroism? Sunt și bărbați politici destui aici cari vorbesc ca tine, cari ne trimit vorba că locul nostru e în armată nu la întruniri politice. Ar voi să scape de noi, să nu mai fie cine să le aducă aminte de datoria cea mare.

— Dar sunteți ridicoli, dragii mei! Voi să-i îndemnați să-și facă datoria? Dacă nu și-ar cunoaște-o ei înșiși ar fi vai și amar și de ei și de noi. Dar dacă e nevoie ca în mișcarea aceasta intervenționistă să fie și ardeleni, nu-s destui trei-patru oameni cu nume de la noi cari sunt aici? E nevoie să piardă atâta lume vremea cea scumpă prin cafenele? Mi se pare, să nu vă supărați, că în felul aceasta noi suntem paraziții unei idei, ai unui ideal, și nu luptători pentru el.

Prietenii se indignară și-i întoarseră spatele. Nu-i păru rău. De mult nu se mai simțea bine în mijlocul lor. Se țeseau intrigării, se vorbeau de rău, se făcuseră clici între ei. Auzi vorbindu-se de afaceri și tranzacții urâte. Era o lume care de peste un an nu muncea nimic serios - își zicea Vestemean - și care în mod necesar a ajuns astfel să-și pună în evidență partea slabă a caracterului. El era convins din tinerețe, de pe băncile școlii și de la universitate că omul care nu-și vede serios de o ocupație, care nu muncește, decade. Mulți dintre cunoscuții de aici îi păreau ajunși la o astfel de decadentă. Pălăvrăgeau toată ziua, se vorbeau de rău, râvnea unul la situația celuilalt. Oameni ieșiți din ogașa normală a vieții. Tinerii dintre ei cum nu înțelegeau că cel mai firesc și mai frumos gest al lor era să intre în armată, să se pregătească pentru ziua cea mare?

Auzi că unii au urmat acest drum și se hotărî să nu

mai amâne. Era cu desăvârșire încredințat că România nu avea nevoie de propaganda lor, a celor mulți. Pentru asta erau destui trei-patru refugiați, oameni cu nume cunoscute. Înțelegea că pierderea de vreme a celor mulți era o mare greșeală și că titlul de propagandă după care trăiau era numai un pretext ieftin, o legitimare neserioasă a atitudinii lor.

Munca serios la biroul lui de la minister, numai cât nu prea era de lucru. Simți că și slujba sa aici era numai un pretext pentru a nu face ceea ce simțea că e obligat: să intre în armată.

Într-o zi întâlni întâmplător pe stradă pe un ofițer, un căpitan din armata română, pe care-l cunoscuse, ca locotenent, înainte cu doi ani în orașul ardelean în care locuia el. Făcuse cu el un chef la un restaurant și se împrieteniseră ca și când s-ar fi cunoscut de totdeauna.

Îi spuse ce avea pe suflet și-l rugă să-i ajute să poată intra în armată. Nu cunoștea formele, nu cunoștea autoritățile.

— Vrei să intri în regimentul meu de artilerie? – îl întreabă căpitanul.

— Aș fi fericit.

— Atunci pregătește-te de drum. Deseară plecăm.

— Stai puțin! Regimentul e din Oltenia?

— Din Oltenia. Ce? Vrei să fii mai aproape de casă? încă n-ai uitat pe domnișoara aceea pe care mi-ai lăudat-o o noapte întreagă?

— Cum s-o uit? Suntem logodiți!

— Așa? Felicitările mele! La opt deseară să fii la gară.

Peste o săptămână fură făcute toate formele, și fu primit în armată cu gradul pe care-l avusese în armata austro-ungară...

Doamna Itu de la Crucea Roșie nu fusese bine informată. Ion Vestemean nu fusese rănit într-o patulare. Era artilerist. Glonteale care-l nimerise fusese tras din niște porumbiști când trecea cu bateria pe

drumul dintre ele. Se aflase că fusese o patrulă dușmană rămasă în urmă, rătăcită în partea locului. Peste vreo jumătate de ceas fusese prinsă de patrulare românești.

Întâmplarea îi păru lui Vestemean ridicolă. Să fie scos din luptă mergând liniștit pe drum, alături de tun. Doamna Itu spusese adevărul că rana se infectase, și că din pricina ei avusese febră mare. Dar neliniștea și reaua lui dispoziție pornea și din felul absurd cum a fost rănit, îi părea uneori că el era vinovat de întâmplare, că e o „batjocură a sorții.

Ion Vestemean crescuse de mic copil în cultul dătoriei. Tatăl său, părintele Aron, era și preot și plugar. Când nu era cu ceaslovul în mină, cu patrafirul după grumazi - citind slujbe în biserică sau acasă, unde veneau fel de fel de oameni, fiindcă-i mersese vestea că-i preot cu dar bun. - era c-o furcă în mână, c-o greblă, c-o secure, vecinic după trebi. Mergea la plug, la fân, la secere și nu-i părea dejositor să lucreze în rând cu țaranii. Mamă-sa, Ana, era sprintenă ca o suveică, toată ziua nu avea astâmpăr. Părintele Aron îl învățase să scrie și să citească încă înainte de vârsta de școală. Cât a fost elev și student tatăl său îi urmărea de aproape progresul în studii. Lucrul cel dintâi când venea pe vacanțe acasă era să-i arate certificatele. Nu înțelegea să amâne niciun examen câtă vreme a urmat la universitate.

Se obicinuise de mic cu munca ordonată și încordată, și nu se simțea bine când trecea o zi în care nu făcuse nimic. Avea muștrări de conștiință. Lucrul, ocupația continuă îi ajunsese a doua natură, îi intrase în sânge. Cu toate acestea, firea lui nu se întunecase, își păstra toată prospețimea și expansiunea tinereții, și la un ceas de petrecanie era neîntrecut în veselie. Subt masca omului matur trăia încă copilul, tânărul idealist, toată frăgezimea simțurilor, pe care nu avusese vreme să le întineze sau să le veștejească, ca atâția tineri de vrâsta lui.

Laura îl iubea în primul rând chiar pentru fondul lui

sufletesc atât de nealterat, pe care-l simțise din copilărie. Nu-i păsa că era cam stângaci în societate, că nu avea gura plină de complimente ca alții, că timiditatea lui era pronunțată uneori. Știa că în munca lui, în viață, când era vorba de un lucru serios, era plin de energie, cu o voință neînfrântă...

După ce ieșise părintele Scurtu, Ion Vestemean se întinsese în pat și închisese ochii. Un zâmbet îi stăruia pe buze iar fruntea lui era plină de pace. Se gândea la Laura. Își repeta tot ce i-a spus părintele din satul ei despre ea. O vedea aproape. Uneori îi părea că-i atinge părul cu degetele ei subțiri și albe, așa cum avea obiceiul încă de când era abia o fetiță. Îi plăcea să se joace cu părul lui. Spunea că are păr frumos și fin, ca o fată.

Apoi zâmbetul îi dispăru de pe buze. Se gândi la greutățile prin care va fi trecut. El știa că nu-i lucru ușor să treci printre fronturi de la un sat la altul. Pentru ce nu vor fi rămas în sat? Dorința ei de a-l întâlni cât mai în grabă? Dar, desigur, doctorul, tatăl ei, nu s-ar fi lăsat convins numai de atâta lucru. Nu-l prea simpatiza pe doctorul Preda, simțise în el mereu un fel de ostilitate. Poate nu-i părea o partidă destul de bună pentru Laura. Era un om care nu se însuflețea ușor de nimic, dar nici nu se lăsa ușor înfricat. Dacă a pornit pe jos cu nevasta și cu Laura și s-au oprit abia la al treilea sat, trebuia să fie un motiv mai grav decât dorința fetei. Nu putuse cere explicări mai amănunțite de la părintele Scurtu? I-a spus că-i va povesti cu alt prilej, la o nouă vizită, și el n-a stăruit. Rău a făcut! Poate-i ascundea ceva!

A doua zi după-amiază veni să-l vadă preuteasa Nastasia. Ținea mult la ea știind că era prietena cea mai bună a Laurei.

— Dragă doamnă Nastasia, ce bucurie mare să te văd! - zise el ținându-i mâna.

— Unde a fost să ne întâlnim, domnule Ionică! - răspunse ea cu ochii umezi.

Se uita la ea întins ca și când ar voi să descopere

alătura pe cealaltă. Preuteasa era cu bluza cu care plecase de-acasă, cu rochia. Era drăguță ca totdeauna, cu frăgezimea aceea de copil în față, pe care i-o admira totdeauna. O priveau cu plăcere și ceilalți trei răniți.

Șezu pe scaun lângă pat și la întrebările lui Ionică se porni o avalanșă întreagă de știri și lucruri în legătură cu Laura. Nastasia începu să-i spună tot ce era în legătură cu logodnica lui, de când l-au petrecut la gară în seara aceea și până la despărțirea lor din satul X. Vorbea de Laura cu însuflețire, ca o prietenă sinceră și expansivă cum era. Îl asigură că s-a făcut și mai frumoasă și o încărcă de laude în legătură cu munca ei la spital.

Îi spuse că în ziua intrării României în război singură Laura s-a purtat cum trebuia: a cântat toată ziua la pian și cu gura imnurile naționale. Îi arătă că doctorul Preda a avut o bună și harnică colaboratoare în Laura până a fost spital în sat.

— Dar dumneata? de dumneata nu pomeni nimic! Parcă ai fi stat cu mâinile în sân!

— În sân nu, că aveam și eu treabă, dar de altă natură.

— Poate ai luat conducerea bucătăriei?

— Nu, acolo porunca doctorița.

— Și dumneata?

— Eu trebuia să ascult de porunca uneia mai mari decât mine! Doamne sfinte! Dar nu ți-a spus părintele?

— Nu mi-a spus nimic.

— Mai avem o fetiță, domnule Ionică - zise ea roșindu-se la față.

— Nu mai spune! Vă felicit!

— Mă feliciți ori nu, ea a venit chiar în vremea asta de necaz.

— De câtă vreme-i?

— Trecută de-un an, se-nțelege.

— Și ați adus-o și pe ea?

— Vai de mine! Dar unde era s-o lăsăm?

— Am spus o prostie, iartă-mă! Cum o cheamă?

- Te superi ori ba, Laura o cheamă!
- Serios?
- Pentru ce te miri? Logodnica dumitale i-a fost nașe. La dorința ei, și a mea, se-nțelege. De-acum avem două Laure, domnule avocat. Te bucuri?
- Din toată inima!
- Într-o zi o să ți-o aduc s-o vezi. Mai rămâi mult în spital?
- Nu cred, dar pentru ce întrebi?
- Altfel ai putea s-o vezi la noi. Știi, micuța de ea nu prea are toaletă de vizită. Îți va fi spus părintele!
- Ce să-mi spună?
- Cum am plecat de-acasă.
- Nu mi-a spus, n-a avut vreme, se temea să nu mă obosească.
- Eu nu mă tem. Te văd că ești foarte bine.
- Și cum ați plecat de-acasă?
- Fiecare numai cu ce aveam pe noi, cu ce am fost îmbrăcați.
- Și dumneata ai venit așa într-o bluză?
- Am mai avut și o jachetă, dar am uitat-o în tren și n-am mai aflat-o. Mare nenorocire! Dar mi-am făcut alta, numai cât aceea nu-i pentru vizite.

Avocatul se neliniște deodată. Se gândea: pentru a pleca cineva de-acasă cu ce e îmbrăcat, fără a-și mai lua alte lucruri, nu e glumă... însemna că amenința o primejdie. Tot așa se va fi întâmplat și cu Laura și cu părinții ei. Trebuia să afle, trebuia să știe tot!

Nastasia nu stătu pe gânduri și-i povesti tot prin ce trecuseră și ei și ai doctorului, și familia notarului până la despărțire. O asculta cu cea mai mare atențiune nu numai tânărul avocat, ci și ceilalți trei răniți. Preuteasa luată de avântul povestirii, nu se gândi să ascundă unele lucruri. Istorisii cum a fost ocupat satul, cum s-au arătat trupe germane și a fost reocupat, românii trebuind să se retragă, cum au lăsat lupte grele lângă satul X, cum armata germană se strecura pe culmile munților.

O clipă tăcu și văzu fețele schimbate ale tuturor a și privirile lor întinse, ațintite spre ea. Se înfrică, simțind că a spus prea mult, și începu să-i asigure că armata română va reocupa iar satele pierdute.

— Sunt cu siguranță trupe germane? – întrebă unul dintre răniți.

— Da, așa se spune, eu nu le-am văzut – începu ea să bată în retragere.

— Dar dacă-i asta situația, și așa trebuie să fie dacă dumneavoastră ați venit până aici cu copiii mici, nu înțeleg pentru ce nu au venit și ai doctorului? – vorbi îngrijorat avocatul.

— Nici noi nu am fi venit așa de departe dacă am fi șvut vreo rudenie prin vreun sat din apropiere. Doctorul

1 În manuscris, greșit: notarul are unde aștepta o vreme până va fi reocupat satul. Dacă ar fi bănuir că te poate afla aici, pe Laura n-ar fi putut-o opri nime să nu vină, e adevărat.

Tăcu îngrijorată. Văzu că spusese prea mult. Din curiozitatea și apoi din îngrijorarea cu care o ascultară toți patru, înțelese abia la sfârșit că nu știau nimic nici de sosirea nemților, nici de retragerea armatei române.

Începură să-i pună cu toții întrebări în legătură cu trupele germane și cu satele din care s-au retras ai noștri. Nu le putu spune mare lucru, și la urmă trase concluzia:

— Se poate că nu e nimic serios, domnii mei. Părintele spune că nu-i decât un episod trecător cum se întâmplă pe toate fronturile. Poate nici nu trebuia să vorbesc despre el. Ce știe un cap de femeie?

— Să dea Dumnezeu să fie numai un episod trecător – spuse avocatul.

Dar Nastasia văzu că o umbră rămâne pe fața lui ca și pe ale celorlalți. Și cât ce ieși, de la ușă auzi cum începu o conversație aprinsă între cei patru răniți.

XXIX

La vizita de seară a doctorului cei patru răniți îi

părură puțin schimbați. Erau mai nervoși, temperatura crescuse puțin. Cercetându-le rănila spre vindecare nu află nicio complicație. Doamna Itu fu de părerea că-i va fi obosit vizita preutesei aceleia din Ardeal, care «rămăsese înăuntru enorm de mult!» Cine știe ce le va fi povestit. Când îl întâlnește pe părintele, încă în aceeași zi, în prăvălia lor, nu se putu reține să nu-i spună:

— Ne-o făcu azi doamna preuteasă. A pus în febră pe răniții mei.

Bărbatul său, domnul Itu, râse în gura mare.

— Auzi părinte!

— Ia să taci! Numai la prostii îți stă capul!

— Ba deloc! E o bună observație! La vederea doamnelor voastre de la Crucea Roșie, știu că nu capătă răniții temperatură.

— Ești un...! Părinte, eu credeam că sfinția-ta îi vei fi spus soției să nu rămână prea mult cu răniții că nu le face bine, altfel îi spuneam eu. Doctorul i-a aflat mai rău la vizita din astă-seară. Poate a vorbit lucruri cari i-au neliniștit.

— Ce le-ar fi putut spune, doamnă? - întrebă preotul atins de observațiile ei.

— Las-o, părinte, nu te supăra. Așa sunt femeile: geloase. De la o vreme nu pot suferi pe cele tinere și drăguțe.

— Ți-ar putea fi rușine, izbucni doamna și ieși din prăvălie. Părintele își dădu seama că are a face cu oameni dintr-o clasă socială mai liberă la purtări și la vorbe. Ce rost avea această scenă familiară înaintea lui?

Dar nu mai avu vreme nici el, nici doamna Itu să se oprească asupra acestui incident - văzu că ea ieși indignată din prăvălie - căci de câteva minute zburau vești pe toate străzile orașului: cică au venit câteva sute de refugiați din Ardeal, că armata română e în retragere.

Într-un ceas fierbea întreg orașul. Deși era oraș de frontieră nu se știa nimic de ce se petrecea de mai bine de două săptămâni în Ardeal pe granița de către Turnu-

Roșu.

Nastasia răsuflă ușurată.

— Am scăpat de o răspundere - zise ea.

— Ce răspundere? Parcă te bucuri? - se miră părintele.

— Când m-ai întrebat de acuza ce mi-a adus-o doamna aceea mi-a fost frică să-ți spun. Am săvârșit într-adevăr greșeala, am povestit mai mult decât trebuia. Dar acum și așa ar fi auzit. Diferența de câteva ceasuri cred că nu mai are nicio importanță.

— Se vorbește de câteva sute. De unde să fi venit atâta lume?

— Poate nu-s numai cei ce s-au oprit în comuna X. Poate sunt și din alte sate, de mai aproape, prin care am trecut noi.

— Ar însemna că trupele noastre s-au retras și din alte sate prin care am trecut noi. Hm! Asta ar fi grav de tot!

Și părintele Scurtu își luă pălăria să iasă. Trebuia să afle numai decît cine erau refugiații, din ce sate!

Abia acum se gîndi că el nu mai știa nimic de țărani cu care plecase din pădurile de pe munții satului lor. De cînd a fost reținut cu nevasta și copiii în adăpostul colonelului, nu mai știa nimic despre ei. Atîta că fuseseră trimiși îndată în sat, cu doi soldați. Abia acum se mira că nu întrebaseră de ei după ce sosise la casa parohială, că nici a doua zi nu-i văzuse și nu se interesase de ei. Îi uitase cu desăvîrșire pînă acum la vestea că sosiră «sute de refugiați».

Era un răstimp de două săptămîni între sosirea lui și a celor de acum, aici. Era cu neputință să fi rămas atîta vreme țărani lui în comuna X. Mai probabil era că s-au întors iar în pădurile de la ei, sau poate chiar acasă. Dacă n-au mai fost lupte peste sat, dacă trupele românești au continuat a se retrage, oamenii refugiați la munte nu vor fi avut încotro, vor fi trebuit să meargă în sat. Nu aveau nici ei provizii pentru o vreme mai

îndelungată.

Cum umbla acum prin oraș să afle ceva, să întâlnească pe vrurul dintre noii veniți, era oprit la tot pasul de cetățeni localnici, ținându-l dintre cei sosiți acum, după ce nu prea fusese văzut în oraș până acum, iar după îmbrăcăminte se cunoștea că nu-i preot de aici.

— Ce s-a întâmplat părinte? E rău?

El răspundea mereu că nu știa nimic, că venise înainte cu două săptămâni.

În sfârșit se auzi că au fost duși cu toții la prefectură. Se duse acolo, iar la intrare erau polițiști care nu-l lăsară să intre.

— Nu se poate, părinte. Li se dresează acum procese verbale și nu-i permis să intre niciun străin.

— Dar cum? Sunt acuzați de ceva? Sunt luați și aduși ca deținuți?

— Nu știu. Așa avem ordinul să nu lăsăm pe nimeni să intre.

— Dar sunt și eu refugiat din Ardeal!

— Ai venit acum cu ei, sfinția-ta?

— Nu. Înainte cu două săptămâni.

— Atunci nu poți intra.

— Și cât o să țină ascultarea lor la proces-verbal?

— Știu eu! Sunt mulți. Vreo câteva sute.

— Nu-i vor ținea aici peste noapte? Unde să doarmă? Oamenii trebuie să-și caute un adăpost peste noapte.

Nu mai putu afla nimic de la cei doi polițiști cari păzeau la Poartă. Prin oraș mai auzi că veniseră în grup, sub pază de patrulă. Că erau de mai multe zile pe drum. Se mai vorbea că unii dintre ei ar fi bănuți de spionaj, că pe un primar din părțile Turnului-Roșu l-ar fi executat pe drum, sub această acuză.

Părintele Scurtu se apropia de grupurile de oameni și asculta și ici și colo, înfiorat. Se vorbea că nemții au căzut în spatele trupelor românești, coborând de pe coastele munților între Turnu-Roșu, și le-a tăiat

retragerea prin pas, pe valea Oltului, și că unii dintre ardelenii aduși aici le-ar fi slujit drept călăuze prin munți.

Și îngrozit și indignat părintele Scurtu pătrunse într-un astfel de grup, și izbucni:

— Nu-i adevărat! Cine poate crede că români cari au fugit dinaintea dușmanului, cari și-au părăsit tot ce au avut, să vină să arate dușmanului potecile din munte. E o calomnie îngrozitoare și nemeritată.

— Cine-i dumnealui? - întrebă un cetățean din grup.

— Sunt și eu preot de dincolo. Am venit înainte cu două săptămâni. Am spus de-atunci domnului colonel X care lupta în părțile noastre că trupe germane se strecoară pe coama muntelui și se scurg spre răsărit. Am avut misiune de la dumnealui să raporteze și generalului, la cartierul din satul X. Cu generalul nu m-au lăsat să vorbesc, dar am spus tot ce știam unui maior. Nu m-au crezut. Colonelul X mi-a spus textual: «Comunică-i generalului poate te va crede pe dumneata. Eu i-am raportat și nu mă crede!» - Nu s-au luat măsuri din vreme, asta e! Și acum pun mâna pe refugiați că au fost călăuzele nemților. E o rușine!

Părintele vorbi iritat, indignat. Se făcu tăcere o vreme.

— Sfinția-ta ai văzut trupe germane? - întrebă într-un târziu cineva.

— Eu nu, dar eram sus la munte, fugiți acolo din satul ocupat de nemți. Ne-a spus un pădurar, om de toată încrederea. Pe urmă și alți români cari urcaseră până către Piatra-Albă, către trecătoare. Patrula nemțești au început de la o vreme să coboare și pe munte la vale. De groaza lor am fugit.

— Și spui că ai raportat colonelului?

— Și lui și la cartierul trupelor de operație. Colonelul știa. Patrulele lui l-au informat. Dar generalul nu l-a crezut când l-a anunțat. Dimpotrivă a primit ordin să reziste până la ultimul om. Lupta încă de-atunci cu

trupe germane, cu artileria germană. Și alte trupe nemțești se scurgeau pe departe, la spate, pe culmile munților. Spioni! Dar cum să fie oamenii aceștia, români și ei ca și noi, spioni?

Se înserase bine și orașul rămânea în întuneric peste noapte de la începutul războiului, pentru aeroplane și mai ales pentru zepeline, cari zburau dinspre Bulgaria.

— Nu aveau germanii lipsă de români cari să le arate potecile de munte – zise un avocat din grup.

— Au ei hărțile lor cu toate drumurile și potecile, mai bune ca hărțile noastre militare. Doi ani de război ce-a făcut spionajul german în România? A stat deaj aba? câți «turiști» germani n-au cutreierat munții noștri de doi ani!

Părintele Scurtu ieși din grup și dându-le bună seara, porni spre locuință.

— Săracul popă, s-a supărat rău de tot! – vorbi cineva.

— Dar cum să nu se supere?

— Totuși pe un primar de către Turnu-Roșu l-au executat ai noștri chiar pentru spionaj. Am auzit de la un soldat care a venit de pe front.

Grupul mai rămase povestind o vreme, apoi se împrăstie. Pe străzi, prin piață începură să se audă țignamele polițiștilor. Era oprită staționarea grupurilor de oameni. Toată lumea trebuia să circule, și mai ales să rămână acasă. Măsurile erau luate de la intrarea Țării în război.

Preotul se întoarse foarte amărât acasă.

— Închipuie-ți ce se vorbește prin oraș – începu îndată ce intră în casă. Și-i spuse ce auzise.

— Încă e bine c-ai apucat să-i spui azi lui Vestemean tot adevărul. Eu m-am ferit să-i spun, cum nu am cutezat să pomenesc nimic de retragere și de scurgerea trupelor nemțești pe culmi, înaintea ofițerilor de la Turnu-Roșu. Acum îmi pare rău că nu le-am spus. Trebuia să strig în gura mare și după ce am ajuns aici. Atunci nu ni s-ar fi

adus groaznica învinuire că ardelenii au arătat cărările nemților și poate s-ar fi luat măsuri.

— Învinuirea e într-adevăr rușinoasă. Dar eu cred că-s simple zvonuri, nu crede nimeni. Cine ar putea crede într-un lucru împotriva firii?

— Draga mea, de data asta nu-s numai vorbe din stradă. Închipuie-ți că pe refugiații sosiți azi i-au dus în curtea prefecturii și-i păzesc la poartă doi polițiști.

— Nu mai spune! – făcu încremenită Nastasia.

— Am fos acolo. Am vorbit cu ei. Nu m-au lăsat să intru în curte. Cu siguranță e și doctorul cu familia între ei. Polițiștii mi-au spus că se ia proces-verbal cu fiecare. Sunt interogați ca niște deținuți. Aici nu mai e glumă, e un lucru foarte grav. O umilire la care nu s-a așteptat suflet de român.

— Ai văzut, pe noi nu ne-a întrebat nicio autoritate cine suntem, de unde am venit.

— Se vede că acum cu retragerea în stil mare lumea și-a pierdut capul! Ori poate conducerea militară – maiorul acela pe care nu-l mai pot uita – vrea să afle un țap ispășitor. E ușor să spui: Cum să nu ne cadă dușmanul în spate dacă românii de pe munți, frații pe care am voit să-i eliberăm, s-au făcut călăuzele lui?

— Ei, nu te irita așa! Nu vor fi acuze serioase.

— Cum să nu fie când pe-un primar ardelean de către Turnu-Roșu l-au și împușcat sub pretext de spionaj?

Femeia își schimbă fața și-l privi îngrozită:

— Nu se poate – zise ea.

— Am auzit și din zece locuri, nu poate fi un simplu zvon. Și acum, ce-o să facă atâta lume peste noapte în curtea prefecturii? Vor fi oamenii ruți de oboseală. Mă gândesc la săraca doctoriță și la Laura.

— Crezi că fie între ei? Poate au rămas în X la verișoară-sa.

— Nu se poate! Nemții vor fi intrat și acolo și în alte sate. Altfel de unde să vină deodată câteva sute de

refugiați? Așa se vorbește, că sunt câteva sute! Am crezut să-i aduc pe ai doctorului să doarmă la noi peste noapte.

— Oare să mai încerci o dată.

— Dacă aş cunoaşte pe prefectul! Dacă ar fi cel puțin ziuă. Poate să mă duc la domnul Itu. Nici nu ştiu unde locuieşte prefectul.

— Du-te la domnul Itu. Poate află el vreun mijloc să-i poți aduce pe ai doctorului la noi. Cum să stea în curte toată noaptea?

Părintele își luă pălăria și ieși. Nu era târziu. Către nouă. Dar străzile erau pustii toate. Din când în când se auzeau signalele gardienilor. Și era întuneric greu.

Comerciantul Itu locuia în casa proprie în care își avea și prăvălia.

Cei doi soți îl primiră cu destulă răceală. Părintele Scurtu își ceru scuze că-i deranjează la vremea asta.

— Vai, Doamne, dar nu-i niciun deranj într-o nenorocire ca asta! - zise comerciantul.

— Credeți și dumneavoastră că refugiații sunt vinovați?

— Prostii! Ce om cu cap poate crede așa ceva? Vorbesc de nenorocirea asta, de retragerea din Ardeal. Se spune că aripa de la Sibiu s-a retras până în munți și că trecătorile sunt în mâna germanilor. De-acum primejdia se apropie și de noi. Nu crezi?

— Nu! Nu cred! în războiul de azi alternează mereu retragerile cu înaintările. Ai noștri nu se așteptau, se pare, la o așa de grabnică intervenție a nemților. Ei, mai sunteți supărată, doamnă Itu pe nevastă-mea? Dacă va fi spus ceva mai mult decât trebuia răniților va fi totuși nimic pe lângă ce vorbește acum tot orașul.

— O nenorocire! O nenorocire! - vorbi doamna Itu frângându-și mâinile.

— Sfinția-ta dacă ai știut, de ce n-ai spus nimic din bună vreme?

— Pentru a nu alarma lumea. Și pe urmă cum

credeam că nu e vorba decât de o retragere locală, parțială.

— Dar cu căderea nemților în spatele trupelor noastre?

— Am comunicat cui trebuia, comandamentului stabilit în comuna X. Biata nevastă-mea a fost nenorocită când i-am spus că vizita ei cu ce va fi povestit a făcut o impresie rea asupra răniților.

Doamna Itu făcu un gest că - asta nu mai însemna

— Acum au auzit ceva cu mult mai grav - zise ea.

Părintele spuse scopul vizitei sale.

— Cred că până acum i-au eliberat - zise comerciantul.

— Nu, nu prefectul i-a dus în curtea prefecturii, ci organele de siguranță și poliția. Au venit aduși de patrulare cu ordinul de la armată să fie cercetați. Vezi bine, când într-o țară, și încă în vreme de război, vin deodată atâția cetățeni străini, e nevoie de o cercetare, de o supraveghere la început. Cine știe cine se poate strecura în țară!

— Dar sunt toți români de la graniță.

— Cine știe! Au putut să se strecoare între ei îmbrăcați țărănește unguri ori nemți, jandarmi ori oameni de la siguranță cari știu românește. Chiar mă gândesc că dacă se menține cu atâta stăruință zvonul că unii dintre ei au condus pe cărările munților pe germani, că dacă-i adevărat, n-au putut fi decât spioni străini îmbrăcați țărănește, și cari știau românește.

Preotul văzu că domnul Itu putea să aibă dreptate, revolta lui pentru un asemenea tratament, începu să scadă. Între câteva sute de refugiați, țărani și intelectuali, porniți din atâtea sate, se puteau furișa și iscoade dușmane. Cine să-i cunoască?

— Dacă vrei, să mergem până la prefectură, să vedem ce-i cu doctorul dumatăle și cu familia lui - zise comerciantul sculându-se și luându-și pălăria.

— Sunt însă sigur că au isprăvit cu ei până acum.

Dar când ajunseră, gardienii erau tot înaintea porții. Nu mai erau însă aceia cu care a vorbit părintele.

— Refugiații sunt încă aici?

— Aici, domnule Itu, să trăiți.

Din curte nu se auzea nicio larmă.

— Atât de mult ține cercetarea?

— Încă nici nu s-a început.

— Cum așa? - întrebă mirat comerciantul.

— De la șase dup-amiazi sunt aici.

— S-a întrebat telefonic la Ministerul de Interne ce să facă cu ei, și încă n-a venit niciun răspuns.

— Dar unde vor dormi?

— Unii și dorm. Jos în curte. Sunt cu toții rupți de oboseală.

— Are părintele aici o familie cunoscută, doctorul din satul lui, cu nevasta și cu o fată. Ar voi să le dea un adăpost peste noapte.

— Nu se poate, domnule Itu. Avem ordin strict să nu între nimeni, să nu iasă nimeni.

— Garantez eu pentru părintele și doctorul, ce Dumnezeu!

— Zadarnic, avem ordin strict.

— Unde e domnul prefect?

— S-au dus cu toții la cină, și de la prefectură și cei de la siguranță și poliție. A rămas numai domnul sergent Vintilescu la telefon. Dacă telefonează de la București, îi chemăm numaidecât.

— Chemați careva pe sergentul Vintilescu.

— Nu poate părăsi telefonul.

— Ei, comedie ca asta! Lăsați-ne dar să intrăm să vorbim cu el.

— Îmi pare rău! Avem consemnul dat, e vreme de război, zău nu vă supărați, domnule Itu. Ne-am juca cu capul.

Se întoarseră. Mai revoltat decât preotul era acum domnul Itu. Să nu aibă atâta autoritate în fața alor doi simpli gardieni! Revolta lui se manifesta însă în

condamnarea organelor de siguranță și a Ministerului de Interne. Cum nu li s-au dat încă instrucții? Dacă nu va răspunde Bucureștii, ar putea să-i țină închisi zile și nopți în șir! Ce organe de siguranță mai erau acestea dacă nu știau ce au de făcut într-un asemenea caz? Nu aveau instrucții de mai înainte? Nu aveau nicio inițiativă proprie? Erau legați de București cum e calul de gard?

Până protesta așa, părintele Scurtu nu zise nimic. Îi dădea iarăși dreptate. Ajunseră înaintea locuinței lui Itu.

— Îmi pare rău părinte! A fost să vezi din prima zi una din slăbiciunile noastre: lipsa de organizare și de independență a serviciilor noastre publice. Acum când ar trebui să funcționeze ca ceasul, se-mpotmolesc deodată. Ai văzut și ce este prin gări, toate liniile blocate. Cum să se facă la rezezeală transportul trupelor? E o nenorocire! Noapte bună! Ai văzut că nu pot face nimic!

— Noapte bună, domnule Itu. Lăsați, va trece ea cumva noaptea asta.

Răspunsul de la Ministerul de Interne nu veni până dimineața. Trebuiau să-și precizeze fiecare identitatea prin mărturia cunoscuților. Cei mai mulți refugiați nu aveau niciun act la ei. Țăranii, niciunul. Măsura fu bună. Refugiații se grupară după sate, și fiecare putu adevveri despre celălalt. Se văzu că nu se strecurase niciun străin între ei. Niciun om necunoscut de alții nu se află între ei.

De la București mai veniră instrucțiuni în legătură cu găzduirea lor. Autoritățile fură obligate să le stea în ajutor, și la caz de nevoie să le rechiziționeze locuințe. Instrucții ulterioare vor urma. Să se întocmească un tablou cu numele lor, cu profesiunea, cu numărul membrilor de familie.

Întocmirea tabloului ținu însă toată ziua. Îi înregistrară mai întâi pe intelectuali, o mulțime de preoți și învățători, elevi de liceu, notari, vreo trei medici, câțiva avocați. Majoritatea covârșitoare erau țărani. Erau oameni din vreo cincisprezece sate.

Doctorul Preda isprăvi pe la zece dimineața.

Părintele Scurtu îi aștepta de la opt în fața prefecturii.

Încă în după-amiaza acelei zile sosi un tren cu răniți. Vestea sosirii ajunsă mai degrabă decât trenul, și ieși multă lume la gară. Cei internați în spital de mai înainte fură aduși pe rând, în camionete, mai mult noaptea, așa că nu făcură mare senzație în oraș. Cei mai mulți cetățeni știau doar atât că în spital erau câțiva răniți mai ușor. Măsura era luată, desigur, pentru a nu alarma lumea.

Acum însă nu se mai putu ascunde nimic. Odată cu venirea refugiaților, cu știrile de ieri despre retragerea armatei române în munți, lumea începu să ia, îngrozită, contactul cu realitatea. Întâiul transport de răniți, într-un lung tren sanitar, produse o emoție puternică în tot orașul. Între ei erau și soldați și ofițeri din localitate, și la debarcarea lor se petrecură scene cari ridicară hohote de plâns în văzduh.

A doua zi și în zilele următoare trenuri cu răniți soseau mereu. Mulți erau puși cu brancardele în simple vagoane de marfă. Doctori, doamne de la Crucea Roșie se puteau vedea la sosirea fiecărui tren în gară! O tăcere și o tristețe grea se lăsă asupra orașului.

Circulația pe linia ferată de pe Valea Oltului se intensifică. Ca prin minune garniturile cele multe de prin gări dispărură și trenurile circulau acum cu destulă ușurință. Trenurile cu soldați spre frontieră treceau mai ales noaptea. Se cunoșteau după semnalul goarnei la plecarea lor din gară. Părintele Scurtu auzea mereu aceste goarne. Ceea ce cântau ele era o melodie nouă pentru preot. Erau chemări războinice, cari sfâșiau noaptea cu glasul lor de aramă, și aveau o nuanță sinistră, de primejdie. Îi cădeau totuși în suflet ca o înviorare metalică, ca o forță nouă, necunoscută, care-l umplea de mândrie și voință, deși îi aducea lacrimi în ochi. Nu auzise în viața lui un cântec mai pătrunzător. Îi părea uneori că e însăși strigătul Țării în primejdie. Sufletul îi deveni așa de sensibil încât se trezea din

somnul cel mai greu la trecerea trenurilor cu armată prin gară, la sunetul goarnei. Era o chemare vibratoare de energie și de voință, care trecea în văzduhul înalt, se răspândea peste oraș, răsună clocotitoare în înălțimile din jur, în pădurile de pe coaste.

Avea senzația limpede că chemarea goarnei deștepta în el ceva nou. Părea că, ascultând-o limpede și puternică, în tăria nopții, se deșteptau adâncurile în el, netrezite încă de nicio putere pământescă până acum. Părea că, tot mai mult, se face o apă și un pământ cu soldații ce mergeau spre frontieră, cu trenurile, cu orașul, cu aerul, cu Țara. Nu-și mai dădea seama că-i ardelean, că-i refugiat, nu mai era decât un mădular al neamului, cu soarta, cu viața, cu moartea, legat de neamul prins în luptă, o odraslă a pământului românesc amenințat de cotropirea dușmană. Și o căldură nouă, dulce, aromată, îi inunda sufletul.

Vreme de doi ani cât a ținut neutralitatea României trăise mai intens decât înainte sentimentul unității neamului. Ceea ce trăia, ceea ce simțea acum, era însă ceva neasemănat mai limpede și mai puternic. Deși în vremea refugiului avusese și până acum sentimentul și hotărârea – și chiar vorbise despre ea – că în cazul nenorocit de înfrângere a României nu se va mai întoarce niciodată acasă, acum nu era sentiment și hotărâre, era o certitudine pe care parcă o vedea și o ipipăia. Nu mai avea unde să se întoarcă: *acasă* nu mai putea fi nicăieri decât acolo > unde e armată română și unde aude chemarea goarnei. Aici era neamul, aici era Țara, aici era viața, îi spunea un glas puternic din adâncurile ființei sale. Trăia de-acum cu adevărat în neam, sufletul neamului îl absorbi și pe al lui.

Deodată nu se mai simți nici străin, nici singur, nici fără niciun mijloc de existență încă, ci acasă. Sentimentul acesta cald, înduioșat până la lacrimi, îl ținu treaz: nopți în șir, să audă goarna. Deși cânta o melodie nouă, începu să-i pară că o cunoaște de totdeauna. Și-i

părea că o cunoaște și văzduhul și zăvoaiele Oltului și dealurile și pădurile în care răsună. Era chemarea neamului și a Țării, simțea el cu lacrimi în ochi, și el înțelegea acum această chemare. Nu, nu mai era un simplu glas de trâmbiță. Era o ființă vie care striga în noapte, și el o simțea și... și începea să i se închine ca unei zeități.

Aceasta să fie *Patria*? se întreba el în ceasuri de trezire întreagă? În doi ani de război a văzut trenuri cu soldați plecând spre front, a văzut răniți în spital, a citit despre pătrunderea rușilor în Ungaria de Nord, dar nici adierea sentimentului de acum nu se apropiase de el. Aici, pe Olt, în Țară, era pentru întâia oară acum, și totuși simțea puternic că aceasta era Țara adevărată. Aici. era acasă. De ea îi păsa, de primejdia cotropirii ei se cutremura.

În zilele ce urma războiul mergea regulat la gară, la sosirea trenurilor cu răniți. Avea sentimentul că-i cunoaște pe toți, de când e lumea. Și cum intrau în el pecetele lor de sânge, bandajele roșii, brațele legate, mușenia solemnă a răniților! Se uita, ca hipnotizat, până era coborât cel din urmă rănit.

Iar nopțile asculta goarna, și fluieratul sinistru al trenurilor. Era mai mult un huiet de animal înspăimântat decât fluierat de coș.

În câteva zile obrajii-i căzură înăuntru, iar ochii-i ardeau mereu fosforescenți. Și, ceea ce o îngrijora pe Nastasia mai mult decât insomniile lui - nu mai era bun de nimica peste zi. Rătăcea pe străzi, dar mai mult ieșea din oraș, pe un deal din apropiere, privea împrejurimile și asculta depărtările. De-acolo începu să se audă tunul bătând spre nord.

Uneori uita să taie lemne pentru bucătărie. Alteori Nastasia avea nevoie să-l trimită în oraș după vreo târguuală, și nu avea de unde-l lua.

— Toți oamenii sunt pătrunși de amenințarea primejdiei, de nenorocirea întâmplată, dar niciunul așa

ca tine, îi spuse Nastasia într-o zi. Parcă n-ar trebui să mai și trăim. Iată doctorul Preda a și intrat la treabă și Laura, numai tu umbli încă fără niciun câpătâi. Câți bani mai avem?

— Nu-ți fie frică, n-o să pierim de foame! Acum suntem doar...

Nu spuse cuvântul. Era să zică: «suntem doar *acasă*», «dar își dădu seama că femeia poate nu l-ar înțelege.

— Suntem în toamnă, Dumnezeu știe ce se va mai întâmpla. Poate ne-apucă iarna pe aici și nu avem o haină. Doctorul a venit cu mai mulți bani decât noi, și totuși a început să câștige.

— Da, ai dreptate, Nastasio. O să vorbesc cu avocatul Oprescu. Se plângea că nu mai are pe nimeni în biirou și ar avea nevoie de un om.

— Nu știu. Nu-l cunosc.

El uitase să-i spună când i-a vorbit avocatul. Pe lângă birou, avea și o întreprindere forestieră, vorbind adevărul avea nevoie de un om mai mult pentru acea întreprindere.

— O să vorbesc cu el încă azi. Știi că pe Vremuri, în prima noastră parohie, am făcut și pe contabilul băncii de acolo. Mă pricep.

— Dar pentru ce nu ai rămânea în slujba ta? Pentru ce nu vorbești cu episcopul? Poate are vreun loc vacant de preot.

— M-am interesat eu. Aici nu are.

— Dar nu-i nevoie să aibă numaidecât aici. Eu bucuros m-aș duce într-un sat.

— La sat ar fi mai greu. Peste un sat te poți trezi cu dușmanul, fără să știi nimic.

— Tu crezi că vor pătrunde în Țară? Nu vezi că trenurile nu mai răzlesc să ducă trupe la graniță?

— Văd că în război nu știi niciodată ce se poate întâmpla.

Părintele Scurtu vorbi într-adevăr cu avocatul

Oprescu, și omul fu foarte bucuros când auzi că se pricepe la contabilitate. Era și el din moși născuți în Ardeal, tot din părțile Sibiului ca și comerciantul Itu. Din Oprea ajunseră Oprescu.

Avocatul îi puse în vedere o remunerație la care nici nu se aștepta, cu care putea trăi cu familia. A doua zi intră în slujbă, spre marea bucurie a Nastasiei.

Doctorul Preda intrase într-adevăr în treabă, la nicio săptămână după sosire. În curând spitalul nu mai fusese încăpător și se mai înființaseră două, în clădirea liceului și a unei școli primare. Adică, se umpluseră și acelea, pentru că erau pregătite de mai înainte, de Crucea Roșie. Se simțise îndată lipsa de doctori, și. Preda fusese primit cui rangul de căpitan. Intrase și Laura, ca soră de caritate. Ion Vestemean și ceilalți trei răniți din camera lui fuseseră evacuați la spitalul din liceu. Aici lucra și doctorul Preda cu Laura.

Doctorul cu familia rămăsese în satul X până la evacuarea lui de către români, deși Laura stăruia în fiecare zi să plece în Țară. Părintele Scurtu află de la el că țăranii consăteni, refugiați cu el, au fost cercetați de aproape de către autoritățile militare și nu li s-a mai dat voie să se înapoieze acasă, cum ar fi dorit unii dintre ei. Toți aceștia veniseră acum în Țară, dimpreună cu mulți alți țăranii din comunele de sub munți, de pe Valea Oltului, și cu intelectualii satelor. Erau o mulțime de preoți și învățători cunoscuți de părintele Scurtu.

— Și cum de n-a venit și notarul Danciu cu familia? Spui că până în satul X au venit și ei la patru zile după noi?

— Au venit poate mai bine de drumul jumătate - răspunse doctorul Preda, în vreme ce-i povestea întâmplările refugiului lor - dar cu cei doi copii mici n-a mai putut de la o vreme. N-ai idee cât de greu era drumul: toată lumea pe jos, și aproape în fugă. Dacă nu plecai mai devreme nici tu nu ai fi putut ajunge până aici. Toți cari au avut copii mici au rămas prin satele de

la graniță. Era cu neputință să vină, ca noi, peste munți.

— Așadar e adevărat că n-ați mai putut trece prin valea Oltului, pe la Turnu-Roșu, nici voi refugiații?

— Nici noi, nici armata. A fost o debandadă și o învălmășeală de care e mai bine să nu mai vorbim! Toți ne-am pierdut capul când am aflat că în trecătoare s-au instalat trupele germane, cari ne-au căzut în spate.

Doctorul cu soția și fata au făcut tot drumul pe jos dimpreună cu ceilalți refugiați.

— A mai trebuit să ne țină o noapte și în curtea prefecturii! Atâta ne-a mai lipsit!

A fost supărat și indignat în primele zile pentru un asemenea tratament. Dar după ce văzu bucuria Laurei când își află logodnicul aici, îi trecu tot necazul. Mai ales fiindcă înțelese curând că o întorsătură atât de gravă a războiului nu putea să nu ducă și la măsuri necugetate.

— Știi - zise doctorul - că eu nu cred în visuri, dar urcând pe munți m-am gândit de multe ori la ceea ce mi-ai spus: «S-a început românește și se continuă ungurește.»

— Visul meu?

— Da, visul tău. Îți spun drept că m-a pus pe gânduri.

— Numai cât eu cred că el a fost epuizat. Simbolul s-a explicat, i s-a împlinit semnificarea și de-aici încolo nu mai avem nimic cu el.

— Vrei să spui că tâlcul e numai până la Carpați?

— Da, până la frontiere. Mai departe nu vor pătrunde.

— Să dea Dumnezeu, însă eu mă tem. Până se ve putea reorganiza armata ce se retrage - se scurge încă și acum prin locuri foarte grele - nemții vor înainta spre sud pe Valea Oltului.

— Au început să se scurgă trupe nouă spre frontieră. Eu cred într-o rezistență în munți.

Convorbirea aceasta avusese loc între ei a doua zi după sosirea refugiaților. Trenuri militare încă nu

mergeau spre frontieră, dar părintele Scurtu își luă dorința drept realitate.

Laura rămase mută când îi spuse, a doua zi după sosire, părintele Scurtu că logodnicul ei era aici în spital. Îl ascultă ce-i povesti despre vizita lui, fără un cuvânt, numai fața ei se lumina și ochii îi străluceau tot mai tare. Apoi luă brațul preotului.

— Te rog să mă duci la el - șopti ea.

— Vom merge numaidecât. Dar mai întâi trebuie să vii la noi să te speli, să te aranjezi puțin. Cum să mergi în halul ăsta?

Dar Laura nu-l mai slăbi din braț și trebuiră să meargă cu toții, așa cum au ieșit din curtea prefecturii, la spital.

Doctorița era fericită și ea. Doctorul Preda căzuse pe gânduri.

— Nu mai știu ce să cred, părinte - zise el.

— Parcă tot ar exista în viață puteri misterioase. Visul tău, presentimentul Laurei de care-mi vorbea mereu mamă-sa.

— Dar n-a fost numai un presentiment. Domnișoara poate nu v-a spus ce mi-a destăinuit mie: l-a visat chiar rănit.

— Nu mai spune? E adevărat Laura?

Fata înclină din cap tăcută.

Până la spital trebui să le povestească tot ce știa despre rănirea lui. Faptul că trecuse peste orice primejdie mai ușura întrucâtva suferința Laurei și a mamei sale, deși se temeau că preotul nu le spusese tot.

Numai după ce-l văzură li se ridică piatra de moară de pe inimă.

Laura izbucni în lacrimi, deși își propusese să fie tare, știind că mai erau trei răniți în aceeași cameră cu Vestemean.

Doctorul Preda era acum pesimist. Nu mai vedea cum s-ar mai putea întoarce curând acasă. De aceea, când numărul răniților începu să crească vertiginos, el

primi bucuros să ajute în spital. Laura ținu să intre și ea. Ce bine că era destul de introdusă în îngrijirea răniților din spitalul din satul lor!

Nu spusese nimănui, nici chiar logodnicului, dar ea era adânc convinsă că Dumnezeu ascultase rugăciunile ei, și primise munca din spitalul din sat, pentru Ionică. Se hotărî să ofere lui Dumnezeu aceeași muncă și rugăciune pentru paza lui viitoare! Era un suflet adânc religios.

Pentru Ionică deocamdată nu mai avea pentru ce se teme. În trei-patru săptămâni rana lui va fi complet vindecată. Așa declară și doctorul Preda după ce-l vizită...

Părintele Scurtu intră în slujbă la avocatul Oprescu, care după câteva zile îi declară că era foarte mulțumit cu el. După-amiezile, de la două era liber. După-masă ieșea adeseori pe dealurile din apropiere. Tunul bătea rar, dar din zi în zi se auzea tot mai deslușit. Uneori se cutremura la amintirea celor două visuri ale sale. Forța va birui dreptul? se întreba el. Concluzia: «a început românește și continuă ungurește», va fi valabilă și de-aici înainte?

XXX

Dintre refugiați unii rămaseră în Râmnic, alții plecară mai departe, într-alte orașe. Cei mai mulți dintre țărani plecară la București să-și caute de lucru. Aproape toată lumea venise numai c-o desagă sau o traistă în spate, pe ce apucaseră să pună mâna. Retragera armatei până în munți se făcuse la repezeală. Oamenii trebuiseră să-și afle mijloace de existență. Puțini erau întristați pentru ce lăsaseră acasă. Erau mulțumiți simțindu-și acum viața în siguranță. Dar toată lumea era îngrijorată, stăpânită de un singur gând; va reuși dușmanul să pătrundă în Țară?

Într-o zi, ieșind de la birou, părintele Scurtu trecea îngândurat pe stradă. Avocatul Oprescu îi spusese câteva știri neliniștitoare: trupele germane înaintau. Rezistența noastră slăbise în unele puncte. Se vorbea de mari forțe

germane cari pătrund și pe valea Jiului. Dacă ar trebui să plece și din Râmnic, unde s-ar mai duce?

Într-un colț de stradă îl opri un domn c-o impunătoare barbă neagră. Era un bărbat de statură mijlocie, pătrat, cu ochii de un albastru adânc, trecând în vinețiu.

— Dumneata ești părintele Scurtu? - îl întrebă cerându-și scuze că-l oprise în drum.

— Da. Eu sunt.

— Vasile Scurtu, nu?

— Da, Vasile.

Omul îi luă mâna și i-o strânse cu putere.

— Sunt Petrescu, alias Petra.

Era vreun preot pe care nu-l mai recunoștea. Ce avea să spună cu «alias Petra?»

— Când eram împreună la gimnaziu în Blaj mă chema Petra, coleg de școală cu dumneata până în clasa a treia. Văd că nu mă mai cunoști.

— Cred și eu, după atâta potop de ani. Parcă dumneata m-ai fi recunoscut?

— Nu, desigur. Mi te-a arătat cineva. Mi-am adus aminte numaidecât de nume. Ești mai de mult pe la noi?

— Da!

— Eu n-am auzit decât de curând. Da' ce să ne mai - «domnim»? Am întrebat înainte cu câteva zile pe cineva și mi-a spus că ești preotul ardelean Vasile Scurtu. Ce păcat că n-am știut mai de mult? Eu am o farmacie aici în Râmnic, în piață. Sunt căsătorit dar n-am copii. Cât de bucuros te-aș fi invitat să stai la mine.

— A, dar eu nu sunt singur, sunt cu soția și trei copii.

— Nu mai spune? Păi, cum v-ați luat cu toții lumea în cap? Eu nu mi-aș fi părăsit farmacia pentru nimic în lume! Dar încă dacă mai aveam și copii!

— N-am plecat nici noi de bunăvoie, te asigur. Împrejurările ne-au constrâns! Ai văzut câtă lume a venit! Nime nu-și părăsește căminul de bunăvoie!

— Adevărat! Mare nenorocire! Dar ascultă dragul meu. Dacă n-am avut plăcerea să locuiți la mine, unde stați de altfel?

Îi spuse strada.

— Da, acolo chiria e mai mică. Voiam să spun că dacă n-am avut plăcerea să stați la mine, va trebui cel puțin să luați masa la mine. Știi, sunt numai eu cu nevasta.

În vreme ce-i vorbea ținându-l strâns de braț, preotul își chinuia memoria să-și aducă aminte de el. Îl chemase Petra, și acum era Petrescu. Petra! Petra! își zicea el mereu până i se luminează în amintire!

— Petra - zise el părând că n-a auzit invitarea farmacistului - dar erau doi cu numele acesta: Petru și Ion.

— Exact! Eu sunt Petru. Eram pe-atunci un copil pipernicit, de-o șchioapă. Eram cel mai mic în clasă.

— Da, adevărat - zise preotul.

— Erai numai o sfârlează - își aminti Scurtu cu un resentiment.

— Da, eram mic și al dracului, mai ții minte? Părinții nici nu credeau că am să trăiesc, și uite ce-a ieșit din mine! - vorbi el, râzând bucuros, săltându-și barba mare, neagră pe piept.

Părintele Scurtu își aduse aminte bine acum de copil. Ședea vecinic în banca ultimă, în «banca măgarilor», de unde împrășca toată ora cu gloanțe de hârtie și de pâine pe colegi, uneori chiar pe câte un profesor. Abia se vedea din bancă. Între ore sărea peste bănci, trăgea de păr și urechi pe colegi, și le scăpa aproape totdeauna din mână. Făcea prav cât zece, amesteca manualele de școală dintr-o bancă cu celea dintr-alta, încât abia mai reușeau elevii să și le adune. Punea coji de nucă subt picioarele scaunului de pe catedră, la ora unui profesor bătrân și greoi care îngălbenea de câte ori scaunul trosnea subt el, și pornind furios de pe catedră umbla să-l prindă de pe subt bănci

pe Petra Petru. Știa cine-i blestematul. Îl spuneau și copiii, pentru că tuturor le era nesuferit. Dar bătrânul nu-l putea prinde niciodată să-l poată bate. Când credea că a pus mâna pe el, îi scăpa iar și o! tulea pe ușă. De învățat nu învăța mai nimic. Era totuși inteligent și nu rămânea repetent.

— Da, îmi aduc aminte, erai un copil neastâmpărat.

— Neastâmpărul acela m-a adus unde mă vezi. Sunt azi un om cu avere. Am farmacia mea. După clasa a patra părinții au voit să mă dea la școala normală să mă facă dascăl. Dar n-am voit. Aveam un unohi în București și i-am scris să mă primească la el. Așa am învățat mai departe. Vorba vine! Tu poate-ți mai aduci aminte ce învățătură! Dar am avut simțul practic al vieții. M-am însurat cu o femeie cu stare bună. Farmacia e zestrea ei. O să vezi cum suntem aranjați, căci va trebui să mâncăm la noi.

— Când? dacă ești bun să-mi spui.

— Dacă voiești și de azi, ba mai bine începând de mâine, căci nevastă-mea nu știe nimic. De mâine, deci, și la revedere!

— Cum, de mâine?

— În toate zilele, se-nțelege.

— A, dar ți-am spus că-s cu nevasta și cu trei copii.

— Nu face nimic! Avem de unde, mulțumită lui Dumnezeu! Nevastă-mea o să aibă o mare bucurie.

— Nu se poate, dragul meu! De bine de rău, ne-am înjghebat și noi o mică gospodărie. Cum să venim pe capul vostru?

— Mă supăr, mă-nțelegi? Mă supăr dacă nu primiți. Ce sfântu! Doar am fost colegi, suntem amândoi ardeleni, apoi nu sunteți refugiați?

— O invitare la un prânz primim cu plăcere. Dar să mâncăm regulat la tine, e peste putință. E o invitare pe care o faci fără a te fi consultat cu doamna ta. Dar chiar dacă ne-ați face-o amândoi, n-am putea primi. Fiindcă pe urmă ați regreta voi înșivă.

— Bine, frate, se poate să fii așa de încăpățânat? Atunci, dacă-i așa, cel puțin amiaza să o luați regulat la noi!

— Nici asta nu se poate.

— Atunci poimăine, duminică, veniți să prânziți la noi?

— Cu plăcere, și-ți mulțumesc.

Din ușurința cu care-i vorbea, din nepăsarea cu care se mulțumise cu o invitație pentru o singură dată, preotul înțelese că fostul coleg nu-i vorbise nicio clipă serios. Avu sentimentul acesta chiar în vremea cât stăruia.

Duminica viitoare familia părintelui mănca la farmacistul. Când fură prezentați doamnei, părintele Scurtu avu sentimentul că omul își bătea joc de ei. Credea că-i soacră-sa, nu soția. Era o femeie corpolentă, greoaie, cu mult mai în vrâstă decât el. Putea să-i fie mamă. Farmacistul văzu uimirea părintelui, folosi un prilej de neatenție a nevastei, și-i suflă repede în ureche: «știi, am luat-o văduvă. Dar e o femeie excelentă».

Preotul simți un dezgust adânc, și nu putu mânca aproape nimic la masă. Cei doi băieți de asemenea, abia gustară din mâncări, nefiind obicinuiți cu ele.

Sosiră, în răstimp de trei zile, vești rele de pe front. Farmacistul le știa pe toate. Le povesti cu toate amănuntele. Părintele Scurtu și Nastasia ascultau îngrijorați, începu a se zvoni despre evacuarea orașului.

— Noi de-aici nu ne mișcăm, vină cine-or veni! - spunea c-un glas gros bărbătesc doamna Petrescu.

— Unde să pleci cu farmacia? Poți aduna farmacia într-o desagă. și să pornești? Se-nțelege că nu ne mișcăm - zise bărbatul.

Nastasia oftă.

— Bucuros am rămânea și noi, unde să mai mergem cu copiii? Și până unde? Evacuările ar putea să se repete mereu. Aici avem o locuință, are părintele un serviciu. Mi-am adunat câteva lucruri. Unde să mai plecăm? Cunoaștem pe domnul Itu, pe avocatul Oprescu, și acum

pe dumneavoastră. Tot nu am rămânea printre străini, într-un necaz tot am avea un ajutor! mai departe, într-alt loc, cine știe dacă am mai întâlni oameni buni.

Părintele Scurtu văzu că gazda schimbă o privire stăruitoare cu farmacistul. Îi păru că înțelege temerea zugrăvită pe fața bătrânei. După vorbele Nastasiei părea că se teme să nu rămână în sarcina lor.

— Oricât de greu ar fi, draga mea - zise el - într-un caz de evacuare noi nu putem rămânea aici. Asta nici nu se mai discută! Ar însemna, după atâtea prin câte am trecut, să ne aruncăm de bunăvoie în gura lupului.

— Chiar așa - se grăbi să confirme farmacistul.

— Ați fugit până acum de primejdie, trebuie să vă feriți și în viitor. Cu noi e altceva. Noi, unde să ne ducem cu farmacia? Le va prinde și lor bine medicamentele noastre, dacă vor veni. Însă eu am o părere. Cred, ca și doamna preuteasă, că nu se plătește să vă mutați în vreo localitate din apropiere. Dacă vă duceți de-aici trebuie să vă mutați într-un loc unde e sigur că nu se va mai face evacuarea. Eu, drept să spun, m-aș muta chiar în București.

— În București! - se îngrozi preuteasa.

— Dar ce să facem acolo? Cum vom trăi? Nu-i capitala pentru nește refugiați ca noi.

— Vă înșelați doamnă preuteasă - interveni nevasta farmacistului.

— Eu am trăit în Capitală. Viața e mai ieftină decât la noi, dar nu în centru, se înțelege. Sunt cartiere în București foarte ieftene, și locuințele și alimentele.

— Dar mai este ceva - adăugă repede farmacistul.

— Guvernul va da ajutoare lunare refugiaților, după cât se aude. Și așa va și trebui să fie. Nu-i poate lăsa pe drumuri, la mila nimănui, căci doar sunt frați de-ai noștri, frați nenorociți. Cei care vor fi în Capitală vor fi ținuti în evidență, își vor primi ajutoarele regulat. Pe când cei din provincie, Dumnezeu știe când. Pentru că în România este un mare păcat: guvernul se îngrijește

numai de Capitală.

Amândoi soții continuară cu mare însuflețire să laude binefacerile traiului în Capitală. O viață mai ușoară și mai frumoasă nici nu se putea închipui! apoi acolo erau și fruntașii românilor ardeleni cari luptaseră pentru intrarea României în acțiune. Desigur, ei încă nu vor purta grija refugiaților, dar dacă se vor împotmoli într-un orașel ori sat, neștiuți de nimeni, cum să-i ajute?

Părintele îi asculta în silă. Avea mereu sentimentul că stăruiau așa numai pentru a nu ajunge, rămânând aici, o greutate pentru ei. Totuși era o nerușinare să zugrăvească în culori atât de atrăgătoare traiul în Capitală în fața unor oameni cari nu aveau niciun mijloc de existență!

— Ușor sau greu, eu încă m-am gândit la București de când au început zvonurile despre evacuare. Nu pentru că am vedea raiul acolo. Știu că ne va fi mai greu ca aici. Dar pentru că Bucureștii nu vor cădea niciodată în mâna dușmanului. Capitala e singura cetate, singurul oraș întărit al României.

O lumină trecu repede peste fața bătrânei. Farmacistul se însufleți deodată și începu să vorbească despre forturile Bucureștilor. Era o cetate unică în Europa. Nemții nu vor intra până-i veacul acolo!

— Dar, mulțumită lui Dumnezeu - sfârși farmacistul - încă nu se știe nimic sigur. Poate nu se face nicio evacuare. Poate nemții vor fi opăriți. Nu trebuie să vă îngrijați. Și cât veți mai sta aici, vă rugăm să mai poftiți pe la noi, la masă. De-o pildă... și el aruncă ochii la nevastă-sa, «pe când ai spune Cleopatra»?

— Pe de azi în trei săptămâni - răspunse gazda după ce se gândi puțin.

— Vă mulțumim. Vom vedea ce va mai fi până atunci. Totuși eu m-aș arunca până la București să pipăi puțin terenul. M-am gândit de când au început să circule zvonurile de evacuare. Ceea ce m-a reținut până acum e un singur lucru: nu mă știu orienta. Și într-un oraș mare,

dacă nu te știi orienta, nu poți face nicio ispravă.

Farmacistul bătu încântat din palme.

— Dar știi, dragă Scurtule, că eu plec mâine seară în Capitală? Am niște afaceri în legătură cu farmacia. Trebuie să mai aduc unele medicamente, chinină și aspirină, mai ales, și cât de multe. Trec, cu spitalele astea, ca pâinea caldă. Ei, iată o întâmplare fericită: eu te voi călăuzi foarte bucuros prin Capitală.

— Îți mulțumesc. O să mă hotărâsc până mâine.

— Treci pe la farmacie și-mi spune.

Ieși aproape sufocat de la prânz.

— Am avut mereu senzația că oamenii aceștia ar voi să ne alunge din oraș - zise indispusă Nastasia.

— Pentru ce ne-or mai fi poftit la masă?

— Și încă nici nu ți-am spus, fiindcă știam că nu era sincer: fostul meu coleg de școală ne-a poftit întâi ca, începând de a doua zi, să mâncăm regulat la ei.

— Doamne ferește!

— Ei, sunt mulți oameni în lume, ce să facem! Petrescu ăsta de mic școlar era nesuferit tuturor.

Și părintele Scurtu se gândi la anii de liceu. Resentimentul așa de vechi cum stătuse oare depozitat în amintirea lui încât i se ridică din nou în suflet îndată ce-și aduse aminte de liceanul copil de odinioară, ca o mireasmă rea, neplăcută? se gândi că și atunci era de-un egoism feroce, nesincer și brutal. Se vede că porneala omului, cum e să fie, e din naștere mai mult decât din «educație.

— Tu te gândești serios că ne-am putea muta la București? - îl întrebă deodată Nastasia, în drum spre casă.

— De când se vorbește despre o eventuală evacuare, m-am gândit mereu. Nu mai putem umbla cu cortul în spate, mai ales în vreme de iarnă. E nevoie să avem un domiciliu stabil.

— Aici ai aflat pe Oprescu, dar în Capitală cine te cunoaște, cum vom trăi?

— De asta nu mă tem. De lucru voi afla cu siguranță. Ceea ce mă îngrijorează e locuința. Și de aceea o să plec mâine seară cu farmacistul să pipăi terenul în ce privește cvarbirele.

— Să mai cheltui bani și cu trenul!

— Nu va fi lumea, voi călători cu clasa a treia, se-nțelege. De altfel un singur tren mai circulă zilnic spre București, și mi se pare că are și vagoane de marfă, pentru soldații cari merg la garnizoane. Poate nu mă va costa nimic. Ai văzut că de la Turnu-Roșu nu ne-a cerut nimeni nicio plată.

Preuteasa tăcu tot drumul până acasă. Când intră în locuință, se uită la lucrurile ce-și mai adunase prin casă și oftă.

— Doamne, greu ar fi să trebuiască să mai plecăm și de aici! Ne-ar trebui cufere, ori vreo ladă și nu avem nimic.

— Voi lua vreun avans de la domnul Oprescu. Sunt convins că nici el nu va rămânea aici în caz de evacuare. Poate va avea nevoie de mine și în București. E un om care învârte multe afaceri.

A doua zi vorbi cu avocatul Oprescu pentru un concediu de câteva zile. Când văzu pentru ce vrea să meargă în Capitală omul se albi la față.

— Sfinția-ta crezi că s-ar putea ajunge la evacuarea orașului? - îl întrebă el cu glasul schimbat.

— E adevărat că se vorbește, dar eu nu pot crede. Nu va fi nevoie.

— Să dea Dumnezeu să nu fie. Eu însă vreau să văd dacă aş putea afla o locuință ieftină în Capitală. Dacă aş vedea că nu se poate, ar trebui să mă gândesc de pe acum la altă localitate, mai depărtată. Cu copii mici e așa de greu să te tot muți.

Seara plecă cu farmacistul. Își luară amândoi bilete de clasa a treia, Petrescu zicea că nu-l poate lăsa singur, în realitate însă călătorea totdeauna cu clasa a treia, erau de-o zgârcenie cunoscută în tot orașul, și nevastă-sa

și el, dar mai cu seamă ea. Și erau măsurate toate cheltuielile până într-un leu.

Invitarea aceea la ei la masă produsese senzație între vecini. Servitoarea - un fel de țigancă nespălată - vorbise cu zilele despre «ospățul» ce a fost la farmacistul. De patru ani de când era servitoare la ei, încă n-au avut niciun invitat.

Se iscase o mare furtună când bărbatul îi făcuse propunerea nevestei să invite pentru a treia zi la masă pe părintele Scurtu cu familia. Slujnica dăduse de veste în toate părțile cearta ce-a urmat în casă. El nici nu cutezase să-i spună că i-a și invitat.

— Stai, soro, stai, nu te aprinde așa, că n-o să se facă gaură în cer! E un fost coleg de școală al meu.

— Ce am eu cu colegii tăi? Adică pentru că ai fost la școală cu el, suntem obligați să-l hrănim cu toată familia?

— Obligați! Nu spune nimeni. Dar e oleacă de datorie. Sunt refugiați!

— Și ce-i dacă-s refugiați? De ce n-au rămas acasă? Te trezești că-mi vei aduce pe cap, pe rând, pe toți golani ăștia. Toți sunt refugiați și ardeleni ca și tine. Te vei simți de obligat față de toți. Și sunt câteva sute! Vrei să ne nenorocim? Las că-i știu eu pe golani! îi poftești o dată în casă și pe urmă nu te mai scapi de ei, ca de râie!

— N-am să mai invit pe nimeni, te asigur. Acum o dată, cu o familie, nu ne vom săraci.

Slujnica purtă prin vecini toată sfada dintre ei, și oamenii îi judecară cu asprime, deși îi cunoșteau de mai înainte. N-au contribuit cu nimic nici când a făcut Crucea Roșie o colectă.

Mai târziu auziră și preotul și nevastă-sa ce discuție a fost pentru invitarea lor. Părintele Scurtu regretă pe-o clipă că nu i-a primit invitarea de-a mânca zilnic la ei. Ce s-ar fi întâmplat atunci? Dar ar fi meritat!

Ajunși dis de dimineață în Capitală farmacistul îi făcu propunerea să intre într-un fel de cârciumă să mănânce ciorbă de burtă». Era marea lui patimă de câte

ori venea în București. Știa de mult localul în care se adunau în zorii zilei bețivanii din popor. Era un local cu totul ordinar și de-o necurățenie care-l cutremură pe părintele Scurtu.

— Să vină două ciorbe de burtă, Mitică! - strigă farmacistul abia așezat la o masă așternută cu o foaie de hârtie toată pătată.

— Pentru mine nu, te rog.

— Se poate să mă refuzi? Doar eu plătesc.

— Nu-s obicinuit să mănânc așa de dimineață.

— Ei, o excepție nu face decât să întărească regula.

— Poate să iau un lapte, un ceai, dacă-i vorba.

— Nu se poate frate! Te-am adus anume pâ-n-aici - era foarte departe de gară - să guști o bunătate ca asta. Două, Mitică, două am spus!

— Vine domnu' farmacist! Vine îndată.

Farfurii de rând, spălate numai de jumătate, linguri infecte de cositor, în toată încăperea era un jeg și un aer acru, greu, încât părintelui îi fu cu neputință să guste mai mult decât trei linguri.

Destul însă pentru a se îmbolnăvi și a nu putea ieși cinci zile din camera de la hotel. Farmacistul regreta, dar nu-l putea aștepta. Nu-i mai putu sluji de călăuză prin oraș. A doua zi își isprăvi cumpărăturile și se înapoie.

— Să nu spui nevastei că-s bolnav. Spune-i că mai am de lucru pe aici.

Nu se încrezu în el și-i trimise Nastasiei și o telegramă să nu se neliniștească văzând că nu se întoarce cu farmacistul.

Abia ieși a șasea zi din hotel și numaidecât îl opri cineva în drum. Era un om binișor îmbrăcat, neastâmpărat ca argintul viu, cărunt de jumătate, cu priviri iuți, care să agăță de el și nu-l mai lăsă.

— Bună dimineața, părinte, ești ardelean, nu-i așa?

— Ardelean.

— Se vede după îmbrăcămintă. Refugiat?

— Refugiat.

— Mă recomand: Virgil Năstăsescu. Tot ardelean. După părinți. Funcționar la percepția de albastru. În sfârșit! Mulțumită lui Dumnezeu că am dat de-un ardelean intelectual, de-un refugiat proaspăt. Ești venit de-acum din țară?

— Da! cu retragerea.

— Bine că mi te-a scos Dumnezeu în cale. Trebuie să vii numaidecât cu mine la o redacție. La redacția *Universului* sau a *Viitorului*, unde să mergem?

— Nici nu știu pentru ce. Ce să caut eu la o redacție?

— Trebuie să vii cu mine numaidecât. Nu mai putem răzbi cu nebunii ăștia! Tot Bucureștiul vorbește că ardelenii de pe graniță au arătat nemților cărările pe munți de au căzut în spatele armatei române și i-a tăiat retragerea la Turnul-Roșu.

— Și aici se vorbește? - întrebă uimit preotul.

— Dar, unde încă?

— Și la Râmnic, unde m'jam stabilit eu.

— La care Râmnic, frate? Doar nu-i fi ajuns până la Râmnicu-Sărat?

— La Râmnicu-Vâlcea.

— Așadar și acolo! Aici nu te mai poți întâlni c-un om să nu sară la tine: «Ați strigat doi ani mereu: Ardealul! Ardealul, și acum ardelenii voștri de-acasă i-au călăuzit pe nemți în țară.» Auzi dumneata blasfemie! Trebuie să vii numaidecât cu mine la redacție.

Vorbindu-i repezit îl ținea de braț și-l trăgea mereu după el dintr-o stradă pe alta.

— Dar ce să fac acolo, domnule Năsturescu?

— Năstăsescu!

— Ce să caut eu la redacție?

— Să dai o declarație la ziar că toate zvonurile și acuzele acestea sunt rușinoase și grav umilitoare pentru noi ardelenii.

— E adevărat că sunt așa, dar cine va lua în seamă dezmințirea unui preot?

— Ești ardelean refugiat în carne și oase. Cum să nu-ți ia în seamă declarația? Se poate? Vino cu mine.

Ajunseră în sfârșit în fața redacției ziarului *Universul*. Domn. ul Năstăsescu se opri și își duse un deget la frunte.

— Stai domnule! Unde ar fi mai bine să apară declarația? În *Universul* ori în *Viitorul*? *Universul* îl citește toată lumea, dar *Viitorul* e organul guvernului; ored că știi că la putere e Partidul Liberal, cu Brătianu etcetera.

— Și *Viitorul* e organul oficial al Partidului Liberal. Bine, domnule, să mergem la *Viitorul*. Tot mai bine să apară declarația unui refugiat ardelean într-un organ oficial. Ar însemna și o dezmințire din partea guvernului. Și apoi cine crezi că ne acuză mai greu? Chiar oamenii guvernului, chiar lumea oficială! E nemaipomenit! Haida, domnule, la redacția *Viitorului*.

Și iar îl luă de braț și începu să-l târască după el.

— Au tipărit și ziarele?

— Ce să tipărească?

— Acuzele care circulă.

— Nu. Asta n-au îndrăznit s-o facă până acum. Dar nu poți intra într-o cafenea, nu poți intra într-o bodegă, să nu strige după tine dacă te cunosc că ești ardelean. Și dacă nu te cunosc e și mai rău căci nu-i poți repezi, ci ești silit să asculți toate grozăviile astea. Nu mai poți bea o țuică, o bere, că te înveninezi ascultându-i! E nemaipomenit, pe onoarea mea! Cum pot crede asemenea prăpăstii?

— Dar pentru ce n-au dezmințit până acum prin ziare conducătorii de aici ai românilor ardeleni?

— De ce? întreabă-mă să te întreb! Noi dezmințim cu vorba, dar ni se spune că nu avem de unde ști, că noi am fost în București, de unde să știm ce s-a întâmplat. E nevoie de un refugiat proaspăt, în carne și oase, și sunt foarte fericit că te-am întâlnit pe dumneata! Vino, părinte la *Viitorul*.

Ținându-l strâns de braț - parcă se temea să nu-l scape - îl târa după el foarte repede. Din când în când își scotea ceasul și-l privea la rezeală.

— Să grăbim, te rog, e târziu. Mi-e teamă că nu mai ajung să iscălesc condica.

— Ce condică?

— A, nu știi! Bine că nu știi! Aici la noi în fiecare oficiu este o condică în care trebuie să iscălească fiecare funcționar la sosire, până la ora fixată. Ai apucat să iscălești în condică până la ora fixată? Ești funcționar bun, bine clasificat, chiar dacă toate orele de birou n-ai face decât să răsucești țigări ori să prinzi muște. Sosești cu o minută după termin, și condica e dusă pe biroul șefului?

Ești slujbaș rău, chiar dacă ai lucra să te spetești, și ți-ar ieși coatele prin haină. Nu mai avansezi câtui lumea! Bine că nu știi ce este condica!

Și iar se uită la ceas.

— Să grăbim, părinte dragă! Numaidecât ajungem la redacție. Acolo să spui curat și hotărât că-i o porcărie să se arunce asemenea acuze refugiaților ardeleni. Adică ei, adică noi, cari am așteptat mai tare ca ziua Paștilor, intrarea României în război, noi să fim trădători? Nu, trebuie că și-au pierdut oamenii mințile. Comandamentul militar a făcut greșeli de neiertat, și acum caută un țap ispășitor în ardeleni. Hei! N-ai dumneata idee, părinte dragă, ce ne-a costat pe noi intrarea în război!

— Pe cine? Pe România?

— Nu. Pe noi, pe ardeleni. De doi ani n-am mai avut hodină. Fă propagandă, țipă la toate răspântiile, urlă la întrunirile patriotice, agită-te, uită de slujbă, numai să treacă Carpații! Ce greu a fost până i-am urnit! Știi, este în *Eneida* un vis în care se spune cât de greu s-a întemeiat neamul romanilor... *Tanta... tantaie...* cum vine, frate, că nu-mi mai vine în minte, deși l-am știut până acum! În sfârșit! Greu și iar greu! Noroc cu Filipescu, săracu'! și noi cu gloata care ne ținem după el

la toate întrunirile. Dar iată că am ajuns.

Domnul Năstăsescu o luă grăbit înainte, urcând tot câte două trepte deodată. Sus se opri gâfâind.

— Să nu te intimidezi, părinte! Dacă vom vedea că nu sunt aplicați să-ți publice declarația, să stăruim, să nu ne lăsăm! Sunt datori să o publice, pentru că nu au dezmințit nimic până acum din zvonurile ce circulă.

Fură îndrumați de-un om de serviciu la secretariatul de redacție.

Un tânăr palid, cu țigara fumegândă într-o scrumieră, ridică capul dintre hârtoage.

— Bună dimineața, domnilor. Cu ce vă pot servi?

Funcționarul se recomandă și-l prezintă și pe părintele.

— Un preot refugiat ardelean, în carne și oase. Părintele Scurtu, dintr-o comună de la frontieră.

— Îmi pare bine! cu ce vă pot servi? - întreabă din nou, răpezindu-și ochii la niște manuscrise de pe birou.

— Am vrea să se publice în ziar o declarație a părintelui.

— O declarație? - se miră secretarul - vă rog să mi-o dați.

— N-a scris-o încă, dar o poate scrie numaidecât.

— Și ce ar fi să cuprindă declarația? În legătură cu refugiul? Informații de natură militară nu putem da, sunt interzise de cenzură.

— Nu-i de natură militară, ci națională. Vreau să dezminț *categoric și formal*, zvonurile rușinoase ce circulă în tot Bucureștii că românii ardeleni de la graniță ar fi condus armata germană prin munți, arătându-i cărările. E un refugiat în carne și oase, sosit abia acum și e în măsură să spună adevărul.

— Vă rog treceți în camera vecină. Este tot ce trebuie pentru scris. Să scrie declarația și să mi-o arate. Vom vedea dacă se poate publica sau nu.

— Cum să nu se poată, domnule secretar? E o datorie națională să fie înlăturate ofensele grave ce se

aduc ardelenilor, și prin ei, cred că neamului întreg. Căci un neam întreg ar fi ticălos dacă în vremuri de război s-ar afla fii din sânul lui cari să conducă pe dușman în țară pe potecile din munți.

— Vă rog, să treceți în camera vecină, eu sunt, cum vedeți, foarte ocupat.

După ce trecură acolo, domnul Năstăsescu îl puse pe preot să șadă la birou și să dicteze el un text de dezmințire. Părintele Scurtu abia scria două-trei cuvinte și trebuia să le șteargă, pentru că funcționarul revenea și dicta mereu alt început.

— Domnule, asta nu mi s-a mai întâmplat! Se vede că sunt iritat la culme. Și indignat! Da, foarte indignat! Nu mi se pot limpezi ideile în cap! Eu care concipiez așa de ușor și de clar!

După vreo zece încercări zadarnice, domnul Năstăsescu se uită la ceas, își luă speriat pălăria:

— Nici cu tramvaiul nu mai ajung la termin! Scri-o dumneata, părinte, ești mai liniștit decât mine. Poți scrie și singur o dezmințire, nu-i așa?

— Așa cred!

— Să pui în ea întreaga indignare a românului ardelean, rușinat și ofensat în ce are el mai scump, în sentimentul său național. Să protestezi cu violență împotriva unor zvonuri cari sunt... împotriva firii. Da, așa să spui: împotriva firii, și să arăți că cine le crede și le răspândește trebuie să fie un român denaturat. Am toată încrederea în dumneata că nu mă vei face de minciună. Și să stăruie să apară încă în numărul din ia-sară a ziarului.

Îi strânse mâna și ieși.

— L-am lăsat pe părinte să-și redacteze liniștit declarația. Eu trebuie să mă grăbesc la birou. Dar vă rog s-o dați încă în numărul de azi.

— Da, da! - răspunse secretarul de redacție continuându-și scrisul, și neridicând capul dintre hârtii.

Părintele Scurtu răsuflă ușurat când rămase singur, în urma intoxicării cu ciorba de burtă, nu putuse mânca aproape nimic cinci zile. Era puțin amețit de cap când părăsise hotelul, iar domnul Năstăsescu îl purtase pe atâtea strade. Se simțea istovit. Se uita la coala de hârtie plină de ștersături. Nu era un singur șir necorectat. Nici începutul nu era bun de nimic. În loc să se concentreze asupra declarației sau a dezmințirii ce voia să dea, gândurile i se risipiră ostenite. Se gândea la Năstăsescu ăsta care-l amețise cu vorbăria lui, se gândea la farmacist. Ce oameni!

Apoi își aminti deodată că asta era a șasea zi în Capitală. Se gândi la prețul camerei de la hotel, și se îngrozi. Adevărat că cu mâncarea n-a cheltuit aproape nimic, nici medicamente nu și-a cumpărat. Totuși nu mai putea rămâne. Deseară trebuia să plece. Trebuia să se grăbească cu dezmințirea, dacă voia să se poată interesa și, despre cvartire. Și trebuia să se informeze, fiind ținta călătoriei lui.

Mototoli foaia de hârtie mâzgălită și o aruncă în coșul de alături, luând alta curată de pe birou. Nu era întâiul text care urma să apară la gazetă. Uneori scrisese articole în ziarul bisericesc pe care-l avea abonat. Discutase în ele probleme serioase. Dar acum nu avea de scris un articol, ci câteva rânduri pentru o dezmințire.

Dar gândurile nu i se concentrau. Rămase cu condeiul în mână multă vreme. Prin geamuri pătrundea în cameră larma străzii. Era o mare arteră de circulație.

Cum stătea înțepenit la birou cu condeiul în mână, trăsări deodată și își încordă urechea. Sunetul unei goarne pătrunse de afară, amestecat cu larma cealaltă. Trebuia să vină de undeva de departe. Abia câteva acorduri. Inima începu să-i bată. Era aceeași chemare pe care o ascultase noapți de-a rândul în locuința lui de la Râmnic. Simți o caldă înduioșare în suflet și ochii i se umeziră. O imagine începu să i se limpezească, apoi alta, și alta. O căldură ce pleca de la inimă i se răspândi în tot

trupul, și de la o vreme cuvintele îi năpădiră tumultuoase în condei. Se trezi scriind cu înfrigurare. Umplea o foaie de hârtie după alta.

Pe la unsprezece intră secretarul de redacție. Abia acum, când să plece la tipografie, își aduse aminte de preot.

— N-ați terminat încă părinte?

Preotul nu-l auzi. Secretarul veni mai aproape și se miră văzând vreo zece foi de hârtie pline de un scris mare, energetic.

— Dar ce scrii dumneata, părinte? Parcă era vorba de o dezmințire, de câteva rânduri.

— Termin numaidecât - vorbi părintele și după trei rânduri puse într-adevăr punct.

— Dar văd că ai scris un articol nu o declarație.

— E tot un fel de declarație. E o mărturisire de credință - spuse preotul cu ochii arzători.

— Nu vom putea da un text atât de lung, îmi pare rău!

Dar vorbind luă prima filă și trecu cu ochii peste ea. Apoi a doua, a treia, și așa până la sfârșit. Cu cât înainta cu cititul cu atât părea mai impresionat de ceea ce citea. Când isprăvi, șezu în fața preotului și-l privi întins.

— E întâiul articol pe care l-ai scris în viață, părinte?

— Nu. Am mai scris la ziare și reviste bisericești.

— Cred că-ți dai seama că aici nu mai este o simplă declarație.

— Nu, e o mărturisire de credință, dar și o dezmințire a zvonurilor.

— Îmi dai voie să-l public în întregime?

— Se-nțelege, pentru aceea l-am și scris.

— Nu știi dacă-ți dai seama, dar sfinția-ta ai fixat punctul de vedere istoric, importanța istorică în lumina căreia trebuie privit și judecat războiul României. E tocmai punctul de vedere al guvernului și al Partidului Liberal. Accentuat acum, și încă de către un intelectual ardelean refugiat, cred că este de cea mai mare

importanță. E o nouă dovadă că guvernul nu a greșit, oricare ar fi situația fronturilor de luptă.

— Oricare ar fi sfârșitul războiului, chiar - zise părintele Scurtu, din sufletul căruia încă nu se scuturase emoția cu care scrisese articolul.

— Da, e o frază lapidară, un adevăr greu spus aici - și secretarul de redacție căută peste file și se opri la un pasagiu, pe care-l citi. Se spunea acolo: «Chiar într-un, caz când România ar ieși înfrântă militărește din actualul război, ea a făcut neasemănat mai mult pentru idealul național, pentru viitorul neamului întreg, decât dacă ar fi rămas nepăsătoare, cu sabia în teacă, lăsând să treacă marele ceas pe lângă ea, fără a-și afirma idealul național. O armată înfrântă se poate reface, o țară cotropită se poate elibera, dar un suflet național înfrânt, nu se mai poate ridica. România a biruit pentru viitorul neamului prin însuși faptul intrării în război. Căci toate generațiile care vor veni vor trăi și vor crește din această hotărâre istorică. Pasivitatea, neutralitatea ei definitivă, ar fi însemnat mormântul viitorului românilor de pretutindeni. Sufletul național ar fi fost crunt rănit în însăși aspirațiile sale vitale. Având asemenea crez și asemenea sentimente cine ne mai poate acuza pe noi românii transilvăneni că am fi condus armata germană pe potecile munților?»

Secretarul de redacție puse fila pe masă și privi însuflețit la preot.

— Iată adevărul! Iată semnificația intrării în război a României, pe care atâtea capete seci de la noi nu-l pricep, și au și început să acuze guvernul pentru că n-a păstrat mai departe neutralitatea. Iscălești articolul, părinte?

— Se-nțelege că-l iscălesc.

— Și-mi dați voie să subliniez pasagiul citat?

— Pentru ce nu?

— Mulțumesc! îl dau încă în numărul de azi. Acum mă grăbesc la tipografie. Te rog să mai treci pe la

redacție.

— Regret, dar eu stau la Râmnicu-Vâlcea. Sunt numai în trecere pe aici.

— Să ne mai trimiți câte ceva prin poștă. Tot cam în linia convingerilor din articolul acesta.

— Bucuros, numai să pot.

Ieși împreună cu secretarul de redacție. În stradă cumpără ziarele de dimineață, și până luă un ceai la o cafenea, căută adrese de locuințe la mica publicitate.

Rămase. Însă descurajat. Cum nu se știa orienta în Capitală, și nu știa pe unde vin străzile cu locuințe libere, înțelese în grabă că adresele din ziar nu-i puteau folosi la nimic. Ce avea să facă? Venise în zadar și cheltuisese atâția bani cu camera de la hotel. Nu se supără însă pe farmacist, nu putea rămâne până acum în oraș. A, dacă n-ar fi fost ciorba aceea!

Cum stătea cu gândurile risipite, nu băgă de seamă când se apropie un bătrânel cu cioc și se așeză la masa lui.

— Permis, părinte?

Trăsări și privi la om.

— Ești preot din Ardeal, nu-i așa?

— Da!

— Și cu ce treburi prin Capitală?

Îi spuse că ar voi să se informeze de-o locuință, dar cum nu cunoștea orașul, nu avea ce face cu adresele din ziar.

— Cauți o cameră sfînția-ta?

— Aș căuta o locuință, sunt cu familia, cu nevasta și trei copii.

— O locuință într-un cartier ieftin, nu-i așa? Sunteți refugiat?

— Da!

— Te rog, dă-mi puțin *Universul*. Eu cunosc toate cartierele Bucureștilor.

Își puse ochelarii, scoase un creion din buzunar și sublinie vreo zece adrese, în vreme ce părintele îi

urmărise fiecare mișcare. Apoi bătrânul îi dădu ziarul.

— Mulțumesc, dar nu mă pot folosi de adrese, dacă nu cunosc străzile.

— Iei o birje și în două ceasuri te duce pe la toate.

— Nu am de cheltuială și pentru trăsură.

— Ei bine, dacă-i așa, vino cu mine.

— Ai fi așa de bun? - întrebă preotul cu fața luminată.

— Am vreme destulă, sunt pensionar.

— Sunteți foarte bun și vă mulțumesc.

— Vom merge și cu tramvaiul, că-i ieften. Nu pe la toate, se-nțelege.

— Nici nu vreau să angajez de-acum o locuință. Vreau numai să văd câteva și să cunosc prețul de chirie, pentru orientarea mea, în caz că ar trebui să părăsim Râmnicul.

— Și pentru ce să-l părăsiți? E un oraș foarte drăguț și ieften.

— Numai când am fi siliți, se-nțelege.

— E vorba doar de evacuarea orașului?

— Nu! Până acum nu, zise părintele Scurtu simțind din nou opreliștea aceea lăuntrică de a comunica știrile rele.

— Și nici nu va fi! Pân-acolo nu vor pătrunde nemții câtă vreme va exista o armată română. După zvonuri nu te poți lua. Lumea și-a cam pierdut capul cu Turtucaia, cu retragerile de-acum din Ardeal. Dar este și un Dumnezeu ai dreptății în cer, nu-i așa, părinte?

— Este și slăvit să-i fie numele!

Umblară vreo două ceasuri. Părintele Scurtu rămase foarte deziluzionat de ceea ce văzu prin cartierele mărginașe pe unde-l purtă însoțitorul. Locuințe rele, sărăcăcioase, igrasioase, unele adevărate cocioabe. Nici nu credea că se mai află în Capitală. Credea că bătrânul l-a dus într-un sat. Dar ce sat! Comuna lui, casele de acolo, era un adevărat oraș pe lângă ce vedea aici. Și o scumpete!

Abia putu vedea două mai bunișoare, ou câte două camere și o bucătărie cât un cuib, în care abia puteai să te învârți. Cum ar putea locui aici cu familia.

— De, după anunțurile din ziare nu te poți lua niciodată - zise bătrânul ostenit, despărțindu-se de Sourtu după ce-l duse la o linie de tramvai.

— Dumneata să-mi dai adresa de la Râmnic și am să te avizez dacă voi putea afla ceva convenabil. Cam știu acum ce cauți sfinția-ta!

Îi dădu adresa și mulțumindu-i de bunăvoință, se despărțiră. La stația pe care i-a spus-o bătrânul cel bun se coborî și apucă înainte.

Nu era lume prea multă pe străzi la ora aceasta.

Cum mergea supărat căci nu-și putea închipui cum ar putea locui într-un astfel de cartier și casă ca acelea pe care le văzuse, auzi deodată, repetate mereu semnale de vardiști, fluierături scurte și ascuțite. În grabă îi văzu chiar pe ei alergând pe o stradă, fluierând mereu și silind oamenii de pe drum să intre în curți, sub boltiturile de la intrări.

— «O alarmă aeriană», își zise el, și se lipi de un zid, uitându-se în văzduh. Dar cât ce treceau în fugă gardiștii, fluierând mereu, ieșeau în mijlocul străzii nu numai trecătorii de mai înainte care intraseră în curți, ci năvălea acolo toată lumea de prin case. O mare de capete răsturnate pe spate cercetând văzduhul umplu numaidecât strada largă.

Se dezlipi și el de zid și privi în văzduhul senin. Dar o vreme nu se văzu și nu se auzi nimic. Pe urmă lumea începu să strige, arătând cu degetul în sus.

— Iată-le! Iată-le! Sunt trei!

— Nu-s decât două!

— Trei sunt, când vă spun! Uită-te mai bine, domnule! Ce, ești chior?

Deodată începură să răsunе bubuiturile exploziilor, undeva înainte.

Nu se mișcă nimeni pe stradă.

— Auzi, domnule, tâlharii! Ziua-n amiaza mare!
— Dar tunurile noastre unde-s?
— Nu le auzi?
— Acolo-s exploziile bombelor!
— Pardon! Voi ști deosebi între bătaia tunului și explozia bombelor.

— Păi da, parcă dumneata ai fi venit de pe front!
— Nu, că moș **t** o!
— Te rog, te rog! Să lăsăm moșii în pace!
— Și bunicile - râse cineva.
— Uite domnule, apar și aeroplanele noastre!
— Sunt nemțești!
— Ce-mi spui dumneata? Parcă nu le cunosc eu?
Uite roata cu tricolorul.

— Parcă la trei mii de metri poate vedea cineva pe roșu-galben și albastru.

— Vede cine n-are orbu' găinii.

Se auziră iar fluierături puternice și strigăte:

— Toată lumea la adăpost! Toată lumea la adăpost.

Gardiștii veneau în goană și strada se goli o clipă, până trecură. Apoi se umplu iar de gură-cască.

O clipă mai sclipi în zare o libelulă de argint, apoi nu se mai zări nimic pe sus. Bătaia tunului se auzi tot mai rar.

— Au plecat!

— Mai sănătoase decât au venit!

— Eu cred că cel puțin unul a fost doborât. N-ați văzut în înălțime nourașul acela de fum chiar în dreptul unui aeroplan?

— N-au doborât nimic, domnule. Ca și alaltăieri. Pentru asta e nevoie de luptă în văzduh, nu de tun! Cu tunul cine le poate nimeri? He-he-he! Câți pot împușca paserea în zbor?

— Ale noastre, ca de obicei, nici nu s-au zărit.

— Dac-ai fost orb dumneata!

Nu se mai auzi niciun fluierat și oamenii intrară cu regret vădit în locuințe. Cei care se opriseră, își văzură

de drum, povestind ca după spectacol.

Părintele Scurtu nu putu descoperi nicăiri nicio urmă de spaimă și-i păru bine, dar se miră mult de lipsa de disciplină și ascultare a cetățenilor, cu atât mai vârtos că nici la o jumătate de kilometru de acolo, la o încrucișare de străzi, cu linii de tramvaie văzu un spectacol îngrozitor. Pe jos, pe pardoseala de piatră, pâlcuri de oameni erau adunate în vreo cinci locuri. În mijloc, unde se uitau, făcând fel de fel de observații, erau cadavre oribil mutilate de schijele bombelor. Un cal de la tramvai zăcea pe coaste cu burta spartă, cu măruntaiele scurse lângă el.

Privitorii se certau să identifice pe cei morți. Cei care rămăseseră cu fața întreagă fură mai ușor recunoscuți. Lângă ei urlau membrii familiilor, erau mai toți locuitori de-aici cari ieșiseră la priveliște. Alții însă nu puteau fi recunoscuți, mutilați cum erau. Și cei care priveau și morții și răniții cari se văitau pe caldarâm erau aproape toți oameni din clasa de jos, muncitori, servitori și servitoare, mici funcționari, după port. La ora asta înaintată a prânzului numai pe ei îi apucase bombardamentul în stradă sau ieșiseră - buluc - dei prin curți și case la priveliște.

Părintele Scurtu se opri și el să vadă, ca și alți trecători. Grupurile se tot îngroșau, până când în piațeta aceea nu se mai putu vedea decât o mare de capete.

Nicio autoritate nu se arată încă. Câțiva gardiști stăteau de straje, și nu lăsau să fie nimeni îndepărtat, nici mort, nici rănit.

Lumea din apropierea răniților se certa și-și arunca invective, fie pentru că se prea înghesuia unul într-altul, fie pentru identificarea morților.

— Cum să fie Mitică, bre? Cum să-l mai recunoști fără cap?

— Îl cunosc de pe picere, că i-a crăcănate. Și de pe ghetete din picere.

— Parcă n-ar mai fi ghetete la fel!

— Ascultă-mă pe mine când îți spun, cela de colo cu falca ruptă e Ionică, aprodul de la tribunal. Îmi dau cuvântul de onoare. Numai alaltăieri, sau cel puțin cu o zi înainte am vorbit cu el. Îmi trebuia o copie de la arhivă. Vai de capul nevesti-sii, a rămas cu cinci copii.

Părintele se retrase îngrozit. Abia putu străbate prin mulțime. Când ajunse din strâmtoare văzu că se apropie oameni cu brancarde. Cât fu în apropierea locului catastrofei văzu vreo cinci inși aplecați asupra răniților, și îi auzi strigând mereu după brancarde. «În sfârșit!» își zise preotul mai ușurat, și își iuți pașii.

Rătăci încă vreun ceas până ajunse la hotel și în prag își aduse aminte că încă nu mâncase nimic. Îl luă cu amețală. Se întoarse și căută în apropiere un restaurant, o bodegă, fie ce-o fi.

Nu departe era o bodegă. Grozav ar fi băut un pahar de bere, dar după răul de care suferise, nu cuteză. Își ceru o drojdie, o bucată de pâine cu brânză. La urmă luă un pahar de vin roșu, știa că vinul roșu face bine.

Se duse apoi la hotel și se întinse pe canapea, închizând ochii. Era epuizat. Părea că se învâрте camera cu el.

Trenul nu-i pleca decât la șase. Mai avea vreme să vadă Capitala. Avusese și dorința aceasta când plecase din Râmnic. Dar acum nu mai avu curajul să iese. Nu numai pentru că se simțea extrem de slăbit, ci pentru greutatea impresiilor din ziua aceasta.

Multă vreme văzu mereu spectacolul îngrozitor din piațeta aceea. Dacă oamenii ar fi ascultat de îndrumările oficialității, poate nu s-ar fi întâmplat nicio nenorocire. Nicio casă din apropiere nu fusese nimerită, numai geamurile curseseră hârburi și pereții erau pătați de răni roșii. Dar, cum a văzut el, era un public nedisciplinat și extrem de curios.

Îi veniră în minte locuințele pe care le cercetase, cartierele prin care trecuse, și i se strânse inima. Nu! Era cu neputință într-un caz de evacuare, să se mute în

Capitală cu familia. Trebuia să se gândească la alt oraș! apoi își aduse aminte de domnul Năstăsescu, de redacție, de articolul lui. Nu era posibil să-și reconstruiască în memorie articolul pe care-l scrisese, afară de pasagiul citit și subliniat de secretarul de redacție. Da, era crezul lui, îl simțea și acum. Poate tot nu venise zadarnic în București, își zise el. A spus adevărul, un adevăr – de altfel – pe care era firesc să-l simtă fiecare român, își zicea el. Secretarul parcă i-a promis să-l publice în numărul de azi. Câte ceasuri erau? *Viitorul*, i se spusese la redacție, apărea pe la patru.

Se uită la ceas. Erau patru jumătate. Coborî în stradă și nu peste mult timp apăru de după colț un băiat cu ziare. Cumpără gazeta! și urcă din nou în cameră.

Cercetă la repezeală cele patru pagini, citi titlurile din fruntea coloanelor, ultimele informațiuni, comunicatul Marelui Cartier General. Se rezista cu tărie în munți, se spunea acolo. Dar articolul nu-l văzu nicăiri. Puse deziluzionat ziarul pe masă, și atunci ochii i se opriră asupra titlului articolului prim: *Un ardelean despre importanța istorică a războiului României. Și ca subtitlu: Unanimitatea credinței și simțirii românești.*

Spre marea lui mirare văzu tipărit numele lui la sfârșitul articolului. El nu-i dăduse niciun titlu, el scrisese numai filă după filă.

Așadar l-au publicat și încă în loc de frunte! Cine să-l caute aici? Luă gazeta și își citi, într-o răsuflare, articolul.

«Da – își zise el – e o mărturisire de credință.» – Dar nu era numai a lui, era a neamului întreg, îi spunea un glas lăuntric. Îi plăcu cum se încadră dezmințirea zvonurilor în articol. Era desigur mai bine așa cum o făcuse el, decât cum îl îndemna domnul Năstăsescu să redacteze declarația.

Se simți mulțumit și începu să-și facă bagajul. Mai bine să meargă ia gară mai devreme. Va fi îmbulzeală mare ca și la venire. Să-și afle din bună vreme loc.

La gară fu oprit să iasă pe peron. Era încă prea devreme. Trenul nu trăgea aici decât peste o jumătate de ceas.

Şezu în sala de aşteptare şi se gândea unde să-şi mute familia în caz de evacuare. Nu cunoştea niciun oraş din ţară. Era hotărât că undeva mai în interiorul ţării trebuia să-şi ducă soţia şi copiii. Va întreba pe domnul Oprescu, acesta trebuia să ştie şi să-i dea un sfat bun. Îl cunoscuse ca pe-un om cu judecata foarte solidă, un om serios, şi chiar grav.

Copleşit încă de impresiile zilei simţi deodată că-i puse cineva mâna pe umăr. Întorcând capul văzu pe domnul Năstăsescu.

— Provincialul e tot provincial! Ai venit la gară cu o zi înainte de plecarea trenului. M-ai făcut să vin pe năduful ăsta până aici, părinte.

— Dar ce este? - se miră preotul.

— Te-am căutat la hotel şi mi s-a spus că ai şi plecat la gară. Cum, ce este? N-ai văzut *Viitorul*?

— Ba da, l-am cumpărat.

— N-a apărut în el nicio declaraţie. N-ai scris-o, sau n-au publicat-o ei? La asta ne putem, de altfel, aştepta, pentru că nu le convine să iasă nevinovaţi ardelenii din retragerea asta. În asemenea caz cade răspunderea întreagă pe comandamentul suprem al armatei! N-ai scris declaraţia? N-ai putut-o pune pe hârtie? Ce păcat că eram eu grăbit. Făceam o dezminţire să o pună în părete!

Cum, la întrebările lui repezite nu-i dădea răgaz să răspundă, părintele Scurtu îl asculta în tăcere.

— Am scris şi a apărut, zise liniştit preotul. Omul care şezuse pe bancă lângă el sări în picioare.

— Nu mă prosti! Unde a apărut? Am cercetat cu lupa fiecare coloană. Niciun rând nicăiri!

Şi el scoase din buzunar ziarul, îl despături.

— Poftim! Arată-mi sfinţia-ta unde scrie? Să am încai dovada că am orbit de tot. Rău văd eu de multă vreme, e

adevărat. De când îmi tot toacă șeful să-mi cumpăr o pereche de ochelari.

Preotul arată la titlul de pe două coloane al primului articol, și sub el, numele lui.

— Aici? Ca prim-articol? Asta-i declarație, după sfinția-ta? Dar e adevărat! E numele dumitale aici. Numai la coloanele acestea dintâi nu m-am uitat. Cine să se aștepte să-l publice aici? Dar, să-mi dai voie, sfinția-ta, aici e un articol pe aproape două coloane, nu e o declarație.

— Se cuprinde și declarația și dezmințirea. Te rog să-l citești întâi.

Funcționarul de la percepție șezu pe bancă lângă preot și începu a citi. De la o vreme preotul începu să-l observe cu coada ochiului. Citea sau ce făcea? Putea citi, de când a început, trei articole ca acesta de lungi. Văzu însă că citește încă, cu fruntea încruntată, plină de crețe, cari coborau și se înălțau, după cum se mira din ochi. Părintele își aduse aminte că mai văzuse și la alții asemenea meteahnă când citeau.

În sfârșit vecinul puse ziarul pe masă.

— Dragă părinte - zise el cu ochii umezi.

— Ai făcut mai mult decât să dai o dezmințire. Parcă ai scris din sufletul meu. E mărturisirea credinței și a convingerii mele celei mai intime. Te felicit. Ești și gazetar dumneata?

— Așa, de ocazie.

— O să cumpăr o sută de numere din *Viitorul*, și când voi mai auzi acuzele scandaloase, o să le astup gura. E un articol tare și-i scris cu căldură. Cu căldura sufletului de ardelean. O să atrag atențiunea și altor ardeleni asupra lui, căci mulți nu-l vor citi. Pe-aici nimeni nu citește articolele prime.

— Eu cred că nu numai dumneata și eu judecăm la fel, ci toți românii. Cred că articolul meu oglindește convingerea tuturor.

— A, bine-ar fi să fie așa! Dar nu este! Sfinția-ta nu

cunoști pe oamenii de-aici și lupta între partide. Toți nemțofilii, toți cari au militat pentru neutralitatea României jubilează azi.

— Cum să jubileze când armatele se retrag din Transilvania?

— Jubilează, dragă părinte. Văd într-asta adevărarea părerii lor că România nu trebuia să intre în război. De câte ori se dă alarma pentru aeroplane, nemțofilii înjură și blestemă guvernul. A, sfinția-ta nu-i cunoști! E multă patimă aici, în luptele politice. Eu și sfinția-ta vedem departe, vedem în istorie, cum s-ar zice. România trebuia să scoată sabia, orice s-ar întâmpla, cum scrii sfinția-ta. Dar alții! Opoziția! N-aș vrea să fiu acum în pielea guvernului! Ba, ca român și ardelean, aș vrea» nu mi-ar păsa de ce țipă opoziția.

Un ceferist deschise ușa sălii de așteptare și anunță plecarea trenului pe linia Piatra-Olt. Părintele Scurtu sări grăbit, strânse mâna funcționarului, și alergă la garnitură. În sala de așteptare nu mai erau decât călători, proaspăt sosiți. Când trăsese trenul la peron? Cum trecuse timpul așa de repede?

Preotul își puse într-o clipă toate aceste întrebări trecând de la un vagon la altul.

Toate erau supraîncărcate!

Se îmbulzea multă lume la vagoane. Adevărat că din sala de așteptare ieșiseră de mult, dar așteptaseră pe peron, până cu o minută înainte, sosirea garniturii. Când ea opri pe linie vagoanele erau pline stup. Fuseseră ocupate cu ceasuri înainte, la locul de staționare a garniturii.

Lumea se îmbulzea la intrarea vagoanelor; oamenii se certau, înjurau. În câteva locuri se încăierară.

Părintele se uita speriat și nu știa unde să-și încerce norocul. Era convins că toată lumea de jos avea să rămână în gară. Dar oamenii dădeau din coate, se strâmtorau până lângă vagoane.

— Fă loc domnule! Faceți loc, domnilor!

— Nu vedeți? Nu mai este!
— Trebuie să fie! Feriți din ușă!
— Unde să ne ferim? Uitați-vă și dumneavoastră ce-i aici.

— Am plătit și eu ca și dumneata! Fă loc!
— Poftim! Dacă poți, urcă-te.
— Asta tot e o porcărie! Umpleți vagoanele până nu vin în gară. Personalul ăsta de tren ar trebui dat afară din slujbă.

— Nu-i nicio regulă, domnilor, nici acum în război! Cu o astfel de organizare ne ducem de copcă.

— Stai, domnule, că-mi strivești piciorul! Ești orb ori ce?

— Strângeți-vă puțin să se poată deschide ușa.

— Nu se poate, și înțelege o dată, măi române! Nu vezi că bagajele sunt până deasupra fereștii?

Trecând de la un vagon la altul părintele Scurtu auzi tot felul de înjurături și invective. Vreo câțiva, vrând să intre pe ferestrele deschise, rămaseră cumpăniți în ele. Unii căzură. Lumea dinlăuntru râdea. Într-un vagon, către coada trenului, mai era o singură treaptă de la scară liberă. Preotul se înfipsese acolo, ținându-se cu mâinile de marginea de fier, să nu-l dea jos cei de pe treptele următoare. Cu chiu, cu vai, pătrunse până la intrarea coridorului.

Nu ar fi crezut niciodată că mulțimea de jos va reuși să se cațere în tren. Coperișele vagoanelor fură ticsite, în douăzeci de minute larma, certele, sudălmile încetară. Toată lumea pătrunsese undeva, cum putuse.

În strâmtoarea grozavă dinlăuntru începură glumele. Părea că o ușurare mare îi cuprinsese pe toți. Nu peste mult trenul porni.

Era năduf încă, dar cu cât trecea vremea și trenul își sporea viteza, se răcorea tot mai bine. Din alte gări năvăli altă lume și reîncepură scenele din gara Bucureștilor.

Încăpu și asta, spre marea mirare a preotului. Îi veni

în minte zicala străveche:

«Doamne, nu da românului cât poate răbda!»

XXXII

Avocatul Oprescu aştepta ca pe spini întoarcerea părintelui Scurtu. După plecarea lui la Bucureşti se înmulţiseră zvonurile despre evacuarea oraşului. Pe zvonuri nu dădea prea mult avocatul. Era însă prieten bun cu prefectul şi întrebându-l acesta îi mărturisi că se fac într-adevăr pregătiri de evacuare, se iau măsuri, dar deocamdată nimic nu se mişcă din loc până nu vine ordinul de la guvern. Ar putea să vină în oricare zi, după cum s-ar putea şi să nu vină, în caz că poate fi oprită înaintarea germană. Măsuri se iau, însă nu pot fi divulgate, pentru a nu nelinişti şi mai mult populaţia.

Atâta-i fu destul avocatului pentru a înţelege că şi el trebuia să-şi facă pregătirile. Avea multe socoteli de încheiat, de pus la punct, în întreprinderea lui, pentru a avea o situaţie clară în caz de evacuare. Cine ştie dacă va putea duce dosarele întreprinderii, sau dacă nu ar fi primejdie să se piardă vreunul din ele în cursul mutării. Era un om calculat, prevăzător. Avea nevoie de ajutorul preotului.

Părintele Scurtu îşi ceru scuze pentru întârziere. N-a avut intenţia să rămână aşa mult în Capitală, dar în urma unei intoxicaţii, a fost nevoit. Avocatul citise cu surprindere articolul preotului apărut în *Viitorul* – era şi el membru cu vază în Partidul Liberal.

— Ce idee şi pe farmacist să te trateze cu ciorbă de burtă dimineaţa! Dar, părinte Scurtu n-am ştiut că eşti şi ziarist.

— Aţi citit articolul din *Viitorul*?

— L-a citit toată lumea aici. Refugiaţii au rămas cu toţii încântaţi. Ai spus un mare adevăr, părinte, şi ţi-m să te felicit.

— Mulţumesc! El îi povesti cum a ajuns să scrie articolul.

— Cred că zvonurile acelea absurde vor înceta, zise

avocatul. Apoi îi arată ce lucrări urgente aveau de făcut.

— Te-aş ruga să vii şi după-amiezile la birou. E mult de lucru. O să-ţi dau un supliment de salar.

— Vin cu plăcere şi fără adaus de remuneraţie, domnule Oprescu. Chestia evacuării e serioasă, nu-i aşa?

— Mi se pare că da. Am vorbit cu prefectul. Ordin n-a sosit până acuma.

— Şi, în caz de evacuare, unde credeţi că vă stabiliţi? în Capitală?

— La Bucureşti, în niciun caz. Am, după soţie, rudenii apropiate în Moldova. Cred că vom merge în Moldova. Şi sfinţia-ta?

— Încă nu ştiu. Am crezut să ne mutăm în Bucureşti, dar am văzut că-i cu neputinţă.

— Poate tot în Moldova! De altfel eu cred că cu privire la refugiaţii ardeleni guvernul va lua măsuri speciale.

— V-a spus prefectul?

— Nu, dar socot că e firesc. Nu vă poate lăsa în mina duşmanului de care aţi fugit.

Presupunerea aceasta îl mai linişti pe Scurtu. Rămaseră foarte îngrijoraţi şi el şi Nastasia de problema mutării.

Începu să lucreze în birou şi după-amiaza. Adaosul de remuneraţie îi era bine venit. Cheltuisese bani buni cu hotelul, cu drumul.

Într-o seară, cam la o săptămână după întoarcerea lui Scurtu din Capitală, Nastasia îl întâmpină foarte deprimată.

— Ştii cine a murit?

— De-ai noştri, dintre refugiaţi?

— Da!

— N-am idee. N-am ştiut bolnav pe nimeni.

— Preuteasa părintelui Crişan.

— Nu mai spune!

— A fost bolnavă de când a venit. Era însărcinată într-a opta lună, şi drumul pe jos, peste munţi, a pus-o la

pat cât ce a sosit. N-a mai văzut zi bună. Doctorul Preda se temuse de la început de-o nenorocire. A lepădat copilul, mort, și a murit și ea. Ce catastrofă! Părintele mai are cu el trei copii, ca și noi.

— Doctorul nu i-a putut ajuta cu nimic?

— A făcut tot ce a putut s-o salveze. A dus-o la spital. Zadarnice au fost toate încercările.

— Tu ai știut că-i bolnavă și nu mi-ai spus nimica - se întristă părintele.

— Păi, cum să-ți fi spus? Era ceva ce se ține de noi, femeile.

— Și când a murit?

— Înainte cu trei ceasuri.

— Mare nenorocire! Se-nțelege că fuga aceea prin munți a dat-o gata. Mă mir că au cutezat să plece de-acasă.

Parcă omul se mai gândește la ceva în astfel de împrejurări.

Cunoșteau amândoi bine familia preotului Crișan. Fusese cam bolnăvicioasă și mai înainte preuteasa, dar după cura aceea de la Techirghiol, înainte cu doi ani, se mai înzdrăvenise. Vorbiră acum despre ei, și despre greutățile ce-l așteptau pe părintele Crișan, cu trei copii mici.

— Uneori nu mai înțelegi nimic din rânduielile lui Dumnezeu - oftă Nastasia.

— Unde mai poate fi vorba aici de providența divină?

— Să nu cârtim, draga mea! Adevărul e că doi nu înțelegem niciodată planurile Domnului cu noi oamenii. Dacă ne-am întreba cum se poate întâmpla ca România, care a intrat în război pentru biruința unei dreptăți, să fie nevoită să-și retragă oștirile din Transilvania, și poate și mai departe, ce am putea răspunde? Dacă am face o comparație între exaltarea fericită cu care am așteptat doi ani venirea României, și între greutățile noastre de-acum, nu am descoperi că-i o depărtare ca între cer și

pământ? Tu ai crezut vreodată că vom suferi atâta pentru România mare? În economia divină este un element la care noi oamenii nu ne gândim bucuros.

— A, Doamne, iar începi cu filosofările tale!

— Nu-s filosofări. E realitatea însăși pe care o pipăim. E suferința și jertfa. Se pare că acesta este prstul marilor biruințe, nu exaltarea fericită. Într-un loc, la Isaia, zice Duhul Sfânt: «Așa sunt de departe sfaturile mele de sfaturile voastre, ca cerul de pământ.»

— Dar biata Maria nu s-a revoltat niciodată împotriva providenței. A primit toate cu capul plecat. Și totuși ea...

Nastasia începu să plângă încet.

— Să ne întărim, să cerem lui Dumnezeu să ne întărească în toate încercările. Altceva mai bun de făcut nu avem. Să ne purtăm sarcinile cu răbdare, draga mea. O să-i ajute Dumnezeu și lui Crișan. Vezi bine, nu-i o moarte de toate zilele. Să rămâi pe drumuri cu trei copii mici, nu-i un lucru ușor. Îi vom ajuta cât vom putea cu toții.

La înmormântare, a treia zi, veniră toți refugiații cari mai rămăseseră în oraș. Țărani și intelectuali. Slujba o făcură șapte preoți ardeleni, de toate vrâstele. Pontifică un protopop de pe Valea Oltului, un bătrân voinic cu o mare barbă albă, care-și șterse mereu lacrimile în decursul prohodului. Cântă un cor improvizat dintre învățătorii refugiați.

Participă și public din oraș. Fața părintelui Crișan încremenise într-o mirare plină de spaimă. Nu-și mai lua ochii de la moartă. Nu vărsă nicio lacrimă. Fața lui părea de lemn vechi când o întorcea uneori spre preoții cari slujeau.

Predica o spuse un preot tânăr. Vorbi despre întâia jertfă ce li se cerea ardelenilor refugiați pentru România mare. Când luă «iertăciunile» – pentru cea ce se stinsese departe de satul ei, când în numele ei mângâie copiii și pe soț, toată mulțimea refugiaților izbucni în plâns.

Era acolo și doctorul Preda, cu soția și cu fata. Laura purta semnul Crucii Roșii. Era foarte palidă. Slăbise mult de când lucra în spital. Avea foarte mult de lucru, răniții soseau mereu. Mai trebui instalat un spital într-o școală primară. Dintre doamnele cari lucraseră la început în cadrele Crucii Roșii, unele nu mai avură vreme să vină la spitale. Se spunea că nu lipsa de timp e de vină, ci unele ambiții între ele – care să fie mai mare. la cutare spital! i

Laura lucra de-o vreme la două spitale. Logodnicul ei era aproape vindecat. Era vorba ca peste câteva zile să se înapoieze la cadre.

Dar a doua zi după înmormântarea preutesei Maria Crișan, veni ordinul de evacuare. Era stabilită o ordine. Întâi aveau să fie evacuați răniții, cu spitale cu tot, adică cu tot ce era în clădirile utilizate de spitale. Nu era voie să lase aici un singur pat, un singur cearșaf sau perină. Surorile de caritate, doctorii cu familiile lor, aveau să plece cu spitalele. Apoi urma, după ordin, evacuarea autorităților, a refugiaților, a tineretului de la șasesprezece ani în sus.

Doctorul Preda veni îngrijorat la părintele Scurtu. Ce aveau să facă? De ei era ușor: porneau cu spitalul, aveau ocrotirea țării. Dar ai preotului ce vor face?

— Spitalele unde vor fi evacuate? – întreabă preotul neliniștit.

— În Moldova.

— Îi duce pe răniți pân-acolo? Dar unii vor muri în drum?

— Tot ce e posibil. Aici, însă, nu-i putem lăsa. Vreme de evacuare este. Când nu va mai fi, mă tem și eu că dintr-alte localități nu-i vor mai putea duce pe toți.

— Cred că, după legile războiului, inamicul e obligat să îngrijească de răniții greu, cari nu pot fi transportați.

— Așa ar fi, dar lumea se teme. Se spune că și nemții ar avea foarte mulți răniți, și că nu se vor mai îngriji și de ai noștri.

— Mergi cu toată familia; se-nțelege?

— Da. Plecăm poimâine. Noroc că Vestemean e încă tot în spital. Va veni și el cu noi.

— Săraca Laura! Baremi mângâierea asta o are. Tare a mai slăbit în ultima vreme.

— Da! N-am ce-i face. Lucrează mult. Însă nu numai excesul de zăl o usucă. Mai este ceva.

— Ce?

— O neînțelegere gravă între ea și logodnic.

— Se poate? Neînțelegere între ei?

— Iată, se poate. El stăruie să plece numaidecât la regiment. Ea spune să rămână în spital, fiindcă nu-i deplin vindecăt. Laura are dreptate. Tânărul încă nu-i vindecăt. A fost o rană primejdioasă, deși nu i-a atins niciun organ nobil. Dar a făcut o infecție, și rănilor acestea se vindecă totdeauna greu.

— În cazul acesta, pentru ce sunteți doctori la spital? Nu-i dați voie, și pace bună.

— Dacă ai avea cu cine vorbi! Dar de când a început retragerea tânărul a devenit extrem de sensibil. Se acuză că rămâne de-ajaba în spital, declară de zece ori pe zi că nu mai are nimic. Febra i-a crescut din nou. Îi arăt termometrul și el se mânie și spune că-i numai din cauza iritării. Cât ce va ajunge la unitatea sa, se va liniști. Unitatea lui! El nici nu știe că regimentul lui a fost decimat în luptele de retragere și că, deocamdată, nu mai are unitate.

— Dacă-i așa cred că e bine că l-a aflat evacuarea la spital. N-are ce face, va pleca cu spitalul.

— Dar chiar gândul acesta îi este nesuferit. Spune că din Moldova nu va mai ajunge niciodată la regimentul lui. Și toți cunoscuții și prietenii lui erau aici. Se-nțelege el nu știe că din regimentul lui n-au mai rămas decât șase ofițeri pe front. Vreo zece sunt în spitalul militar, ceilalți au căzut.

— Va trebui totuși să se supună să plece cu spitalul. În sfârșit împotriva ordinelor în armată nu se poate face

nimic.

— A avut discuții vehemente cu Laura. A acuzat-o că vrea să-l țină lângă ea. Nici nu știam că-i o fire așa de vehementă. Într-un rând și-a scos inelul din deget să i-l înapoieze. Biata Laura! Scenele acestea au uscat-o mai rău ca lucrul cel mult. Se plânge că n-o mai iubește. În sfârșit eu cred că nu-i decât o suprasensibilitate în urma bolii lui. Nu-i sănătos nici acum.

— Cum să n-o iubească! Nu l-am văzut eu când i-am vorbit despre ea? O iubește din tot sufletul.

— Ar fi bine să-i vorbești Laurei, înainte de a pleca noi. Are nevoie de o încurajare.

— Vorbesc, dacă vrei chiar acum. Cum se poate îndoi de iubirea lui? După mine Vestemean e torturat de un singur gând: se simte laș pentru că rămâne încă în spital. După cât îl cunosc eu e un tânăr înzestrat cu mari virtuți.

— La tot cazul... Hm! - făcu doctorul Preda, dar se opri. Ar fi voit să spună: «La tot cazul era mai bine dacă Laura nu era logodită, și mai ales dacă nu se îndrăgostea de omul acesta. Cine știe cât va mai avea de suferit din cauza lui.» - Ținu însă să nu lase fraza neisprăvită, să gândească preotul cine știe ce.

— La tot cazul e un om foarte încăpățânat - adaose el.

— A rămânea constant într-o hotărâre nu înseamnă să fii numaidecât încăpățânat. Poate fi, foarte bine, și o tărie de caracter. Vestemean n-a fugit din captivitate de florile mărului. Era hotărât să lupte în armata română pentru dezrobirea Ardealului. Statornicia în hotărâre arată că n-a fost o însuflețire tinerească trecătoare, ci una serioasă și bărbătească.

— Spune-i, dacă vrei, tărie de caracter. Oricum i s-ar zice, în vremuri de primejdie ca cele de azi, poate să-i fie fatală.

— Nu-nțeleg!

— Doamne sfinte! Ce-i azi mai ușor decât să cazi pe

câmpul de luptă! Ori să rămâi invalid pentru toată viața. Iată de ce mă tem eu. Pentru Laura ar fi o catastrofă.

Preotul tăcu un răstimp.

— Nu știu - zise el.

— Nu pot spune că cunosc prea bine pe domnișoara Laura. Sufletul femeii păstrează totdeauna taine, laturi neașteptate, pe care un tprbat nu le poate găsi. Dar mai ales la vrâsta și în situația domnișoarei Laura! Sufletul unei fete îndrăgostite e încă numai sufletul în formație al femeii. Totuși, pe cât o cunosc, ea nu s-ar pune în calea lui Ionică de a-și îndeplini datoria, deși știe că ar fi în primejdie. Ea vrea să nu-l lase să plece numai pentru că nu-l crede vindecăt deplin. Iar el n-o înțelege. Cred că, în definitiv, acesta este substratul enervărilor dintre ei și al neînțelegerilor.

— Nu-i ușor să presupui că o fată care-și vede logodnicul scăpat o dată din gura morții, să-l trimită iar acolo, chiar sănătos fiind. Mi se pare, dragul meu, că tu începi iar a te exalta. Ți-am citit articolul din *Viitorul*. Cu o astfel de mentalitate e logic să vezi un erou în oricare român. Numai cât realitatea e alta. Iar Laura nu e decât o biată fată.

— Nu ți-a plăcut articolul meu?

— Ai făcut bine că ai respins de la noi cu indignare acuzele stupide ce ni se aduceau. Dar chiar aceste acuze nu congruează cu mistica articolului. Cred anume că numai un misticism religios sau național te-a putut determina să afirmi că România trebuia să intre în războiul acesta chiar dacă ar fi știut înainte că merge la dezastru. Dacă ar crede și ar simți toți ca tine, nimeni nu s-ar fi gândit să ne acuze că am fost călăuzele nemților prin munți.

— Așadar nu ți-a plăcut?

— E frumos scris, dar exagerezi. Exagerezi cum ai mai făcut odată, și cum făcea vecinic bietul director Giurca. Te mai gândești câteodată la el? Eu, de multe ori. Deși uneori mi se pare că el nu va fi putut suporta

retragerea armatelor române din Ardeal, înfrângerea.

— Mergem pe două linii opuse doctore, plecăm din două concepții de viață opuse. Eu cred dimpotrivă că așa-numitele «suflete exaltate» cum îți place să le numești, sunt mai rezistente în nenorociri decât cele prea realiste. Sunt mai maleabile, se adaptează mai ușor împrejurărilor, simt mai adânc și nenorocirile ca și bucuriile. Dar această rezonanță mai puternică nu înfrânge pe om, ci-l face să vibreze mai adânc, mai încordat, și aceasta, în definitiv, e o forță vitală. Numai când e vorba de ceea ce numim «însuflețire de paie», cine «se exaltă» pentru moment, e înfrânt repede. Și nenorocirea poate fi un stimulent de rezistență și de viață.

— Ei, și unde vrei să ajungi cu asemenea teorii savante?

— La domnișoara Laura. Pentru dânsa cred că nu aveți de ce vă teme. Ea va fi capabilă să înfrunte și să suporte orice durere. E un fel de «exaltată» dacă vrei. După mine e o fată care are o credință și o convingere, un fond mistic, dacă vrei, care va ajuta-o să biruie orice nenorocire. Tu nici nu știi câte slujbe mi-a dat acasă pentru paza lui Ionică. Și nu știi că tot ce a făcut în spitalul din sat, pentru el a făcut în primul rând. E o fată care crede în ajutorul lui Dumnezeu. Și până acum, viața, realitatea, i-a confirmat credința.

— Dar când s-ar întâmpla... când realitatea nu i-ar mai verifica credința?

— Nici în asemenea caz, nenorocit seriștelege, Laura nu va putea fi înfrântă definitiv.

— Dragă părinte îmi face bine să te ascult. Sunt foarte îngrijorat pentru ea. Ce vrei, e singurul nostru copil! Nu mai mă gândesc la tot ce am lăsat acasă, la situația noastră de azi. Toată ziua mă frământă numai Laura. A slăbit mult, și e foarte sensibilă. Mă mir totuși că mamă-sa nu-i nici pe jumătate neliniștită cum sunt eu.

— Eu nu mă mir. Ca femeie o înțelege instinctiv mai

bine decât tine.

— Uite ce este, părinte Scurtu. Ai primi să fii mijlocitor între ei doi înainte de evacuare?

— Mijlocitor?

— Da, de două zile nu se mai văd, nu-și mai vorbesc.

— Se poate? Au ajuns neînțelegerile așa departe?

— Ar fi bine să plece de-aici împăcați. Cine știe ce-i mai așteaptă, ce ne mai așteaptă! Tot mai mult îmi vine să cred în visurile tale simbolice: «A început românește și continuă ungurește»; «forța biruie dreptul». Văd mereu pe se fița de la gară, ca o statuie uriașă cum mi-ai descris-o tu. Cu pieptul bărbătesc, fără sâni. Și cum se-ntoarce înaintea idealistului din tine și-i arată spatele. De-acum cred că nu mai e nevoie de niciun tâlc. A devenit realitate! Evacuarea...

— Da, din nenorocire, e realitatea. Cel puțin pentru moment.

— Cum, pentru moment?

— Războiul încă nu e terminat. Abia a început. Visurile eu mi le explic pentru prezent.

— Mai crezi că România va putea rezista?

— Nu-i imposibil. Și, apoi, războiul mondial nu va fi decis în România, după părerea mea. Ea a făcut ceea ce trebuia să facă, și aceasta va trage greu în cumpăna istoriei.

— Vasăzică rămâi la principiile din articolul tău?

— Cred că nu sunt principii, teorii. E ceva mai mult. E adevărul.

După un răstimp de tăcere, doctorul zise:

— Știi că nu-i imposibil ce mi-ai spus mai înainte despre bietul nostru director Giurca? Poate mai trăiește încă, însuflețit de aceeași credință ca și tine. Hm! Mi-e frică să nu mă convertesc și eu până la urmă la... mistici sm.

— Cum așa?

— Mă uit și la tine; un pribeag cu nevasta, cu trei copii, nu știi unde-ți vei pleca capuli mâne cu toată

familia, și nu văd nicio teamă de necunoscut. Eu am o singură fată și mă frământ toată ziua. Poate-i adevărat că tot voi, exaltații sunteți mai tari.

— A, îngrijorat sunt și eu, nici vorbă! Cum n-aș fi! Nici nu știu unde ne vor duce.

— Se vorbește că vă evacuează și pe voi tot în Moldova.

— Cu trenul?

— Se-nțelege. Altfel cum?

— Ai auzit vorbindu-se de Moldova?

— Da! Poate ajungem iar în aceeași localitate.

— Ar fi foarte bine, de-ar da Dumnezeu. Dar acum sunt gata să văd pe domnișoara Laura și pe Ionică. Pentru mâne am de făcut o ladă în care să ne pachetăm. Am mai adunat câte ceva, și nu avem niciun cufăr. Iar de cumpărat, n-avem cu ce.

— Pot să-ți dau eu vreo sută-două de lei.

— Mulțumesc. Deocamdată trebuie să ne ajungem cu ce avem. Am avut mare noroc cu avocatul Oprescu. Poate ajung într-o localitate cu el, căci nici el nu rămâne aici. Dar n-am să-ți uit bunăvoința, și la caz de nevoie o să te rog de-un împrumut.

Porniră amândoi. La o încrucișare de străzi se despărțiră. Părintele Scurtu luă drumul spitalului la care lucra Laura și în care era încă și tânărul avocat.

— Am auzit că plecați poimâine, domnișoară Laura - începu preotul după un schimb de cuvinte, în legătură cu numărul și starea sanitară a răniților din spital.

— Da, părinte. Plecăm iar. Tot mai departe, tot mai departe.

— E tot România oriunde ne vor duce.

— Adevărat. Știi părinte Scurtu ce senzație a făcut articolul dumitale?

— Ți-a plăcut?

— A plăcut la toată lumea, dar cred că lui Ionică mai mult decât la toți. Numai cât... el s-a enervat și mai tare după ce l-a citit. Spunea că azi e necesar ca toată lumea

românească trebuie să fie eroică, să fie gata să aducă orice jertfă, când dușmanul a început să cotopească țara.

— Și dumneata nu crezi, nu simți la fel?

— Se-nțelege că simt. Numai cât el trage din această necesitate concluzii extreme pentru el.

— Ce concluzii?

— Că trebuie să se întoarcă numaidecât la regiment, că trebuie să plece imediat iarăși pe front. Niciunul dintre răniți nu e preocupat de gândul acesta în așa măsură ca Ionică, nici chiar cei mai vechi răniți, cari au fost într-o cameră cu el. În general, părinte, oamenii aceștia, toți răniții, sunt niște soldați admirabili. Suferă în tăcere, au o putere de răbdare îngrozitoare, nu se plâng de nimic, dar atâta înțelege fiecare că până nu-s complet vindecați nu se pot întoarce pe front. Cei mai mulți doresc asta, o spun cu o seriozitate care-ți îngheață inima. Totuși au răbdare, până se vor vindeca. Ei bine, Ionică e de nerecunoscut. Nu mai poți vorbi cu el. Nu vrea să fie evacuat cu spitalul. Ține să plece numaidecât la unitatea lui.

— Și... are impresia că-l reții dumneata, nu este așa?

— E sigur de asta, și mi-o aruncă în obraz. Spune că-s egoistă. Că-s o mare egoistă! auzi dumneata! E de nerecunoscut.

— În locul dumitale, eu nu m-aș împotrivi.

Fata îl privi mirată.

— Dar rana nu-i este încă închisă la piept. Nu ți-a spus tata? De când cu veștile de retragere e mereu agitat, mereu cu febră, și rana nu se închide. Adevărul e că în stadiul de acum nu mai este primejdioasă. Dar o pansăm încă. E o absurditate să părăsească spitalul.

— Totuși socot necesar să nu vă opuneți. I-a intrat în cap că-l rețineți anume de la datorie, că voiți să faceți din el un laș, și asta nu v-o poate ierta. Pentru că nu o poate suferi. Vestemean e un tânăr brav, domnișoară.

— Ai vorbit sfinția-ta cu el? - întrebă fata cu o voce

înceată.

— Ți-a spus el?

— Nu am vorbit încă, dar sunt sigur. Alt motiv nu poate fi pentru a nu vă mai înțelege.

— Doamne, dar cine ar voi să facă din Ionică un laș? Să-l oprească de la datoria lui? Nu: părinte dragă, nici eu, nici tata, nici mama.

— Sunt convins că e așa. Impresia lui însă este aceasta, cred că nu mă înșel. De aceea lăsați-l să facă ce vrea, numai așa se va elibera de minciuna în care trăiește.

— Dar cum să plece cu rana pansată? Nu i-ar da voie nici directorul spitalului.

— Treaba lui. Dumneavoastră nu vă mai opuneți. Trebuie ținut seama de sensibilitatea lui care, desigur, e încă bolnăvicioasă. Începe să vadă în dumneata un dușman, nu-i așa?

— V-a spus? Ai vorbit totuși cu e-l?

— Nu, dar mă pun pe mine în situația lui. Cred că și eu aș judeca întocmai ca el.

Fata îl privi cu mare uimire.

— E adevărat! Începe să mă privească cu dușmănie. Într-o zi și-a scos inelul din deget și l-a aruncat în mijlocul camerei.

— Ascultați-mă pe mine, domnișoară Laura, noi bărbații ne înțelegem mai bine unii pe alții. Mai ales când și semănăm la structura sufletească. Ai spus că niciunul nu s-a însuflețit de articolul meu ca Ionică. Asta înseamnă că spiritual seamănă cu mine. Și iată un argument convingător, cred, pe care încă nu l-am spus nimănui, nici Nastasiei.

Fata ridică capul și-l privi cu ochii adânci.

— Dumneata m-ai onorat odată cu o asemenea confidență. Știi când mi-ai vorbit în comuna X de carta aceea poștală ținută tănuită și despre visul dumitale.

— Da, aveam încredere în dumneata.

— Ei bine, domnișoară Laura, iată ce am să-ți spun

în mare taină: de când s-a dat ordinul de evacuare știi ce mă frământă mereu? Să intru și eu în armată, să-mi las soția, să-mi las copiii în grija altora, poate chiar a doctorului și eu să intru în armată. Nu ca preot, ca simplu soldat. Și gândul acesta, deși știu că-i absurd, mă chinuiește în așa măsură încât nici nu mă pot gândi să-i ajut Nastasiei ia pregătirile de plecare. Mă simt umilit, dejosit, îmi pare că respir aerul lui Dumnezeu în zadar. Cum, într-o primejdie ca asta pentru Țară, eu să-mi văd numai de necazurile mele personale și familiale? Mă simt uneori ca și când aș fi o zdreanță. Dar cum aș putea spune Nastasiei ce mă frământă? Ar zice c-am înnebunit. Și totuși cred că ceea ce simt e marele adevăr la care ar trebui să se închine fiecare român. Ceva asemănător trebuie să se petreacă și în sufletul tânărului avocat. De aceea nu vă mai opuneți!

Laura rămase adânc mișcată. Privea cu ochii mari, umezi, la preot.

— Ce am spus, e numai pentru dumneata, domnișoară Laura. Nu voiesc să audă nimeni de nebunia mea. Ei, cum te-ai hotărât?

Fata luă încet mâna părintelui și i-o strânse cu putere.

— Nu mă mai opun!

— Pot să-i spun chiar acum?

— Da.

— N-o să-ți pară rău. Nu-ți fie frică! Nu va pleca cu rana încă deschisă!

Laura îl privi mirată, neînțelegând nimic.

— Nu-i decât o psihoză bolnavă, mai zise el, și a părăsi.

Părintele Scurtu nu-i spusese Laurei un neadevăr aducându-se pe sine ca pildă. Numai cât timpul în care avusese sentimentul descris nu era acesta, după anunțarea oficială a evacuării, ci cu puțin înainte, când asculta noaptea chemarea goarnei de la trenurile militare. Atunci simțise în realitate pornirea de-a lăsa

totul și a pleca și el pe front. Atunci se simțise umilit și laș că se gândea numai la necazurile lui și ale familiei sale. Avusese atunci nopți de tensiune spirituală care îi deșteptau adânci ascunzișuri sufletești, care-i revelaseră necunoscute ale vieții și ale existenței. Nu vorbi însă nimănui despre aceste porniri și sentimente. Nici el însuși nu cuteza – ziua – să stăruie asupra lor, înțelegând cât de departe era el cel treaz de înălțimea acelor instincte spirituale arzătoare. Învrăurirea acelei tensiuni sufletești o simțea însă ca o depresiune. Nu putea fi el așa cum ar fi dorit ascultând la chemarea goanei parcă însăși chemarea Patriei.

Numai întemeiat pe această proprie experiență sufletească cutezase el să facă înaintea doctorului diagnosticul psihologic al lui Vestemean și al Laurei, și să vorbească cum a vorbit înaintea fetei. Dorea, într-adevăr, să rămână o taină ceea ce mărturisise. I se părea că altfel ar profana o stare sufletească la înălțimea căreia nu știa dacă se va mai putea urca odată. O stare sufletească din care izvorâse de altfel și articolul apărut în *Viitorul*.

Îl află pe Vestemean plimbându-se prin curtea spitalului, într-un loc ferit, între clădire și un șir de metri de lemne de foc.

Tânărul avocat îl zări și veni grăbit întru întâmpinarea lui.

— Ce plăcere, părinte dragă! N-ai mai fost de mult pe la mine – zise el strângându-i mâna cu putere.

Preotul îi povesti drumul lui la București, povestea cu ciorba de burtă, îl zugrăvi pe fostul lui coleg de liceu, Petrescu, pe Năstăsescu, care insista să facă o declarație. Nu-i pomeni însă nimic de bombardamentul aeroplanelor.

— Te felicit cu mare bucurie, părinte Scurtu. Ai scris un articol temeinic, așa putea spune: istoric. În toată presa de aici n-am citit ceva mai fundamental, ceva ce să fixeze așa de lapidar fapta istorică a României prin

intrarea ei în acțiune.

— Îmi pare bine că ți-a plăcut.

— Dumneata ai avut curajul să spui adevărul întreg: și dacă ar fi știut dinainte că merge la dezastru, România trebuia să intre în războiul acesta pentru alimentarea viitoare a românismului de pretutindenea. Te felicit, din toată inima.

— Cred, domnule Vestemean, că e un sentiment general românesc. Eu nu am făcut articolul acela cu capul, ci cu inima.

— Perfect adevărat! Am simțit și eu imediat. Dar dumneata crezi în... dezastru?

— Nu! Nu cred! Deocamdată a biruit forța, superioritatea numerică. Rușii nu s-au ținut de cuvânt. Armatele lor încă nici până azi n-au sosit. Și dacă-i ști cum le așteptau trupele noastre cari au trecut munții, și cât erau de siguri că le vor ajunge din urmă.

— Da, România a atacat pe un front enorm de lung pentru numărul ostașilor ei. Se conta pe armata rusească, pe rezervele rusești. Au intrat câteva divizii în Dobrogea și atât. Chiar aici, din câte aud, numai divizia sârbească a ținut să se bată serios.

— Războiul nu va fi decis aici, cu siguranță. Și nu prin retragerea din Ardeal. România va lupta mai departe. Ea își va face datoria până la sfârșit.

— Da, și locul meu nu este mai mult aici - izbucni deodată Vestemean.

— Dar aud că la piept rana nu ți s-a închis de tot.

Tânărul ridică brațul drept și-l lăasă să cadă într-un gest de deznădejde.

— Nu s-a închis de tot, dar e un fleac. Trebuie să plec la regiment.

— Și, pentru ce nu pleci?

Vestemean se opri, îl măsură din creștet până în tălpi.

— Crezi, părinte, că nu aş pleca?

— Se-nțelege că nu pot bănuî așa ceva. Dar mă mir

ce te reține?

— Ce mă reține? Dragă Doamne, s-a țesut o pânză fermecată în jurul meu. Laura nici nu vrea să audă, ca și mamă-sa, și chiar doctorul. Se refugiază în rana mea. O iau ca pretext. Dar pe mine nu mă pot înșela. Li-e frică, se tem să mai merg pe front. Și ei cred... cred că și eu vorbesc numai din vârful limbii și nu din convingere, când le spun că trebuie să plec. Laura e încredințată că și eu aș rămânea mai bucuros în spital, și că numai mândria mă oprește.

— Te înșeli, domnule avocat, ei se tem să pleci numai fiindcă nu ești vindecat deplin.

— Așa spun! Dar ce mai este din rană e un fleac! Pot pleca în orice clipă. Uneori îmi pare că toții răniții se uită pieziș și disprețuitor la mine, ca și când ar zice: «Dar ăsta ce mai caută în spital, când vede că cei proaspăt sosiți de pe front, nu mai încap?» Și știu și ei pentru ce: are protectori aici! Doctorul Preda, sora asta de caritate despre care se spune că-i este logodnică.

— Cine știe, poate că fac anume să nu i se închidă rana pentru a avea un pretext de-a mai rămânea.

— Te asigur că ești foarte nedrept, dragul meu, și cu tine însuși, și cu alții. Tot ce spui sunt închipuiri ale dumatăle, nimeni nu te judecă așa. De altfel nu te oprește nimeni să te duci unde te trage inima.

— Dacă n-aș ținea la Laura! Dar pot eu să-i zdrobesc sufletul?

— Nu i-l vei zdrobi. Ea nu are nimic împotriva plecării dumatăle. A stăruit numai pentru a te convinge că întâi trebuie să te vindeci complet.

— Așa crezi sfinția-ta?

— Am vorbit mai înainte cu domnișoara Laura. Am vorbit și cu doctorul Preda.

— Ți-a spus ea că nu se opune plecării mele?

— Da, mi-a spus. Dacă vrei confirmarea ei, o pot chema aici. Dacă e vorba să te duci la unitate va trebui să pleci încă mâine - poimâine va fi prea târziu. Se

evacuează spitalele și va trebui să pleci cu spitalul.

— Cheamă-o te rog, numaidecât!

Laura veni cu părintele Scurtu, avea o înfățișare de solemnitățe, fața ei slăbită era însă inundată de o liniște care părea că o luminează toată.

— Laura e adevărat ce spune părintele?

— Adevărat - răspunse fata privind-l cu ochii adânci și liniștiți.

— Și nu te vei supăra pe mine dacă mă întorc la unitate?

— Nici până acum nu m-am supărat pe dorința ta. Eram numai îngrijorată pentru rana ta neînchisă încă. Dorința ta cred că e firească.

Tânărul se apropie de ea, îi luă mâna albă, palidă, i-o sărută, apoi, într-un elan de fericire o îmbrățișe și o sărută prelung pe gură.

Preotul îi privea mișcat.

— Așadar pot pleca! Doamne-Dumnezeule de ce chin mă simt scăpat! Dar pentru ce nu mi-ai spus până acum?

— Ai fi voit ca eu însămi să te depărtez de lângă mine? Și încă nevindecat? N-am plecat de-acasă numai după tine?

Ochii i se umeziră, și-i luă mina.

— Poate tu nu mă mai iubești - zise ea încet -, dar eu sunt tot aceea pe care m-ai cunoscut.

Rănitul o îmbrățișe și o sărută din nou.

— Draga mea! Cum aș putea să nu te mai iubesc.

— Dar nu ți-ai aruncat inelul în mijlocul camerei?

— Vai, eram enervat! Nu mai știam ce fac.

El își ridică la gură mâna cu inelul de logodnă și-l sărută.

— Te rog iartă-mă, Laura! Am trăit mereu sub chinul că toată lumea mă disprețuiește aici pentru că mai țin și eu un loc în spital, când nu mai am nicio nevoie. Te rog să uiți gestul acela prostesc. Mi-a părut rău pe urmă. Mi-a părut foarte rău! Toată noaptea n-am putut dormi.

Părintele Scurtu spuse că-i grăbit pentru pregătirile

de evacuare și voi să plece.

— Dar dumneavoastră unde veți fi evacuați? - întrebă Laura.

— Așa se spune că tot în Moldova. Poate o să ne întâlnim și acolo.

— La tot cazul mâne venim cu mama și cu Ionică să ne luăm rămas bun de la dumneavoastră. Spune-i Nastasiei că-s chiar bolnavă de dorul ei, de când n-am mai văzut-o.

— Vai, s-o iertați! Nu-și mai vede capul de atâta treabă, fără servitoare, iar eu mereu la birou. Vă așteptăm cu plăcere! Așa pe la cină când are și ea un strop de odihnă.

Părintele îi lăasă singuri, plimbându-se în locul acela fericit și plecă. Părăsi mulțumit spitalul. Observase marea destindere sufletească ce pusese stăpânire pe avocat îndată ce văzuse că Laura nu se mai împotrivește.

A doua zi, după-amiază, veni la locuința preotului întreaga familie a doctorului, însoțită de Ion Vestemean, nu pentru că avea să plece cu trenul de seară logodnicul, ci pentru că în ziua următoare se evacua spitalul... Veniră să-și ia rămas bun. Laura, de ieri până azi, se luminase de tot. Era cu mult mai bine decât în zilele trecute, parcă nu mai era nici atât de slabă.

Ion Vestemean își făcu încă de cu seară pregătirile de plecare. Înștiințați de Laura, nici doctorul-șef, nici Preda nu-i mai făcură nicio împotrivire. Fu lăsat dimineața să meargă la comandament să se intereseze de unitatea lui. Cadrele erau mutate din localitatea în care se înrolase el, și nu se știa încă în ce oraș din Moldova. Despre regimentul de pe front nu i se dădu nicio lămurire. Nu se știa unde este. Numai Marele Cartier putea ști. De altfel frontul era în continuă mișcare, într-o continuă deplasare.

— Dar atunci ce am de făcut? - întrebă el.

Colonelul cu care vorbea îl privea îngândurat.

— Dumneata vii din spital?

— Da. Am aici certificatul de eliberare.

— Sunt unități cari se vor reface abia în Moldova. S-ar putea să fie și regimentul dumitale între ele. Cred că în situația dată, nu poți face decât un singur lucru. Să pleci cu spitalul. Mâne se face evacuarea, tot în Moldova, unde au fost evacuate de mai înainte și Cadrele. Acolo mai ușor poți să-ți afli unitatea.

Vestemean, dezarmat, se întoarse potolit la spital. Povara de mai înainte nu i se mai întoarse în suflet. El își făcuse datoria, dar începu să înțeleagă mai bine și situația în care era țara și armata. Preocupat până acum numai de problema lui personală, simți o durere vie, ca un ascuțit de cuțit, în inimă, înțelegând nenorocirea în care intrase țara. Înțelese că frământarea lui nu era nici cât un picur de apă în durerea generală, pe care parcă o citise în ochii și pe fața colonelului.

Da, va merge cu spitalul în Moldova! Acolo se va putea informa mai ușor ce avea de făcut pentru a afla unde trebuie să se prezinte.

În vreme ce vorbeau cu toții se strecură o jale grea în sufletele lor. Nu-și spuneau nimic, dar parcă fiecare se gândea că despărțirea aceasta ar putea fi și cea din urmă. Vorbiră despre satul lor, despre intelectualii de acolo cu care au trăit așa de bine. Rând pe rând au rămas tot mai puțini, și acum sosise clipa să se despartă și ei. Erau îngrijorați mai ales de familia notarului Danciu, care n-a putut ajunge decât la drumul jumătate, cum aveau copiii mici și niciun mijloc de transport. Ce se va fi ales de ei? Vor fi acasă acum? Notărășița și copiii, poate, dar Danciu la niciun caz. Dacă nu va fi fost aruncat în închisoare, desigur a fost târât într-un lagăr de concentrare în Ungaria!

— Doamne! Vor fi revenit iar jandarmii, poștărița, șeful gării cu soție-sa. Toți fugarii. Și acum erau ei fugari! mai bine va fi de cei doi învățători mobilizați, de Stoica și de Leon Marele. Cel puțin nu vor ajunge în lagăre.

Gândul că la ei în sat va fi revenit administrația ungurească le mai ușură jalea de acum, dorul după satul părăsit. Ce răzbunări vor fi acolo! Ce de lucru vor avea jandarmii și curțile marțiale! Vai de capul celor ce au părăsit vetrele și n-au putut să ajungă în Țară!

În timpul convorbirilor Laura arunca, din când în când, priviri recunoscătoare părintelui Scurtu. Logodnicul ei era acum liniștit cum nu-l mai văzuse de-acasă, din vreme de pace. Participa și el la conversație, la regretele după locurile părăsite și la oroarea gândului ce se va fi întâmplat acolo după retragerea armatei române.

Ai doctorului părăsiră în ziua următoare orașul. Peste patru zile plecară și refugiații. Nastasiei - câtă vreme a pachetat în lada cam diformă și rău încheată, făcută de părintele - nu era îndemânatic deloc - i se rupea sufletul. Începuse a se obicinui cu locuința, cu acest cămin improvizat. Unde va începe din nou și cum? își adunase câteva lucruri, pentru așternuturi, pentru bucătărie și masă. Făcuse rost în zilele din urmă chiar de niște perini umplute cu lână.

Cei doi băieți mai mărișori părăsiseră jocul în vremea cât părinții pachetau. Ședeau amândoi pe-o laviță și se uitau triști, \ju privirile pierdute, la lucrurile pe care părinții le adunau de prin locuință.

Știau că pleacă cu toții mai departe. Dar niciunul nu întrebă unde. Erau așa de supărați, încât Nastasiei îi dădeau mereu lacrimile. Și durerea înstrăinării tot mai departe, o copleși și pe ea și pe părintele Scurtu.

PARTEA A TREIA

XXXIII

În răstimp de trei săptămâni părintele Scurtu se stabili, în sfârșit! Ajunsese la al treilea cvartir în orașul Roman, unde fuseseră duși o parte din refugiați. Alții fuseseră duși în alte orașe din Moldova. Dintre cei cu destinația Roman nu rămăseseră toți aici, mai ales țăranii se împrăștiaseră în câteva zile într-alte părți, cu

deosebire pe sate unde-și căutaseră de lucru. Câteva familii de preoți, învățători, notari, câțiva țărani, rămăseseră însă în orașul care le făcuse o foarte bună impresie prin bulevardul larg ce se deschidea chiar de la gară. Cu aflarea locuințelor fusese însă greu, deși erau, chipurile, rechiziționate de mai înainte pentru ei. Sau, cel puțin așa li se spusese la gară de către polițiștii cari le dădeau adresele. Cei mai mulți nu putuseră rămânea la primele adrese date, și trebuiseră să-și caute singuri locuințe.

Părintele Scurtu fusese îndrumat cu nevasta și copiii la o familie ovreiască, un fel de chichineață, în care stăpânele, două ovreice grase, înfofolite în rochii, îi primiseră agresiv, și, la început nici nu voiseră să-i lase să intre. [...]

Sosiseră dis de dimineață în gară, după o călătorie de două zile și două nopți, în vagoane de marfă, și copiii și preuteasa cădeau din picioare de oboseală. Era și destul de rece în dimineața aceea, burnița mereu. De când plecaseră din Râmnic vremea se stricase.

Încă nu pusese pe nimeni mâna de când era preot, dar acum, nervos cum era, le-ar fi și bătut pe cele două – surori trebuie să fi fost – dacă i-ar mai fi împiedicat să intre în casă. Strigase la ele și le ocărise urât, încât preuteasa Nastasia ridicase ochii mirați la el.

— Ce vrei să le fac, dacă nu înțeleg! Poliția mi-a dat adresa lor, și-s obligate să ne primească. Alta ce să facem? Să rămânem cu copiii în drum și-n ploaie?

Evreicele când văzură pășirea lui energică schimbară numaidecât tonul. Începură să se scuze că la ele nu-i loc, că nu au decât două camere și o bucătărie, că mai au și un bătrân și o servitoare. Unde să mai încapă cinci suflete?

— Nu vom rămânea pe capul dumneavoastră, dar aci, un am sosit de la gară, aici am fost trimiși – răspunse preotul.

Intrând într-o cameră scundă, mică, inundată, de

mobilă încât abia te puteai strecura, fură izbiți de-un aer greu, închis, de rufărie, de mâncare, încât Nastasia se repezi îndată la ferești să le deschidă. Culcară copiii pe unde se nimeri. Nastasia se lăsă pe-un scaun, frântă și ea, iar părintele se întoarse la gară să aducă bagajul, îi trebui vreo două ceasuri până află o căruță cu un cal, să aducă lada și alte legături cu lucrurile lor. Când îl văzură intrând cu căruța în curte, cele două femei își duseră mâinile în păr și începură să țipe. Nu era loc să mai pună și lada și lucrurile acelea, el nu vedea? Era orb? Sunt ele vinovate că au fost evacuați de la Râmnic? Erau ele de vină că intraseră armatele germane în țară? Ele le-au chemat? Prefectura n-a aflat. alte case numai pe a lor, două femei necăjite, cu un bătrân neputincios la casă? Nu! Să lase lada și lucrurile în curte!

Preotul le lăsă să țipe și să se văicăre, și cu omul de la căruță aduse lada și lucrurile și le puse la intrare, într-un coridor strâmt. Cel puțin nu le va ploua!

Copiii dormeau greu. Nastasia ațipise pe scaun. Părintele Scurtu se așează, fără larmă, într-un colț de laviță. În cameră era un fel de semiîntuneric. Geamurile erau mici, și afară o pâclă deasă și rece. Cu toate că fereștile mai erau deschise și acum, aerul din cameră era insuportabil. Părea că are un miros rânced, trezit, ca de ceva în descompunere, ceva străin cum nu mai întâmpinase încă în viață. Da, era cu neputință să rămână acolo. Mirosul acela greu, ca de mucegai vechi, se desprindea și din cele două paturi puse unul lângă altul, așternute acum, acoperite cu o cuvertură incoloră, și din scaune, și din divanul hodorogit, și din pereți. Era un aer care pătrundea încet-încet și în hainele de pe el.

Mai mult decât oboseala drumului îl înfrânse atmosfera asta străină în care intrase. Simțea că-i vine rău și ieși în curte. Trebuia să pornească în oraș să caute altă locuință.

Ajunse în strada principală și o străbătu de la u» capăt la altul pentru a se putea orienta asupra orașului

necunoscut. Era o stradă largă, frumoasă – constituia, de altfel, aproape întreg orașul, cum i se păru la repezeală. Dar nu află o singură firmă românească, toate erau evreiești și se țineau lanț de-a lungul bulevardului. Din el se desfăceau, spre centru, alte străzi, la dreapta și la stânga.

Din câteva cartiere în care pătrunsese, la spatele bulevardului, se întoarse repede. Erau pline și ele de evrei, de mici meșteșugari. În alte cartiere, apropiate de centru, erau case frumoase, cu grădini și curți largi, un fel de vile. Înțelese că pe-aici zadarnic ar fi căutat locuință pentru familia lui.

Întrebând în dreapta și în stânga, spunând cam ce fel de locuință căuta, fu îndrumat pe o stradă lungă spre periferia orașului. Era într-adevăr românească, dar nu avea nicio prăvălie, niciun restaurant* niciun meseriaș.

Află vreo trei-patru locuințe. Dar, de fiecare dată, când se apropia de făcutul târgului, era întrebat:

— Copii aveți?

— Da.

— Câți?

— Trei. Doi sunt mărișori.

— Cu copii, regretăm, dar nu putem închiria.

Când îi spuse și al treilea aceeași sentință, părintelui

Scurtu îi veni blestemul până în vârful limbii, dar se putu totuși stăpâni. Era să spună: «Să dea Dumnezeu să ajungeți pe urma mea», dar se îngrozi aducându-și aminte că așa ceva nu s-ar putea întâmpla decât dacă nemții ar ajunge până aici.

Se înapoie de-a lungul străzii celei lungi clătinându-se la dreapta și la stânga ca un om beat. Și era într-adevăr ca și beat mai mult de supărare, de inimă rea, decât de oboseală. Încă nu simțise în viață supărarea ca pe ceva material, ca o ființă nouă care se contopește cu tine, te apasă greu și de care nu mai poți scăpa. Nu se mai dezlipea de el, și-l umplea cu o senzație a pustiuului și a înstrăinării, care dacă i-ar fi putut storce o lacrimă din

ochi, avea certitudinea că ar fi fost una de sânge.

Da! înainta clătinându-se pe stradă și inima lui sângera. îl cuprinsă un dezgust și o ură nepotolită față de toată lumea, de oamenii cari treceau pe lângă el, de casele nemișcate, încremenite în pace, de tot ce vedea că stă neclintit la rostul său, și-și vede de treaba lui.

Se simțea un exilat din lume, din neam, din societate. Și tot mergând în ploaia mărunță și deasă, cu pelerina lui cea neagră în spate, cu pantalonii de bumbac – cari îi ajunseseră în grabă prea scurți după ce începuseră să facă genunchi – lăsând gheata prea dezvălită, cum nu mai văzuse decât la oameni fără căpătâi, își aduse deodată aminte de un tablou văzut de mult într-un oraș.

Era zi de târg și un câne, rătăcit de carul pe lângă care venise din vreun sat, fugea zgriburit, cu coada între vine, uitându-se speriat, oprindu-se din când în când, mirosind aerul. Se părea că fugea și căuta de mult; ploua și era cu blana murdărită de tină. Copii ștregari îl zburătăceau cu pietre, și el țâșnea atunci în laturi, se pierdea printre carele din piață, și apoi iar ieșea la lumină, pentru a fi întâmpinat de alți copii.

Părintele Scurtu, la amintirea tabloului, se opri și privi instinctiv împrejur, ca și când s-ar aștepta să-l alunge și pe el cineva cu pietri. Nu văzu pe nimeni. Trecătorii, pe-o vreme ca asta, erau puțini. Porni din nou, cu osânda lui în spate, ca o sarcină pe care abia o mai putea duce.

Se simțea, într-adevăr, un osândit, un străin fără niciun căpătâi.

Sosise în orașul acesta după două zile și două nopți de drum într-un vagon de marfă. Trenul, nu se știa din ce motive, se oprea în gări cu ceasurile – poate nu era liberă stația următoare. Uneori se oprea în drum, la urcușuri, și numai după efortări desperate ale locomotivei, se putea urni mai departe. Puseseră, pesemne, vagoane prea multe. Noroc cu ce adunase

Nastasia la Râmnic, că putuseră înfiripa un culcuș pentru copii. Dar cei doi – mai ales cel mărișor, trecut de opt ani: – adurmeau greu. Intrase și în ei, mai mult decât înainte, îngrijorarea părinților. Preotul abia cobora în vreo gară să aducă apă de băut, să caute ceva de mâncare, și băieții începeau să-l strige înfrigați. Nastasia îi cuibărea mereu în așternut, îi mângâia, îndemnându-i să doarmă fără nicio frică. O să ajungă nu peste mult într-un oraș frumos. Preuteasa își știa stăpâni mai bine emoțiile decât părintele. N-ar fi putut ghici nimeni cât suferea pentru că trebuiseră să-și părăsească adăpostul abia înfiripat, și să meargă în necunoscut. Nu avea parcă, decât o singură grijă, o singură tortură: copiii.

În cursul drumului i se puseseră linii tari în față. Obrajii ei delicați de altă dată aveau acum un luciu metalic. Nu vorbea decât cu copiii, rar schimba o vorbă cu alți refugiați din același vagon...

Cum venea pe drum, prin ploaia deasă, părintele Scurtu își aduse aminte c-o lăsase pe Nastasia adormită în jilțul acela al evreicelor, pe copii durmind îmbrăcați pe un divan din care se răspândea mirosul acela de râncezeală, și se cutremură. Ieșise încredințat că va afla o locuință la un român, la un creștin, să nu-i apuce noaptea acolo, și acum se întorcea fără nicio ispravă.

Își uitase de război, își uitase că intraseră armatele dușmane în țară, uitase chiar că erau refugiați. Nu mai simțea decât că era un străin, care rătăcește, care nu mai avea nimic sigur sub picioare. Întâlnirea, din dimineața aceea, cu cele două evreice; faptul că, după gardiștii de la gară cari scăpaseră repede de ei, cele dintâi cuvinte românești pe pământul Moldovei – și ce cuvinte românești! – le auzise de la cele două femei streine, [...] îl zdruncinaseră și-l umiliseră, ca niște lucruri împotriva firii.

Înainta adus de spate, privind parcă mereu la vârful ghetelor, murdărite de noroi. Simțea parcă nu numai nimicnicia lui, ci a întregii existențe.

Și totuși, nu se putea da bătut. Trebuia să caute încă. A, dacă ar cunoaște un singur român în tot orașul acesta! Dar autoritățile își făcuseră de dimineață datoria, le deteseră adresele locuințelor, le spusese să se prezinte a doua zi la prefectură să fie trecuți pe tabloul refugiaților, după care – o să capete ajutor lunar în bani. Acum erau pe la oficiile lor și cine știa unde erau acelea?

Trebuia să caute singur într-o localitate cu totul necunoscută. Până deseară trebuia să afle ceva. La evreice nu puteau rămâne peste noapte. S-ar fi sufocat.
[...]

Mai umblă vreo două ceasuri prin alte cartiere, dar nu află nimic. Ce afla, câte-o cameră cât o nucă, în vreo clădire dărăpănată din fundul curților, îl îngrozea.

Ieși iar în strada principală. Se opri la vitrina unei librării și începu să citească titlul cărților. Vitrina era într-o dezordine înspăimântătoare. Aruncă o privire în librărie și văzu și acolo vrafuri de cărți, pe pulpitre, pe mese, pe jos, claie pe grămadă.

— Poate se mută într-alt local! – zise el.

— Nu se mută nicăiri. Dar așa-i la ei totdeauna.

Preotul tresări, căci nu-și dăduse seama că vorbise tare. Lângă el se opri, privind în aceeași vitrină, un băiețuș de vreo cincisprezece ani. Îi sunaseră plăcut, ca un cântec, cuvintele lui în urechi. După înfățișare trebuia să fie un elev de liceu.

— Știi că nu se mută? Eu caut o locuință – zise preotul.

— La Goldstein ăsta așa e neorânduială totdeauna. Toată ziua poartă cărțile dintr-un loc într-altul. Dar nu se mută. Și. părinții lui tot aici au ținut librărie. Dumneata cauți o locuință?

Băiețușul îl privi curios și nedumerit.

Părintele Scurtu purta o barbă mare neagră, era îmbrăcat ca un civil, ca un negustor, și liceanul nu știa ce să creadă despre el. Crezu că-i tot un evreu.

— Pentru prăvălie căutați? Poate sunteți tot librar și

dumneavoastră?

După plecarea din Râmnic pe fața preotului înflori cel dintâi surâs.

— A, de unde! Nu-s negustor! [...] Sunt preot.

Liceanul se roși tot.

— Preot? îmbrăcat așa? se miră el părând cu un vrea să creadă.

— Da, preot. Suntem dintre cei refugiați din Transilvania, odată cu retragerea trupelor.

— Dintre cei care au sosit azi-dimineață?

— Da.

— Și nu aveți locuință până acum?

— De la gară ne-au trimis la niște evreice. Dar acolo nu putem rămâne.

— Sunteți singur, părinte?

— Nu, cu soția și trei copii.

— Ați plecat cu toții? Vă temeți de unguri?

— Da, am plecat cu toții. Ei, dacă erau ungurii nu se retrăgeau armatele noastre. A venit armata germană în ajutorul lor.

— Așa se spune c-au intrat nemții în țară. Să fie adevărat?

Părintele Scurtu vorbind cu elevul acesta de liceu l-ar fi tot ascultat. Ar fi lungit mereu vorba cu el. Auzea pentru întâia oară dialectul moldovenesc. Pronunțarea moale și dulce a cuvintelor îl învăluia ca o melodie. La întrebarea tânărului preotul simți iarăși rezerva care-l făcea de-atâtea ori să nu spună tot ceea ce știa.

— Adevărul ce se știe și pe care-l recunosc și comunicatele oficiale e că luptele se dau încă în munți. Dacă ne-au evacuat pe noi poate fi un semn că e temere să nu pătrundă și mai adânc în țară.

— De unde v-au evacuat?

— De la Râmnicu-Vâlcea.

Elevul deveni deodată foarte curios și începu să-l copleșească cu întrebările. De unde era din Transilvania? A ajuns armata română până în satul lui? Arătat - s-au

și trupe rusești pe-acolo, fiindcă pe-aici sâa vorbit că au trecut Carpații? Au avut ai noștri lupte mari? Au fost pierderi? Cum a trecut în România cu copiii?

Stăteau în fața vitrinei librăriei și vorbeau. Părintele Scurtu răspundea bucuros la toate întrebările. Îi plăcea să-l audă vorbind. Și în decursul convorbirii preotul începu să-și aducă aminte de război, de retragere, de drumul până aici, și simți că începe să pipăie din nou realitatea. Încet-încet îi păru că nu-i mai un străin, niciun osândit. Se uita la licean cu bucurie ca la un cunoscut mai de mult.

— Știi ce - zise copilul la sfârșit.

— Bunica are o cameră goală. Adică goală nu-i, ci are pat și masă, și toată mobila. Dar nu locuiește nimeni în ea. Camera e destul de mare. Să vii cu mine s-o întrebăm dacă nu ar închiria-o? Mai bine să ți-o dea sfinției-tale decât să o rechiziționeze pentru ofițerii ruși.

— Sunt trupe rusești în oraș? N-am văzut soldați străini.

— Armata e așteptată să sosească, și de când! Dar ofițerii sunt aici de vreo două săptămâni. Bunicii i-au rechiziționat două camere pentru ei. Beau ceai cu rom toată noaptea și joacă cărți. Și când se îmbată cântă de crezi că răstoarnă casa. Dar ei sunt într-altă parte a clădirii. Au intrare separată. Vreți să veniți cu mine la bunica s-o întrebăm?

— Cu mare bucurie, dragul meu. Bunica stă departe?

— De unde! A treia casă de aici.

Abia făcură câțiva-pași.

— Ei, iată, asta e casa!

Era o clădire mare, lungă, un fel de parter înalt. La stradă erau două uși.

Aici stau ofițerii ruși. Odată a fost prăvălie aici. Dar după ce a murit moșu, bunica n-a mai ținut prăvălie, și nici [...] n-a vrut să închirieze. A desfăcut marfa, a tras obloanele, și gata. Acum a pus niște paturi și mese

pentru ofițerii ruși. Sunt șase de toți.

Pe o altă ușă intrară într-o curte strâmtă, asfaltată, foarte curată. Într-un colț era o mașină de fiert, lângă care se mișca o bătrână voinică, foarte corpolentă, cu o față rotundă, ca o lună, cu priviri albastre blânde, potolită. Pregătea amiaza.

Preotul dădu binețe.

— Mulțumim dumitale. Da' de unde veniți amândoi, măi Ionică? Întrebă pe nepot.

Era aceeași pronunție dulce, învăluită, ca și la copil, și părintele își simți sufletul prins ca-ntr-un giulgiu fin, de mătase.

Băiatul spuse, într-un răsuflăt, cum s-a întâmplat, și ce caută părintele.

Cineva, din stradă, deschise portița, își vârî capul și strigă:

— Mâne pot veni la spălat, cucoană Anica.

— Bine, să vii! - răspunse bătrâna. Apoi, către străin - Ce spune băiatu' ăsta? Ești preot dumneata și încă din Ardeal? Se poate?

— Da, bunico! Azi-dimineață au sosit cu trenul mai mulți refugiați din Ardeal.

Părintele Scurtu îi povesti pe scurt ce răspunsese la întrebările lui Ionică. Cucoana Anica șezu pe un scaun, lângă zid, și-l asculta cu mâinile grase în poală. Din când în când punea și ea câte o întrebare. Vocea ei părea că tremură puțin.

— Bată-i Dumnezeu de păgâni! Au răscolit pe creștini de la vetrele lor. Și spui că aici v-au dat cvartir la niște evreice? Cum se poate? Chiar o față preotească! Unde? Nu știi cum le cheamă?

— Nu știu, că nu le-am întreat.

— Dar strada? Pe ce stradă?

— Nici strada n-o știu. E o uliță dosită.

— Au și prăvălie?

— Acolo, la locuință, n-au. Poate într-altă parte.

— Cine să fie, măi Ionică? Două bătrâne cu un

bătrân neputincios la casă? N-or fi surorile Sali?

— Poate să fie surori că seamănă tare, răspunse preotul în locul băiatului.

— Ele trebuie să fie! Păi, nu-i mirare, că v-au primit așa. Acelea sunt vestite de veninoase în întreg cartierul.

Se ridică de pe scaun și după ce mai mestecă prin cratițe, se întoarse spre preot.

— Uite ce este părinte. Băiatu' are dreptate. Eu am aici o cameră mobilată, nelocuită. De când am rămas văduvă m-am strâns și eu într-o odaie și bucătărie. Că unei femei singure ce-i trebuie mai mult? Dacă voiești, sfinția-ta, poți să vezi camera. Arată-i-o, Ionică.

Liceanul porni înainte și descuie ușa. Nu era nici aici aerisit, dar aerul răcoros era plin de mireasmă de busuioc, de frunze veștede de nuc. Părintele Scurtu rămase mișcat în prag: pe-o clipă avu senzația că intră elev de școală, în odaia dinainte a casei părintești, în care mamă-sa ținea veșnic pe la grinzi busuioc, iar frunzele de nuc le schimba mereu vara, îndată ce începeau a se celi.

Camera mai semăna și într-altele cu odaia lor de praznic, în care părinții lui nu intrau decât la zile mari: patul mare, larg, era acoperit cu scoarțe cari semănau cu cele din satul lui, măsurita de deasupra era tot din lână, cu alesături și, perinele stăteau vrav în capul patului. Pe podea erau întinse covoare mari, țesute eu înflorituri din tort gros de păr. Erau și vreo cinci. icoane pe pereți, dintre care trei semănau mult cu acelea, ce le aveau ei pe peretele de frontariu a odăii de duminică.

În patul mare, larg, încăpeau bine și ei și copiii. Era în toată încăperea, ca și în înfățișarea cucoanei Anica, ceva familiar, cunoscut, care căzu ca un balsam pe sufletul rănit al preotului.

— Îmi place camera, cucoană Anica, și tare mult te rog să ne-o închiriezi nouă. E adevărat că avem trei copii, dar doi sunt mărișori și cuminți și nu vor face larmă, iar cea mică, fetița, e o copilă bună. Rar plânge.

Femeia ridică brațul drept și-l lăasă să cadă ca într-un gest de nepăsare.

— Să fie ei sănătoși! Dac-or mai striga ori vor plânge uneori, nu au pe cine supăra. Că eu sunt obicinuită cu copiii, părinte. Șapte am crescut. Pe urmă nepoții! Vorba că vă puteți folosi dumneavoastră de cameră. Poate-i prea mică pentru atâția.

— O să ne cuibărim noi. Patu-i mare.

— Aveți rufărie de pat, plăpumi, ori vorba aceea, ați plecat cu traista în băț?

— De-acasă așa am plecat, dar cât am stat la Râmnic ne-am mai adunat câte ceva. Avem și acoperitoare și perini.

— Le puteți folosi și pe cele din pat, dacă nu aveți destule. Săraca preuteasa! Cum să înjghebeze ea, o gospodărie nouă, pe drumuri?

— Avem și vase de bucatărie.

— Păi, eu v-o dau, părinte, căci creștini suntem. Și vorbnepotului: mă pot trezi că mi-o rechiziționează și pe asta. Și-s sătulă de bețivanii ăștia de ofițeri ruși.

— Vă sunt foarte recunoscător, cucoană Anica. Dumnezeu mi l-a scos în cale pe nepotul dumitale, căci nu mai știam unde să mai caut. Și ce chirie voi avea de plată?

Bătrâna își întoarce de la foc, de deasupra cratițelor, fața rotundă spre el.

— Ce să-mi plătiți? Parcă rușii plătesc ceva? Va mai fi și de sufletul celor răposați, căci necăjiți veți mai fi și dumneavoastră.

Se apropia amiaza, și gazda începu să aștearnă masa pentru ea și nepot.

— Când putem veni, cucoană Anica?

— Chiar și azi, coela dup-amiazi, că trebuie să aerisc puțin, și să duc unele lucruri să încapă ce aduceți.

— Să nu vină și soția mea să vă ajute?

— Da' cu cine să lase trei copii? Am eu o femeie în

vecini cu care mă mai ajut. Că slujnică, pentru două suflete, nu se plătește să țin.

Părintele Scurtu îi mulțumi, gata să plece.

— Da sfinția-ta ce crezi? O să intre nemții în țară?

— Luptele sunt încă în munți. Să nu le ajute Dumnezeu să vină mai departe.

— Ce mai întâmplări! Pornești să te bați cu ungurii și-ți iasă în cale neamțu'! [...]

Părintele Scurtu ieși cu inima ușurată și îmbătat de dulceața graiului moldovenesc. Iată, aflase, în sfârșit, un suflet de om care prin bunătatea și înțelegerea lui, îi risipi senzația aceea de osândit care nu-l părăsise toată ziua de până acum. Da! Nu mai era între străini, deși privind firmele de pe strada principală pe care mergea, nu vedea decât nume ovreiești. Citise el de mai de mult că în Moldova, la orașe, sunt foarte mulți evrei. [...]

Lacyreice, Nastasia îl aștepta ca pe spini! Copiii cei doi mai mărișori își zbiciră lacrimile numai când el intră în cameră.

— Tinde ai întârziat atâta? Copiii ăștia își fac de cap. Le era frică, îndată ce s-au trezit, că nu mai vii. Of, dragul meu, dar în cuibul ăsta nu putem rămânea. Mai bine în mijlocul drumului. Pe fiecare clipă când una, când cealaltă bătrână deschide ușa și ne spionează. Se vede că se tem să nu: le furăm ceva. Ba de două ori a intrat, târându-și picioarele după el, și hahamul cel bătrân. Noroc că durmeau copiii. Altfel ar fi intrat în toți sperieții, E uriciunea lumii nu altceva. Ai adus bagajul de la gară?

— Adus. Abia am aflat o căruță.

— Poate era mai bine să-l fi lăsat acolo. Tot va trebui să-l ducem în altă parte. Trebuie să căutăm altă casă, dragul meu. Aici o să ne sufocăm.

— Ara și căutat, și a dat Dumnezeu să aflu la o româncă.

— Scumpă?

— E bătrână cu frica lui Dumnezeu. Nu vrea să ne ia

nicio chirie, dacă a auzit că suntem refugiați. Ea ne spune: bejenari. E însă și acolo numai o cameră, nu-i ca la Râmnic.

— Bună va fi și așa, numai să plecăm de aici.

Una dintre gazde intră în cameră.

— Iaca! Vedeți și dumneavoastră, ce-i aici? Unde să vă spălați? Unde să pregătiți de mâncare? Unde să dormiți? Aici dormim noi, în odăița vecină, bătrânul. Apoi, cum să fierbeți la un loc cu noi? Poate nici vase nu aveți, și nici nu vi le putem împrumuta. Ne oprește legea. Vedeți și dumneavoastră, că aici nu puteți rămânea.

— Nici nu vom rămânea, doamnă, lasă-ne în pace! - zise preotul.

Evreica înălță capul și fața ei unsuroasă se lumineă.

— Nu? Zici dumneata că nu? Veți pleca de la noi?

— Da, încă azi după-amiază.

Femeia se năpusti pe ușă și începu să țipe:

— Rebeca! Rebeca! Rebeca! Ei? Ești surdă? Vino repede aici să auzi ce spune dumnealui, să fie martor!

Se auziră niște trepte scârțâind și chipul leit al celei din casă intră pe ușă.

— Ci ești? Ci strigi așa? Ești tu surdă, Sali?

Ușa de la spate se deschise și un cap enorm, cu o barbă albă încâlcită, cu ochii căzuți în orbite, se ivi în deschizătură. Cei doi copii se strânseră instinctiv unul într-altul.

— Iaca ci ești! Dumnealui spune că se mută azi de la noi. Să fii mărtur! Să nu zică dumnealui la poliție că noi i-am dat afară din cameră rechiziționată. Spui, mai spui o dată dumneata, s-audă și Rebeca și bătrânul?

Preotul se simți scârbit.

— Liniștește-te, doamnă. Da, ne mutăm încă azi.

— Și de bunăvoie, nu-i așa? - întrebă Rebeca.

— De bunăvoie, liniștiți-vă.

Bătrânul din ușă fu cuprins de-o tuse plină de înrăituri, din care nu mai putea scăpa. Deschisese gura să spună și el o vorbă.

— Vedeți! Parcă puteau dormi copchiii aici? Că dumnealui toată noaptea tușește așa. Are astma, și se înăbușe.

Îi strigă ceva în jargon, și capul acela de pe altă lume se retrase din ușă.

— Știam io că dumnealor sunt oamenii lui Dumnezeu și nu vor sta pe capul nostru, două femei nenorocite și un bătrân neputincios. Nu-i așa Rebeca, nu ți-am zis?

— Mi-ai zis, cum să nu-mi zici! Sunt oameni de omenie, iaca, se mută de bunăvoie!

Cele două femei se priviră mulțumite, apoi scăpate de-o grijă, deveniră deodată afabile, vioaie. Aduseră lapte, cornuri, unt pentru copii și pentru ei și-i îndemnau să mănânce. Dar nimeni nu se atinge de mâncare, deși Niculiță, al doilea băiat, nu-și mai putea lua ochii de la cornurile rumene.

— Mulțumim. O să mergem îndată la un restaurant să mâncăm - zise preotul.

— Voia dumneavoastră! O să ne pară rău, așa oameni de omenie!

Apoi când una când alta, începură, foarte curioase, cu fețe cari stăteau la pândă, să le pună întrebări.

— Sunteți băjenari din Ardeal dumneavoastră?

— Da.

— Și pentru de ei ați fugit de-acasă? Acolo-i o țară țivilizat și poate trăi toată lumea ghini!

— De bine nu fuge nimeni, doamnă.

— Avem noi un unchi la Grosvardein, la asta... la Ora de cum se zice. De douăzeci ai acolo, și scrie că-i merge foarte ghini.

— Se poate!

— Nu știi nimic pentru ci a intrat România în război! Cu germanii se prinde ea? Germanii tari, germanii bat pe toată lumea, și pe ruși și pe franțuzi. le! Mare prostie, războiul ista.

— Pe români nu-i vor bate! - se îndârji părintele scârbit.

— Nu? Da' di ci au fugit din Ardeal? Nu i-au bătut? Ba, bătut! Și-acum au intrat în țară trupe germane.

— Sunt încă numai în munți.

— În munți? Așa crezi dumneata? Nu spune la ziar, dar până azi poate sunt la Rumnic de unde ați venit dumneavoastră.

— De unde știi dumneata? - întrebă înfiorat preotul.
Cele două femei săriră amândouă cu gura:

— Cum să nu știm? Toată lumea știe, numai la ziar nu scrie. Parcă au zis ceva de Turtucaia la ziar? Nemții o să vie, o să cuprindă țara, veți vedea dumneavoastră! Cine i-a pus să se bată cu nemții?

Se înveninară amândouă ca niște năpârci și părintele și preuteasa nu le mai puteau nici vedea, nici auzi. Își luară copiii și plecară la un restaurant să mănânce.

Femeile le recomandară, în grabă mare, vreo zece. Toate jidovești.

— Las doamnă, o să aflăm noi unul - zise preotul scârbit.

— Și vă mutați după-masă?

Nu le mai răspunse. Ieșiră în stradă. Părintele ducea copila, în brațe. [...]

Se opriră la un restaurant cu firma Filipovici. [...]

Patronul era un bărbat de vârstă mijlocie, cu barba blondă pieptănată în două părți, cu graiul dulce al moldovenilor. Se interesă numaidecât de unde sunt, de unde vin, mângâie copiii pe păr, pe obraz. Părea foarte înduioșat. Porunci să le servească îndată. Erau puține mese ocupate. El își trase un scaun lângă masa lor și începu să întrebe ce știau despre front, dacă veneau din apropierea lui.

Vorbiră în tot cursul mesei, și preotul fu îmbătat din nou de dulceața graiului moldovenesc.

— Puteți lua masa mereu la noi. [...]

— Noi va trebui să ne gospodărim acasă - zise preotul.

— N-avem bani pentru a mânca la restaurant.

— Da, așa este. Se vorbește că prefectura va da refugiaților ajutoare.

— Așa ni s-a spus la gară. După-amiază suntem chemați să fim trecuți la tabloul refugiaților.

— Să nu vă temeți de nimic, părinte. În Țara Românească încă n-a murit nimeni de foame.

Patronul se sculă și aduse copiilor câteva mere și pere...

Seara erau instalați la cucoana Anica. După-amiaza părintele Scurtu avu vreme să treacă și pe la prefectură să se înscrie în tabloul refugiaților, cu membrii familiei. Se spunea că o. să li se dea un ajutor de un leu la zi pentru persoane mari și cincizeci de bani pentru copii.

Preuteasa și copiii se împrieteniră repede cu cucoana Anica. Nastasia îi plăcu bătrânei de la întâia vedere. Îi plăcea cum ține curățenie în casă, în fâșia de curte îngustă, asfaltată. Îi plăcea cum știa pregăti din aproape nimica un prânz bun, cum grigea de copii și-i ținea curați, ba de multe ori îi rămânea vreme să-i ajute și bătrânei la treburi. Cei doi copii mai mărișori se împrieteniră cu Ionică, și ieșeau împreună să le arate orașul. Liceul încă nu se deschisese. Unii spuneau că nici nu se va deschide, ci se va face în el un spital rusesc.

Părintele Scurtu înțelese însă că peste iarnă nu vor putea rămânea aici. Acum, deși în unele zile era destul de rece, pregăteau mâncarea la mașina din curte. Dar pentru iarnă trebuiau să pregătească în bucătăria în care abia avea loc să se învârtă cocoana Anica. Apoi era greu să pregătească la aceeași mașină. Nastasia trebuia să aștepte până atâta focul gazda. Era greu și cu lemnele. Bătrâna le cumpăra cu kilogramul și le cruța. Cumpăra și preotul. Nu se simțeau liberi în mișcări, mai ales cum nu plăteau nimic. Nastasia nu cuteza să aprindă focul nici cu lemnele lor, până nu spunea gazda. Acum, în curte, era altceva! Dar peste iarnă ar fi fost neasemănat mai greu. Părintele vedea îngrijorarea Nastasiei pe măsură

ce se apropia iarna.

Apoi văzu că e nevoie să-și afle și el o ocupație. Oricât a întrebat, nu putuse afla pe unde va fi avocatul Oprescu din Râmnic. Poate l-ar angaja din nou, dar se putea și să nu mai aibă nevoie de el. Întreprinderile lui rămăseseră în Oltenia.

Prin mijlocirea restauratorului, la care mâncaseră întâia oară, cunoscă pe conducătorul unei cooperative – era chiar centrala celor din județ – și fu angajat contabil-ajutător provizoriu – rămânând numai cu un funcționar după mobilizare – când directorul auzi că preotul se pricepe la contabilitate. Îi putea da și locuință, chiar în edificiul cooperativei, o cameră mare, un fel de sală de ședințe, și o bucătărie într-un alt corp de case din curte.

Cei doi soți se duseră să vadă locuința și le plăcu, deși corpul de case în care era bucătăria era mai șubred, și subțel același acoperiș era și lemnăria, și vreo trei-patru încăperi goale, care părea că serviseră de grajduri odată. Erau însă singuri în curtea spațioasă. Directorul și funcționarul locuiau într-altă parte. Aici erau numai birourile. Era și o grădină cu pomi. Se hotărâră să se mute.

Cucoana Anica când află unde merg, și că părintele are și o slujbă, se bucură.

— O să fie mai bine ca la mine. Nu veți mai fi așa de strâmtorați.

La plecare bătrâna le dădu și un covor mare, greu, de lână, care putea fi nu numai acoperitoare pentru paturi, ci chiar pentru ei, căci plapome nu aveau decât pentru copii.

Astfel, după cinci săptămâni, se așezară definitiv și ei, și Nastasia se apucă pentru a treia oară de așezarea gospodăriei. Îi plăcea însă aici. Era oarecum ea stăpână. Nimeni nu se mai amesteca în treburile ei, singură în locuință, singură la bucătărie.

Începuse să se însenineze, să-și revie la firea ei de-acasă. Avea mult de lucru, dar parcă întinerise, le răzbea

pe toate. Apă aveau chiar în curte, o fântână cu pompă.

Ca și la Râmnic, lucrul cel mai greu era frecatul podelelor și spălatul vaselor. Acasă nu fusese obicinuită, avusese mereu servitoare, și încă două până i-au fost copiii mici. Bine i-ar fi prins și acum una. Copilița umbla în picioare, dar trebuia să fie mereu cu ochii după ea.

Piața când sosiseră ei în oraș, nu era scumpă, ca și la Râmnic aproape. Nici lucrurile de prin prăvălii. Să fi avut bani s-ar mai fi putut aproviziona cu câte ceva. Nu aveau nici ei, nici copiii, paltoane de iarnă. Le pachetaseră pe toate, cu celelalte lucruri, și le ascunseseră în pivnița aceea din sat. Plecaseră de la munte cu ce era pe ei, cu toții.

Dar bani erau puțini, nu se puteau gândi la stofă pentru paltoane, nici la ghețe, deși erau ieftine și acestea, cel puțin cu jumătate cum erau acasă la ei, când au plecat. Încă nu ajunsese să se cunoască războiul pe aici. Salariul de la cooperativă, după ce era socotit în el și locuința, în bani era mai nimic. Cu ajutorul de la prefectură tot puteau să-și asigure traiul zilnic.

Copilul cel mai mare, Ionică, ajuta și el la gospodărie, cum putea. El mergea în piață după lapte, el aducea apa. Părintele crepa lemnele, și aducea pâinea de la brutărie, carnea de la măcelărie. Se aflau de-ajuns de toate în primele săptămâni după sosirea lor [...] Toți măcelarii și toți brutarii erau evrei. Și în măcelăriile înjghebate toate din bărăci de scânduri, pe o lătura a pieții de târg, era o mângăleală și o muscărie cum nu mai văzuse.

În birou nu prea avea de lucru. Odată cu mobilizarea, cooperativele începură să înțepenească. Avea vreme să ajute și în gospodărie. Dar ce putea el ajuta? Era foarte neîndemânatic. Greul cădea mereu pe Nastasia. Dacă ar avea cu ce, cum i-ar lua el o servitoare!

Se simțea umilit văzând-o făcând toate trebile grele. Ea spăla și rufe, hainele de pat, măsurile. Refugiul era – cu mult mai greu pentru ea decât pentru el. Deși se

luminase de când ajunsese în locuința asta, devenise foarte serioasă. Era convins că-i vine greu să facă ea tot, dar nu se arăta. Zâmbea însă arareori și numai cu copiii.

XXXIV

Între refugiații cari se stabiliseră în orașul acesta părintele Scurtu cunoștea câțiva preoți, învățători, notari, din părțile Sibiului. Se întâlneau spre seară, aproape zilnic, înaintea unui chioșc cu ziare. Aici se afișa, pe la șase, comunicatul oficial al Marelui Cartier. Îl citeau și-l reciteau. Părea că în cele câteva rânduri tipărite era însăși viața lor. Din el își luau hrana până în ziua următoare. Înceau să citească printre rânduri, să descopere mai mult decât se spunea. Nădăduiau mai mult, credeau în mai bine decât apărea din știrile laconice ale comunicatului. Erau încredințați că armata română va rezista. Nu cunoșteau multe din numele de localități mai mici amintite în comunicat, și mergeau în grupuri la librărie să le caute pe o hartă mare. Unii dintre ei își cumpăraseră hărți mai mici, dar acolo nu puteau afla toate localitățile amintite. Și, când le descopereau, în/toată cununa țării de sub Carpați, și tot mai adânc în trupul țării, li se strângea inima și încercau să se convingă că știrile adevărate nu pot fi acestea, că Marele Cartier le ascundea din cauza spionilor cari mișunau în Moldova. [...]

Îi vedeau cum se adunau în fața comunicatului oficial, cum dădeau din mână, cum se sfădeau între ei în jargon, cum le scăpau ochii de câte ori era o știre mai rea, și cum se linișteau îngândurați, când erau știrile mai bune, de rezistențe, de biruințe locale, de prinsonieri luați de trupele noastre.

Observau, în fiecare zi, marea frământare și agitație care stăpânea evreimea, în colțuri de stradă unde se adunau grupuri, la ușa prăvăliilor, și mai ales în fața celor două cafenele. [...]

Odată, pe înserate, într-un colț, vreo trei înconjurară pe părintele Scurtu, și începură să-i torăie în jargon,

gesticulând aprins, crezându-l vreunul de ai lor.

— Lăsați-mă în pace, nu-s ce credeți - zise el.

Cei trei amuțiră, apoi se certară între ei, pe urmă unul zise:

— Scuzați. E de vină prostul ăsta de Șloim. A zis că te-a văzut la sinagogă. 1

— Când voi fi popă jidovesc, mă va vedea.

— Da' ești popă dumneata? Cu așa haine! Ești din-Ardeal?

— Din Ardeal!

Numaidecât începură să ploaie întrebările. Era adevărat că armata română a fost bătută acolo și acolo în Ardeal? Și numărarea o sumedenie de localități cunoscute de pe întreg semicercul graniței. E adevărat că nemții au o sută de mitraliero de fiecare batalion? E adevărat că tratează foarte bine cu prinsonierii români? E adevărat că au în munți călăuze dintre românii ardeleni? E adevărat că s-a rupt frontul la Jiu? Că au trecut nemții de Oituz? E adevărat că armata rusească nu mai vine?

Se agățară scai de preot, până ce începu să dea din coate și să se elibereze din strâmtoare.

— Un singur lucru știu că-i adevărat - zise cu scârbă părintele Scurtu.

— Că au trecut bulgarii Dunărea?

— Că înaintează nemții spre București?

— Că i-au luat comandamentul generalului...

—]

Se rupse dintre ei și porni grăbit. Îi auzi încă o vreme sporovăind, ca de sfadă, în limba lor.

[...]

Între ei refugiații vorbeau adeseori de casă, de ceea ce lăsaseră în urmă. Ieșiră zvonuri că tuturor acelor carii s-au retras cu armata română li s-au confiscat toate bunurile, că li s-a ridicat cetățenia, că cei ce au rămas acasă, din familiile lor au fost luați de jandarmi, bătuți și aruncați în lagăre.

Oamenii erau îngândurați. Erau destui cari regretau

că n-au rămas acasă, orice li s-ar fi întâmplat. Erau alții cari începuseră să-și piardă nădejdea în reîntoarcere. Dar cei mai mulți erau zilnic cu sufletul la gură, urmărind comunicatele oficiale. Așteptau, din clipă în clipă, o minune. Și fiindcă o așteptau cu atâta încordare, credeau orice știre favorabilă, ar fi crezut într-o minune, o așteptau.

Între cetățeni deosebiseră de la început, două categorii. Cei mai mulți ridicau în slavă faptele de arme ale oștirii române, îi asigurau că în curând nemții vor fi scoși din țară, că vor recuceri Transilvania și ei se vor putea întoarce la vetrele lor. Numai să sosească odată rușii. Vor veni un milion de oameni. Românii nu vor mai fi în minoritate pe front. Azi sunt încă, pentru că dețin singuri tot arcu Carpaților, tot lungul Dunării. Au de apărat un front mai lung decât cel din Franța și Belgia, mai lung decât cel din Polonia. Așa le-a fost ușor nemților să spargă un front subțire. Dar să vedem când frontul va fi întărit cu un milion de ruși!

De altfel, mai ziceau aceștia, nemții s-au resimțit greu de intrarea României în război. Au adus trupe tocmai de la Verdun! Da, de la Verdun, și prin aceasta România a ușurat Franța. Să mai avem numai puținică răbdare vom vedea, ce lovitură au să primească nemții în Franța!

Alții, cu mult mai puțini, și cu care refugiații nu stăteau prea bucuroși de povești, vorbeau de crima lui Brătianu, care, nesilit de nimeni, a băgat țara în asemenea prăpăd, și încă cu o armată neînzestrată! Doi ani de neutralitate au vândut mereu grâu și porumb, au făcut negoț, dar n-au adus un tun în țară. [...] Ce? Se mai vorbește de cetatea Bucureștilor? De forturile din jurul Capitalei? Dar toată lumea știe că forturile sunt goale, că tunurile au fost înșiruite pe malul Dunării! Trebuia să rămână țara neutră și pe mai departe. Un popor mic nu se avântă într-un război în care luptă mai mulți soldați de câte suflete are România! Pagubă și de ei, de ardeleni, că

și-au părăsit căminele să taie cânilor frunză prin Moldova, și să tragă mâța de coadă! Acum dacă l-ar fi ascultat pe Petre Carp, România n-ar fi invadată [...].

În rând cu ceilalți asculta și părintele Scurtu. Erau câțiva cetățeni mai în vrâstă, pensionari pesemne, pe care îi puteai întâlni în toate după-amiezile plimbându-se agale în jurul pieții, cu mâinile la spate, și cari intrau bucuroși în vorbă cu refugiații. Între ei erau cele două tabere, și lui Scurtu i se părea că aprecierile acestea diametral opuse se datorau celor două partide adverse la care se vede că țineau.

Nu stăteau bucuros de vorbă cu cei care criticau războiul, și cât puteau îi înconjurau. Dar erau cei mai mulți atât de neliniștiți, de îngândurați încât adeseori un schimb de vorbe îi mai ușura. Pentru că, de la o vreme, și părintele Scurtu, și alții, luau discuția cu acești semănători ai neîncrederii, susținând că guvernul nu putea face altceva, și că ceea ce a făcut rămâne bine făcut, oricare ar fi urmările. Dar urmările, până la sfârșit, nu puteau fi decât bune. Dreptatea și adevărul trebuiau să învingă, doar mai era și un Dumnezeu deasupra!

În tabăra celor pesimiști era mai ales un bătrânel cu chelia până la urechi, cu obrajii scofâlciți, cu doi ochi iuți de veveriță care era mereu pe stradă, în mână cu un baston negru, cu capătul de argint. Lumea-i spunea conu' Dinu, și părea cu vază între cetățeni. Cică era un descendent dintr-o familie vestită de boieri mari, din averea căroră n-a mai rămas până la el decât casa și grădina din oraș. Totuși, în tinerețele sale, se spunea că a fost mai de multe ori deputat.

Bătrânelul acesta, încă destul de sprinten și de elastic, se uita veninos la toată lumea de când a început războiul. N-avusese familie, n-avea nicio rudenie apropiată pe front, n-avea averi pe care să i le răpească dușmanul. Totuși devenise de-o răutate cum nu-l văzuse nimeni înainte, spuneau localnicii. Oprea pe toată lumea pe stradă și înțepa cu vorba ca un viespe cu acul: numai

venin. N-ar fi spus o vorbă bună, cuiva, să-l fi tăiat. Nu credea în niciun comunicat oficial, când aducea o știre bună. Le credea în schimb pe toate cele rele, și le mărea totdeauna. Privea încruntat, era vecinic mânios, plin de arțag, așa că-l înconjora toată lumea. Părea că guvernul n-a vătămat pe nimeni, n-a făcut niciun rău nimănui, intrând în război, decât lui singur, lui conu' Dinu.

Refugiații se fereau de el, dar adeseori, când stăteau de vorbă, se trezeau cu bătrânul la spatele lor. Și nu rămânea acolo, ci se îmbulzea chiar în centrul grupului, azvârlea priviri rele tuturor a, și începea să-și verse veninul asupra guvernului, asupra lui Brătianu, cu deosebire.

— N-a fost cap politic, neam de neamul lui. Țara a avut noroc cu Kogălniceanu, nu cu tatăl său. Și acum, fiul, ce-a făcut? S-a scremut doi ani, a făcut pe sfinxul – pentru că-i plăcea numele ăsta – și ne-a dus copiii la tăietoare! Căci e curată tăietoare să mergi cu mâna goală în fața tunurilor și a mitralierelor germane. A lăsat pe toți derbedeii să agite doi ani intrarea în război în toate piețele publice! Acum, într-o piață publică va fi spânzurat!

Când îl auzeau pornind așa, oamenii plecau unul câte unul, până rămânea bătrânul singur, perorând și agitându-și bastonul cu cap de argint.

În schimb refugiații stăteau bucuroși de vorbă cu un preot voinic, înalt de doi metri, cu o bogat revărsată pe piept barbă roșcată, părintele Cucui, unul dintre puținii oameni cari puteau râde încă din adâncuri, cu bufnituri cari răsunau în toată piața. Era de-un optimism feroce, care le făcea bine oamenilor amărâți și îngrijorați. Le vorbea despre mari victorii românești, în cutare sector, despre zeci de mii de prizonieri germani și bulgari. Avea mai ales o ciudă groaznică pe aceștia din urmă. Nu vorbea odată cu refugiații să nu le anunțe mari înfrângeri bulgare, cu mare număr de prizonieri.

Oamenii își dădură în curând seama că știrile lui

bune erau de domeniul fantaziei, totuși îl ascultau bucuroși, și aproape îl credeau pe jumătate.

— Când vă veți înapoia în Ardeal? Vine vremea, vino vremea! E așa de sigur că vine ca ziua Paștilor. Te voi vedea eu încă pe dumneata, domnule institutor revizor școlar, și pe dumneata, domnule notar prefect la Sibiu, la Brașov, la Alba Iulia, sau unde vei dori! Cum să nu vă întoarceți acasă dumneavoastră care sunteți de la graniță, când noi o să mergem până la Tisa? Da! Până la Tisa! Așa pact de război avem noi cu marii noștri aliați!

Părintele Scurtu asculta în rând cu ceilalți. Își zicea că oamenii sunt deosebiți unul de altul, ca pretutindenea, dar că nu de la inși ca aceia ce-și pierdeau vremea pe stradă, neavând nimic de lucru, putea cunoaște adevărata opinie a țării asupra războiului. Ar fi aflat firesc ca să nu întâlnească un singur cetățean care să cârtească împotriva războiului. Simțea că pe un lucru natural ca, oricare ar fi fost, înainte de intrarea în luptă, opiniile în țară, acum să facă cu toții un singur front intern. [...]

Da, trebuiau să fie pornirile unor oameni neputincioși, înăcriți în pizmă, Dumnezeu știe de ce, și cari izbucneau acum. Dar când își aducea aminte de comunicatele oficiale în care se vorbea de extraordinara încordare a armatei, atacată de forțe numerice superioare în fiecare sector al frontului, un gând nou începuse să se plămădească în sufletul lui: nu puteau fi români cei ce vorbeau rău de armată sau de cârmuire. El știa din câte a citit acasă că în clasa conducătoare din țară s-au strecurat și s-au asimilat mulți streini, greci mai ales. Cunoștea din liceu, și *Ciocoii vechi și noi* a lui Filimon și *Satira a treia* a lui Eminescu. Ba citise și un volum publicat de curând cu articole politice ale poetului. Era mult amestec străin în țară, care se vede că încă nu era asimilat. Altfel cui i-ar arde de critică, român fiind, acum când oștirile României se băteau în retragere?

Prefera de-o mie de ori scorniturile optimiste ale părintelui Cucui, denigrărilor pe care le auzea de la alții asupra înzestrării sau conducerii armatei. Căci unii, și deasupra tuturor, conu' Dinu, critica tot, cu o furie bolnăvicioasă.

Părintele Scurtu avu în curând prilejul să cunoască și altă lume decât cea de pe stradă. Între alții, pe directorul liceului, om de cincizeci de ani, înalt, uscățiv, cu mustața retezată scurt, cu ochii verzui, blânzi, visători, cu graiul potolit. Îi făcea bine să stea de vorbă cu el, oriunde-l întâlnea. Din întreaga ființă a lui se desprindea pace, încredere, siguranță, nu într-un chip agresiv, ca la părintele Cucui, ci discret, ca și când nici n-ar lua seama acestor stări sufletești ce-l stăpâneau.

Directorul îi explică preotului ciudățeniile, lucrurile ce-i păreau nefirești în atitudinea unor cetățeni. Aprecierile, judecățile diametral opuse asupra războiului se datorau mai ales partidelor politice din care făceau parte cele două tabere.

— Dumneavoastră, în Transilvania, nu ați avut viață politică de stat, nu v-ați împărțit în partide, ați format în luptele ce le-ați aus, un singur bloc național. Cine, de-o pildă, ar fi cutezat la dumneavoastră să critice procesul *Memorandului* chiar după nereușita acțiunii politice? Ar fi fost socotit drept un trădător de neam. Sau nu-i așa?

— Aveți dreptate, domnule director.

— Ei bine, dumneavoastră nu puteți judeca, decât prin mentalitatea ce o aveți, evenimentele de azi din România. Am intrat în război? Trebuie dus până la capăt, oricare ar fi sfârșitul, și întreaga națiune trebuie să fie solidară cu Țara, cu guvernul. Nu-i așa?

— E lucrul cel mai firesc.

— Nu-i chiar așa de firesc pentru unii cetățeni de la noi cari au fost împotriva intrării în război, pentru unii dintre cei din opoziție. La noi o parte din public - cea mai puțin înzestrată, se-nțelege - nu judecă decât prin atitudinea partidului din care face parte. Lasă pe șef să

gândească pentru toți. Fiind amândouă partidele noastre românești, nimănui nu-i poate trece prin minte că șeful lui n-ar judeca și simți românește. Și încă mai mult decât șeful partidului contrar. Cetățeanul intuează drept, subțire acest raport: nicidecum partidele noastre n-au avut conducători cari să lucreze în detrimentul statului. Dar, într-un stat constituțional, în libertatea asigurată tuturor a, păreri privitoare la binele comun, la mijloacele cari duc la binele comun, sunt, firește împărțite. Așa este în toate țările constituționale, nu numai la noi.

— Înțeleg diversiunea de păreri și chiar de sentiment și atitudini în vremuri normale. Și la noi au fost destule discuții și păreri deosebite. Mai pe urmă chiar între tineri și bătrâni. Dar în fața unei acțiuni naționale, cum a fost la noi procesul *Memorandului*, și cum e azi, în măsură neasemănat mai mare, războiul pentru România, și chiar pentru întreg neamul românesc, solidarizarea tuturor cu guvernul, cu statul, cu războiul, ar trebui să fie consecința cea mai firească. Îmi vine să cred că numai cei ce n-au sânge românesc, cei neasimilați în neam, pot să se desolidarizeze, să critice și să blesteme pe toate cărările. Îi e și rușine omului să-i asculte!

— Da, vor fi și de aceștia, nu zic. Și e adevărat ce spui sfinția-ta că în ceasurile hotărâtoare și în țările libere, în țările constituționale, toate partidele trebuie să fie una, sprijinind guvernul oricare ar fi el. Oamenii superiori, oamenii de valoare, așa au făcut totdeauna, așa se poartă și azi. Acum sunt germanofili destui, dar azi tac cu toții. Petre Carp, îndată după declararea războiului s-a retras la moșie, și-a trimis băieții în război, a încetat orice acțiune, orice opinie separată, și el era convins - știa toată țara - că locul României era alături de Germania. Și alții au făcut ca și el.

— Dacă-i așa, se vede că nu există nicio disciplină de partid, deși spuneți că partizanii gândesc cu capul șefului. Am întâlnit destui aici cari critică furios guvernul

- după mine, între împrejurările de azi, însăși Țara - pentru faptul însuși al intrării în război.

— Da, e adevărat, sunt și de aceștia. [...] Apoi trebuie să mai luați în considerare că problema solidarității depline nu-i chiar așa de ușoară, cum n-a fost ușor lucru nici deciziunea României. [...] Și nu-i nevoie să ai numaidecât sânge străin, cum spui sfinția-ta, pentru ca - văzând retragerea de-acum, schimbarea războiului nostru dintr-unul ofensiv în unul defensiv - moldoveanul să sângereze mai mult, gândind unde am fi acum, dacă mergeam împreună cu Germania. Nu aprob, se-nțelege, criticele vehemente cari pot descuraja spiritul public. Dar, în parte, le înțeleg. Sunt și răbufniri din zbuciumul celor doi ani de neutralitate, care încă nu s-au potolit. Încă n-a ajuns cuțitul la os, dar dacă va fi să ajungă te asigur că nu vei mai auzi nicio critică, nu vei mai vedea nicio atitudine separată, decât poate de la imbecili care nu contează, și de cari se găsesc în sânul fiecărui popor.

— Mă bucur de ce-mi spuneți, mi se lămuresc unele lucruri, vorbi preotul mișcat. Dumneata, ca moldovean, ai fost germanofil? Nu vă supărați că vă întreb, dar pentru orientarea mea, pentru cunoașterea sufletului: național, întreb. Eu cred, anume, că sufletul românesc e unitar, că gândim și simțim toți la fel, în ceasurile mari. Aceasta e experiența mea de până acum. Așa am văzut și în Transilvania, și când am plecat de acasă, și în populația civilă și în armată.

— Am făcut și politică cu Partidul Conservator, e adevărat, dar problema nu se poate pune așa. N-am fost și nu sunt nici germanofil, nici rusofil, ci filoromân. Sunt convins că aceasta a fost și atitudinea lui Petre Carp, și a tuturor oamenilor politici, a tuturor românilor cu scaun la cap. Noi trebuia să ne mântuim în primul rând țara, în războiul actual, și, încât sunt date posibilitățile, să ne-o mărim [...] căci avem frați subjugați, teritorii naționale. Faptul acesta a fost temeiul zbuciumului nostru de doi ani, nu «filiile». De asemenea lozinci nu s-a lăsat condus

niciun om serios la noi. Cumpăna războiului mondial nu se apleca în nicio parte definitiv, în cei doi ani. Aici a fost tragicul hotărârii noastre. Căci puteam greși, și puteam ieși din război cu însăși România liberă primejduită, nu sporită ca teritoriu. Erau numai păreri individuale, care tabără va câștiga războiul. Unii credeau că germanii îl vor câștiga, alții că Franța și aliații ei. Am tot așteptat un semn decisiv, am tot combinat, pentru a alege momentul și drumul cel mai bun pentru România. Și numai Dumnezeu singur poate ști, dacă l-am ales bine. Nu era nicio atitudine cu două fețe, imorală. Noi aveam îndreptățirea morală de a ne trimite armatele fie la apus, fie la răsărit.

— Da, răspunse căzut pe gânduri, părintele Scurtu. Am mai auzit părerea aceasta, felul acesta de a judeca. Desigur că el nu putea intra în capul nostru, al transilvănenilor. Noi nu înțelegeam decât acțiunea în apus, și greu am înțelege și azi alta. Totuși trebuie să recunosc că azi văd mai limpede decât când am cunoscut mai întâi o argumentare asemănătoare.

— Și când ai cunoscut-o, sfinția-ta?

— Înainte de întărea României în război cu vreo zece zile, cred. Un ziar de la noi a reprodus dintr-o revistă din București un interviu cu o personalitate anonimă din jurul domnului Brătianu. Erau niște declarații cari, după mine, trebuiau să fie ale primului-ministru însuși.

— Vorbești de interviul publicat în *Noua revistă română*?

— Da.

— Nu te-ai înșelat. Erau chiar declarațiile lui.

— Era un raționament strâns, și exact în vederile ce mi le-ai spus acum. Pentru ceea ce caut eu, e un lucru de cea mai mare importanță. Văd că, într-adevăr, partidele din România în temeiul atitudinii lor, au fost solidare. Dacă dumneata, conservator, judeci la fel cu Brătianu, nu avem de ce ne teme. Solidaritatea există, și eu mă bucur din tot sufletul. Auzind atâtea critici, văzând

atitudinii dușmănoase față de război la unii, mă temeam să nu fie o ruptură în însuși sufletul neamului.

— Să nu te înșele aparențele, părinte. La noi lumea vorbește și, mai ales, avem un îndrăcit spirit de critică. Ne place să criticăm, și nu alegem momentul. Sunt și iresponsabili, desigur. Cum aud despre conu' Dinu, care vă înspăimântă mereu cu prorociile lui sinistre. Dar oameni ca el nu mai contează de mult. E un suflet înăcrit și, de o serie de ani, e și ramolit. Vor mai fi și oameni, streini, neasimilați deplin cum spui sfinția-ta. Dar nici aceștia nu formează neamul. O să te convingi dumneata mai târziu.

Părintele Scurtu se convinsese, după ce cunoscuse și altă lume - profesori, judecători, avocați - că mulțimea cea mare nu semăna nici cu conu Dinu, nici cu părintele Cucui, ci era pătrunsă de aceeași mare îngrijorare ca și ei, refugiații, că aștepta cu înfrigurare comunicatele oficiale, că se însufletea la știrile bune și era deprimată la cele rele. Simțeau cei mai mulți ca și ei. Bătea aceeași inimă în toți.

Și începu să se simtă iarăși mai acasă, mai între ai săi. [...]

Către mijlocul lui noiembrie primi o scrisoare de la doctorul Preda, i-o aduse un servitor de la prefectură.

«Dragă părinte - îi scria doctorul - abia acum am aflat de la un țăran de pe la noi că ești în Roman. Necunoscându-ți adresa, o trimit la prefectura județului, cred că vei primi-o. Noi suntem acum în localul unui spital de plasă. Nu e prea mare, pentru o sută de paturi: Nu ne-am stabilit decât de-o săptămână. Am numai răniți; mai ușor și convalescenți. De la Râmnic am trecut până acum prin trei localități. Ordinele, măsurile ce se luau, se schimbau mereu. M-a întristat mult această lipsă de organizare, de un plan bine stabilit pentru evacuarea răniților. I-au tot triat, dintr-un oraș într-altul. Unii rămâneau, alții plecau cu trenurile sanitare mai departe. Am avut impresia că nu există un singur cap care

gândește, o singură voință care hotărăște, ci zece cel puțin. Ordinele ce soseau se contramandau mereu. În sfârșit am ajuns cu oamenii ce mi i-au lăsat pe seama mea, aici. Sper că nu ne vor mai muta. Spitalul - mi s-a spus - va rămânea mereu destinat soldaților mai ușor răniți și reconvalescenți. Nici nu se poate altfel. Suntem în mijlocul câmpului, la marginea unui orașel, sau așa ceva. Clădirea e nouă, e frumoasă, dar încă foarte slab înzestrată. Până la linia ferată sunt cincisprezece kilometri. Nu pot fi aduși răniți sau bolnavi greu.

Vă trimit tuturor salutări de la nevastă și de la fată. Biata nevastă-mea nu credeam că mai scapă. S-a îmbolnăvit greu pe drumurile acestea nesfârșite, și n-am putut-o convinge să rămână în niciun spital. Am trebuit să o purtăm, mereu cu noi. Acum e bine, dar a slăbit încât n-au mai rămas decât oasele. Abia de vreo trei zile poate să mănânce câte ceva. Mă temeam să nu moară în tren. Ce să-ți mai spun! Am îmbătrânit în vremea asta eu și fata. Din ce i-a venit? Nici eu nu știu. A început cu o intoxicare... Dar la ce să-ți mai spun! Bine că a dat Dumnezeu să ne oprim odată și noi într-vin loc. Dacă o mai purtam pe drumuri o zi-d ouă, se curăța!

Vestemean nu mai e cu noi. Pe drum a aflat unde este unitatea lui și a iplecat. Dar nu-i nicio primejdie de-a merge încă pe front. Unitatea lui e decimată rău, e în refacere și refacerea e imposibilă până nu se termină cu evacuările. De altfel, pe drum, rana i s-a închis complet, a patra zi după plecare. Se pare că încetându-i starea de nervozitate, văzând că nimeni nu se împotrivește dorinței lui, a reacționat mai cu temei organismul și rana s-a închis. A fost o zi de mare bucurie pentru Laura. Pe drum i-a fost dânsa soră de caritate, se lăuda că a aflat ea o metodă nouă de a pansa, și vedea în închiderea răni o biruință a ei. L-a lăsat să plece fără nicio opunere. Ofițerul de la care aflaserăm unde sunt resturile unității lui Vestemean, i-a spus și el că în mai puțin de două luni, regimentul nu se va putea reface. Până atunci e iarna pe

noi și cu siguranță luptele se vor mai potoli, până în primăvară. De altfel la plecare i-a promis Laurei că dacă nu va fi încă nevoie de el la regiment, își va cere un concediu și va veni la noi să ne vadă, ori, poate, să rămână mai mult. Eu n-am stăruit, deși putea fi repartizat între reconvenșcenții de aici. N-am voit să se neliniștească din nou. Am înțeles că metoda ta de a trata cu el a fost cea mai bună. E o fire expansivă, nici n-aș fi crezut după aparența lui de om liniștit. Cred că Laura va avea de lucru cu el, în viață. Dar ce să-i fac, ea și l-a ales!

Să-mi trimiți adresa, și să-mi scrii despre voi. Cum v-ați așezat, ce faceți? Vrea să vă scrie și Laura. Îi e grozav de dor de preuteasă, mai ales acum de când mamă-sa a scăpat de pericol. N-ai idee ce fată de inimă e Laura asta! Cred că pe mamă-sa ea a salvat-o! N-a dormit nopți de-a rândul și nu s-a mișcat de lângă ea.

S-au gândit că dacă se va intrăma mamă-sa să vină până la Roman să vă vadă. Dar nu știu cum vor putea, și nu știu dacă ar putea dormi la voi o noapte-două. Cu evacuările și retragerile acestea toate orașele din Moldova sunt stup de lume. Și cu fiecare zi vor fi tot mai mulți. Eu numai ocazional, cu vreo mașină, aș putea veni să vă văd. N-am ajutor aici, la o sută de oameni, decât un așa-zis subchirurg. Doctor? Nici pomeneală! Un fel de laborant, care însă trebuie ținut foarte de scurt fiindcă i se pare, ba e chiar convins că se pricepe la orice.

N-am scris în viața mea o scrisoare așa de lungă. Dar, de când am plecat din Râmnic, n-am mai stat de vorbă cu nimeni de pe la noi. Parcă mi s-a mai ușurat sufletul. Fiindcă mi-e greu. Nu numai pentru refugiul nostru, ci pentru că văd că țara asta e în mijlocul unor greutăți imense. Pe terenul sanitar îi lipsește foarte, foarte mult. Nu e pregătită, nu e înzestrată, nu e organizat serviciul sanitar. Și în război lipsa asta e o primejdie groznică. Pot muri cu zile mii de răniți și bolnavi... După cum, din nenorocire, s-a și început!

Dragă părinte Scurtu, mai am și o rugămintă, și

poate pentru asta am voit, mai cu seamă, să-ți scriu, deși am lăsat-o la urmă. Cât a fost bolnavă greu nevastă-mea, și mai ales în ceasurile de criză, Laura-mi spunea mereu desperată: „Dac-am ști unde e părintele Scurtu să-l rugăm să slujească o liturgie pentru mama! Sunt sigură că l-ar asculta Dumnezeu! Acasă i-am dat liturgii pentru Ionică, și iată că Dumnezeu l-a scăpat până acum de toate primejdiile!”

E o fată credincioasă Laura, părinte Scurtule! Mereu s-a rugat pentru bolnavă. Și acum m-am gândit să-ți aduc la cunoștință dorința ei. Mamă-sa e încă foarte slabă. Dar, poate nu vei crede: e și dorința mea. În învălmășeala și nesiguranța asta generală, am simțit și eu că nu te mai poți încrede numai în puterile lumești. Mai ales am avut sentimentul acesta în cursul bolii nevastei mele. Îmi pare uneori că în lume s-au dezlănțuit puteri atât de formidabile, de neprevăzute, și nestăpânite, încât omul n-a mai rămas decât un fulg, ce plutește în văzduh, suflat în toate părțile. Și-mi mai pare că în uraganul dezlănțuit de război, chiar România nu mai este decât un asemenea fulg... Mă gândesc uneori cum cutează omul să intre într-o asemenea furtună pe care n-o poate stăpâni? Cum cutează chiar o țară, un popor întreg? Și totuși, cu cât trec zilele, cu cât văd și aud mai multe, înțeleg că România nu putea face altceva. Că trebuia să intre în război. Sunt acum cu totul de părerea, de convingerea ta din acel articol publicat în ziar. Orice s-ar întâmpla, România nu putea să nu intre în război. De unde mi s-a cristalizat în suflet definitiv convingerea aceasta? Nu știu, nu-mi pot da seama. Poate din vederea și îngrijirea răniților. Parcă fiecare rană, orice suferință a lor, strigă după dreptatea noastră, după dreptatea neamului.

...Îți place? Am început să ajung și eu sentimental... și parcă încep să cred în puterile cele nevăzute. Oricum, trăim vremuri mari și... încă ne vom întoarce la vetrele noastre! îmi spune un glas din adâncurile ființei mele...

Salut pe Nastasia și îmbrățișez copiii. Toate vorbele bune de la nevastă și fată.»

Părintele Scurtu sfârși de citit adânc mișcat. Într-adevăr nu și-ar fi putut închipui pe doctorul să scrie o epistolă atât de lungă. Abia acum își dădu seama, după ce o isprăvi. Luat de ceea ce-i mărturisea, întorcea pagină după pagină, fără să se oprească asupra vorbelor doctorului că-i scria așa, de lung. Avea' scrisul mare, patru cinci cuvinte într-un rând, așa că pe masă se adunară acum, un vraf de file.

Le adună, traversă curtea, și merse cu ele la bucătărie unde Nastasia pregătea amiaza, să le citească și ea.

Încă în dimineața următoare, sluji o liturgie la biserica părintelui Cucui.

XXXV

În a doua jumătate a lui noiembrie începuseră ploi îndelungate și răci. Văzduhul greu de nori coborâse până pe umerii dealurilor. În răstimpuri se strecurau suvițe de vânt de la miazănoapte, cari pătrundeau prin îmbrăcăminte subțire, de vară, a refugiaților. Totuși stăteau cu ziua de cap în colțurile străzii principale, pe care treceau nesfârșite coloane de armată rusească, în sfârșit, veneau și ei!

În oraș se vorbea de evacuarea Bucureștilor, după alte zvonuri ar fi fost evacuat. Se vorbise mult în timpul din urmă că Bucureștii nu mai aveau nicio importanță strategică, după ce forturile ce înconjurau capitala erau de mult goale, tunurile fiind duse la Dunăre. Era pierdută până acum partea cea mai mare a Munteniei. Sondele de pe valea Prahovei se spune că au fost distruse de englezi, cari s-ar fi obligat să despăgubească România.

În ultimele săptămâni știrile rele se țineau lanț. Comunicatele Marelui Cartier erau dramatic de laconice. Dar vecinic sobre. Citindu-le, părintele Scurtu avea mereu scuzația vibrării unei puternice coarde de oțel în culmea tensiunii. Simțea și el o încordare în toată ființa,

citindu-le. Și, nu putea cuprinde sentimentul ce încerca: era un fel de mândrie rece, ca și când s-ar fi măsurat cu moartea.

Atmosfera sură și tot mai rece din văzduh era dublată de una asemănătoare lăuntrică: starea lui sufletească. Nenorocirea care invada țara îi deștepta laturi ascunse ale sufletului. Era ceva asemănător cu ceea ce simțise la Râmnic, în nopțile de insomnie, când asculta goamă de la trenurile militare. Dar nu mai era nimic din duioșia de atunci, din exaltarea sentimentală de atunci. Ori poate era aceeași, însă condensată până la împietrire, până la neputința de a-i mai simți dulceața, bucuria. Se concentrase în sufletul lui o asprime nouă, necunoscută care-i schimba și expresia feței, uneori până la nerecunoaștere, încât Nastasia îl întreba de multe ori:

— Ce-i cu tine? Nu te simți bine?

— Pentru ce?

— Ești așa de schimbat.

— Dezastrul ăsta! - spunea el.

Era într-adevăr un dezastru, dar, nu-și putea da seama cum, în adâncul ființei sale nu-l simțea ca un dezastru, ci ca pe-un ghem ce-l strângea, și în care părea că se concentrase toată viața lui. Avea nedeslușit senzația că se înarmează cu puteri nouă ale răbdării, ale bărbăției, din sentimentele necunoscute ce se ridicau solemne din sufletul său. Tot mai mult îi părea că de-acum e gata la orice; tot mai mult simțea că se schimbă în ceva ce nu poate fi biruit.

Fiecare comunicat oficial din care se vedea o nouă retragere, o pătrundere mai adâncă în țara dușmanului, îi mărea acea asprime în suflet. Nu era durere, parcă nu era nici deznădejde, ci o hotărâre gravă de a primi orice, de a întâmpina orice, fără părere de rău, ci numai într-o înaltă solemnități, ca în fața morții. Uneori se gândea la vremea când erau acasă, și armatele rusești pătrunseseră în mai multe rânduri în nordul Ungariei, chiar în ținutul românesc al Maramureșului, după ce

ocupaseră de mai multe ori Bucovina. Atunci nu simțise decât bucurie, avusese o senzație de ușurare, dar nu-i păruse un eveniment de-o oarecare importanță, îi era aproape indiferent până unde vor pătrunde rușii.

Acum, cu fiecare înaintare a dușmanului mușca ceva din însuși trupul lui. Cu toate acestea nu se simțea mai slăbit în puteri, ci dimpotrivă: o tărie nouă creștea în el. O putere de rezistență, un fel de dârzenie crudă, al cărei gust amar și sărat îl simțea uneori în cerul gurii.

Într-o zi ploioasă, pe drumul desfundat ce ținea orașul, văzu o coloană românească în retragere. Era o coloană de aprovizionare. Un nesfârșit șir de căruțe, cu coviltir, multe șubrede, trase de căluți mici. Soldații de pe lângă ele erau pământii la față și de-o muțenie. Care-i păru îngrozitoare. Tot privind convoiul de căruțe și pe oamenii de pe lângă ele se simți de la o vreme una cu ei. Parcă ar fi plecat cu ei. Păru că-i înțelege, păru că simte pentru ce i-a cuprins muțenia aceea năprasnică...

În vremea comunicatelor rele își aminti de multe ori și de visurile sale de acasă. Statuia aceea uriașe, care închipuia pe șefița de gară de la ei, și care-l sfidase - forța brutală care își bătea joc de ideal, de credință, de dreptate, era acum desigur în plin marș. Persoana aceea îmbrăcată în negru din automobilul pe care-l întâmpinase în capul satului, încetase de mult să mai vorbească românește; vorbea, de săptămâni lungi cât veacurile, în limba dușmanului.

Da, era adevărat! Simbolurile nu-l mințiseră! Totuși, acum, de când retragerea se făcea în stil mare, nu-l mai îngrozeau. Le putea privi în față fără teamă. Nu-i mai era frică de ele. Uneori se întreba: bucuria ca și spaima sunt mai mari câtă vreme le presimți, le vezi numai cu închipuirea? Văzute în față, întâlnindu-te cu ele în realitate, pierd, și una și alta, din intensitate? Își aduse aminte de exaltarea sa fericită după ce au fugit autoritățile, jandarmii din satul lui, și care a ținut până la intrarea trupelor românești în comună, și la neputința lui

de a se mai bucura atât de intens când pipăia realitatea. Și visurile acelea îl îngroziseră la cele dintâi mișcări de retragere ale armatei române din părțile lor. Și iată acum, în plină retragere, nu-i mai păsa de ele când îi veneau în minte. Nici adevărata durere, privită în față, nu o mai poți simți cu intensitate? Sau nepăsarea lui la amintirea visurilor se ridica din puterile acele necunoscute ce-i înăspriseră sufletul?

O adiere ca din mari adâncuri sufletești, o adiere subțire încă, nici cât un fir de vânt, un fel de înțeles nepătruns încă, îi spunea că visurile acelea nu mai au nicio valoare de-acum încolo-Poate acesta era motivul principal pentru care îl lăsa indiferent când îi veneau în minte, și trecea cu un fel de dispreț pe lângă ele.

De săptămâni, de la plecarea din Râmnic, se tot închega în el această nouă stare sufletească. El nu-și dădea seama că ea îi schimbase și privirea, și liniile feței, și că pentru ea se mirau Nastasia și refugiații cunoscuți când îl întâlneau. Cunoscuții spuneau că a mai slăbit, ba chiar a îmbătrânit; Uneori schimbau vorbe între ei.

— Săracul părintele Scurtu, cum s-a mai schimbat!

— Păi, e de mirare? Cu soție și trei copii mici, nu-i glumă.

— Noi, ce? Noi suntem oameni mari. De la o vreme cred că pot tăia lemne pe noi. Dar cei care au venit cu copii mici, vai de ei! Numai ei și Dumnezeu vor ști ce-i în sufletul lor!

— Și vara a fost greu, dar ce va fi la iarnă? Și au început să se scumpească și aici lucrurile, iar la copii le trebuie lapte și căldură. De unde vom mai cumpăra și lemne la iarnă?

— Se plânge și dascălul din X. Acela încai a venit cu șapte copii. Spune că nici nu și-a dat seama că se refugiază. A fugit cu toată familia de un bombardament, și plecați au fost!

— Părintele Scurtu nu-i omul care să se plângă, dar greu îi va fi și lui.

— Dascălul Pârvu spune că-i o nedreptate să se dea pentru copii numai jumătate ajutor cât pentru un om mare. Susține că un copil mănâncă mai mult decât un

— Nici nu cred să se înșele. Copiii ar mânca mereu. Până acum a mai fost cum a mai fost, dar ce vor face la iarnă? Sunt destui, ca și părintele Scurtu, cari nu rfi-au putut lua nimic de-acasă. N-au o haină de iarnă, nici ei, nici copiii.

— Știu eu! Poate că prefectura le va procura ceva stofă pentru paltoane.

— Totuși părintele Scurtu mai câștigă ceva și la cooperativa aceea. Poate mai are și ceva bani de acasă. Acum, de când s-a răcit vremea și au început ploile, i-am văzut copiii cu paltonașe de iarnă, numai el e tot cu pelerina aceea cu care a plecat de-acasă.

— Câștig! Ce poate câștiga la cooperativă? Dar are noroc cu preuteasa. E o femeie cruțătoare și harnică și se pricepe la toate. Mi-a spus nevastă-mea că ea singură a croit și a cusut paltonașele copiilor.

— Când te gândești că copilița abia umblă în picioare! Fără slujnică, fără niciun ajutor, greu îi va fi, săraca, și Nastasiei! Noi, cari suntem singuri, să nu mai spunem nimic că am face păcat. Pribegia vor simți-o cu adevărat numai cei ce au venit cu familia.

— Oleacă de ajutor tot are!

— Cine?

— Nastasia.

— Păi bine! Și eu cumpăr pâinea și carnea cum face Scurtu. Ne întâlnim de câte ori la brutărie.

— Mai are pe băiatul cel mai mare, pe Ionică. El îi duce apă. Și în toată dimineața îl văd în piață cu o oală să cumpere lapte.

— De, până acum a fost mai ușor. Dar la iarnă? Căci iarna o s-o facem de-acum pe-aici, nu mai încape nicio îndoială.

— Hei! Iarna! Dac-ar fi numai iarna! Dar de-acum până la sfârșitul războiului nu mai vedem noi casa! Unde

se înfig odată nemții, să știe, cu greu îi mai scoate cineva din țară!

— Ba-i va scoate puterea Celui Preaînalt. Că nu-i va răbda să cotopească toate țările Europei!

Refugiații vorbeau adeseori de necazurile și speranțele lor după evacuarea din Oltenia, și citeau tot mai îngândurați comunicatele din vremea din urmă ale Marelui Cartier General.

Acum însă, de când începură să se scurgă prin oraș armatele rusești le cresc din nou speranța într-o întoarcere acasă mai apropiată. Niciunul dintre ei nu văzuseră încă atâta armată. Părintele Scurtu se însufleți și el. Asprimea aceea lăuntrică parcă se mai îndulcise. Nu avea atâta timp ca ceilalți să privească la trupele ce izvorau mereu dinspre partea de răsărit a orașului și treceau spre apus. Totuși, cât ce scăpa de la birou, era în rând cu ceilalți refugiați.

Ceea ce îi impresionă mai întâi fi echipamentul acestor trupe. Erau bine îmbrăcați, strânși în mantale lungi, groase - nouă păreau toate - încălțați cu cizme până la genunchi, cu arma în spate. Soldații nu păreau feciori tineri, ci oameni trecuți de treizeci de ani sau în pragul lor. Erau bărboși, mustăcioși, predominând culoarea blondă roșcată. Puțini erau cu bărbi negre. Nu priveau nici în dreapta, nici în stânga, și privirile lor cenușii păreau ostenite, deși de pe mers n-ai fi crezut că sunt osteniți. Bălăbăneau ritmic din brațele lungi, cizmele lor izbeau într-un lăpăit regulat în ciorofleaca drumului. Cum izvorau mereu în rânduri de câte șase, în ploaia mărunță și deasă, în atmosfera pătoloasă sură, în fuioare rare și răci de vânt, părintelui Scurtu îi părea că uriașul râu ondulator ce se scurgea pe strada largă, coborâse undeva, în capătul orașului, din acest văzduh sur și umed, și se înșiruiseră acolo pentru o defilare. Coloanele nesfârșite răspândeau din veșminte, din cizme, un miros străin, o aromă grea de iuft. În privitori lăsau o senzație de putere, de ceva cotorpitor, care dacă se

pornește nu mai putea fi oprit.

Trupele pedestre se alternau, din când în când, cu cavalerie. Pădurea de sulii drepte, înfipte și legate de șei, se vedea de departe, impresionând puternic pe privitori. Erau cazacii? Vestiții cazaci? Da, se șoptea în toate părțile, ei erau! Oameni bărboși și încruntați, cai pietroși și grași, puternici, deși nu prea mari, cu coamele lungi răsfirate pe grumazii tari, plini, cu cozile bătând până la copite, unele legate în noduri groase.

Cadența pasului era susținută mai mult de un fluierat care nu se știa de unde venea, și prin cântece abrupte, cari, când porneau din coloanele lungi, cutremurau văzduhul. Voci adânci, melodioase, puternice, păreau că nu fac nicio efortare cântând, ca și când marșul cântat s-ar fi ridicat de la sine, din putere proprie, ca și când ar fi fost melodia firească a însăși coloanelor mișcătoare.

Ca și întreaga înfățișare a acestei mulțimi ce înainta în rânduri compacte, grele, cântecele lor lăsau o impresie de forță, de ceva puternic, cu prelungiri în infinit. Cântau frumos, deși erau niște melodii simple, și coloanele parcă înviau, soldații scuturau din cap și îl ridicau, cu o mare nesfârșită de priviri albastre și cenușii.

Părintele Scurtu îi privi zile în șir trecând. O senzație de ceva imens, de nesfârșit, părea că-l face să întrezărească depărtările fără zări din care veneau, gândindu-se la harta Rusiei.

— E o armată cu care nu e de glumit - zise el - spunându-și tare gândul, într-un grup de refugiați.

— A, dacă ar fi sosit mai devreme! Dacă ar fi venit la timp! - oftă cineva.

— Bine c-au sosit și acum! Când se va lăsa potopul acesta la vale prin Muntenia!

— Strașnic sunt echipați, domnule!

— Și ce mai cai!

— Tunarii, artileria nici nu trece pe aici. Spune că se

cutremură de ea drumurile de țară!

— Ăștia pot ținea războiul zece ani. Cum sunt echipați, crezi că numai acum au început.

— Sunt trupe proaspete, desigur.

— Au nesfârșite rezerve!

— Ce înseamnă, domnule, să fii un popor mare! Câte armate nu le-au fost nimicite până acum, începând de la mlaștinile mazurieni [...] și nici nu se cunoaște!

Scumpetea creștea într-adevăr de la o zi la alta, mai ales după ce veniseră rușii. Coloane nesfârșite trecuseră prin oraș, dar rămăseseră multe servicii militare, mulți ofițeri, și chiar trupă. Se organiza, în liceul local, și un spital rusesc. Pe străzi era plin de «sestrițe», surori de caritate rusoaice. Erau, cele mai multe, femei corpolente, cu obraji roșii, cu ochii de-un albastru șters, cu părul cânepiu, îmbrăcate în paltoane de piele cafenie. Puține păreau tinere, cele mai multe erau femei între treizeci și patruzeci de ani, vecinic însoțite de ofițeri

În două săptămâni de la venirea rușilor prăvăliile aproape se goliră. Rușii cumpărau pe capete, dând orice preț. Stofe, ghetе, pânzeturi, cafea, ceai, și tot ce se găsea de vânzare. Se spunea că le trimit acasă, în Rusia, și lumea se mira cum se lăcomesc la tot ce văd. Era cu puțință ca după doi ani, să se simtă lipsa unor asemenea articli de negoț într-o țară așa de mare și de bogată.

Era probabil că și negustorii ascunseseră din marfă când au văzut cum trece. Rafturile rămăseseră aproape goale, și ce se mai afla era de trei și de patru ori mai scump decât la sosirea refugiaților aici.

Nastasia era disperată.

— Nu mai poți cumpăra nimic, dragul meu. Noroc că ne-am luat din vreme câteva lucruri. Stofă pentru paltonașele copiilor și pentru unul mie, azi nu le mai poți lua cu de șapte ori atâta. Și-am tot spus să ceri un avans de la cooperativă să-ți cumpăr și ție de un palton. Ai amânat mereu. Acum să te văd ce vei face cu pelerina ta, că-i iarna pe noi. Nici n-am văzut să mai umble și alții cu

pardesiu ca tine.

— Nu-i frig încă. Nu te îngriji de mine. În sfârșit, pentru ce n-aș umbla și la iarnă cu pelerina? Doar lucrez în birou încălzit nu în ger. Și nu am nu știu ce drumuri de făcut. Bine că ai făcut rost pentru tine și pentru copii!

Adevărul era că zgriburea adeseori în pelerina lui în timpul din urmă. Vremea era mereu rece, ploioasă, și fuioare de vânt de la miazănoapte se desprindeau tot mai des din văzduh. Localnicii spuneau că de mult n-au mai apucat o toamnă așa de timpurie. Mulți cunoscuți se mirau văzându-l și acum în pelerina aceea, până ce aflaseră că n-are palton. Uneori se simțea umilit în haina lui subțire, dar repede alunga asemenea slăbiciune. Sunt azi vremuri să te mai gândești la asemenea lucruri? se încuraja părintele Scurtu. Măinile i se înroșeau de frig, dar între alții nu cuteza să sufle în degete să le încălzească.

Vremea era tot mai rea și tot mai răcoroasă de la o zi la alta. În oraș începură să se simtă lipsurile și greutatea războiului. Carne nu se mai vindea decât de două ori pe săptămână, apoi o singură dată. Începură cozile și la pâne, în fața brutăriilor și la carne.

Ceea ce-l uimi pe preot la început, și apoi îl scandaliză, fu faptul că la brutării veneau după pâne și soldați ruși. Toată lumea știa că ei sunt foarte bine aprovizionați, că aveau de toate. Băgă de seamă că se îmbulzesc mereu în primele rânduri. Văzu cum ridică poalele mantalelor și iau câte patru-cinci și chiar mai multe pâni. Ce făceau cu ele? Era pâinea mai bună decât aceea ce o primeau de la armată?

[...]

Lumea care venea după pâne erau gloate de oameni săraci, femei mai ales și copii cari nu cutezau să se împotrivească soldaților ruși cari dădeau din coate să ajungă în rândurile prime. În frig și ploaie, mai târziu în zloată, era greu să aștepti făcând «coadă» - în înghesuială tot mai mare. Lumea se îmbulzea pentru că

adeseori pâinea nu ajungea și pentru cei din urmă.

Părintele Scurtu încercă la mai multe brutării. Dar pretutindenea era același spectacol. Soldați români însă nu vedea, deși, cu retragerea ce se scurgea mereu de la sud, erau tot mai mulți și soldații români în oraș. Populația crescuse și cu refugiați din sudul țării. Poate așa se explica lipsa tot mai mare de alimente și scumpetea lor, ca și îmbulzeala de la brutării, de la carne.

Băiatul cel mai mare al părintelui Scurtu se întorcea tot mai târziu, și cu mâinile tot mai înghețate cu laptele. Uneori venea cu oala goală. Se ducea adeseori până în capătul orașului, să iasă înaintea lăptăreselor, pentru a putea ajunge la un kilogram, două de lapte.

Începu să înghețe peste noapte, strângând tina și ciorofleaca de pe străzi, de pe drumuri, apoi, într-o bună zi, ea nu se mai dezgheță. Începu să ningă. Când erau afișate comunicatele oficiale ale Marelui Cartier, se aduna tot mai puțină lume și se oprea să le citească. Și dintre refugiați veneau puțini.

Părintele Scurtu, în pelerina lui, era însă nelipsit. Mai veneau regulat un notar și doi preoți mai în vârstă, comentau împreună comunicatul. Se fixa încet linia definitivă a noului front. Oltenia, Muntenia, erau pierdute, ca și Capitala. Știrile rele intrau în ei ca și vântul rece și-i făceau pământii la față. Nu mai putea fi vorba de o alungare a dușmanului până la primăvară.

[...]

Spre surprinderea lui băgă de seamă că evreii din oraș cari primiseră cu atâta spaimă trecerea coloanelor rusești, nu se mai temeau acum de ei. Făceau afaceri bune cu negoțul lor, și adeseori pe străzi mai dosite se puteau vedea grupuri de evrei localnici în mijloc cu un soldat rus, vorbind în șoptă și agitându-și brațele. Erau așa de mulți jidovi în armata rusească, ori s-au nimerit numai în unitățile de aici, atâția? Era însă lămurit că începuseră să țină legături strânse cu ei.

Trupele cantonate în oraș erau duse duminica și în sărbători regulat la biserică să asculte liturgia. Biserica episcopiei destul de încăpătoare, se umplea de soldați ruși. Cum veneau, cum ascultau slujba, cum se închinau, ordinea și disciplina de care dădeau dovadă, ca și religiozitatea lor, făcuse impresie asupra părintelui Scurtu. Se mira că soldații români din garnizoană, sau în trecere, nu erau aduși în corpore la biserică, și își făcu o idee bună despre spiritul religios ce stăpânea în armata rusească. Veneau și soldați români, dar nu cu unitatea, ci singuratici, să asculte slujba duminica, de la care părintele Scurtu era nelipsit. Cât le-ar sta de bine soldaților români să vină și ei în grupuri, pe unități, cum îi vedea pe ruși. Își zicea, cu toate știrile rele ce se răspândeau despre armata rusească, ori despre intențiunea cu care ar fi intrat în Moldova, că de la un popor așa religios nu se putea aștepta la o ticăloșie.

De când s-a stabilit în oraș, părintele Scurtu nu lipsise o duminică sau o sărbătoare de la biserică. Cu ceilalți preoți refugiați făcură și o vizită episcopului local, și arhiereul le vorbi înduioșat de soarta lor, întărindu-le credința în biruința dreptății. Le dădu voie care va voi să și slujească duminica și în sărbători.

Părintele Scurtu nu servea, ci numai asista. Îi părea că sufletul său era prea tulburat, pentru a se putea concentra, pentru a se putea apropia de altar. Nu mai era nici atât de curat cum ar fi trebuit pentru slujbă. Criticase și el, osândise atâta lume, și mai ales ura! Ura greu pe dușmanul care cotropise țara, și nu le putea ierta nemților că s-au amestecat și ei în răfuiala dintre români și unguri. România nu le-a declarat nemților război, își zicea el, și iată, pretutindenea, în Oltenia, în Muntenia, pe Valea Prahovei, în munții Moldovei, comunicatele oficiale vorbeau numai de ei. Pretutindenea, ei ne-au ieșit în cale! Cu ce drept făceau așa, când România n-a avut nimic de împărțit cu Germania?

Zadarnic își zicea că lucrul era firesc, că ne găseam cu ei în două tabere opuse. Zadarnic se ruga în biserică să i se împrăștiie nodul de ură ce i se ridica în grumaz;

zadarnic își spunea că unui preot nu i se cuvine să fie stăpânit de ură, nu reușea! Mereu se întorcea gândul: dacă nu erau ei, până azi armată română ar fi cucerit întreaga Transilvanie.

Se simțea totuși mai ușurat după biserică. Se făcea slujbă frumoasă în catedrala episcopiei, cânta un cor mixt, erau preoți și diaconi cu glasuri melodioase. Ceea ce-l impresionase însă de la început mai adânc, era pomelnicul ctitorilor, nume vechi de voievozi și doamne, începând cu «Roman Voievod și Ruxanda Doamna.» Ce vremuri vechi, câtă istorie și luptă românească deșteptau aceste nume! Avu, de la început, senzația că așa se cădea să fie o slujbă, o liturgie românească. Să pomeniști la ieșitul cu darurile, o întreagă galerie de strămoși. Parcă numai așa era slujba întreagă. Se gândea că acasă nu puteau pomeni preoții decât pe-un împărat străin, «împărat și rege apostolic». De câte ori nu-l pomenise și el, la toate liturgiile!

Își dădea seama și simțea că nedreptatea și nefirescul se încuibase până și la altare, în slujbele sfinte, și că ei, preoții de dincolo, nu fac în veci pomenirea întemeietorilor și apărătorilor de țară și neam, și se simțea umilit și micșorat. Simțea chiar un fel de responsabilitate vinovată, deși își spunea că nu se putea altfel.

Iată, chiar acum, după ce murise în toamna aceasta, bătrânul monarh pe care-l pomeniseră de la 1848 toate generațiile preoților ce s-au succedat la altare, deși fusese nerecunoscător pentru ajutorul dat de Iancu și de români în revoluție, deși îi dăduse mai târziu, prin dualism, pe mâna dușmanilor lor de moarte, a ungurilor, iată și acum, preoții rămași acasă, vor pomeni tot un împărat străin, pe cel nou! Avu senzația că ei nu erau români întregi, că erau oarecum numai la periferia vieții

și a istoriei românești, deși cunoștea rolul Transilvaniei în făurirea statelor române.

Va mai putea el pomeni vreodată la altar numele unui împărat străin, după ce apucase să-l pomenească pe dezrobitorul? Când își punea asemenea întrebare i se strângea inima. Nu! Nu va putea, și nu va mai fi nici cazul! Pentru că el, dacă România ar fi înfrântă, nu se va mai întoarce niciodată acasă! Era hotărârea lui definitivă.

Când s-a pus, peste vreo lună, problema renunțării la cetățenia ungurească a refugiaților, a fost cel dintâi care a renunțat. Și nu a putut înțelege nici atunci, nici mai târziu, frământarea unora dintre refugiați cari au stătut pe gânduri, iar câțiva, între care oameni tineri, nici nu s-au putut hotărî să renunțe. Ce mai puteau aștepta ei de la cetățenia străină? Se temeau să nu se audă, să li se confiște averile? Se temeau că nu se vor mai putea întoarce acasă? Dar ce preț mai puteau avea toate combinațiile acestea când armatele străine cuprinseseră trei părți din trupul României, și soarta lor era definitiv legată de soarta Țării? Cum nu înțelegeau oamenii atâta lucru?

Vedeau că mulți începuseră a tânji de dorul de casă. Erau vecinic Dosomorâți, și se întorceau mereu cu gândul la ce au lăsat în urmă. Li se aprindeau ochii și li se lumina fața numai când circulau știri mai bune.

Nu-i înțelegea! El nu se mai gândea la parohia lui, nici la ce a lăsat acasă. Nu-l mai însoțea nici cel mai mic regret. Și dacă se gândea uneori era numai pentru a-și închipui ce va fi acolo după întoarcerea autorităților ungurești, compătiment pe cei rămași acasă. Se mai gândea uneori la notarul Danciu, care va fi desigur în vreun, lagăr prin Ungaria. Nu și-l mai putea închipui pe directorul Giurca. Era sigur că n-a mai putut suporta retragerea armatei române din Ardeal, și mai ales știrea ocupării Bucureștilor. Desigur, Giurca va fi mort și-l dureau sufletul că murise în mijlocul tragediei românești,

nemângâiat și înfrânt, el care crezuse cu mai mult fanatism decât toți în biruința României și prăbușirea Monarhiei!

Se spunea că de la niște prinsonieri austrieci, făcuți în sectorul frontului de la Oituz, s-ar fi auzit că în ziua căderii Bucureștilor ar fi tras, de trei ori pe zi, vreme de câte un ceas clopotele de la toate bisericile de pe teritoriul Ungariei. Și în satele românești, în toate! Cum să mai trăiască bietul Giurca? Și cu ce inimă vor fi ascultat parohienii lui, clopotele? Și, iată, erau aici ardeleni, cari nu voiseră încă să renunțe la cetățenia ungurească! De neînțeles! Cei de-acasă ar fi renunțat, cu siguranță, cu toții i

Aici era neasemănat mai bine! Erau liberi! Toate mizeriile zilnice pentru Scurtu se topeau în aerul de libertate pe care-l respira. Și suferințele, durerile, refugiații nu le suportau singuri, ci alătura cu neamul întreg! Și primejdia viitorului. Era parcă o stare peste fire, una de har, să te simți înmănuncheat în neamul întreg, în ceasuri așa de grele!

XXXVI

«Dragă Laura.

De la primirea scrisorii tale v-am tot așteptat, pe tine și pe mamă-ta. În fiecare zi mi-am făcut micile mele pregătiri să vă pot primi. Doream așa de mult să vă văd, să stau de vorbă cu voi. De la doctorul îmi luasem ziua bună, după cele scrise părintelui, știam că nu poate veni, încât văzând că nu mai veniți, m-am hotărât să vă scriu, chiar dacă ar fi ca epistola mea să se încrucișeze pe drum cu voi. Îmi pare un veac de când nu v-am mai văzut, de când n-am mai schimbat un cuvânt cu voi. Și de când mi-a fost cu neputință să-mi fac iluzia că sunt acasă!

Ah! Doamne, și cât mai doresc să mă pot închipui baremi din când în când acasă! Dar soțul meu nu pomeneste niciodată de casă, nu pot vorbi niciodată cu el despre trecut, schimbă numaidecât vorba când încep eu.

Îmi spune că asupra trecutului e zadarnic să mai vorbim, că trăim zile în care se plămădește viitorul și că numai ni s-ar deștepta păreri de rău, cari ne-ar face viața și mai grea. Îmi pare că se teme să se gândească la trecut pentru a nu se înduioșa, și că ceea ce-mi spune de prezent e mai, mult pentru ochii mei, să nu-l simt că e și el mișcat, deși îmi pare că exaltează tot mai ușor de când au început nenorocirile Țării.

Doamne sfinte! Toți suntem cu durerea în suflet, toți blestemăm pe năvălitorii cari au cotropit țara, dar nu-i încotro, omul trebuie întâi să trăiască. Totuși soțul meu îmi pare că-i mai mult în văzduh decât pe pământ, preocupat mereu de ceea ce va fi. Săracul de el, poate sunt nedreaptă și-l învinuiesc în zadar, dar prea ia la inimă orice comunicat oficial. Îmi pare oarecum nefiresc ca un om ca el care despică în fiecare zi butuci de lemne în șopronul din curte; care se scoală cu noaptea în cap să ațâțe focul dimineața – pe-aici s-a pus de câteva zile un ger cumplit –, care stă zi de zi cu ceasurile în fața brutăriilor până poate ajunge la pâne; care face coadă cu toți necăjiții din oraș să poată aduce un kil de carne – și ce mai carne! gândești că-i de mătă – un om necăjit ca el care a zgriburit până de curând în pelerina lui, să se mai poată gândi la viitorul neamului, să fie preocupat mereu de problemele cele mari ale viitorului. Cred că cu asemenea lucruri e logic să se ocupe numai aceia cari sunt la cârma neamului și a armatei. Dar cu el nu se poate vorbi decât despre așa ceva, și nu prea vede lipsurile ce ne strâng pe noi! Doamne! Nu vreau să-l acuz, dar văd că alți refugiați o scot mai ușor la cale cu necazurile, fac ce fac și ajung mai ușor la pâne, la un kilogram de făină sau de zahăr. Au iscodit, au știricit, cum se pot aproviziona mai ușor; și-au făcut prieteni localnici cari le stau în ajutor, numai soțul meu nu iese din rândul celor mulți. Când face coadă stă în rând cu toată lumea, n-ar face un pas înainte, deși sunt încredințată că unui preot nu i s-ar lua în nume de rău

dacă s-ar îmbulzi puțin. Uneori vine aproape înghețat de la brutărie. Alții dau din coate și ajung mai repede.

Știu că a fost totdeauna un neîndemânatic în lucrurile practice, dar cel puțin să mai lase cu combinațiile privitoare la viitor, cu visarea. Nu-i vreme de vis acum, și mai ales pentru un om necăjit ca el.

A trebuit să-mi descarc inima cel puțin înaintea unei prietene, căci altora nu mă plâng. Și nu m-aș plânge nici acum dacă nu mi-ar fi atât de greu! Nici nu mai sunt o doamnă, ci un fel de slujnică, de femeie la toate, și părintele așa de puțin mă poate ajuta cu nedestoinicia lui. Uneori îmi zic că sunt o refugiată cu trei copii mici și cu un om mare!

Iată-mă că mi-am vărsat acum tot necazul pe soțul meu. Săracul! El nu-i vinovat cu nimic, așa e firea lui, și-l văd că se chinuiește și el și suferă pentru că nu-i mai îndemânatic, că nu-i reușesc atâtea încercări de aprovizionare. A mai slăbit, a mai îmbătrânit. Știu eu, poate că suferă mai mult decât alții, că simte mai adânc nenorocirile țării. Dar, cu părere de rău, eu nu-i pot fi de niciun ajutor, n-am vreme să visez cu el în rând la biruința de la primăvară a armatei române, deși seara când cad de pe picioare de obosită, îmi fac și eu o cruce și zic: Doamne ajută!

Știu că mi-ar ținea cu bucurie o servitoare. Dacă ar putea. Dar, din mai multe motive, nu se poate, înțeleg eu foarte bine. Mai întâi n-ar avea din ce s-o plătească. Ajutorul de la prefectură ce se dă refugiaților, și puțin ce capătă de la cooperativă, abia ajunge pentru hrana noastră. De unde să mai săturăm încă o gură? Apoi, n-am avea unde să o culcăm. Bucătăria e în curte, într-un corp de clădire de lemn și peste iarnă e foarte friguroasă. Ar trebui să facă foc toată noaptea pentru a nu îngheța de frig. În casă cu noi, n-ar avea unde și nici nu aș putea îngădui.

Dragă Laura, suntem în al treilea adăpost de când am venit de la Râmnic, dar nu mai avem un cvartir ca

acolo. Avem o singură cameră, destul de mare, e adevărat, dar cred că tu nu-ți poți nici închipui cât e de greu să ții o gospodărie cu trei copii într-o odaie. În toată clipa trebuie să mături și să faci ordine, și totuși e cu neputință să ții o bună rânduială și curățenie. Acum, de când s-a pus gerul acesta, sunt silită să fac și de mâncare la focul din soba de fier din cameră. În bucătărie nu mai e chip să stai. Răsuflă crivățul prin ferești, prin ușă, ba și prin crepăturile dintre bârnele pereților subțiri.

În fiecare dimineață încep aceeași robotire. Am ajuns un fel de mașină, de automat. Să-mi vezi mâinile! Odată spuneai că am mână frumoase! Dar, cât mă privește, nu-mi pasă de niciun lucru până vom avea sănătate de la Dumnezeu. Greu mi-e pentru bieții copii. Îți poți închipui cam cu ce trebuie să-i hrănesc în scumpetea și lipsa aceasta de alimente. Mai greu îi este lui bietul Ionică, el merge și pe gerul acesta după lapte, odată cu tatăl său care pleacă la brutărie - destul de dimineață. Copilul se întoarce de multe ori cu buzele vinete, cu obraji albi, cu degetele încârligate pe oală. Și de multe ori plânge, nu de frig - zice el - ci pentru că nu a găsit lapte pentru cea mică, pentru Laura noastră. Oricât a umblat soțul meu să afle o lăptăreasă care să vină acasă, n-a reușit. Laptele-i tot mai puțin și se bat de la el. Merg și alții pân' în capătul orașului să iasă înaintea lăptăreselor, nu numai Ionică al meu.

Cred că mi-am descărcat destul inima vorbind numai de necazurile mele. Știu că-s vinovată în fața lui Dumnezeu pentru că în vremuri ca acestea omul n-ar trebui să se plângă de nimic, dacă e sănătos. Dar așa suntem noi femeile, slabe! Și apoi tu știi, mi-a plăcut totdeauna să lucrez, dar nu singură. Am avut mereu ajutor lângă mine. Simt însă că n-am încotro și că mă obicuiesc din zi în zi mai mult, deși oboseala o simt mereu. Protestele de mai sus privesc mai ales trecutul, așa te rog să crezi, Laura dragă. De prezent nu mai mă plâng decât de iarna asta îngrozitoare.

Copiii? Niculăiță, cum îl știi, își află mai repede un joc, o distracție. Nu se plânge niciunul de nimic, nu-mi cer nimic, nici chiar de mâncare, dacă nu le dau eu peste zi, între mese, câte ceva. Ionică nu umblă la școală. Ar trebui să facă clasa a patra primară, Niculăiță a doua, dar de el încă nu aș fi așa de îngrijorată fiindcă a mers cu un an mai curând la școală decât ar fi trebuit. Ionică însă ar fi trebuit să facă clasa a patra. Tatăl său i-a și cumpărat câteva manuale, dar cursurile nu au început nici la școlile primare, nici la liceu. În unele s-au instalat spitale, altele au fost ocupate de comandamente militare rusești. I s-a spus soțului meu că băiatul va putea să nu piardă anul școlar, dacă va fi pregătit în particular și va da examen la sfârșitul anului. Soțul meu îi mai arată câte ceva la aritmetică, dar nu prea pricepe cum să învețe un copil, și Ionică citește și învață mai mult singur. Totdeauna a fost un copil bun și ascultător, dar acum îmi pare uneori că gândește și se poartă ca un om mare.

Spuneam de ruși. Da, e plin de ei pe-aici. Ofițeri, soldați, surori de caritate. În liceu e spitalul lor militar, cea mai frumoasă clădire din oraș. Ai noștri se poartă cu ei ca eu ouale roșii. [...] Spune toată lumea însă că sunt foarte bine aprovizionați. Să ai acum vin, sau mai ales rachiu, ai putea ajunge ușor la zahăr, la ceai, la făină, la.

orez de la ei. Au de toate. Se vorbește că nu sunt oameni răi la inimă, că prin satele în care sunt cantonați, ajută pe oameni cu de-ale mâncării. Fac însă prăpăd pretutindenea: rup gardurile, taie pomii roditori, copacii de pe margirfea drumurilor, să-și facă foc. [...]

Îi cunosc bine căci la noi în curte, în corpul de clădire de lemn, unde e bucătăria noastră, sunt și vreo câteva încăperi schimbate în grajduri și sunt aici vreo zece cai și vreo cinci cazaci. Într-una din zile, de când a dat gerul, au pus mâna – nu se știe de unde, pe un kilogram de spirt denaturat. A fost un adevărat ospăț, cu cântece din gură și din armonică, până n-a mai rămas spirtul decât de vreo patru degete pe fundul sticlei.

Atunci unul dintre ei a luat sticla și a fugit cu ea în curte. Ceilalți după el. Toți urlau. Cel cu sticla văzând că e în primejdie să fie prins de către ceilalți, a vârat-o repede în buzunarul mantalei, a scăpat în grădina cu pomi, și repede s-a cățarat, ca o mătă uriașe, într-un măr. Cât ce și-a putut propti cizmele bine în niște ramuri, a pus sticla la gură și n-a mai luat-o, până n-a golit-o toată. A aruncat-o între ceilalți apoi, care se opriseră încremeniți, cu capetele sus, subț măr, și nu peste mult s-a lăsat și el să cază în zăpadă, ori a lunecat. Tovarășii văzând că sticla era goală, au tăbărat pe el, credeam că se face moarte de om și am început să strig. Eram singură cu copiii. Au sărit rușii încartiruiți cu caii în vecini la urletele lor, și abia l-au scăpat pe cel ce băuse restul spiritului denaturat singur.

Știu eu! Vor fi ei, poate, oameni blânzi câtă vreme sunt treji, dar la beție Dumnezeu să te ferească de ei. Sunt adevărate fiare. Nici nu-ți vine să crezi că, până nu s-a pus gerul, aceiași oameni improvizau repede, serile, un cor, cântau cântece așa de sentimentale, de melancolice. Sunt cântăreți mari!

Dac-aș avea spirit aș putea avea de la ei tot felul de alimente. Dar nu se găsește în tot orașul nici de leac.

Draga mea Laura! Mă întrebi ce mai face fină-ta? E o copilă albă și bună-bună! Fuge toată ziua prin cameră și Niculăiță nu mai răzbește să-i facă jucării. Mănâncă tot felul, și e vecinic flămândă. A început a ciripi vorbe pe care deocamdată numai ea și băieții le înțeleg. E sănătoasă și a crescut mare. Mulțumesc lui Dumnezeu, de când am plecat la drum nu i-a durut niciodată cel puțin capul, pe niciunul. Se pare că-i o recompensă pentru celelalte greutăți prin care trec și ei, sărăcuții, alături de noi.

Cred că m-am spovedit și m-am ușurat destul, egoistă ce sunt! Simțeam însă mare nevoie să-ți spun, mai ales ție, micile mele necazuri.

Sunt foarte fericită că mamă-ta se intrămează cu

fiecare zi. Nu aștept să se ostenească citindu-mi scrisoarea mea așa de lungă, să-i spui tu că o sărut și să întinerească până la nunta ta, să poată dansa ca o fată. E adevărat că tu-mi scrii că nunta voiți să o faceți după ce ne vom întoarce acasă. Eu în locul tău n-aș mai amâna atâta. Aș profita de împrejurarea că Ionică e complet restabilit acum, că va mai trece timp până la refacerea unității lui. Pe front, cu siguranță nu va mai ajunge până la primăvară. Luptele s-au mai potolit și dacă gerul acesta va mai ținea mult vor înceta de tot. Pe-aici așa se vorbește. În asemenea împrejurări Ionică ar putea lua un concediu mai lung, ar sta la voi și ai avea și tu o mângâiere după multele neazuri prin care ai trecut. Desigur nu voiesc să te determin eu, îmi spun numai părerea. Aici sau acasă, de cununat noi vă cununăm. Soțul meu și cu mine am primit cu mare plăcere și însuflețire invitația ta.

Tu-mi scrii că vremile de azi nu-s potrivite pentru nuntă, că te-ai simți vinovată să te bucuri și să fii fericită în mijlocul atâtor suferințe. Dar, draga mea, căsătoria nu se reduce numai la fericire, din partea asta ai putea fi liniștită. Mă gândesc însă la Ionică, dacă v-ați căsători, s-ar mai gândi și la alte îndatoriri decât acelea de ostaș, și poate și-ar păzi mai cu grijă viața.

Să știi că scrisoarea asta nu înseamnă că nu vă mai așteptăm. Vă vom aștepta și de azi încolo în fiecare zi. Mi-e foarte dor de tine, de mamă-ta, de doctorul. Vedeți și-l aduceți și pe dumnealui cu orice preț. Copiii încă s-ar bucura mult să vă vadă venind. Iar părintele? El, mi se pare, că-i puțin chiar îndrăgostit de tine. Nu râde! Vorbește de multe ori de tine și totdeauna cu însuflețire. Vă îmbrățișăm pe toți și vă așteptăm.

A ta Nastasia

Ultimele unități în retragere, sau în refacere, se scurgeau încă spre Moldova de nord, care abia mai putea cuprinde atâta lume refugiată din restul țării. Orașele, satele, gemeau de mulțimea oamenilor: soldați români,

armată rusească, refugiați, tineri și bătrâni. Spitalele erau arhipline nu numai de răniți, ci tot mai mult de bolnavi și degerați. Erau ticsite și coridoarele, deși se improvizaseră o mulțime de spitale nouă în clădirile publice, și chiar în case particulare mai mari. Medicii, surorile de caritate cu personalul Crucii Roșii, nu mai răzbeau.

Odată cu gerul mare se lăsă o jale grea asupra Moldovei. Începu să se ivească, și ici și colo, tifosul exantematic, boala nouă și primejdioasă care avea să secere, în câteva luni, mai multe vieți poate decât însuși războiul.

Cu tot gerul, părintele Scurtu mergea în fiecare seară să citească comunicatul oficial. Avea acum un palton de iarnă, dintr-o stofă surie, cu ușoare linii albe, o stofă de lână și bumbac, prin care crivățul, când bătea, pătrundea cu ușurință. Paltonul i-a fost adus de niște cunoscuți refugiați cari nu-l mai putuseră vedea în pelerina lui. Era nou, și preotul se simțise foarte umilit și rușinat când i-l aduseseră. Dar cum? Era el un cerșitor? N-ar fi putut să-și facă rost de unul, dacă s-ar fi gândit că are așa mare nevoie de el?

Cunoscuții voiseră să-l convingă că el era dintre cei mai necăjiți, cu o familie așa de numeroasă, că ei au contribuit mână de la mână și nu au adus nicio jertfă, că, în sfârșit, între ei erau unii cari au venit de-acasă cu parale frumoase, și că nu are pentru ce se simți un om miluit. Era o datorie a lor să ajute pe un refugiat ca și ei.

Multă vreme stătuse la îndoială, să-l primească sau nu. Dar cu toată umilirea și înfrângerea ce simțise, înțelegea că cunoscuții luaseră hotărârea aceasta din dragoste, din simțul solidarității și nu cutezase, până la urmă, să-i refuze. Ar fi dorit însă să cunoască partea lor de contribuție, a fiecăruia, pentru a le restitui prețul paltonului, dacă nu acum, apoi când se vor întoarce acasă.

Însă ei nu voiseră să-i dea alte deslușiri, și preotul

se hotărâse ca în schimb, când se va înapoia acasă, să îmbrace și el un om sărac.

Totuși, nu se putuse bucura de darul acela. Îi părea că toată lumea se uita după el, îmbrăcat în paltonul nou și îl arăta cu degetul. Încerca să scape de senzația aceasta spunându-și că de la refugiu, de când și-a isprăvit banii aduși de acasă, trăia ca și alții, din ajutorul dat de prefectură. Adevărat că mai câștigase câte ceva cu munca lui la avocatul Oprescu și acum la cooperativă, însă și aici era tot o bunăvoință a celor ce i-au dat de lucru, tot pe motivul că era lipsit de mijloacele existenței. Era tot o binefacere, tot un semn al dragostei. Totuși, pentru ajutorul de la prefectură nu s-a simțit nici umilit, nici rușinat. Îl primeau și alții, îl luau chiar și aceia cari i-au adus paltonul.

Da! Ajutorul de la prefectură era altceva, era grija Țării față de ei, de refugiați. A primi de la Țară, nu era nicio rușine. Deși chiar Țara, era în mare și grea strâmtoare, își zicea el acum, gândindu-se pentru întâia oară că ajutorul ce se dădea refugiaților era o greutate pentru Țară. Dacă nu ar fi ei, refugiații din Transilvania, și soldații, și refugiații din Muntenia ar putea avea mai bun adăpost, ar putea fi mai bine îngrijiți.

Începu să aibă, pentru întâia oară, de când a plecat de-acasă, muștrări de conștiință pentru că au mai sporit și ei greutatea Țării. De ce folos erau ei aici? Cu ce puteau ajuta, în schimbul ocrotirii Țara? Cu doctorul Preda era altceva. El și Laura lucrau în spital, de îndată ce s-au pripășit în țară. Câțiva preoți fură așezați la parohii vacante în Moldova. Țăranii cei mai mulți își căutară de lucru la sate. Dar el, și alții ca el, cari veneau zilnic să citească comunicatele? Cari, înainte de căderea iernii, stăteau cu ceasurile de vorbă în piață?

Dăruirea paltonului îi deșteptă și-i subție o latură nouă a conștiinței, care-l înfrunta de zădărnicia prezenței lui în Moldova. Dar cum, prin ce ar putea ajunge și el folositor comunității naționale, pe spatele căreia începu

să se simtă ca un parazit?

După zile de zbulucium îi veni în minte că ar putea aduce și el un folos: dacă nu cu lucrul, apoi cu rugăciunea. Nu avea el darul preoției și nu era convins că biruința era în mâna lui Dumnezeu Atotputernicul? Ar putea să slujească sfinte liturgii pentru Țară, pentru neam, pentru ieșirea cu bine a armatei din iarna asta grozavă, pentru biruința ei la primăvară! Cum nu s-a gândit la lucrul acesta până acum? Și, odată cu gândul acesta, îi mai veni unul: va putea sluji sfinte liturgii și pentru aceia cari i-au făcut rost de palton de iarnă!

Gândul îl liniști, și după ce începu slujbele și rugăciunile, nu mai avu senzația că-l arată lumea cu degetul când merge pe stradă îmbrăcat în paltonul cel nou, și nu se mai gândi că e un parazit pe trupul Țării.

Dacă ar fi mărturisit altora cum a ajuns iarăși la un echilibru sufletesc i s-ar fi răspuns, poate, că acestea sunt copilării și că el însuși a rămas tot un copil. Adevărul era însă că părintele Scurtu era un creștin credincios, care nu putea trăi cu o mustrare de conștiință în suflet, și care credea cu tărie în puterea rugăciunii.

Și-i părea că nici n-a înțeles până acum așa de adânc, nu a simțit atât de intensiv căldura, dulceața și puterea rugăciunii ca acum după ce începuse să facă slujbe pentru Țară și neam. Avea senzația că se înalță cu mult mai ușor spre Dumnezeu decât în slujbele obicinuite pentru parohia sa, pentru cutare creștin care-i dădea o taxă stabilită pentru a liturgisi pentru el. Acum nu-i plătea nimeni nimic. Acum slujea pentru biruința Țării, care-l ocrotea și pe el și pe familia lui. La altar se imaterializa acum cu mult mai ușor, sufletul lui se lărgea, devenea mai bogat, descoperea puteri nebănuite în el, și mai ales îl lumina și-l încălzea conștiința prezenței lui Dumnezeu.

Simțea că Dumnezeu vede și știe toate. Vede Țara strivită, vede pe dușmanul cotropitor, cunoaște strâmtoarea de moarte în care ajunsese Moldova, știa

durerile tuturor a, vedea spitalele ticsite, pe degenerații de pe drumuri, și știa că toate acestea Țara și neamul le îndură pentru că a cutezat să ridice sabia pentru dreptate, pentru dezrobirea fraților! Își spunea că această dezrobire era și voința Celui Preaînalt, îl simțea pe Dumnezeu aproape de cei ce au căzut bolnavi sau răniți pentru dreptatea dumnezeiască, ce nu vrea ca un popor să mănânce pe altul.

Fu cuprins acum de o nouă exaltare, de una religioasă. În decursul slujbelor și a rugăciunilor i se părea că el se înțelege foarte bine cu Atotputernicul, că el aprobă tot pentru ce se ruga el.

Când ieșea pătruns de căldura interioară a rugăciunii în gerul de afară, o bună vreme nu mai simțea mușcătura lui, până înlemnea înaintea brutăriei, în rând cu mulțimea. După biserică venea totdeauna să cumpere pâne. Multă vreme părea că nici nu știe de ce venise și aștepta acolo, până ce-l pătrundea frigul, și se trezea din Teveria lui religioasă.

Într-o dimineață nu se trezi din reveria lui până când auzi glasul brutarului:

— Dumneata ce mai aștepti? Nu mai este pâne.

— Nu mai este?

Privi în jur și nu mai văzu niciun om. Brutarul, un evreu de vârstă mijlocie, cu o barbă neagră tunsă scurt, cu o față brunetă și priviri melancolice, îl cunoștea de mult. Obicinuit, de-aici cumpăra pâinea. Era brutăria cea mai apropiată de locuința lui.

— Dumneata stai totdeauna la coadă. Am auzit că ai copii mici, și-ți pun de obicei pâinea la o parte. Dar acum nu te-am văzut.

Brutarul vorbea bine românește.

— Și nu mai aveți deloc pâne?

— Azi, nu. Nu mai aveți acasă?

— Nu mai avem!

— Uite ce este, treci dumneata pe din dos, pe poartă și vino înăuntru. O să-ți dau una dintr-ale mele pentru

azi.

Părintele Scurtu înconjoară brutăria și află poarta. Pâinea se vindea pe-o ușă care dădea în stradă, și se vindea cât era scoasă din cuptor. Până la îngheț lumea se mai frigea cu ea în mână, dar acum le încălzea mâinile învinețite de frig.

Evreul îi dădu o pâne, îl privi atent și zise:

— Uite ce este! Dumneata rămâi mereu la coadă. Alții îți iau mereu înainte. M-am gândit că dumneata să vii de-aici încolo pe poarta din dos, să nu te vadă lumea. Îți dau pâinea și te duci acasă tot pe-aici.

— Ar fi o mare binefacere pentru mine, zise preotul. Și când să vin?

— Vină la șapte. Nu-i totdeauna pâinea coaptă atunci, dar tot mai bine să aștepți în căldură, lângă cuptor decât în stradă.

— Mulțumesc foarte mult, domnule Grimberg, pentru asemenea bunătate. N-am să te uit niciodată. E o adevărată tortură să aștepți pe frigul și îmbulzeala asta!

— Păi nu știi io? Nu văd io ce-i aici? Și poate o să fie și mai rău.

— Și mai rău?

— Da! Se împruținează făina din depozit, și transporturile sunt foarte grele. Dar pe dumneata, cu copii mici, nu te las eu fără pâne!

Acasă spuse Nastasiei întâmplarea.

— Om bun - zise ea.

— Sunt între ei destui oameni buni. Iubesc îndeosebi copiii. Eu, când mă nimeream în vreo prăvălie cu cea mai mică, toată lumea o mângâia. Cred că unele lucruri le mai aflu și acum de cumpărat numai fiindcă mă știu că avem copii mici. Sunt oameni foarte mihoși între ei. Tu n-ai știut până acum?

Nu știuse. Poate nici n-a încercat să-i cunoască. [...]

De-aici încolo intra regulat la brutărie prin poarta de din dos. De multe ori pâinea era încă în cuptor când sosea el, alteori abia atunci era pusă la copt. Dar aștepta

bucuros la căldură în aroma de aluat frământat sau de pâine ce da în coacere. Scăpase de o grea corvoadă, și îi era foarte recunoscător brutarului Grimberg.

Într-o seară târziu de pe la sfârșitul lui ianuarie le bătu cineva în ușă. Curtea cooperativei nu era niciodată încuiată.

Părintele Scurtu crepă ușa și-și vârî capul. Copiii erau culcați. Afară era un frig cumplit.

— Cine-i? - întrebă el în întuneric.

— Suntem trei soldați - răspunse un glas răgușit.

— Vă rugăm să ne dați un adăpost peste noapte.

— Pofțiți, intrați! Numai nu știu unde ați putea dormi.

Se târâră, în mare silă, toți trei înăuntru. Își mișcau cu foarte mare greutate picioarele. La lumina lămpii fețele lor băteau în cenușiu. Erau aproape negre și uscate.

Îmbrăcați în mantale subțiri, plini de pete - una cu rotocoale de arsură - târându-și bocancii înghețați pe podele, făcură câțiva pași.

Nastasia se grăbi să le dea scaune. Nu aveau decât două. Al treilea șezu pe-o laviță mică. Se așezară în silă. Părea că-i dor toate oasele. Părea că ochii lor se mișcă cu greu în cap, ca și când ar fi de sticlă. Și privirile lor ce rătăceau prin cameră erau sticloase. Din veșmintele lor se răspândi frig. Bocancii grei, umflați, tari ca piatra, păreau oarecum că nu se țin de trupul lor, cu picioare cu tot, ci că sunt niște corpuri străine. Din când în când cele trei trupuri din mantalele subțiri și murdare, se zguduiau, și capetele cu capele pleoștite, se scuturau. Urechile păreau tot niște capele: și la culoare și la mărime. Gazdele se speriară când le văzură. Le dădea o înfățișare stranie, neomenească. Cei trei se uitau încet prin odaie, se cutremurau din când în când, și nu ziceau nimic, în cuptorul de tuci ardea focul. Prin ușa spartă se vedea flacăra și grămada de jar dinlăuntru. De la o vreme privirile soldaților se ațintiră pe ruptura din ușa

cuptorului, și nu le mai ridicară de acolo.

— Veniți de departe? - întrebă dup-o vreme părintele Scurtu, cu un ghem de gheață în suflet. Se temea că-s degerați întregi, cum le erau urechile.

— De departe zise unul. N-am aflat niciun loc la spital, nici la cazărmi, niciun adăpost până acum.

— E lume peste lume - se auzi un alt glas, mai subțire.

Nu se putea ști care vorbise, căci buzele le erau strânse la toți trei. Părea că vorbesc cu gura închisă.

— Am încercat pe la case, dar porțile sunt încuiate. Aici era deschis.

— Aici e o cooperativă. Nu se încuie ușa peste noapte. Dar de unde veniți?

— Ne-am rătăcit de unitatea noastră și acum o căutăm.

— De mult?

— De vreo două săptămâni.

— Pe gerul ăsta?

— Trebuie s-o aflăm.

— Dar, dragii mei, trebuia să vă alipiți de prima pe care ați întâlnit-o în drum, la primul cantonament de care ați dat. V-ați fi aflat regimentul mai târziu.

— Nu se poate. Am fi dați dezertori.

— Trecem din sat în sat, din oraș în oraș și întrebăm. Știe Dumnezeu unde va fi ajuns. Pe cine întrebăm, nu ne poate da niciun răspuns.

Soldații răspundeau când unul când altul, cu ochii țintă la flacăra. Cu urechile lor umflate cât pălăriile, cu vorba lor înceată, istovită, parcă înghețaseră sufletele în gazde.

Nastasia se gândi ce are de mâncare. Nu mai avea. decât o jumătate de pâine și puțină brânză. Se sculă, um. piu o oală cu apă și o puse pe jarul din sobă.

— O să vă fac niște ceai, să vă încălziți puțin. Păreți aproape înghețați.

— Nu, suntem numai osteniți și flămânzi. Cred că:

numai urechile și picioarele ne sunt înghețate.

— Urechile se și văd că-s înghețate – zise preotul... De ce nu vă desculțați? Aducem zăpadă să vă frecați, picioarele cu ea. E bună la îngheț.

— Hm! De două săptămâni nu ne-am putut desculța. Ni s-au umflat picioarele în bocanci, și ei îs înghețați mereu cumu-i tunul.

— În cazul acesta trebuie să-i tăiați cu cuțitul.

— Cum să-i tăiem? Ni-s dați între efecte și trebuie să-i arătăm la unitate. Și apoi, cum am merge mai departe? Cu ce?

— Ați cere alții de-aici, de la vreun regiment din oraș, de la magaziiile de-aici. Dar, ce vorbesc! Dumneavoastră va trebui să intrați dimineată în spital să vă vedeți de urechi și de picioare. Nu puteți merge în halul acesta, mai departe.

— La spital am fost. Nu-i loc.

— Trebuie să fie! Trebuie să vă facă loc.

— Dar unde? Am văzut cu ochii noștri. Zac unul într-altul și pe ganguri până la scări. Ba vreo cinci erau pe scări și nu mai puteau să se miște de acolo. Nici cu aceia nu știau ce să mai facă doctorii.

— O să vin eu cu dumneavoastră dimineată, trebuie să vă facă loc! Dacă picioarele vă sunt degerate și așa nu puteți merge mai departe.

— Trebuie să ne aflăm unitatea!

— Veți afla-o mai târziu. Dar cum v-ați pierdut de ea?

— Eram la Tabla-Buții, și ne-au schimbat cu un regiment de ruși. Eram în tranșee, și la schimbare a început să tragă artileria germană. Foc aspru și des. Noi eram între cei din urmă cari au ieșit din tranșee. Nu puteam ieși până nu ne luau rușii locul. Și ei nu prea se îmbulzeau să intre. Am ajuns singuri prin pădure și ne-am rătăcit. A trebuit să stăm ascunși dup-o stâncă până începuse să mijască de ziuă. Băteau mereu tunurile. Se pare că germanii se temeau de un atac, cu prilejul

schimbului. Dimineața am văzut că ne-am rătăcit. Nu era tipenie de soldat prin pădure, nici urme pe zăpadă. Două zile ne-a trebuit până am ajuns într-un sat. Iarna, pe zăpadă, te rătăcești mai ușor ca vara.

Nastasia turnă ceaiul în cești și se apropie de ei. Se sperie de mâinile lor când le văzu de aproape. Erau înnegrite și uscate.

Soldații cuprinseră cu mare silă ceștile în mâinile lor, cari păreau mai mult niște gheare de pasere, și începură a sorbi în tăcere. Nastasia le mai umplu și a doua, și a treia oară. Oala era mare. Le dete apoi ce mai găsi de mâncare.

— E puțin - zise ea strâmtorată.

— Atâta mai avem și noi la casă.

— Nu sunteți de-aici? - întrebă un soldat.

— Nu! Suntem refugiați din Transilvania - răspunse preotul, cu glasul sugrumat. De-o vreme i se tot ridica în grumaz un nod. Era extraordinar de emoționat, și abea-și reținea plânsul.

— Refugiați?

— Da.

— Din care parte?

— Din părțile Sibiului.

— Noi am luptat în săcuime. Suntem moldoveni.

— Așadar veniți spre casă?

— Satele noastre au rămas mai în jos. Suntem din părțile Bacăului.

— Și n-ați trecut pe-acasă?

— Păi cum să trecem? Aveam doar concediu? De la cine să fi cerut? Cine să ne fi dat?

— De, altfel am fi trecut noi, bucuroși.

Mestecară multă vreme la jumătatea aceea de pânișoară împărțită în trei și la fărâmiturile de brânză. Spuseseră că-s osteniți și flămânzi, dar Nastasia își spunea, văzându-i mâncând, că-s numai epuizați de puteri.

— Adică ardeleni! Și sunteți de mult aici?

— Din toamnă. Ne-au adus de la Râmnicu-Vâlcea.

— Armatele noastre au ajuns până în satul dumneavoastră?

— Da.

— Hei! Dacă nu veneau nemții ăștia, n-ați mai fi luat dumneavoastră niciodată drumul pribegiei! Azi am fi fost departe, la Tisa.

— Ori dacă n-ar fi avut așa scule! Cu sculele lor ne-au bătut. Au o ploaie de mitraliere, și tancuri multe și aruncătoare de bombe! ăștia știu că sunt înarmați!

— Să fi fost noi pe jumătate, nu mai treceau ei munții cătu-i lumea și pământul. Dar cum să avem atâtea arme? Noi suntem o țară mică, popor sărac!

— Se spune că o să ne aducă până la primăvară franțuzii. Cât de pe partea rușilor, sănătate bună! S-au așteptat arme și de la ei, dar nu ne-au trimis nimic. Au dar nu ne dau. [...]

— E adevărat că pe unele locuri părăsesc tranșeele și lasă frontul descoperit?

— Așa s-aude. N-au prea venit ei în Moldova să lupte. De altfel nici în Dobrogea n-a luptat decât o divizie sârbească. Parcă prin Galiția și Polonia luptă? Mai mult se plimbă.

— Pe-aici au trecut multe trupe rusești în toamnă, târziu.

— Vor fi trecut. Dar până azi, afară de artileria lor, nu s-aude să ne fi dat vreun ajutor.

— Se tot vorbea că rabdă la ger, că sunt bine echipați și îmbrăcați. Sunt, au mantale groase, cizme strașnice, dar tot nu rabdă la ger ca noi.

— Și hrană au din belșug, toate bunătățile.

Se părea că numai după ce au isprăvit de mâncat au descoperit copiii în pat.

— Doi? - întrebă unul arătând cu privirea.

— Trei - răspunse Nastasia.

— Și ați luat lumea în cap cu copii mici?

Se urniră toți trei cu greu din locurile lor și înălțară

din capete să vadă mai bine copiii, și mai ales pe cel mai mic, fetița, care dormea la capul opus al patului.

Un zâmbet ușor, palid, le înflori pe buzele vinete.

— Săracii! Avem și noi copii acasă! Să ferească Dumnezeu să nu ajungă și ei pe drumuri!

— Cum să mai ajungă? – zise altul, revenind încet la locurile lor. S-a isprăvit doar cu retragerea. S-a ajuns la linia opririi. De-aici încolo nu mai este retragere.

— Poate nu vor mai ataca nici germanii cât va ținea iarna – zise părintele Scurtu.

— Mai dau ei atacuri locale, așa pentru a mai ieși din amorteala tranșeelor și a frigului, dar chiar dacă ar ataca la primăvară pe tot frontul, cu înaintarea lor s-a isprăvit. Noul front e mai scurt cu mult, avem aici și pe ruși acum. Lucrul de căpetenie este însă că până la primăvară ne vin și nouă sculele franțuzești, și că se refac unitățile. N-o să mai rupă ei fronturi de-acum!

Vorbeau cu glasul și mai scăzut de când văzură copiii. Părea că încep a moțai de somn.

— Poate ați vrea să vă culcați – zise Nastasia și noi vă ținem de vorbă.

— Da, ne-am odihni puțin.

— Cum vedeți, nu-i decât podeaua. Și nu avem nici așternuturi.

— Dar cum? N-aveți o bucătărie undeva? Cum să dormim aici cu dumneavoastră și cu copiii? Nu se poate.

— Ba da, stingem lampa și dormiți cum veți putea.

— Nu, începui altul. În căldura din casă cine știe ce am mai păți. De-acum au început să mă doară toate oasele, și abia a ieșit gerul din noi.

Stăruiră toți trei.

— Bucătărie avem, în curte. Dar n-am mai făcut foc în ea de când s-a pus gerul. Și în zadar am face: nu ține căldura. Răsufă pe subt ușă, prin ferești, chiar prin crepăturile pereților de bârne.

— Lemne aveți?

— Mai avem.

— Dacă-i așa te rugăm să ne duci la bucătărie și să ne arăți unde sunt lemnele. Va fi tocmai ce ne trebuie nouă: nici prea cald, nici prea frig.

— Am ajuns oameni gingași, părinte - zâmbi unul. Ne-am subțiat în război. Ne trebuie o anumită temperatură. Să nu fie cu supărare, pelița noastră a ajuns foarte simțitoare la căldură.

— Dar nici în bucătărie n-avem pat, n-avem acoperitoare - vorbi Nastasia, crezând că pentru aceea nu vor să rămână în cameră.

— Nu-i nimic. Numai să nu înceapă a ni se dezgheța bocancii și picioarele.

La stăruința lor părintele Scurtu îi duse la bucătărie, aprinseră lampa, aduse lemne, ațâță focul, mai aduse două brațe de butuci, le arată șopronul cu lemnele.

— Nu veți putea dormi aici, oameni buni! - zise el la sfârșit.

— Cât 9 ceasul părinte?

— Opt.

— Numai opt! O să tragem un pui de somn, n-aveți grijă!

Focul începu să bubuie în cuptorul de fier.

— Dă căldură repede, dar tot așa se și risipește spuse preotul. Tot mai bine ar fi să veniți în casă.

— Păi nouă chiar așa o aerisire ne trebuie, părinte! Vă mulțumim de bunătate și noapte bună!

— Noapte bună! Dar să știți, dimineață veniți cu mine la spitalul militar! Trebuie să vă facă loc. Și puneți mereu pe foc!

Cât ce-i lăsa singuri stinseră lampa de petrol. Părintele traversă repede curtea. Era un ger de-ți tăia răsuflarea, și-ți lipea nările nasului. Era o noapte fără lună. Stele scăpărau departe pe bolta întunecată, cerul părea bătucit cu nestimate mari, ieșite atunci din atelier, proaspete, și în care își reflecta lumina un soare nevăzut.

Părintele intră repede în cameră. Cum veni din aerul proaspăt simți mirosul greu din casă ce se răspândise din

straiele soldaților la căldură.

— Să nu lăsăm ușa puțin crăpată? - întrebă el.

— Las-o! Pentru copii. Au fumat aici și-i un fum pișcător.

Dar nu putură s-o țină mult întredeschisă. Se simțea cum crește valul de frig de la picioare tot mai sus.

După ce închise ușa, Nastasia luă lampa de pe masă și începu să cerceteze cu de-amănuntul. Își aduse aminte ce auzise vorbindu-se de tifosul exantematic, și se temu. Prin câte locuri nu vor fi trecut bieții de ei de două săptămâni

— Ei, cum mai ești și tu! - se supără părintele înțelegând ce caută.

— Nu sunt nicicum, decât cum trebuie să fiu: prevăzătoare. Doar avem trei copii. Trebuie să grijim.

— Mai îngrijește și Dumnezeu de om!

Nastasia ridică din umeri și căută mai departe. Nu află nimic, nici pe scaune, nici pe covorașul țesut din zdrențepe care-l cumpărase din piață. Totuși îl adună și-l puse afară înaintea ușii. Nu se putea vedea bine pe țesătura aceea.

Părintele Scurtu adurmi târziu în noaptea aceea. Nu-și mai simți sufletul așa de greu din ziua sosirii în oraș, când căuta zadarnic după cvartir. Văzuse o mică fărâmbă din oștirile României. Își aduse aminte și de convoaiele de pedestrași și de căruțele cari trecuseră în cap de iarnă pe drumul de la marginea orașului, scurgându-se spre miazănoapte. Și acelea erau numai frânturi, resturi de oștire. Soldați muți, cu obraji suri, căluți cu spinările încordate în arc, numai piele și oase, tunuri ce se împotmoleau în glodul semiînghețat al drumului, soldați ce se opinteau, împingând cu umărul. Cum se va mai reface oștirea din asemenea fărâme? Cum vor mai învia soldații aceștia, de jumătate înghețați? auzise și o discuție pe care o ascultase într-o bodegă unde intrase să cumpere brânză. Erau acolo mai mulți localnici cari condamnau în gura mare felul cum se făcea

retragerea.

— Nu-i nimic organizat, ascultați-mă pe mine. Nu-i niciun plan sistematizat de retragere. S-a mai pomenit așa ceva?

— S-au gândit numai la ofensivă, nu și la defensivă! N-au avut destule pilde în cei doi ani de război? Rușii de câte ori au înaintat și s-au retras, dar fără dezastrul de la noi. Toate Statele Majore trebuie să aibă din bună vreme planuri strategice și pentru una și pentru alta!

— Au, unde sunt conduse de primii militari ai țării. Dar la noi totul e întemeiat pe legături familiale, pe nepotism, pe legăturile de partid și pe ambiție și în armată, și la conducerea armatei. Acum își poate mânca Brătianu fripți pe toți comandanții!

— Cu retragerea asta s-au încurcat itele de nici dracul nu le mai poate descurca! Nime nu mai știe unde-i regimentul lui! Când ajunge într-o localitate care i s-a spus, nu-i mai acolo. Sunt aglomerări în cazărmi, în spitale, ca și la noi... iar într-alte locuri stau goale, sau aproape goale.

— Vor fi stat pân-acum!

— Dar uneori și șoselele sunt atât de aglomerate încât să știe nemții le-ar fi o jucărie să prindă zăci de mii de oameni și de vehicule.

— Ce spuneam eu? N-au un plan. N-au organizat nimic! N-au prevăzut nimic! Niște imbecili. În loc să fi dat din bună vreme toată puterea în mâna lui Averescu! Avem și noi un om, ba și doi, pe el și pe Cristescu. În loc să le fi dat lor toată puterea și întreaga răspundere – și nu de azi, ci din vremea neutralității, dacă Brătianu știa că va intra în război – a cocoțat la conducere oameni nepricepuți. Pe Averescu îl schimbă de la o comandă la alta, dar tot prea târziu, când geniul lui nu mai poate ajuta la nimic.

— Ș-acum a mai izbucnit și exantematicul ăsta! Boală grozavă, domnilor! Rar scapă pe care l-a înțepat odată păduchele exantematic! Ce organizație sanitară

ne-ar trebui? Mai mult decât una de model! Și ce avem? Nimic n-avem domnilor! Treceți pe la spitale și vi se va ridica părul în cap de ce veți vedea!

— Tu ai fost?

— Nu am fost, că nu pot suporta asemenea spectacole, dar mi-a povestit nevastă-mea, că ea e de alea, de la Crucea Roșie, vezi Doamne!

...Atunci nu-i ascultase mai departe. Îi venise rândul, își cumpărase brânza și ieșise revoltat de ceea ce vorbeau domnii aceia. Criticau. Făceau opoziție. Nu se simțea nicio durere sinceră din cuvintele lor.

...Acum îi veniră în minte discuțiile lor gândindu-se la muțenia celor trei soldați. Aceștia n-au criticat pe nimeni. Nu s-au plâns de frig, de foame, le părea rău de un singur lucru: că n-au avut și ei sculele nemților. Ei aveau dreptul să se revolte de lipsa de organizare: de două săptămâni erau în căutarea unității lor, erau trimiși dintr-o localitate într-alta. Și nu cârteau împotriva nimănui. Nu se gândeau la datoria altora, se gândeau numai la datoria lor. Puteau să li se cangreneze picioarele degerate în bocanci, ei nu cutezau să-i taie pentru a se putea desculța, ei răspundeau de efectele ce li s-au dat.

Ce oameni erau aceștia? Și din ce neam erau aceia cari criticau și condamnavă pe toată lumea?

Din când în când se ridica într-un cot și privea ia geam. Se lumina, prins în gheață cum era, câteodată. Semn că în bucătărie mai ardea încă focul. Și se mai liniștea.

Se gândi că poate soldații aveau dreptate. Poate nu le-ar fi făcut bine căldura prea mare din odaie, și că ei nu s-au retras în bucătărie numai pentru a nu-i incomoda pe ei și pe copii, deși la început crezuse așa.

Dimineața se grăbi să meargă cu ei la spital. Va merge după pâine mai târziu, brutarul o să i le pună de-o parte.

Dar în bucătărie nu mai găsi pe nimeni. Cuptorul era

rece, dar înăuntru, subt spuză, mai era încă jarul unei trupini.

Ieși în stradă, privi de-a lungul ei. Nu era nicio suflare omenească. Zăpada cânta strident, metalic, supt pașii lui prin curte. Era un fel de ceață în văzduh. Părea că înghețase chiar aerul.

— Au plecat! - zise el deznădăjduit, văzând privirea întrebătoare a preutesei.

— Soldații?

— N-au așteptat să mă trezesc eu să-i duc la spital.

— Poate se vor fi dus singuri.

— Nu! Au plecat mai departe să-și caute unitatea.

— De-aici ar fi putut merge și cu trenul.

— Ce tren? Nu mai circulă decât rar câte unul de povară. Cu trenul ar fi înghețat de bună seamă până acum. Dar, să văd! Poate să fie și cum zici tu, să se fi dus singuri la spital. Dar nu aș crede.

Fusese mai de multe ori la spital, după slujba ce o făcea la biserică. Știa că-i aglomerație mare, mai ales de când începuseră să vină și bolnavi, dar nu era lipsa de organizare de care se plânseseră domnii aceia la bodegă. Doctorii, doamnele, domnișoarele de la Crucea Roșie, făceau tot ce le era posibil. Cunoștea pe mulți din personalul de serviciu.

Întrebă despre cei trei soldați. Nu, în dimineața aceasta încă nu venise niciun pacient nou. Aseară însă au fost trei soldați, ei trebuiau să fie, du Pă descrierea părintelui. Nu, în dimineața asta n-au mai venit.

— Și pentru ce nu i-ați primit aseară?

— N-aveau nicio hârtie pentru spital, ei erau în căutarea unității. Apoi nu mai aveam niciun loc liber.

— Dar erau cu urechile înghețate și poate și cu picioarele. Nu-și mai puteau desculta bocancii.

— Doamne, câți sunt ca și ei, și nu mai este loc. E o nenorocire!

XXXVIII

Într-o zi, pe la mijlocul lui februarie, sosi în oraș

familia doctorului Preda, cu o sanie. Veniră toți trei, având să se întoarcă încă în aceeași zi. Gerul mai slăbise, între amiezi soarele chiar încălzea puțin, dar drumul de sanie era tare ca osul și lumina vinețiu în bătaia soarelui. Zăpada era groasă pe câmp. Rar se vedea câte-o tufă și câte-un vârf de cocean de porumb. Pe alocuri nămeții se înșiruiau în valuri înalte de doi metri, decorate pe piept cu vâlurele fine, ca de spumă ușoară, înghețată. Unde treceau și peste drum au fost tăiați cu târnăcoapele și cu lopețile, și sania trecea ca printre ziduri albe, de zahăr.

Clinchetul clopoțelilor de la grumazul cailor picura în văzduhul senin. Aerul tare, de zăpadă, îndulcit puțin de soare, era absorbit de cei trei călători ca un fel de băutură care la început îi amețise puțin, mai ales pe doctoriță. Era îniboldorjită, peste palton, cu o bundă blănită cu miel negru, împrumutată de la vechilul moșiei din comuna lângă care era spitalul. Laura era învăluită într-o pătură cafenie, nu i se vedeau decât ochii și vârful nasului. Doctorul Preda îmbrăcase, peste palton, un cojoc păcurăresc.

Coșul saniei era plin de fân înmiresmat. Cu picioarele înfășurate în țeale, stăteau în fân, și totuși, de pe la jumătatea drumului începuseră să le fie frig. Străbătând întinderile albe, pline de scânteii de argint ce jucau deasupra omătului, părea că-și uitaseră de unde vin, unde se duc. Pustietatea albă și liniștea ce stăpânea îi făcea aproape imateriali, ca și zborul întins al saniei trasă de doi cai buni, împrumutați cu sanie cu tot de la moșie.

Gândul Laurei zbura departe, în vremea copilăriei, pe când tatăl său ținea încă doi cai pentru drumurile lui, vara cu căruța, iarna cu sania. Adeseori doctorul nu putea scăpa de ea și o lua în sanie, iarna, până la un sat vecin, la un bolnav, unde era chemat. O înfofoleau într-o blația căptușită cu lup, și copila chiuia de bucurie și de plăcere, tot drumul.

Ce bine ar fi să se mai poată întoarce vremurile

acelea! Să nu fi crescut niciodată fată mare, să nu vină războiul, să fi rămas mereu acasă, lângă mamă-sa, copilă mică.

Schimbau rar câte un cuvânt, risipiți în nemărginirea albă, ascultând picuratul ireal al zurgălaielor. Doctorul Preda simțea uneori parcă atingerea blândă a neființei, și o voluptate de a se risipi în ea. Să nu mai aibă nici vin gând, nicio grijă, să alunece așa cu sania pe zăpadă, tot mai ușor, tot mai imaterial, până nu și-ar fi dat seama unde a dispărut, și cine este.

Plecaseră toți trei cu sufletul greu de acasă. Pentru doctor lipsa de înzestrare a spitalului era un chin tot mai greu. Făcea rapoarte după rapoarte, cereri după cereri, la care de cele mai multe ori nu primea niciun răspuns, iar când i se promitea ceva, rămânea cu promisiunea. Nu avea medicamente, se împutinaseră de tot materialele de pansament, vată aproape nu mai avea. Era nevoie și de alte câteva instrumente chirurgicale, și le cerea mereu în zadar. De curând mai primise un aviz că bolnavii și răniții lui vor fi evacuați într-altă localitate, și că la spitalul lui vor fi aduși exantematici. Va fi schimbat în spital de boli contagioase, fiind potrivit pentru un asemenea scop, izolat cum era pe câmp.

Avea bolnavi, avea răniți cari ar fi trebuit să fie de mult în picioare, dacă ar fi avut medicamentele necesare, îi era greu și rușine să-i trimită netămăduiți. Oricare doctor își putea face părerea cea mai, rea despre știința și priceperea lui, văzând în ce stare staționară, și uneori înrăutățită erau bolnavii și răniții îngrijiți de el. Avizul venise, dar nicio altă dispoziție nu se luase, așa încât îi venea să creadă că avizul fusese dat numai pentru a scăpa de cererile și rapoartele lui.

Mai era întristat și pentru un alt lucru care o privea în primul rând pe fată, pe Laura, și care o neliniștea adânc și pe doctoriță.

Un ofițer de rezervă, locotenent, profesor de meserie, convalescent acum după o boală îndelungată, se

îndrăgostise greu de Laura. Era un băiat brunet, de vreo douăzeci și opt de ani, cu ochi mari, negri, visători, o fire melancolică. Boala îl slăbise și între cearșafurile albe, în pat, avea o față ca de sfânt bizantin. Laura îl îngrijise cu toată priceperea și delicateța, ca și pe alții, și nu bănuise ce ar putea să se întâmple. Vedea că ochii lui o căutau mereu, dar tot așa făceau și alții, când trecea prin sală, cu șorțul alb, cu fața fragedă și delicată, cu ochii blânzi, cu un surâs ușor pe buze.

Dar, de la o vreme, profesorul îi apuca ușor mâna și nu i-o mai lăsa. Se uita pierdut la ea, și în ochi îi tremurau unde de lacrimi. După ce putuse umbla prin sală și pe coridor, se apropia timid de ea, și încerca să-i vorbească. Emoția îl oprea însă să poată spune ceva deslușit.

Laura începea să înțeleagă și se tulburase adânc. Să-i spună că-i logodită? Dar nu vedea el inelul ei de logodnă pe deget? Nu cuteza să-l oprească să-i țină mâna.

Era așa de rugătoare privirea lui, încât o simțea până-n adâncul sufletului...

Până când într-o zi se trezi că-i cere mâna, așa dintr-odată, fără nicio pregătire, cum se întâmplă uneori cu oamenii prea timizi.

Laura rămase înmărmurită.

— Sunt logodită, domnule profesor, cum puteți să-mi faceți o asemenea cerere? N-ați văzut inelul meu? – și ea ridică mâna stângă cu verigheta de aur pe deget.

El înclină din cap, în semn c-a văzut.

— Cum vă iubesc eu, nu vă poate iubi nimeni altul pe pământ, domnișoară Laura – răspunse tânărul abia șoptit.

— Cred că nu se cuvine să-mi vorbiți așa când știți că sunt logodită – zise fata și se depărtă brusc.

Spuse părinților, și doctorul îl rugă pe profesor să nu tulbure liniștea fetei. Era logodită și logodnicul ei era aici.

— Unde aici? - întrebă îngrozit profesorul. Aici în spital?

— Nu. E aici în țară, în Moldova. E un tânăr avocat de la noi din Ardeal, a fost ofițer în armata austriacă, a căzut în captivitate la ruși. De-acolo a scăpat, a trecut în România și a intrat în armată. A fost rănit, l-am îngrijit și noi într-un spital din Râmnicu-Vâlcea, și acum e la unitatea lui în refacere.

Profesorul își lăsă capul în piept.

— Iertați-mă! Rog și pe domnișoara să mă ierte!

— Se cunosc de când erau copii de școală, și-s logodiți de la începutul războiului mondial. Așa că înțelegeți dumneata.

— Vă rog încă o dată să mă iertați că am îndrăznit. Și vă rog să-mi dați o foaie de plecare de la spital.

— Ar trebui să mai rămâi cel puțin o săptămână.

— Nu mai pot. Trebuie să mă fac nevăzut până deseară.

Doctorul vorbi cu soția și cu Laura, și părerea tuturor a fu că e mai bine să plece. Seara patul lui era gol. Dar de-atunci, și erau zece zile, Laura părea foarte schimbată. Era mereu îngândurată, abătută, tresărea din bun senin, și nu mai putea mânca aproape nimic.

— Se vede c-a impresionat-o adânc mărturisirea tânărului - zise doctorița.

— Nu înțeleg pentru ce. O mărturisire ca aceasta într-un spital unde sunt atâția tineri și o singură fată! Ușor se ajunge la asemenea declarații. Cei suferinzi sunt mai susceptibili, mai impresionabili.

— Nu știu, o văd tulburată. Poate nu i-a fost indiferent nici ei. Uite ce este, dragul meu! Dumnezeu știe cât va mai ținea războiul. Cum logodnicul ei e în țară, socot că lucrul cel mai bun ar fi să se căsătorească, să nu mai aștepte. Dacă spui că tinerii din spital sunt mai impresionabili, cred că nicio fată, chiar logodită, nu poate fi cu totul imună la vederea atâtor tineri. Îi trebuie și Laurei un reazim. Și acesta nu poate fi decât căsătoria

cu Ionică. Pentru ce să o lăsăm în zbuciumul de acum?

Doctorul fu însă hotărât împotriva căsătoriei, acum. La primăvară vor începe iar luptele, se pornise și epidemia aceea de tifos exantematic. Cine știe ce se mai poate întâmpla. Ce? Să-și mai vadă fata și văduvă?

Laura fu însă de părerea mamei sale, și fiindcă doctorul nu se dădea încă bătut, hotărâră să pornească toți trei să se consulte și cu familia preotului.

Pe Laura o mișcase adânc mărturisirea profesorului, îi fusese simpatic de când îl văzuse într-un pat din spital. Îi plăcea să-l îngrijească. Nu avea nici cea mai mică îndoială că nu-l iubea decât pe Ionică, dar bolnavul acesta, Vasile Pârvu, avea ceva deosebit, ceva misterios în priviri, în glas, care-i plăcea și o predispunea spre visare. Plecarea lui bruscă o neliniștise ca și declarația lui. Îi părea rău că plecase. Avea sentimentul că pierduse ceva de preț, o mângâiere care radia mereu din ochii lui, din întreaga ființa lui. Poate sentimentul acesta întuneca sau vătăma întrucâtva dragostea ei pentru logodnic? Nu credea, și totuși era mereu tulburată din cauza aceasta. Și starea aceasta sufletească poate contribuisese ca, în zborul saniei, să regrete că nu mai era iarăși o copilă mică, acasă la ei, lângă mamă-sa.

Nastasia avizată de venirea lor, făcu de vreme foc în bucătărie. Nu putea pregăti un prânz mai cumsecade în cuptorul din cameră. Nu mai era nici gerul așa de mare.

Când sania intră în curtea cooperativei, era către amiază. Toată lumea alergă întru întâmpinarea lor. Nastasia cu Laura cea mică în brațe.

Fu o expansiune de îmbrățișări și sărutări. Era mișcat și doctorul. Laura își luă fina în brațe, și cele trei femei și copiii dădură buzna în bucătărie. Era destul de cald acum acolo.

Părintele Scurtu luă pe doctorul la braț și-l dusă în locuință.

— Am pregătit pe seama ta o surprindere, doctore.

— Vai de mine! mai există azi posibilități de

surprindere?

— Stai numai să vezi!

11 pofti să șadă pe unul din cele două scaune, se duse apoi și deschise o fereastră, scoase de acolo o sticlă plină de un lichid auriu și un păhărel pentru rachiu, și le puse victorios pe masă.

— Rachiu? - întrebă doctorul și ochii începură să-i sticlească veseli.

— Coniac!

— Coniac pe vremea asta? Cum ai ajuns la el?

— Am făcut pe dracu-n patru când am primit avizul vostru că veniți. În oraș nu se mai află nici bere, nici vin, nici rachiu, de la venirea rușilor.

— Știu că nu se poate găsi. Am trimis și eu de câte ori a venit cineva pe la noi, să-mi aducă.

— Nu se vinde nicăiri!

— Ce să se vândă? Eu am nevoie la spital uneori de spirt pur, am cerut mereu în toate rapoartele. Nu-i și nu-i. Din novembre n-am mai pus pe limbă niciun strop de alcool.

— Păi, știam că-ți fac o bucurie.

Scoase din buzunar un briceag cu șurub și trase dopul.

— Cum? Încă nu l-ai gustat?

— Se cădea să-l gustăm amândoi. Alcool n-am mai văzut nici eu de la venirea rușilor. E oprită vânzarea cu desăvârșire.

— Dar dacă te-a înșelat cineva - zise cu teamă doctorul - și nu-i alcool?

— Aș! Imposibil! Poftim! Și-i dădu sticla destupată să-l miroase.

— Hm! Hm! Hm! Mare minune!

Scurtu îi umplu păhărelul.

— Fă-mi plăcerea și gustă-l!

— Păi, pune-ți și ție! Se cade să închinăm în preajma unui asemenea eveniment.

— Am numai³ un păhărel de rachiu. L-am aflat aici la locuință când ne-am mutat.

Doctorul Preda își muie buzele, sorbi un strop, îl trecu pe cerul gurii.

— E coniac veritabil! De unde-l ai? Mi-ai face un mare serviciu să-mi câștigi și mie un kilogram.

— O să-l împărțim pe acesta frățeste. Altul nu-mi mai poate da brutarul meu.

— Brutarul nu crâșmarul?

— Brutarul! Am dat eu de un evreu, omul lui Dumnezeu, care-mi înlesnește și ajungerea mai ușor la pâne. El mi-a făcut rost și de coniac, când i-am spus pe cine așteptăm, și că nici tu nici eu n-am mai pus din toamnă niciun picur de alcool pe limbă. Dar bea-l, frate, nu vezi că eu aștept ca pe jar?

— Adevărat, numai cât e păcat de moarte să-l bei dintr-odată. Așa ceva nu se cade să fie tratat cu grabă.

Preotul își umplu apoi păhărelul pentru el, urmând aceeași ceremonie ca și doctorul, care-l privea cu ochii luminoși.

— E o minune!

— E un coniac vechi! De unde-l va avea jidovul?

— Evreul, dragul meu! Eu brutarului meu nu-i pot spune nici în gând decât evreu. E unul dintre cei buni și miloși, de cari se vorbește la *Biblie*. E un fel de Avraam. De unde să-l aibă? Am convingerea că ei nu duc lipsă de nimic. Au tot felul de provizii. Cei mai mulți le speculează, când pot. Pe subt mână aud că se mai vinde și vin în butelii. Dar eu n-am ajuns niciodată la una.

Vorbind, părintele Scurtu umplea mereu păhărelul, când pentru doctorul, când pentru el. Gustau încet, cu socoteală, ca pe ceva de mare preț. Numai după ce trecură de câte patru, începură să nu-l mai trateze cu atâta distincție. Pe nesimțite, începură a se încălzi, și buna lor dispoziție să crească.

— E curios - zise părintele - eu cum mă știi ca și

3 În manuscris: N-am numai (n.ed.)

tine de altfel și intelectualii din sat, dacă beam câteodată, beam bere. Totuși de când nu se mai află niciun fel de băutură, n-am dorit niciodată berea, ci numai vin sau rachiu.

— Și eu, asemenea. Se pare că organismul știe ce-i trebuie. Dacă are nevoie de alcool, apoi nu se poate mulțumi cu apă chioară.

— Organismul nostru să aibă într-adevăr nevoie de alcool?

— Are! - întări doctorul cu convingere.

— Există, sub diferite compoziții, de când există și omenirea. Dacă n-ar avea, nu l-ar fi inventat oamenii.

Sedeau unul în fața celuilalt, cu sticla și păhărelul între ei, și se bucurau ca doi copii. Băutura le vărsase o căldură plăcută în trup, îi amețise puțin, și ei erau tot mai bine dispuși, și vorbeau cu o însuflețire și cu o plăcere pe care n-o mai simțiseră de mult, de când acasă, în vremurile de pace, se aprindea câte-o discuție între intelectualii din sat, lângă un pahar de vin sau de bere.

Despre ce nu vorbiră? Începură de la despărțirea din Râmnic, aveau ce să-și spună. În epistolele ce le schimbaseră până acum ce-și putuseră spune?

Când se opriră asupra iernii acesteia fără sfârșit, părintele Surtu se întunecă oleacă. Vorbi de greutatea aprovizionării, de Ionică ce venea înghețat cu laptele, îi veni pe limbă să-i spună și cum a ajuns la palton, dar se opri pârându-i un lucru prea umilitor. Vorbiră despre retragere mai ales, despre mizeria și lipsurile ce împânzeau întreaga Moldovă, despre tifosul exantematic care se lătea tot mai tare. Vorbiră despre atitudinea evreilor, despre germanofilia lor, despre criticele aprinse și veninoase ce plouau asupra guvernului și a conducerii armatei.

— Nu știu cum, dragă doctore, dar tot mai mult am impresia, ba chiar convingerea, că sunt destui cetățeni aici cari nu pot fi români curați. Nu judecă, nu simt ca majoritatea. Dumnezeu să mă ierte, dar uneori cred că

sunt unii cari se bucură de dezastrul României, numai pentru a putea lovi în guvern. Și, apoi, o lipsă de demnitate! Critică și în fața evreilor, prin prăvălii. De altfel așa-mi pare că cu evreii au ei ce au!

— Fac afaceri împreună!

— Despre asta nu știu. Dar îmi pare că chiar autoritățile îi tratează mai bine decât pe români, mai ales pe țărani. Închipuie-ți că înainte de îngheț, când era zloata mai mare, se simțise mare lipsă de lemne de foc în oraș. Pentru brutării, mai ales. Și trebuie să știi că toate brutăriile de-aici sunt evreiești, ca și măcelăriile, de altfel, e nemaipomenit!

— În toate orașele din Moldova, e așa. Eu am trecut prin vreo cinci. Tot negoțul e în mâna lor. [...]

— A luat județul dispoziții să se aducă lemne de la o depărtare de patruzeci de kilometri. Veneau șirele de care țărănești zile și nopți, pân-aici, uzi și ei și boulenii slabi, plini de zloată, aproape înghețați. Descărcau lemnele în curțile brutăriilor, și li se plătea câte cinci lei de car.

— Cu lemne cu tot, ori numai drumul?

— Cu lemne. Niciun sfert din drum nu era plătit cu cinci lei. Țăranii luau banii, îi priveau și pe-o față și pe alta, și-i puneau bine. Niciun cuvânt de protest, niciun gest de revoltă. Carele veneau însoțite de jandarmi.

— De, jandarmul e factor esențial aici, am văzut și eu.

— Când s-a pus întâia zăpadă, de-un metru cel puțin - pe la noi n-am văzut în viața mea așa ceva - evreii nu-și mai putuseră deschide ușile prăvăliilor, așa era de înalt omătul pe trotuare. Era paralizată chiar orice circulație. În loc să pună evreii mâna să-și curețe zăpada fiecare înaintea prăvăliei, au fost aduși țărani din satele din împrejurimi, și au curățit-o ei, în vreme ce comercianții stăteau în ușa prăvăliilor și-i priveau cum lucrează. Se poate o umilire mai mare a românului chiar prin dispoziția autorităților?

— Sunt legați prin interese, asta este, cei din fruntea administrației cu evreii. Se spune că fiecare mare proprietar își are evreul lui de afaceri. Vechilul, administratorul moșiei boierești de la noi încă are unul. Cu el trebuie să tratez tot ce privește alimentația spitalului. Pe-aici, se vede, că așa sunt învățați.

— Nu știi! Eu nu pricep încă multe din ceea ce văd. Iată de-o pildă, o constatare pe care o fac zilnic pe piață și o poate face orișicine: o femeie de la țară dacă aduce o găină, o vinde mai bucuros, la același preț, unui evreu decât mie sau altui român. De asemenea ouăle, brânza, laptele și orice aduce de vânzare. Îți vine să crezi că ține mai mult la străin decât la neamul lui. Și iată o altă realitate pe care de asemenea nu o înțeleg: țăranul român câtă vreme e acasă îmbrăcat în hainele lui, când vine la oraș se ploconește la toată lumea. E mereu cu căciula în mână. Îndată ce îmbracă haina ostășească, parcă-i alt om. Se poartă cu demnitate, e mândru, hotărât, nu iese din dreptul lui. Cum e posibilă o asemenea schimbare și ce o determină? Sunt multe lucruri pe-aici pe care nu le poți pricepe așa dintr-odată.

— Poate e nevoie să cunoaștem mai bine stările sociale între care trăiesc. Vezi bine, din citit nu prea știm lucruri bune despre ele. Am discutat noi acasă asupra așa-numitei neoiobăgii în care trăiesc țăranii din România, unde [în locul boierilor de odinioară, cari își administrau singuri moșiile, țăranii au ajuns pe mâna arândașilor sau a vechililor. Parcă răscoala agrară din 1907 nu-i chiar așa departe.

— Dar ce legătură poate avea una cu alta?

— E numai o încercare de explicare. Drepturile țăranului, până este acasă, nu sunt respectate nici de arândaș, nici de vechil. Jandarmul de cele mai multe ori, e în slujba acestora - cel puțin așa se putea citi și în ziarele de la noi cu prilejul răscoalelor. Țăranul nedreptățit ajunge fricos și umilit. Când îmbracă haina ostășească ajunge și el un om, cineva cari înseamnă

ceva, care-și are dreptul și autoritatea lui.

— Poate să fie așa, vezi, la asta nu m-am gândit! Cu siguranță e așa cum spui, adaose însuflețit părintele Scurtu. Sunt doi oameni deosebiți în țăranul de aici Am avut nenumărate ocaziuni să mă conving: cetățeanul și soldatul. Cetățeanul - nu plătește două parale -, soldatul - să-l săruți și să i te închini! Și e același om! Acesta e un lucru de o enormă importanță, după părerea mea, dragă doctore. De o importanță capitală pentru viitor.

— Pentru viitor? Ce vrei să spui?

— Dă-i țăranului de-aici toate drepturile cetățenești, respectează-i-le; dă-i posibilitățile unui trai material omenesc; redă-i demnitatea de om și va fi și în hainele lui de acasă insul superior care este soldatul. Iată reforma cea mare care va schimba după război România!

— Se și vorbește despre o reformă agrară.

— Reformă agrară, împrumutarea țăranului, dar și o reformă morală a administrației. Să nu-l mai umilească pe țăran în fața evreului, punându-l să-i măture în ușa prăvăliei. Să știi că așa se poate explica și purtarea țăranului la târg, când vinde mai bucuros evreului decât creștinului. Nedreptățit mereu, nu mai are nicio demnitate cetățenească. Apoi vede și autoritățile în slujba evreului. Fie că e brutar, fie că e arendator de moșie, jandarmul ține partea evreului.

— Reforme, reforme! De câte reforme nu ar fi lipsă, Dumnezeu sfinte! Mă gândesc și la necazurile mele cu spitalul! Ce greoi aparat administrativ, ce lipsă de organizare, de metode rapide, cum s-ar cere azi mai ales. Nu-i lăsată omului nicio inițiativă. Pe răspunderea lui nimeni nu poate lua nicio măsură, nu poate introduce nicio reformă, a cărei necesitate se simte imediat. Orice lucru, orice dispoziție, cât de neînsemnată, trebuie să pornească de la centru. Stai cu mâinile legate și aștepti aprobarea de la centru care de obicei nu vine. Adică nu vine nici aprobare nici respingere, pentru că în majoritatea cazurilor nu primește niciun răspuns. Eu nu

știu, a fost așa și în vreme de pace, ori numai acum în război, deși după convingerea mea, o bună administrație ar trebui să funcționeze mai punctual chiar în vreme de război. Reforme! Desigur ar fi de dorit, dar întâi să vedem sfârșitul războiului!

Vorbiră apoi multă vreme de eventualitățile din viitor. Se spunea, și era chiar adevărat, că sosiseră în Moldova ofițeri francezi, arme nouă din Franța și Anglia, o cantitate respectabilă de armament expediat de mult de către aliații din Apus prin Rusia, și pe care rușii îl reținuseră până acum, nu se știe din ce motive. Vorbiră de refacerea și completarea unităților, de noua instrucție în mânuirea armelor noi, făcută de către ofițerii francezi. Se spunea că intrarea României în război a ușurat foarte mult frontul din apus, venind de acolo mai multe armate germane împotriva României.

— Ce va fi până la urmă nimeni nu poate ști - zise doctorul.

— Probabil că germanii tot vor pierde războiul. Prea s-a ridicat toată lumea împotriva lor.

— Eu am rămas mereu optimist, doctore. Biruința e în mâna lui Dumnezeu, iar Dumnezeu e ai dreptății nu al împilării.

Când închinară, tot câte unul, pentru cea din urmă oară cu păhărelul, se simțeau cam moleșiți și amețiți de coniac. Căldura plăcută de la început dispăru. Băutura scăzu binișor în sticlă.

— Vai de mine, mi-am și uitat de doamna și de Laura! Sunt tot în bucătărie!

— Nu-i nimic! Își vor avea și ele poveștile lor, n-ai frică.

— Trebuie să le invit să bea și dânsule un păhărel.

— Mai este vreme! Stai încă puțin. Am să-ți spun o vorbă.

După ce se gândi puțin, adaose:

— Noi am venit azi toți trei nu numai pentru a vă vedea, ci și pentru a vă cere un sfat. Ne sunteți aici cei

mai buni cunoscuți și prieteni.

Doctorul îi povesti întâmplarea care dusesese la diferendul între el și cele două femei. Părintele Scurtu îl ascultă cu foarte multă atențiune. Când isprăvi doctorul, spuse numaidecât:

— Sunt cu totul de părerea doamnei și a Laurei.

— Să se căsătorească acum? Aici? între împrejurări ca cele de azi?

— Și încă numaidecât! Cât se poate de repede!

Doctorul râse de însuflețirea lui.

— Nu-i nimic de răs, dragul meu. Eu cred că cunosc destul de bine pe domnișoara Laura. O logodnă prelungită, când nu-i nicio piedică în căsătorie, nu-i consult

°dmis nici între împrejurări normale. Domnișoara Laoie de-o mai mare intimitate cu Ionică. Nu >una orice. Dar o astfel de intimitate desă→ale da decât căsătoria. Laura e timidă de voie de sprijinul bărbatului pentru a nu-i suferi pe urmele timidității. Când e vorba să întreprindă ceva ea, numai la răspunderea ei și pentru ea, e cutezătoare, ba aş spune că-i cu capul în mână. Ca atunci când era gata să fugă cu noi în Țară, fără învoirea voastră. Dar când e vorba și de Ionică, e timidă. Îți aduci aminte de Râmnic? N-a ajuns neînțelegerea între ei până la a-i fi azvârlit inelul în mijlocul camerei? Și aceasta numai pentru că ea nu avusese curajul să-i spună logodnicului pentru ce nu ar fi dorit să părăsească atunci spitalul și să se întoarcă la unitate.

— Așadar mă părăsești și tu! Rămas singur, e sigur că trebuie să mă dau bătut - zise vesel doctorul.

— E mai bine așa, crede-mă. Și acum, dă-mi voie să invit doamnele.

— Dar stai, frate, să vin și eu, să-ți văd bucătăria.

Plecară amândoi traversând curtea.

— Nastasia cât a ținut gerul cel mare, a trebuit să fiarbă în casă.

— Unde? N-aveți în od-ale mașină de gătit.

— În cuptor, pe jarul și la focul din cuptor.
— Săraca femeie! Cât se va fi chinuit!
— Da, e o ființă de neprețuit, doctore, pe cuvântul meu. E de o îndemânare extraordinară. Închipuie-ți că a putut găti și la cuptorul din cameră! N-aș fi crezut niciodată. E o femeie de neprețuit. Fără ea, cine știe ce s-ar fi ales de copii și de mine. Și fără slujnică! Ea face totul.

Vorbea cu însuflețire. Era și focul coniacului, dar și admirația față de soție care crescuse în proporții aproape catastrofale de la refugiu. Se simțea mereu pe lângă ea ca a cincea roată la car.

Din bucătărie răzbătea larma convorbirii și râsul vesel al celor trei femei. Se însuflețise și doctorița, și, după multă vreme, râdea acum mai întâi.

— A, bine că veniți - zise Nastasia.

— Dumneavoastră ce părere aveți? Ce rochie să poarte mireasa? Cu șlep sau fără șlep?

Înțeleseră că glumeau pe socoteala lipsurilor de azi când nici vorbă nu putea fi de o rochie de mireasă.

— Dar cum? Dumneavoastră ați ajuns așa de departe? Până la rochia de mireasă? Parcă am venit numai să ne consultăm prietenii! - vorbi înveselit doctorul.

— Consultul s-a isprăvit într-o minută, dragă doctore. Eu am fost de mult de părerea asta. Doar i-am și scris Laur ei.

— Hm! Văd eu că v-ați ridicat cu toții împotriva mea! Părintele încă s-a pronunțat pentru căsătorie, și încă pentru una neîntârziată. Acum, poftim și mai răzbește cu cineva! Cuvântul viitoarei nănașe cred că e hotărâtor.

Laur a sări la tatăl său și-l sărută pe amândoi obraji.

— E gata și prânzul - zise Nastasia.

— De-acum numai noroc și sănătate să dea Dumnezeu.

— Ți-am spus eu că au ce vorbi aici - zise doctorul

întorcându-se spre Scurtu!

— Te poți aștepta că aici s-au hotărât până acum toate lucrurile. Poate și ziua căsătoriei.

— Se-nțelege că s-a hotărât! - răspunse veselă Nastasia.

— Dar nu întrebați. Nu vă spunem nimic până la masă.

Doctorul Preda se miră mai târziu că nici în casă în fața preotului, nici în bucătărie înaintea femeilor, n-a mai făcut nicio rezistență, ba se învoise la căsătorie cu toată bucuria, ca și când ar fi fost aceasta părerea lui și mai înainte. Acum își zicea că alcoolul consumat era de vină, pentru că, îi ușurase sufletul, îi împrăștiase grijile, ba chiar îl însuflețise. Dar oare nu simte omul mai limpede adevărul chiar într-o asemenea dispoziție sufletească? se întreba el mai târziu, mângâindu-se. În definitiv, pentru ce s-ar mai fi opus? Primejdia morții rămânea aceeași și dacă Ionică rămânea numai logodnic. Și Laura la fel ar avea de suferit și într-un caz și într-altul, dacă tânărul ar cădea pe front sau de tifos exantematic.

Ajunși cu toții în cameră, femeile se făcură că se scandalizează văzând cât au băut bărbații din sticla de coniac. Le păruse lor că erau prea bine dispuși. Făcură haz, trebuind să bea și ele pe rând din același pahărel.

— Nu-i nimic! între nași și fini toate sunt îngăduite - zicea Nastasia. Trebuiră să bea și ele câte două pahărele. Doctoriței îi făcu bine alcoolul, dar, slăbită încă cum era, i se urcă numaidecât la cap. Trebui să șadă pe un scaun.

Nastasia începu să aștearnă masa. Deodată se opri, își duse mâna în șold, și începu să râdă înveselită.

— Mai dă-i un pahărel părinte - zise doctorul. Prea râde frumos!

Nastasia avea într-adevăr un râs frumos, clar, plin de căldură ca o cascadă. Toată lumea se înveselea, când erau în societate, ascultând-o.

— Râd pentru că la un lucru nu m-am gândit până acum. Nu avem decât patru farfurii, patru cuțite, patru

linguri și furculițe. Ce ne facem?

— Ei, comedie! Cum ne-am putut uita! Aș fi cerut împrumut de la brutarul.

Trebui să le spună și celor două femei ce-i cu evreul brutar.

Se începu o gâlceavă și o larmă veselă. Cei doi bărbați, până una alta, mai subseră câte două păhăruțe. Sticla ajunsese la jumătate.

Se hotărî că băieții vor mânca în aceeași farfurie, Nastasia și Laura dintr-a doua, bărbații dintr-a treia, iar doctorița va avea singură una. Dar repede înțeleseseră, în izbucniri de râs, că nu avea destule linguri pentru supă. Gazdele și băiatul cel mai mare vor aștepta până mănâncă ceilalți. Începură să se îmbie, fiecare voia să aștepte. Doctorul și preotul se apropiară de fereastră unde era sticla cu coniac.

— Cred că noi suntem chemați să așteptăm - zise doctorul, umplându-și din nou un păhărel.

Veni apoi altă încurcătură. Nastasia pregătise pentru prânzul acesta trei feluri de mâncare. Trebui să spele farfuriile după fiecare fel. Se certa cu Laura care să le spele.

Fu o petrecere care le însenină sufletul tuturor a și îi făcu să uite pe-un răstimp că erau în refugiu, în vreme de război. Întâlnirea de-acum rămase ca un tablou luminos în amintirea lor multă vreme dup-aceea...

Peste o săptămână se făcu nunta în locuința doctorului de lângă spital, fiind de față aceeași ca și la prânzul de acum. Ionică Vestemean primi un concediu de o lună pe care-l petrecu în familia doctorului.

După cununie doamna Preda luă ea locul Laurei în spital. Se înzdrăvenise, întinerise și devenise deodată foarte curajoasă și îndemnatică.

La început doctorul se codise să facă schimbul.

— Tu știi că nici la spitalul din satul nostru nu ai fost bună decât la bucătărie, ca administratoare. Știi că nu-ți face bine să legi răni, să te învârți în jurul bolnavilor. Nu

vei putea suplini pe Laura.

— Ba voi putea, numai să vreau! Parcă Laura nu-i fata mea?

— E a ta, dar e mai curajoasă și mai îndemânică. Apoi, ea știe o mulțime de lucruri pe care tu nu le știi. Va trebui să fiu mereu lângă tine, și vezi că nu prea am vreme.

— Va fi de-ajuns să-mi arăți o dată. Așa cap slab mă crezi? **t**

Doctorul nu se mai opuse. Pe lângă personalul puțin ce-l avea, era nevoie și de-o îngrijitoare mai scuturată. Cel puțin va supraveghea. Înțelese și el că Laura avea și ea dreptul la un concediu. Dacă nu va fi de o lună ca al lui Ionică, va fi de-o săptămână, de două.

Se miră însă când văzu pe nevastă-sa punându-se cu atâta inimă pe lucru, și cât putea fi de îndemânică.

— M-ai înșelat, draga mea! Dacă știam că semeni cu Laura, te luam eu de mult în spital. Vezi și tu ce personal slab avem. De-acum să știi că vei lucra aici alături de Laura.

— Ți-aș fi ajutat eu și până acum, dacă nu intervenea boala mea.

— Dar nici prea zeloasă să nu fii. Știi prin ce ai trecut.

— O, acum nu mai am nimic! Mă simt mai sănătoasă decât înainte. Uită-te și tu la mine!

— Da, e adevărat, ești bine, totuși nu te prea obosi.

— Să n-ai nicio grijă. De când s-a măritat Laura, am întinerit și eu. Vezi tu, dragul meu, noi mamele nu suntem odihnite până nu ne vedem fetele măritate, așezate. Trăim mereu ca sub o amenințare, până nu le vedem cu rosturile lor.

— Da, vă e frică să nu rămână fete bătrâne!

— Și asta, n-ai pentru ce zâmbi. O femeie nu-i întreagă decât măritată, n-are niciun rost, dacă nu are o familie. Voi nu cunoașteți sentimentul acesta.

— Și acum, nu mai ești îngândurată?

— Nu, pentru că a nimerit un om bun, muncitor și cinstit. O partidă ca asta e păcat să se piardă. Se cunosc de mult, din copilărie. Ionică s-a mai arătat apoi și un bărbat curajos. Nu oricine intră voluntar în război. Câți dintre prinsonierii ardeleni din Rusia au înfruntat primejdii pentru a veni în România? E un caracter nobil. Eu sunt foarte fericită că s-a făcut căsătoria asta!

— Văd și știu!

— Și tu nu ești? Parcă tu nu te-ai bucurat?

— Desigur, îmi iubesc și eu fata. Totuși la un lucru nu te-ai gândit nici tu, nici Laura.

— La care lucru?

— Căsătorită, într-un caz de nenorocire, ar putea să rămână într-o situație mult mai grea decât logodită.

— Pentru ce?

— Doamne sfinte! Dar e așa de ușor de priceput! Poate rămânea cu un copil. Văduvă cu un copil se va remărta cu mult mai greu decât dacă rămânea numai logodită. Tu la asta nu te-ai gândit deloc?

— Nu m-am gândit, pentru că rânduielile firii nu-i bine să le oprești cu temeri de ce se va putea întâmpla. Suntem, în orice stare, și între orice împrejurări, în mâna lui Dumnezeu, dragul meu. Pentru mine e de ajuns să-i știu căsătorită, să-i văd cum se iubesc, și să mă rog lui Dumnezeu să-i țină sănătoși și să-i apere de rele. Pentru ce ne-am tortura cu ce va fi mâine? Parcă poate ști cineva, în vremurile acestea groaznice? E lucru cu mult mai înțelept să ne lăsăm în voia lui Dumnezeu.

— Da, ai dreptate, viitorul nu-l poate ști nimeni.

— Războiul poate să mai țină mult. Cade o mulțime de tineret pe toate fronturile. După război se vor mărita mai anevoie, bietele fete.

— Te-ai gândit și la asta? - o întrebă doctorul zâmbind.

— Se-nțelege că m-am gândit! O mamă trebuie să se gândească la toate eventualitățile.

— Fii liniștită, draga mea. Sunt mulțumit și eu de

căsătorie și nu doresc decât să fie fericiți.

— Păi, tu nu-i vezi? Sunt toată ziua ochi în ochi și mână-n mână! Nu avea dreptul Laura la oleacă de concediu? - zâmbi ea sfioasă.

— Ba avea - răspunse doctorul, mângâind-o ușor cu mâna pe obraz. Dar să nu crezi că după ce-i va expira concediul, tu mai scapi din jug, numai să te țină Dumnezeu sănătoasă! Așa că poți de pe acum să te ocupi puțin de costumul tău de soră de caritate.

— Dar n-am din ce! N-avem un strop de pânză.

— O să fac eu rost.

Locuința doctorului, un pavilion drăguț în stil românesc era cam la vreo treizeci de metri de corpul spitalului. Avea curte și închizătoare separată. Avea patru camere mărișoare și o verandă. Tinerii căsătoriți se instalară în camera din fund care dădea cu ferestrele spre comuna-târgușorul din apropiere. Pavilionul, ca și spitalul, erau clădite pe un delușor. Fusesse aici un crâng de pădure pe vremuri. Acum nu mai rămăseseră decât câțiva stejari bătrâni, răzleți. În preajma locuinței medicului erau doi, de-o parte și de alta, și printre ei, din odaia din fund se vedea bine târgușorul jos în vale.

Era încă o nemărginire albă de zăpadă cât bătea ochiul. După ușoara îndulcire a gerului din prima jumătate a lui februarie, în a doua jumătate se înăspri din nou, deși într-amiază soarele încălzea binișor.

În vremea asta Laura și Ionică făceau drumul până la comună și înapoi. El era îmbrăcat în costumul de locotenent, nu avea alte haine. Cu un cap era mai înalt decât Laura. Înaintau încet pe drumul lucit de sănii, mergeau la braț sau ținându-se de mână. Aerul proaspăt le înviora repede obrajii tineri. Înfloreau trandafiri pe fețele lor, și ochii le străluceau. O pace, o blândețe neînchipuită, se zugrăveau în ei. O împăcare cu ei, cu viața, cu toată lumea, le umplea inimile.

Ion Vestemean era restabilit de mult. Numai cât o monedă albă se mai cunoștea pe piele urma glontelui.

Când văzu mai întâi semnul, Laura îl pipăi ușor, apoi apăsă puțin.

— Nu te mai doare deloc? – îl întrebă ea înflorată, îi pipăi acum cu sfială trupul. Vremea cât îl pansase nici nu se gândise că-i el, că-i trupul lui. Îl atingea fără nicio emoție, ca și pe al celorlalți răniți, după ce se obicnuiseră încă din spitalul de la ei din sat.

— Nu mă mai doare, draga mea. A trecut de mult!

Laura își plecă capul, atinse locul rănii cu buzele.

El o îmbrățișă.

— Un leac ca acesta tot nu-mi strică! – oftă el.

— Știi, Ionică, nici nu ți-am spus încă, eu te-am visat rănit încă de când eram în Ardeal, poate chiar pe vremea când ai fost rănit. Așa-i că nu ți-am spus până-acum?

— Nu mi-ai spus, însă știu de la părintele. Când m-a vizitat întâia oară în spitalul din Râmnic l-am rugat să-mi povestească tot ce știa despre tine.

— Da. Nașului i-am spus. Eram încă în satul X. Părintele nimerise de cu seara și spunea că nu rămâne acolo, că trece în Țară. Eram sigură că visul nu mă minte. Pentru că... mai avusesem eu odată un vis care mi s-a împlinit.

— Ești bună la Dumnezeu, draga mea. Și nici visul acesta nu mi l-ai spus până acum?

Laura clătină din cap, îi puse mâinile pe umăr și-l privi adânc în ochi. Apoi se aplecă și îi sărută.

— Nu ți l-am spus, pentru că până-acum nu eram sigură de împlinirea lui întreagă. Când ne-am logodit nu se împlinise decât de jumătate.

— Privea căsătoria noastră?

— Da, iubitul! A noastră, a mea și a ta!

— Și nu mi-l spui nici acum?

Îi dezmiarda ușor părul despletit.

— Acum ți-l pot spune! Dar te rog să nu râzi! Nu este nimic de râs.

El o sărută fericit pe gură.

— N-o să râd. Știu că e un lucru grav.

— Să știi că e destul de grav! Mă dusesem la râu să mă scald. Știi tu unde! Dar nu-mi adusesem haină de baie, n-am observat decât începând să mă dezbrac. Ce era să fac? Era foarte cald și-mi era lene să mă mai duc până acasă. Locul, cum știi, e ferit, adumbrat de sălcii și arini. Totuși m-am îmbrăcat iar, și am cercetat împrejurimile. Nu era țipenie de om. Am revenit la gârla aceea și dezbrăcându-mă am intrat... am intrat goală în apă. Era limpede încât puteam număra pietricelele din fundul apei. Am început să Țopăi și să mă corlesc ca o nebună. Apa era călduță și nu mă mai puteam sătura. De câte ori nu am mai făcut eu baie în gârla aceea! Dar acum, ostenită, de când mă bălăceam în apă, într-un loc mi-a trecut de cap și am început să înghit la apă. Știi că n-am fost în stare să învăț a înota. Nu știu cum am făcut că am ieșit cu capul deasupra, și am început să Țip. Dar știi cum? Mă putea auzi mama de-acasă! Deodată m-am trezit pe Țărm, înfășurată într-un mare cearșaf alb, și lângă mine erai tu!

— Nu mai spune!

— Erai tu, îmbrăcat, cu chipiul de student în cap. Eu tremuram toată... «Nu-i nimic, ai plecat de-acasă fără haină de baie - mi-ai zis tu.

— Ți-am adus cearșaful acesta. Acum vezi și te zbicește, îmbracă-te și mergi acasă.» Și ai dispărut. Eu am rămas învelită în cearșaf, în soare, și am izbucnit în plâns. Cum m-a scos din apă? Cum m-a învelit cu cearșaful? Nu s-a uitat la mine? Nu m-a văzut? Se vede că am plâns mult și tare, căci m-a trezit mama. «Ce-i cu tine Laura? Ce visezi? Trezește-te!»

M-am deșteptat cu greu. Cum era năduf mare în noaptea aceea, eram acoperită numai cu un cearșaf alb.

— M-am dus la râu fără haină de baie - am început eu să spun, dar atunci m-am trezit de tot.

— Nu-i mirare că visezi baie pe căldura asta - zise mama și se retrase în camera ei. Iată ce-am visat atunci, sfârși ea uitându-se la el cu ochii umezi.

— Și... cum ai văzut tu în visul acesta căsătoria noastră? - întrebă Ionică nedumerit, zâmbind.

— Doamne sfinte! Eram atunci de șaptesprezece ani! Mi-am zis numaidecât: cearșaful acela cu care mi-ai acoperit trupul gol și m-ai scăpat de rușine, trebuie să fie căsătoria. Era cu certitudine un simbol. Cine vede trupul gol al unei fete înainte de căsătorie? Și tu a trebuit să mi-l vezi când m-ai scos din apă și m-ai învelit cu cearșaful!

— Da, așa este! Acum înțeleg - răspunse însuflețit Ionică.

— Înțelegi dar nu tot!

— Cum așa?

— Bine! eu am trăit visul acela din nou abia în prima noastră noapte de iubire, după cununie... Era tot un cearșaf alb care mă învăluia... Dar, nu știu cum, nu mai era pânza aceea, era sărutarea ta, erai însuși tu. Și... nu mi-a fost rușine, goală, de tine, aveam senzația că sunt acoperită. Mă învăluia dragostea ta. Înțelegi acum? Și acum vezi că nu mi-i mai rușine de tine?

— Pentru ce să-ți fie rușine? Nu ești a mea?

— Ba da, sunt a ta - răspunse Laura înlănțuindu-l cu brațele. Dar tu nu știi cât de rușinoasă am fost eu! îmi venea să mor când mă gândeam că odată o să mă vezi dezbrăcată. Și acum, iată ce a făcut căsătoria din mine! Parcă-s una cu tine. Și mă simt așa de ușoară, așa de fericită. Să știi că simțul pudicității m-a torturat mult în viață. M-a oprit să te cunosc cum aș fi vrut. M-a ținut puțin departe de tine. N-a fost... n-a fost intimitatea de acum! Acum îmi pare că-ți văd nu numai trupul, și prin el și sufletul. Acum nu mi-i mai sfială de tine. Pot să-ți spun tot ce am pe suflet.

— Și până acum nu mi-ai spus?

— N-am putut să-ți spun tot. Mi-era rușine. Cum ți-aș fi putut povesti și visul acesta mai devreme? Cum aș fi putut să-ți spun că am intrat goală în apă și că tu m-ai învăluit în cearșaf, așa cum eram? Puteam eu să vorbesc cu tine ca o... nerușinată?

— Draga mea, ce copil mare ești tu!

— Nu mai sunt, căsătoria m-a schimbat. O să mai vorbim noi!

Mai vorbiră, într-adevăr, în zilele și săptămânile următoare. Erau mereu singuri. Pe părinți nu-i vedeau decât la masă!

Într-o zi, ținându-l de mână, Laura vorbi:

— E nevoie să lămurim chestia aceea cu inelul. Încă n-am vorbit despre asta. Pentru ce l-ai scos din deget și l-ai aruncat în mijlocul camerei?

— Tot n-ai uitat?

— Asta e altă problemă. Chiar dacă aș fi uitat, e nevoie ca gestul să fie explicat.

— Nu pot suporta egoismele, și credeam atunci că tu ești egoistă. Că din motivul acesta vrei să mă reții în spital.

— Nu te-ai gândit că te iubesc? Că iubirea mă face să te rețin?

— Și eu te iubeam, și totuși simțeam că trebuie să plec, că sunt dator să plec. Se înțelege că gestul acela brutal putea rămânea, a fost absurd și pe urmă mi-a părut rău. Ai fi putut crede că renunț chiar la iubirea ta.

— Așa am și crezut până n-am vorbit cu părintele.

— Eram nervos în grad mare. Eram surescitat. Ți-am mai spus eu doar!

— Mi-ai mai spus. Dar acum te întrebam pentru un alt motiv. Pentru aceea ți-am spus că încă n-am vorbit despre inel. Vreau anume să te întreb dacă ai mai repeta gestul de atunci?

El o îmbrățișă ușor și o sărută pe obraz. Glasul ei tremura puțin. Era emoționată.

— Nu l-aș mai repeta, se-nțelege. Dar pentru ce întrebi?

Laura i se așază pe genunchi și începu a-i șopti la ureche:

— S-ar putea întâmpla să te rog pentru ceva.

— Să mă rogi? Dar poți face ce vrei cu mine!

— Nu! Nu pot face orice! Sunt lucruri în care nu pot face orice. Ci numai să te rog.

— Ei bine, fie și așa.

— Iată rugămintea mea, Ionică dragă: să fii în viitor cu mult mai prevăzător decât în trecut. Să te grijești. Să nu ieși anume în fața primejdiei...

Din genele ei lungi începură să-i picure lacrimile pe grumazul tânărului.

— Dacă mai ajung pe front?

— Da - răspunse ea abia șoptit.

— Îți promit, draga mea! E adevărat că în primele lupte nu am fost destul de cuminte. Puteam scăpa nerănit.

— Apoi vezi! De-acum încolo ești cu totul al meu. Ni s-a împletit viața într-una singură. Dacă... dacă... ai muri tu, aş muri și eu! - mai putu ea spune și o înecă plânsul. Un plâns furtunos, cu o descărcare năprasnică, ce părea că se adunase de mult în pieptul ei. Un plâns care-i rupea inima lui Ionică.

— Draga mea Laura! Nu te gândi la asta! Nu va putea fi vorba de așa ceva. N-avea nicio grijă!

Dar încercând să o mângâie și să o întărească pe ea, simți că-i îngheață sufletul: posibilitate de care amintise Laura, era dată, știa el bine! Și pentru întâia oară în viață se îngrozi de perspectiva morții. Pentru întâia oară simți întreagă în ființa lui ființa Laurei. O simți adânc, dureros, dar și într-un amețitor elan de fericire.

— Draga mea - vorbi el îmbrățișând-o și ștergându-i lacrimile - nu te teme de nimic. Eu sunt acum cu mult mai tare, cu mult mai puternic, mai înțelept, înainte de toate, mai bărbat! M-ai făcut să nu mai fiu un copil nebunatic.

— Da, să nu mai fi - suspină ea, și printre genele ude i se întrevedeau ochii mari, înlăcrimați.

— Eu m-am rugat și mă rog mereu pentru viața ta. De-acum va trebui să mă rog și pentru a mea. Nu e una singură, de-acum, dragul meu? Și-i așa de scurtă! adaose

ea, izbucnind din nou în plâns.

— Scurtă? - zise el înfiorat din nou.

— Scurtă, prea scurtă e viața omului în lume! De când ne-am căsătorit aş dori să țină o vecinicie! Și, o vecinicie de-ar ținea, nu m-aş sătura de ea! Știi că noi încă n-am trăit?

Se opri din plâns și-l privi adânc în ochi.

— Retrăiesc de la cununie tot ce a fost până acum între noi doi, de când te-am cunoscut, de când erai în gimnaz în clasa a șasea. Toate amintirile sunt luminoase și-mi mângâie sufletul. Dar totul a fost o încântare de copil, o adiere de vis, un surâs trecător al vieții, până la logodna noastră, când te-am simțit mai aproape de mine, mai al meu. A fost, îmi pare uneori, ca un joc de păsărele ciripitoare într-un pom. Totul a fost frumos, încântător - și eu îți voi fi totdeauna recunoscătoare că m-ai cunoscut de când am fost mică - dar numai la suprafața vieții. Viața o simt abia de la căsătoria noastră, și ea nu-i un joc. E ceva foarte serios, foarte adânc, foarte grav. Trăită nu mai poate fi decât împreună cu tine. Și... abia am început s-o trăim și te și duci!

— Dar, draga mea, mai am jumătate din concediu.

— Ce sunt două săptămâni? Aș voi, să am putere, să țin zilele legate! zâmbi Laura.

— N-ar fi rău, mi-ar plăcea și mie. Am lega una singură pe vecii vecilor, nu-i așa?

— E chiar așa! Nu râde! Nu e nimic mai frumos în lume decât să trăiești așa mână-n mână, ochi în ochi cum suntem noi acum. Nu se vede, dar eu mă cufund mereu în tine și-mi spun în continuu: Este al meu, chiar al meu, numai al meu, Ionică ăsta tot!

— Dragă Laura, ai un suflet așa de frumos!

— Dumnezeu mi l-a dat, dar tu mi l-ai îmbogățit. Adică tot Dumnezeu, căci el mi te-a dat, el te-a scăpat de moarte.

— Rugăciunile și slujbele tale.

— Știi tu ceva, Ionică? M-am obicinuit încă de acasă,

din spitalul acela provizoriu, să văd bolnavi, să leg răni. Conștiințacă mă apropiam de fiecare pentru a-i fi de ajutor, m-a făcut să nu fiu prea impresionată chiar de la început. Apoi, m-am obicinuit, am ajuns aproape nepăsătoare. Cred că am moștenit ceva de la tata și că puteam ajunge o bună doctoriță. Dar când am văzut rana ta, deși era aproape vindecată, era să amețesc.

— Auzi-auzi!

— Dar o nouă rănire a ta n-aș mai putea-o suporta!

— Iloațo! Aici ai voit să ajungi - râse el.

— Nu, îți vorbesc foarte serios. Mi-ar părea o pângărire a trupului acesta pe care-l iubesc, ceva împotriva firii. Și acum înțeleg că împietrirea mea - ca s-o numesc așa - înaintea rănilor altora, izvora din faptul că afară de mila și compătimirea omenească, nu mai era nimic altceva.

— Ce să mai fie?

— Iubirea!

— Păi, numai atât mai trebuia să-i iubești pe toți - râse tânărul înveselit.

— Și totuși porunca spune să iubești pe de-aproapele tău ca însuși pe tine. Eu cred că asemenea iubire nu o poți avea decât pentru un singur de-aproape, pentru bărbatul tău.

— Foarte mulțumesc de iubirea de-aproapelui, în înțelesul acesta - răspunse el făcându-se indignat.

— Doamne sfinte, nu înțelegi! Ca pe mine însămi, întreagă așa cum sunt, cu tot ce am, nu te pot iubi decât pe tine, pe soțul meu. Pe niciun alt bărbat nu l-aș putea iubi așa, iar pe o femeie cu atât mai puțin, cu toată porunca existentă. Uite, mi-i drag de ochii tăi, de părul tău, de mâna ta, de degetul tău, de respirarea ta. De câte ori stau noaptea când tu dormi să te privește, să te aud cum respiri. Ah, Doamne, abia am început să trăim și cât de adâncă, de bogată, de inepuizabilă trebuie să fie viața asta! în fiecare ceas mi se lărgeste sufletul, sunt mult mai bogată decât înainte. Întrevăd un șir nesfârșit de

frumuseți, la care încă n-am ajuns împreună, le pipăi numai, și știu că ele vor veni câtă vreme vei fi al meu.

Tânărul o asculta mișcat. Vorbea despre stări sufletești pe care le simțea el însuși, dar nu ar fi fost în stare să le descrie cum făcea Laura.

— Câtă vreme voi fi al tău! Ce vorbă e asta? Sunt doar pentru totdeauna al tău!

— Așa crezi tu, dar să nu fii prea încrezut. Mai sunt fete și femei frumoase în lume. Vezi tu, încă nu te-am întrebat niciodată...

— Ce să mă întrebi? - făcu el îngrijorat, văzând-o că se oprește.

— Vezi tu, după logodnă ai fost doi ani mereu departe de mine. În război prin Polonia. Se spune că polonezele acelea sunt foarte frumoase și foarte cochete. Apoi prin Rusia. Pe rusoaice le cam cunosc eu din romanele rusești. Primejdioase femei. Apoi în Țară! Trebuie să admiți și tu că aici este o rasă de femei extraordinar de frumoase și elegante.

— Da, sunt. Însă ce vrei să spui?

Laurei i se umplură ochii de lacrimi.

— Ți-e frică? Parcă spuneai că nu mai ai de la cununie nicio sfială în fața mea!

— Da, nu mai am. De-aceea și cutez... Nu te-ai... nu te-ai îndrăgostit de nicio fată sau femeie de la logodna noastră?

— A! Iată pe soția mea geloasă de pe acum! Nu, draga mea, fii liniștită! Nu m-am îndrăgostit de nimeni. Nici n-am avut vreme pentru așa ceva.

— Dar pentru asta nu-i nevoie de vreme - vorbi cu sfială Laura.

— Aveam o cetate tare în care mă ascundeam de săgețile primejdioase ale ochilor frumoși. Era amintirea ta, Laura, era chipul tău, dragă. Apoi am fost mereu cu moartea în față până am trecut în Țară. Iar după ce am trecut, am intrat în armată, cu gândul tot la războiul viitor.

— Adevărat? N-ai așezat pe nicio fată mai presus de mine?

O îmbrățișe, și rămase un răstimp tăcut. Pusese pe cineva mai presus de ea, nu putea minți! Dar dacă-i va spune, va înțelege Laura? Nu era o femeie, dar era tot o ființă, pe care o simțise vie. Își simți sufletul mișcat, apoi îl cuprinse o flacără mistuitoare, cunoscută de mai de mult. Simțise apropierea acelei ființe nemateriale care-l adusese și din Rusia, care-l făcuse să intre în armată și care-l gonia din spitalul din Râmnic când dușmanul năvălise peste munți.

Laura simți sinceritatea adâncă, aroma curată a îmbrățișării lui, și văzând că nu răspunde, adaose cu vocea înceată:

— M-am temut și de asta. Mi-a fost teamă că pentru o femeie ai aruncat atunci inelul.

Tânărul se desprinsese ușor din îmbrățișarea ei.

— Nu a fost o femeie. A fost altceva. Ți-aș spune, și nu știi dacă mă vei înțelege.

— Cum să nu te înțeleg? Nu suntem noi acum o singură ființă? Stai! nu-mi spune! Să vezi că am să ghicesc, și că te înțeleg. Dacă nu a fost femeie, n-a putut fi altceva decât datoria, glasul datoriei de a apăra iarăși Țara. Nu-i așa?

— Așa este răspunse Ionică cu vocea adâncă, învoalată - Da... cum să-ți spun? Nu era o voce, era parcă o ființă vie care mă chema... Știi tu, Laura, pentru noi bărbații Țara, Patria, parcă se schimbă uneori într-o ființă vie.

Laura îi duse mâna pe după grumazi, și rămase multă vreme cu ochii închiși, nemișcată. 11 înțelegea. 11 înțelegea, și sufletul ei fu cuprins de un sentiment de adorare, dar în aceeași vreme și de spaimă... Simțea că bărbatul ei își va face între orice împrejurări datoria. Simțea totuși amând Ție puternică: omul acesta era al ei, numai al ei!

— Știi ce este - zise ea cu glasul strâns.

— Nu-i femeie și nu-mi pare rău. Mi-ai promis să fii însă cuminte, dragul meu.

Apoi după un lung răstimp de tăcere:

— Știi, Ionică! Știi că eu nu sunt chiar atât de nevinovată ca și tine? M-am gândit de mult să-ți spun, pentru că între noi doi nu mai poate fi de acum nicio taină.

— Și cum? Nevasta mea are de-acum o taină? Și încă una vinovată? N-aș fi crezut.

Ei îi păru pe-o clipă că vorbește serios.

— Zic eu, așa, vinovată! Exagerez uneori. Ascultă să vezi dacă sunt. Cineva m-a cerut în căsătorie.

Tânărul râse. Crezu că glumește.

— Serios! Un fost bolnav de-aici din spital.

— Când?

— Înainte de căsătoria noastră cu vreo trei săptămâni.

— Era frumos?

— Era! Un profesor de liceu, sublocotenent de rezervă. Nu a fost rănit, ci numai bolnav. Nici nu fusese încă pe front.

— S-a îndrăgostit de tine?

— Așa se pare, dacă mi-a cerut mâna. Și nu numai mie, ci și tatii.

Ionică simți un curent rece prin trup.

— Așadar a fost lucru serios! Pentru ce nu mi-ai spus până acum?

— Așteptam o clipă potrivită.

— Și... tu te simți vinovată pentru că, poate, i-ai dat prilej să se îndrăgostească de tine? Cu vorba, Cu purtarea?

— Nu pentru asta. Nu m-am purtat altfel cu el decât cu alții. Așa puteau să se îndrăgostească toți de mine.

— Dar, atunci, pentru ce te simți vinovată?

— Când a plecat am simțit un regret, o părere de rău.

— S-a dus? Nu mai este în spital?

— A plecat încă în aceeași zi când și-a făcut cererea mie și tatii. S-a pregătit de drum îndată ce a auzit că sunt logodită sau mai exact când l-am refuzat. Pentru că inelul de logodnă mi l-a putut vedea mereu în deget.

— Și... pentru ce te simți vinovată?

— Pentru regretul acela! Să-l fi văzut cât era de nenorocit. Și acum îmi pare rău pentru durerea ce i-am cauzat-o, se-nțelege, fără nicio știre din partea mea. Mă crezi vinovată, nu-i așa?

— Nu, draga mea, nu te cred. E o copilărie! Cum ai fi tu vinovată pentru că un bolnav sau un rănit din spital se îndrăgostește de-o fată frumoasă ca tine? Cred că nici nu vor fi rare asemenea cazuri, cu războiul acesta!

— Ei vezi, aici voiam să ajung! Să nu fi prea încrezut în tine”. Te-ai putea îndrăgosti și tu de o femeie. Sanda Bunescu ți-a plăcut?

— Care Sanda?

— Fata aceea cu ochii verzi din spitalul din Râmnic? Se învârtea mult în jurul tău. Nu-ți spunea decât «eroul din Ardeal» la toată lumea. Cred că se îndrăgostise de tine.

Ionică râse:

— Nu știi nimic, n-am observat nimic! Dar abia acum îmi dau seama că am o soție geloasă.

— Credeam că pentru ea ai aruncat inelul.

— Bată-l pustia lui de inel! Multe gânduri ți-ai mai făcut!

— Multe pentru că nu vreau să te împart cu nimeni, înțelesu-m-ai? Se aplecă pe fața lui, îl atinse cu sânii pe piept, uitându-se de aproape în ochi: «Cu nimeni! M-ai înțeles?»

Alteori vorbeau de viața lor de după război. Credeau, cu tărie amândoi că se vor reîntoarce acasă. Credeau în biruința finală a României. Nici nu-și puteau închipui să trăiască într-unul din orașele de aici. Trebuiau să revadă locurile prin care au copilărit. Făceau planuri ce locuință, își vor închiria, cum vor aranja-o.

Într-un rând Ionică zise:

— Facem mereu planuri și poate în zadar. Ni le legăm pe toate de un singur oraș. Acela care-i mai aproape de satele noastre, în care mi-am început eu cariera.

— E un lucru firesc, nu?

— Dacă se face România mare cine știe dacă vom mai rămâne acolo, ori ne vom muta în alt oraș.

— Nu-nțeleg, pentru ce să ne mutăm?

— Dar, draga mea, atunci vom fi noi stăpânii. Poate va fi lipsă de noi în vreo slujbă, în administrație, în justiție. Funcționarii unguri se vor duce în țara lor.

— Dar nici nu mă gândesc la alt oraș, dragul meu, Aici suntem aproape de casă, aproape de părinți. Dacă-i vorba de vreo slujbă la stat, vor fi și aici destule. Dar eu nu te-aș vrea în slujbă oficială. Ești prea legat de birou, lipsești prea mult de-acasă. Am văzut eu la tatăl meu! De câte ori era îngrijorată mama când întârzia tata pe sate, pe la bolnavi! Ți-am spus că nu vreau să te împart cu nimeni.

— Dar și ca avocat voi avea un birou, va trebui să-mi văd de slujbă, voi lipsi destul de acasă.

— Numai cât biroul tău va fi în locuința noastră. Te voi putea vedea de câte ori voi voi, de câte ori îmi va fi dor de tine. Doamne sfinte! Și presimt că îmi va fi dor în toată clipa!

— Păi, așa, nu voi putea lucra nimic! Și n-o să avem parale – râse el.

— Dă-le în foc de parale! O să fim aproape de părinți. La Crăciun și la Paști vom merge acasă. O dată la noi, o dată la voi, pe rând, să nu se supere. Știi că eu cunosc așa de puțin pe părinții tăi. N-am fost încă niciodată la voi acasă. Și mi-a fost totdeauna așa de drag de mamă-ta. Părintele Aron mă cam ținea în respect. Îl stimez foarte mult.

— Dragă mea, de-acum nu-i mai spune «părintele Aron,» nici «mamă-ta».

— Dar cum?

— Mamă și tată și lor, ca și părinților tăi. Și eu asemenea. Vezi tu cât de tare ne-am legat prin căsătorie? Avem aceiași părinți, amândoi. E o taină mare în datina asta de-a numi pe părinții soțului de căsătorie «tata» și «mama». Indiciu că am ajuns amândoi un singur trup și suflet. Nu ți-ar plăcea să le zici așa?

— Cum să nu-mi placă, numaidecât nu știu dacă voi îndrăzni.

— Vei îndrăzni, te vei obicinui. Lor o să le faci o mare plăcere.

— Să începi tu cu părinții mei!

— Am și început, n-ai băgat de seamă?

— Nu, până acum.

— Pentru că pe tine nu te mai interesează deocamdată nimic, numai...

— Numai tu, dragul meu!

— Nici nu te-ai gândit să-i mulțumești mamei că-ți ține locul în spital.

— Cărei mame? - întrebă Laura, apoi izbucni în râs aducându-și aminte de ce vorbiseră.

— Nu! E adevărat. Dar ascultă, Ionică, peste vară vom merge în fiecare an câte-o lună acasă, o dată la noi, o dată la voi.

— Vom merge să vedem și gârla aceea cu visul tău!

— Da, vom merge, O să-ți arăt chiar locul unde m-am trezit înfășată în cearșaful cel alb, și tu alături. Nu! Nici prin minte nu-mi trece să ne mutăm undeva departe de acasă.

Adeseori își uitau unde se află. Nu se mai gândeau că în apropierea lor era spitalul cu vreo sută de răniți și bolnavi. Adevărat că nu era niciun grav rănit între ei, niciun mutilat, și că cei mai mulți dintre ei erau bine dispuși văzându-se pe drumul însănătoșirii.

Dar chiar dacă ar fi fost bolnavi greu, tinerii căsătoriți ar fi uitat unde se află, adeseori, înfundați în vârtejul iubirii lor. Uneori totuși, privind spitalul,

deveneau mai tăcuți, mai gânditori, și se înfruntau pentru fericirea lor în apropierea unui locaș al suferinței. Fără să-și spună, erau momente când fiecare se acuza de egoismul în care căzuseră. Dar asemenea momente zburau repede. Aveau senzația că ce simțeau ei nu era egoism, ci o existență nouă care nu putea fi decât așa, că ei se supun unei rânduiei a firii, unei porunci ca și care mai dulce n-au simțit alta în viață.

Dar zilele de concediu treceau, și la amintirea termenului de despărțire îi lua înfiorări cu frig. Se gândiră să plece împreună în garnizoana lui Ionică. Cine știe cât va mai ține refacerea armatei. Instrucția cea nouă, cu armele nou sosite, abia se începuse. Se mai așteptau și ofițeri instructori francezi. Cei veniți până acum erau încă puțini.

Încă după prima însuflețire, la gândul plecării împreună, înțelesesă că era cu neputință. Unitatea lui Ionică în ce garnizoană era? Într-un, **n** sat sărac, cu case acoperite cu paie, arhipline de soldați. Nu era nicio posibilitate de aprovizionare pentru a ținea gospodărie proprie. Toată lumea mânca de la cazan și la popota ofițerilor. Mai era apoi, mai ales, primejdia tifosului exantematic care se lățise și făcea ravagii mai ales între trupele cantonate la sate.

Apoi avu un cuvânt de spus și doctorul. Nu se putea lipsi pe mai multă vreme la spital de colaborarea Laur ei, cu tot ajutorul dat de mamă-sa. Va fi mai bine ca, până rămâneau în refacere, Ionică să-și ceară duminica concediu și să vină. Nu era prea departe localitatea în care era unitatea lui, iar gerul se va sfârși odată, căci, după calendar, acuși se intra în primăvară.

Tinerii înțelesesă că părerea părinților era cea mai bună, și, în ultimele zile, nu se mai despărțiră nici pentru un ceas. Laura îi dădea sfaturi igienice cum să se ferească de bolile molipsitoare, mai ales de tifosul exantematic.

De când forurile superioare înștiințaseră pe doctorul

Preda că probabil spitalul va fi evacuat de răniți și bolnavi, pentru a face acolo un centru de izolare pentru exantematici, doctorul se informă cât putu de boala asta nouă și ce afla, comunica și Laurei, și, de când o suplinea în spital, și soției.

La trei zile după plecarea lui Ionică Vestemean, începu într-adevăr evacuarea spitalului, și fură aduși soldați bolnavi de tifos exantematic. Doi dintre ei muriră pe drum, alții sosiră greu bolnavi, cu febră mare, cu foarte puține speranțe că vor scăpa cu viață.

Doctorul Preda simți un fior de frig când îi văzu întinși în paturi, în locul celor evacuați. Dădu cele mai severe îndrumări și porunci personalului de serviciu.

I se spuse că toți bolnavii au fost deparazitați înainte de a fi trimiși aici. Dar, încă în prima zi, înțelese că deparazitarea, dacă s-a făcut, n-a putut fi decât foarte superficială. Și fu luat de gânduri întunecate.

XL

Într-o zi, pe la începutul lui martie, directorul cooperativei, un domn mărunțel, cărunț, cu o bărbuță de țăp, după ce cercetă vreme îndelungată niște tablouri cu socoteli și încheieri, se întoarse către părintele Scurta care lucra la o masă vecină.

— Ascultă, părinte Scurtu. Ai tot spus că ai dori să vezi Iașii. Avem aici niște încheieri cari ar trebui duse de urgență la centru. Cu poșta de azi, cine știe când ar ajunge. Cenzura asta îngreunează foarte mult corespondența. Apoi, poate se vor mai cere unele deslușiri verbale. Dumneata cunoști chestiunea. N-ai voi să te duci dumneata cu ele? Se-nțelege că ți-aș da toate cheltuielile de drum și de hotel, și diurna cuvenită.

— Mă duc cu plăcere, domnule director.

Omulețul avu o strâmbătură și un surâs sarcastic.

— De plăcere nu poate fi vorba în condițiile în care se poate face azi o călătorie la Iași. Acolo iarăși va fi greu să afli o cameră la hotel, greu cu alimentarea. Țin să te previn de toate acestea greutăți. Cred că știi că trenuri

de persoane nu circulă deocamdată, ci numai de marfă. Au atașat două-trei vagoane de clasă.

— Cred că va fi greu, totuși dacă voiți mă duc. Țin așa de mult să cunosc capitala Moldovei.

— Bine. Vei face așa să poți pleca cu primul tren de dimineață. Noaptea e încă frig, și, se-nțelege, vagoanele nu sunt încălzite.

Dimineață, la gară, preotul află că, în decurs de două zile, nu vor circula decât trenuri cu trupe rusești, dar că, dacă vrea și are afaceri urgente, o să poată intra în vreun vagon.

Ce mișcări de trupe rusești puteau fi? Începe prăbușirea cea mare rusească. Țarul fusese detronat, regimul Kerenski introdus. Se vorbea când de o pace separată a rușilor, când de o nouă mare ofensivă rusească. Între trupele rusești din Moldova începuseră simptomele descompunerii. Se vorbea că unele unități au părăsit tranșeele, nemaisupunându-se ofițerilor, că le-au tăiat insignele de ofițeri, și că vreo câțiva ar fi fost împușcați. O debandadă se putea observa și între soldații ruși din oraș, cari umblau, teleleu, în grupuri, pe străzi. Zvonuri umblau, de câteva săptămâni, multe, dar nimeni nu știa mai de-aproape ce se întâmplă în armata rusească.

Părintele Scurtu văzu că deodată, într-o duminică, nu se mai văzu niciun picior de soldat rus în biserica catedrală, unde erau aduși mai înainte regulat, în grupuri și-n disciplină militară. Când se interesă ce poate fi cauza, auzi de revoluția din Rusia, de detronarea țarului. Dintre grupurile de soldați cari discutau aprinși și în grupuri pe stradă se auzeau mereu cuvintele: *respublica* și *svoboda*. Văzu că evreii din oraș se agită într-un mod deosebit.

Multă vreme nu voi să creadă în izbucnirea revoluției și în proclamarea republicii. Numai cu puțină vreme înainte fusese în vizită la Petersburg, la familia țarului, principele moștenitor al României. Lumea

vorbise atunci insistent despre un proiect de căsătorie. Când la înapoiere i se luase un interviu referitor la impresiile cu care venise din Rusia, principele a caracterizat Rusia cu cuvintele: «Este un infinit organizat».

Dar știrile apăruseră și în ziare și trebuise să creadă Evenimentele erau, deci, istorice, și cu urmări neprevăzute pentru război, pentru acțiunea din viitor a armatei rusești din Moldova. Presa românească punea nădejdi în regimul Kerenski, despre care se spunea în taină că a fost instalat cu concursul Angliei, pentru că țarul era sfătuit de camarilă să facă pace separată cu Germania.

Părintele Scurtu nu fu bucuros auzind că două zile nu circulă decât trenuri cu trupe rusești. Mergeau la Iași? Se întorceau în Rusia? Să fie descompunerea armatei atât de mare? Dar, în sfârșit, dacă-l vor lăsa să se urce, pentru ce nu s-ar folosi de prilej?

Trupele în mișcare erau din cavalerie. Vagoanele erau pline de cai și de soldați. Fu lăsat să se urce într-un vagon. Își uitase să-și ia ceva de mâncare de acasă. Credea de altfel că pe la amiazi avea să sosească la Iași. Nu s-a interesat mai de-aproape de drum.

Călători însă toată ziua și toată noaptea următoare, sau, mai exact, stătu prin gări. Trenul avea opriri cari nu se mai sfârșeau. Soldații ruși nu dădeau niciun semn de impaciență. Părea, dimpotrivă, că știindu-se în drum, se simțeau la largul lor. Boscorodeau mereu în limba lor, mâncau fără nicio regulă, când unii când alții, și aveau mâncare din belșug. Fierbeau mereu la ceaiuri. Părintele Scurtu văzu pentru întâia oară zahărul rusesc, cubii aceia grei, tari, de o culoare verzuie, cu care mai târziu se începu o speculă mare. Avu noroc cu soldații ruși. De câte ori beau ceai și mâncau îl îmbiau prietenoși și pe el. Mâncau, din străchini mari, orez fiert cu carne, aveau felurite conserve, unt, pâne bună.

Soldații din trenul acesta păreau foarte liniștiți.

Părea că nici nu auziseră de revoluția de acasă. Părintele Scurtu nu auzi în discuția lor niciodată cuvântul *respublica* sau *svoboda*. Soldații vorbeau potoliți, grijau de cai – niște cai pietroși și grași, să te tot uiți la ei – mâncau și fumau mahorcă. Îl îmbiară cu tutun și pe preot, dar el nu fuma. Era un tutun tăiat pătrățele mărunte parcă numai din cotoare. Făcea un fum pișcător.

Preotul își pierduse de mult răbdarea unei călătorii așa de neprevăzute, dar nu avea ce face. Dacă s-ar fi coborât, rămânea în vrunga din gărilor din care se urneau cu atâta întârziere – cum îi venea să facă – ar fi rămas acolo, fără niciun alt mijloc de drum. Peste noapte fu destul de frig. Abia închise ochii, cuibărit pe un braț de fân și acoperit de soldați cu un cojoc. Nici prin gând nu-i trecu că într-o asemenea tovărășie era primejdie de... sămânța tifosului exantematic.

Era înțepenit în tot trupul, îl dureau toate încheieturile, zgribura de frig. Când ajunseră în gara Iașilor, un soldat mătăhălos îi ajută să coboare din vagon. Era încă de dimineață. O ceață deasă umplea străzile, se învâluia deasupra orașului. Pe străzi, pe trotuare ciorofleaca de zăpadă ce se topea peste zi, era înghețată încă, crâșnea sub bocancii lui. Căci făcuse rost de o pereche de bocanci, încă de la începutul iernii, când ghetele cu care plecase de acasă căscaseră gura ca niște somni pe uscat, și denegaseră orice serviciu mai departe. Voise să vadă orașul, capitala Moldovei, și acum nu vedea la doi pași înaintea lui de negura deasă, umedă și rece. Vedea zidurile caselor pe lângă care trecea. Erau toate stropite până sus de tină, lipită acolo poate încă din toamna trecută, ori numai din ciorofleaca drumului ce se dezgheța peste zi. Stropite așa, casele păreau părăsite, cu perdelele încă lăsate, păreau oarbe, încremenite, betege, acolo la marginea trotuarului.

Căută să se orienteze după adresa ce i-o dăduse directorul. Istu prea avea de la cine. Sergenți de stradă nu erau, trecători erau puțini la ora asta de dimineață.

După vreun ceas ajunse la destinație, după ce rătăci pe străzi fără putința de a se încălzi. Acolo nu era decât un servitor care-i spuse că biroul nu se deschide până la zece.

O luă înapoi către strada principală să afle o lăptărie, o cafenea, să ia un lapte cald sau un ceai. În oboseala drumului și frigul de peste noapte intra acum negura aceasta rece, ca printr-un gard de nuiiele. Începu să-l jeneze și un bocanc, la degete. Trebuia să șadă undeva, să se încălzească.

În colțul unei piețe se contura, din negură, o clădire cu două etaje. Era un hotel. La parter era restaurant și cafenea. Prin geamurile mari văzu câțiva oameni la măsuțe rotunde, cu pahare cu ceai în față. Urcă scările unei terase largi, și intră în cafenea. Era destul de frig și acolo, și un aer îmbâcsit de miros greu de tutun. Șezu, îmbrăcat, la o măsuță și își ceru un ceai.

— Un ceai cu lămâie! - repetă chelnărul, unul cu gâtul strâmb, care umbla aplecat în aceeași parte, ca și când ar voi să adune ceva de pe jos.

— Dacă s-ar putea, cu rom! A intrat frigul în mine.

Omul îl privi chiorâș.

— Rom n-am mai văzut de-un veac! - zise el și-și căută de drum.

Bău ceaiul și încă unul. Se încălzise puțin, dar membrele îl dureau încă. Își zicea că n-are unde se grăbi până la zece. Orașul, în negura asta încă nu-l putea vedea. Va aștepta aici. O povară grea îi apăsa sufletul, și o tristețe pătrunzătoare, ca o altă ceață. Venise parcă printr-o țară pustie. Cât vedeai cu ochii întinderea nesfârșită a zăpezii. Parcă nici n-a văzut sate. Unde va fi armata despre care se spunea că e în refacere? N-a văzut decât pustiul. Și orașul acesta înecat în ceață, și casele vechi stropite cu tină până sus. Și străzile aproape goale! Tot auzise că lașul e arhiplin de populație refugiată, că tot Bucureștiul s-a mutat aici. Așa aspect are un oraș arhipopulat? Sau, era prea de dimineată?

O jale adâncă îl îneca. «Săraca țară - își zicea - a prăpădit-o de tot iarna asta cumplită!» Se gândi la armata în refacere, la retragerea trupelor în acest colț de țară, la spitalele stup, la bolile infecțioase, la tifosul acela exantematic despre care se vorbeau adevărate prăpăstii câte victime a făcut. Și el se gândea încă la biruința finală a României!...

Se trezi din reveria lui cu o mână pe umăr, și de alături privindu-l aplecat puțin de spate un om de statură mijlocie, cu o frunte largă, cu părul lung, de poet, pieptănat înapoi, cu mustața retezată scurt.

— Doar nu-i fi dumneata, părinte Scurtule?

Preotul văzu că-l cunoaște și el pe străin, dar nu-și mai aducea aminte cine-i și de unde-l cunoaște.

— Ba da, eu sunt - răspunse el întrebător.

— Nu mă mai cunoști.

— Și chipul și glasul mi-s cunoscute, dar să mă iertați, nu-mi aduc aminte de nume.

— Vasile Piesa, părinte, știi cel cu asigurările, care am fost și pe la dumneata acasă, când erai încă preot în Brusturi.

— A, da! Să mă iertați! Nu v-am mai văzut de atâția ani.

Omul își trase un scaun lângă măsuță și ceru și el familiar, un ceai de la chelnărul cel strâmb.

— Vine numaidecât, coane Vasile!

— Da' cum ai ajuns și dumneata pe-aici, părinte Scurtule? Nu te-am văzut până acum.

— Am sosit în dimineața asta.

— Refugiat, vezi bine, și dumneata! Unde ai stat până acum?

— Stau la Roman.

— La Roman. Hm! Sunteți mulți și pe-acolo?

— Nu prea mulți. Lumea s-a mai împrăștiat din toamnă până-acum.

— O duceți greu și dumneavoastră, nu-i așa?

— Ca toată lumea! Așa-s vremile!

— Da! Așa sunt, oftă vecinul. «Nu sunt vremurile subț cârma omului, ci bietul om subț vremuri.»

Ascultându-l vorbind preotul își aduse aminte mai deslușit de Piesa. Da, îl cercetase odată în parohie, în Brusturi. Voia să înființeze o reuniune de asigurarea vitelor. Își mai aducea și acum aminte de argumentarea lui documentată și strânsă: ce necesară era pentru țărănimea română o astfel de reuniune de asigurare. Îl convinsese cu desăvârșire, și se obligase să facă propagandă în sat printre plugari. Era și Piesa atunci numai în drum de propagandă. Dar planul reuniunii îl avea întreg în cap până la cele mai mici amănunte. După vizita aceea altele n-au mai urmat. Părintele câștigase vreo cincizeci de țărani gata să intre în reuniune cu taxele stabilite. Așteptase o săptămână, o lună, să capete vreun aviz cum le-a fost vorba, dar nu mai primise nicio înștiințare. Întrebarea lui în scris, îi răspunsese că chestiunea e încă în stare de pregătire. Nu știa dacă s-a ales ceva de ea, dar prin ziare nu citise să se fi înființat. Își mai aduse aminte că omul scotea uneori și o gazetă economică și că publica articole de asemenea natură prin ziarele din Ardeal. Era un nume cunoscut! Vezi bine, iată abia acum își amintea: trecuse în Țară încă din primul an de război, și făcuse propagandă, cu alți transilvăneni, în București, pentru intrarea României în acțiune.

— Mai ales iarna asta a fost groaznică - răspunse preotul la fraza istorică a lui Piesa.

— Și iarna și retragerea, și exantematicul. Prea mult toate deodată! - oftă vecinul. Încalțe, dacă nu sunteți prea mulți refugiați la Roman, veți avea o locuință mai omenească decât cei de aici. Aici stau oamenii claie pe grămadă, în înțelesul strict al cuvântului. Cu toate acestea, părinte dragă, eu sunt optimist.

— Ne silim, cu toții să fim. Dintr-asta trăim.

— Nu pentru o iluzie, pentru o dorință legitimă a noastră, ci pentru că și în război ceea ce biruie sunt forțele economice. Vorba aceea: la război trebuie trei

lucruri: bani, bani și iarăși bani! Apoi, de care parte, în care tabără sunt banii, e limpede, nu-i așa?

— Se-nțelege că la aliați. Dar nu se știe ce-o mai fi cu rușii ăștia.

— Chiar de s-ar prăbuși ei, aliații tot vor învinge. Bogățiile lumii sunt în mâna lor. Dar spune-mi, te rog, de când ești refugiat? Odată cu retragerea armatei? Mi se pare că mai pe urmă erai preot în jurul Sibiului?

— Da, și odată cu armata. Adică cu vreo două săptămâni înainte de retragerea cea mare. Se retrăsese încă numai din comuna mea.

— Care comună? Nu-mi aduc bine aminte.

Preotul îi spuse numele satului.

— Da, acolo se spune că au fost lupte grele - zise Piesa posomorât. Apoi, ducându-și un deget la frunte: «Stai numai frate! Nu dumneata ai scris un articol în *Viitorul?*»

— Ba da.

— Apoi te felicit - zise vecinul strângându-i mâna; - A fost bine venit. Într-adevăr s-au aflat câțiva imbecili cari acuzau pe ardelenii de la graniță că le-au arătat nemților cărările prin munți. A fost un articol simțit și bine scris... Și cu ce treburi la Iași? Poate vrei să te muți aici?

— Nu, sunt sătul de mutări! De altfel eu sunt cu toată familia în pribegie, cu soția și trei copii mici.

— Nu mai spune! Vai, săracii de ei! Sunt sănătoși? Bine?

— Pân-acușn, mulțumesc lui Dumnezeu.

— Nici să nu te gândești să vă mutați aici. E o înghesuială! Și n-ai mai găsi nu un cvartir, dar o. singură cameră liberă să dai marea cu sarea. E o mizerie jalnică, părinte.

— Nici la vreun hotel nu se găsește?

— Cameră?

— Da!

— Din toamnă nu se mai află. Dar pentru ce întrebi?

— Nu știu dacă voi isprăvi azi, și va trebui să dorm undeva peste noapte.

Îi spuse cum a călătorit pân-aici.

— Asta-i cea mai grea problemă de dezlegat, la Iași, părinte Scurtu. Nu se află nimic, zadarnic ai căuta la toate hotelurile. Nu-i decât o singură soluție: să dormi, cum vei putea, la mine.

— Sunt foarte recunoscător.

Vecinul râse.

— Lasă, părinte, recunoștința, să vezi întâi ce-ți pot oferi. Suntem cinci ardeleni într-o cameră, și numai un pat. Trei dorm pe scaune. Numai un scaun pot să-ți ofer și duminică.

— Va fi bine și așa.

— Cel puțin mai bine ca-ntr-alt loc. Dar cu ce treburi ai venit?

Preotul îi spuse.

Piesa râse foarte satisfăcut.

— Vezi dumneata cum se-ntorc vremile! Dumneata lucrezi la o cooperativă, în specialitatea mea cum s-ar spune, în vreme ce eu cânt în strună!

— Cum așa?

— Camera în care stăm e într-o clădire proprietate a unei biserici, și popa n-are cu cine face slujba dimineața, toți cântăreții i-a mobilizați. Și, de cum eu știu cântările bisericesti îi ajut.

— Nu e rău! - zâmbi Scurtu.

— Cum să fie rău? Ne-a lăsat chiria la jumătate. Și mai pică și câte-un corn de prescură. Așadar, suntem înțeleși, părinte Scurtule, dacă termini până deseară, vii și dormi la mine.

— Dar nu știu unde.

— Asta-i un lucru complicat. O să vii acum cu mine să-ți arăt. Cunoști capitala Moldovei?

— Încă n-am mai fost în Iași.

— Păi atunci, și dacă isprăvești azi cu hârtoagele acelea, tot să nu pleci acasă. E un oraș care merită să-l

vezi. Are monumente istorice, și cine știe când vei mai avea ocaziunea să le vezi!

— Am dorit mult să-l cunosc. Dar cu negura asta... Părintele se opri din vorbă. Privind geamul larg al cafenelei, nu mai văzu nicio negură. Era soare, cerul senin.

— S-a ridicat - zise Pleșa.

— De când a început dezghețul așa se înnegurează în fiecare dimineață. Dar către zece ceasuri se ridică.

Scurtu privi speriat la ceas.

— Sunt zece?

— Aproape.

— Hm! Cum a trecut vremea! Acum va trebui să mă duc la centrală. Cum să fac să știu unde locuiești?

— Nu-i nicio grabă, părinte. Dacă ți s-a spus la zece, apoi către douăsprezece va fi numai timpul potrivit să te duci. Nu-i acum la oficii nicio regulă și disciplină. Vei veni mai întâi cu mine.

Ciocăni cu o monedă în pahar.

— Plata șefule!

— Numaidecât, coane Vasile - și chelnerul cel strâmb se apropie de masă.

— Laolaltă?

— Laolaltă!

— Te rog, domnule Pleșa, îmi plătesc eu ceaiul.

— Lasă, părinte, o dată ai venit și dumneata în capitala Moldovei!

— Dar am avut două ceaiuri!

— Foarte bine! Ține șefule!

Se ridicară și ieșiră în stradă. După vreo jumătate de ceas se trezi în fundul unei curți întunecoase, putrede. Vasile Pleșa bătu repetat într-o ușă de pe care se desprindea vopseaua în petece mari.

— Dar ce muma dracului, n-aude nimeni?

— Haida-hai! - se auzi într-un târziu un glas somnoros apropiindu-se de ușă.

— Am crezut că nu-i nimeni acasă - zise preotul.

— Aș! Unde s-a pomenit așa ceva? În fiecare ceas din zi și din noapte doarme cineva aici. La mine e un fel de *Hauptkwartier*, părinte.

Un tânăr de vreo treizeci și cinci de ani, cu părul vâlvoi, numai în pantaloni și în cămașă, încălțat, îi întâmpină în ușă.

Era înăuntru o priveriște interesantă. În două scaune cu brațe, un fel de fotolii jerpelite, dormeau doi inși cu capul în piept, cu gurile căscate. În pat, cu fața la perete, dormea al treilea, îmbrăcat complet. De lângă el se sculase cel ce deschisese ușa. Se lungi numaidecât în pat lângă ceilalți.

— Fiți-ar soacra a dracului, măi Lupule, da' încălțat te culci tu în pat? Și, uite numai, uite, ăsta cine-o mai fi, întrebă Pleșa apropiindu-se de pat și uitându-se la cel ce dormea cu fața la perete.

— Cine-i, măi Lupule, de unde l-ați mai adunat și pe ăsta? - strigă gazda.

— Psst! - făcu cel numit Lupu.

— E avocatul Olariu. A picat cât ce-ai plecat tu la biserică, și l-am lăsat în locul tău.

— Păi bine, de ce dracu' nu s-a dezbrăcat? Și tu, cu bocancii în picioare. Distrugeți rufăria.

Preotul nu vedea decât o cuvertură veche, o saltea cu paie și o perină îngrozitoare.

— Da' ăștia doi nu s-au mai trezit? - întrebă el arătând spre cei doi din fotolii. Apoi, explicându-i părintelui - au căzut amândoi în puterea nopții. Nici nu știu încă cine sunt și de unde au venit. Cum vezi, părinte, mai este un fotoliu liber. Dacă nu pleci deseară, să bați numai în ușă. Aici se deschide la toată lumea, cunoscuți sau necunoscuți.

— Mă mir de unde-ți cunosc oamenii străini adresa? - zise părintele după ce ieșiră iar în stradă.

— Păi ți-am spus că la mine e un fel de *Hauptkwartier*. Toată lumea-l știe. I-a mers vestea.

La o cotitură de stradă se despărțiră.

— Stai puțin, părinte Scurtule! Am uitat să-ți spun, strigă Pleșa după el. Unde mănânci de amiazi?

— Știu eu? Încă nu cunosc niciun restaurant sau crâșmă. Poate unde am luat ceaiul.

— Acolo să nu mergi că ți se servește aceeași fasole, dar de trei ori mai scump ca într-alt loc. Să vii la Gambrinus. E în fața statuii lui Cuza. Mâncăm mulți ardeleni acolo. Dacă s-ar întâmpla cumva să nu vii, să mă aștepți deseară, pe la șapte, tot acolo, pentru că la cină mergem împreună într-un loc să prăznuim un eveniment.

Părintele Scurtu îi mulțumi de îndrumări și porni în drumul lui. Trecuse de unsprezece. Ajuns la oficiul cobperativelor mai trebui să aștepte o jumătate de ceas până veni președintele cu care avea de lucru.

Omul frunzări repede dosarele aduse și nu-i ceru nicio explicare. Dictă unei funcționare o adresă de trei rânduri că s-au primit de la Roman dosarele cerute, și-i dete adresa preotului.

— Altceva? - întrebă Scurtu.

— Altceva nimic! Stăm pe loc și noi, nu mai avem nicio învârteală.

— Atunci pot pleca?

— Ce mai vorbă! Se-nțelege că poți.

Afară se încălzise binișor. Era un senin înalt și parcă se simțea un miros de primăvară. Ajuns în Piața Unirii rămase uimit: gema literalmente de lume. Așa aglomerație nu văzuse nici în București. Și pe toate străzile cari duceau în piață.

Pe trotuare, pe pardoseala pieții ciorofleaca se dezghețase. Ghetele doamnelor se cufundau aproape întregi în cirul negru. Erau armate întregi de cucoane cari se plimbau prin tina aceea, luxos îmbrăcate, fardate, lărmuitoare. Părea că te afli într-o cafenea uriașă, subț cerul liber. Erau și destui bărbați de toate vrâstele. Numai lumea îmbrăcată umilitor, soldați, ofițeri, se grăbeau, se vedea că merg într-o direcție anumită, că au

un scop. Potopul celălalt omenesc se învârtea în același spațiu. De unde va fi izvorât atâta lume? se întreba preotul, aproape amețit, prins în mulțime.

Se gândi că isprăvise și că se putea întoarce acasă. Pe-o clipă luă drumul gării să vadă dacă nu pornește vreun tren. Dar, la calea jumătate se resgândi și o luă înapoi. Prea era ziua frumoasă! Putea să cunoască orașul cu monumentele lui istorice.

Avu norocul să fie deschisă chiar la vremea aceea biserica Trei-Ierarhi, pe care o admiră vreo jumătate de ceas pe dinafară. Încă nu mai văzuse așa juvaier de biserică! Iar intrat o dată înăuntru, nu-i mai venea să iasă. Nu-și putuse închipui să existe ceva așa de frumos. Pardoseala, pereții de marmoră, acustica: era o biserică vie, una care cânta singură la cea mai mică șoaptă.

Fu invitat să iasă de către paraclisier care-i spuse că trebuie să încuie fiind ora prânzului, și-l aștepta femeia cu masa. Alți trei vizitatori cari intraseră deodată cu el, plecaseră de mult.

Ora prânzului? se întrebă Scurtu, uitându-se la ceas. Dar nu erau decât douăsprezece jumătate. Pleșa-i spusese să fie la Gambrinus către două.

Mai rămase să privească minunea pe dinafară după ce lăsă o monedă în palma paraclisierului. Mai văzu înainte de masă biserica catedrală a mitropoliei, reședința metropolitană. Dar gându-i era mereu la Trei-Ierarhi. Biserica catedrală era deschisă, o putu vizita și pe dinlăuntru. I se păru întrucâtva cunoscută, spațioasă și înaltă, cum era, ca bisericile apusene din orașele de la ei.

La intrarea în restaurantul și berăria Gambrinus se întâlni față în față cu Pleșa.

— Te căutam. Bine că te găsesc. Deseară nu mai pot trece pe aici să te iau. Am niște treburi urgente. Dar la șapte să fii la mine. Vei veni de acolo cu Lupu. L-am avizat. El știe unde. Ai sosit aici, mi se pare cam târziu. Nu vei mai afla loc.

— O să aștept.

— Dacă aștepți, n-o să mai găsești de mâncare. Mai bine caută la alt restaurant. Sunt tot pe partea asta, puțin mai înainte vreo patru, și mai mici, și mai mari. Și acum, la revedere pe deseară, mă grăbesc.

Scurtu intră totuși. Poate va afla vreun loc. Poate va da de vreun cunoscut.

Era un furnicar de lume și aici. O mulțime de mese mici, una-ntr-alta, încât abia se strecurau băieții de serviciu printre ele - acoperite cu hârtie. Aproape la toate mesele se mânca fasole pregătită în diferite feluri și, mai rar; cartofi. Apoi ciorbe cari umpleau sala cu un miros acru de borș; Mulți mâncau cu linguri de lemn. Vreo douăzeci, treizeci de inși așteptau în picioare să se facă liber vreun loc.

La repezeală Scurtu nu descoperi nicio față cunoscută. Erau aproape numai bărbați. Sala vuia de larmă, de strigăte după chelneri.

Întrebă pe-un domn care stătea în picioare ca și el, ce crede, le va mai ajunge și lor de mâncare? Mireasma ciorbii îi trezi o foame de lup.

— Nu se știe niciodată. Cred că ăștia cari mănâncă acum sunt al treilea rând de oaspeți.

— Cum așa?

— E mare îmbulzeală pretutindenea. Restaurantele-iașilor nu-s destule pentru atâta lume. Și nici nu s-au pregătit pentru invazia asta. Eu totuși o să aștept aici, poate să am noroc.

Părintele Scurtu ieși și trecu prin restaurantele din apropiere. Erau înțesate și acelea. Două din ele cu multă și elegantă lume feminină. Credea că acolo se vor servi și alte feluri de mâncări. Dar văzu cu mirare, ba chiar cu un fel de groază cum și cele mai delicate cucoane înfulicau vesele, povestind și râzând cu vecinele, iahnia de fasole. N-ar fi crezut pentru nimic în lume că astfel de doamne s-ar putea hrăni cu o mâncare ca asta, și încă fără cel mai mic protest. Ba îl mai umflă și râsul când văzu pe

unele cu buzele înroșite tare, cu gura mică, șilindu-se să înghită ciorba din linguri de lemn.

«— Uite, domnule - își zise el vesel - abia a început războiul și s-a ajuns la nivelarea socială!»

Avu noroc să se facă liber un loc la o masă din colț și șezu și el, minunându-se de ceea ce vedea. Se părea că toată lumea asta e refugiată - își zicea el - și la locuință n-au unde găti. Mănâncă cu toții la restaurant. Păi, față de ce vedea aici, Nastasia lui făcea un adevărat lux cu masa. Dar iarăși se întreba: cum puteau fi refugiate doamnele acestea așa de bine îmbrăcate? în orice caz, nu era o lume alegătoare, poate nici așa de subțire cum se vedea pe dinafară, ori, apoi, necazurile obicinuiesc cu orice pe fiecare om.

Mâncă o ciorbă, o iahnie de fasole, și se grăbi să iasă să cutreiere orașul. Începu să se poată orienta pe arterele principale. Pe o stradă văzu staționând pe mai mulți și privind la o clădire de peste drum, o casă cu etaj, prin nimic deosebită de cele vecine. Se opri și el, și auzi vorbindu-se că aici locuiește maiestatea-sa regele Ferdinand... Era cu puțință? Sus la etaj, între ferești, văzu vreo două sticle cu lapte sau cu smântână.

Dup-amiaza târziu, prin piața principală, avu prilejul - să-l și vadă. Traversa piața însoțit de un ofițer, pe jos, prin ciorofleaca pe care o călca toată lumea. Era înalt, adus puțin de spate, încălțat cu cizme. Lumea se ferea pe două părți făcându-i cu respect loc să treacă. Privea cam în pământ, și fața lui, liniile expresiei erau aspre, austere, întunecate. Lui Scurtu îi păru că-i un simbol al suferinței. Al suferinței armatei, se gândi el, poate al Patriei. Rămase adânc emoționat locului și-l urmări până-l scăpă din vedere.

Nu peste mult văzu că mulțimea face loc unei mașini mici pe care o conducea un băiat de vreo doisprezece - treisprezece ani. Auzea spunându-se din toate părțile: «E prințul Nicolae.»

Se plătise să rămână în Iași și numai pentru acestea

două evenimente. Un monarh care se amestecă cu mulțimea, care trece prin tina drumului, pedestru ca oricare om de rând, însoțit de un singur ofițer - iată ce nu și-ar fi putut închipui niciodată! Erau ciudățeni sau adâncimi în viața aceasta din război a României, unice, își zicea el. Și cât de gravă era înfățișarea regelui! Ce apariție luminoasă prințul cel mic în mașina lui! Și cu câtă venerațiune îi făceau loc maiestății-sale și cucoanele cele fardate și gălăgioase! Și ce bucurie senină se vedea în ochii lor la trecerea mașinii prințului!

Erau lucruri cari dădeau de gândit! Văzută și numai superficial și încă-i păru deodată simpatică toată lumea asta, care îmblătea tina trotuarelor și a pieții fără nicio treabă.

Văzuse în după-amiaza aceea și celelalte monumente istorice ale capitalei Moldovei. De la statuia lui Cuza, biserica Cuțitul de Argint, Golia, până la clădirea ce părea destul de nouă, a Universității. Trecu și în Sărărie, dar se înapoie în grabă speriat și de glod și de puzderia evreilor. [...]

Seara află cu greu locuința lui Pleșa. Domnul numit Lupu, un candidat de avocat (avocat stagiar) refugiat, sau mai exact, unul dintre cei ce au trecut peste «Vama Cucului» pentru a scăpa de mobilizare, îl aștepta.

Porniră numaidecât prin orașul întunecat beznă. Merse ră departe, prin suburbii, printre case mici, pe niște străzi strâmte și încurcate. La un colț, Lupu se opri. Era o prăvălie evreiască, dar obloanele erau trase, fereștile întunecate. Lupu începu să bată într-un geam. Nu peste mult o portiță din gardul de alături se deschise, și un băiețel slab, palid, cu perciuni lungi, îi pofti înăuntru, și-i conduse într-o cameră care dădea cu geamurile în curte. Erau luminate, dar perdelele lăsate.

Înăuntru erau șase bărbați, între care Pleșa și un preot rotofei, cu obraji mari, cu nas acvilin, fără barbă, dar cu mustața groasă. Era un preot de pe Țara Oltului, pe care părintele Scurtu îl cunoscuse într-o adunare

preotească. Ceilalți patru erau doi notari, un avocat și un învățător, toți refugiați din Transilvania. Scurtu nu-i cunoscuse până acum.

Pe masă era un petec mare de slănină afumată, o farfurie mare cu brânză de burduf, o alta cu ceapă, și o pâine mare, rotundă, ardelenească. Mai erau două sticle cu vin auriu și de-o parte într-un unghet o damigeană de zece kilograme.

— Ei, băieți, bine că v-a adus Dumnezeu! Dacă ați mai fi întârziat un minut aș fi făcut scurtă-n gât, de cât am înghițit în sec – zise Pleșa.

Se umplură pahărele și se gustă întâi vinul, cu o ceremonie deosebită. O vreme nu se auziră decât monosilabe de admirație. Preotul de pe Țara Oltului îi privi pe rând cu niște ochi bulbucăți, tot purtând prin gură înghițitura de vin. Pe urmă, satisfăcut, îi dădu drumul, și întrebă:

— Ei, ce spuneți, copiii mei?

În loc de orice răspuns Pleșa veni la el, se aplecă și-l sărută pe frunte.

— Ești un om rar, părinte Vlad, pe onoarea mea f Cum ai descoperit în gaura asta de mahala un vin ca ăsta?

— Secretul meu! Vă place? întrebă el satisfăcut. Dacă vă place «talpa»— Dup-aceea să îmbucăm ceva, să vedeți apoi gustul lui!

Părintele Scurtu își aduse aminte de expresia asta «talpa». La masa comună de la întrunirea aceea preotească, părintele Vlad când voia să bea pahărelul «ex» cu vecinii, așa spunea: «talpa», cu înțelesul să se poată ciocni pahărele cu fundul, fără a se vărsa un strop de vin.

Mâncară apoi cu toții din bunătățile de pe masă, pentru cari felicitară pe Vasile Pleșa, care a făcut rost de ele. Nu descoperi nici el taina cum le-a aflat, până târziu când vinul înveseli pe toată lumea.

Părintele Vlad era un om de spirit vestit în toată

Țara Oltului, ca și de iubitor de petrecanii cu prieteni. Avea o vorbă cu care se lăuda mereu la un pahar de vin: «Măi copii, io-s bun de băutură, dar și de biserică îs dat dracului».

Când îl auzeau vorbind așa mai întâi unii se scandalizau și-i luau în nume de rău, dar mai târziu se convingeau că respecta slujba lui, numai cât era cam slobod de gură la veselie.

— Măi copii, începu el mâncând și bând cu veselie, slănina asta aduce la gust și la dulceață cu una lângă care ne-am petrecut odată în dulcele Crăciunului o săptămână întreagă. Ce mai vremuri, mămulica mea!

— A fost de mult părinte Vlad?

— E-hei, în vremile de aur! Eram cleric în seminar și în vacanța de Crăciun ne-am pus la petrecanie cinci inși: eu, doi studenți în drept, unul în medicină, și un văr al meu, elev în clasa a opta. Am făcut prinsoare și legământ să stingem câte-o ferie de vin la fiecare acasă. Locuiam în cinci sate vecine. Petrecania a început în casa noastră, că avea fie-iertatul taica un vin de țâța raiului. În al doilea sat ne-am entuziasmat puternic. Am adus trei țigani cu ceterile. Când să plecăm în al treilea, colegul nostru care ne era gazda, un student în drept, s-a urcat în pod și s-a coborât cu o slănină întreagă, afumată. Am îmbrăcat cu ea pe unul din ceterași, și așa am pornit mai departe. Când ne era foame ne apropiam cu bricegele de țigan și tăiam din slănină. O purta în spate, cu mâinile vârâte prin locul picioarelor de dinainte ale porcului. Când treceam dintr-un sat într-altul se lua lumea după noi ca după urs. Țiganul să pice de ostenit nu alta. Era o slănină mare, grea. Așa se petrecea odată, măi copii!

Râseră lărmuitor și închinară în sănătatea părintelui Vlad.

— Vedeți că eu călcam de-atunci a popă, măi băieți! Ce lume, Doamne! Da' acum mi s-a acrit sufletul de-atâta iahnie de fasole. Când o să ajung acasă nu mai seamăn fasole decât cu o condiție: la fiecare cuib – un cârnat în

loc de par! Zău, măi copii, eu vă spun o vorbă cu legământ: de unit să ne unim, da' noi penaiici nu mai venim!

Din damigeană vinul se turna mereu în cele două sticle, și voia bună creștea. Vasile Pleșa vorbi cu admirație de talentul extraordinar al părintelui Vlad de a descoperi un vin bun, cu toate că din toamnă nu se mai vindea nicăiri. Ce tortură a fost pe el cât a ținut iarna, să cutreiere prin ger toate înfundăturile lașului. Era vânat ca pruna, dar nu se dădea bătut, și cel puțin, o dată pe săptămână, tot se adunau la un pahar de vin!

— De-acum mi se pare c-am pus-o de mămăligă, oftă părintele. Și tare mă tem că o să vă părăsesc! Mi-am pus de gând să plec și eu în America.

Din ceea ce se vorbi la masă părintele Scurtu înțeleșese că există un plan serios ca vreo doi fruntași dintre ardelenii cari agitaseră pentru intrarea României în război, să plece peste Rusia și Siberia în America, să facă propagandă printre românii ardeleni de acolo să se înroleze ca corp separat în armata americană. Era vorba să-i însoțească și vreo trei-patru profesori tineri, care erau și ziariști. Părintele Vlad se gândea serios să se ducă cu ei.

— Nu te lăsăm, părinte Vlad - strigară în cor. - Cum te-ar răbda inima să ne părăsești, să-ți lași copiii orfani?

— Când nu mai pot afla un strop de vin, ajung eu cel mai nenorocit dintre orfani. Să știți că dacă nu mai aflu nimic, plec cu Lucaci. Am și vorbit cu el, și mă primește de secretar.

Părintele Scurtu la început fu neplăcut impresionat de veselie lor. Nu se potrivea cu vremurile grele de acum. Dar încetul cu încetul, vinul îl încălzi și-l însenină și pe el. «Cine știe - își zicea - poate că oamenii nu pot trăi să nu-și mai aducă uneori aminte de petrecerile ardeleniști.»

Totuși, deși rămaseră în jurul mesei până după miezul nopții, nu se porni niciun cântec cum obicinuiau

ardelenii la un pahar de vin. Dimpotrivă începură discuții foarte serioase și însuflețite asupra viitorului: dizmembrarea certă a Monarhiei Austro-ungare, România mare până la Tisa. Vorbeau că e pe cale să se organizeze în itusia un corp de ardeleni dintre prinsonierii de război, că începuturile sunt și făcute în jurul Kievului, că au aprobarea și a guvernului rus și a celui român. Vorbeau că se face propagandă între tinerii ardeleni refugiați să intre cu toții în armata română.

Când Piesa, Lupu și părintele Scurtu ajunseră târziu la locuința cooperatorului-cântăreț de biserică, bătură mult în ușă până să le deschidă. În lampă nu mai era un strop de petrol, în cameră era întuneric, și cei trei se împiedicară.

Pleșa aprinse un chibrit. Pe jos durmeau lungiți doi oaspeți, alți doi sforăiau în fotolii, iar în pat erau culcați, de-a latul vreo patru, cu picioarele atârând peste margini.

— De când dorm? - întrebă gazda pe cel ce le deschise.

— De-aseară, de pe la nouă.

— Dar cei din scaune?

— Ăștia au venit către miezul nopții.

— Și tu unde ai dormit?

— În scaunul al treilea.

— Bun! Acum scaunul ăsta e al părintelui

Tu te vei lungi pe jos ca cei doi. Dar cine dracu' sunt? Nu-mi aduc aminte să-i mai fi văzut - adaose el tot aprinzând la chibrituri.

În vremea asta Lupu se apropie de pat și începu să-i zgâlțâie pe cei ce durmeau acolo.

— Dorm greu! - zise el.

— Nu-i nimic, scoală-i, au dormit de-ajuns. Dacă-or mai vrea să se culce, mai este loc pe jos. Dacă-s somnuroși, vor adormi îndată. Pe când eu! Ce gust mai am să mai stau undeva lângă un pahar de vin! Presimt că și în patul cel mai bun nu aș adormi până-n zori! Dragă,

vinul a fost ca o flacără! Cum pustia l-a dibuit părintele Vlad?

Scurtu se lăasă îmbrăcat cum era în fotoliul al treilea. În curând geamurile murdare ale camerei începură a vibra, să se sfarme, la horcăiturile dinlăuntru. Părintele Scurtu se frământă până târziu în scaunul lui. Mai târziu spunea că în noaptea aceea și-a putut face o idee de ce va fi în infern.

Dimineața se trezi mai degrabă ca toți și fiindcă nu știa când pleacă vreun tren către Roman, descuie ușa, ieși tiptil din cameră și o luă spre gară. Trebui să aștepte însă până către amiază. Nu-i păru mult, rumegând mereu impresiile zilei de ieri.

XLI

Din cheltuielile de drum îi rămaseră trei sferturi. Voi să înapoieze banii directorului cooperativei.

— Fugi de-aci! Doar ai dat chitanță asupra lor, îi răspunse omul scandalizat.

De rest se bucură și el și Nastasia. De când au plecat de-acasă nu avuseseră nici într-o zi un numerar pe deasupra cheltuielilor.

Scurtu se grăbi să se culce. Era rupt de oboseală.

— Stai! strigă Nastasia. Nu pune hainele în odaie. Lasă-le la ușă. Trebuie să le caut, să nu fi adus din drum vreo sămânță de exantematic.

Părintele nu se gândise o singură clipă la asta. Se-nțelege că ar fi putut aduce.

Se primeni și se întinse în pat, în vreme ce Nastasia afară luă pe rând îmbrăcămintea lui la cercetare amănunțită. Nu găsi deci-l patru. Erau de rufe nu de cap, îi cunoscuseră numaidecât. Pe albituri nu află nimic, ci numai pe gulerul vestei. Se vede că nu i-a prins de mult, nu apucaseră să pătrundă încă la cămașă. Totuși femeia se îngrozi. Luă îmbrăcămintea, o duse în bucătărie și o șterse bine cu petrol. Bucuros ar fi pus-o să stea afară câteva zile, dar omul ei nu avea alte haine cu care să se îmbrace.

Îl convinsese totuși, când se trezi, să rămână în pat până deseară. Și așa n-ar putea merge nicăiri, cum hainele erau îmbibate de mirosul petrolului.

— Poate mai iasă vrul la iveală de prin vreo cusătură - zise ea.

— Dar nu-i scris nicăiri că trebuie să fie numaidecât exantematici.

— Se-nțelege că nu, dar paza bună trece primejdia rea.

O săptămână în sir Nastasia-i cercetă hainele în fiecare seară și dimineață. Nu mai află nimic. Neliniștea, îngrijorarea ei însă nu trecu de tot până se împlini termenul cât ținea - după câte auzise - incubația bolii. Pe urmă răsuflă ușurată.

Pe la începutul lui april se vorbi că va veni **m.s.** regele Ferdinand să treacă în revistă trupele din garnizoana Romanului. Părintele Scurtu nu se lăsă până nu află ziua hotărâtă, și locul unde se va face trecerea în revistă. Dorea să-l mai vadă o dată pe regele, dorea să vadă și trupele de aici, pentru că toată iarna nu prea știuse unde se țin. Nici nu cuteză din cauza gerului să umble prin oraș decât strictul necesar.

Ziua trecerii în revistă se nimeri posomorâtă, și foarte friguroasă. Bătea vântul de la miazănoapte, șuiera sinistru prin arborii desfrunziți, pătrundea prin veșminte. Cerul era jos, nemișcat, sur, greu ca de plumb.

Ieșise de dimineață pe șesul de lângă oraș, să nu piardă revista. Trupele se profilau neclintite, aliniate ca ziduri sure sub o pădure de baionete. Se apropie până putu vedea bine pe soldați. Erau bine echipați, de la bocanci până la coifurile întunecate din cap. Avu impresia că fețele lor erau de bronz, că șirurile drepte, nemișcate erau din statui, nu din oameni.

De unde au putut răsări atât potop de soldați? Unde iernaseră? Unde au fost instruiți? se gândi iar că Moldova are multe taine. Și, în frigul ce-i pătrundea prin paltonul cu țesătura rărită - părul de deasupra se roses

în multe părți - simți că-l învăluie o căldură dulce. Ce feciori erau! Ce armată! Nu mai semănau întru nimic cu cei ce se retrăgeau în toamnă, în lungi convoaie târătoare prin glodul drumurilor. Ori nu mai erau aceiași oameni? Erau rezerve proaspete? Dar nu puteau fi rezerve, își zicea el, se vedea că sunt bărbați căliți în meșteșugul armelor.

Poate s-a exagerat și cu bolile molipsitoare, cu tifosul exantematic, se gândea părintele Scurtu. Oamenii sunt totdeauna gata și aplicați să facă din țânțar armăsar. Poate nici pe departe n-au murit atâția cum vorbeau oamenii.

Un sunet de goarnă tăie văzduhul sur, și îndată, în zare departe, la capătul celălalt al coloanelor, se ivi un grup de călăreți. Muzica militară intonă de undeva *Imnul regal*. Coloanele luară poziția pentru onor. Era un tablou care-l cutremură pe Scurtu până în adâncurile sufletului, și în ochi i se iviră lacrimi. Acordurile Imnului părea că încălzeau aerul rece și curmă răsuflarea vântului de nord. În urma grupului de călăreți se ridicau, clocotind urale. Grupul înainta și se vedea tot mai deslușit.

Lui Scurtu îi păru că stă prea aproape de coloanele încremenite, și se retrase câțiva pași. Da! Acum se puteau distinge bine călăreții. În frunte, pe-un superb cal alb, înainta regele însuși, cu mina la chipiu. Acordurile muzicii se ridicau mereu în văzduh, uralele nu mai conteneau. Pădurea neclintită de baionete albe priveau drept în cer. Statuile înviau pe-o clipă și iar încremeneau.

Îl putu văzu de aproape pe regele. Îi păru că fața-i mai mică, mai ascuțită, mai înăsprită decât la Iași. Mai înnegrită. Părea că ieșise din vânturi arzătoare de ger. Pe-o clipă îi păru părintelui că regelui i-e frig, și simți un junghi ascuțit în inimă. În emoția lui nu-și dădu seama ce face, și la trecerea regelui pe dinaintea lui, cu ochii mereu la trupă, preotul își închipui semnul crucii. Poate avu din nou senzația nedeslușită, ca și la Iași, că are în fața lui o icoană.

Revista a ținut mai mult de-o jumătate de ceas. Părintele plecă, ca dintr-altă lume, spre oraș. Era înghețat de frig. Mânile-i erau roșii, și își sufla mereu în degete, își uitase că are buzunare la palton.

Înainta ca-ntr-o solemnităate adâncă. Privea uneori mirat în jur, să vadă ce s-a schimbat. Dar călca peste aceeași pajiște arsă, era același cer jos, greu și sur, tăiau aceleași fuioare de frig.

Solemnitatea nu era afară, ci în el. Simțise tăria armatei de piatră pe care o văzuse. Îi cânta încă în suflet goarna și acordurile *Imnului regal*. Vedea încă silueta regelui călare.

Erau unități din armata României, armata Țării. Și, ca ele, vor fi și altele, pretutindenea, pe pământul Moldovei. De unde au răsărit? Nu e neamul nemuritor? Ar putea să nu biruiască?

Intră în casă vânat de frig, cu febră. Nastasia se grăbi să-i dea un ceai.

— Ești ca și copiii! Trebuie să vezi tot! Pentru ce ai mai ieșit pe vântul acesta?

Dar febra țină și a doua, și a treia zi. Nastasia se alarmă: poate nu socotise ori nu știa bine câtă vreme ține incubăția tifosului! Doamne ferește! Va fi tifosul?

Părintele protesta din toate puterile și nu se învoi să-i aducă niciun doctor. O să-i treacă, cu siguranță. Pe deasupra, nu avea nici bani pentru doctor.

A patra zi se sculă din pat. Nu mai avea nimic.

— Totuși te-ai putea îngriji mai bine! – zise împăcată Nastasia.

— Te-ai răcit la vizita aceea regală. Au mai fost și alții la priveriște, afară de tine?

Nu văzuse, într-adevăr, decât patru-cinci oameni, zgăurând pe câmp, ca și el.

— A fost o paradă strict militară. Oamenii n-au știut.

— Tocmai de aceea! Puteai rămânea și tu acasă.

Nastasia se și supăra și era totuși și mulțumită că bărbatul ei nu era copia oricărui alt bărbat. Cu instinctul

ei de femeie, cu dragostea ei de soție pipăia adeseori izvoarele sensibilității lui. N, a erau sentimente de disprețuit. În adâncul sufletului, i se închina și ea lor. Dar nu erau acum timpurile pentru asemenea elanuri. Realitatea strângea din toate părțile cu ghearele ei de fier. Ce s-ar alege de ea și de copii dacă, Doamne ferește, n-ar mai fi el!

O apucase groaza de câte vorbeau oamenii despre bolile molipsitoare, și mai ales despre tifosul exantematic, și de când aflate pe hainele soțului său sămânțele acelea. Era mereu cu ochii în patru la cine intra în curte, în bucătărie, în odaia lor, când mergea după târguieli. Cu ochii mereu și după copii, și după bărbat. Iar de când îi scrisese Laura că în spitalul lor sunt acum exantematici, îi u lăsa seara să nu cerceteze rufăria întregii familii.

Da, fina ei Laura, îi scrisese foarte îngrijorată, și-i dădea și sfaturi cum să se apere. Molima nu se stinsese cil sosirea primăverii, ci parcă s-a încins și mai tare. Sate întregi erau contaminate, îi scria Laura. Ei, acolo la spital, țin o pază strașnică. Mamă-sa trece în revistă toate albiturile de pat și ale familiei, în fiecare seară. Au murit vreo zece pân-acum dintre bolnavii aduși la ei. Comuna vecină era și mai contaminată. Tatăl său făcea mereu rapoarte și cereri. Ar fi nevoie de un cazan de desfincterare radicală și pentru săteni. Nu-i trimitea nimic.

Părintele Scurtu însă nu prea aprecia alarmarea aceasta. Boli contagioase vor fi, vezi bine, căci în toate războaiele sunt. Dar era cu neputință să le fi căzut atâtea victime, cum se vorbea.

Nastasia îl lăsa să vorbească, dar preotul nu mai scăpa, de mirosul de petrol din veșmintele lui.

Odată cu zilele calde de primăvară debandada din armata rusească din Moldova se agravase. Se părea că foarte puțină disciplină militară mai rămăsese în picioare. Tot mai dese cete de soldați rătăceau fără de

niciun rost prin oraș, cu trenurile, dintr-o localitate într-alta.

Prin mai grădina publică – parcul orașului, gema de soldați, ziua-noaptea. Era o întrunire publică fără sfârșit, cu un șir inepuizabil de oratori.

Iarba crescuse mare în grădină, arborii înfrunziseră toți. În mijlocul parcului era un spațiu întins liber, fără copaci. Puteau încape aici câteva mii de oameni. Se ridicase acolo o tribună înaltă, largă, de pe care ziua-noaptea vorbea un tovarăș. Uriașa mulțime din față asculta întins, unii cu interes mare, tăcuți, încordați, alții aprobând sau protestând zgomotos. Nicio cuvântare, a nici unui orator improvizat, nu părea prea lungă, nu făcea lumea impacientă.

Uniformele nu mai aveau niciun semn distinctiv-Dar pe mutrele celor ce ascultau, ca și ale celor ce vorbeau, nu se vedea să fie dintre intelectuali. Erau niște fizionomii comune, grosolane, înăsprite de vânturi și de necazuri – marea majoritate a celor ce ascultau. Între oratori apăreau mereu fizionomii semite cu obraji palizi, cu nasul subțire și lung în vânt. Aceștia vorbeau mai fluent și mai ales mai înflăcărat. [...] Mulțimea de soldați cari umpleau grădina publică nu puteau fi toți dintre cei cantonați în oraș. Trebuiau să fie mulți din cetele acelea rătăcitoare, cari băteau drumurile de la front la cadre și înapoi, în satele din apropierea frontului. Din cercul uriaș al ascultătorilor se desfăcea mereu când unul, când altul, și mergând la o parte se trântea în iarba verde. Durmeau cu sutele prin parc și când se săturau de somn, se ridicau și veneau să asculte în continuare, oricare orator se nimerea atunci. Pe mulți se vedea oboseala drumeților veniți de departe.

Părintele Scurtu venea adeseori în parc la priveliștea aceasta. Nu înțelegea nimic din ce vorbeau, doar câteva cuvinte cu nume universal: burghezie (burjui), proletariat, republică, norod, tovarăș. [...]

În mulțime erau mulți cari deși ascultau întins se

vedea că nu înțeleg nimic. Cu un gest de plictiseală se rupeau dintre rânduri și se trânteau în iarbă.

Se vorbea că acum se organizează comitetele de soldați, de la unitățile de pe front până la cadrele cantonate mai departe. Poate din acest motiv erau vorbirile acestea nesfârșite. Uneori pe lângă oratorul la rând mai săreau doi-trei la tribună și începeau și ei să vorbească și să se agite.

Părintelui Scurtu îi părea rău că nu înțelege rusește, deși întrunirile acestea monstre ce țineau cu zilele și nopțile îi dădeau fiori neplăcuți. Începu să presimtă, ba chiar să pipăie că aici nu mai era vorba de nicio organizare nouă pentru reforma armatei rusești, cum credeau unii, cu scopul de a continua lupta cu mai mare avânt, ci o acțiune potrivnică războiului.

Toate semnele arătau că, îndată ce a căzut disciplina tradițională, autoritatea, masele aceste enorme de oameni arătau o mare plictiseală, ori poate chiar oboseală, de război.

Această realitate ce deschidea ochii tot mai categoric din atitudinea «moscalilor» îl îngrijora adânc pe preot. Dacă într-un moment dat, toată armata rusească din Moldova n-ar mai voi să lupte? Dacă ar cere pace?

Îi părea rău că nu pricepea rusește pentru a se documenta mai bine: care era nota principală a debandadei din armata rusă: dorința de pace, sau reformele sociale?

Oratorii parcă ar stărui mai mult asupra celor din urmă. Dar întreaga atitudine a maselor vădea mai mult plictiseala de front, de război.

Într-o zi părintele Scurtu ședea în parc pe o bancă. Avea în mână un ziar cu harta frontului de luptă din răsărit. Harta Rusiei era întreagă până la Urali. Ziarele scriau despre o nouă ofensivă germană, și dădeau chiar numele câtorva nouă localități luate de la ruși.

Cufundat în studierea hărții nici nu băgă de seamă

că un soldat rus șezu pe aceeași bancă. Se apropie încet de el și aruncă ochii pe harta din ziar. Preotul trasări când îl auzi întrebându-l într-o românească stricată:

— Ci nou, batiușca? Ci scrie nou?

— Știi românește?

— Știi puțin.

— Ce să fie nou? Vești rele. Au început germanii o nouă ofensivă. Înaintează în Rusia.

— Merg înainte? Unde? Pe unde?

Părintele Scurtu îi arată. Soldatul - era un tip mai spălățel - știa citi. Descifră numele localităților ocupate acum, numele guberniei în care înaintau nemții.

— Oho! Până la mini mai ești!

— Ce este?

— Noi departe tare de aici. Unde ești Ural?

Sourtiu-i arată la marginea hărții, fta răsărit munții Urali.

Soldatul puse degetul pe hartă la localitățile cucerite acum de germani și-l duse, trăgând o linie peste Rusia, până la Urali. Apoi izbucni în râs.

— De ce râzi? îl întrebă mirat Scurtu.

— Noi mai departe de Urali, Tobolski gubernia! Departe, capăt pământului! Și răsese iar. Pân-acolo nu ajunge germanii!

— Nu, desigur! - răspunse preotul - dar și aici unde au ajuns tot Rusia este.

— Roșia! Roșia mare, iar io mai departe, Tobolski gubernia.

Întâmplarea asta îi dădu de gândit părintelui Scurtu. Dacă armata rusească e compusă din oameni cu asemenea mentalitate, cărora le păsa numai de gubernia lor, cum nu s-ar fi săturat după aproape trei ani de război? își spuse că motivul descompunerii armatei rusești, motivul principal, e tot sațierea aceasta de război fără nicio țintă pentru masele mari.

[...]

Se vorbea în timpul din urmă și despre o nouă

ofensivă rusească iminentă. Se spunea că va fi una în stil mare și ar avea ca menire să consolideze regimul Kerenski. Îi pomeni soldatului de alături, dar el nu știa nimic. Aici, între soldații ruși din Moldova, nu se știa nimic.

Se vorbea în zilele din urmă tot mai stăruitor și despre o ofensivă românească, concomitentă cu una rusească. Dar nimeni nu putea face nicio precizare, nici referitoare la timp, nici la locul unde ar începe.

E însă cert că prin mai se înstăpâni în opinia publică din Moldova un optimism destul de pronunțat. Criticile încetaseră în mare parte. Toată lumea vorbea de nouale arme trimise de aliați, de numărul mare de ofițeri francezi cari erau în Moldova de câteva luni ca instructori. Și, îndeosebi ceea ce ridică moralul publicului, era admirația acestor ofițeri pentru soldatul român care învățase să mânuiască armele cele mai moderne cu o precizare uimitoare, într-un timp foarte scurt.

Multă vreme avu apoi prilejul să vadă unele din unitățile armate după refacere, și vorbeau despre ținuta lor în termeni admirativi.

Se înstăpâna un optimism viguros în toate păturile sociale, iar partea cea mai mare a refugiaților ardeleni începură să se și gândească cum se vor întoarce acasă.

Erau însă destui și de aceia cari se temeau ca această armată renăscută să nu se molipsească de descompunerea și debandada rusească. Părintele Scurtu nu știa ce măsuri se vor fi luat de către conducerea noastră militară întru preîntâmpinarea unei asemenea primejdii. Vedea însă că soldații noștri nu se amestecau niciodată cu rușii, și că acestora nu li se pune nicio piedecă de către autoritățile noastre la întrunirile ce le țineau, la libertinajul de pe străzi. Părea că se poartă cu ei cu mânuși toată lumea. Trenurile încărcate cu ei circulau în toate părțile, parcă fără nicio țintă, fără niciun căpătâi. Ori apoi erau mișcări de trupe despre

care civilii nu aveau de unde ști.

Într-o zi părintele Sourtu trecea pe lângă parc. Era plin și acum de mulțimea tovarășilor. Vorbea un orator. Înaintea lui, înainte de intrarea în parc, venea față în față, un sergent-major român. Venea cu pas energia părea îngândurat, nu se uita nici în dreapta nici în stânga.

Preotul ai dădu bună ziua, și omul se opri mirat.

— Ce spui dumneata, domnule sergent de rușii ăștia?

Gradatul întoarse pe-o clipă capul spre parc.

— Vai de capul lor, părinte, răspunse soldatul. [...]

Salută și își văzu de drum.

Părintele Sourtu ajunsă la intrare și o luă pe cărare în parc. La tribună un lungan blond, cu barba roșcată, cu ochii vineți ascunși supt o frunte turtită, gesticula aprins și striga. Din când în când îl pornea tușea, încât părea că i se desface coșul pieptului.

Scurtu trecu mai departe. Își zicea că trebuia să fie un tuberculos. Aceia se entuziasmează până la epuizare. Făcu, fără să caute anume, o comparație între orator și sergentul român întâlnit pe stradă.

[...]

Din martie nu mai avusese niciun drum la Iași. Auzise însă de la refugiații cari trecuseră prin capitala Moldovei că a sosit un grup de voluntari ardeleni din Rusia, de la corpul ce se înființase acolo, câțiva ofițeri cari organizaseră și corpul, și că e vorba să vină pe rând, în mai multe transporturi, cu toții în Moldova. Mai auzi de la ei că s-a înființat la Iași un fel de Comitet Național, care să suplinească aici pe cel rămas în Transilvania, și care să poată vorbi în numele Ardealului liber, a refugiaților și a voluntarilor din Moldova.

Și el și ceilalți refugiați începură să creadă iar în mai bine. Unii dintre tinerii veniți în toamnă din Ardeal, odată cu retragerea armatei române, intraseră în primăvară în armată. Erau însă vreo câțiva cari nu

voiseră să intre sub diferite pretexte ridicole. Cum erau și între refugiații mai în vârstă unii cari nu se putuseră hotărî nici până acum să renunțe la cetățenia austro-ungară.

Nu erau bine văzuți – cum era și firesc – nici unii nici alții, și oamenii îi cam înconjurau. Mai ales acum de când crescuseră din nou nădejtile, și se vorbea de-o nouă ofensivă română, și de venirea voluntarilor.

XLII

Într-o seară, pe la sfârșitul lui mai, familia Scurtu cină mai târziu ca de obicei. Afară era un aer de-o răcoare domoală, mângâietoare, aromat de verdeața grădinii. Luna plină răsărise abia, într-o ceață însângerată, ca o uriașă pecetă arhaică de ceară roșie arămie, cu insignii tulburi. Cu cât se înălța din negurile fine ale răsăritului, discul ei se făcea tot mai clar, tot mai subțire, ou desenele dinlăuntru tot mai preicise, tot mai pătruns de strălucirea argintului. Lumina ei discretă, blondă, umplea cu aer nou văzduhul și revărsarea ei mângâia lucrurile lumii.

Copiii apucară să se înverșuneze la alergare prin curte, și, din ușa bucătăriei părinții îi priveau, cu inima înduioșată. Copila se ținea c-o mână de rochia Nastasiei și urmărea și ea fuga lor.

De multă vreme, de când plecaseră de acasă, parcă nu mai avuseseră sufletul așa de ușurat ca în seara aceasta, și uneori se credeau cu ani în urmă, în curtea casei parohiale, într-o seară cu lună plină ca acum.

Larna aspră rămăsese de mult la spatele lor ca un nor dens, greu. Cu gerul dispăruseră în mare parte și greutatea aprovizionării și chinul preutesei de a găti la soba din cameră. Bolile epidemice se vorbea că mai scăzuseră, ba că erau chiar spre stingere. Tot în ai multe unități refăcute din armata română treceau pe străzile orașului, dimineata, la exercițiu, cu pasul de războinici, cântând marșuri naționale. Se vorbea stăruitor de o apropiată ofensivă română și de una, în stil mare,

rusească, undeva în Galiția răsăriteană sau Bucovina. Nădejdea unei apropiate întoarceri acasă creștea și în sufletul Nastasiei.

Din când în când adieri de boare aducea mireasma grădinii.

Din când în când copiii se opreau să răsuflă, și cu ochii țintă la lună, strigau:

Lună-lună nouă Taie pita-n două și ne dă și nouă și-un pahar de vin să ne veselim.

Erau versuri învățate, de mici, ou copiii cari ieșeau la porțițe în serile cu lună, și pe care i le strigau tăcutei călătore de pe cer, ori în ce fază ar fi fost: nouă, pătrar sau plină.

Cu greu îi hotărâra să vină la cină. Știau că după masa de seară trebuiau numaidecât să-și zică rugăciunile și să se culce.

Cina fu veselă. Avură la ceai caș și urdă proaspătă.

După ce adormiră copiii, Nastasia se apropie de geam și privi mult în noaptea albă. Părintele Scurbu se necăja să citească o gazetă la lumina coborâtă a lămpii.

— N-ai vrea să mai ieșim puțin în curte? — auzi întrebarea femeii.

— Cum nu! E o seară minunată, și apoi tot nu fac mare spor cu cetitul.

Stinse lampa și ieșiră amândoi. Se plimbară un răstimp tăcuți în lungul și latul curții. Apoi bărbatul simți brațul ei strecurându-se ușor pe sub al liui.

— Vino în grădină, e un aer de învie morții!

Trecură prin porțița deschisă și o luară pe-o cărare.

Bărbatul simți că Nastasia începe să-i strângă brațul, și că; se razimă ușor de umărul lui.

— Dragă Vasile, oare mai putem nădăjdui?

— Să mergem acasă?

— Și asta.

— Dar încă ce?

— Să mai trăim și noi! îmi pare că ne-am și uitat unul de altul cu câte necazuri au dat peste noi! Și... abia

am început să trăim.

El simțea căldura dulce și curată a trupului ei strâns acum lângă al lui, și-i duse ușor brațul pe după mijloc.

— Draga mea, cât de necăjită și muncită ești tu! De multe ori mi-e greu și mi-e rușine.

— Prostii! Parcă tu ești vinovat!

— Iată, nu pot câștiga atât să-ți pot ținea o servitoare!

— Asta-i acum! Nu pentru asta sunt eu neliniștită în seara aceasta.

Se strânse mai tare lângă el.

— Te mai gândești tu vreodată la mine? Nu așa, la năcazuri, la mine însămi?

— Mă gândesc, draga mea, dar mereu cu un fel de amar în suflet. Mă simt așa de vinovat față de tine. Așa de tânără își în vârtejul acestor vremuri, cu copiii mici lângă tine!

— Ai fi voit să rămân acasă cu copiii?

— Astă-iarnă m-am gândit de multe ori.

— Îți spun eu că nu te mai gândești la mine! Dacă te-ai gândi, nu ți-ar părea rău că a-mi venit și noi, că suntem lângă tine.

El simți un fior. De câte ori Nastasia înțelesese greșit vorbele lui!

— Dar nu-mi pare rău, draga mea, pentru că sunteți aici, ci pentru greutățile prin care treceți, și tu și, copiii. Bietul Ionică, n-a degerat cât a ținut iarna în fiecare dimineață? Acasă, la părinții mei sau la părinții tăi, ați fi scăpat de mizeria asta. Mi-am spus așa de multe ori cât a ținut frigul, deși chiar atunci gândul nesiguranței în care aș fi trăit fără de voi, și voi fără de mine, mă înspăimânta.

— Adevărat că te înspăimânta?

El simți strânsoarea brațului ei.

— E firesc. N-aș fi avut liniște nici ziua, nici noaptea, și nu pot înțelege cum trăiesc aceia cari și-au lăsat soțiile cu copii acasă.

— N-ai fi avut liniște pentru copii?

— Pentru ei și pentru tine, deopotrivă.

— Mereu mă pui în aceeași cumjpană cu ei, și asta nu de acum, ci de când am avut primul copil. Dacă n-ar fi copiii, și așa fi rămas eu singură acasă, ai fi fost tot atât de neliniștit?

— Draga mea, tu iar pari că te îndoiești de dragostea mea! - se neliniști bărbatul, și oprindu-se o îmbrățișe și o sărută, înflorat.

— Mi-e așa de greu uneori să mai cred în dragostea ta, Vasile - șopti Nastasia, siimțindu-și lacrimile în gene.

— Ți-a fost greu, totdeauna.

— Nu totdeauna! Câită vreme am fost numai logodiți, câtă vreme nu te-ai hirotonit, simțeam că ești numai al meu. Altfel, nu m-aș fi măritat cu tine.

— Totdeauna am fost numai al tău, de când te-am cunoscut.

— Nu! N-ai mai fost, de multe ori, numai al meu. De câte ori n-am fost eu geloasă pe slujba ta, pe biserică! S-a pus mereu între mine și tine!

Scurtu o strânse lângă el. Zâmbi.

— Dar asta e cu totul altceva, draga mea! Cum să se pună slujba mea între tine și mine? Sunt sentimente cu totul deosebite. Nu au nimic de împărțit unul cu celălalt.

— Așa crezi tu! Nu ți-am spus încă niciodată. Nu știu ce mi-a venit acum să-ți spun. Tu ți-ai împărțit totdeauna gândurile și simțemintele între mine și slujba ta, pe urmă între copii și mine. De când te-ai preoțit a fost mereu așa. Iar acum simt că un nou obstacol s-a pus între tine și mine. Poate de aceea ți-am amintit și de cel de demult.

— Un nou obstacol? - se miră bărbatul.

— Da. Tu ești mereu cu gândul la războiul acesta. Simt sigură că nici într-o zi nu-l uiți.

Preotul începea să o înțeleagă.

— E adevărat, nu-l uit - zise el mirat - dar nici pe tine nu te uit.

— Dar trec, dragul meu, zile în șir în care nu vorbim

decât lucruri convenționale, strictul necesar în legătură cu aprovizionarea, cu copiii, cu mizeriile. Știi cum cred eu că ești tu acum?

— Cum să fiu? - întrebă el nedumerit.

— Ca acasă, în parohie, când începea postul Paștilor, când stăteai cu ziua de cap în biserică și spovedeai!?

— Și cum eram atunci? - întrebă înviorat și icurios.

— Doamne sfinte, cum să fii! Ca un străin în casa noastră. Tăceai mereu ca și acum, erai mereu preocupat de slujba ta. Știu eu, poate te preocupau lucrurile auzite la spovedirile acelea.

— Nu mi te-ai plâns niciodată.

— Nu, pentru că îmi era... frică de tine.

— Nu mai spune! Frică de mine! Tu care erai mereu așa de îndrăzneță, căreia nu-ți păsa de-un bărbat!

— Eram îndrăzneță cu alții cari îmi erau străini. Poate, într-un fel, mă răzbunam pe tine pentru că mă uitai mereu. Dacă aș fi fost în fiecare clipă sigură că mă iubești mult, poate aș fi fost mai cutezătoare și cu tine. Dar nefiind sigură, mă simțeam foarte neputincioasă în fața ta. Vezi tu, dragul meu, eu nu am nicio putere, niciun razim decât în iubirea ta. Fără ea nu mai sunt nimic. Tu cred că rămâi destul de tare și singur. Eu nu pot decât cu tine.

Bărbatul se opri și o privi adânc în ochi în lumina lunii ce-i bătea în față.

— Nu te uita așa la mine - protestă Nastasia.

Era cuvântul ei de totdeauna când Vasile, în împrejurări asemănătoare din trecut, o privea cu întreg sentimentul lui puternic.

El avu un zâmbet dureros.

— Nu te supăra. Nu pot suporta - zise femeia.

— Aici e obstacolul dintre noi doi, dacă este unul, dragă Nastasia! Te ferești de mărturisirea mea. Dacă nu te-ai feri, nu te-ai fi îndoit niciodată de iubirea mea. Îmi poți citi sufletul în ochi, și tu... nu poți suporta!

— Pentru că... mă tem.

— Te temi!

— Mă tem de adevăr. Presimt de la întâia clipire când ți se umezesc ochii ce e în sufletul tău, și mă tem. Ar fi prea mare fericirea pentru mine să te cred cu desăvârșire. Mi-e frică de ea! Nu ți-am spus încă până acum, dar așa este.

— Hm! Te învârti într-un cerc vițios, draga mea. Ți-e frică să mă cunoști și să mă simți așa cum sunt, pe de-o parte, iar pe de alta te îndoiești. Așa nu poți avea siguranța în iubirea mea, trebuie să recunosc și eu. Trebuie să pui la o parte orice rezervă față de mine. Să fii așa cum erai înainte de hirotonirea mea. Dacă spui că atunci simțeai că sunt întreg numai ai tău. Desigur, suntr; mai întâi al lui Dumnezeu, cum ești și tu de altfel, și toți oamenii. Dar tot Dumnezeu a lăsat între oameni legea iubirii, și încă a iubirii celei mai desăvârșite între bărbat și soție. Sfântul Pavel zice: «Așa să-și iubească bărbatul femeia ea și trupul său»

— Sfântul Pavel! Ah! dragul meu, ce avem noi cu sfântul Pavel? Lasă-l înoolo, și dă-le pace și citatelor din *Scriptură*! Vezi tu, Vasile, ce se ipune mereu între noi doi? Eu nu-s decât o femeie și pe bărbatul meu îl vreau numai om. Ce are să se amestece un citat din scripturi când e vorba de iubirea noastră? Se razimă ea pe citate, pe sentințe din *Biblie*? Eu când mă gândesc la tine, nimic altceva nu mă preocupă, nici copiii, nici *Scriptura*, ci numai tu. Iată ce nu ți-am spus până acum!

— Se pare că multe nu mi-ai spus, draga mea, și rău ai făcut.

— Iubirea ta-i un fel de sentiment straniu, nu-i pur omenesc, ca al meu. Uneori m-am temut că nu-i decât un fel de iubire de de-aproapele, despre care vorbeai de-atâtea ori în biserică.

— Mă crezi cu mult mai departe de lume decât sunt, draga mea. Sunt și eu numai un om ca și tine. Slujba mea n-are niciun amestec între noi doi. După cât bag eu de seamă tu ai început să te temi că trăiesc mai mult în

credința și convingerile mele religioase, decât pe pământ. De-aceia spui că nu m-ai simțit mereu al tău după hirotonire.

— Dar nu-i adevărat? - se însufleți deodată Nastasia.

— N-ai putea tu trăi mai departe și dacă n-aș fi eu? N-ai avea pentru ce să trăiești? În vreme ce eu, când n-ai mai fi tu, n-aș mai putea trăi.

Cuvintele din urmă le spuse cu glasul stins. Se opri pe cărare, își răzîmă capul de umărul lui și începu să plângă domol.

El își simți inima strânsă și-și duse brațul în jurul mijlocului ei. Iar nu puteau să se înțeleagă, ca de atâtea ori când Nastasia îi aducea acuze că n-o iubește cum îl iubea ea. Era convins de mult că dacă nevastă-sa și-ar fi deschis sufletul fără nicio prejudecată, ar fi fost de mult sigură de iubirea lui. Dar ea fusese mereu geloasă de tot ceea ce făcea el și nu era în legătură directă cu ea. Până și de slujba lui preotească! Adevărat că Nastasia nu-i spusese până acum, dar el o văzuse adeseori în viața lor comună, în căsnicia lor de unsprezece ani, înnourată și uneori chiar pornită spre ceartă din cauza activității sale profesionale, când nu avea vreme să se intereseze de ea. În asemenea cazuri nu-i zicea nimic, deși îi părea că era nedreaptă, unilaterală, fiindcă și ea era adeseori cuprinsă de grijile zilnice, preocupată de copii mai ales, și nu o acuza pentru asta părăndu-i un lucru firesc. S-a întrebat el [de] destule ori în viață: Să fie egoismul femeii în iubire mai mare ca al bărbatului? Trecea însă ușor peste indispozițiile ei - pe care le credea nejustificate, pentru că o iubea din tot sufletul. Se gândea că, poate, într-adevăr iubirea femeii e mai egoistă și mai torturată de gelozie decât a bărbatului. Se întâmplase adeseori ca Nastasia să-i aducă acuze grele din motive pe care numai târziu le descoperea, și cari erau fundamental nevinovate, ireale: se uita la o femeie frumoasă, stătea mai mult de vorbă, cu alta, sau i se năzărea ei că vorbește pe un anumit ton chiar cu

servitoarea din casă.

Nu s-a gândit însă niciodată la ceea ce-i spusese Nastasia acum: că el ar avea puterea să trăiască și când ea n-ar mai fi, în vreme ce ea nu ar mai putea. Nu se gândise că femeia își poate concentra toată viața mai adânc în iubire decât bărbatul.

O simțea răzimată de el, cu capul pe umărul lui și i se strângea inima. Se gândea, cu sufletul greu, la scene asemănătoare din trecut. Cum nu se schimbă oamenii! Își zicea el. Și după ani, și între împrejurări cu desăvârșire schimbate, ei rămân aceiași. Drumurile pe care merg gândurile și simțirea nu-și schimbă niciodată cursul. Pe un om nu-l poți schimba oricât ai trăi în cea mai mare intimitate cu el. De-o pildă o scenă ca aceasta ce rost putea avea între împrejurările de acum? Altfel ar fi, dacă erau acum acasă, la rosturile lor!

Se simțea totdeauna dezarmat în mijlocul astor fel de scene, și neputința de-a o face pe Nastasia să-l înțeleagă îi întunecase multe zile din viață...

Iată și acum, ce-i putea spune? Plânsul ei potolit îi dezagrega parcă întreaga ființă, se simțea cum se risipește în neguri răci. Gândul morții încă nu se pusese niciodată între ei doi, cu știrea lui. Fără de el, ea nu ar mai putea trăi, în vreme ce el ar fi destul de tare să trăiască mai departe – spusese ea. Așa să fie? Ce ar mai rămânea din el fără de ea? Poate un sloi de gheață! Ar mai însemna că trăiește? Presimțind pustiul ce ar urma, îl junghie o durere amară, întunecată, îi simțea gustul în cerul gurii. Începu să o mângâie pe păr.

— Draga mea, cum poți să te gândești la moarte? Întrebă cu vocea plină de vibrație adâncă. Cum poți crede că eu... când tu... dar nu mai putu continua, lacrimile începură să-i curgă liniștite, mute. Strânse lângă sine pe Nastasia.

— Nu! Să nu mai vorbești de asta! O să trăim încă mulți ani amândoi. Vom trăi încă. Ești așa de tânără și de fragedă ca pe vremea când erai fată mare.

Ea se uită acum pătrunsă, transfigurată, în ochii lui înlăcrimați. Când îl vedea așa de emoționat nu se mai îndoia de iubirea lui. Era singura dovadă care o liniștea deplin.

Îl privi mult în ochi, în bătaia lunii, apoi, deodată îi înlănțui grumazul cu brațele și începu să-l sărute cu patimă.

— Te rog să mă ierți, dragul meu! Iar te-am supărat. Sunt o femeie urâcioasă, eu! Nu! Nu protesta! Știu bine!

— Ești sufletul meu și nimic mai mult. Îmi cade greu îndoiala ta, dar nu mă supăr pe tine, ci pe mine. Că nu te pot încredința!

— Las'! Acum sunt iar liniștită. Poți tot lucra în același birou cu domnișoara aceea...

— Cu domnișoara Sanda?

— Da!

— Adică asta a fost? - zise el izbucnind într-un râs luminos.

— Ai fost geloasă pe ea?

Nastasia înclină din cap.

— Dar n-a venit decât de-o săptămână!

— Poate să fie aici și numai de-o zi. E așa de frumoasă!

— E drăguță, e adevărat, dar nu-i nici pe departe frumoasă ca tine, draga. mea.

— Și are o voce dulce, ademenitoare! Și vorbește cu un accent plin de ispită.

— Toate moldovencele vorbesc la fel!

— Ți-ar fi plăcut să fii și eu o moldoveancă?

— Îmi placi așa cum ești, și nu doresc altceva decât să nu te mai îndoiești de dragostea mea. Asta mă face nefericit, scumpa mea. Și mă știu așa de nevinovat în fața ta ca un copil. Martor mi-e Dumnezeu.

— Și nu te-ai putea îndrăgosti de ea? E tânără, cred că nu are nici douăzeci de ani. Și părul acela blond, ca de Ileană-Cosânzeană!

— Nu! Eu nu-s omul care să pot iubi mai multe

femei, Nastasia - răspunse el cu gravitate.

— Te oprește legea? Poruncile? Preoția?

— Toate acestea nu-l pot opri pe om, dacă nu are un stăpân mai mare.

— Dumnezeu?

— Nu, draga mea, pe sine însuși care iubește o femeie. În iubire nu te poți împărți. Aceasta e o simțire, o poruncă dinlăuntru, nu din afara omului.

— Da! Așa simt eu!

— Și pentru ce nu ai crede că și eu?

— Dragul meu, acumă cred iar! Dar m-am temut de domnișoara aceea. Va rămâne definitiv aici?

— Nu! Vreo zece zile încă. Are niște lucrări speciale de făcut.

— E... cochetă?

— Nu cred!

— O fată așa de drăguță trebuie să fie și cochetă.

— Poate cu alții. Cu tineri de vrâsta ei. Dar cu un preot? Mă mir cum nu te-ai gândit la asta? Și cum nu te-ai gândit și în alte împrejurări când ai dubitat în iubirea mea din pricina altor femei? Vezi, Nastasia, tu ar trebui să ai un mare razim în preoția mea!

— Te apără ea?

— Ce copilă ești! Ți-am spus că iubirea nu se poate împărți. Dar n-ai avea pentru ce îi geloasă de nicio femeie pe lume, pentru că față de un preot femeile au cu totul alte sentimente decât față de alt om. Te asigur că niciuna nu-i ispitită să cocheteze cu un bărbos ca noi, cu atât mai puțin să se îndrăgostească de noi. Femeile păstrează o rezervă, o distanță față de preot. Doar tu știi că și ele, ca toată lumea, ne spun «părinte». Cum ar mai putea fi aici vorba de alte sentimente? Nu, femeile ne păstrează respect, și într-o măsură, se și tem de noi.

— Dar eu cum nu m-am temut și nu mă tem de tine, de apropierea ta?

— Dragă mea, dar tu-mi ești soție. Tu m-ai cunoscut până eram elev de liceu și cleric. Noi ne-am apropiat

unul de altul în mod firesc, omeneste. Îți spun că adevărul acesta ți-ar putea fi de mare folos: femeile se apropie de un preot ca de un părinte. N-au nicio dorință, nici plăcere să cocheteze cu el, să-l câștige. Cred că lucrul acesta li s-ar părea chiar împotriva firii.

Nastasia nu răspunse. Nu se gândise încă niciodată la ceea ce-i spunea acum soțul său. Și, poate, era adevărat! Ea, cel puțin, n-a fost niciodată cochetă cu vreun coleg de-al bărbatului său, deși erau câțiva tineri și frumoși între ei, deși altor bărbați a mai încercat ea să le fie plăcută, mai ales pentru a se răzbuna pe Vasile, când îi părea că nu se interesează de ea.

— Dacă ai ști tu cu ce fel de destăinuiți se apropie femeile de un preot, cu câte necazuri și mizerii, ai înțelege că văd în noi numai un fel de doctor de la care cer sfaturi, și că nu văd în noi bărbatul. N-ai experiat și tu așa ceva?

— Ba da, e adevărat, cât mă privește pe mine.

— Așa sunt și altele. Sufletul omenesc nu se deosebește prea mult de la un om la altul. Așa că ar trebui să fii cu desăvârșire liniștită în ce privește primejdia femeilor pentru un preot. Cât le privește pe ele, și, mai mult, cât ne privește pe noi. Vezi tu, noi avem și o pavăză deosebită pe care nu o au alți bărbați.

— În preoție?

— Da!

— Dar nu sunt și preoți răi, ticăloși?

— Sunt, dar aceia sunt preoți numai cu numele.

— Poate ai dreptate, Vasile, nu m-am gândit la lucrurile acestea până acum, nici tu nu mi le-ai pomenit. Totuși sunt foarte bucuroasă să aud că domnișoara aceea din birou e numai în trecere pe aici! Și încă ceva!

— Ce mai este?

— Aș fi dorit foarte mult ca tu să nu fii preot, să fii numai om ca oricare altul. Ai fi fost mereu numai al meu.

— Dar, draga mea, tu nu ai grijile tale de fiecare ceas? Nu ai copii? Poți să spui cu mâna pe inimă că nu

te gândești decât la mine?

— Pot, fiindcă în tot ce fac, te am în sufletul meu pe tine. De-aici pornește și grija mea de copii, și de gospodărie. Și dacă mă plâng uneori în mine însămi pentru necazuri și lucrurile pe care le fac, e numai pentru că ele mă îmbătrânesc, mă fac urâtă și nu-ți mai pot plăcea ție.

— Ceea ce este într-adevăr de mirat draga mea, e chiar faptul că deși prinsă toată ziua într-o muncă de salahor, tu rămâi mereu fragedă și frumoasă. Ești chiar mai tânără, mai vâjoasă. Trupul ți-e mai pietros, deși și-a păstrat toate formele și dulceața.

Nastasia îi îmbrățișe grumazii.

— Vai, Doamne! Pentru ce nu-mi vorbești tu tot așa? Pentru ce nu mi-ai spus până acum?

— Când să-ți fi spus?

— Puteai să mă asiguri despre asta de câte ori am fost împreună! Cum m-am temut eu de când am plecat de-acasă, că îți voi mirosi a bucătărie! Și nu-i aici nicio posibilitate să poți face o baie ca lumea!

— La câte nu se mai gândește o femeie!

Se plimbau mereu pe cărarea dintre merii din grădină, în bătaia lunii pline. Aerul parfumat începuse a se răci.

— Cum să nu mă gândesc? Nu-mi văd în toate zilele mâinile îngroșate de spălatul vaselor, a rufelor? Iată singurul motiv pentru care regret că nu putem avea o servitoare. Dar înfățișarea, îmbrăcămintea? Știi, Vasile, sunt fericită în zilele când nu treci pe la bucătărie și nu mă vezi în rochia aceea mohorâtă!

— Dar, draga mea, te luminează mereu șorțul tău vecinic alb. Uneori îmi pare că ești o elevă de la școala de menaj, și mă mir cum ai ajuns aici.

Ea începu din nou să-i strângă brațul și să se alipească de el.

— Ești tu un om bun, asta e!

— Și ești vecinic îmbujorată de lucru, de căldura

focului. N-ai idee cât îți stă de bine așa! Totuși, de-o servitoare ar trebui să facem rost, cu orice preț!

— Nu! Nu mai vorbi acum de asta! Știi, de când am început să mă tem mai tare? De când a venit domnișoara asta. Ea are mâinile fine și albe, are unghiile lustruite. Când trece, lasă o dâră de parfum. De când am plecat de-acasă eu nu mai am nici săpun mai bun, dar încă parfum! Orice ai spune, e mai plăcut ca un bărbat să simtă la apropierea unei femei o undă de parfum, decât de bucătărie!

— O fi și asta, nu zic! Însă tu știi ce faci. Tu nu vii niciodată în odaie cu hainele de la bucătărie. Nu avem săpun fin, ai dreptate, căci și cel de rufe se află cu greu. Tu însăși ai neschimbat parfumul tău, și eu cred că-i cel mai scump din toate.

Ea se opri și-l privi mirată, și se opri.

— Ce parfum?

— Al trupului tău, al ființei tale. Iată, de-o pildă...

Și el îi luă capul în palme și începu să o miroase pe după urechi.

— Miroși a flori de tei, a miere. Parfum de acesta nu se află în nicio drogherie, nici în vremuri bune, răsă bărbatul. Și întreagă știi ce parfum ai?

Ea nu răspunse nimic. Aștepta cu bătaile inimii sporite.

— De rezedă, adaose el, știi că e floarea mea favorită.

Nastasia nu răspunse. Îi duse brațul pe după mijloc și porniră iar.

— A, dacă mi-ai vorbi tu mereu așa, începu ea într-un târziu, cu vocea sugrumată de emoție. Acum simt din nou că ești numai al meu!

Când ajunseră la porțița grădinii femeia se răzîmă grea de trupul lui, și-l îndrumă spre casă.

— Să mergem la culcare. Va fi târziu, adaose ea cu glasul stins. În prag îl mai privi o dată în ochi în lumina lunii, apoi deschise încet ușa să nu se trezească copiii...

În ziua următoare Scurtu nu putu lucra mai nimic în birou. Amintirea sării trecute îi stăruia în suflet ca și în trup. Oare nu avea dreptate Nastasia întrebându-l că vor mai ajunge ei să trăiască? Iată o seară ca aceea de ieri n-au mai trăit ei de multă vreme. Nu era aici însuși izvorul vieții? Pentru ce lăsa să i se umple sufletul cu mizeriile acestea trecătoare, cu războiul, cu îngrijorările lui pentru viitor? Nu erau toate zădărnicii și așa de departe de ceea ce-i putea da omului fericirea în viață? Pentru ce nu rămânea cu gândul vecinic la ea, vecinic în gândul ei? Pentru ce căuta fericirea în himere, în idealuri din afară, când Nastasia era vecinic lângă el cu sufletul ca și cu trupul? Ce se putea asemana cu înfrățirea și contopirea lor sufletească din orele de iubire?

Simți toată ziua mireasma rezedei, și gândurile-i fugeau mereu la soție. Nu exagerase nimic, nu fusese nicio vorbă galantă în tot ce-i spusese asară: avea parfum de rezedă, pe care îl simțise încă de când era elev în ultimii ani de liceu. Atunci pătrundea discret prin îmbrăcămintea ei subțire, când se plimbau amândoi prin grădina părinților ei...

Toate amintirile i se deșteptau. O văzu pe Nastasia de când o cunoscuse, la vrâsta de cincisprezece ani, o copilă abia. Urmaseră câțiva ani nu de iubire, ci de interu să adorație. De multe ori nu cuteza să-i atingă nicio cută a rochiei, când se plimbau, ținându-se mereu la distanță. Îi părea o ființă de pe altă lume. Ce ani de visare încântătoare!

Apoi a venit căsătoria și tot mai multe griji, cari păreau că-i îndepărtează unul de altul. Avea dreptate Nastasia: în viața lor nu se mai putuseră gândi numai la ei, cel puțin el. Era slujba, erau greutățile traiului, erau copiii! Viața se complica mereu, și ei nu mai putuseră trăi numai în vis, numai pentru ei... Iar de când a început războiul sufletul lui fusese prins într-o viitoare nouă... Pe nesimțite se simțise luat de sentimente nouă cari nu mai aveau nicio legătură cu ei doi. Era ars mereu de

suferințe, de zbuciumul, de nădejdlile, de entuziasmul sau înfrângerea ce se vedea în jurul său, și cari erau și ale lui. Da, simțise el și acasă, de când a intrat în viață, preocupări pentru colectivitatea din care făcea parte, în care se simțea înrădăcinat, însă nu în măsura de când a început războiul, și mai ales de la retragerea armatelor române din Transilvania.

Da! Nastasia avea dreptate! Cu trecerea anilor se pusese ceva între ei, întâi slujba lui, grija de copii, iar acum războiul. Pentru ce ar cheltui atâta energie spirituală cu el, când personal nu putea fi de niciun ajutor? Nu putea duce el țara la biruință. Se zbuciuma și ardea în deșert, și uita de soție. Și iată că întreg înțelesul vieții lui era aici, în unirea lor sufletească. Aici era și singura fericire. Și cât ar fi Nastasia de mulțumită dacă ei doi ar trăi mereu așa ca în seara trecută! Nu era zadarnic tot celălalt zbucium din viața lui? A avea pe cineva, a avea un suflet care e al tău, nu era de ajuns pentru a umplea o viață? A-l face fericit, nu era lucrul cel mai mare pe care-l poate săvârși un bărbat în viață?

Cu amintirea sării trecute mereu vie, își propunea să se izoleze într-un cerc în care să nu fie decât el, Nastasia și copiii. Își zicea că nu-i decât un om, și încă unul de duzină, și poate e un semn de mândrie că se lăsa răpit de probleme mai înalte. Odată, de mântuirea sufletelor, acum, de mântuirea țării. Cine era el să aibă pretenții atât de mari? N-a putut realiza, în definitiv, niciun ajutor spiritual pentru alții, și, acum, niciun ajutor pentru Țară. Dimpotrivă, Țara aducea o jertfă pentru el și pentru familia lui. Le dăduse un adăpost, le dădea un ajutor lunar. Pentru ce s-ar mai lăsa el răpit de sentimente peste puterile lui, neglijându-și soția?

Dar toate aceste obiecțiuni ce și le făcea rămâneau zadarnice. Era de ajuns să-i vină în minte realitatea, situația în care era țara și neamul, pentru a-și da seama că el era prins de viitoarea lor fără de scăpare. Se simțea înrădăcinat în acest zbucium, care parcă nu pleca din

afară, că se ridica din însăși adâncurile lui sufletești, și-i simțea gustul amar dar și îmbătător de dulce în aceeași vreme. Îi venea în minte chemarea goarnei, vedea coloanele în retragere, răniții din spitale, soldații negri de frig din vremea iernii, căluții cu spinările încordate de la căruțele cu coviltire, vedea unitățile refăcute, trecând pe străzi cu ținuta eroică, vedea pe regele la trecerea în revistă a trupelor, și sufletul i se umplea de valuri de căldură.

Ce legătură tainică putea fi între el, un biet refugiat, și toate realitățile acestea pentru ca, văzându-le cu amintirea, să simtă căldura aceea în inimă, care-i umezea fără voie ochii? Cât era de mic și neînsemnat, era totuși un picur dintr-o viață mai înaltă, deasupra vieții pe care o simțea din comunitatea lui spirituală cu Nastasia?

Nu! Nu va putea să se elibereze mai mult din viitoarea în care intrase! Va trebui însă a lucra așa încât să nu uite, să nu se depărteze de viața sa intimă, să n-o mai neliniștească pe soție cu purtarea lui! Va trebui să trăiască mereu și în mireasma aceea de rezedă, care plutea mai aproape de el, mai aproape de pământ.

În ziua aceea nici nu luă cunoștință de prezența în birou a domnișoarei Sanda, nu auzi nici întrebările pe care fata i le punea din când în când. Și, toată ziua, nu putu lucra mai nimic, cu gândurile mereu risipite.

Părintele Scurtu avusese de altfel dreptate când o asigurase pe Nastasia că femeile nu cochetează cu preoții. Domnișoara Sanda se purta respectuos cu el și nu numai din motivul că era preot, ci și refugiat din Transilvania. Trebuisse să-i povestească drumul lui până aici, și rămăsese foarte mișcată, compătîmind copiii mici și pe Nastasia. Era o fată serioasă, cuviincioasă și harnică, deși era așa de drăguță.

Totuși când părintele Scurtu părăsi în seara acelei zile biroul, își luă și ea pălăria de plecare, îl întrebă în glumă:

— Nu te superi părinte dacă te-aș întreba ceva?
— Nu, domnișoară! Poftim!
— Azi n-ai putut lucra mai nimic, și toată ziua ai fost așa de schimbat.

Scurtu simți cum îi năvălește sângele în obraji.
Fata râse.

— Acum nu te mai întreb. Am răspunsul la întrebarea ce voiam să-ți pun.

— Ba da, domnișoară, poftim!

— Ești de multă vreme căsătorit dumneata?

— Da! De unsprezece ani trecuți. Dar pentru ce întrebi?

— Pentru că azi ai avut înfățișarea unui om îndrăgostit. Nu e mirare, sunteți încă așa de tineri, și dumneata și doamna Nastasia. Am auzit numai vorbe bune despre traiul familial din Transilvania. Bine ar fi să fie și la noi așa!

— Și nu este? - se bâlbâi preotul.

— Este când să nimerește! Aș avea o rugămintă, părinte.

— Te rog, te rog!

— Sunt în preajma logodnei. Ai fi sfinția-ta așa de bun să-mi faci o liturgie pentru fericirea mea în căsătorie?

— Cum nu, cu plăcere! Dar pentru fericirea amândurora, se-nțelege - zâmbi el.

Seara îi spuse Nastasiei dorința fetei, ca un argument la ce-i vorbise ieri despre felul cum se apropie femeile de un preot. Ea îl privi multă vreme gânditoare. Fericirea inunda din privirile ei.

— E o fată de treabă - șopti Nastasia.

XLIII

Către sfârșitul lui iunie preuteasa primi o scrisoare alarmantă de la fină-sa, Laura. Mamă-sa, doctorița Preda, se îmbolnăvisese din nou, și probabil mai grav decât în toamnă, cu prilejul evacuării. Se temeau să nu fie tifos exantematic, deși de vreo lună în spital nu mai fusese

niciun caz nou de boală.

La trei zile după scrisoarea Laurei sosi alta, de la doctorul Preda, pentru părintele, în care doctorul îi anunța că, din nenorocire, era ceea ce se temuseră: apăruseră petele caracteristice.

«Sunt deznădăjduit, dragă părinte, îi scria doctorul. Biata nevastă-mea nu va putea birui boala. Organismul ei a rămas slăbit încă din toamna trecută. Și inima-i este debilitată. Și, cum v-a scris Laura, de-o lună n-am mai avut niciun caz nou. Nenorocirea e că mai erau bolnavi proaspeți, în comună, și noi n-am știut. Doctorul de circumscripție a raportat că boala e stinsă cu desăvârșire și în sat. De-acum, numai milă Domnului, alta nu mai pot spune. Și, sărmana de ea, de cât ajutor ne-a fost de la căsătoria Laurei. Cred că și noi, familia, am scăpat de infecție până acum numai mulțumită grijei sale, a curățeniei ce o ținea pretutindenea. Mă gândesc cu groază că vom îngropa-o pe aici. La orice caz știința noastră nu-i mai poate ajuta. Vă scriu căci nu mai avem pe nimeni cunoscut prin apropiere. Dacă s-ar întâmpla... barem voi să puteți veni la înmormântare.»

Pe ultima pagină era scrisul Laurei, chinuit până la nerecunoaștere.

«Dragă nasule, te rog din tot sufletul să slujești niște sfinte liturgii pentru mama. Numai Dumnezeu o mai poate scăpa.»

Vestea întristă adânc familia preotului. O și vedeau pe doctorița moartă și simțiră cum se face un pustiu în sufletul lor, în jurul lor. Părintele Scurtu se puse pe slujbe, în fiecare dimineață. Nastasia le scrisese încurajându-i pe doctorul și pe Laura, și anunțându-i că soțul ei se roagă și să aibă nădejde, pentru că el e un preot bun la Dumnezeu.

Așteptau însă înfrigați de spaimă să vină în fiecare zi vestea cea rea. Și, după zece zile le și veni, și trebuiră să se pregătească de înmormântare.

O doamnă din vecini, soția unui profesor, care venea

uneori pe la ei, pe care o simpatizau și copiii, rămase să grijască de ei. De cu seara se vor întoarce, de bună seamă.

Totuși băieții când văzură urcându-se într-o căruță de la țară pe amândoi părinții, începură a plânge, și cu greu putură fi liniștiți.

Ion Vestemean le telegrafie la spital că vine și el la înmormântare, dar în ziua următoare primiră altă telegramă de la el că împrejurări neprevăzute îl împiedică. Laura era deznădăjduită: în venirea lui simțea singurul razim pentru a îndura nenorocirea! Ce-l împiedicase de azi pe mine? Cari erau împrejurările neprevăzute? Doar nu va începe...?

Nici nu cuteza să-și spună gândul, se vorbea cu stăruință în zilele din urmă despre începerea apropiată a unei ofensive. Și românii și rușii, aceștia în Galiția, în aceeași vreme. Oricât îi era inima de zdrobită de moartea mamei sale, gândul că poate ofensiva începe chiar acum, o înspăimântă și mai mult.

Când sosiră preotul cu soția, Laura se aruncă în brațele lor, și izbucni în hohote de plâns. Doctorul își zbicea ochii cu batista.

— Bine că ați putut veni barem voi, le mulțumi el mișcat.

Nașii rămaseră speriați când îi văzură. Erau ca două umbre amândoi. Doctorul era frânt de spate, îmbătrânit cu ani, Laura abia se mai ținea pe picioare.

— Am făcut tot ce omeneste era cu putință - zise doctorul.

— Biata fată n-a mai închis ochii de zile întregi. Mă tem și de ea să nu pățească ceva.

— Dragă nașule, cât am sperat eu în liturgiile dumitale! - se bocea Laura.

— Eram sigură că Dumnezeu te va asculta, cum te-a mai ascultat și altă dată! Dar totul a fost în zadar! Săraca mamă! Și iar izbucni în hohote.

— Ar fi trebuit o minune ca să scape, Laura - zise

doctorul. Tu știi tot așa de bine ca și mine.

— O minune, eu credeam în minune! Pentru ce n-a făcut Dumnezeu minunea? Nu putea?

— Poate n-am fost noi vrednici - răspunse preotul.

— În rânduielile lui Dumnezeu nimeni nu poate pătrunde. Căci sfaturile lui de sfaturile noastre sunt departe ca cerul de pământ - zice prorocul.

— Putea face minunea și fără să fim noi vrednici! Pentru ea, pentru că a scăpat cu grija ei pe atâția de la moarte - strigă Laura desperată, cu ochii tulburi.

— Dragă fină! Nu vorbi așa! Ce suntem noi să tragem la răspundere pe Atotputernicul? Fire de prav pe care le poartă vântul! Să nu-l supărăm cu durerea noastră. Avem încă și alte lucruri de sperat de la el. Nu te gândești la Ionică? Vrei să te desparți de Dumnezeu și să-l lași pe Ionică fără ajutor? Știi bine că el n-a scăpat încă de primejdie...

— Știu - strigă Laura sălbatic - dar nu-mi mai pasă de nimic, de nimeni, dacă mi-a luat sufletul meu, pe mama! N-a fost de-ajuns că suntem de-un an pe drumuri ca vai de noi, că legăm răni de-atâta vreme și îngrijim bolnavi, a trebuit să ne ia și pe mama? S-o îngropăm aici, într-un vârf de deal, alături cu exantematicii pe care i-a îngrijit? Nu-mi mai pasă de nimeni! Vreau să mor și eu acum!

Izbucni într-un plâns așa de furtunos încât se speriară cu toții, și doctorul se grăbi să o ia din brațele Nastasiei.

— Liniștea mea, draga mea - zise el cu un glas înlăcrimat începând să-i netezească părul.

— Mamă-ta s-ar întrista dacă te-ar vedea și auzi. Mă ai încă pe mine, pe Ionică, mai ai pe nașii tăi.

— Ah! Și cât m-am rugat lui Dumnezeu să o scape încă o dată! - spuse Laura cu un glas răgușit.

O așezară pe un divan, și trecură în camera unde era așezată moarta într-un sicriu simplu de brad.

Ce liniștită era fața ei. și în ce linii pline de blândețe

i-a încremenit! Erau tiparul transfigurat al liniilor obicinuite, pline de pace și bunătate, pe care i le imprimase sufletul ei într-o viață de om.

Aici fu rândul Nastasiei să izbucnească în plâns nepotolit. Își ștergeau mereu ochii și cei doi bărbați.

— Știi, la spitalul de acasă ea n-a voit să lucreze decât în bucătărie. Avea o inimă foarte miloasă, foarte sensibilă. Nici în Râmnic, nici aici, la început. Până a suplini-o pe Laura după căsătorie. N-aș fi crezut niciodată că va putea suporta tot ce a văzut și auzit aici. Se pare că boala grea din toamnă i-a schimbat structura sufletească. Ori, apoi, sensibilitatea cea mai mare poate uneori să dea omului puteri nebănuite. N-ai idee cât de eroic s-a purtat între nenorociții de aici, și n-a mai voit să se despartă de spital. Uneori îi spuneam: «Draga mea, vezi și te odihnește! Ai putea chiar să nu-ți mai pui piciorul în spital. E acum aici Laura». Ea - mi răspundea mereu: «Nu mă tem de moarte. Fata e măritată, tu-ți cunoști meseria, puteți trăi și fără mine. Dar n-am să mor, nu-ți fie frică. Mă știu păzi mai bine ca voi. Și cum să stau la o parte când aici e atâta suferință? Nu sunt și eu om?» - Când îmi răspundea așa avea o privire stranie care-i rămăsese din prima ei boală. O privire sticloasă, ca de pe altă lume. Eu cred că boala din toamnă, când a fost în fața morții, i-a dat curajul acesta. Dar Dumnezeu știe!

Doctorul vorbea așa tot ștergându-și ochii cu batista. Apoi începu să vorbească din trecutul lor. Amintirile îl năpădiră. Fusesse o femeie pe care n-o puteai cunoaște decât în intimitatea cea mai mare. Era tăcută, părea sfioasă și timidă, cam mizantropă, dar dacă te puteai coborî în sufletul ei descopereai o comoară neprețuită.

Pe-un scaun era un epatrafir, cu un ceaslov, lăsate aici de preotul localității care venise să-i citească rugăciuni.

Părintele Scurtu puse epatrafirul după cap, deschise cartea și începu să-i cante începutul prohodului. Întâi

glasul i se îneca mereu, apoi căpătă siguranță. Cânta frumos, cânta încet troparele prohodului. Părea că de la o vreme intră toți trei într-o atmosferă familială, de acasă. Pe ușă intră încet și Laura, veni tiptil, îngenunche lângă sicriu cu capul îngropat în palme. Nu mai plângea.

— Bine că a mai liniștit-o Dumnezeu – șopti doctorul la urechea Nastasiei.

— Mă temeam mereu să nu pățască și ea ceva. E însărcinată, săracuța de ea!

Nastasia avu o tresărire și privi la Laura îngenuncheată. Tânăra femeie nici nu mai suspina. Părea că încremenise acolo, lângă sicriu.

Dar liniștirea doctorului ținu numai până veni parohul din micul orașel și începu slujba înmormântării. Laura leșină în două rânduri înspăimântându-l mai tare decât cu plânsul ei deznădăjduit.

Ar fi rămas, după înmormântare bucuros mai multă vreme cu ei. Dar copiii erau singuri, se însera, și omul cu căruța nu mai putea aștepta. Abia au putut afla căruța cu care veniseră într-un sat vecin, și numai prin intervenția prefecturii.

E rău că n-a putut veni și Ionică la înmormântare – zise Scurtu la despărțire.

— Era bine dacă putea sta cu Laura vreo câteva zile.

— A trebuit să intervină ceva urgent, între cele două telegrame – răspunse doctorul în șoaptă.

— Mă tem să nu fi plecat pe front. Se vorbește mereu de începerea ofensivei de primăvară.

Nastasia, cu toate stăruințele căraușului, care deschidea mereu ușa, nu se ridica de pe divanul unde stăteau cu Laura alături, și-i vorbea mereu, insistent, în șoaptă. Îi spunea de grija ce trebuia să o aibă de ea însăși, în starea în care se afla. Copilul se resimte de dispoziția sufletească a mamei. Durerile, supărările prea grele, îl influențează în rău. Ea era responsabilă de-aici încolo pentru o nouă viață. Mai era apoi Ionică, soțul său. Trebuia să se gândească la el, era datoare să trăiască

pentru el. Căsătoria îi impunea îndatoriri de la care nu putea lipsi. O știa, era o fată curajoasă, nu trebuia să se lase înfrântă de durere. Va vedea ea cum va alina și va închide vremea care trece rana de acum. În sfârșit ceea ce s-a întâmplat era o lege a vieții de care nu scapă nimeni. Cu supărarea prea grea ne stricăm nouă înșine, și nu ajutam nimănui.

— Dar cum vrei să mai trăiesc fără mama? - oftă Laura izbucnind din nou în plâns.

— Eu înțeleg acum că-ți pare imposibil. Nu opri plânsul, las să curgă lacrimile cât vor voi. Așa se mai ușurează biata inimă omenească. Știi că am trecut și eu printr-o nenorocire asemănătoare, când mi-a murit tata, acum cinci ani. Rana se vindecă cu timpul, așa e legea vieții. Dacă vremean-ar îngropa toate, n-am putea trăi.

— Nu poate îngropa nimic, las' Nastasio dragă, îmi cunosc eu inima!

Părintelui îi veni o idee:

— Ce-ar fi să vină Laura la noi pentru vreo săptămână-două?

Doctorului i se luminară deodată privirile. Era îngrozit ce va face cu fata după ce vor pleca ei.

— Dacă vrea, foarte bucuros - zise Nastasia.

Laura începu să facă semne de protest disperate. Nu putea vorbi, o sugruma plânsul. Când se mai liniști, zise:

— Cum s-o las pe mama aici și eu să plec? Și pe tata? Săracul! Cum să-l las singur?

Și ea se smulse de pe divan și-l îmbrățișe plângând pe tatăl său.

— Nu! Nu plec nicăiri. Vă mulțumesc nașilor dragi de bunătate.

— Te-ai liniști mai ușor într-un mediu nou - zise preotul.

— Ți-ar fi mai suportabile primele zile. Aici totul îți aduce aminte de mamă-ta.

Despărțirea le fu o tortură, dar nu o putură înconjora. Căraușul amenința să plece fără ei. Se înnopta

și acasă copiii erau singuri.

Când îi văzu în căruță Laura păru că se trezește la viață. Se apropie cu pași siguri de ei și-l întrebă pe preot:

— Se vorbește și la oraș despre ofensivă?

— Da - se grăbi să răspundă preuteasa.

— Începe peste câteva zile - zise grav țăranul de pe capră.

— Despre ce se vorbește cu insistență de obicei se și întâmplă - vorbi și preotul.

— De altfel ce așteaptă toată suflarea românească? Toată Moldova e în frigurile așteptării.

Nastasia îl atinse ușor cu cotul.

— Va începe cu siguranță - continuă el - dar se spune pretutindenea că vor intra în foc rezerve cari n-au luptat încă, trupe care au fost instruite de ofițerii francezi.

— Astfel de rezerve nu mai are țara, părinte - spuse omul de pe capră.

— Sunt unitățile pe care le avem, cari ne-au mai rămas din război și boliștea asta blestemată, întregite poate cu recruți de acum.

Doctorul le mai mulțumi o dată că nu i-au lăsat singuri în durerea lor, țăranul struni călușeii și căruța porni.

Ajunseră târziu în oraș, caii nu erau spornici la drum cu trupul lor mărunț. Adeseori omul nu-i putea face să meargă decât la pas. Ieșiseră numai cu oasele și pielea din iarna grea, și trebuise să are cu ei și de primăvară - explica omul luându-le apărarea. Știuse el pentru ce se grăbea!

Acasă copilița plângea în brațele vecinii, iar băieții ședeau înlemniți pe cele două scaune, privind speriați prin geam. Încă n-au rămas niciodată singuri de când au plecat de acasă.

Laura cea mică trecu dintr-una din plâns în zâmbete când o văzu pe mamă-sa deschizând ușa, iar băieții săriră înviorați de pe scaune.

— Au fost toți trei copiii foarte buni și cuminți toată ziua – explica vecina, o femeie de vreo cincizeci de ani, durdulie, cărunță pe la tâmpile, cu ochi albaștri înduioșați.

— Numai când a început să se întunece au prins și ei a se neliști. Sărăcuții de ei! Tot nu-i ca acasă! Tot nu-i ca și cu părinții lângă ei! Ionică mi-a cetit din cărțile lui. Citește foarte bine. M-a întrebat când sunt examenele. Săracul de el, are gânduri și griji de om mare de pe acum. L-ați pregătit în particular? apoi alta ce puteți face, căci nicio școală primară n-a funcționat decât o lună, în toamnă. Liceul încalțe, nici nu s-a deschis. Toate clădirile le-au umplut soldații ruși. Și, baremi, de ne-ar fi fost de vreun ajutor!

— Examenele particulare, așa mi s-a spus, vor fi în primele zile ale lui iulie – zise părintele. De, pe Ionică l-am pregătit cât m-am priceput – zise părintele Scurtu. Dar aflu că în clasa a patra primară se propune material cu mult prea greu pentru vrâsta elevilor, mai ales la aritmetică.

— Vor fi examene ca de război, părinte, dacă peste tot se vor mai ținea.

— Dar pentru ce nu s-ar ținea?

— Învățătorii sunt mobilizați aproape toți și azi s-a zvonit în oraș că mâne pleacă trupele din garnizoana de aici. Se vorbește că începe ofensiva.

De ceea ce s-a tot vorbit toată primăvara, umplând cu speranțe nouă sufletele, se întâmplă la unsprezece iulie. Oficial nu se află decât peste câteva zile când se publică întâiul comunicat. Ofensiva românească începu la Mărăști sub comanda generalului Alexandru Averescu. Când se cunosc numele comandantului oștirei intrate în ofensivă, fu un mare freamăt de bucurie și optimism în toată Moldova, printre băștinași ca și printre refugiați. Lumea avea o încredere mare în persoana lui, când din primul comunicat se văzuse că frontul dușman fusese frânt, și se publicară întâile nume de localități

dezrobite, părea c-a ieșit soarele din nor greu în toată țara. Lumea se îmbrățișa pe stradă cu lacrimi în ochi. Numele satelor dezrobite treceau din gură în gură, căpătără o importanță enormă, ca și când ar fi localitățile cele mai însemnate din România.

Începuse, concomitent, în Galiția de răsărit și ofensiva lui Keremki, a regimului celui nou. Era o însuflețire, o agitație care amuți și bârfelile din toamna trecută ale unora. Toată lumea dorea acum biruința, chiar și cu ajutorul rușilor. Conu' Dinu, amuțise și el. Iarna grea și boalele infecțioase îngroziseră pe toată lumea.

Nastasia ar fi avut acum motive să se simtă iarăși uitată. Tot timpul liber părintele Scurtu era pe stradă după veștile cele bune. Dar preuteasa nu se mai gândea acum la asta. Era încântată și ea de știrile bune ce soseau de pe front. Îi creștea sufletul și ei când seara târziu bărbatul ei venea cu sacul plin de noutăți. Unele erau de-a dreptul cutremurătoare: acte de vitejie ale trupelor române. Le ascultau cu ochii aprinși și băieții.

Preuteasa nu se mai gândea la ea și din motivul că domnișoara aceea plecase din birou, și pentru că o liniștiseră într-o măsură și lămuririle date de soțul său în legătură cu relațiile ce pot fi între un preot și o femeie. Dar, mai ales, nu se mai gândea la ea pentru că prea o zguduiseră moartea doctoriței și durerea cea marealaurei. Simți că sunt în lume suferințe cu; mult mai mari decât gândul că soțul poate nu te iubește cum ai voi tu, mai ales când gândul acesta nici nu era întemeiat, cum era cazul ei, când bănuiala se ridică numai din gelozie sau din prea mare mândrie. Pentru că după moartea doctoriței, se gândi și la asta: cu ce îndreptățire pretindea dânsa ca toate gândurile și sentimentele soțului iubit să fie numai ale ei? Nu cerea oare prea mult numai din cauza mândriei ei, când se simțea jignită și numai presupunând că bărbatul ei o uită uneori? Cu ce drept cerea aceasta, când iată. niciun om nu atârână de

celălalt, și pleacă din lume când i-a sosit sorocul, deși mii de legături de dragoste ar fi voit să-l rețină? Ea știa ce însemnase și pentru doctorul și pentru Laur a moarta lor, și totuși când i-a bătut ceasul a trebuit să plece, și ei trebuie să trăiască mai departe. Mai putea ea susține – cu sinceritate – că dacă n-ar mai fi soțul ei, nici ea n-ar mai putea trăi? Dar copiii? Nu-i fixa ea Laurei o datorie pentru un copil care încă nici nu se născuse, și pentru care trebuia să trăiască?

A, viața asta! Era așa de largă, așa de complicată, așa de misterioasă, și-l lega pe om cu legi nezdruincate! Își zicea adeseori, de la moartea doctoriței. Abia într-un târziu își aduse aminte că astfel de reflexiuni mai făcuse și înainte cu câțiva ani, când murise tatăl său, ba și mai grele și mai întunecate decât acestea. Cum le uitase, cu scurgerea vremii și revenise la viața ei instinctuală, la sensibilitatea ei obicinuită? La gelozie și la egoism? Reflexiunile de atunci ca și cele de acum să fie trecătoare numai de la suprafața vieții? Adâncurile firii noastre rămân neschimbate, așa cum ne-am născut? Ar fi voit să fie așa, pentru că, iată, de la moartea doctoriței ea trăia mai liniștită, mai împăcată în ce privește sentimentele bărbatului, fată de sine. Și era bine să nu mai fie mereu torturată de gânduri și bănuieli cari se ridicau din pornirile firii sale, și încă fără niciun temei.

În acest răstimp văzu mai limpede și în propriul suflet. Trebui să recunoască exagerarea ei când îi spusese bărbatului că gândul ei era vecinic la el, și că tot ce făcea pentru copii și gospodărie, se răzima pe dragostea ei. I se va fi părut așa, dar în realitate trebui să vadă că iubirea ei pentru soțul său se eclipsa, rămânea undeva departe de multe ori, și pe planul întâi al vieții sale erau de multe ori grijile zilnice ale gospodăriei și copiii. De câte ori nu l-a judecat cu asprime pentru că era așa de neîndemânatic în lupta vieții, în aprovizionarea cu cele necesare traiului zilnic!

Umilită trebui să vadă că adeseori s-a bucurat mai

mult când i-a adus un articol necesar la bucătărie, decât sărutând-o, și că-l aprecia mai mult când putea aduce cele de lipsă traiului, decât făcându-i declarații de iubire.

Și, nu numai acum, de când sunt pe drumuri! Totdeauna a fost așa. Totdeauna a fost gata să-l judece când dădea dovadă de lipsa lui de spirit practic în viață. Adevărat că nu era pornită în așa măsură să-l deprecieze ca acum când nu aveau în casă ce le trebuia, totuși se supăra și mai demult și era zile întregi indispusă.

Da! Nu se gândise nici ea numai la el, cum îi declarase în seara aceea. Copiii și gospodăria o făceau adeseori să-l uite ziua întreagă. Trăia și ea o viață aparte de care-l acuza pe bărbat, puneă și ea un obstacol între ea și el.

Totuși își dădea seama că nu mințea nici când avea sentimentul că trăiește numai pentru bărbat. În clipele când vorbea așa, aceasta era realitatea din sufletul său.

Impresia lăsată de moartea doctoriței îi adusese astfel de gânduri și frământări. Avea sentimentul, ca și după moartea tatălui său, că viața e cu mult mai largă decât să încapă într-o iubire dintre un bărbat și o femeie, că sunt probleme vitale pe care nu le putem înconjora, că suntem atrași în adâncimi sau ridicați la înălțimi cari depășesc cadrele unei iubiri.

Iată chiar acum știrile favorabile despre noua ofensivă a armatei române! Ce taină cuprindeau ele, ce forță misterioasă, care-i lumina și încălzea sufletul și i-l umplea de voie bună încât, spre mirarea lui Scurtu, începuse să cânte iar în bucătărie, cum avea obiceiul acasă? Nu se ridica peste preocupările ei zilnice, peste legăturile spirituale dintre ea și bărbat? Nu uita în astfel de clipe lumea întreagă, părându-i că-i imaterială și plutește într-un văzduh însoțit? Era presimțirea, bucuria întoarcerii acasă? Era bucuria ieșirii din întuneric? Nu-și putea da seama, dar recunoștea că viața omului e cu mult mai vastă, decât să se gândească mereu numai la sine însuși, că sunt bucurii cari coboară în suflet din

valori superioare, nemateriale, și cari nu au nimic comun cu egoismul personal. După cum sunt și dureri, și suferințe, își zicea Nastasia, venindu-i în minte cât de adânc a simțit doliul general al retragerii armatei române, al înfrângerii ei.

Așa că aștepta în fiecare seară, de când începuse ofensiva, cu mare nerăbdare întoarcerea bărbatului din oraș, cu veștile cele mai nouă. În afară de comunicatele oficiale și ziare, Scurtu se înapoia în fiecare seară cu o mulțime de informații de pe front. Toată lumea vorbea numai despre asta, și înfrigurarea optimistă creștea din zi în zi.

Erau deplasări de trupe, circulau curieri, și veștile bune sporeau mereu.

În unanimitatea aceasta de însuflețire și nădejde părintelui Scurtu îi săreau zilnic în ochi două excepții. Erau mai întâi evreii din oraș cari se neliniștiseră adânc, ca și când ar fi intrat într-un fel de panică, și erau apoi soldații ruși cari umpleau și acum, în grupuri, străzile, parcul, într-o nepăsare [...] care-l revolta pe preot.

Negustorii evrei începură iar să șoptească aprins prin colțuri de stradă, prin prăvălii, pe terasa singurei cafenele din oraș, care era plină mereu de furnicarea lor, și numai de ei. Era ca pe vremea înfrângerilor și a retragerilor din toamna trecută, numai cât acum nu se mai agitau de bucurie, ci de o îngrijorare adâncă, de-un fel de spaimă.

Pe unii îi putea vedea părintele Scurtu amestecați printre grupurile de soldați ruși, gesticulând cu aprindere. Mai ales evreii tineri, până și copilandri palizi, cu perciuni lungi, negri. Spaima lor de trupele rusești, la trecerea prin Moldova, a trecut, s-a risipit cu totul, de când a început debandada în armata rusească din țară.

Părintelui Scurtu îi era mai greu să vadă nepăsarea soldaților ruși decât agitația evreilor. Pe aceasta o înțelesese încă din toamnă. Dar ce armată mai putea fi aceea care, în astfel de vremuri permite soldaților să

rătăcescă fără nicio țintă prin oraș? Începuse, doar, în Galiția, și ofensiva mult așteptată a lui Kerenski, și armata care începuse să se distrame după răsturnarea monarhiei, trebuia să dovedească acum că se solidarizase în jurul republicii dorită de toți, și să o apere.

Dar oamenii aceștia păreau că nu mai au cunoștință de ceea ce se petrecea pe fronturi. Ce tovarășie mai puteau să țină soldatului român în lupta începută? Sau doară numai unitățile din spatele frontului erau așa? se întreba scârbit preotul. Auzi că țin și acum mereu întruniri...

După începerea ofensivei începură și refugiații să se miște din localitățile în care se stabiliseră. Erau oameni din același sat sau din același ținut, cari la evacuarea în Moldova se împrăștiaseră și nu se mai întâlneau. Acum simțiră nevoia să se vadă, să se sfătuiască în legătură cu apropiata lor întoarcere acasă. Întineriră cu toții și nu le mai păsa de greutățile circulației: cu trenuri de marfă, cu căruțe, pe jos, începură să furnice prin Moldbra.

Așa se întâmplă că într-o seară părintele Scurtu se întoarse acasă cu o noutate importantă.

— O altă veste și mai bună, am lăsat-o la urmă, Nastasio - zise părintele după ce-i povesti noutățile de pe front.

— E vorba de fratele tău, de Liviu.

Preuteasa, deși fusese prevenită că-i veste bună, se albi ca peretele. De la plecarea de-acasă nu mai știa nimic de fratele său, Liviu Macrea, avocat de carieră și sublocotenent în armata austro-ungară de la începutul războiului.

— E bine, sănătos, și nu peste mult va veni și el în Moldova.

— Nu mai spune! E cu putință?

Și o năpădiră lacrimile.

— Trăiește! E sănătos! Doamne mulțumescu-ți, Sfântule și Bunule! Oare mama știe?

— Nu cred. Până la ea acasă n-a putut ajunge vestea.

— Dar unde e?

— E încă în Rusia, lângă Kiev, la Darnița, unde s-au adunat voluntarii ardeleni din captivitatea rusească.

— Cine ți-a spus?

— Notarul Pinte. Azi s-a înapoiat de la Iași, și acolo a întâlnit câțiva voluntari ardeleni cari au venit să facă pregătirile pentru aducerea celorlalți. Pinte a vorbit și cu doctorul Lascu, e voluntar și el.

Pe doctorul Lascu îl cunoștea și Nastasia.

— Și i-a spus el? L-a văzut cu ochii lui?

— Da. Au fost împreună în tabăra de la Darnița. E sigur.

— Așadar a fost făcut și el prinsonier la ruși ca și finul Vestemean! Așa se explică tăcerea lui de-o jumătate de an, înainte de plecarea noastră de acasă. A, ce bine ar fi s-o putem încunoștința pe mama!

— Da, însă nu avem cum! Vezi tu că nici noi nu mai putem avea nicio știre de acasă.

— Și vine cu siguranță și el?

— Vor veni cu toții în mai multe transporturi. Așa se vorbește. Cum au reînceput luptele, poate că vor sosi chiar foarte curând.

— Doamne-Dumnezeule, mari sunt minunile tale! Și ce-i spunea doctorul Lascu notarului? N-a fost rănit? Cum a căzut prinsonier? N-a fost bolnav?

— Amănunte nu știe. Destul că-i bine și sănătos. Desigur că nu a fost rănit dacă-i în tabără și el de câteva săptămâni.

Nastasia sări de pe scaun, își sărută copiii pe rând cu putere, apoi puse masa.

— O să vie baciul Liviu! O să-l vedeți pe baciul Liviu, dragii mei.

Băieții își aminteau de «baciul Liviu». De câte ori venea pe la ei le aducea bomboane și prăjituri, și făcea o mulțime de pozne jucându-se cu ei, și făcându-i să râdă

cu hohote. Le era tare drag «baciul Liviu». Se uitau la el cu capetele răsturnate pe spate, așa era de înalt. Și se mirau cum se putea îndoi așa de repede, din înălțimea aceea și-i putea prinde, săltându-i apoi până deasupra capului. Când erau mici de tot le părea că «baciul Liviu» îi ridică până la cer.

La masă părinții începură să vorbească despre «baciul Liviu.»

Era avocat de patru ani, și încă necăsătorit. Își pusese biroul pe roate bune, și mamă-sa, ca și Nastasia, stăruiseră mult să se însoare. Îi aflaseră ele o fată. Dar tânărul părea că nu avea de gând. Era un om vesel, glumeț, căruia îi plăcea să trăiască în libertate. Nu voia să intre atât de tânăr în jug, spunea el mamei sale, la stăruințelei. Mai spunea că voia să adune întâi «un strop de cheag» pentru că el nu avea să se căsătorească cu o fată avută, și voia să aibă «cu ce să o țină ca pe o doamnă». Căci soția lui trebuia să fie o doamnă «care să nu pună mâna pe nimic, ci să se gătească și să stea în fereastă». Vrea «s-o poarte pe palme, ca pe o păpușe». Mamă-sa se supăra, Nastasia râdea când îl auzea vorbind așa. Bătrâna spunea că nu știe ce spune, că o astfel de soție l-ar ruina și poate i-ar mai pune și coarne. Cine a mai auzit ca o femeie să stea toată ziua în fereastă? «Acum așa e legea doamnelor mari, răspundea el, și eu vreau ca iubita mea soțioară să fie o doamnă mare.»

Biroul îi mergea bine, se făcuse cunoscut în împrejurimi. Dar era cunoscut și după chefurile pe care le făcea uneori. Era un om vărat, căruia îi plăcea să trăiască. Mamă-sa se temea uneori că nu se va căsători niciodată.

Mobilizat de la începutul războiului, scria destul de des părinților. Cum se învățase, ce făcuse, ajunsese la aprovizionare. Le scria câți boi și vaci a cumpărat, și se lăuda că dacă ține războiul mult o să părăsească avocatura și o să se apuce de negoț de vite. Se specializa acum în meseria asta nouă. Niciodată nu picura în

scrisorile lui niciun strop de îngrijire, așa că cei de acasă nici nu credeau că și el este în război și în mijlocul primejdiilor.

Cei doi soți vorbiră mult în seara aceea despre el și încheiară cu hotărârea că, îndată ce se va isprăvi războiul, va trebui să se căsătorească. Nu mai era liberă fata la care se gândise Nastasia și cu mamă-sa - aceasta se măritase cu altul - dar știau ei alte fete bune și potrivite...

Nu trecură două săptămâni de la începerea ofensivei de la Mărăști, când într-o seară părintele Scurtu se întoarse îmbătrânit acasă.

— Ce este? - întrebă Nastasia înspăimântată.

— Rușii ăștia nu vreau să se bată.

— Parcă numai trupe românești au intrat în luptă la Mărăști?

— Da, la noi. Dar în Galiția ofensiva lui Kerenski s-a prăbușit. Trupele rusești nu mai vor să lupte.

— Bine, dar asta e acolo, nu la noi!

— Acolo, însă cele două ofensive erau în legătură. Era un plan unitar. Au trebuit să oprească și ai noștri înaintarea!

— Nu mai spune!

— Se vorbea de vreo două zile. Acum se spune și în comunicatul oficial. E o nenorocire! Frontul lor din Galiția s-a prăbușit, și armatele lui Kerenski se retrag în debandadă. [...]

XLIV

De la mijlocul lunii august se răspândi în oraș zvonul că refugiații ardeleni vor fi evacuați în Rusia. La șase august începu marele atac al germanilor la Mărășești, sub conducerea generalului Mackensen, cunoscut atunci sub numele de «spărgător de fronturi». Era urmarea prăbușirii ofensivei rusești din Galiția, care a oprit și pe cea românească din regiunea Mărăști. Comunicatele vorbeau, din prima zi, despre lupte grele și foarte grele. Infanteria rusească aruncase armele și

părăsise frontul în cele mai multe sectoare, la cele dintâi atacuri grele germane. Se vorbea că unele sectoare părăsite de ei au trebuit să le ocupe românii după marșuri forțate, și că adeseori în drum trebuiseră să-și facă loc printre masele rusești ce se retrăgeau, cu mitralierele.

Se încheștară lupte mari și grele, de zi și de noapte, și toată suflarea românească era încordată până la saturație. Armata română rezista cu mare vitejie. Luptele la baionetă erau zilnice. Și se puseră niște călduri îngrozitoare.

Refugiații, și între ei, părintele Scurtu, umblau amețiți pe străzile orașului. Deși încrederea era mare în rezistența frontului românesc, și comunicatele vorbeau de minuni de vitejie, schimbarea neașteptată, trecerea de la ofensiva biruitoare la defensivă pe moarte, pe viață, le surpase moralul. Și în cazul rezistenței biruitoare, altă ofensivă românească în anul acesta nu mai era de sperat. Și cine putea ști cât va rezista frontul, sub puternica presiune germană, care intenționa să ajungă la ocuparea Moldovei? În ruși nu se mai putea pune nicio nădejde. Singură artileria mai rămăsese pe front – se vorbea în oraș.

Zvonurile despre evacuarea pribegilor ardeleni în Rusia erau în legătură cu primejdia de inamic a germanilor și în Moldova. Ele amețiră de tot de cap pe refugiați. Să fie adevărat? Dar ce vor face în Rusia, când armatele ei se purtau de pe acum ca într-o țară dușmană, ca și când ar fi înțelese cu nemții? Trădarea lor răni adânc inimile oamenilor. Dezgustul față de acești soldați în debandadă, îi îmbolnăvea. Ce să facă în Rusia? între astfel de oameni? Mai era Rusia o țară aliată României?

Însă ce vor face în caz că frontul va fi rupt și germanii vor ocupa și Moldova? Ei, și trupele aliate austro-ungare? Să cadă în mâna lor acum după ce au urcat un lung calvar și cei mai mulți s-au lepădat și de cetățenia austro-ungară? După ce au fugit de acasă de

frica lor, acum să-i aștepte aici? Căci se vorbea că evacuarea nu va fi obligatorie. Dar cine să cuteze să rămână? Ar fi declarați trădători de patrie, mai ales dacă vor cădea pe mina ungurilor. Și de unde puteau ști că nu vor veni în Moldova și trupe ungurești și jandarmi unguri?

Ei ajunseră în câteva zile mai mult umbre decât oameni. Nu răsărea în mintea nimănui ce ar fi mai bine de făcut. Parcă se tâmpiseră cu toții”. Părintele Scurtu își simțea capul mare cât un ciubăr gol de orice gând. Ceea ce-i ologise cu desăvârșire nu era atât teama de necunoscutul din Rusia, cât groaza de a nu mai simți pământ românesc sub ei. Până acum călcau pe teren solid. De-acum le părea că o să calce în gol. Și, în afară de sentimentul acesta, le prăbuși moralul întorsătura cea cumplită: când nu se mai tremură și erau siguri că în curând vor putea merge acasă, să simți din nou spaima apropierei dușmanului! Să ajungi iar în situația fiarei rănite care se ascunde în zmârcuri de teama vânătorului! Era nu numai tragic, îi părea lui Scurtu, ci și o groaznică ofensă a demnității de om, a tuturor credințelor lui.

Zvonurile fură confirmate către sfârșitul lui august, când o dispoziție a guvernului fu adusă și la cunoștința refugiaților stabiliți în Roman, ca pretutindența.

Fu o consternare și o jale generală. Luptele de la Mărășești continuau încă și armata română în apărare se umplea, cu fiecare zi, de glorie nouă. Pribegii își ziseră că dacă guvernul a luat o astfel de măsură, însemna că rezistența până la urmă nu era totuși sigură. Cu rațiunea înțelegeau că guvernul a luat o măsură cuminte, și a dat dovadă de o grijă părintească, luând o asemenea dispoziție, și că ei trebuiau să-i fie recunoscători. Cu inima însă li se părea că este un lucru; nefiresc, o brutalitate, să-i pună în situația de a părăsi și ultimul petec de pământ liber românesc pe care se adăpostiseră.

Se începu o luptă în sufletul fiecăruia și a fiecărei familii ce aveau de făcut. Cine voia putea rămânea în

țară, dar, se-nțelege, fără ca guvernul să-și ia vreo responsabilitate de urmări.

Familia părintelui Scurtu intră și ea în atmosfera cea nouă de îngheț și spaimă. Nastasia se înnegri la obraz ca ținundra de supărare, și după o zi de gândire declară că nu mai merge mai departe, întâmple-se ce se va întâmpla!

— Unde să mai mergem? Nu-i de-ajuns că am venit cu copiii până aici, acum să plecăm în pustiul unei țări străine, între oameni de alt neam? Ce se va alege de noi acolo? Nu! Nu mă mai mișc nicăiri de-aici!

— Singur n-am să plec, se-nțelege nici eu - zise părintele.

— Și apoi, cine știe, poate toată teama e și rămâne zadarnică, și nemții nu vor rupe frontul la Mărășești, nu le va ajuta Dumnezeu să invadeze și Moldova. Ce nedreptate a vremilor și a istoriei, Dumnezeule-Doamne! De-acasă am plecat de frica lor, aici tot așa, și când te gândești că România și românii n-au avut nimic de împărțit cu germanii. Dreptatea cerea să fie aduși ungurii să se bată cu noi și în Transilvania, și aici!

— Eu nu mai vreau să știu de nimic. De pe partea mea prăbușască-se lumea, de-aici nu mai plec - repetă Nastasia.

— Dar, draga mea, înțelege că nu-i nicio sâlă. Cine vrea rămâne. Și eu sunt foarte mulțumit că vom fi printre cei care nu pleacă.

— Să luăm iar toată casa în spate și să pornim, unde? Nimeni nu știe! Rusia e nemărginită, poate ne-ar duce în fundul Siberiei.

Preotul agrava pe cât putea primejdia: și pentru el era moartea de-a părăsi Moldova.

— Și la asta ne putem aștepta din partea rușilor - adaose el - Guvernul nostru desigur nu-i va evacua pe oameni în Siberia, dar ce mai poate ajuta el dacă vom fi odată în Rusia? Încă de pe acum nu se mai știe dacă țara asta ne este prietenă și aliată sau dușmană. Armata ei refuză să se mai lupte pe frontul românesc, lasă armele

și fugă. Cine știe, poate guvernul fără să creadă, îi aruncă pe oameni în gura lupului.

În prima zi după publicarea deriziunii guvernului, ei hotărâra să rămână în Moldova. Și mulți dintre pibegi hotărâra la fel.

Plecarea era hotărâtă peste patru zile, atunci li se vor pune vagoane de marfă la dispoziție. Până după-amiaza trebuiau să fie îmbarcați toți cari vor voi să plece, cu tot calabălăcul. La Iași, unde va fi concentrarea tuturor evacuaților, se vor îmbarca în alte garnituri, cari îi vor duce până la locul de destinație, în Rusia.

N-au fost zile ci veacuri pentru cei mai mulți. Cei care se hotărâseră de la început să plece, se și apucară de pachetat și le trecu vremea mai ușor. Cei hotărâți definitiv să rămână, continuă - cu sufletul greu - să-și vadă de treburi. Dar se văzu îndată că marea majoritate nu se putea hotărî, și mulți nu putură lua o decizie până nu văzură mai întâi pe unul sau pe altul pachetând.

Cu fiecare zi creștea însă numărul acelor cari se hotărâra să plece. În ziua înainte de plecarea trenului începură a pacheta și cei care pâruseră mai hotărâți că vor rămâne în Moldova. Spaima se lățea, trecea dintr-unul într-altul, urmând același drum pe care Scurtu îl cunoscuse de-acasă. Era desigur o contagiune, care nu-i mai lăsa pe oameni să se gândească.

Se molipsi încă de a doua zi și Nastasia și Scurtu de spaima asta nouă. Se vorbea - cine știe cum porniră zvonurile acestea chiar acum - că în Bucovina și Galiția de câte ori recucereau teritoriul invadat de ruși, armatele germane și austro-ungare spânzuraseră o mulțime de oameni localnici, cari «pactaseră cu inamicul». Cum vor fi cruțați refugiații români de-aici, oari nu numai că «pachetară, ci chiar fugiră de inamic»? Cari s-au făcut în toată forma trădători de țară? Ar fi luat guvernul român asemenea măsură, și-ar mai fi luat o nouă sarcină în spate, acum când era în joc viața și moartea Moldovei, dacă n-ar fi o primejdie reală pentru

refugiați? Da, frontul rezista încă, dar nimeni nu putea ști până când. Altfel pentru ce ar fi plecat din Iași atâtea familii, parlamentari chiar, la CXdessa și mai departe? Pentru ce s-ar face evacuări masive în Rusia de tot ce este prețios în țară?

Știrile și vorbele acestea începură să circule printre refugiați încă a doua zi după publicarea oficială a evacuării. Nimeni nu știu de unde au pornit deodată atâtea informații, bune toate să-i înspăimânte și să le forțeze hotărârea de a se supune evacuării.

Părintele Scurtu auzea veștile nouă, vedea că tot mai mulți încep să pacheteze, dar nu spuse nimic acasă, Nastasiei și copiilor. Nu voia să influențeze prin nimic hotărârea Nastasiei. Nu voia să-l poată învinovăți vreodată că el a determinat plecarea.

Și, în realitate, deși tot mai înfrieat de câte auzea, lui îi părea mereu un lucru împotriva firii să mai părăsească și ultimul colț de libertate românească.

Dar știrile ajunseră până la Nastasia. Venea când una, când alta, dintre refugiatele cunoscute s-o întrebe că ei ce fac: pleacă ori rămân? Și zbuciumul începu din nou în sufletul ei. Mai ales știrea celor petrecute în Bucovina și Galiția, după reîntoarcerea armatelor austriece, o îngrozi. De ea, nu-i păsa. Pe o femeie cu copii mici, nu ar fi spânzurat-o nimeni, desigur, și în sfârșit, chiar dacă n-ar mai fi ea, nu ar fi cine știe ce pagubă! Copiii sunt mărișori, chiar și Laura nu mai are atâta nevoie de ea de-aici încolo. Pentru siguranța sa personală n-o durea capul, nu s-ar gândi în vecii vecilor să mai ia o dată lumea în cap. Dar ce va fi cu Vasile dacă rămâne aici, și intră dușmanii în Moldova? El va ajunge, de bună seamă, în primejdie grea. Ar putea fi și el spânzurat ca atâția preoți ruteni din Galiția, cum vorbeau oamenii. Nu! El nu putea rămâne aici la niciun caz! Ce s-ar alege de ea și de copii fără el?

O piatră grea, de moară i se așează pe suflet: trebuiau să plece și ei ca toată lumea! Cine rămânea?

câțiva țărani, vreo trei preoți bătrâni, un notar bolnav de aprindere de plămâni. Tot oameni de cari nu se vor împiedica cotropitorii! Dar Vasile al ei era cunoscut de-acasă ca bun român, luase parte la luptele electorale, umblase cu armata română îndată după ocuparea satului, fusese cel dintâi care fugise de-acasă din satele din jur. Nu! Vasile nu putea rămânea aici, și cu el trebuia să plece și ea cu copiii. Singură cu ei, ce ar putea face?

Astfel, cu o zi înainte de plecarea trenului Nastasia îi arată că și-a schimbat hotărârea.

— Tu ce zici? — îl întrebă ea cu un glas lugubru.

— Eu tot cred să rămânem. Poate nu se rupe frontul. Să mai așteptăm.

— Dar dacă pleacă o dată trenul cu ei, noi într-un caz de primejdie, cu ce ne vom mai refugia? Ne va pune guvernul la dispoziție atunci vreun tren la îndemână?

— Nu, dar vom găsi o căruță, un car ceva!

— Să plecăm cu el în Rusia? Doamne, Vasile, tu rămâi mereu neajutorat ca un copil.

— Nu până-n Rusia, desigur! Până la Iași, de-o pildă. Căci și dacă s-ar rupe frontul, dușmanul îmi închipui că nu va cotropi întreaga Moldovă în câteva zile. Armata noastră nu-l va lăsa să înainteze ca într-un sat fără câni.

— Și în asemenea caz tu crezi că vei afla o căruță să mergem până la Iași? Dar nu-ți aduci aminte la retragerea din toamna trecută? Și nu știi că la înmormântarea doctoriței am aflat o căruță numai la intervenția prefecturii?

— Da, se poate să ai dreptate. În caz de nouă retragere va fi o învălmășeală și mai mare decât în anul trecut.

— Se vede că guvernul știe ce face. Și de la Râmnic ne-a evacuat din bună vreme. Cei care au venit mai târziu de prin Muntenia își blestemă și azi zilele, pentru că n-au plecat mai devreme. S-au pierdut copii de părinți și nu mai știu unii de alții nici azi. Trebuie să plecăm și noi, Vasile.

Ea îi spuse toate temerile cari o ucideau. Da! El ar fi în mare primejdie în caz de invazie dușmană în Moldova.

— Dar, bine, Nastasio, nu tu ai spus la început că nu te mai miști de-aici? Cum să plecăm din nou în lume cu copiii? Cum să părăsim țara?

Preuteasa începu să plângă.

— Nu-mi mai zdrobi și tu sufletul, Vasile. M-am chinuit eu destul singură, ca pe jărat. E imposibilul ce trebuie să-l facem, și totuși nu avem încotro. Gândul că, rămânând aici, te-am putea pierde, îmi dă curaj, îmi dă putere. Trebuie să plecăm!

Preotul nu mai răspunse. Întrevăzuse, presimțise el de la început că, în urma urmelor, tot aici erau să ajungă.

A doua zi dimineața începură să pacheteze, muți ca mormântul. Părintele Scurtu ajutând la pachetat se legă de-o ultimă speranță: până vor ajunge la Iași, până vor pleca de-acolo - unde se spunea că vor rămânea o zi - poate se schimbă situația, poate se contramandează ordinul de evacuare. Însăși faptul că se opreau o zi în Iași, că nu plecau direct în Rusia, îi ușură într-o măsură deznădejdea de-a părăsi pământul românesc.

Amândoi, ca și ceilalți pribegi de altfel, aveau sentimentul precis că abia de-aici încolo vor ajunge cu adevărat între străini, că vor rămâne atârnați în văzduh, între cer și pământ.

Cei doi soți pachetând avură o senzație asemănătoare - o și mărturisiră - cu aceea din drumul în țară, când uitaseră noaptea în trenul de marfă jacheta Nastasiei. Și atunci li se păruse că pierderea aceea era mai dureroasă, mai plină de deznădejde, decât tot ce lăsaseră acasă. Că au rămas deodată săraci lipiți pământului și atârânănd în văzduh. Era ultima legătură cu casa lor. Iar acuma pachetând rupeau ultima legătură cu pământul plin de adăpost al României. Dar se simțeau neasemănat mai singuri și părăsiți decât atunci. Nu se mai mutau pe pământ românesc, între români. O gheară amară le strângea inima și o sete arzătoare le usca

grumazii.

Către amiazi primiră o scrisoare de la Laura Vestemean, fina lor. O citiră amândoi deodată. Li se păru straniu și se simțiră vinovați că în toată vremea asta de frământare nu s-au gândit o singură dată la finii lor, la doctorul. Ei ce vor face? Vor rămâne la spital?

Citiră amândoi:

«Dragii noștri nași.

Așadar e adevărată știrea că pe refugiați îi evacuează în Rusia! Umbla zvonul de câteva zile și pe la noi dar nu l-am crezut. Azi însă au venit la spital să-și ia ziua bună de la noi doi țărani din părțile Sibiului, cari lucrau la o moșie de pe aici, și pe care i-a îngrijit tata cu prilejul îmbolnăvirii lor de exantematic. Așadar, ne-a fost dat să ajungem și nenorocirea aceasta? Vă întreb cu inima strânsă: voi ce veți face? Deși știu că nu aveți ce alege. Nașul nu poate rămâne aici să pună mâna pe dumnealui ungurii într-un caz nenorocit de invazie dușmană. Ne-am gândit și ne-am frământat în fel și chip cu tata, și am înțeles că voi va trebui să plecați! Și, după graba ce se pune în evacuarea aceasta, nu mai e nicio posibilitate să ne vedem, să ne luăm rămas bun. Voi nu puteți veni pe-aici, este evident, iar noi!...

Trebuie să plec, dragii mei, încă azi la Iași. Ar veni și tata, dar e cu neputință, nu are pe cine lăsa în loc nici pentru o zi, și ne sosesc mereu răniți noi. Se spune că au murit foarte mulți medici în combaterea epidemiilor din iarnă și primăvară, și tata nu a fost în stare să primească până azi niciun medic ajutor. Iar eu...

Mai bine nu v-aș mai spune, dar mă gândesc că tot e mai bine să știți și voi. Trebuie să plec azi la Iași fiindcă am primit o telegramă de la un spital de-acolo. Ionică e rănit din nou. Telegrama spune că nu-i grav, că rana e la un picior, dar trebuie să-l văd numaidecât. Niciodată nu se poate ști – cunosc din experiență – ce complicații pot urma dintr-o rană la picior. O mică infecție și... Dar mă încred în bunul Dumnezeu că ne-a apărat până acum.

Iată, deci, că nu putem veni niciunul să ne luăm rămas bun de la voi. Căci, din nenorocire, noi va trebui să rămânem aici, orice s-ar mai întâmpla în viitor. E mai întâi mormântul mamei, apoi noua rănire a soțului meu, angajamentul tatii, care e primit în cadrele medicilor mobilizați. Și apoi starea mea individuală. Sarcinii mele nu-i prea priiește lucrul în spital, între mirosuri de tot felul. Am mereu grețuri. Tata nici nu m-ar lăsa să mai pun piciorul în spital, dacă ar avea personal suficient și priceput. Dar nu are, și eu nu-l pot lăsa să cadă de oboseală. Sperez că grețurile acestea vor trece cu timpul.

Plâng toată ziua când mă gândesc că porniți iar la drum, și încă unde! Săracii copii! Săraca mea nașe! Te văd cum erai la Râmnic când pachetai, și mi se strânge inima când știu că acum vei fi și mai întristată. Și, apoi, nu vom mai ști nimic unii de alții! Câtă vreme? Ne vom mai revedea oare vreodată?

Mă grăbesc să isprăvesc. Vrea să vă scrie și tata câteva rânduri și omul care aduce scrisoarea este impacient. Vă sărut și vă îmbrățișez pe toți cu disperare, deși sunt adânc convinsă că Dumnezeu vă va purta de grijă. Să vă ajute și să vă păzească pe toate drumurile vieții cel Atotputernic. Și nu vă uitați de noi.

Laura»

Doctorul Preda nu scria decât câteva rânduri, cu litere mari, chinuite, împrăștiate.

«Nu avem încotro, trebuie să bem paharul până la fund. Așa ne-a fost scris. Dumnezeu să vă aibă în paza sa. Am veni și noi bucuroși, dar nu se poate. V-a arătat Laura de ce! Să umblați în pace și să ne vedem cu bine! Curaj și răbdare înainte de toate. Iar de la Dumnezeu: sănătate! Până avem sănătate toate se pot întoarce spre bine.»

Cei doi soți citiră în fugă. Aveau încă mult de pachetat. Totuși hotărâră ca deseară să le scrie și ei și să lase scrisoarea la prefectură. Ocazional le va fi trimisă,

cum le-a mai trimis și altele.

Lucrură multă vreme tăcuți la înjghebarea unei lăzi de scânduri subțiri. Deodată Nastasia se opri.

— Ne-am pierdut capul de tot – zise ea.

— Nu ne-am uitat numai de fini și de doctorul, ci și de frate-meu. Oare nu va fi sosit la Iași?

— La Iași? Ce să facă la Iași?

— Parcă tu-mi spuneai că vor fi aduși de la Darnița acolo?

— A, da! îmi și uitasem! Poate că va fi sosit. Chiar bine că ne oprim o zi în capitala Moldovei. Mă voi interesa.

— Și dacă nu va fi venit încă? Cum să plec eu fără să-l văd?

— Să sperăm că a sosit.

— Oare n-am putea trece pe la el? Ori să-i scriem, din Rusia, să vină pe la noi?

— Dacă am cunoaște itinerarul! Dar nu știe nimeni unde ne vor duce. Un lucru e sigur: noi va trebui să mergem cu transportul întreg. Dacă trenul nostru ar trece pe la Kiev, n-ar fi imposibil să-l întâlnim. Spun că Darnița aceea, unde e tabăra voluntarilor, e aproape de Kiev. Să vină el la noi? Dar nu știm cum va fi cu poșta în Rusia. Nici adresa lui exactă nu o știm. Chiar bine că ne oprim o zi la Iași. O să mă interesez de la voluntarii sosiți și de adresa lui.

— E groaznic să te gândești! El să vină și noi să plecăm, să nu-l întâlnim, după ce atâta vreme n-am mai știut de el nimic. Și pe viitor iar nu vom ști.

— Pentru ce?

— Vor intra și voluntarii în luptă, desigur, pentru aceea vin! Iar de urma noastră cine va mai putea da prin Rusia.

Nastasia începu să plângă un plâns mut, continuând cu pachetul.

Într-un târziu părintele Scurtu zise:

— Și a rămas și Ionică fără examen! A fost tot

amânat. Mai pe urmă mi s-a spus că se va ținea la toamnă. Hei! La toamnă! Unde vom fi noi!

— Da' lasă-l în foc de examen! Vor mai fi zile și pentru el!

Puținii refugiați cari se hotărâra definitiv să rămână, veniră cu toții la gară în ziua următoare, la plecarea trenului. Era fixată plecarea pe după-amiezi, dar se înnopta de mult și trenul nu se urnea din loc.

Oamenii stăteau de vorbă întristați de moarte: și cei care rămâneau, și cei care își imbarcaseră bagajele.

Fusese toată ziua o fierbințeală mare în văzduh, și noaptea se lăsase plină de năduf. Oamenii erau osteniți și se uitau, povestind, în pământ, la ghetele lor albe de prav.

— Greșeala noastră nu-i de-acum, e de când am plecat de-acasă. Proști am fost că ne-am părăsit vetrele, nu mi-oi ierta câte zile voi mai trăi.

— Mintea românului cea din urmă! Acum e târziu să ne căinăm! Vorba aceea: cum îți vei săra așa vei mânca!

— Să fi rămas acasă! Parcă ne-ar fi lăsat cineva să rămânem acasă! Cine știe pe unde am fi închiși azi?

— Păi chiar închiși! N-ar fi fost mai bine?

— Cine știe!

— Ne-ar fi bătut, ne-ar fi schingiuit, după felul lor!

— De spânzurat nu ne-iar fi spânzurat.

— Ce mai știi! Pe trădătorii de patrie, și încă în război îi spânzură de obicei. Doar ați auzit ce-au făcut prin Galiția și Bucovina.

— Poate vor mai fi și minciuni! Acum unde mergem? La dracu-n cânepă! O să murim de foame pe acolo!

— Până am două brațe și sănătate în oase, nu mă tem! Vom afla de lucru și pe-acolo.

— Măi, nu vă căinați mereu ca babele! Va fi ce va vrea Dumnezeu. Vom vedea și noi lurae multă-mpărăție! Ne-a fost sortit așa.

— Ba am fost proști că am plecat de-acasă! Ne-am luat unul după altul, ca oile cari sar în fântână. Eu dacă

nu-l vedeam plecând pe nănașul, nu m-aș fi mișcat.

— E ușor să pui vina pe altul.

— După război mulți voinici să arată!

— De ce nu rămâi aici dacă-ți pare că facem din nou o prostie? Nu te silește nimeni să pleci.

— Chiar așa! Nu-i silește nimeni.

— Măi băieți, să știți voi că vecinic rămâne adevărată vorba: frica-i rușinoasă, dar e sănătoasă.

— Și nu mai plecăm odată!

— Las să întârzie! Parcă avem vreo treabă? Poate întârzie pentru că se va fi contramandat ordinul de plecare! Cine știe, poate sunt vești mai bune de pe front.

— Dar tot bune au fost și cele de până acum!

— Da, altceva mă roade pe mine! Noi suntem oameni în vrâstă, mulți sunt preoți, dar iată că vine și tineret bun de armată ou noi! Pentru ce nu rămân băieții aceștia aici să intre în armată?

— Da, e jalnic! Din Rusia unii vin voluntari, și alții pleacă de aici fugari. Multe feluri de oameni a mai lăsat Dumnezeu în lumea asta!

— N-ar fi trebuit să-i lase guvernul să plece, dacă ei nu-și simt datoria!

— Cum s-o simtă? Sunt dintre aceia cari n-au voit să renunțe nici la cetățenia austro-ungară.

— De voi e bine! Plecați laolaltă, în vreme ce. noi cari rămânem suntem o mână de oameni. Oare se „va mai interesa cineva de noi? Se spune că nu se vor mai, da ajutoare de la prefectură celor rămași.

— Veniți și voi! Încă nu-i târziu. Vă trece pe tablou notarul Precup și gata.

— Nu! Eu unul nu pot, nici să mă taie: Până sunt pe pământ românesc trăiesc! Dacă ar fi să-l las, s-a isprăvit cu mine.

— Așa simt și alții și totuși vin!

— Vai de zilele noastre! Nu mai știm cum plecăm! Dacă am ști că rezistă frontul!

— De-am putea rămânea aici aș crede că toate prin

câte am trecut până acum sunt floare la ureche!

— Adevărat! Toate le-am uita ca și când n-ar fi fost.

— Da, dacă a luat guvernul măsura asta înseamnă că primejdia invaziei nu-i trecută.

— Nu-n zadar se spune că au trimis, lucrurile de preț ale țării în Rusia, și o mulțime de lume a plecat la Odessa și la Cherson.

Avură vreme să vorbească jos lângă tren și să-și ia rămas bun. Nu porniră decât către miezul nopții.

Copiii părintelui Scurtu durmeau, la vremea asta. Nastasia și părintele le înjghebară un pat pe niște bănci și pe cele două lăzi în care își adunaseră lucrurile. Preotul stătu de vorbă jos, cu ceilalți până la plecarea trenului. Afară de copii nu cină nimeni nimic în seara aceea. Nici prin gând nu le trecu mâncarea, până porni trenul.

Acum Nastasia desfăcu o traistă și-i puse înaintea părintelui ceva de mâncare. Dar nu îmbucă decât de două-trei ori: gura-i era plină de-un gust amar, ca de fiere...

Nu durmeau decât copiii, și totuși în vagoanele de povară era o tăcere ea la înmormântare. Cei care privegheau pe bănci, pe bagaje, păreau nește umbre sinistre. Trăgea curent în vagonul unde era familia părintelui. De la alcătuirea lăzilor îi mai rămăseseră în buzunare nește cuie. Luă o pătură să astupe cu ea fereastră. Neavând cu ce bate cuiele, își scoase ceasul din buzunar, un ceas greu de argint, solid, și îl folosi în loc de ciocan. Nici prin gând nu-i trecu că s-ar putea strica mașinăria ceasului.

— Vai de mine, Vasile, dar ce-ai făcut? Ai bătut cuiele cu ceasul? – se sperie femeia.

1-1 luă din mână, îl duse la ureche. Ceasul umbla.

— Noroc că nu l-ai stricat! De unde ai mai fi luat tu acum un ceas? Uite, s-a turtit, se văd urmele cuielor.

Preotul îl luă, se uită la el, și fără un cuvânt, după ce-l ascultă la ureche îl puse în buzunar.

— Ce să mai facem cu ceasul - se trezi el într-un târziu.

— Am senzația că de-acum intrăm în vecinicie sau în nimica, ceea ce e tot atât.

Nastasia auzi cuvintele, deși fură spuse destul de încet, dar nu le pricepu și nu mai întrebă nimic.

La Iași nu ajunseră decât în seara zilei următoare. Trenul, la care erau atașate vagoanele cu refugiați, stătu mult prin gări. Uneori manevra, lăsa vagoane, lua altele. Dar nu se supără nimeni de întârziere: poate în răstimp se contramanda măsura dată de guvern.

Nădejdea aceasta crescă în sufletele pribegilor când li se spuse că în Iași vor rămâne două zile în loc de una. Trenul lor opri în gara Socola. Mai erau acolo vagoane cu; refugiați veniți din alte părți. Se întâlneau cunoscuții și începură a povesti fiecare prin ce au trecut de când nu s-au mai văzut. Alții plecară în oraș să cunoască Iașii.

Părintele Scurtu se duse și el de dimineață în oraș, să afle vreun voluntar, să vadă dacă n-a sosit cumva și cumnatul său avocatul Liviu Macrea.

Nu mai văzuse capitala Moldovei de la începutul dezghețului. Îi păru un oraș nou acum, cu mult mai frumos. Cea dintâie impresie când o apucă pe străzi fu aceasta: toate casele acestea parcă erau ale lui, și stăteau neclintite în pacea lor! Îl priveau prietenoase, și parcă cu o nezguduită siguranță. Păreau nește simboluri ale încrederii, ba chiar ale vecinicieii în ochii trecătorului care se pregătea să ia lumea în cap.

Și o durere sfâșietoare îi inundă sufletul: pentru ce pleca? Iată aici nimic nu s-a clintit, totul respiră încredere și siguranță! Puteau vorbi lucrurile moarte? Avu sentimentul adânc că pot, și că-l îndemnau, să nu plece nicăiri.

Târziu află un gardian care-i putu spune unde va găsi sediul biroului voluntarilor. Erau vreo cinci ofițeri tineri când intră acolo. Nu cunoștea pe niciunul.

— Nu! Avocatul Liviu Macrea încă n-a sosit. N-a

sosit până acum niciun transport mai mare. Acum se organizează aducerea lor.

— Dar îl cunoașteți, e la Darnița. și el?

— Acolo! Cum să nu-l cunoaștem.

— Și e bine, sănătos?

— Ca tunul!

— N-a fost rănit? N-a fost bolnav? Cum a fost făcut prinsonier?

— Niciuna, nici alta. E întreg, roșu și sănătos ca un măr domnesc! Prinsonier? A fost înconjorat de cazaci când ieșia dintr-un sat cu o turmă de vite pentru armată. A fost la aprovizionare.

— Da, știu!

— A fost făcut prinsonier cu vreo șase soldați cari minau vitele, cu vite cu tot. Zice c-a fost un haz când a raportat comandantul cazacilor: «Un ofițer, șase oameni și patruzeci de boi!» L-au primit cu urale, l-au felicitat! Nu, pentru el să nu aveți nicio grijă. Sunteți rudenii?

— Mi-e cumnat. Sora lui e soția mea.

— Așa! Să vă trăiască! E un om de aur, e tot o voie bună.

— Așa e felul lui.

— Stai la Iași, părinte?

— Nu, am stat la Roman, și acum suntem în drum. Ne evacuează în Rusia.

— Din care regiune sunteți? din Țara Oltului?

— Nu, din jurul Sibiului.

— Da, și de pe-acolo au venit mulți refugiați. Am întâlnit și am vorbit cu unii. Așa este, vă evacuează în Rusia acum. Au mai sosit și alții la Iași, de aici e plecarea. Să nu aveți nicio teamă: nu-i rău în Rusia. Viața e foarte ieftină încă, și se găsesc de toate.

— Mă mir. Când au venit rușii în toamnă în Moldova au golit toate magazinele.

— A, magazinele! Dar eu vorbesc de alimente. Alimente sunt din belșug.

— Ce credeți, când vor sosi transporturile de

voluntari?

— Nu peste mult, până la începerea toamnei. O să-i spunem lui Macrea că v-ați interesat de el.

— Pleci singur părinte?

— Nu, cu soția și trei copii.

— Trei copii! Ați venit cu toții de-acasă?

— Da.

— Cu copii va fi mai greu drumul. Călătoriile țin mult și trenurile sunt pline de soldați ruși.

— Mergem cu un tren al nostru.

— Care e locul de destinație?

— Încă nu-l știm. Nu ni s-a spus nimic. Dar iată ce vă rog, dați-mi adresa cumnatului, căci nevastă-mea are să-i scrie. Mai umblă poșta în Rusia?

— Cum să nu umble?

Unul îi scrisese adresa pe o foaie de hârtie și i-o întinse.

— De altfel o să vă întâlniți nu peste mult, vorbi cel mai în vrâstă dintre ei, care până acum nu se prea amestecase în conversație.

— Cum să ne întâlnim? Dacă i-am scrie noi la adresa asta, ar putea veni să ne vadă? I s-ar da concediu?

— Vă veți întâlni aici în Moldova, părinte, căci nemții nu vor rupe frontul, vor fi bătuți și scoși din țară. Toată lumea s-a ridicat împotriva lor.

— Doamne sfinte! Dacă ar fi așa, n-am mai merge noi nicăieri de-aici, se bucură preotul cu o licărire de lumină în ochi.

— Cred că e mai bine, totuși, să plecați. Aici sunt lipsuri grele și e îmbulzeală mare. Și e vorba să mai vină încă armată rusească în țară.

— Ce folos că vin și nu luptă!

— A, vor fi unități nouă cari încă n-au participat la război. Trupe proaspete, oameni cari sprijinesc regimul Kerensky.

— Să dea Dumnezeu. Pentru că cei de-aici nu mai plătesc nimic.

Părintele Vasile Scurtu le mulțumi și părăsi biroul, în gară trebui să-i povestească Nastasiei din fir în păr tot ce auzise despre fratele său. Cu toată întristarea grea, tot zâmbi când auzi cum a căzut prinsonier la ruși.

— Doamne, cum aș vrea să-l văd! Cât ar fi de bine să poată veni până la noi.

— Numai să ajungem la destinație și să-i putem da adresa noastră, va veni cu siguranță. Nu-i om care să se încurce într-o țară străină.

— Nu, dragul de el! A avut noroc până acum! Parcă plec mai liniștită acum, Vasile! Doamne, să vezi câtă lume a venit din alite orașe ale Moldovei!

Începu să-i vorbească despre cunoșcuții cu care s-a întâlnit, și cari toți, ca și ei, sunt destul de jerpeliți în ce privește îmbrăcămintea.

Preotul o ascultă până la sfârșit, vorbe cu băieții, apoi se duse iar în oraș. Aici și așa, nu era nimic de făcut până mâne după-amiazi la plecarea trenului. Voia să cunoască mai de aproape capitala Moldovei. Nici nu era propriu-zis dorința de-a cunoaște mai bine orașul, cât bucuria și plăcerea de a trece pe sitrăzi și bulevarde, de a privi la fiecare casă. Avea mereu senzația că toate-i sunt prietene, și că prin faptul că rămâneau aici, neclintite la locul lor, îi întăreau și lui inima în pragul plecării în țara străină.

Era totuși un simțământ nedeslușit care-l încerca deși nespus de binefăcător, și care-l făcu în ziua a doua, când se înapoie pentru ultima oară din oraș la gară, să pună mâna pe zidurile de la colțurile străzilor, ca și când ar fi voit să le mângâie.

Două trenuri lungi, cu zeci de vagoane, îi păru lui Scurtu, porniră încărcate de refugiați, în după-amiaza aceea din gara Socola. Locomotivele abia le urniră și trăgeau greu. Duceau parcă nu numai bagajele sărăciei și trupurile oamenilor, ci și sufletele lor grele acum ca pietrele de moară.

Părintele Scurtu - lucru ce-i păru ciudat - părea că

nu mai simțea acum nicio durere, că-i înlemniseră oarecum simțurile, se materializaseră ca niște coarde prin trup, și că-l doare trupul nu sufletul. Fără niciun gând la ceea ce va fi văzut că trenul iese din gară și apucă pe câmpii întinse. Avu o singură tresărire: auzise ori cetise, că și oamenii cari mor nu se mai tem de nimic. Și apoi, brusc, îi veni în minte o întâmplare de ieri.

Ieșea din catedrala mitropoliei unde intrase să se roage pentru drumul lor, pentru înstrăinarea lor de țară, și se izbise de un preot în vrâstă, cu o mare barbă sură, cu haina neagră, largă preotească până la pământ. îl salutase respectuos și bătrânul îl oprise.

— Ești dintre refugiații transilvăneni și sfinția-ta?

— Da, preacuvioase.

— Și plecați în Rusia acunț?

— Ce să facem? E rânduiala stăpânirii.

— Ești singur sau cu familia?

— Cu soția și trei copii.

— Rău faci că te duci în lume cu o familie așa de grea.

— Doamne, dar cum nu m-aș duce! Parcă plec la spânzurătoare. Ne-am frământat în fel și chip. Dar mi-e frică să rămânem aici. Se spun grozăvii de ce-au făcut armatele austriece în Galiția după alungarea rușilor. Cu preoții mai ales. Îmi apăr capul, numai pentru că am o familie. Altfel nu m-aș mișca de aici.

— Dar într-un caz nenorocit când dușmanul ar ocupa și Moldova, cum crezi că te vor afla ungurii într-atâta lume? Îți împrumutăm o haină preotească, te îmbraci cu ea și câtu-i lumea nu te mai cunoaște nimeni.

— Se spune că-și au spionii lor pretutindenea, și că au un tablou cu toți cei refugiați, și cari au renunțat la cetățenia austriacă.

— Spioni? Și aici la Ieși?

— Și aici, preacuvioșia ta! [...]

— Hm! Ai dreptate! La asta nu m-am gândit. [...]
Poate tot e mai bine că plecați.

Pentru ce-i veni, fără niciun rost, întâmplarea aceasta în minte și pentru ce stăruia asupra ei acum, la părăsirea Iașilor și a pământului românesc? Se gândise. Înainte că nu-și va putea stăpâni plânsul. Și iată-l acum, cu sufletul uscat, stăruind asupra unei întâmplări care nu-i spunea nimic, și nu însemna nimic în viața lui...

XLV

Călătoria până la gara de destinație țină aproape două săptămâni, cu nesfârșite opriri prin gări. Uneori trenul era tras pe-o linie moartă și rămânea acolo și o zi întreagă. Peisajul și atmosfera blândă a Moldovei dintre Prut și Nistru învăluiră ca într-un giulgiu ușor, mângâietor, sufletul rănit al evacuaților. [...] Stăteau grămadă în ușile vagoanelor de marfă, răzimați de bara de fier, și priveau tăcuți ținuturile întinse, șesurile și colinele dulci, pieptișurile ce curgeau masive de la nord spre sud, pe coasta cărora se prelingea uneori calea ferată. În depărtări orizontul era cețos, o ceață grea ca de prav. Aproape, prin văzduhul senin, pluteau ușoare, destrămate, fire albe, scămoase, de funigiei.

Câmpurile erau arse de secetă, recolta spicoaselor fusese de mult culeasă, și miriștile începeau a se înnegri. Lanurile de porumb își sunau încet frunzele de jumătate uscate. În lunci, jos, mai era câte o fâșie de verdeață.

Trenul mergea încet, pe alocuri te puteai coborî și să te ții pe urma lui. Călătorii încă nu văzuseră traverse de brad până acum, nici așezate pe terasamentul gol, fără umplutură între ele, cum se înșiruiau pe unele porțiuni de drum, aici.

Și peisagiul care năzuia parcă spre uniformitate, spre nivelare, fără păduri, fără înălțimi cari să atragă privirile, și mersul domol al trenului predis puneau spre visare, spre împrăștierea gândurilor și a sentimentelor, ușurând durerea călătorilor. Treceau pentru întâia oară prin Basarabia. [...] Regiunile nu semănau nici cu cele de acasă, nici cu celea din Moldova de nord pe care le cunoscuseră de-un an. Pe câmp se vedeau rar oameni.

Drumuri parcă nici nu erau. Câte-un nor de prav negru arăta pe unde trece câte-o căruță.

Părintele Vasile Scurtu privea întinderile în rând cu ceilalți și simțea o ușurare în suflet, o alinare a inimii. Dar nu i se înfiripa niciun gând limpede. Simțea o moleșeală în tot trupul, un fel de somn care-i împăingenea vederea. Îi părea că fiecărui organ al trupului îi e somn. Era o destindere a încordării spirituale din ultimele zile, o liniștire care-l purta parcă între vis și viață. [...] Sufletul lui parcă nu mai putea primi nicio senzație nouă, și se complăcea în apatia ce-l cuprinsese. Uneori avea senzația că se odihnea, că ațipea treaz...

Păru că se deșteaptă la realitate numai la trecerea Nistrului. Marele râu curgea măreț între malurile înalte, îi dădu impresia de ceva împărătesc și solemn, de ceva puternic și de vecinicie. Nu mai avusese impresia aceasta la vederea unei ape decât cu ani înainte, când văzuse întâia și ultima oară Dunărea la Budapesta, cu prilejul unei călătorii într-o delegație a satului. Știa de pe hartă că curge de la nord spre sud, ținând granița răsăriteană a Moldovei. [...] își închipui depărtările din care vine, marea în care se vărsa, și nu-și mai putea lua ochii de la apele lui adânci, solemne. Când nu-l mai văzu închise ochii. Trecură abia acum în pustiu, în neființă... «în neagra străinătate».

Călătoreau de zile și nopți, și plictiseala nu-i mai tortura. Se schimbaseră într-un fel de toropeală cari anihilaseră de tot, și omul revenise la funcțiunile pur fiziologice: să mănânce, să bea, să doarmă. Unii zăcăreau prin culcușuri chinuite cu ziua de cap.

Nu auzeau decât limbă străină în toate gările pe unde se opreau. Nu puteau citi nici numele stațiilor scrise cu caractere rusești. Nu aveau o hartă de pe care să se poată orienta unde sunt. Știau atâta – o aflaseră la vreo trei zile de la plecare – că de la nodul de căi ferate Razdelnaia au apucat nu către Kiev, ci spre nord-est,

către Elisavetgrad - unde-o mai fi și asta! Personalul de prin gări nu le dădea nicio atențiune. De altfel pretutindenea era plin de soldați. [...] Erau mereu grămadă la cazanele cu apă caldă din colțurile stațiilor, își făceau și beau ceai, ronțăind din bucățile de zahăr tare, verziu, pe care-l țineau în mână. Aproape toată lumea care forfotea prin gări mânca semințe, cu o dexteritate care-i uimi pe călători. Pe jos puteai aduna cojile cu piciorul.

Trenul trecea prin întinderi nesfârșite. Mergea mereu pe loc șes, dar părintele Scurtu avea senzația că urcă mereu, că sunt pe un platou vast, ale cărui periferii se vor termina la atingerea cerului de pământ. Dar priveliștea, orizontul, rămâneau aceleași oricât ar fi înaintat trenul, platoul nu se mai termina. Sate, alte localități și așezări omenesti nu întâlneau decât la distanțe enorme. Și chiar atunci, departe de gări, părând așezate în nește căldări uriașe.

De la o vreme părea că refugiații s-au făcut una cu vagoanele lor, că locuiesc din veci aci, plini de funingine, nespălați, cu hainele târnosite, murdare, cu culcușurile bătucite. Ajunseseră să nu se mai cunoască unii pe alții după înfățișare. Mai ales femeile erau într-un hal! Păreau toate îmbătrânite de o degradare rușinoasă. Se purtau umilite și tăcute în îmbrăcămintea care nu mai avea nicio formă.

Nastasia lăcrima adeseori pe ascuns, și se uita speriată la soțul său, încercând zadarnic să-i dea rochiei o înfățișare mai rânduită. Copiii tăceau mereu și priveau depărtările. De multe ori Scurtu se întreba la ce se puteau gândi ei așa de întins. Dar, întrebați, ei răspundeau că nu se gândeau la nimic.

Numai când, prin gări, tatăl lor se mai cobora să se dezmoștească, ori să aducă apă, se nelinișteau și dacă întârzia începeau să plângă și să strige după el. Nastasia nu-i putea liniști până nu-l vedeau întorcându-se.

Într-o gară, într-una singură, în tot drumul acesta

nesfârșit, se treziră cu o față care le aducea o cană cu lapte cald și pâine albă. Era o dimineată însorită, și fata, cu darul ei pe o tavă, oprită în fața vagonului în care era familia Scurtu, păru o arătare de pe alt tărâm, cu îmbrăcăminte curată, cu fața albă, cu mâinile spălate. Arăta spre copii, și apoi, cu capul, sus spre etajul gării. Părintele ridică ochii și văzu într-o fereastră o femeie de vrâstă mijlocie, cu o față proaspătă, cu privirea albastră, cu capul gol, surâzând spre ei. Era desigur nevasta șefului de gară. O făcu atentă și pe Nastasia și amândoi se înclinară înaintea ei, în semn de mulțumită. Era întâia atențiune de care se împărtășiseră de când plecaseră din Iași.

A douăsprezecea zi de la plecare erau încă în drum. Mâncare caldă în toată vremea asta nu avuseseră decât ceaiul. Proviziile luate de la Iași încă nu se isprăviseră. Dar oamenii mâncau tot mai în silă. Urâtul îi făcuse cenușii pe toți, urâtul și pustiul în care înaintau mereu. Toropeala începea să-i părăsească, și când dintr-un vagon, când dintr-altul, se auzeau glasuri nemulțumite și proteste.

— E o batjocură nemaipomenită!

— Nici vite să fim, nu ne-ar duce atât de încet.

— De vină sunt cei care au aranjat. Trebuiau să se îngrijească de-un tren ca lumea.

— Și nu-i nimeni, domnule, care să intervieve pe la șefii de gări să ne dea drumul mai repede! De-o pildă, de ce ne-am zăbovit aici de-o jumătate de zi? Nu-i nicio aglomerare de trenuri pe linie!

— Guvernul s-a îngrijit cât a putut, dar ce folos, aici nu mai are nicio putere. Iar rușii ăștia sunt cu toții niște...

— Nu știu decât să umble prin gări și să mănânce semințe!

— Doamne ferește! Am ajuns în pustietatea asta unde ne-or rămânea oasele. Cum ne vom mai întoarce noi de-aici? Cine ne va mai pune un tren la dispoziție?

— Am fost nește dobitoare că am plecat din țară! Așa ne trebuie!

— Dacă nimeni dintre conducătorii caravanei nu se interesează de noi! Se spune că deputatul în grija căruia suntem dați a venit cu un tren personal și că e de mult la Elisavetgrad!

— Dar ce ai fi voit? Să vină și el în vagon de marfă? Desigur că va fi sosit înaintea noastră, să ia măsurile necesare pentru încartiruire.

— Astea vor fi luate de mult! Guvernul nu ne va fi trimis fără nicio pregătire, să trebuiască să fie făcute acum. Doar nu ne vor debarca în mijlocul câmpului!

— Tăceți, măi oameni buni! Va trebui să ajungem odată! Doar nu ne-or duce la capătul pământului!

— Bou am fost că n-am rămas la Iași.

Răbdarea călătorilor începu să trosnească din toate încheieturile când, ajungând la o gară în mijlocul câmpului, auziră că au sosit la destinație. Niște preoți cari puteau citi cu chirilice, descifrară numele: Șestakovka.

Multă vreme nu îndrăzni nimeni să se coboare din vagoane.

— Parcă era vorba că mergem la Elisavetgrad.

— În regiunea aceea, nu chiar în oraș. Așa am auzit pe drum.

— Dar pe-aici nu se vede niciun sat, doar nu vom rămânea în câmp!

Un slujbaș de la gară trecu de la un vagon la altul vorbind și făcându-le semne să coboare. Șeful știa câteva vorbe nemțești, și așa putură afla că satul în care mergeau, Gruscaia, era în apropiere, la vreo cinci kilometri.

Trecu vreun ceas până coborâră bagajele din vagoane. Erau murdare toate, înnegrite de funingine, de prav, păreau nește lepădături pe care nu se plătea să le mai duci. Totuși, nu rămăsese niciun fir de ață prin vagoane. Călătorii păreau o populație exotică, un fel de

trib țigănesc murdari și cu bagajele în spate. Cuferele, lăzile, pachetele mai grele, fură încărcate în căruțe care așteptau în spatele gării. Câțiva copii, între care și ai părintelui Scurtu, fură suiți deasupra bagajelor. Nastasia mergea pe jos lângă căruța în care-i erau copiii, ținându-se de-o loitră.

Era pe la ojină, dar soarele ardea încă în imensul senin. Drumul urca. Din tren, din mersul lui, nu putură desluși urcușuri în marile întinderi, dar acum vedea toată lumea că sunt pe povârnișul îndulcit al unui urcuș. Era deal? Dealul nu se vedea nicăiri.

Părintele Scurtu, cu alți doi preoți și un învățător mergeau împreună. Începură a se dezmoți, și pasul le devenea tot mai sprinten. Apucară binișor înaintea lungului șir de drumeți. Soarele se apropia de apus însângerat la orizontul din depărtări ametoare. Se cobora mereu părănd că vrea să intre în pământ, și că rotindu-și. mereu ochiul de aramă înflăcărată, cercetează terenul, locul pe unde să intre.

Părintele Scurtu cu însoțitorii lui se treziră deodată pe-un fel de culme din care se vedea jos o căldare uriașă, și în ea, satul, un sat mare, nesfârșit. Văzură că de-acolo, drumul începea să coboare, ușor, abia simțit.

Pe culme erau vreo cinci-șase copii cu vitele la păscut. Erau băieți între doisprezece - patrusprezece ani, cu obrații arși de soare, cu șepci rusești pe cap - aceleași pe care le-au văzut pretutindenea de când au intrat în Rusia - cu cămășuțe colorate, cu pantaloni de postav negru. Copiii lăsară vitele și se apropiară îndrăzneți de străini.

Călătorii nu știau în ce sat veneau. Cărmășii cari aduceu bagajele nu scoaseră un cuvânt, nu le dădură niciun ajutor la încărcat, ci așteptau lângă cai cu priviri destul de neprietenoase. Părintele Scurtu apucă apoi înainte, cu ceilalți.

Privi la copii. După fizionomie, după port, nu puteau fi decât din aceeași populație rusească cenușie, fără

trăsături caracteristice, pe care o văzuse prin gări. Totuși părintele Scurtu, întorcându-se spre însoțitorii lui, le șopti:

— Am să fac o probă. Am să-i întreb românește. Și, făcând un pas spre copii:

— Măi băieți, ce sunteți voi? - zise el.

Unul răspunse numaidecât în numele tuturor:

— Moldoveni ca și tine, ce drac să fim!

Înlemniră cu toții.

— Nu-mi dai mie o pălărie, că ai două? - întrebă altul din grup, pe unul din preoți care ținea într-o mână două pălării.

— Ce să faci tu cu ea?

— S-o port și eu, dacă ai două.

Un zâmbet larg răsări pe fața drumeților și inima le fu inundată de căldură. Români aici? La depărtarea asta? Și să vorbească așa de frumos românește? Și, iată pășteau vitele la marginea satului, întocmai ca și copiii de la ei de acasă!

— Și satul care se vede e moldovenesc? - întrebă învățătorul.

— D-apoi cum să fie? Moldovenesc da! Voi sunteți roboții cari vin la noi?

— Noi suntem!

Între timp sosiră pe muchie și alți drumeți. Părintele Scurtu sugrumat de-o emoție care-i încălzea toată ființa, abia le putu spune ce-a pățit cu copiii.

— Da - zise unul - mergem într-un sat românesc. Și căraușii sunt români, dar s-au urnit greu la vorbă. Dar uite, frate, că de-aici se și vede satul. Mare sat!

Omul vorbea voios. Scurtu văzu luminate și fețele altora cari soseau pe culme: aflară cu toții că vor fi găzduiți într-un sat românesc.

Se opriră grupuri-grupuri pe culme, așteptând carele care rămăseseră în urmă.

— Cum, mila Sfântului, vor fi ajuns români până aici? E o adevărată minune!

— Ei zic că-s moldoveni, nu rumâni. Cărăușii spun că nu știu românește, ci numai moldovenește.

— Dar vorbesc mai frumos ca noi. Vorbesc ca românii din Moldova, ați băgat de seamă?

— Da, în graiul acela dulce. Din Moldova vor fi venit, pesemne, pe aici.

— Cărăușii n-au fost bucuroși de noi. Abia pe drum au început să vorbească. Spuneau că ei așteptau roboțași, adică muncitori, așa li s-a spus de către autorități. Că vin roboțași moldoveni să le ajute la munca câmpului. Când colo, s-au pomenit cu noi.

— Așa se pare că li s-a spus. Și copiii cu vitele ne-au întrebat dacă suntem roboțașii cari vin la ei. Se vede că li s-a spus anume așa pentru a-i hotărî să ne găzduiască.

— Țărani văd că abia sunt vreo cincisprezece - douăzeci între noi. Dar puteau fi cât și noi de mulți, așa că despre o inducere în eroare voită nu poate fi vorba.

— Destul că oamenii nu par bucuroși de-atâția nădrăgari.

— Păi bine, se spune că pentru locuința ce ne-o dau li se plătește, iar hrana ne vom cumpăra-o. Nu vom trăi de pe capul lor.

Așa și altfel vorbeau în grupurile ce se formară pe muchia de pe care se vedea satul. Alții intrară în vorbă cu copiii de la vite. Toată lumea se luminează, se însuflețește. Alții priveau cercetători satul din căldarea uriașă.

— Se vede că toate satele de pe-aici sunt ascunse ca și ăsta. De-aceea din tren n-am prea văzut așezări omenеști.

— Și par să fie sate mari, nu ca la noi.

— Și ce pământ! Ce mai arături! Se mărunțește ca în straturile din grădină. Am văzut și grâu răsărit.

Părintele Scurtu, după ce sosiră carele, se alătură Nastasiei.

— Minunea lui Dumnezeu! Să dăm aici peste români! - ce zici?

— Cel puțin ne vom putea înțelege cu ei, că prea

prietenosi nu par a fi.

— Păi, este un motiv. Lor li s-a spus, se vede, că le vin muncitori cari să le ajute la lucrurile câmpului, în economie, și s-au trezit aproape numai cu domni.

— De-am ajunge odată la adăpost să ne putem spăla cumsecade! Nu mai pot suferi jegul ăsta de pe mine. Mă simt ca într-o piele de broască râioasă.

Băieții din vârful carului, de deasupra bagajului, auziră și râseră. Era întâia oară că-i auzeau râzând de când au plecat din Roman.

— Zău așa, măi copii, vorbi Nastasia înseninată, simțind o furnicare de viață în suflet la râsul copiilor. Voi nu ați vrea să vă vedeți odată curați?

— Ba da - răspunseră copiii - privindu-și mâinile înnegrite.

— Grijiți acum mai bine de Laura. La vale merge căruța mai repede.

Copilița ședea între cei doi frați, mângălită și ea pe față, pe hăinuțe. Râdeau și ochii ei albaștri de cicoare, ca două picături de cer.

Toată lumea porni pe drum la vale spre sat în înserarea care cobora răcoroasă.

XLVI

Trecuseră șase săptămâni de la venirea lor în Rusia. Părintele Scurtu cu familia locuia la o țărancă pe nume Salomia, care avea două fete. Bărbatul era în război de trei ani. Mai trăiau cu ele și tatăl bărbatului, un moșneag vârtos, ca la șaptezeci de ani, cu fața roșie, cu barba albă tunsă scurt, care se învârtea toată ziua, de colo până colo, prin curte și prin grădină, după trebi. Mai avea doi feciori mai mari, dintre care unul era acasă, locuia la gospodăria lui, celălalt era de asemenea în război.

Gazda, Salomia, era o femeie uscățivă ca de treizeci de ani, cu o față smeadă, brunetă, cu ochii negri. Semăna leit cu o țărancă de la ei de-acasă, una Marina, care le adusese vreun an lapte cu luna. Se înseninară amândoi când o văzură. Dar Salomia, ca toți sătenii de altfel, nu

fusesse prea bucuroasă de oaspeți, la început. Nu prea sta de vorbă cu ei, și îi înconjora cât putea.

Locuiau în odaia de către stradă, camera de paradă, de praznic, și poate din motivul acesta era cam împungace gazda. Primirea aceasta rece le micșoră la început bucuria de a se afla între români! Și nu numai între români! Ci într-un mediu gospodăresc care le era familiar și topea pustiul înstrăinării.

Casele din sat erau împărțite exact în felul caselor țărănești din regiunile cunoscute de ei în Transilvania. Odaia principală, cea mai spațioasă, era spre stradă. Lângă peretele dinspre „miazănoapte era patul înalt, în care nu dormea nimeni, cu perinile puse frumos, în șir, una peste alta, până în grindă. Era acoperit, sub perini, cu țesături de lână, cu covoare colorate și înflorite, patru-cinci, mai multe, puse unul peste altul și cari ajungeau până la podeaua casei, lipită cu pământ și presărată cu nisip.

Când intrară aici Scurtu și Nastasia avură o tresărire și se uitară mirați unul la altul. Și fețele de perină, capetele întoarse spre cameră și covoarele, și măsurile de lână de pe masa mare, erau țesute cu aceleași alesături, cu aceleași motive pe care le cunoșteau din casele țărănești de-acasă. Lângă perete, mai către fereștrile ce dădeau în stradă, era «culmea» – ca și la ei, o rudă lungă peste care erau puse și atârneau ștergare cu alesături sobre, în culori mai puțin vii, decât a covoarelor și a fețelor de perină.

Pe lângă pereți erau lavițe albe de lemn, un fel de dulap îngust, lung cât peretele, jos de puteai să te așezi pe ele, cu acoperiș, și înăuntru cu împărțituri pentru rufe și veșminte, întocmai ca într-o casă țărănească de la ei. Pe pereții din frunte aceleași icoane în stil răsăritean, dar cu o nuanță de desemn și pictură particulară, cum îi păru părintelui Scurtu de la prima privire. În colțul din stânga, al peretelui fruntar, icoana Sf. Nicolae, cu candela, cum au văzut și pe la ei mai ales în satele de munte. La

ferrești, perdelețe albe, din julj subțire. Pe jos, când intrară ei, nu se deosebeau în nisipul proaspăt cernut, decât urmele tălpilor desculțe ale femeii. Nicio urmă de copil.

Nou, nemaivăzut de ei într-o casă țărănească, nu erau decât câteva rogojini întinse pe lavițe, și la intrare, la dreapta, un fel de adaus al camerei despre care la început n-au știut ce să creadă, și care umplea tot colțul din dreapta până sus. Era cuptorul, căminul, cum aflară mai târziu, plan deasupra, cu o suprafață mare, unde se putea dormi, în cele două laturi ale unghiului cu pereți perpendiculari, cari, la înălțimea lavițelor, aveau o ieșitură plană, pe care se putea șede, un fel de margine lată, la înălțimea genunchelui.

În camera aceasta principală se intra prin tindă - o odăiță mai mică, cu vase de bucătărie, cu ciubere, cu o masă mică, scundă, aproape numai la înălțimea scăunelilor cu trei picioare ce stăteau în jurul ei. Din tindă se ieșea în curte - singura intrare în casă - și se trecea în odaia de către curte, sau mai exact de către acareturile economice: grajd, șură, șoproane, cotețe. Pe cât era de bogat împodobită camera de către stradă, pe atât era aceasta de goală și săracă. Era și aici un cămin aproape tot așa de mare. Pe locul plan de deasupra lui se puteau vedea pături, așternuturi murdare, rupte. Era odaia de locuit și oaspeții își spuseră că la ei acasă și tinda și odaia de locuit erau mai bine aranjate și mai curate.

Dar ei stăteau în odaia de praznic, în «casa din nainte» -, cum îi spuneau țăranii de la ei, și aici erau mereu obsedați de sentimentul că sunt acasă.

Satul avea străzi exagerat de largi, mai ales cele principale. Auziră mai târziu că iarna când viscolea, o vecină pe care o apuca viscolul peste drum nu mai putea veni acasă decât peste două-trei zile. Între cele două rânduri de case, drumul nu avea un loc anumit, ci toată distanța era umblată și plină de urmele roților de pe

vremea când fusese tină. Terenul era plin de troscot, de buruieni, și de spini. Casele erau vărute alb, aproape toate acoperite cu tinichea. Erau așezări de oameni înstăriți, cu curțile pline de clădiri economice.

După ce-l străbătu mai întâi în toate părțile, părintele Scurtu rămase adânc mirat și de mărimea lui și de bunăstarea pe care o vedea pretutindenea. Auzi la primărie că satul avea peste douăsprezece mii de locuitori, și toți moldoveni, afară de trei patru familii de ruși pripășite de curând.

Satul era așezat în fundul unei căldări, cum auzi mai târziu că sunt aproape toate. În vecini era altă comună – în vecini: la vreo douăzeci și cinci de kilometri – cu populația înjumătățită: moldoveni și ruși sau ucraineni, nu-i puteai deosebi – despre care auzi că are douăzeci de mii de locuitori.

Așezarea satelor era în legătură cu izvoarele de apă și cu posibilitatea de a aduna de pe mari întinderi costișe apa ploii și mai ales a zăpezilor, în lacuri mari, în niște feluri de iazuri primitive, despărțite prin valuri de pământ și gunoi, peste care când treceai credeai că ești pe podul lui Păcală: tot o călcătură moale și una tare. Umplutura de gunoi, între iazuri, era elastică. Din apa conservată așa, se mâna și o moară din sat. Întreg bazinul din centrul satului era cuprins de aceste iazuri pe marginea cărora crescuseră sălcii. Era singura vegetație arburoasă din comună și din hotarul ei. Încolo, niciun copac, niciun pom roditor.

Nu era nicio moșie mare în hotarul satului. Oamenii aveau moșii mari, în suprafețe din Transilvania, cum socotiră refugiații, de la douăzeci de iugăre în sus. Unii cari cunoșteau toată țara și Banatul, spuneau că nicăieri n-au văzut țărani așa de înstăriți ca aici. Aveau cai mari, bine ținuți, boi grei, vaci șvițere, și unelte de lucrat pământul dintre cele mai nouă: mașini de semănat, de săpat, pluguri moderne.

Când refugiații se mirau de ce vedeau și-i întrebau

pe oameni cum au ajuns la asemenea mașinării, ei arătau cu brațul spre miazănoapte și spuneau că acolo sunt sate germane, la ei au văzut asemenea unelte.

Când au ajuns străinii în sat era toiul pepenilor galbeni și mai ales verzi. Fiecare proprietar avea un câmp întreg de pepeni. Făceau acum parte principală din hrana zilnică a sătenilor; dădeau și la porci, puneau și la murat peste iarnă dintre cei mai mici, în butoaie desfundate, în căzi mari.

Duminica se făcea târg pe un loc mai ridicat din mijlocul satului, unde erau și două mari clădiri de piatră, acoperite cu tinichea, părăsite acum. Oamenii spuneau că au fost cazărmi de muscali înainte de vreme. Acum nu mai aveau uși și ferestre, ci numai găurile oarbe. Cădea tencuiala de pe pereți, și viscoalele smulgeau câte-un petec de tinichea din acoperiș.

La târg veneau o mulțime de căruțe cu pepeni, cu cereale, cu găini și tot felul de aripate, cu porci, cu brânză, cu lapte. Era de mirare cum se vindeau și cine le cumpărau, afară de refugiați, căci se părea că în sat nu erau oameni săraci. Cea mai multă marfă de vânzare era scoasă în târg chiar de către localnici. Lucrurile se vindeau, dovadă că tot erau, între atâtea mii, și oameni lipsiți, săraci.

Lelea Salomia, ca și alte gospodine din sat, făcea pâne proaspătă în fiecare dimineată, așa cum în Ardeal se făcea mămăliga. Făcea și lipii, un fel de plăcintă cu știr, cu bostan, cu fasole chiar. Pâne bună, pâne albă, dar care după ce se usca era foarte sfărâmcioasă. Părintele Scurtu văzu c-un fel de groază în troaca porcului de Crăciun, grâu ca jarul.

Salomia cu moșul și cu copilele mâncau și la prânz, dimineata, și la cină, seara, în tindă la măsuța cea scundă și rotundă. Nu le lipsea niciodată nici pepenele verde. Se închinau creștinește și când se puneau și când se sculau de la masă.

Refugiații mâncară câteva zile de la o bucătărie

comună, dar încercarea nu reuși, și rămase ca fiecare să-și vadă de masa lui.

Lucru nu fu ușor, pentru că în nicio casă nu era mașină de gătit. Localnicii își pregăteau toate mâncările, ciorbele ca și alte mâncări, chiar friptura, în cuptorul de copt pâne. Puneau oalele de pământ cu materialul pregătit gata cu tot ce trebuia, și le așezau în cuptor după ce scoteau pâinea. Nu le mai purta nicio grijă, ci la timpul potrivit ce-l cunoșteau gospodinele, scoteau oalele cu mâncarea gata, fără a mai face foc nou în cuptor.

Nastasia nici nu crezu că s-ar putea face astfel mâncarea, nici nu cuteza să intre în odaia cu cuptorul, în camera de locuit a gazdelor. Intrând într-un rând văzu păduchi de rufe, și de-atunci se ferea ca de foc de vreo atingere cu odaia aceea și cu lucrurile din ea. De altfel în primele zile după sosirea lor, Salomia nici nu o invită să pregătească la ea.

Nu era mașină de gătit și nu erau nici lemne în tot satul. Localnicii își încălzeau cuptorul numai cu paie. Ceva trebuia însă făcut, și nevoia e totdeauna mare dascăl.

Părintele Scurtu aduse din cazărmile părăsite câteva cărămizi desprinse din zid, și tablă de tinichea dintre cea smulsă de vânturi de pe acoperiș. Găsi în curte o groapă, puse cărămizile pe de lături și tinicheaua deasupra și mașina de gătit era gata. Numai lemne să fie, căci cu paie aici nu se putea face ispravă.

Porni atunci cu băieții în sălciișul ce înconjora iazurile și pe jos găsi destule crengi și crenguțe uscate. Aprinseră focul și copiii chiuiră de bucurie.

Cam fuma și te îneca, nu-i vorbă, dar din zi în zi mai meșterea la el, până când putu afla un curent potrivit. Vremea era mereu senină și Nastasia se trezi cu bucătăria în curte, în arșița soarelui. O părli soarele ca pe-o țigancă, dar vremea de șase săptămâni cât pregăti mâncarea în curte, fu mereu veselă și trupul i se întări ca piatra și întineri. Luaseră și ei obiceiul locului și făcură o

adevărată cură de pepeni și harbuzi. Mâncau regulat la amiazi și la cină, și le mergea tuturor bine cu sănătatea. Aflau în sat lapte, ouă, foarte mult unt, pui, grăsime, și uneori și carne de vită.

Gătejele de pe jos din sălciiș însă începură a se isprăvi. Se părea că nu le aduna singur părintele Scurtu ci și alții. Începu să doboare din sălcii crengi uscate, ceea ce, uneori, îi lua două-trei ceasuri până aduna pentru un foc.

Salomia văzu că străinii nu-i cereau nimic. Aveau așternuturile lor pe pat, perini, tot ce le trebuia afară de saltea. Preuteasa cumpără de la o femeie pânză groasă, din tort de câlți, de care află mai ieftină, și croi o saltea așa de lungă și de largă încât să încapă pe ea cu toții. Cumpărare apoi paie de la un vecin și o umplură. Pat de dormit nu era în toată casa. Cel de gală, plin de covoare și de perini, avea numai scheletul extern al patului, ca și în Transilvania de altfel. Era mai mult un fel ne stativ pe care se întindeau covoarele și se așezau perinile. Gazda și copiii trebuie că se culcau în odaia lor, sus pe cuptor, unde erau zdrențele de așternut, ori pe jos pe fața casei.

Ei așezară salteaua enormă lângă cuptor, o înveliră cu cearșafuri, puseră perinele, plăpumile, și pe deasupra covorul cel mare de păr pe care-l căpătaseră în Roman de la coana Anica. Acoperea întreagă salteaua, și patul rămânea așternut așa peste zi.

Când sosiră, primele nopți părintele se lăudă că lui nu-i trebuie alt pat decât lavița de lângă perete. Își zdrobi însă oasele pe lemnul gol câteva nopți, și acum, pe saltea, se odihni întâi oară cumsecade.

Când mai văzu lelea Salomia că și de mâncare își fac singuri în curte, că nu le cer nimic, ca și când nici n-ar fi aici, că în camera din nainte toate lucrurile ei au rămas neatinse la locul lor, a început a se împrieteni cu străinii. Motivul acesta îl presupuneau cei doi soți, dar mai putea fi și altceva, și anume obicinuința localnicilor cu gândul că stăpânirea i-a înșelat, și în satul lor nu veniseră

robotăși, cum li s-a spus. Pentru că la vreo două săptămâni, părintele Scurtu observă o ușoară destindere între toți locuitorii. Poate-și vor fi zis de la o vreme; «în sfârșit bejenarii ăștia nu-s vinovați de nimic. Iacă* niște oameni necăjiți pe care-i poartă vremurile celerele.» Așa încerca părintele Scurtu să explice schimbarea, ce-i păru că vede în atitudinea localnicilor.

Salomia, deci, și copilele, ca și bătrânul începură să stea mai mult de vorbă cu oaspeții, cu chiriașii lor. Părintele află în grabă că li se plătește chirie tuturor sătenilor cari primiseră refugiați.

O apropiere se înfiripă, îi părea părintelui Scurtu, și pentru că duminica și în sărbători, refugiații veneau cu toții la biserică, și ascultau cucernici slujba din care, de altfel, nu înțelegeau o iotă, fiindcă se slujea în limba liturgică slavă. Nici localnicii nu o înțelegeau, nici chiar *Evangelhia*, cum se convinsă încă la întâia liturghie părintele.

Slujeau doi inși, un preot mai în vrâstă și un diacon și după liturgie străinii ieșeau amețiți din biserică de frumusețea serviciului divin. Încă nu auzise asemenea glasuri la un preot. Cel mai în vrâstă era un bas puternic, profund. Vibrau geamurile când dădea drumul glasului. Diaconul era un bariton de-o infinită mlădiere. Nu era mirare că oamenii ascultau pătrunși slujba, deși nu înțelegeau nimic. Cum era însă același rit, aceeași liturgie ca și în biserica românească, străinii puteau urmări totuși diferitele părți ale slujbei, în succesiunea lor.

După întâia liturghie ascultată aici părintele Scurtu se simți foarte umilit: era cu mult superioară slujbei pe care o făcea el, și aceasta datorită celor doi preoți cu glasuri nemaipomenite, făcute parcă anume pentru cântările bisericești răsăritene, precum și micului cor, o mină de tineri, care dădea răspunsurile. Îi părea că numai acum pătrunde adâncimile misterioase ale cântărilor bisericești, și că-i cresc aripi sufletului să se

ridice la cele mai mari înălțimi.

— Mare e puterea frumuseții, Doamne, în tot ce au zidit mâinile tale! – oftă în sine părintele Scurtu când părăsi întâia oară biserica după asemenea serviciu. Multă vreme vocile armonioase ale preoților îi străbătură încă sufletul, pornind amețit spre locuință, cu copiii lângă el.

Și comuniunea aceasta în cele sfinte va fi contribuit la apropierea localnicilor de străini.

Destul că Salomia stătea tot mai mult de vorbă cu chiriașii ei. Nu cunoștea, sau mai exact nu pricepea noțiunea *român*, deși știa că este armată rusească și în România, și bărbatul său îi scrisese că a petrecut iarna prin *Carpat*. Auzise de Basarabia și de Moldova, și știa că pe-acolo trăiesc tot moldoveni ca și ei. Nu auzise niciodată de Transilvania ori de Ardeal. Dar cu cât vorbea mai mult cu străinii cu atât se convingea că sunt moldoveni ca și ei, deși erau ardeleni. Îi întreba despre *voina*, despre război. Cum au fugit ei de-acasă? A dat războiul peste ei? Au venit de departe? Au trecut ape multe? Pe la ei sunt «muscali», este țar? Că întâi a fost, dar acum nu mai este, și se spune că l-ar fi ucis, alții zic că trăiește și-i ascuns în niște munți, la o mănăstire pe care nu o știe nimeni, și în care este o icoană făcătoare de minuni, care nu lasă să se apropie dușmanii țarului de mănăstire. Bărbatul ei, al Nastasiei, era chiar *batiușca*, chiar părinte? Dacă era de ce nu se poartă îmbrăcat ca *batiușca* lor? Și de ce nu face slujbă la biserică? Cât vor sta ei aici și cum se vor întoarce acasă? Și ce vor face la iarnă fără cizme? Copiii de câți ani erau? Știau ceti moldovenește? Aici la ei nu-i decât școală rusească, și dascălii nu știu moldovenește, copiii învață rusește. Copilele ei încă nu sunt de școală. Cât va mai ține războiul? Când se vor sătura odată oamenii de război?

Moșul vorbea mai rar cu Nastasia și cu părintele, dar el se împrietenii mai în grabă cu copiii, cari, de la o vreme, erau tot după el prin curte, prin șură, prin

grădină.

Seara după ce se răcorea, copiii, și adeseori și părinții cu lelea Salomia, ieșeau la porțiță. Era acolo o laviță lungă pe care ședeau și stăteau de vorbă. Nastasia își ținea mereu copiii mai departe de fetițele gazdei, acestea erau mereu cu mâinile în cap, și se scărpinau. Duminica pe la porțițe era plin de femei cari căutau în cap copiilor, sau una alteia, fără nicio jenare, ca și când ar fi fost o îndeletnicire firească. La Salomia nu văzură niciun fel de săpun, chiar rufe, după ce le fierbeau în leșie, le duceau la iaz și le băteau mereu, pe-o față și pe alta, cu maiul, fără a le săpuni.

Într-o seară, la porțiță, veniră și copii și tineret din vecini. Toată lumea mânca semințe de «răsărită», de floarea soarelui. Începură să facă glume. Ionică, băiatul cel mai mare al părintelui, le spuse o anecdotă de Speranță, cu țiganul și găștele. Anecdota fu ascultată fără respirație și făcu o impresie extraordinară. Grupului din jurul lui parcă nu-i venea să creadă și nu-și putea explica cum știe un copil așa ceva, și încă din cap, nu din carte.

— Mai spune! mai spune! - începu să strige tineretul din toate părțile.

Ionică știa, pe de rost, vreo zece anecdote de Speranță. Le mai spuse. Tineretul bătea din palme și râdea să se prăpădească. Asculta întins și Salomia, și câteva femei cari erau acolo, și râdeau în rând cu ceilalți. Moșul trăgea și el cu urechea și se apropia tot mai mult de băiat. Cu gura deschisă asculta, ochii îi sclipeau și toată fața plină de încrețituri îi râdea.

Din seara aceea la porțița Salomiei se aduna tot mai multă lume și Ionică trebuia să le spună mereu anecdotele ce le știa. După vreo săptămână se sătură să le repete mereu, și după ce mai spunea iar una-două, se îmbufna și nu mai voia. Atunci tineretul, fetele mai ales, începeau să-l determine dându-i semințe de floarea-soarelui. În câte-o seară copilul își umplea pălăria.

Cum în decursul anului se pregătise pentru examenul din clasa a patra primară, tatăl său îi cumpărase și câteva manuale de școală, pe care le adusese cu el. Între ele era un manual de limba română, în care, peste zi, copilul citea uneori. Moșul se apropia atunci de el, ședea lângă copil, și-l întreba:

— Ce spune acolo?

Erau în manual câteva povești, znoave, bucăți istorice. Ionică trebui să i le citească în rând pe toate, în vreme de câteva zile. Bătrânul asculta privind departe cu ochii lui fumurii, și nu se clintea de lângă băiat până nu isprăvea.

Într-o zi părintele Scurtu îi zise:

— Ei, moșule, copilul a citit tot ce era în carie. Acum te-am ruga să ne spui și dumneata o poveste.

— Un basmu? - întrebă moșul liniștit.

— Un basmu, da! Trebuie să știi și dumneata.

— E-hei! Am știut eu multe odată, da' acum le-am uitat.

— Nu se poate să le fi uitat pe toate!

După stăruință îndelungată și a părintelui și a copiilor, bătrânul începu povestea lui *Prâslea cel voinic și merele de aur*. Părea că o spune din colecția lui Ispirescu, din buche-n buche, după cum își amintea părintele.

Moșul povestea lin, ca ațipit, în dulcele grai moldovenesc, cu ochii fumurii pierduți în depărtări. Era cel mai curat grai românesc, niciun amestec de cuvinte străine, accentul firesc, expresii arhaice unele, și un dar de povestitor cum rar a mai întâlnit părintele. Vocea lină de la început se întărea la părțile dramatice, dialogurile erau povestite cu o artă care-l uimi adânc pe preot. Ascultându-l, învăluit în dulceața pronunției, părintele Scurtu se gândea la minunea păstrării, în așa depărtări, a graiului unitar românesc. Să fi adus câte-un român din cele mai depărtate regiuni ale teritoriului etnic, ar fi înțeles ca și el de ușor, de firesc, basmul moșneagului.

Când isprăvi bătrânul, preotul își simți ochii umezi.

— Vezi moșule că știi! Și încă ce basmu frumos ne-ai povestit.

— În tinerețe am știut eu mai multe. Da' acum, la bătrânețe, le-am uitat.

A treia duminică de la sosirea refugiaților, vreo câțiva preoți rugară pe preoții ruși din sat să-i lase pe ei să slujească o liturgie românește. Ei le dădură voie, și spre marea uimire a localnicilor slujba se făcu în limba lor. Fie surprindere, fie că n-au prea înțeles, fie că preoții ce slujeau și cei doi-trei învățători cari dădeau răspunsurile, nu aveau nici pe departe vocile preoților ruși, slujba nu le prea plăcu locuitorilor din sat. Pentru duminica următoare se aleseră trei preoți – unul făcea pe diaconul – cei mai buni cântăreți dintre refugiați, iar alții cu câțiva învățători, înjghebară un cor. Se vorbiră înainte să citească ecteniile rar și răspicat, asemenea și *Evanghelia*. De data asta impresia asupra localnicilor fu covârșitoare.

Și apropierea deplină, încrederea în refugiați, nu mai avu nicio piedică. Merseră atât de departe încât după vreo trei slujbe românești cerură preoților ruși să le slujească și ei moldovenește. Cuvioasele fețe se spăriară și de atunci n-au mai dat voie preoților români să slujească în biserică.

Părintele Scurtu, ca și ceilalți refugiați, se convinseră în grabă că întreg patrimoniul spiritual tradițional era neclintit între moldovenii de aici. Văzură datinile de la înmormântări, de la cununii, de la botez. Erau toate aceleași, în linii mari cel puțin, pe care le cunoșteau și ei de-acasă, iar unele particularități părintele Scurtu le cunoștea din colecția lui S. Florea-Marian.

Lelea Salomia începu să-și deschidă lavitele și să-i arate preutesei cusături vechi, îi ștergare, învelitoare de cap cari acum nu se mai întrebuintau, din cel mai fin borangic, cu capete grele de alesături în fire de aur, tot

motive vechi românești. Erau și îi și ștergere cu motivele cusăturilor în culori potolite, de-o mare noblete, unele-i rămăseseră de la străbunică-sa. Pe cel mai frumos îl dăruî Nastasiei pentru amintire.

Nu aflase că vreun moldovean din sat ar ști rusește. Cei mai tineri foloseau unele cuvinte rusești pentru lucrurile ce le cumpărau din oraș, de la Elisavetgrad, și unele numărale, mai ales pentru zăcimi. Dar numai bărtbați și femei subț patruzeci de ani, și o parte din tineret.

În comună erau vreo cinci-șase prăvălii, ținute toate de evrei. [...] între bărbați părintele Scurtu află câțiva cari păreau mai mult slavi. Erau albeneți la față, cu trăsături mai îndulcite, lipsite de agresivitatea tipică, de nuanța stării la pândă. Erau doi cu ochi albaștri. Unul dintre ei era aprobe vecin cu lelea Salomia, și care era un fel de slujbaș la gară, ori numai mobilizat acolo pe vremea războiului.

Într-o zi părintele Scurtu cunoscuse și un tip de sectar. După înfățișare nu părea să fie moldovean, nici nu era din sat, dar vorbea bine românește, ca și un localnic. Venea adeseori prin comună, cu un volum gros subsuoară, legat în scoarțe negre. Când îl deschisese, părintele văzuse că era *Biblia, Testamentul vechi și Nou*, în ediție britanică pentru răspândirea *Scripturii*.

Omul se legă de părintele lângă o fântână, de unde Scurtu ducea în fiecare zi cu o găleată de tinichea, apă. Era o fântână cu roată, foarte adâncă și cu apă bună. Nu era prea departe de locuința lor.

Sectarul era un bătrânel de vreo șaiszeci de ani, cu barba sură tunsă ascuțit, cu mustața țepoasă, rățezată. Începu să-i vorbească numaidecât despre apropiatul sfârșit al lumii. Toate semnele îl prevesteau. Antihrist se arătase pe pământ. Era împăratul Wilhelm. El a detronat pe țar. Războiul nu se va sfârși decât după ce va fi ucisă atâta lume încât vor curge pe pământ râuri de sânge în loc de apă. Râurile de sânge la o vreme se vor închea,

vor putrezi și ciurma va ieși cu coasa-n spate să curețe viața ce va mai fi rămas la sfârșitul războiului. Atunci se va arăta pe cer semnul Fiului lui Dumnezeu, și Judecătorul cel drept va veni să despartă oile de capre. Ei, refugiații, nu se vor mai întoarce niciodată acasă. Au fost aduși aici să fie mai aproape de locul judecății. Înainte de judecata din urmă în *Roșia* va fi slobozit să stăpânească balaurul cel mare, diavolul, carele va trage în frigare multă lume și boieri și burjui, și popi și călugări destui. Războiul e semnul apropierii sfârșitului. Împărăție s-a sculat împotriva împărăției. Păsări de fier zboară prin văzduh. Vai celui ce nu se va pocăi! Vai și străinilor cari au pribegit pe-aici, fugind de primejdia de-acasă. Prăpădul cel mare va fi aici, în *Roșia*, unde fărădelegile s-au înmulțit mai tare ca pretutindenea.

Nimic nu e închipuire. Toate se cuprind în cartea sfântă, la *Apocalipsă*. Dacă el spune că-i preot, cum nu știe tălmăci *Scripturile*?

Îi torăi până-l ameți de cap, gesticulând, stropindu-l cu scuipat. Trebui să arunce apa din găleată, să scoată alta.

— Va fi cum va vrea Dumnezeu, dragul meu - zise Scurtu părăsindu-l.

— Viitorul e în mâinile lui.

Omul nu se putu opri. Un răstimp mai vorbi și gesticulă și după ce rămase singur la fântână.

XLVII

Primele săptămâni trecură destul de ușor. Împrejurările nouă, locurile, oamenii, satul, nevoile vieții de toate zilele, umplură timpul părintelui Scurtu. Noua realitate îl reduse aproape numai la nevoile strict materiale și la observarea lucrurilor nouă. Câtăva vreme nu se mai gândi la război. Adunând vreascuri pentru foc, doborând zilnic de prin sălciiș crengi uscate, preocupat mereu de hrana zilnică a familiei, căzuse într-un fel de stare primitivă goală de orice preocupări mai înalte. Bucuria întâlnirii aici a unei ramure din neamul lui,

observarea asemănărilor, însuflețirea ce-l cuprinse când auzi că localnicii au cerut să li se slujească moldovenește, erau singurele regiuni spirituale mai înalte în care s-a ridicat de când s-a pripășit în sat.

Dar cu trecerea vremii impresiile își pierdură din intensitate; uscăturile ce le aducea pentru foc erau tot mai puține, acuși nu vor mai fi decât pe vârfuri de unde nu le putea doborî. Noptile se răciră, începu să brumeze. Nastasia, chiar dacă ar avea lemne, în curând nu va mai putea fierbe afară. De-o vreme de la miazănoapte trăgea mereu o adiere rece.

Gândul că se apropia iarna și-i va apuca aici îl înspăimântă. Și spaima aceasta îi învălui deodată sufletul într-un pustiu îngrozitor. Și pustiu izvora parcă din împrejurarea că de săptămâni nu mai știa nimic ce-i în țară, în Moldova. Mai continuau luptele de la Mărășești? Au putut rezista românii? Au invadat nemții și Moldova? A izbucnit cumva războiul și în altă parte?

De săptămâni nicio veste, nicio știre de nicăiri? Cum a putut el trăi până acum în izolarea aceasta cumplită? Cum a putut ajunge un simplu animal care a alergat după mâncare, după pâne, după pepeni, după lemne de foc? Ce rost avea traiul acesta când, rupt de comunitatea neamului, nu mai avea niciun preț nimic în lumea asta? Ce folos că locuitorii de aici erau români ca și el? Ce puteau ei face, cum le-ar fi putut ajuta? Între ei, singurătatea și pustiuul lui nu erau tot așa de mari?

Începu să umble deodată un fel de furie după vești nouă. Simți că nu mai poate exista fără a ști ce se petrece în Moldova. Firul între el și ne-am se legă din nou, și-l tortura arzându-i sufletul.

Îi păru că e nefiresc și barbar să fie aruncați în pustietatea Rusiei și să nu se îngrijească nimeni să poată avea vești din țară. Cum au crezut cei care i-au evacuat aici că pot trăi astfel?

Nu erau ziare, nu erau comunicate, nu veneau alți călători din România, și pustiuul înghețat creștea tot mai

mult în jurul lui și în el. Și iarna nu mai putea fi departe. Cum să-i apuce iarna aici?

Toți refugiații erau, de altfel, îngrijorați că-i va apuca iarna pe aici. Începură a se demoraliza ca înainte de plecarea din Moldova. Zăcăreau pe la porțițe - soarele era încă peste zi destul de cald - sau se adunau în grupuri și vorbeau întristați greu.

Nastasia nici nu se putea gândi să-i apuce iarna aici. Unde va mai pregăti de mâncare? Nu era niciun fir de lemn în tot satul, cine știe dacă le-ar vinde cineva paie.

Într-o dimineață din săptămâna a șaptea de la sosire, părintele Scurtu zise soției:

— Nu mai pot amâna! Trebuie să mă duc în Moldova să văd ce-i acolo. Și, dacă va fi cum am lăsat-o, să văd unde ne-am putea întoarce.

Vorbiră adeseori despre drumul acesta. Nastasia îi simțea necesitatea ca și el, dar se temea și să rămână singură cu copiii, și de viața bărbatului. Cine știe ce i s-ar putea întâmpla într-un drum așa de lung și de nesigur.

Ea nu răspunse, ci privea îngrijorată în pământ.

— Voi pleca mâne, nu mai putem amâna, Nastasie.

— Și cât vei lipsi? - întrebă într-un târziu.

— Mă voi întoarce cât se poate de repede. Poate în trei patru zile să fiu înapoi.

— Ce vorbești copilării? Nouă ne-a trebuit aproape două săptămâni până aici.

— Voi merge cu un tren de persoane. M-am interesat la evreul din vecini, care lucrează la gară. El spune că cel puțin un tren personal circulă la zi către România. E adevărat că sunt toate arhipline cu soldați ruși, zice el, dar mă voi strecura cumva și eu. Un om singur tot trebuie să poată pătrunde în vreun vagon.

Nastasia începu să plângă potolit.

— Doamne! Când se vor mai isprăvi toate acestea!

— Aici nu putem rămâne peste iarnă, cum spui și tu. Dar e nevoie să știm întâi ce-i în Moldova și dacă am putea afla acolo un adăpost. Hei! Dac-ar fi să ne putem

întoarce la casa noastră! Dar noi n-avem niciun adăpost nici în Moldova, trebuie să apelez iar la bunăvoința cuiva. Iată ce e tragic în situația noastră!

— Să te duci cu ajutorul lui Dumnezeu - răspunse ea ștergându-și lacrimile.

— Dar azi să vezi să-mi aduci uscături pentru mai multe zile. Copiii pe jos nu mai află.

Până seara cutreieră întreg sălciișul și doborî câte crengi uscate mai putu. Unele erau foarte sus și nu le putea ajunge cu ruda cea mai lungă ce o putu avea. Le făcu grămăjoare, apoi, cu copiii, le aduse în curte. Poate erau destule pentru trei-patru zile.

În dimineața următoare părintele Scurtu se sculă vesel. Visase un vis pe care numaidecât îl povesti Nastasiei.

— Să știi draga mea, că nu ne apucă iarna aici! Să știi că voi merge și mă voi înapoia cu bine - îi vorbi el însuflețit.

— Să dea Dumnezeu, dar de unde siguranța asta?

— Uite ce-am visat - și tu știi că eu am avut și alte vise simbolice, cari, din nenorocire sau și împlinit. Acesta este însă un vis bun, Nastasio!

— Ce-ai visat? - îl întrebă ea cu un glas indulgent ca și când ar trece cu vederea slăbiciunea unui copil mare.

— Am visat un car tras de șapte vaci. Șase erau prinse câte două, iar una înainte, cum se prinde calul înaintea vitelor. În car eram noi toți, cu bagajele, cu copiii. Să știi că asta înseamnă că ne întoarcem cu siguranță în Țară. Ceea ce nu se poate ști înainte este numai dacă vacile închipuie zile, săptămâni sau luni.

— Dragul meu, bine ar fi să fie așa. Chiar șapte luni să fie. Tot am ști că nu ne-a împotmolit Dumnezeu pentru viața întreagă în pustietatea de aici!

— Dar cum, făcu speriat părintele, tu te-ai gândit și la asta? Că am putea rămânea pe-aici viața întreagă?

— Da, m-am gândit la toate.

— Dar e absurd, draga mea. Așa ceva e imposibil. Să

știm că ne târâm în coate și în genunchi, și tot nu vom rămânea pe pământ străin! Cum ți-a putut veni asemenea gând? Eu de asta nu m-am temut niciodată! Fii liniștită, ne vom întoarce, și încă în curând. Vacile din vis nici nu pot fi luni, ci sau zile sau săptămâni. Altfel ar însemna că ne apucă iarna aici, și asta nu se poate!

— Să dea Dumnezeu să fie precum spui.

— Așa este, căci visul e evident simbolic ca și cele de mai înainte. Ai văzut cum s-au împlinit! A început românește și a continuat ungurește! Statuia de piatră a șefitei care reprezenta forța brutală, nu ne-a scos și din Moldova? Acum, bun e Dumnezeu, mi se pare că se întoarce roata! O să vezi tu.

Dup-amiaza își luă pelerina cu care plecase din sat – era cald însă peste zi – ceva de mâncare și porni la gară. Pe la șase trecea un tren personal spre România, îi spusese evreul de la gară.

Nu fu pe la șase, ci la nouă seara. Se înnoptase dar nu era întuneric. De seceta îndelungată cerul părea oarecum purificat și strălucirea tare a stelelor, ca a unor diamante cioplite proaspăt, umplea universul vast cu o semilumină blândă. Aerul era destul de rece.

Încercă la vreo cincisprezece vagoane să urce, dar scările erau pline, bătucite, până pe treapta din urmă, de bocanci și de cizme. În sfârșit nimeri unul mai puțin aglomerat și pătrunse cu greu în coridor. Profitând de semiîntunericul dinlăuntru se tot îmbulzi, până când după vreun ceas, pătrunse într-un vagon și se lăsă pe un colț de bancă.

Erau numai soldați în întreg trenul, și, cum nu se vedea bine, iar pardesiul cel negru și-l adună sul, nu băgară, se vede de seamă că-i un civil între ei. Evreul de la gară îi spusese că pe civili nu-i lasă să se urce. Mulți erau somnoroși, moțăiau în picioare în înghesuiala coridorului, iar cei din compartiment durmeau.

Era un aer infect înăuntru, un miros de haine murdare, de cizme, încât părintelui Scurtu îi venea rău.

Erau vagoane mari, largi, cu locuri de dormit deasupra pe bănci de lemn. Pe jos era plin de coji și de sâmburi de harbuzi.

Fu mulțumit că ajunsese pân-aici și era hotărât să îndure orice, numai să poată ajunge în Țară. Se întreba unde vor călători spre România atâția soldați, pentru că nu erau echipați pentru front, nu aveau arme cu ei. Vor veni în concediu din alte părți ale frontului fiind din regiunile acestea sud-vestice ale țării? Sau se plimbau așa fără niciun rost, luați de debandada ce o văzuse și în Moldova?

Nu știa dacă trenul va circula regulat și nu avu idee cât va ținea drumul până la Iași. Se tot strâmtori să cuprindă mai mult loc pe bancă, și până la urmă reuși, vecinii lui durmeau buștean.

Așadar, iată oleacă de curaj, își spunea el, și se văzu pornit la drum! îl vor scoate dimineață din vagon, din tren? Nu se va lăsa așa de ușor să fie scos! Va vedea el! Deocamdată să vadă să doarmă să nu mai simtă respirând duhoarea de-aici care-i tulbura deserturile din el.

Se gândi că au trecut aproape șapte săptămâni de când a plecat din Moldova. Nu însemna oare visul lui asta? Cele șapte vaci nu erau săptămânile scurse? Nu lipseau decât patru zile, văzu el după ce-și încordă memoria și făcu o socoteală. Nici nu se gândise până-acum. În asemenea caz, toată bucuria lui fusese zadarnică.

Dar se îmbărbătă numaidecât: în vis nu pleca singur, ci cu întreaga familie, cu bagaje. Era vorba de o mutare în toată forma, nu de o călătorie. Se liniști și voi să adoarmă. Dar somnul nu venea. Se gândi la vremea scursă de când a venit în Rusia și-i părea totul ireal. Părea că abia cu drumul acesta înnoadă existența lui de aceea în care a plecat din Moldova. Tot ce a fost între cele două drumuri îi părea că e o închipuire a lui... Un em care aduna găteje din sălciișul de pe marginea

iazurilor... o femeie care fierbea în mijlocul curții pe o mașină făcută din câteva cărămizi și o tablă de tinichea de pe acoperișul unei cazărmi părăsite. Harbuzii despicați în fiecare zi, cu miezul lor roșu, cărnos, chindisit în rânduri frumoase de sâmburii negri. Încolo niciun gând, nicio conștiință, nicio voință. Nicio știre din țară! Numai în zilele din urmă simțise pustiul vieții lui... Și dintr-una, ce pustiu! Cât Rusia de mare! Da, fusese o spărtură, o întrerupere în existența lui. Căzuse într-o stare sufletească de primitivitate, asta era! Iar acum începea să trăiască din nou, omenește, în drum spre Țară.

Tot vagonul răsună de sforăiturile soldaților, și nu putu adormi decât târziu după miezul nopții.

Spre mirarea lui dimineața văzu că trenul nu mai era așa încărcat. La Razdelnaia garnitura o luă spre Odessa și el trebui să ia alt tren peste o jumătate de zi. După ce intră în Basarabia auzi că luptele de la Mărășești încetaseră pe la mijlocul lui septembrie, și că nemții nu au putut rupe frontul. Moldova a rămas deci liberă!

Ar fi-i îmbrățișat și sărutat pe bătrânul care-i spusese știrea. Era un ora cu fața blândă, cu vorba moale, plină de cântec. Inima-i bătea să-i curme respirația. De pe la mijlocul lui septembrie nu mai era nicio primejdie și acum era spre sfârșitul lui octomvrie! Și ei, acolo departe, nu auziseră nimic, nu știuseră nimic.

Era, după visul lui cu cele șapte vaci, al doilea semn bun că roata vremii începuse să se învârtă în cealaltă parte. Dacă dușmanul n-a răzbit acum, nu va răzbi nici în viitor. Armata română se va întări, va fi tot mai bine înzestrată. Materiale de la aliații din apus trebuiau să sosească mereu.

Ajunse în Iași destul de repede, a treia zi de la plecare. De la graniță până aici voi să se informeze amănunțit de la călători despre luptele pe care le-a lăsat în toi când a plecat. Românii făcuseră minuni de vitejii, i

se spunea din toate părțile. Totuși călătorii păreau îngândurați.

Unul îi spuse și motivul:

— Ce folos de vitejia românească dacă rușii nu mai vor să lupte? Părăsesc pe capete frontul. Ai noștri nu mai răzlesc și nu mai ajung să le țină locul pretutindenea. Cine știe ce va mai fi. Probabil în toamna asta nu vor mai reîncepe nici germanii ofensiva. Se spune că au pierderi enorme și ei.

La gară în Iași cumpără toate ziarele care le află. Căută și ziare vechi, de când a părăsit Moldova până azi. Voia să cunoască amănunțit cum au decurs luptele. Oamenii cu care vorbise fuseseră cam scumpi la vorbă.

Dar nu află ziare nici din ziua trecută. Se treceau toate în fiecare zi și nici nu ajungeau, îi spuse chioșcarul.

Intrând în oraș avu un puternic sentiment de siguranță. Îi venea să creadă că toate clădirile acestea ce se înșirau de amândouă părțile străzilor îl așteptaseră pe el și-l salutau cu muțenia lor, prietenoasă totuși. Iar simți nevoia ca și la plecare, să pună mâna pe pereții din colțuri, să le simtă mângâierea lor. Doamne sfinte! Aici era Țara neclintită așa cum a lăsat-o, în vreme ce el se pierduse în pustiul acela din Rusia! Ce nenorocire că a plecat!

După umblare și alergare de două zile află în sfârșit un adăpost pentru iarnă. La Ministerul Instrucțiunii Publice i se dădură asigurări că va putea sta cu familia la Sculeni, la o tabără de cercetași, va avea o cameră de locuit, hrană pentru toți, și, în schimb, el va face lecții de educație morală și patriotică tineretului, și va fi între supraveghetorii lui.

— Noi îți vom rezerva un loc, numai să poți sfinția-ta să te înapoezi din Rusia cu familia. Guvernul nu se poate îngriji special de aducerea sfinției-tale - îi spuse directorul cu care vorbea. Iar de reîntoarcerea tuturor deocamdată nu poate fi vorba.

— Voi face tot posibilul să pot veni - răspunse

gânditor preotul, amintindu-și îmbulzeala din tren.

— Și acum, e adevărat, am pătruns cu multă greutate în tren.

— Ar trebui să te grăbești. Nu se știe ce se mai poate întâmpla cu rușii ăștia. Dar de-aici pleacă tot mai mulți ou trenurile. E o debandadă care nu poate ști nimeni unde va duce. Și cu siguranță cu cât vor trece zilele, trenurile vor fi tot mai încărcate.

Nu rămase decât două zile în capitala Moldovei. Preocupat de-un singur gând, să-și poată aduce cât mai repede familia, uită să se intereseze la biroul voluntarilor dacă a sosit cumnatul său, fratele Nastasiei, în Țară. Cât ce se așezară în Gruscaia îi scriseră la adresa dată de-aici, dar nu primiră niciun răspuns. La plecare Nastasia-i legase de suflet să-l caute, să-l întâlnească. «Desigur va fi în Țară - îi spunea ea - de aceea nu ne-a răspuns nimic. Scrisoarea nu l-a mai aflat la Darnița aceea.»

Și el uitase! Își aduse aminte de el abia în drum, când trecu prin gara Chișinăului. Întâi se gândi să coboare, să se întoarcă cu primul tren la Iași, dar se temu să nu întârzie prea mult. Îl vor căuta la reîntoarcerea cu familia. Îi părea rău, se simțea responsabil înaintea soției, dar nu mai avea ce face, trebuia să se grăbească! Cine știe când va ajunge! Toată lumea-i spunea că de la Razdelnaia încolo, e o aglomerație îngrozitoare. Acum, din Iași își aflase loc, și tot într-un tren personal. Nu-l costa nimic tot drumul, cum nu l-a costat nici încoace. Nimeni nu întreba de bilet. Nici la gară nu se dădeau. Nu călătoreau decât militari, și se miră că lui nu-i cere nimeni nicio legitimație cel puțin.

La schimbarea trenului rămase într-o gară o jumătate de zi. După sosire nu-și mai putu da seama în ce gară anume, pentru că încă în două fusese dat jos din tren de către soldații ruși și așteptase cu ceasurile. Toate trenurile înspre centrul Rusiei veneau arhiîncărcate de soldați, și zadarnic încerca să pătrundă undeva. Părea că

și soldații se schimbaseră, erau mai plini de larmă, mai agresivi, se certau în stații cu personalul, cu șefii de gări, amenințau. Toate gările gemeau de ei, mai ales celea de la încrucișarea de linii. Și internurile cari mergeau spre Elisavetgrad, cum îi spunea personalul din gări, deși soseau arhipline, erau luate ou asalt de soldații de jos.

Și acoperișurile vagoanelor, și între vagoane, și scările, până la cea din urmă treaptă, erau ciucur de oameni. Unde mai puteau pătrunde și cei de jos?

Părintele Scurtu mergea amețit de la un vagon la altul și se uita cu groază ce lupte se dădeau pentru a se putea agăța cineva de tren.

Rămase o noapte și o zi în gara în care fu îmbrâncit ultima oară din tren de către soldați, spunându-i că civilii n-au ce căuta în tren. Intrase groaza în el că nu se va mai putea mișca de-aici în nicio parte. Și trenurile cari mergeau spre sud erau acum aproape tot așa de aglomerate. Dar el nu se putea ghidi să se întoarcă spre România. Cu orice preț trebuia să ajungă la familie.

O noapte și o zi încercă să pătrundă în toate trenurile cari mergeau spre nord, dar nu fu chip. Își și uitase să mai mănânce de două zile. Bea, din când în când, câte un pahar de ceai din gară, fără zahăr, fără pâne. Nici nu se afla prin gări altceva de mâncare. Soldații cari așteptau aici devastaseră și zvântaseră tot ce era de mâncare. Peronul, printre șini, era plin de coji de harbuji, și o muscărie îngrozitoare roia pretutindenea.

Căzu a doua noapte de când aștepta în gara aceea, când sosi un nou tren încărcat cu soldați. Se hotărî să se agațe de el cu orice preț, și se apropie de el cu un fel de: furie desperată. Dar oriunde punea piciorul, călca pe cineva. Încercă să se urce pe acoperiș, dar scările de fier cari duceau acolo erau bătucite și ele cu soldați. Oriunde se oprea, oriunde încerca să pună piciorul, era întâmpinat cu brâncituri.

Când, după vreun ceas, trenul se puse în mișcare, profitând de neatenția soldaților se agăță pe treapta din

urmă de la scara unui vagon, pe care mai era un soldat. Omul îl privi împungaciu, îi strigă ceva în limba lui, dar apoi se liniști. Trenul își accelerase mersul și se pare că soldatul nu cutezase să-l dea jos.

Se ținea cu mâinile de marginea de fier, dar nu-și putea păstra echilibrul. Era în spate cu pelerina cu care plecase de-acasă. Își trecu, cu mare greutate, brațele prin mânecările false, și cu o mână se prinse pe la spatele soldatului, și de cealaltă margine de fier a scării. Acum se ținea strâns cu amândouă.

Treapta dinaintea celeia pe care stăteau ei, ca și celelalte, ca și coridorul, erau așa de ticsite de oameni, încât dacă se mișca unul singur mișcarea se propaga în toată înghesuiala aceea, și părintele Scurtu se simțea tot de-atâtea ori apăsător, gata să lunece de pe treapta lui. Trebuia să se țină din toate puterile cu mâinile pentru a putea rezista presiunii.

Trenul zbura acum în plină viteză în noapte. Pelerina luată de curent, fâlfâia departe de el. Pe margini începură să se ivească acăți, unde și unde. Pelerina îi mătură de câteva ori. Ce s-ar întâmpla, se întreba cu groază părintele Scurtu, dacă s-ar agăța în vreun arbore de pe margine? L-ar trage după ea, desigur, și pe el, își zicea el.

Se gândi în câteva rânduri să o dezbrace și să o arunce, dar nu se îndură. Era singura haină mai bună ce o avea, cu care venise de acasă. De la o vreme nu mai avea decât un singur gând: să se țină bine cu mâinile. Aici i se concentrase întreaga viață, și era conștient despre aceasta, pentru că zâmbea sarcastic, un zâmbet râu și veninos, când își zicea: «Iată la ce se reduce viața unui om: să se țină strâns cu mâinile, să nu cadă de pe ultima treaptă a unei scări de vagon! Superioară ființă, n-am ce spune! O ființă care gândea, visa, avea idealuri!»

După ceasuri de drum, mâinile începură a-i slăbi. Valurile de presiune ce veneau din cuprinsul vagonului erau tot mai greu de suportat. Începu să-i fie frig. Gândul

că de-aici încolo ar putea cădea în orice clipă, ori l-ar putea trage pelerina agățată de vreun obstacol de pe lângă tren, îl făcu să se simtă în fața morții. Ce moarte idioată ar mai fi - își zicea el - amintindu-și de elanurile sale spirituale în viață! S-ar și plăti că a trăit și el în lumea asta! Și parcă totuși gândul morții nu-l înspăimânta. Nu avea nimic groaznic în el - pentru ce se va fi temând atâta oamenii de moarte! Sau, în realitate, nici nu se temeau când o aveau în față?

Da, cât îl privește pe el! Dar îi veniră în minte soția și copiii, și simți că mâinile lui se încheștează cu disperare de cele două ruzi de fier. Gândul i se ridică spre Cel Atotputernic și-l ruga să-i dea puteri să se poată ține bine...

Nu-și mai aduse niciodată aminte prin ce minune s-a trezit în înghesuiala strâmtă de pe coridorul vagonului. Era acolo între soldați, la capătul coridorului, strivit, înăbușit, ca și ceilalți. Își privea mâinile cari erau încârligate și acum, așa cum înțepeniseră pe fierul de care se ținuseră, și îl dureau. Aglomerația era așa de mare încât nu avea loc să stea cu talpa pe podea, ci numai în vârful picioarelor. Era un chin nou, o durere ascuțită, pătrunzătoare. Și nu putea sta mult așa: cădea cu greutatea trupului pe soldații înfipti în el. Când se mai odihnea, se ridica iar pe vârful picioarelor. Fără zidul dimprejur, ar fi căzut de mult pe podea. Dar nu putea de ceilalți! Și-i părea că același lucru se petrece cu toți cei de pe coridor.

Nu și-a mai amintit niciodată dacă în poziția asta a și ațipit ori nu. Vag își mai aducea aminte că uneori, ca și când și-ar fi pierdut cunoștința, poate că îl luase somnul, poate că fusese chiar leșin. Dar acolo era în siguranță. Nu mai putea cădea de pe treapta lui.

Se luminase de zi și trenul alerga mereu. Rar se oprea pe la vreo stație, și puțin. Cu o nepăsare desăvârșită se gândea că poate au trecut de gara la care trebuia să coboare el. Numai după ce se luminează de ziuă,

începură să i se mai lămurească gândurile.

Începu să cuteze și să întrebe, în dreapta, în stânga, spunând același cuvânt: Șestakovca.

Se aflară vreo doi soldați cari îi răspunseră:

— Niet! Niet! – și arătară cu mâna înainte.

Pe la zece sosi și fu mai mult tras și împins de alții decât coborî el. Dar, pe pământ, se prăbuși grămadă, și se sculă cu mare greutate. Se trase căne-cânește până la sala de așteptare, și se întinse pe-o bancă de lemn.

...Când se trezi, se însera. La început nu-și putu da seama unde se află. Apoi începu să-și aducă aminte. Ieși pe peron și se uită la numele gării. Da, era gara lui.

De la magazii văzu venind spre el evreul de la gară. Știa românește ca oricare moldovean din sat.

— Ai călătorit greu! – zise el.

— Greu! Îmbulzeală nemaipomenită.

— Nu te-am sculat, te-am lăsat să dormi. Am văzut io că erai mort de ostenit. Am zis că lucrul de căpetenie acum e să dormi.

— Sunt încă țeapăn tot! Poate până-n sat să mă mai dezmoř. Groaznic ce de soldați.

— Și vor fi tot mai mulți. Se pregătește ceva.

— Au părăsit fronturile. Nu mai vor să lupte. Ce alta s-ar mai putea pregăti. Poate pacea?

— Nu, revoluția!

— Dar din primăvară sunt tot în revoluție.

— Se mișcă ceva la Petrograd! mai toți soldații ăștia merg într-acolo! E vorba că vine de-acum revoluția cea mare.

Ajuns în sat părintele Scurtu luă în ajutor pe Nastasia, și cercetă zilele – singur nu mai era în stare – să vadă pe ce vreme erau. Când a plecat, câte zile erau de când a părăsit satul? Așa află că era în ziua de cinci novembre. La șapte novembre izbucni într-adevăr revoluția lui Lenin și Troțki, dar ei nu aflară decât mai târziu, deși prin sat vorbeau unii că «la Petrograd au ucis pe toți burjuii hăi groși (grași)».

Scurtu și Nastasia erau preocupați acum însă numai de întoarcerea lor în țară, și de nenorocirea că până a fost el dus, Nastasia isprăvind gătejele adunate de el, și copiii nemaigăsind altele, trebuise să primească invitația lelei Salomia să facă mâncarea în cuptorul din odaia de locuit – și se umpluse, cu copii cu tot, de păduchi.

O află, la întoarcere, nenorocită, îmbătrânită, desperată, din, cauza aceasta. A fost mereu cu ochii în patru, și totuși nenorocirea s-a întâmplat.

Nu putea începe nicio pachetare până nu se curățau întâi de gadinele acestea. Lucrul cel dintâi trebuia să fie ca Nastasia și copiii să nu-și mai pună piciorul în odaia aceea. Părintele trebui să plece iar prin sălciiș și să facă eforturi mari pentru a mai putea doborî crengi uscate. Se folosea de scara gazdei, scara cea lungă pentru clăile de fân.

Nastasia când auzi că au posibilitatea să se întoarcă, simți că-i cresc iar puterile, căci infecția aceea o demoralizase cu totul. Găsea insecte până și pe cămașa Laurei celei mici. Copiii se mai împrieteniseră și cu copilițele Salomiei. Acum trebuiră să-i izoleze iar.

În câteva zile reușiră, printr-o vânătoare comună de fiecare ceas, să se curețe. Părintele se duse la gară să vadă dacă mai sunt trenurile așa de aglomerate.

Mersese vreo șase zile în șir, și se întorcea tot mai deprimat acasă. Era cu totul imposibil să răzbească o familie întreagă, în vreun vagon. Zadarnic aveau în Moldova un loc unde să se adăpostească! Erau osândiți să nu se poată mișca de aici.

Își mai căpătase ortaci de drum. Doi preoți Manu, tata și fiul, din jurul Sibiului, se hotărâră să se întoarcă și ei în Moldova. Când cel tânăr, când cel bătrân, îl însoțeau pe Scurtu la gară.

Dar se convinseseră că nu era nicio posibilitate de-a călători cu trenul.

Într-o zi evreul de la gară îi întrebă:

— Văd că tot veniți la tren. Ați vrea să călătoriți?

— Am vrea să ne întoarcem acasă, cu familiile.
— Cu tren de persoane nu se mai poate, vedeți și voi.

— Vedem și nu știm ce să facem.

— Ar fi un mijloc. Să plătiți un vagon de marfă, să vă așezați în el tot ce aveți și de mâncare pentru vreo două săptămâni, și să plecați cu un tren de marfă;

— S-ar putea?

— Așa cred că încă se poate. Umblă încă trenuri de marfă. Să vorbesc cu șeful?

— Vorbește, și fă bine întreabă cât ar costa până la granița României.

Evreul se întoarse nu peste mult.

— Se poate - zise el vesel - și ar costa ceva peste nouă sute de ruble. Dar în el sunteți siguri. Vă închideți în el și nu se mai urcă nimeni.

— Ne vor îngheța copiii de frig noaptea, căci nopțile s-au răcit tare acum.

— Puteți pune o sobiță.

— Dar nu avem nici sobiță nici lemne - zise amărât părintele Scurtu.

— Vă aflu io, n-aveți grijă. Atunci, să cerem vagonul?

Cei doi preoți se sfătuiră ce bani aveau. Scurtu avea vreo trei sute de ruble, restul îl vor pune tovarășii de drum.

— Să cereți vagonul.

— Dar trebuie plătit acum.

Cum nu aveau toți banii la ei veniră a doua zi și plătiră.

Începură pregătirile de plecare, pachetatul, adunarea proviziilor. Vorbiră cu un moldovean să le ducă bagajele la gară.

Dar cu o zi înainte de plecare cei doi preoți - tatăl și fiul - acesta din urmă era cu soția și doi copii mai mici că ai lui Scurtu - fură avizați printr-un om trimis anume din Basarabia că erau invitați să meargă peste iarnă la ei, de către doi frați ardeleni de obârșie, cari aveau într-un sat

din Basarabia moșie mare, turme de oi, bogăție multă. Auziseră că sunt în Rusia, îi cunoșteau, căci erau și ei din părțile Săliștei, și-i invitau la ei dimpreună cu părintele Scurtu, deși pe acesta nu-l cunoșteau, dar auziseră că-i preot și el în jurul Sibiului.

Părintele Scurtu și Nastasia nu știau ce să facă. Vagonul era pentru toți, singuri nu aveau bani pentru unul separat. Cei doi preoți primiră cu bucurie invitarea. Ei nu aveau un loc anume în Moldova unde să se adăpostească, ci se hotărâseră să se reîntoarcă de groaza iernii și pentru că nu mai puteau îndura nici ei pustiul de aici. Scurtu se temea să nu-l supere pe omul cel bun din minister, care-i asigurase un loc de adăpost peste iarnă.

— Ce să se supere! Nici să nu vă gândiți la asta! E o mizerie și o îmbulzeală și în Moldova. Pe când la proprietarii ăștia nu vom mai duce lipsă de nimic. Pe urmă din Basarabia poți merge mai ușor la Iași să spui cum s-au schimbat lucrurile.

— Dar cum să mergem cu o familie ca a noastră pe capul unor oameni necunoscuți? E frumos din partea lui că ne-a invitat și pe noi, dar poate nu știu că avem și copii - zise Nastasia.

— Au aceia cu ce să țină sute de oameni, nu pe noi - zise preotul cel bătrân.

— Veniți fără nicio grijă. Eu îi cunosc pe amândoi frații Marcu. Sunt oameni buhi, și vrednici. Și, apoi, poate li-i dor și lor de ardeleni din părțile noastre! De când a început războiul, de trei ani și jumătate, n-au mai fost pe-acasă.

Înțeleseseră și ei că ar fi mai bine să primească invitația, și se hotărâră. Nici nu aveau de ales, fiindcă singuri nu aveau bani pentru un vagon.

Omul care le aduse invitația le spuse care era gara cea mai apropiată de satul Ciorogani, unde era moșia. Era o gară cu nume nemțesc, și căreia i se mai spunea și Basarabscaia. Era cu totul într-altă direcție, spre sud, de

la gara de graniță pentru care comandaseră vagonul.

Alergară, Scurtu și preotul cel tânăr, la gară să vadă dacă i se mai putea schimba destinația vagonului. Dacă nu s-ar fi putut, cu toată invitația, trebuiau să meargă în Moldova. Alți bani nu mai aveau.

Evreul vorbi cu șeful gării, și veni radios să le spună că se poate, și că nici nu mai trebuiau să plătească pe deasupra. Era aproape aceeași distanță. Le și arată vagonul, pe o linie laterală. Sobița era pusă, și câteva brațe de lemne uscate. Țeava era dusă prin fereastra vagonului.

Cei doi preoți erau mișcați de atâta bunătate.

— Cu ce vă suntem datori? - întrebă Scurtu.

— Cu nimic. N-am dat de la mine nimic. Sobița asta era de mult aruncată prin magazie, iar lemnele - ce sunt?

— Vă mulțumim din toată inima, domnule. Dumnezeu să vă răsplătească - zise Scurtu, gândindu-se că suflete bune de oameni se pot afla între toate neamurile lumii.

— Mâne la patru după-amiază trece un tren de marfă. Să fiți din bună vreme aici, să vă așezați în vagon.

— Vom fi!

Salomia, gazda părintelui Scurtu, de când începuseră să pacheteze, se ținea mereu în apropierea lor. Părea foarte neliniștită și mișcată. Uneori privea la copiii părintelui și își ștergea câte-o lacrimă. Săraca! Se gândește și ea la greutățile drumului pentru copii, își zicea Nastasia, văzând-o așa mișcată.

Care le fu însă mirarea când, după ce puseră bagajele în car - ale celeilalte familii fuseseră încărcate mai înainte - văzură pe gazdă că se prinde cu mâna de loitra căruței și începe să plângă cu hohote.

— Voi vă duceți! Voi vă duceți, și noi rămânem aici! Dacă-mi vine bărbatul din *voina* să știți că ne sculăm și noi și venim în Basarabia, la țară moldovenească.

Nu se lăsă de loitră până la gară.

Pe cei trei preoți ardeleni, pe soțiile lor, îi podidiră lacrimile. Părintele Scurtu simți o viitoare de căldură în suflet. Nu ar fi bănuț în veci ca Salomia să poată avea asemenea sentimente. Și, dacă i-ar fi spus cineva, nu ar fi crezut! Ea, care-i primise la început - ca și ceilalți localnici de altfel - cu atâta răceală! Câteva săptămâni să fi fost destul pentru a deștepta simțul colectivității naționale?

— Să vă ajute Dumnezeu și să veniți, lele Salomio. Și vă mulțămim pentru toate! Dumnezeu să vă răsplătească.

Așa se despărțiră la gară de femeia care, plecând, se tot întorcea și privea în urmă.

XLVIII

Locuința unuia dintre frații Marcu, acela care făcuse invitarea în numele amândurora, era cam la trei-patru kilometri de satul Ciorogani - sat mare, curat moldovenesc. Celălalt frate locuia mai departe, în alt capăt ai moșiei. Casele de locuit și acareturile economice, grajdurile, șoproanele, coșerele, un beci mare pentru brânzeturi, erau așezate pe un deal cu înclinări dulci, de unde se vedea bine satul în vale. Erau supraedificate, vechi, în stare rea, unele aproape în ruină. Proprietarii de acum moșteniseră toată averea de la o rudenie a lor, moș Dancu, un oier vestit pe vremuri, care se pripășise cu oile, venind din părțile Săliștei Sibiului în regiunile acelea pe la mijlocul veacului al nouăsprezecelea. În vreo două decenii își sporise la vreo patru mii oile, apoi începuse să cumpere pământ, an după an, până ajunsese la vreo trei mii de *desiatine*.

Folosise întâi pământul numai pentru pășunatul turmelor, apoi pe rând, cu chibzuială, începuse să facă și agricultură, după ce cumpărase vite, unelte economice. Toți păcurarii lui erau ardeleni, și când se apucase de economie, adusese oameni tot de pe la ei, așa că la moșia lui se adunase o mică colonie de ardeleni, tradiție care fusese păstrată și de moștenitori.

Acareturile economice erau încă acelea pe care le

improvizase bătrânul înainte cu cincizeci de ani. Oierul trăise peste optzeci de ani și rămăsese vestit în tot ținutul ca un om harnic, cuminte și darnic.

Nepoții lui încă nu apucaseră să clădească acareturi economice nouă, deși plănuiau mereu de câțiva ani. Reparaturi radicale nu se plătea să facă, ci cârpea an de an ceea ce era strict necesar. Numai casa de locuit era în stare mai bună. Bătrânul o clădise mai târziu, după ce intrase vârtos și în lucrarea pământului. Avea patru camere și separat bucătăria cu încă două.

Aici veniră să locuiască peste iarnă cele două familii preoțești.

Ion Marcu, gazda la care aveau să stea, trimise la gară în calea lor două căruțe cu cai buni. Dar în satul cu gara îi apucă o ploaie torențială care ținu patru ceasuri, și trebuiră să amâne plecarea până după-amiază. Era întâia ploaie de când plecaseră la sfârșitul lui august din Moldova.

Călătorii priveau îngroziți prin ferestrele birtului la care trăsaseră peste noapte, pâraiele cu apă neagră și groasă ce treceau în valuri pe stradă. Localitatea era într-o vale între două dealuri ce curgeau dinspre miazănoapte spre miazăzi, și potopul ploii torențiale amenința să inundeze satul. Cine știe cât va trebui să mai aștepte și aici, se îngrijorau ei. Deși oamenii cari veniseră cu cele două căruțe îi asigurau că la un ceas, două după contenirea ploii vor putea pleca.

Acum, la capătul lungului drum, își pierduseră cu toții răbdarea. Zece zile au călătorit în vagonul lor, fără nicio nădejde că vor mai ajunge vreodată la țintă. În vreo câteva gări, unde se vedea că era încrucișare de căi ferate, sau unde trenurile de povară la care era atașat vagonul lor apucase într-altă parte fuseseră dați pe câte-o linie moartă și uitați acolo, cum li se părea lor. Nu cutezau să se coboare din vagonul a cărui ușă o țineau mereu închisă, și să se intereseze ce va fi cu ei, pentru că prin gări era o mare învâlmășeală, și adeseori răsunau

focuri de armă. Era plin pretutindenea de soldați agitați la culme. Funcționari civili prin gări aproape nu se mai vedeau și multe locomotive erau conduse de soldați. Unele trenuri militare treceau prin gări fără a se mai opri. Pe peronuri, ori în apropierea garilor, se țineau mereu adunări de soldați și vorbirile nu se mai sfârșeau.

Auziseră, pe la mijlocul drumului, că în Rusia a început revoluția, și că au luat puterea bolșevicii în frunte cu Lenin și Troțki. Se vorbea că puterea e în mâna soldaților și muncitorilor, a *sovietelor*, și că revoluția a luat un caracter extrem de sângeros, împotriva claselor bogate, proprietari de pământ ca și burghezi.

Gălătorii se gândeau cu groază ce se va întâmpla cu ei. Au plecat chiar în ceasul cel mai primejdios. În asemenea situație cine se va mai interesa ca vagonul lor să ajungă la destinație? Avuseseră noroc că ascultasera pe evreul de la gară și își luaseră cu ei provizii destule, și că puteau face foc. Noptile erau foarte răci, dar nu cutezau să aprindă focul în sobiță decât când erau în drum. În gări se temeau să nu-i descopere fumul.

Când ajunseseră în gara Basarabscăia, nu puteau crede de bucurie că sunt la sfârșitul drumului. Părintele Scurtu fusese de părerea că au trebuit să aibă o bună organizație căile ferate rusești dacă în răsturnarea de acum, cu funcționarii vechi aproape toți înlocuiți de soldați, un vagon a putut ajunge totuși la destinație. Mulțumiseră cu toții lui Dumnezeu, și începuseră să-și descarce bagajele. Începuseră să dea iarăși în viu, pentru că în decursul călătoriei semănaseră și ei mai mult cu bagajele lor. Numai copiii păreau încă ființe viețuitoare.

Noaptea petrecută într-o cameră a birtului, potopul din dimineața următoare, îi aduseseră la marginea răbdării. Erau epuizați de puteri și ajunseseră cu toții irascibili în cel mai înalt grad. Erau gata să se certe pentru nimica toată.

Pe la amiazi ploaia conțeni, cerul se însenină, și

după vreo două ceasuri plecară. Văile și pâraiele nu mai curgeau, dar străzile erau pline de un nămol negru care ajungea până la butucii roților.

Ajunseră la conac seara târziu, după un drum foarte greu, tot urcând culmi de dealuri și coborând în văi pentru a urca din nou. Traversau pământul basarabean de la răsărit spre apus, și muciile de dealuri curgeau toate în calea lor de la nord spre sud. Drum propriu-zis nici nu era, sau era pretutindenea pe unde mânau căraușii. La deal împingeau cu toții la căruțe. Pământul negru era încă moale, și roțile pătrundeau adânc. Noroc de caii voinici, altfel ar fi rămas în drum peste noapte.

Cele două femei izbucneau în plâns, și după ele și copiii mai mărișori de câte ori se poticneau caii. Nu era mai bine să fi mers la prima destinație, în Moldova? Pentru motivul acesta se certară cele două familii și în drumul cu căruțele, nu numai în birt.

Mai târziu părintele Scurtu se rușina și se simțea umilit că s-au putut certa pentru asemenea întrebare fără rost. Și își zicea că neputința omului e mare, și că în culmea neputințelor omul mai este și laș, și unul pune vina pe celălalt. Și se gândea c-un fel de groază ce prăpastie era între sufletul omenesc plin de putere și credință, gata de elanurile dezinteresate cele mai înalte, și între sufletul secătuit de vlagă, în care intră deznădejdea, și care poate ajunge până la josnicie și la lașitate. De, ce putea face, se gândea el, nu putea schimba el natura omenească! Dar experiența aceasta amară îi rămase mereu ca o contrapondere a mândriei omenești, în clipele când i se părea că este un zău. Neputincios zău! Un zău de lut, își spunea el de multe ori mai târziu.

Primiți cu bucurie și prietenie, având adăpost și hrană, în câteva zile se refăcură, și începură a se simți iarăși oameni. După ploaia aceea torențială, care cuprinsese mari regiuni, se pusese iarăși vreme frumoasă. Începu să încolțească firul verde al ierbii prin

pajiștea arsă de secetă îndelungată, ca de brumă.

Pe lângă cei doi frați și soțiile lor cunoscuseră aici pe socrul lui Ion Marcu, un oier fruntaș dintr-un sat de pe la Săliște, Vasile Burniță, un drag de român voinic, în costumul frumos de-acasă, plin de răs și de voie bună. Cei doi frați se purtau îmbrăcați nemțește, ca și soțiile lor. Se părea că tot greul mării economii îl ducea cel mai mare, Ion Marcu. Vasile, care locuia la celălalt capăt al moșiei, părea nepăsător de toate și-i plăcea să ducă lume albă. Rudeniile se plângeau de el pentru că ar fi îndrăgit prea mult vinul. El, cu soție-sa, veneau de altfel rar pe la fratele său.

Invitarea de a petrece iarna acolo venise din inițiativa lui Vasile Burniță, om umblat în lume, care cunoștea pe toți intelectualii români din satele din jurul Săliștei și a Sibiului. Și-l cunoșteau și ei ca deștept și bun român, care știe și jertfi pentru o cauză națională.

Când îl văzu aici și află că-i socrul lui Ion Marcu, Scurtu nu se mai miră că fusese și el invitat. Se cunoșteau de când venise preot în partea locului, și era socotit și el între «mărgineni». Au fost și la adunări naționale și culturale împreună, s-au cinstit la un pahar de vin și prin Sibiu, și prin Siliște. Pe preoții Manu îi cunoșteau de-acasă cei doi frați. Părintele Manu cel bătrân era un om cu vază în tot jurul, om avut, de origine din satul în care și păstorea, ajutat de fiul său, a cărui soție, o brunetă cam melancolică, era tot dintr-o comună din jurul Săliștei.

Părintele Scurtu nu-i cunoscuse până acum. Dar cu Ion, cu gazda, se împrietenii repede. Era un bărbat ca la treizeci și cinci de ani, albenet, potolit în mișcări. Om cuminte și priceput care părea că nici nu se supără pe fratele său pentru că nu-i dădea prea mult ajutor la economie.

Pe vremea când ajunseseră refugiații aici, pe la mijlocul lui noiembrie, griul era îmblătit, cucuruzul cules – vreo cinci coșarc mari luminau arămiu printre lații de

„brad, în lumina soarelui. Pivnița - beciul - gema de caș, de brânză tilimea, de puține și burdufuri de brânză, de puține cu lapte acru de oaie, de unt topit. Era o bogăție de câteva sute de mii de ruble numai în beciul acela. Erau și două buți cu vin.

Din ele Vasile Burniță aduse câteva câni încă în seara sosirii oaspeților.

— Nu știți cât ne pare de bine că ați venit - începuse să vorbească și să închine cu ei, cât ce se așezară la masă.

— Suntem acum un colț de Ardeal aici la ginerele Ion. Vom avea ce povesti și ne vor trece mai ușor sările lungi de iarnă. Bine ați venit și să ne vedem cât mai curând pe la casele noastre!

— Să te audă Dumnezeu - răspunseră cu toții închinând.

— Numai de nu am fi prea mulți să vă facem strâmtorare - zise părintele Scurtu.

— După cum vedeți am venit cu toată casa.

— Da' dumneata nu vezi ce-i aici la ginerele meu? Păi nu că-i noapte acum, dar o să vedeți dimineață! N-aveți nicio grijă! Au de toate de la Dumnezeu.

— Avem, din darul lui, numai de s-ar pune odată pacea, vorbi gazda.

— Cum pacea? - se repezi socrul.

— Pacea, și noi să rămânem pe-aici? Să ne ferească Dumnezeu! Pacea cu dușmanii scoși din țară, cu Ardealul unit! Pacea în România mare, numai de asta poate fi vorba.

— Așa am înțeles și eu, tată, dar să vină odată că vremurile sunt tot mai nesigure.

— Las să se plângă alții, nu voi cari faceți acum bani cu ferdela! Las să se plângă creștinii ăștia cari umblă de-un an și jumătate cu casa-n spate, ca-n vremile rele de demult. Sau chiar eu cari tot un pribeag se cheamă că sunt prin părțile acestea.

Vasile Burniță le povesti pribegia lui cu turmele de

oi și cu păcurarii. Era cu stâna în munții sud-estici ai Transilvaniei când a început războiul României, și s-au tot retras dinaintea oștirilor dușmane până au trecut Prutul și au ajuns aici! Ce pagubă a avut numai el știe! A încetat cu mulsul oilor aproape cu o lună înainte de lege. Și câte oi nu i s-au prăpădit! În multe rânduri, când credeau că peste noapte puteau odihni, trebuiau să plece mai departe. Și, pe căldurile acelea îngrozitoare! El și păcurarii lui să se plângă de război, nu cei ce au rămas pe moșiile lor, ba au mai fost scutiți și de mobilizare, cum au fost cei doi frați, nepoții Dancului.

— Las socrule, că ne-am avut și noi partea de necaz și îngrijorări până a intrat România în război. Doi ani, mereu am fost în primejdie să ne ducă cu oi cu tot undeva prin fundul Rusiei! De câteva ori ne-au și pornit la drum, și iarăși ne-au întors. Dacă intra România în război împotriva Rusiei, nu ne mai întâlneam noi cât e lumea.

— Hm, măi băiete, și domnilor și fraților! în grea cumpănă mai trăiește și neamul ăsta al nostru! Acum veuă vă e bine, și noi suntem pribegi! De mergea România cu neamțul, ajungeați voi pribegi. Nici Dumnezeu nu mai poate să ne facă la toți pe voie.

— Ba poate - frate Vasile - vorbi părintele Manu cel bătrân - să ne adune pe toți într-o singură țară, dacă suntem același neam.

[...]

— Pentru ce nu? El e atotputernic și vede în ce situație nenorocită e neamul nostru. Cum a căzut țarul, nu poate cădea și Rusia? Nu poate cădea și Țara Ungurească?

— Toate le poate, oftă Burniță sorbind paharul, da' mă întreb eu dacă suntem vrednici de mila lui Dumnezeu?

— Răutatea oamenilor și a împărățiilor vecine ne-au rupt, nu rânduiala lui Dumnezeu, zise părintele Scurtu. [...]

Numai să ajute Dumnezeu acum odată să biruie

dreptatea! Rușii ne-au fost aliați și la ce ne-au folosit? N-au fugit de pe front, nemaivoid să lupte? Nu au trebuit să-i suplinească bieții români?

— Ba acum nu mai luptă chiar deloc, nici artileria, de când generalul Șcerbacev a cerut nemților armistițiu – zise gânditor Burniță.

Părintele Scurtu sări ca ars de pe scaun.

— Cum? Rușii au cerut armistițiu? – întreabă el cu fața schimbată.

— Păi, n-ați auzit? N-ați știut nimic?

— De unde să știm!

— Au cerut îndată după izbucnirea revoluției la Petersburg, de când a căzut Kerensky.

— Așadar de când suntem noi pe drum?

— Da. Și nenorocirea e că România singură, într-un caz de nouă ofensivă germană, nu mai poate rezista. Rușii i-au luat și României armele din mână, răspunse Burniță. Deocamdată pe fronturi e liniște, dar nu se știe câtă vreme. Se vorbește că și armata română va trebui să ceară armistițiu.

Urmă o tăcere grea, apăsătoare.

— Poate până la primăvară n-or mai începe nici germanii să atace iar, dar țara e îngrijorată. Am fost săptămâna trecută pe la Huși, și bieții oameni sunt ca morți. Nu se știe ce va mai fi.

Văzând tăcerea de moarte a pribegilor, nevasta lui Ion Marcu, fiica lui Burniță, începu a se tânguî.

— Puteai lăsa, tată, și dumneata vestea asta pe mai târziu. Le-ai stricat de tot inima oamenilor.

— E mai bine să știi adevărul decât să trăiești în nesiguranță, sau să nu știi nimic – oftă părintele Scurtu.

— În Rusia lipsa asta de informații ne-a omorât! Un lucru e hotărât: rușii nu ne-au fost de niciun ajutor, și bun e Dumnezeu, va ține România și singură piept, căci singură a ținut și până acum! Războiul nu se va hotărî aici. Războiul se va decide pe frontul apusean. America abia a început, Anglia abia a ajuns la toată puterea

armată. Nu-i de desperat. [...] Parcă abia acum încep să înțeleg pentru ce erau atâția moldoveni împotriva răzbelului alături de mulțimile acestea imense de oameni!

— Să-i auzi acum pe moldoveni cum mai blestemă guvernul! Cum îi spun că i-au prorocit nenorocirea! Cu toate că eu cred că n-au dreptate. România nu putea alege alt drum.

— Desigur că nu, și eu cred că guvernul român nu s-a întemeiat atâta pe ruși, cât pe aliații din apus - zise părintele Manu cel tânăr.

— Ce folos însă → oftă preotul cel bătrân - aliații sunt acolo unde sunt, și ăștia de-aici veți vedea că silesc și pe România să depună armele. Dacă nu mai luptă, armata română rămâne foarte mică față de dușmanul ce-i stă în față! Cum vor mai salva-o aliații acum?

— Dacă nu acum, la sfârșitul războiului tot vor salva-o, se încapățânară părintele Scurtu și colegul cel tânăr.

— Da, însă până atunci ce va fi? Vor ocupa germanii și Moldova? - întrebă gazda. - în cazul acesta ușor ar trece și în Basarabia. Ei pe ruși vor să-i bată în primul rând, nu pe noi. Dar cine știe ce se mai poate întâmpla! De când a pornit revoluția lui Lenin și Troțki, de când au venit la putere bolșevicii se vorbește tot mai mult între oameni, și mai ales între soldați, că Rusia a isprăvit războiul pe toate fronturile și va face pace cu germanii. De altfel soldații ruși curg pe toate drumurile către Rusia, ca și când pacea ar fi și făcută. Nici nu mai pot fi numiți soldați, ci niște cete rătăcitoare cari umplu țara.

— Da - întări Burniță - ei spun că-i pace și *svoboda*, și prin Moldova. De altfel am auzit la Huși și zvonul acesta că noul guvern rusesc ar fi încheiat armistițiu cu germanii pe toate fronturile.

— Nu ar fi imposibil. Cu o armată cum a ajuns a lor, nu se mai poate lupta. Am văzut eu încă până n-am plecat din Roman - zise Scurtu.

— Mai este și altceva - zise îngrijorat gazda.

— Nu se știe încă ce vrea revoluția asta nouă, căci țar nu mai au să-l detroneze. Soldații și derbedeii de prin orașe însă vorbesc c-or tăia pe toți boierii și pe toți «burjuii», că le vor lua averile și vor împărți între ei moșiile. Am fost zilele acestea la Leova și m-am îngrozit de câte se vorbesc. Cică prin Rusia s-ar fi și început împărțirea pământului.

— O să ne ia și turmele de oi, nu-i așa? Las-o mai domol, dragul meu, că nu-i Necuratul așa de negru cum îl vopsesc - zise socrul.

— Nu le-am adus eu din munții noștri pâna-ici să facă ăștia pastramă din ele!

— Să dea Dumnezeu să fie zvonuri, dar la Leova se vorbește mereu despre asta. Am întâlnit și câțiva proprietari cari sunt, cu toții, foarte îngrijorați.

— Vor face iprăpădul lor, dacă-s porniți spre asta, la ei acasă. [...]

— Ce spuneam eu! - oftă socrul, care fără să vrea, se umplu și el de îngrijorare.

— Ne-a pus Dumnezeu între două pietre de moară.

Rămaseră la masă până târziu, povestind și închinând din pahare, cu toată îngrijorarea nouă ce-i cuprinse. Oaspeții nu mai gustaseră vinul de la intrarea trupelor rusești în Moldova, toamna trecută. Femeile plecară mai devreme să vadă de paturi și de culcatul copiilor, dar pe cei cinci bărbați îi apucară miezul nopții lângă paharele de vin, și la povești. De la situația proastă de acum trecură la peripețiile pribegiei, și fiecare avea sacul plin. Vinul le risipi cu vremea îngrijorarea, și optimismul îi luă în stăpânire. Franța, Anglia, America, ce nu puteau face cele trei țări chiar dacă rușii vor încheia pace!

Cu toată voia bună ce se puse, socrul gazdei trebui să rumege mereu un plan, pentru că înainte de a se scula de la masă zise:

— Pe oile noastre nu vor pune ei mâna, chiar revoluție să fie! Nici pe ale voastre. M-am și gândit pe

unde să le trecem din bună vreme în Moldova.

— Să le dăm pe mâna nemților? - întrebă ginerele.

— Le trecem în Moldova neocupată.

— Și dacă nemții vor ocupa toată Moldova?

— Nu mai cobi și tu mereu! Doar mai este și Dumnezeu deasupra.

Se duseră apoi și ei la culcare deși celor trei oaspeți le fugise somnul, și de vin, și de știrile nouă ce le auziseră.

Dar neliniștea și îngrijorarea din seara sosirii lor la frații Marcu se împrăștiară în zilele următoare. Vasile Burniță lipsea zile în șir, se ducea pe la turmele de oi. Le ținea și pe ale lui în apropierea oilor celor doi frați. Voia să supravegheze el totul, ca, într-un caz de primejdie, să le poată scăpa. Ginerele îi păru destul de neajutorat. Pășuni în împrejurimi erau destule, nu numai pe moșia celor doi frați. Rămăsese peste an foarte mult teren nelucrat, plin acum de iarbă uscată și de bălării, unele înalte să se piardă omul în ele. În drum de la gară până la conac, pribegii văzuseră câmpuri întregi pline de buruieni uscate, în care văzuseră păsări mari, necunoscute lor. Căraușii le spusese că sunt dropii.

Unul din copiii părintelui Manu, de vreo patru ani, când trecuseră pe lângă o pădure de ierburi și buruieni uscate zisese mirat:

— Mamă, uite vântul!

Adia o boare de la apus și buruienile sunau sec.

— Unde vezi tu vântul, dragul mamei?

— Uite, se mișcă aici!

Oile aveau unde pășuna. Erau câmpuri întregi, lanuri întregi lăsate în păragine. Și când venea de la oi la conac, Vasile Burniță nu, mai avea de unde aduce știri nouă. Pe de altă parte ginerele său nu mai merse la orașelul din apropiere, vreo douăzeci și ceva de kilometri, chiar pe Prut - Leova. Așa că nici el nu mai aduse nicio veste un răstimp, și îngrijorarea oaspeților se risipi. Părea mai liniștit și gazda își vedea mai departe de

lucrurile lui. De multe ori se întâlneau numai seara la cină.

Oaspeții nu se puteau plânde de nimic. Era din belșug de toate la conac. Nastasia se putea odihni și ea acum. Fata lui Burniță mai avea cu ea o rudenie, o femeie tânără, și amândouă vedeau de bucătărie. Erau și servitoare la vase, și slugi cari să taie lemne din grămadă. De când părăsise satul lor preuteasa n-a mai știut până acum ce-i odihna, ci numai alergătura și munca de fiecare zi.

Copiii începură să zburde pe pajiștea din nou înverzită, în jurul conacului, și până departe pe lunci și printre cocenii încă netăiați ai porumbiștilor. De la turmele de oi rămăsese în jurul conacului un măgar bătrân cu care copiii se împrieteniră repede. Era un animal blând și cuminte pe care îl încălecau pe rând și-l purtau în toate părțile. Uneori când copiii se jucau într-altă parte numai ce se pomeneau cu măgărușul lângă ei.

În toată ziua adunau ouăle din cuiburi și le duceau la bucătărie. Descoperiseră cuiburi despre care gazda nu știa nimic. Erau găini multe, de care parcă nu se îngrijea nimeni, căci aveau de mâncare pe lângă girezile de paie unde scormoneau mereu. Își făcuseră cuiburile pretutindenea, până și prin porumbiști, între buruienile uscate.

Părintele Scurtu nu se mai gândea la examenul lui Ionică. Unde să-l dea? Copilul se juca cu ziua de cap cu ceilalți. Examen? Cine se mai gândea acum la el?

În două săptămâni pribegii se refăcură. Odihna și hrana bună îi făcu mai optimiști. Încăpură destul de bine și cu durmitul. Sările, după ce culcau copiii, rămâneau la povești până târziu. A treia, a patra seară, se înfățișa de obicei și Vasile Burniță. El vorbea adeseori de oierul Dancu cel bătrân! îl cunoscuse. Fusesse pe-aici, și pe când trăia bătrânul, cu oile. Cum fusesse și prin Dobrogea. Cunoștea multă lume-împărăție, pe mulți ardeleni cari se așezaseră prin Dobrogea și acum erau

oameni avuți.

Într-o seară ginerele i se plânse că nu mai știe ce să facă cu «cloțanii», cu șobolanii care se prăsiseră îngrozitor. Ieșeau peste zi în șir, fără nicio sfială, grași ca niște purceluși, să se adape din troaca din curte. Nu le era Irică nici de cele vreo cincisprezece mâțe cari trăiau pe lângă casă.

— Trăia odată într-un sat vecin un om care le știa leacul – zise bătrânul.

— Pe vremea lui moș Dancu i-a alungat de câteva ori. Le descânta.

Ginerele râse.

— Zadarnic râzi. Odată am văzut cu ochii mei cum i-a dus – o puzderie – de-aici.

— Și cum îi descânta?

— Avea el meșteșugul lui și, se vede, putere peste șobolani. Era un omuleț cu ochii împăienjeniți, avea o vargă și o fluieră. Ne poruncise să se închidă toată lumea în casă, și pe ferești să nu se uite. Trebuiseră ținuți în casă și câinii și mițele. Sosise pe înserate, cu capul gol, c-o glugă în spate, cu fluierul după șerpar, cu varga lui în mină. Era o nua de alun. Făcuse un semn lui Moș Dancu, pe care numai el îl pricepuse, și trebuise să intrăm cu toate vietățile în casă. «Cu ajutorul lui Dumnezeu i-om *dudui* (scoate) de aici,» auzii eu când îi spunea bătrânului. Nu știu ce farmece o fi făcut, numai fluierul i se auzea. Nu cânta din el, ci numai *țârlâia* subțire, scurt și des. După vreun ceas îl văzuserăm că iese din curte și după el o puzderie de șobolani. Mergeau după om ca soldații, dar în rânduri late. El țârlâia mereu din fluierul lui, și nu se uita niciodată înapoi să vadă dacă vin după el. Ce să-i vadă? Știa că-l urmează, pentru că după cum fluiera scurt și des, ascuțit de subțire, așa chitcăiau și șobolanii în urma lui. A pierit cu ei în noapte, către apus. Unde i-o fi dus, nu s-a știut niciodată. Dimineața a venit omul și și-a dus juninca. Îl cinstise moș Dancu cu o junincă de trei ani pentru isprava asta. Ei, dac-ar mai trăi

și acum, ar fi ușor. Îl chema Nichifor.

Vasile Burniță nu suferi nicio glumă în legătură cu povestirea lui. Așa a fost, a văzut cu ochii lui.

— Dar cum îți explici? - întrebă părintele Manu cel bătrân.

— Nicicum. Avea el meșteșugul și darul lui. Mai de mult mai trăiau oamenii cu deosebite puteri date de Dumnezeu. Moșul meu, îl iertat, a avut între păcurari pe unul Bucur Tunsu, care vrăja lupul și ursul, încât nu se apropiau de oaie să i-o fi legat de brad în pădure. Cine știe! Bătrânii știau multe ce nu se mai știu azi. Dacă ar trăi acum Nichifor, ți-ar face și ție un bine, adăose întorcându-se spre ginere. Tu n-ai auzit vorbindu-se de el?

— N-am auzit.

— Se vede c-a murit de mult. Era bătrân și când l-am cunoscut eu.

În unele sări când era și Burniță de față răscoleau amintiri de prin satele din jurul Săliștei, vorbeau de oameni cunoscuți, de relațiile lor familiale, de nunți, de înmormântări și adeseori uitau cu toții unde se aflau și între ce împrejurări trăiau.

Părintele Scurtu se gândea uneori, pornind și de la propria lui experiență, că omul nu suportă nicio tensiune prea mare vreme îndelungată. Bunăstarea, lipsa de griji de la conac, părea că-l făcuseră să uite războiul. De când trăia cu el în gând! Doi ani de neutralitate a României n-a fost ceas în zi în care să nu-l aștepte. Iar de când a început n-a fost zi să nu-i simtă ghiarale. Pesemne a ostenit și el, și odihna de-aici îl făcea indiferent.

Totuși se convinsese nu peste mult că era numai o amortire trecătoare. Pe la sfârșitul lui noiembrie Vasile Burniță vându la Chișinău o cantitate mai mare de brânză și de-acolo se înapoie cu vești mari, cari înviară din nou pe pribegi. Era sigur că ceruse și România armistițiu de la germani, ba unii spuneau că e și iscălit. În capitala Basarabiei era frământare mare. [...]

Nu vorbise decât cu negustori și nu știa că la Chișinău erau, mai de mult, un număr de intelectuali ardeleni. Nu-i întâlnise. Dar negustorii știau toate. [...]

Nici Burniță nici oaspeții nu aveau idee ce putea fi aceea Republică sovietică, dar auzise că în Chișinău mai mari sunt acum așa-numitele sfaturi sau soviete de soldați și muncitori.

Aduse știri îngrijorătoare și pentru el și pentru cei doi frați: revoluția cu jaful conacelor și împărțirea pământului, pornind din fundul Rusiei se tot apropia de granițele Basarabiei, ba, în câteva ținuturi, a și trecut granița. Revoluția încă se întemeia pe-un ucaz a lui Lenin și Troțki care dădea tot pământul proprietarilor mari, al boierilor, în mâna țăranilor să și-l împartă.

Din seara aceea gândurile și grijile celor de la conac se împărțiră. După trei zile Vasile Burniță nu se mai arătă pe-acasă. Dispărură și vreo trei păcurari bătrâni, care mai meștereau prin beci. Nu mai fură văzuți nici câinii de pe lângă casă.

Ion Marcu, la îngrijorarea oaspeților, le spuse că socrul său a început să mâne turmele de oi către Prut, către trecătoare. Cum se făcuse armistițiul și nu mai era primejdie de război, le putea trece în Moldova. Paza o luase pentru cazul că s-ar lăți revoluția până aici.

Pribegii se îngrijorară din nou. Cât ar fi fost de bine să fi mers ei la întâia destinație, să fi trecut în Moldova cu vagonul lor! Acum, dacă va veni revoluția până aici, ce vor face? Unde vor mai fugi? Și cu ce? Era aici decembrie, deși toamna se ținea încă senină și călduță.

Părintele Scurtu simți o surpătură mare în sufletul său.

Dacă România a cerut armistițiu și l-a chiar iscălit, s-a isprăvit și cu vreo ofensivă nouă la primăvară! S-a isprăvit și cu întoarcerea lor acasă. Ar însemna că România a recunoscut că a pierdut războiul. Vor mai putea aliații din apus să facă ceva pentru ea? Nu vor părăsi-o chiar pentru că a ieșit din luptă? Dar a ieșit ea

de bunăvoie? Nu i-au luat arma din mână rușii?

Era mai mult mort decât viu, și tovarășii lui de pribegie asemenea. Cele două preutese se ascundeau prin unghete și plângeau. Gazdele erau tot mai speriate din zi în zi. Începură să umble vești despre aprinderea conacelor boierești în diferite regiuni. Și unele tot mai apropiate.

Frământat de gânduri, de speranță și deznădejde, părintele Scurtu avu într-o noapte un nou vis simbolic.

Se făcea că era în piața Unirii din Iași, și că marea venea până la marginea pieții. Un chei cu zeci de trepte lungi de piatră cobora până la valurile mării. Cu alți oameni privea de pe chei la mare, când deodată văzu un submarin german tras de un cal de aramă. Știa că e submarin și că e german, deși din apă nu se vedea decât calul de aramă. Un cal gras pepene, care înainta grăbit de la sud pe țărmul mării, și când a ajuns la chei, a dat să iasă pe uscat. A început să bată cu copitele de aramă pe scările de piatră, a bătut și a bătut, picioarele i se vedeau până la genunchi, dar nu a reușit să iasă din mare, să se urce nici pe prima treaptă. Atunci s-a lăsat din nou în apă, s-a întors, și a început o fugă nebună spre sud de unde a venit.

Vedenia, ca și în celelalte visuri simbolice, i se întipări adânc în memorie, încât nu o mai putu uita niciodată, și de câte ori se gândea la ea vedea tot atât de limpede calul de aramă.

Dimineața își povesti visul întâi Nastasiei, vorbi cu mare însuflețire, și trase concluzia:

— Să știi, draga mea, că cu tot armistițiu germanii nu vor ajunge să înfrângă România. Submarinul german n-a putut ieși în piața Unirii din Iași, și a fugit pe mare la vale. Așa vor fugi odată și nemții din România.

Oricât de supărată și îngrijorată fusese Nastasia în zilele din urmă, totuși nu-și putu opri un zâmbet:

— Doamne, Vasile, tu vei muri copil! Cum mai poți pune preț pe visurile tale?

— Cum să nu pun? Nu s-au izbândit toate până acum? Nu ți-am spus, după visul cu carul tras de cele șapte vaci, că vom pleca cu siguranță din Rusia? Nu s-a adevărit?

— S-a adevărit, da' era mai bine să trecem în Moldova.

— Vom trece, n-avea grijă! Încă nu s-au împlinit șapte săptămâni. Și vom merge și acasă, lăudat să fie Cel Atotputernic.

Povesti visul și tovarășilor de pribegie, cari, i le cunoșteau pe celelalte. Și le-a povestit mai de multe ori în Rusia.

— Doamne dă! - răspunseră pribegii.

Dar îngrijorarea tuturor a era așa de mare în dimineața aceea, încât nici oaspeții, nici gazdele, nu se putură opri asupra visului.

Au venit din zori doi țărani frunțași din sat din Ciorogani, și au vestit gazdele că proprietarul din vecini, de la vreo 30 de kilometri, a fost călcat de revoluționari azi-noapte, și că abia au mai putut fugi pentru a scăpa cu viață. Că au prădat tot și au dat foc tuturor acareturilor.

Ion Marcu prinse caii la căruță să meargă la Leova să vadă ce-i. Nevastă-sa nu voi să se despartă de el. Se sui și ea în căruță. Și porniră.

Pribegii rămaseră înlemniți în curte privind pe urma lor. Se vor mai întoarce? Ce vor face ei rămași singuri, străini, în vârful dealului?

— Cum să nu se întoarcă? - vorbi preotul mai în vârstă.

— Doar n-au plecat numai cu hainele de pe ei!

— Parcă nu s-a întâmplat tot așa și cu noi? - zise părintele Scurtu.

— S-au dus numai să se informeze, să verifice vestea adusă de țărani.

Își uitară să mai mănânce. Bărbații începură să se plimbe ca niște umbre prin curte. Femeile plângeau în casă. Iar să pacheteze? Și unde se vor mai duce?

Nădejdea tuturor a era în întoarcerea gazdelor, deși niciunul nu-și dădea seama ce anume ar putea spera de la întoarcerea lor. Poate atât că primejdia încă nu era pe ei, dar, de-acum încolo, putea veni în orice clipă.

Căruța cu gazdele se întoarce pe la amiază. Caii erau numai spume. Cei doi soți erau palizi și muți. Căruța cu caii înhămați rămase în curte, înaintea locuinței.

Femeia și bărbatul se repezică în casă și începură a răvăși lucrurile, neștiind pe ce să pună mâna. Ion Marcu descuie o casă de fier și luă banii. Erau teancuri mari de bilete, pe care le vâri prin toate buzunările. Soția sa își luă pe umeri o năframă groasă de lână. Dintr-o ladă în care răscoli mult, luă o piele de miel de astrahan și un val de pânză. Ieșiră din casă năuciți și săriră în căruță.

— Dar stați, oameni buni, cum plecați așa - le strigă părintele Manu cel bătrân.

— Aveți căruța la îndemână, adunați lucrurile mai de preț, nu le lăsați aici. Luați din beci câteva burdufuri de brânză cel puțin! Și nu v-ați luat haine de iarnă, paltoanele! Nu plecați așa ca de la o moară pustie. Veți avea lipsă și de îmbrăcăminte și de mâncare! Ascultați-ne pe noi, căci suntem oameni pățiți!

Dar cei doi soți îngroziți nu mai coborâră din căruță, și Ion ridică biciușca asupra cailor.

— Dar ce să facem noi cu ce lăsați aici? - întrebă Scurtu - unde vă duceți?

— Deocamdată la Leova. Adunați și dumneavoastră ce veți crede și aduceți acolo. Cred că ne vom întâlni în Leova - răspunse gazda, și poftindu-le amândoi noroc și sănătate, căruța porni în galopul cailor.

XLIX

Până se dezmeticică din mirarea și spaima lor trecu o vreme. Apoi băgară de seamă că afară de ei nu mai rămăsese la conac decât rudenia gazdei, tânăra femeie care ajuta la gospodărie, cu copilul ei, copil mic care abia începuse să umble în picioare. Slujnica, dispăruse. Nu se mai vedeau pe nicăiri nici cei doi oameni, slugi

aici, care erau mereu pe lângă casă de ajutor. Tăiau lemne, aduceau apă, grijau de vite, de porci. Femeia rudenie cu gazdele îi strigă în toate părțile, dar nu se mai arătară.

Nastasia ațâța focul în plită să pregătească ceva de mâncare. Nu erau lemne tăiate și părintele Scurtu se duse la grămada din curte, luă securea și începu să taie.

Se sfătuiră vreme îndelungată ce vor face. Era a doua zi după Sf. Nicolae. Se înnorase, pornise vântul și primii fluturi de zăpadă rățăceau rari în văzduh. Copiii se adunară cu toții în bucătărie lângă foc. Cei mai mari nici nu. mișcau, ci priveau duși.

După sfat lung bărbații ajunseră la încheierea că nu aveau unde merge, trebuiau să rămână aici. Ei nu sunt boieri, sunt niște bieți pribegi, rămași în mijlocul câmpului. Ce are revoluția cu ei? Stăpânii au fugit. Ei însă n-au pentru ce, și nici nu mai au unde, așa în pripă. În sat, cine i-ar primi? Nu fuseseră niciodată în sat de când au venit aici, nu cunoșteau pe nimeni.

Dar femeile erau potrivnice să rămână de capul lor acolo! Cei care vor veni să prade și să aprindă, vor ținea seamă că ei sunt străini? Și cum vor rămânea cu copiii aici să vadă grozăveniile? Și ce folos că vor rămânea, dacă vor aprinde casa și tot ce-i aici, și vor prăda? Unde să mai locuiască? Ce să mai mănânce?

Începu discuția aprinsă între ele și bărbați, în mijlocul curții, zgriburând de frig. Vântul se întetea mereu. Părintele Manu cel bătrân luă din cameră o blană de iarnă a gazdei și o îmbracă.

Pe la trei după-amiază văzură că intră în curte, pe poarta deschisă, cinci soldați călări, cu arma la umăr, cu revolvere la oblânc. Înaintea lor venea morarul Hanț, un german care avea la marginea moșiei o moară cu benzină. Era un om scurt, gros, burduf de grăsime, pe care refugiații îl cunoșteau de mai de mult, căci venea uneori sările la povești la conac și la un pahar de vin. Era o fire veselă și nepăsătoare. Îi mergea bine. Măcina

pentru vreo șapte sate din împrejurime.

Acum pășea greoi, cu capul frânt în piept, înaintea călăreților. Era palid și gura-i era larg deschisă. Soldații îl aduseseră ca interpret. Neamțul o rupea și pe românește și pe rusește.

Se opriă în mijlocul curții, în fața grupului de pribegi. Unul dintre soldați puneă întrebări în rusește, și morarul le repeta românește.

— Care sunt boierii de aici?

— Nu-i niciun boier - răspunse părintele Scurtu.

— Unde sunt? Au fugit?

— Fugit.

— De mult?

— Pe la amiazi.

— Unde s-au dus?

— Nu știm.

— Cum nu știți?

— Nu cunoaștem locurile. Noi suntem oameni străini pe-aici.

— Nu v-au spus?

— Nu!

— Și voi cine sunteți?

— Bejenari din război.

Soldații se priviră și râseră.

— Și ăsta-i bejenar? - și soldatul arătă cu degețul spre părintele Manu cel bătrân, îmbrăcat în blana aceea frumoasă și cu o căciulă de astrahan în cap.

— Voi sunteți *burjui* nu bejenari. Până deseară să o ștergeți de-aici. La noapte vin ai noștri să facă dreptate.

— Spune-le, domnule Hanț cine suntem, de când am venit aici - zise Scurtu.

— No, le! Ce să mai spui? La ăștia tot e burjui. Și eu burjui! Zic să las și io moara și să plec!

— Spune-le că nu avem unde merge, că suntem cu copii mici.

Neamțul le spuse.

— Zice că-i treaba voastră. Ei v-au dat de știre să nu

rămâneți aici peste noapte, că aprind tot. Mi-e frică să nu aprindă și moara me! zice că și io-s burjui!

Cei cinci soldați întoarseră caii și plecară.

— Sunt încă oameni de treabă că au venit să ne spună înainte! - zise Nastasia.

— Trebuie să plecăm!

Acum înțelesesă cu toții că nu aveau ce mai alege, și se apucară să-și adune lucrurile. Vor merge deocamdată în sat.

Părintele Manu cel bătrân ieși să aducă doi boi dintre cei ce pășteau prin apropierea casei, prin porumbiștile culese. În curte erau vreo cinci care goale. Rudenia gazdelor își adună și ea lucrurile, adună și pachetă pe-ale gazdelor și le puse pe toate într-o ladă lungă din casă, care abia putu fi urcată în car. În casa de fier, rămasă deschisă, mai fură găsite câteva bilete de depuneri, ce reprezentau câteva zeci de mii de ruble. Le luă și pe acelea.

Se înserase când plecară cu carul încărcat spre satul din vale. Luaseră și nește burdufuri cu brânză din beci. Rudenia gazdelor încuie tot și luă cheia cu ea. Vitele, porcii, găinile, odăile încărcate de mobilă și lucruri, pivnița ce cuprindea singură o avere, coșarele cu porumb, rămaseră toate în plata Domnului.

Pe înnoptate ajunseră în sat și carul intră în curtea unuia dintre țăranii cari veniseră în zori să-i vestească. Rămase acolo încărcat cum era, copiii intrară cu mamele lor în casă, iar cei trei preoți porniră prin sat să-și afle un adăpost de noapte pentru familii.

Se făcu întuneric beznă, și înaintea lor le lumina drumul un băiețaș al țăranului la care trăsese carul, cu un felinar de mină. Din când în când se auzeau împușcături în noapte.

— La cine să mergem? - întrebă copilul.

— Păi, noi știm! Poate la preotul satului.

— Haidați dar la popa - zise copilul luând-o înainte pe o hudicioară.

Pe uliți umbla puțină lume. Dar aproape prin toate curțile se simțea mișcare. Câinii lătrau întărâtați în tot satul. Drumeților li se părea că respiră un aer neliniștit, misterios, tulburător. Câte-un om care se strecura pe lângă ei părea o umbră care conspiră din întuneric. Le arunca în treacăt priviri sumbre, mute, uneori de după gardurile curților simțeau că îi pândesc ochi, auzeau de după porțițe și tuse seacă, înfundată, li se părea că tușesc nevăzuți cu un anume înțeles.

Vântul de la răsărit trăgea tot mai tare, și mâinile li se învinețiră de frig. Împușcăturile când erau mai dese, când se răreau. În unele curți înjugau vitele la car, și oamenii vorbeau cu ele cu glasuri stinse.

— Aici șade! izbucni într-un târziu călăuza oprindu-se cu felinarul în fața unei porți înalte ce străjuia în gardul de scânduri ce mergea până departe.

Portița de lângă poartă pentru cară era încuiată. Înăuntru era liniște. Nicio mișcare în curte.

Părintele Scurtu începu să bată la portiță. Vreo trei dulăi izvorăra în salturi din întuneric, lătrând amarnic. Un om care ajungea cu capul peste gard se ivi lângă portiță. Un glas aspru îi întrebă:

— Pe cine căutați?

Priegieii dădură bună seara. La salutul lor omul din curte mormăi ceva.

— Căutăm pe părintele, pe preotul satului.

— Da' cine sunteți și ce umblați acum noaptea?

— Suntem preoți și noi și l-am ruga să ne dea sălaș de noapte. Nu-i acasă?

— Ba-i acasă, dar sălaș nu cred că vă va putea da.

În hărmălaia cânilor abia se puteau înțelege și trebuiau să strige. În vremea asta se mai arătară două capete cu căciuli deasupra gardului.

— Da' ce vreau?

— Zice că-s popi și vreau să doarmă la părintele.

Un alt glas întreba acum din curte:

— De unde sunteți și ce căutați pe-aici?

— Suntem preoți din Transilvania, fugiți de război. Am fost găzduiți la moșie. Stăpânii au fugit și ne-au lăsat în mijlocul câmpului.

— De! Vor fi fugit!

Apoi auziră în curte:

— Du-te mă Toadere și spune-i părintelui.

Capetele se retraseră în umbră de la gard, și străinii rămaseră să aștepte în uliță. Așteptară mult. În raza lanternei se vedeau jucând tot mai deși fulgii albi de nea.

Într-un târziu auziră glasuri în curte cari mânau câinii la o parte, și o cheie se învârti în zarul porțiții. Apoi se auzi trăgându-se și un zăvor mai greu.

În curte nu erau trei, ci șase țărani voinici, cu căciulile înfundate în cap, în cojoace, cu furci de fier în mână. Casa era adânc în curte, în ograda largă.

Fură duși printr-o tindă întunecată, copilul cu lanterna era înaintea, și intrară într-o cameră largă, spațioasă, cu mobilă puțină. Îi întâmpină un preot către șaptezeci de ani, cu fața întristată încadrată într-o barbă albă, stufoasă.

Străinii dădură binețe, se prezentară și fură poftiți să șadă pe o laviță albă țe brad, după masă.

Bătrânul îi privea întristat, ascultând povestea lor.

— Ne-a răscolit Dumnezeu în toată lumea pe noi, pe moldoveni – oftă el la sfârșit.

— Dumneavoastră v-ați luat lumea în cap tocmai din Ardeal, iar noi, cei de ici, când ne-am lua-o nici n-am mai avea unde ne duce. Am o fată la Odessa, la școli înalte. Nu mai știu nimic de ea de șase săptămâni. Am alta măritată pe la Bolgrad. Nu mai știu nici de ea nimic.

— Da, doamna preuteasă?

— E moartă de zece ani. Am rămas singur cuc. Și acum au mai venit și vremurile astea ale lui Antihrist. Mai bine să nu mai fi pe lume.

— Vor trece și răutățile astea! – zise Manu-tatăl.

— Or trece ori, mai bine, vor veni numai de-amu încolo! Tare mă tem că numai de-amu vor veni cele mai

rele. Acum, și gazdele dumneavoastră au trebuit să fugă!

— Se vede că au auzit la Leova că-i primejdia aproape. Soldații ne-au spus că în noaptea asta vin și vor să prade și să aprindă.

— Vor face-o, că au luat pe rând toate moșiile și conacele din jur. Pe unii proprietari pe care i-au prins i-au mai și împușcat, pe alții i-au chinuit. Vremuri păgâne încep, frații mei, mai bine de nu le-aș fi apucat! Iată și eu, un biet bătrân, stau de trei nopți și trei zile cu pază. Ați văzut pe bărbații din curte. Sunt fini ai mei din cununie, și ei s-au legat să-mi apere viața și avutul ce biet mai am.

— Dar cum? Ți s-ar putea întâmpla vreun rău? - întreabă neliniștit Scurtu.

— Mi-au trimis vorbă că mă calcă și pe mine.

— Dar bine, dar aici e un sat de creștini, de moldoveni! Ești părintele lor!

— Nu mai țin seama de nimic, nici ei! [...]

Se opri o clipă, apoi, privind prin perete:

— Da' eu nu le-oi da de bunăvoie, că-s ale mele. Dacă le-or lua cu puterea, n-am ce face. Dar cei șase fini s-au legat să nu-i lase să-mi calce ograda. Acum poate să încerce în noaptea asta. Că dacă vor da năvală la conac, apoi vor încerca și la mine. Sunt socotit și eu între *burjui*, între oamenii bogați.

Străinii schimbară fețe, privindu-se.

— Voiam să te rugăm să ne dai adăpost peste noapte. Suntem cu familiile, cu copii mici.

— Da-v-aș bucuros, că vedeți e larg destul aici. Celelalte odăi îs goale, de când mi-am măritat fata. Am dat tot ei, că mie ce-mi mai trebuie? Dar de vin și asupra mea în noaptea asta, nu vă pot lua pe suflet.

Bătrânul se sculă, trecu încet într-o cameră vecină, cu un sfeșnic cu lumina aprinsă în mână, și, lăsând ușa deschisă, aduse brânză într-o farfurie, o jumătate de pâine, niște nuci.

— Pofțiți de-ți ospăta ceva, veți fi flămânzi! - îi îmbie

el cu vocea mereu sugrumată de tristețe.

Îmbucară de câteva ori. Copilul călăuză, îmbiat de preot, începu să spargă nuci.

— Dacă-i așa, vedem că nu se poate - zise părintele Manu cel bătrân.

— Trebuie să ne căutăm alt cortel.

— Da' la voi, măi Ionică, de ce nu pot?

— Nevestele cu copiii ni-s acolo.

— Da' zice mama că n-are unde-i culca, n-are așternuturi și nu-i poate pune pe pământul gol.

— De, n-o avea, vremuri grele! Și a început chiar acum și frigul. Poate că s-a pune iarna.

— Oare la cine să mai întrebăm, părinte? - zise copilul.

Bătrânul se gândi și-i spuse vreo trei nume.

Mulțumiră, își luară seara bună și ieșiră, petrecuți de aceeași paznici cari apărură din întuneric.

Călăuza porni iar înainte. După vreo jumătate de ceas, se întoarseră iar la gospodarul în curtea căruia intrase carul. Nu voi nimeni să-i primească. Toți erau îngrijorați pe unde au umblat, și păreau că stau la pândă.

Se culcară cum putură jos pe fața casei, și, parcă fu ceva nefiresc, adormiră toți trei până ai număra la zece. Când veni gospodina cu ceva de mâncare să cineze, ei's forăiau.

În noaptea aceea fu prădat și aprins nu numai conacul și acareturile fraților Marcu, ci încă trei din împrejurimi. Din Ciorogant puțini inși fuseseră la jaf acolo, ci la alte moșii din împrejurimi. La moșia bătrânului Dancu veniră jefuitori din alte sate.

Dimineața cei trei preoți porniră prin sat să afle locuință sau vreun car, vreo căruță care să-i du-a până la Prut, la Leova, unde auziseră că este un pod. Și acolo ce vor face? Cum vor trece granița? Cel puțin poate se vor întâlni cu gazdele lor.

Se despărțiră. Părintele Scurtu căuta într-o parte de sat, tatăl cu fiul într-o altă parte. Cum nu aveau nicio

haină preotească, lumea se uita chiorâș după ei. Uneori auzeau șoptind în urma lor: *burjui*. Dar norocul lor, erau foarte puțini oameni pe stradă, și chiar în sat. Părea mai mult un sat pustiu.

Pe la amiază părintele Scurtu întâlnește un om îmbrăcat într-un port care aducea cu cel din părțile Săliștei» cu cioareci albi de pănură, cu cămașa curată frumos încrețită, cu vestă neagră și haină de postav. Avea și ceas de buzunar, cu un lanț de nichel.

Omul se opri mirat în drum când îl văzu, și se apropie de el.

— Căutați pe cineva? Bună ziua! Sunteți preot, dacă nu mă înșel! - zise el cu fața luminoasă.

— Da, sunt preot și aș căuta un cvartir până aș afla o căruță sau un car, să mă ducă undeva.

— Acum nu veți afla nimic! Toate carele și căruțele sunt duse după jaf pe la conace. Noaptea asta au fost prădate vreo cinci moșii, începând cu cea de la noi.

Părintele Scurtu îi spuse în câteva cuvinte cine erau, și cum au trebuit să fugă de la conac.

— Știi ce părinte? Să poftiți la mine până veți găsi un car. Mă țin și eu de biserică. Sunt cântărețul ei.

— Ești ardelean dumneata?

— Pentru ce? Pentru hainele astea? Nu, sunt de-aici din sat. Da' am văzut la mărginenii cari veneau pe la moșia lui Dancu, și mi-a plăcut. Cum zic, să poftiți pe la noi! Acolo veți fi în siguranță, căci sunt un om sărac, și de la mine n-au ce lua!

Părintele îi mulțumi mișcat, și porni cu el să vadă casa. Era o căsuță mică, albă, pe o muchie mai ridicată, cu două cămăruțe și o bucătărie de vară, numai cât un cuib. Străluceau toate de curate.

Îl întâmpină o femeie mărunțică, cu mișcări iuți, cu ochi luminoși albaștri. În camera din nainte mai erau două fete, una ca de treisprezece, alta ca de șasesprezece ani.

— Familia mea - zise cântărețul bisericii.

Apoi îi spuse nevastei de ce e vorba.

— Vai de mine, dă-i primim cu toată plăcerea. Nu-i vorba e cam strâmtoare. dar oamenii buni încap și-ntr-un loc mai strâmt - zise femeia.

— Numai o zi, două, până putem afla vin car să ne ducă la Leova. Vrem să trecem Prutul în Moldova.

— Da' și pentru mai multe zile, căci doar creștini și moldoveni suntem cu toții - se grăbi gazda să răspundă.

Ochii celor două fete râdeau luminoși albaștri ca și ai mamei lor Aveau obraji albi, fini, părea că sunt nește domnișoare.

Părintele Scurtu află încă în aceeași seară că soția cântărețului se trăgea dintr-o familie preotească, dintr-un sat vecin, iar strămoșul lui a fost preot chiar aici în sat.

Le puseră la dispoziție camera din nainte, mai mare, și fură înconjorați de o dragoste și bunăvoință care-i mișcă adânc.

Înțelese numaidecât că gazda era un om cu frumoase cunoștințe, încă înainte de a-i arăta mica lui bibliotecă vreo șaiszeci de cărțicele, între care descoperi, spre uimirea lui, și calendare tipărite la Sibiu, și volumașe din biblioteca poporală a «Astrei» transilvănene.

— Da, pe la moș Dancu veneau mereu români transilvăneni din părțile Săliștei și a Sibiului. De la el am călindarele și cărțicelele.

Era un om care se interesa de tot ce putea afla din viața românească. Părintele Scurtu nu mai biruia să-i răspundă la întrebări, până după miezul nopții. Cântărețul aduse vin, nevastă-sa făcu tocană de pui și plăcinte. Întâlnirea aceasta fu schimbată într-o adevărată sărbătoare. Fata cea mai mare, Anisia, cântă vreo două balade bătrânești cu o voce fermecătoare. Melodia aducea puțin, era învăluită și tulburătoare, ca ale unor cântece rusești pe care le-a auzit de la soldați.

Părintele Scurtu trebui să-i povestească ce s-a mai

petrecut prin Ardeal de când a izbucnit în 1914 războiul, de când n-au mai putut veni ardeleni pe la frații Marcu, cum s-au mai apărat de unguri, cum a început războiul României, cât de adânc au intrat trupele românești în Ardeal, cum s-au refugiat, pe unde au umblat, ce-au pătitit. Se interesă cu sete de toate.

Soția și cele două fete ascultau mișcate și adeseori lăcrimau. [...]

— De, omul e la jocul valurilor vieții, sau cel puțin așa ni se pare nouă. Pleci la drum și nu știi unde ajungi. Eu însă cred, părinte, că, până la sfârșit, tot ajungi unde ești vrednic și unde voiește Dumnezeu. Iată că România

1 în manuscris: sale (n.ed.) a început războiul pentru a-i dezrobi pe frații din Ardeal... [...] Dar cine poate cunoaște viitorul? Dacă Dumnezeu ne va afla vrednici, poate să vină și eliberarea Transilvaniei. [...]

Cu cât îl asculta mai mult, părintelui Scurtu îi părea că suferea o iluzie. Cântărețul acesta trebuia să fie un intelectual deghezit. Încă nu aflase, de când a părăsit Moldova, un român prin care să grăiască așa de limpede simțirea națională, și să fie atât de bine informat de situație. Sau era numai inteligența lui firească ce-i strălucea în față și în priviri, contactul cu ardelenii cari trăiau ori veneau pe la moșia lui Dancu și lectura lui? [...]

— M-am mirat într-adevăr și eu, cum au trebuit să fugă și frații Marcu dintr-o regiune curat românească. Nu erau bine văzuți de țărani?

— Hm! Dacă ar mai fi trăit bătrânul Dancu, poate nu era în primejdie. Era respectat în tot jurul. Sunt oameni buni și frații Marcu, mai ales Ion, dar n-au mai ținut legăturile cu țărănimea cum le-a întemeiat bătrânul. De altfel, știu eu! Nebunia asta generală, din Rusia, li s-a urcat și moldovenilor la cap. Flacăra răului trece prin inimile oamenilor ca prin vreascuri. Totuși se vorbește în sat că din Ciorogani numai foarte puțini, coadele satului, au mers să jefuiască la ei. Au venit oameni din satele mai depărtate.

— Ce se vorbește? Au prădat tot?

— O nenorocire și mai mare! Încă, dacă ar fi prădat întâi! Dar cei sosiți întâi după ce au pus mâna pe ce au voit, au dat foc. Au dat foc beciului, coșarelor cu porumb, caselor. Numai în beci era o avere! Ei bine, s-au topit, au ars și s-au amestecat cu cenușe și burdufurile de brânză, și puținele cu unt. Coperișul aprins a căzut pe beci, au ars grinzile și tot jăromaticul a căzut și a acoperit bunătățile dinlăuntru. Le-ai văzut?

— Da! Și încă ne simțeam cu păcat că la plecare am luat și noi câte-un burduf de brânză.

— S-a ales nimic de tot ce a fost înăuntru. Și coșarele cu porumb au ars, puțin s-a mai putut mântui. Asta spun eu, e o nebunie mare acum pe lume [...]. Când Dumnezeu ia mintea oamenilor o face pentru a-i bate nu pentru a-i scăpa de la perire. Închipuic-ți că au stricat și moara neamțului și i-au dat foc.

— A lui Hanț?

— Da. Nu mai este alta decât la o depărtare de treizeci de kilometri, dacă va mai fi rămas și aceea. Acum cei care au ars-o, unde vor mai măcina, căci toate satele din jur veneau aici la moară. Vor trebui să se întoarcă la morile de vânt dar și acelea vor trebui întâi reparate, căci nu mai sunt folosite de mulți ani. Iată cât e de mare nebunia. [...]

Femeile se culcaseră de mult și ei tot vorbeau încă lângă un pahar de vin.

— Mi-e și rușine ce s-a petrecut și la noi în sat. Oameni avuți au pornit și ei cu carele după jaf, ca și cei săraci cu sacul. Ai auzit în ia-seară cum mugesc vitele prin curți. Sunt tot vite străine, răpite de pe la moșii, de la proprietari. Mulțumesc lui Dumnezeu, sunt ora sărac, dar nu s-a apropiat de mine nici gândul păcatului. Pentru ce ne-am lăcomi la averea altuia?

— Se temea și părintele. Nu știi, a pățit ceva?

— Au mers niște prăpădiți și la sfînția-sa, dar i-au alungat paznicii, niște fini ai părintelui, oameni de

omenie. Vezi că așa e orice nebunie când dă peste oameni ca o boală molipsitoare: se întinde ca pârlolul.

A doua și a treia zi părintele Scurtu umblă zadarnic prin sat să afle vreun cărauș. Nu aflară nici ceilalți doi preoți, cari își găsiseră și ei un adăpost. Rudenia doamnei Marcu nu avea de gând să meargă mai departe. Rămânea cu tot ce-a mai putut salva de la conac, aici la românul la care a tras carul. Cântărețul căută și el car, dar nu află.

În cele două zile cât a umblat zadarnic prin sat părintele Scurtu nu întâlnește decât oameni întunecați, cu priviri încruntate, care se uitau lung după el. Satul răsuna de mugetul vitelor străine, de nechezatul cailor. Pe uliți erau dăre lungi de grâu, de porumb, de fasole, de orz, cum se risipiseră din care ori din saci spărți. Părintelui Scurtu îi părea că respiră o atmosferă grea, apăsătoare. Unii țărani nici nu voiau să stea de vorbă cu el când îi întreba de căraușie. De altfel în cele două zile carele se țeseau mereu pe ulițele satului. Unele încărcate cu jaf, intrau, altele goale ieșeau. Oamenii cari minau vitele erau toți tăcuți, cu fețele și privirile încruntate.

Ostenit de alergare, înfricat că nu va mai putea pleca din satul acesta, subț continuă priveliște a oamenilor încruntați, cari păreau că stau la pândă, în posomorârea văzduhului rece care cernea rar fire de zăpadă, la un moment dat preotului îi veni un gând năstrușnic, care-l făcu să se oprească în drum: dar dacă tot ce vede e viața normală a omului, și toate preocupările superioare ale vieții nu sunt decât închipuiri cu care ne mințim pe noi înșine? Dacă ar fi ca unul dintre țărani aceștia, nu s-ar mai gândi la cărauș, la trecerea în Moldova, la ce va fi cu România, ci s-ar pune în rând cu ei, s-ar face o apă și un pământ cu ei și ar scăpa o dată pentru totdeauna de deșarta frământare superioară omenească?

Pe-o clipă avu senzația că aprobă în conștiință acest raționament și-și zise că nu va mai pleca nicăiri. Dar în

clipa următoare se trezi și se înspăimântă de gândul lui. Să fie molipsirea nebuniei ce-i cuprinde pe toți, de care vorbise cântărețul?

Își făcu, în gând, cruce și porni mai departe. «Un moment de slăbiciune și de descurajare» – își zise el.

În sfârșit, a treia zi gazda îi aduse un căraș, și porniră, despărțindu-se cu greu de familia cântărețului. Cele două zile petrecute aici rămaseră ca un ochi de senin și de lumină printre nori în amintirea celor doi soți.

Pe drum, după ce ieșiră din sat, omul care mâna caii se întoarse spre ei și zise:

— Acum, eu m-am hotărât să vă duc până la Leova, orice s-ar întâmpla.

— Dar ce-ar putea să se întâmple? – întrebă Scurtu.

— M-au desmântat mulți să nu plec.

— Dar, pentru ce?

— Ce credeți dumneavoastră, pentru ce n-ați aflat încă niciun căraș până acum?

— Păi, toate carele erau după cărat de pe la conace.

— Nu toate. Carul meu și caii nu s-au mișcat din curte. Mai sunt și alții cari n-au jefuit nimic. Dar oamenii se temeau să vă ducă.

— Și pentru ce?

— Ieșise vorba că nu sunteți bejenari, ci boieri cari ați fugit de la moșie. Că sunteți *burjui*. Și acum răspunde cu capul oricine vrea să scape pe un burjui, cum le zic ei la boieri. Dar eu am văzut că sunteți pribegi și oameni necăjiți. Eu am un frate peste Prut, în Moldova. Suntem din Moldova.

— Auzi minune! Cântărețul nu mi-a pomenit despre asta.

— Nu, că nu voia să vă înspăimânte. Apoi eu tot nădăjduiesc de la Dumnezeu că vom ajunge în pace la Leova. Pe urmă acolo este pod peste apa Prutului.

Cei doi soți își aruncară o privire. Își întoarseră și copiii capul spre ei, îngrijorați.

— Vom merge în pace, bade Vasile, că mai este și

Dumnezeu deasupra! - zise Scurtu.

— Dar dumitale îți rămânem foarte mulțămitori.

— Păi oamenii trebuie să se ajute la necaz! - răspunse românul. Își întoarse fața spre cai și-i struni.

Trecură, până la Leova, prin două sate. Vite străine mugeau și aici prin curți. Aceleași fețe încruntate la oameni, aceleași priviri lungi după ei, ca și în Ciorogani.

Trecură și printr-o pădure de stejar destul de pipernicită. Era presărată cu țărani cari tăiau copacii nu de la tulpină, ci ca de la un metru deasupra. Cioturile triste umpleau pădurea. La trecerea căruței fiecare se oprea din tăiat, și, cu securea în mână se uita crunt la călători. Părintele Scurtu simți un fior de frig. Erau priviri rele, dușmănoase. Avusese dreptate căraușul. Avu senzația că vede dulăi cari, stârniți de la osul ce-l rodeau, pun etichete pe el și se hârâie la trecător, gata să sară, gata să muște.

— I-ați văzut? Numai batjocoresc pădurea - zise căraușul după ce ieșiră la larg, pe câmp.

— Se grăbesc, taie cum le vine mai ușor.

— Dar s-au schimbat oamenii de nu-i mai cunoști. Și asta, așa, la repezeală. Parcă a dat un vânt rău peste ei.

— E chiar așa, bade Vasile. Uii vânt rău - zise preotul.

Ajunseră cu bine, pe la amiază, în Leova și traseră la un han. Deodată părintele Scurtu tresări și își ridică capul. Pe stradă zări o patrulă de soldați români.

— Da, au trecut românii Prutul - îi zise hangiuul pe care-l întrebă, un bulgar sau grec, nu știa, dar vorbea prost românește.

— Când?

— Numai azi-noapte.

— Cu lupte?

— A fost puțină pază la pod. Se spune că armata română a trecut și prin alte puncte.

Părintele Scurtu nu se liniști până nu întâlni un ofițer român de la care se informă. Da, trecuseră pentru

a opri revoluția să treacă și în Moldova.

— Și noi vom putea trece în Moldova?

— Da' cine sunteți dumneavoastră?

Scurtu-i spuse.

— Cred că puteți, dar numai de mâne începând. Să te interesezi dumneata la comenduirea pietii.

— Unde-i?

— La primărie.

Părea că i-a luat cineva o piatră de moară de pe suflet! Părea că s-a luminat deodată lumea întreagă. Se grăbi să-i spună Nastasiei.

Apoi începu să întrebe despre proprietarii de la Ciorogani. Auzise că a venit aici și al doilea frate Marcu.

Hangiul de-aici nu știa nimic. îl îndrumară însă nește femei la un fel de hotel, un han mai mare. Fuseseră aici amândoi frații, dar Ion cu nevastă-sa plecaseră mai departe, o luaseră și pe cumnată, căci celălalt frate nu voise să plece mai departe.

— E încă aici?

— Aici. Pentru ce?

— Aș vrea să vorbesc cu el. Să-i dau nește vești.

— N-ai cui le da. E beat mort. Nu s-a mai trezit de când a venit aici. Puteți să-mi spuneți mie. Mai trece boierul Ion pe-aici.

Preotul îi spuse că s-au mai salvat unele lucruri de la conac, între care și nește bilete de depunere, și că toate au rămas la rudenia lor, la Măriuța din Ciorogani.

A doua zi trecură podul peste Prut, păzit de soldați români. La capătul podului din Moldova părintele Scurtu se opri gânditor, cu mina la frunte.

— Ce ai? - îl întrebă Nastasia văzând că nu mai pornește.

— Mare minune, Nastasio! Azi sunt șapte săptămâni în cap de la visul meu.

— Care vis?

— Cel din Rusia. Carul tras de șapte vaci. Iată ce a însemnat șapte săptămâni! Sunt azi, când am pus

piciorul pe pământul Moldovei, exact șapte săptămâni de la vis!

— O fi mai mult - se miră femeia.

— Nu-i mai mult, nici cu o zi. Hai să socotim. Se opriră acolo în capul podului și socotiră. Așa era! Șapte săptămâni în cap!

— Să știi, draga mea, că tot așa se va împlini și cel cu submarinul german.

— Să dea Dumnezeu, Vasile! Să mai ajungem odată și noi la casa noastră!

L

În loc să ajungă la Seuleni, la tabăra de cercetași, cu o săptămână înainte de Crăciun, părintele Scurtu cu familia, se treziră în comuna Scobinți, lângă Hârlău, ca preot militar la corpul voluntarilor ardeleni.

După ce au trecut Prutul în Moldova, s-au adăpostit în comuna Bumbota de pe malul apei, la un țăran bătrân - numai el și baba lui. Aveau în curte două clădiri mici. Într-una locuiau bătrânii, cealaltă, cu ordin de la primărie, o desc mare pentru pribegi, nu cu mare plăcere. Era o căsuță curată, cu toată mobila de lipsă înăuntru. Părea nelocuită de ani. Și un frig rău, care pătrundea în oase! îi liniști pe bătrâni că o să grijască bine toate lucrurile, și că nu vor rămânea aici decât până va face rost să poată pleca la Iași.

Încă în ziua următoare plecă cu o căruță militară ce se ducea la Huși, și de-acolo luă trenul. Un tren de persoane, dar în ce stare nenorocită era! Nu mai avea niciun geam, ci fereștile erau bătute cu scânduri. Neîncălzit, ticsit de soldați. Dar erau soldați români, și părintele Scurtu putu să-și afle un loc pe o bancă. După călătoria din Rusia, îi părea că merge acum cu un tren de plăcere. Numai cât era frig și cam îngheță până în capitala Moldovei.

Se duse de-a una la Ministerul Instrucției Publice să vadă dacă mai era liber locul de la Sculeni. Era liber încă. Dar cum va veni cu familia din Bumbota? se

interesă directorul cel binevoitor. Tren nu era decât de la Huși. Și cu bietețe trenuri de azi, pe frigul acesta! Greu va fi!

— Am văzut și eu în drumul de acum. De la Huși vin. Dar trenurile sunt arhipline și neîncălzite. M-am gândit că poate cu vreun camion militar ocazional.

— Stai, părinte, să vedem!

Directorul luă telefonul și ceru un oficiu militar. Sună îndelungat, îl tot treceau de la un număr la altul, până când, în sfârșit, află adresa bună. Nu! Nu erau camioane! Dar chiar la Bumbota este staționat un tren militar. Trei căruțe o să aibă în curând un drum la Iași – peste trei zile – și cu acelea ar putea veni părintele cu familia. Să treacă părintele pe la oficiul lor, să-i dea un bilet de voie către trenul militar.

— De-aici la Sculeni va fi mai ușor. Poate aflăm chiar un camion – zise bucuros directorul.

Cu biletul de voie în buzunar luă primul tren spre Huși, iar acolo avu norocul să întâlnească un căpitan pe care-l aștepta la gară o căruță militară, și care mergea chiar la Leova. Ofițerul îl luă bucuros cu el. Dar în Huși se opri la niște cunoscuți, și o luară la drum numai după ce căzu înserarea.

Căpitanul umbla întâia oară prin partea locului. Nu cunoștea drumul. Odată cu înserarea se pusese ceață mare, încât abia se vedea înaintea cailor. Pe capră era un soldat mustăcios, om în vrâstă, dintre glotași, care se lăuda că știe drumul. Cum nu l-ar ști când numai azi-noapte l-a făcut, venind după domnul căpitan?

— Să vezi să-l știi, că eu nu-l cunosc – zise ofițerul. Era bine dispus, cam înfierbântat de vin, căci la cunoscuții unde se opriră în Huși, trebuise să închine și de la botul calului. Nu-l lăsaseră doi tineri și o domnișoară, care îl însoțiseră până la căruță.

Dealurile rotunde de deasupra Hușilor erau înecate în neguri. Și mereu veneau încrucișări de drumuri.

— Măi băiete, să vezi să nu rătăcim că te-a luat

mama dracului! - zicea din când în când căpitanul, în vreme ce îl descosea pe părintele Scurtu de pățaniile lui.

— N-aveți grijă, don* căpitan! Ce? Sunt copil?

Dar, după vreun ceas de drum, întâlniră un car cu boi.

Căpitanul îl întrebă dacă au luat direcția cea bună.

— Da' de unde, domnule căpitan! Trebuie să întoarceți până la încrucișare și pe urmă o luați la stânga.

— Vezi, boule! Spuneai că știi drumul, se năpusti ofițerul. Întoarce, n-ai auzit? Am făcut o jumătate de ceas de-ajaba.

— De negura asta, domnule căpitan! - răspunse sfios omul.

— Negură, nenegură, o să-ți arăt eu când vom sosi. Vrei să ne porți toată noaptea peste câmp, la plimbare? De plimbare ne arde nouă acum?

Mai trebuiă să întotarcă încă de două ori din drumul rătăcit și ofițerul, luat și de băătură pesemne, îl țigăni pe soldat ca la ușa cortului și-l încarcă de amenințări că ce pedeapsă îi va da el, numai să ajungă odată la destinație.

Părintele Scurtu se îngrozi de-atâta sudalmă, de furia căpitanului și-i era milă de soldat. Desigur noaptea și negura erau de vină.

Dar omul rămânea nepăsător pe capră și-și vedea de cai. În sfârșit ajunseră într-un sat unde aveau să rămână până dimineața și să hodinească și caii.

Care nu-i fu mirarea părintelui Scurtu când abia coborâți din căruță, căpitanul se apropie de soldat, crezu că îl va lua la bătaie, dar ofițerul începu să-l întrebe prietenos:

— Măi leat, da' mâncat-ai tu ceva azi?

— Mâncat, azi-dimineață, don căpitan, să trăiți!

— Și de-atunci nimic?

Repede chemă pe gazdă și-i porunci să-i aducă omului de mâncare. Numai într-un târziu își aduse

aminte că nici el nici preotul n-au mâncat. Și era către miezul nopții.

Soldatul mânca la o mescioară, și părintele Scurtu, folosindu-se de ieșirea din cameră a căpitanului, zise soldatului:

— Credeam că te și mănâncă pe drum, și iată că pe dumneata te-a omenit întâi.

Omul înălță nepăsător din umeri.

— Așa-s ofițerii noștri, părinte, răi de gură dar buni de inimă. Le cunoaștem noi felul lor! Da' negura asta! Și nu-s nici eu din părțile acestea. Am făcut întâia oară drumul când am venit încoa, și tot noaptea! Altfel nu-l greșeam cu toată negura!

Din Bumbota plecară peste trei zile cu căruțele acelea militare. Se bucurară cu toții: era peste puțină să încâlzească camera aceea cu jipi – singurul material de foc ce-l putuse afla Ionică prin sat. Coceni de porumb, ogrinji ce rămâneau din ieslea vitelor. Și cuptorul făcea un fum groaznic, încât trebuia să stea cu ușa mereu deschisă. Bătrânii se încuiaseră în locuința lor, nu voiseră să le dea niciun ajutor, nici să le aducă o cofă cu apă din Prut, care trecea pe lângă grădina lor. 'Nastasia era cu ochii roșii de atâta fum.

Dar drumul cu căruțele ținu trei zile și fu nespus de greu! Burnița mereu și era frig. Firele de telegraf de pe lângă drum atârnavu îmbrăcate în promoroacă înghețată, ca nește funii groase și grele. Pădurile pe lângă care ducea drumul, stăteau cu crengile plecate gata să se rupă de greutatea zloatei ce înghețase pe ele. Drumul, urcușurile și coborâșurile mai ales, prinseră un fel de pojghiță de gheață, și caii lunecau mereu, îmbrânceau în genunchi, se răsturnau pe coastă, încurcându-se în hamuri. Unora le căzuseră potcoavele de mult, la alții potcoavele erau tocite, și nu aveau în ce se răzima. Bieții căluți se opinteau, cu tuspătru picioarele adunate, cu spinările arcuite, slabi numai oasele, și tremurau, în vreme ce aburul se ridica mereu din osteneala lor.

— S-a isprăvit! Nu mai merge așa - zise preotul când coborâra cu mare chin într-un sat și văzu o fierărie. Eu mă mir cum ați plecat la un drum ca ăsta cu caii nepotcoviți! E păcat de Dumnezeu.

— Da' ce să fi făcut, dacă-i orden și potcoave nu avem?

— Nu ați avut la tabără potcoave?

— De mult!

— Trebuie să-i potcovim aici.

— Da' cine-i potcovește de-ajaba?

— Vom plăti!

— Noi însă nu avem cu ce.

— Voi plăti eu. Du-te și întreabă dacă ni-i pot potcovi.

Un soldat se duse la făuriște și se întoarse în grabă.

— E făuriștea boierului, nu a satului. Nu se poate numai dacă dă voie boierul. Locuiește aici în sat.

Opriră toate trei căruțele și preotul porni la boierul. Era o casă simplă, bătrânească, foarte curată și foarte liniștită. Un domn blând, de vreo șaiszeci de ani, cu o înfățișare plină de noblețe și bunătate, ascultă plângerea și porunci unui servitor să meargă la covăcie să spună că dă voie să fie potcoviți caii de la toate trei căruțele.

— Părintele Scurtu se interesă de preț. Voia să vadă dacă avea atâtia bani.

— Nu veți plăti nimic. Doar sunt ai țării, ai țării acesteia nenorocite!

Preotul mulțumi și-și luă rămas bun.

— Dar poftește și rămâi aici până vor potcovi caii. O să țină o vreme.

— Mulțumesc, dar trebuie să mă duc la copii, să nu se îngrijoreze de lipsa mea.

— Și cum? Ești cu copii?

— Cu soția și trei copii.

— Te rog să-i aduci și pe ei aici. Se vor mai încălzi până isprăvesc cu potcovitul. De când sunteți pe drum?

— Asta-i a treia zi.

— Doamne sfinte! A treia zi! Poftește și-i adu pe toți aici.

Nastasia se codi mult. Cum să intre într-o casă de oameni în halul în care erau? De ce a promis? Ce mai om și el! Să nu se gândească la atâta lucru! Uite la ea, uite la copii! Sunt cu toții ca de la ușa cortului.

— Draga mea, se pare om înțelegător și bun. Vino căci ne așteaptă.

Fură duși într-o cameră largă cu masa așternută pentru prânz. Era ceasul unu dup-amiazi. Când văzu, Nastasiei îi veni să leșine. Cum să șadă ei la masă? Să fi știut, n-ar fi venit în ruptul capului.

Dar împotriva temerilor ei, nu auziră decât vorbe bune, de compătimire și mângâiere. Părea că nimeni nu vede în ce hal era ea, copiii, bărbatul. Pe lângă domnul cu care vorbise Scurtu, mai era o doamnă bătrână, îmbrăcată simplu într-o rochie neagră, și un bărbat ca la vreo treizeci de ani. Aveau la masă jumări, tocăniță de pui și mămliguță ca aurul. Încă n-au mâncat în viața lor așa mămligă fină și bună!

— Adică sunt din Transilvania și vin din Rusia și Basarabia! - se mira doamna.

— Cu trei copii mici! Ce canon! Ce nenorocire! Cită lume românească n-a fost pornită de la casele lor! Ce vremuri cumplite de bejenie!

Stăpânul casei o privi îngăduitor.

— Dar, draga mea, vremurile le fac oamenii. Greu va răspunde în fața istoriei Brătianu! Când putea să meargă la biruință sigură cu germanii, și azi să avem țara necotropită! [...] Să nu fie cu supărare, părinte! Avem cu toții idealul unirii Transilvaniei. Dar în actualul război șansele erau ale Germaniei, și Brătianu trebuia să vadă cum au văzut alții. [...]

— Dar România, după câte știu, nici n-a declarat război Germaniei - îndrăzni părintele Scurtu.

— România n-a avut nimic de împărțit cu Germania.

— Dar e tot atât, părinte. Rusia era dușmana ei și

mergând noi cu rușii trebuia să ne atace. Acum dacă se prăbușește Rusia, dacă se întoarce roata norocului, tot cu ajutorul Germaniei vom ieși din dezastru. Numai cât în cazul acesta Brătianu trebuie să plece și să-și aștepte sentința.

Nastasia răspundea cu câte un cuvânt la întrebările doamnei. Când se simțea în ce hal se află, cu ce e îmbrăcată, o strângea ceva de grumaz, și fiecare cuvânt era un chin. Răsufla numai când doamna o asculta și ea, sau participa la conversație. Se mai adăugase la strâmtorarea ei împrejurarea că fetița începuse să se scarpine, și trebuia să-i ia mereu mânuța de pe unde umbla cu ea. Se gândi înfiorată că iar se vor fi umplut de insecte, de la soldați, în căruțele acelea! De când îi veni gândul acesta stătea ca pe jar, și suspină ușurată când se sculară de la masă și putură pleca.

Mai târziu părintele Scurtu înțelesese că fuseseră în casa unui fost ministru conservator, și-i păru bine că a fost rezervat și nu și-a făcut mărturisirea lui politică, ea rămăsese, cu toate suferințele prin care trecuse, neschimbată. «Nu! - îi venea lui mereu să zică, la masă - Brătianu nu a greșit! România nu putea merge decât pe drumul pe care a mers, cu prețul oricărui jertfel»

Când ajunseră la căruțe caii era potcoviți și odihniți, și porniră numaidecât la drum, creșcuți în ochii soldaților, când văzură la cine au fost invitați.

Ajunseră la Iași încă în aceeași seară, dormiră peste noapte la un preot cunoscut de la Râmnicu-Vâlcea, refugiat și el la Iași, iar dimineața următoare plecă la minister să vadă ce posibilitate avea pentru a merge la Sculeni.

Cel dintâi cunoscut pe care-l întâlni în drum fu Vasile Pleșa, ardeleanul cooperatist la care durmise când a fost la Iași.

— Uite-uite, ce mai noroc pe capul nostru! Bună dimineața, părinte Scurtule! Chiar avem lipsă de un preot, și nu întâlneam pe niciunul de-al nostru! De unde

vii? Nu te-am mai văzut din primăvară la Iași.

— Vin din Rusia și Basarabia.

— Nu mai spune! Ai fost și dumneata cu cei evacuați?

— Da, și numai acum mă întorc. Sunt chiar în drum.

— Unde?

— La Sculeni.

— Și ce să faci acolo?

Preotul îi spuse.

— Lasă-l în pustie Sculeni. Dumneata să vii la noi la Corpul voluntarilor. Avem un preot și ne mai trebuie unul. Avem două regimente înființate până acum.

— Dar ce să fac eu acolo?

— Cum, ce să faci? Preot militar la un regiment. Ne și poruncise generalul să nu ne întoarcem în seara asta cu camionul fără un preot. Dumnezeu mi te-a scos în drum. Și, ce potriveală, frate! Vii și dumneata din Rusia ca și noi. Când ai sosit în Iași?

— Aseară.

— Și unde ai tras? Nu puteai veni la mine?

— Dar nu sunt singur, domnule Piesa, sunt cu soția și cu copiii. La corp, pot veni cu familia?

Pleșa se gândi o clipă.

— Cum să nu poți! Un cvartir îți trebuie și așa. O să aranjăm noi, n-avea nicio grijă. Pe dup-amiazi să fii gata de plecare. Unde spui că ai tras?

Îi spuse cum se chema biserica în curtea căreia locuia, într-o casuță cu două camere, familia preotului de la Râmnic.

— Ei bine, așa pe la trei, venim cu camionul și vă luăm.

— Avem și bagaj, domnule Pleșa.

— Luăm și bagajul, se-nțelege. Este loc.

— Dar bine, preot militar, înseamnă un post oficial. E nevoie de o numire, cred.

— Vine și numirea, n-avea dumneata nicio grijă.

Scurtu se gândea: oare bine face să-și schimbe a

doua oară drumul și destinația? Prima oară a văzut că a greșit. Ar trebui să o întrebe întâi și pe Nastasia.

Dar amintindu-și de ea îi veni numaidecât în minte fratele ei, avocatul Liviu Macrea.

— Spui, domnule Pleșa, că sunt constituite două regiile de ardeleni până acum? Au venit toți din tabără, de la Darnița?

— N-au sosit încă toți. Tot vine câte-un transport.

— Dar nu știi unul Liviu Macrea n-a sosit?

— Liviu Macrea? Avocatul? Cum nu! E acolo cu ceilalți. Mi se pare e la Regimentul 2 - Turda. Chiar regimentul care n-are încă preot și la care te ducem pe dumneata. Dar de ce întrebi? Îl cunoști?

— Mi-e cumnat.

— Nu mai spune! apoi e minunat!

— A venit de mult?

— Prin septembrie, mi se pare.

Scurtu era sigur acum că se va învoi și Nastasia.

— Bine, domnule Piesa, dacă zici dumneata, să viu!

— O să fie bine. O să fim toți împreună. Așadar pe la trei să fiți gata!

— Am înțeleș.

— Și acum, unde mergi?

— Trebuia să mă duc la minister să avizez că renunț la Sculeni, să nu mai rețină locul pentru mine.

— Du-te și renunță! Dar crezi că ți-au reținut vreun loc? Unde se poate reține acum un loc?

— Mi-au promis încă înainte cu vreo două luni.

Piesa începu să râdă.

— Cu două luni! Dacă va fi fost vreun loc se va fi ocupat de o sută de ori până acum. Ce vrei, pe îmbulzeala asta. Și în cap de iarnă?

Preotul nu-i mai spuse că s-a informat și numai cu câteva zile înainte și că locul era liber încă.

— Totuși, trebuie să avizez.

— Da, du-te, du-te! E cinstit și ardelenesc lucru să fii o omul corect între toate împrejurările. Dar nu uita, să

fiți la trei gata. Trecem pe-acolo cu camionul să vă luăm.

Se despărțiră la o încrucișare de străzi.

Directorul cel binevoitor din minister nu se supără.

— Poate să fie mai bine acolo, părinte.

— Am la Corp și un cumnat care a venit din Rusia, un frate al soției mele. Nu l-a mai văzut de la izbucnirea războiului, din 1914.

— Cu atât mai bine. Veți fi în familie, veți suporta mai ușor povara zilelor de azi.

Nastasia întineri când auzi vestea deși era desperată. Toată ziua cercetă hăinuțele copilei, ale Laurei, ale celorlalți doi. Și află pretutindenea insecte, deși nu prea multe. În frig, în căruță, se învăluiseră și în nește pături date de soldați. De-aici venise nenorocirea. Desigur va avea și ea și bărbatul său. Dar cum s-ar putea căuta aici? Numai de n-ar fi pătruns și în bagaje!

Pe la trei după-amiază veni camionul și-i luă. Afară de Vasile Piesa mai erau vreo șase ofițeri, toți băieți tineri.

11 cunoșteau cu toții pe Liviu Macrea, și se bucurară că era cumnatul părintelui.

— Ce mai om! Să tot trăiești cu el - zise unul dintre ofițeri.

— Da! Un băiat văratic! Ce bucurie pe capul lui când vă va vedea! auzise că sunteți evacuați în Rusia.

— Da? Știa că am venit în țară?

— Știa și regreta mult că nu v-a apucat încă aici. Spunea că nu v-ar fi lăsat să plecați.

— Hm se vede că de ce-i este sesris omului nu scapă - oftă părintele.

— Cum? Dumneata ca preot crezi în soartă? - se miră Vasile Piesa.

— Eu nu cred în soartă! Eu cred că soarta și-o poate face fiecare om. Și om, și popor.

— Soartă, nu în înțeleș păgân, ci creștin, domnule-Pleșa. Adică în rânduiala și purtarea de grijă a lui Dumnezeu.

De cu seară se înseninase și se pusese un ger strașnic... Era în ziua de patrușprezece decembrie, [...]

Camionul mergea în satul unde era cantonat regimentul 2 - Turda, cu numele Scobinți, aproape de Hârlău. Acolo locuia și avocatul locotenent Liviu Macrea.

Din vorbă în vorbă părintele Scurtu se trezi că le povestește și lor visurile lui simbolice, începând cu șefița de la gară, schimbată în statuie uriașă, până la submarinul german. Nastasia se simțea jenată. Ce vor crede tinerii aceștia - numai Vasile Pleșa era un om mai în vârstă - despre un preot care-și istorisește visurile? Nu vor râde de el?

Dar văzu că nu râd, ci-l ascultă cu toții cu un interes extraordinar. Se pare că omul trecut prin grele încercări și prin primejdii de moarte ajunge mai credul, mai copil ca alții, își zicea ea, văzând interesul cu care-l ascultau pe soțul său. De altfel ceva trebuia să fie în visurile acestea, își zicea ea. Mai ales cel cu carul și cu cele șapte vaci, era de-o precizie într-adevăr uimitoare.

— Să știi părinte că se-mplinește și cel cu submarinul german - zise la sfârșit Vasile Pleșa.

— Puterile din apus vor învinge și cu ele va învinge și România mare. Strașnice visuri, părinte, n-am ce zice!

Copiii, deși înveliți în păături, începură să scâncească de frig⁴. Le înghețaseră picioarele.

— Numai puțin, numai un pic, dragii mei și ajungem, îi îmbuna Vasile Piesa, zgriburând și el în uniforma militară, cu manta cam subțire. Dar ce ger s-a mai lăsat! Să nu dea Dumnezeu să mai vină o iarnă ca cea din anul trecut, că praf s-alege din noi!

Ajunseră către miezul nopții, și familia lui Scurtu trase în casa unde locuia fratele Nastasiei.

Se dezghețară cu toții și de căldura din odaia largă și de bucuria revederii, și de vinul încălzit, pipărat și îndulcit, pe care-l pregăti numaidecât fratele Nastasiei.

După ce cinară și se săturară de poveste, se puseră

4 în manuscris : fir (n. ed.).

cu toții să purece mai întâi veșmintele copiilor, apoi pe ale lor.

— Lăsați pe mine, că-s meșter al dracului în treaba asta! - zicea cumnatul părintelui cu vocea serioasă.

— De mine vă asigur că nu scapă unul, să fie vârat și în cusătura cea mai ascunsă.

— Nu cred să fi ajuns încă la cusături Liviu, că-s. numai de două-trei zile - spuse Nastasia zâmbind.

— Atârnă de ce soi sunt. Eu i-am clasat în trei categorii. Întâia categorie...

Și Liviu începu să descrie toate trei categoriile cu niște amănunte ce-i făcură să se prăpădească de râs. Râdeau și băieții din culcușurile lor.

— Nu te-ai schimbat, dragă Liviu, nu te-ai schimbat deloc - zise cu bucurie Nastasia. Ți-a dat Dumnezeu o fire bună.

— Dar ce credeți, de când îi studiez eu? Din Galiția, la vreo două luni abia de la începerea războiului. Aș putea să țin o dizertație savantă despre ei, și din punctul de vedere al naționalității. Cei rutenești...

Și începu să-i descrie pe cei rutenești, pe cei polonezi, și stăruia mai mult asupra celor rusești, în vreme ce Nastasia râdea cu lacrimi.

— Bată-te norocul să te bată. Tot tu ai rămas!

Vorbiră apoi despre nădejdlile viitorului și avocatul se dovedi a fi foarte optimist.

— Ara visat că am cumpărat o turmă de măgari, dragii mei, și eu când oi visa măgar totdeauna trebuie să am un câștig, și anume de unde nici nu mă aștept. Acum, că visez animale, e ușor de înțeles, fiindcă, cum știți, eu am fost la aprovizionare, și am cumpărat prin Galiția multe vite. Dar măgari n-am cumpărat în viața mea. Și în vis, am ajuns să cumpăr deodată o turmă întreagă pentru armata română, căci visul l-am avut după ce am venit în România, în toamna asta. Dacă un măgar în vis mi-a adus totdeauna noroc, ce vor aduce o turmă armatei române? N-aveți nicio grijă! România va ajunge biruitoare până la

sfârșit.

Cei doi soți îl ascultară zâmbind.

Avocatul se supără.

— Vă rog, e vorba de un lucru serios. Aici nu mai este nicio glumă.

— Dar și tu crezi în visuri, Liviu? - întrebă Nastasia.

— Visul cu măgar mi-a adus totdeauna câștig, cum să nu cred? Și, apoi, în vremurile cele de azi cred că-s mai importante semnele ce-ți vin din necunoscut decât argumentele. Dar cine mai crede! în visuri?

— Iată, cumnatul tău, deși e preot.

— Pentru că e preot de ce n-ar crede? Sunt și visuri trimise de Dumnezeu.

Părintele Scurtu și le povestește pe ale lui, și Liviu îl ascultă cu cea mai mare atenție.

— Vă rog, aici nu mai e vorba de simple visuri, ci de prevestiri reale în chip de simbol. Sunt extraordinare, pe onoarea mea! Trebuie că ești un om foarte bun la; Dumnezeu, cumnate! Acum, în sfârșit, nu mai regret nici eu nimic!

— Ce să regreti? - întrebă Nastasia.

— Că nu m-am însurat cu rusoaica! Trebuie să știți că era cât p-aci să-i aduc mamei o noră rusoaică, dar numai așa pe vedere, că pe urmă aveam de gând să mă întorc cu ea iar în Rusia, la moșie.

— La ce moșie?

— La moșia fetei. Trebuie să știți că era fiica unui boier care trăia la țară. Se legase fata de mine lucru: mare. Cine moare că ea moare dacă n-o iau de nevastă!

Îl înduplecase și pe tatăl său. «Pravoslavnic?» - mă întrebase tatăl său. «Pravoslavnic» am răspuns eu și unde nu am început să-mi măsur la cruci ortodoxe! «Harașo! Harașo», zâmbi bătrânul și Sonia mi se agăță de grumazi în fața lui. Era putred de bogat, și numai o fată! Și cum eu mă obicinuisem în război cu economia, cu vite multe, cu ținerea socotelilor, mă gândeam că n-ar fi rău să mai țin și de coada vacii nu numai de a

condeiului ca până acum! Dar lucrul de căpetenie era că fata-mi plăcea tare. Era de vreo douăzeci și doi de ani, fusese pe la universitate și era umanitaristă. Eu cred că era mai mult socialistă, dar i-aș fi scos eu ideile din cap, ajuns odată stăpân pe moșie. Și de m-aș fi însurat cu ea, nu mai intram eu în România mare câtu-i veacul. Bine că nu m-am însurat. Acum sunt sigur că se face.

— Ce? - întrebă Nastasia.

— România mare. Visul cu submarinul e categoric. Unde mai adaugi apoi măgarii mei.

Cei doi soți râseră. Nu știau dacă Liviu le povestea o - anecdotă sau spunea adevărul. Nu erau siguri nici dacă v<5 rbea serios de visuri sau nu.

— Și cum te înțelegeai cu fata aceea - întrebă sora sa zâmbind.

— Nemțește, draga mea, că știa nemțește ca o vieneză. Începuse întâi cu mine franțuzește - auzise ea că toți românii știu franțuzește - dar eu m-am făcut nizonai! Atunci a început nemțește. Eram într-un lagăr în satul lor, dar ni se da voie să facem plimbări. Așa am întâlnit-o! Era o fată delicioasă, vă asigur, și se îndrăgostise de mine lulea, ca o rusoaică. Când a venit *verbunc/ul* era să se împuște, și am scăpat-o numai asigurând-o că nu mă duc la Kiev decât să fac niște declarații, cu câte capete de vite anume m-au luat prinsonier. Poate ați auzit cum am ajuns captiv.

— Auzit - râse părintele.

— Dar despre ce «verbung» vorbești?

— Păi domnii ăștia de la Corpul voluntarilor. Au pornit ca niște copoi prin toate taberele de prinsonieri să recruteze voluntari. Cum credeți că ar fi adunat altfel atâția? Și când mi-au pomenit de România mare, de participarea noastră la dezrobirea fraților, adică tot a noastră, unde a început să mă furnice prin șira spinării! mai ales că între ei era și avocatul Vezan, cu zece ani mai bătrân ca mine - știi tu, Nastasio, acela în biroul căruia am lucrat doi ani - și-mi era rușine să nu plec cu ei!

Patriotism, nu glumă! Vă urmez, dragă șefule, dar pemine să mă puneți la aprovizionare. Cu pușca nu știu umbla, că tot după vite am fost cât am slujit în război pe Francisc Iosif. Așa a trebuit să plec cu ei și Sonia mea. cu revolverul la tâmplă. Avea un revolveraș numai cât pe jucărie.

— Adică așa s-au recrutat voluntarii?

— Așa, unii. Alții au rămas pe-acolo, și până acum... Sonia mea poate se va fi măritat cu altul.

— Parcă spuneai că și-a pus revolverul la tâmplă - râse Nastasia.

— Da, însă n-a tras când i-am spus că iar mă întorc.

— Poate te așteaptă încă și acum! - zâmbi preotul.

— Aș, nu! Nu cred! Nu cunoașteți rusoaicele. Sunt. foarte răzbunătoare în dragoste. Și trec de la un extrem la altul, de crezi că joacă pe funie! Mi-a părut, vă asigur, mereu rău după ea până am auzit visul cumnatului. Acum s-a isprăvit. Tot nu puteam trăi eu în Rusia și voi în România mare. Dar era, pe onoarea mea, o bucătică, bună! Era albă la peliță ca laptele și când săruta, te amețea. Și avea niște ochi verzi cum n-am mai văzut.

— Ascultă, Liviu, vorbești serios? - îl întrebă, soru-sa.

— Foarte serios, vă dau cuvântul.

— Păi, dacă ți-a plăcut așa de ea și ei de tine, de cen-ai luat-o? Vindeați moșia, și aduceai fata acasă. Parcă spuneai că era singurul copil la părinți... Îl aduceai și petatăl său la sfârșitul războiului.

Avocatul izbucni deodată în hohote de râs.

— S-o lăsăm încurcată! Moșia acum se va fi dus peapa sâmbetei, căci bolșevicii au luat toate averile țăranilor. Poate nici bătrânul n-a scăpat, iar Sonia, de undeștiu eu că nu va fi acum între aderențele lui Lenin? Temperamentul rusesc, temperament nestabil, dragii mei, trece dintr-o exagerare într-alta!... Ei; dar acum să neculcăm. Dimineată plec pe sate să cumpăr nește vite pentru eroicul Corp al voluntarilor... Pân-acum n-a

descărcat niciunul nicio armă, poate din greșeală, la exerciții. Tot sunt eu de mai mare folos! Numai cât se găsesc greu vite de vânzare. Și ce mârtoage! Bine zicea părintele Vlad, săracul: «De unit să ne unim, da' nici pe-aici nu mai venim.»

— Cum? L-ai cunoscut și tu?

— Nu l-am apucat aici, din păcate. Plecase în America. Dar i-am auzit de veste. Ar fi de neprețuit cu simțul lui de-a descoperi vinul ascuns de evrei! Tot adulemec și eu pe-aici prin Hârlău, simt că trebuie să fie ascuns, și nu dă Dumnezeu să pot pune mâna pe el. Asta pe care l-am băut încălzit și pipărat, e poșircă nu vin. Dar se prăsește aici la Moldova vin vestit. Când voi pune mâna pe nește Cotnar, să știți că facem un chef să-i meargă vestea!

După ce se întinse pe-o blană de oaie, pe-o laviță, căscă și zise:

— Ei, drace, mi-am și uitat să vă spun! Știți cine mai este aici de-ai noștri, din familie?

— Mai este cineva? - se miră Nastasia.

— Vărul nostru de-al treilea, Ionică Prodan, contabilul.

— Cum? E aici și el? Mai trăiește? Doi ani cât am fost acasă, părinții lui n-au avut nicio veste de la el. Se spunea că s-ar fi înecat într-un râu, în Galiția, cu mulți alții.

— De unde să mai fi avut vești de la el, când a fost luat prinsonier la întâia patrulare în care a fost trimis și el, abia de s-au întâlnit cu rușii! A avut noroc, băiatul. Așa slăbuț și delicat cum era, n-ar fi putut duce războiul.

— Și unde e?

— Aici, la Regimentul prim Alba Iulia.

— Ei, ce n-ar da mamă-sa, săraca, să știe. E tot așa de timid și neajutorat?

— A mai crescut, s-a mai îngrășat, dar tot neteflete a rămas. Lucrează la cancelarie. Dar să-l vedeți, când vine vorba de România mare se aprinde ca o flacără, și-i gata

să se ia de piept cu toți cari se îndoiesc! În felul lui e un băiat admirabil.

— Totdeauna a fost un senzitiv, un visător. Dar ascultă, Liviu, noi aici o să rămânem? - întrebă Nastasia.

— Cum, aici?

— Înțeleg în casa asta. Nu te incomodăm pe tine?

— Nu, că aici s-a isprăvit cu viața romantică! Nu-i vin, nu-s fete! E o mizerie!

— Doamne, cum vorbești!

— Ca omul necăjit! Încăpem, încăpem cu toții. O să faceți mâne rânduială pe-aici. Să mai aducă bătrânii două paturi.

— Ce bătrâni?

— Gazdele. Locuiesc în curte, într-o căsuță mai mică. Sunt oameni buni și de înțeles. Apoi eu, cum v-am spus, sunt mai mult pe drumuri după provizii.

Așa se instalară în Scobinți, cu vreo săptămână înaintea Crăciunului.

Generalul îl primi în audiență încă în ziua următoare pe părintele Scurtu, îi plăcu de el, ordonă să i se facă un costum militar.

— De-acum, să ne trăiești părinte locotenent Scurtu, și să ai grijă de Regimentul Turda. Lucru principal e să ții moralul ridicat al trupei. [...]

— Dar n-am nici odăjdii, nici cărți liturgice.

— N-a adus domnul Pleșa de la Iași, de la mitropolie?

— Nu știu să fi adus.

— A uitat, căci este cam uituc dumnealui. Dar nu face nimic. Pe Crăciun vei avea odăjdii, și cărți, și tot ce trebuie pentru slujbă.

— Mi se va face și vreo numire oficială?

— E ca și făcută. Într-o zi, două vei avea patalamaua. Va trebui să ții cuvântări soldaților. Ești bun orator?

— Nu mă-ncurc! Va vedea domnul general.

— Pleșa mi-a spus că ești un bun vorbitor.

Preotul se gândi și își aduse aminte că într-adevăr pe vremea când Pleșa umbla să organizeze cooperativa aceea de vite, s-a nimerit o dată în biserică chiar când predica el.

— Mă voi sili să nu-l dau de minciună, domnule general.

Cu trei zile înainte de Crăciun îi aduseră de la Iași odăjdii și tot ce trebuia pentru slujbă. Aflase și trei-pa-lru soldați ardeleni cari știau cântările bisericesti și aveau voce frumoasă. Făcu probe cu ei, și văzu că iasă bine.

Liturgia în ziua de Crăciun avea să se facă afară, pe câmp, la marginea satului. În bisericuța locală nu putea fi vorba să încapă două regimente. Avea să slujească împreună cu celălalt preot militar, părintele Gârdea.

Luând contact cu el îi spuse că are trei-patru cântăreți ibuni.

— Ce cântăreți? Are să cânte corul la slujba de Crăciun.

— Dar, cum, este cor?

— Și încă ce mai cor! O să-l auzi încă în seara de ajun. S-a pregătit cu colinde de pe la noi. E un cor strașnic.

— Cine-l conduce? Vreun învățător dintre voluntari?

— Nu, părinte Scurtu. E chiar un meșter de coruri, iun compozitor, venit și el cu prinsonierii din Rusia. Nici eu nu l-am cunoscut până acum. E meșter mare. E unul care a studiat conservatorul de muzică din Viena și Praga.

— Nu mai spune!

— Da, am avut mare noroc cu el! A înjghebat nuanaidecât un cor, și nu-i nimic mai însuflețitor decât concertele pe care le dă înaintea regimentelor. îl cheamă Mândru.

În seara de ajun auzi într-adevăr corul lui Mândru. Începând cu generalul trecu pe la toți ofițerii cu colinda.

În odaie nu durmea decât copilița, când începu corul în curte deși era târziu. îl așteptau. Liviu Macrea, făcu ce

făcu, și aduse acasă trei damigene de câte zece litri de vin bun. Cu părintele, mai cu Nastasia și cei doi băieți, să fi băut până acum vreo două kilograme. Restul aștepta pe coriști.

Fu un ceas de adâncă și caldă înduioșare. Și ochii lui Liviu erau umezi, iar Nastasia plângea în toată legea, ascultând colindele evocatoare de vatra familială. Părintele Scurtu înghițea mereu un nod rebel ce i se tot urca în grumazi. Cânta frumos, pătrunzător, corul soldaților, și între ei destui ofițeri. După o urare improvizată în care se pomenea mereu de România mare, coriștii dădură buzna în casă. Lăsară pe urmă să vină aici, avizați de Macrea ce-i aștepta.

Liviu fu în toată verva în noaptea aceea. Corul cânta în răstimpuri și cântări lumești de prin Ardeal. Cântară, singuratici, doine. Se trezi și fetița și se uita cu ochi răzători la oameni.

— Grijiți să nu răgușiți, să mă faceți mâne de rușine! – îi făcea atent dirigintele pe cei ce se înfierbântaseră la doine.

Nu-l făcură de rușine! Slujba fu măreață, subț cerul liber. Asistară și toți creștinii din sat.

La urmă după cuvântare, generalul se apropie de părintele Scurtu și-i strânse mâna:

— Mi-a plăcut. Cuvintele sfinției-tale ard!

LI

Trecură săptămânile și lunile într-o atmosferă sufletească în care de câteva ori fulgeră, dar de cele mai multe ori era îmbâcsită de nori grei, de mari îngrijorări.

[...]

La începutul lui februarie se schimbă guvernul. Brătianu demisionă, și-i luă locul generalul Averescu. Între voluntari fu o clipă de entuziasm. Crezură că pentru continuarea sau reînceperea luptei – căci era armistițiu – a venit anume în fruntea țării generalul cel mai destoinic și a cărei popularitate era foarte mare în armată.

Se vorbise stăruitor în vremea din urmă despre «triumghiul morții» – despre o ultimă rezistență pe care armata română ar mai încerca-o, retrăgându-se într-un colț al Moldovei, și la Corp se credea că din motivul acesta ar fi venit în fruntea țării generalul Averescu. Mai târziu se vorbi însă că Brătianu ar fi fost pentru «triumghiul morții», iar alții spuneau că nu s-a luat niciodată în serios în combinație un asemenea plan, care ar fi fost absurd.

În loc de știrile așteptate despre ruperea armistițiului, veniră altele despre tratative de pace separată care ar fi și început.

La 19 martie guvernul se schimbă din nou, și veni la putere Marghiloman, care rămăsese în teritoriul ocupat, cu germanofilii. În sfârșit, la 7 mai se iscăli pacea separată, cu pierderea munților, a Dobrogei.

Zile negre erau de mult în tabăra voluntarilor, dar acum se schimbă în cimitir.

În toate cele patru prime luni ale anului soldații din, Corp ieșeau regulat în fiecare dimineată la exerciții, în frunte cu ofițerii comandanți de unități. Văzduhul era străbătut toată ziua de cântecul goarnelor. Ocupația zilnică, ca și destoinicia ofițerilor, cari puneau la cale jocuri de prin Ardeal în timpul liber, cu ceterași, ca și vorbirile pline mereu de speranțe pe care le ținea părintele Scurtu și celălalt preot militar, cu toate evenimentele grele de până la pace, mai ținură sufletul în oameni.

[...]

Tot în acest răstimp Liviu Macrea ajunse la sfârșitul adulmecărilor lui. Descoperi în pivnița unui negustor evreu din Hârlău, îngropate în nisipul pivniței câteva sute de butelii cu vin înfundat, Cotnar vechi de douăzeci și cinci de ani. Potrivit unei ordonanțe existente a guvernului, confiscă vinul, și plăti proprietarului cinci lei de butelie. Tot cu atâta fură vândute apoi ofițerilor de la Corp.

Atunci gustă și părintele Scurtu pentru întâia oară vinul cel vestit de Cotnari, iar cumnatul său nu-și ținu cuvântul. Nu făcură niciun chef, ci puse câteva butelii de-o parte.

— Din elixirul acesta al vieții nu va strica să avem câte-o picătură, să ne mai scoale în picioare. Mi se pare, dragă cumnate, că nu ne mai ajută nimic, nici măgarii mei, nici submarinul tău! – îi spuse Liviu Macrea oftând, în vreme ce punea la un loc ferit buteliile.

Fulgerele de lumină și căldură fură puține în cele patru prime luni ale anului 1918, când, la începutul lui mai se făcu pacea separată.

Acum peste tabără părea că-și întinse moartea aripile. Trei zile unitățile nu mai ieșiră la exerciții. Soldații zăcăreau ca bolnavi pe pajiștea ce înverzea. Ofițerii îmbătrâniseră cu ani.

Se vorbea că s-ar proiecta să treacă prin Rusia pentru a ajunge în Franța. Dar cum? Cu ce? Se spunea că pe jos, cu trenul de aprovizionare după ei. Dar bieții căluți erau numai niște arătări de spaimă. Ieșiseră schelete din iarnă. Prin Rusia? Până unde? Până la Petersburg! Era absurd! [...]

După trei zile de înlemnire și boală, un ofițer de rezervă de pe Țara Oltului – căpitan acum – un om voinic și plin de viață, se înfățișă înaintea taberei cu doi ceterași lângă el, porunci să cânte brâul iar el începu să joace. Era un jucător vestit. Frământa pământul, chindisea cu pașii, făcea ponturile jocului, și începură să răsune chiuiturile.

— Sculați, măi voinici! Nu mă veți lăsa să joc singur! – striga el din când în când.

Oamenii, trântiți la pământ, începură să ridice capetele, să se uite la jucător, și primele zâmbete, primele înseninări începură să se ivească pe fețele și în ochii soldaților. Apoi, câte unul, începură să se ridice, să se alăture la căpitan, să danseze brâul alătura de el.

În mai puțin de-un ceas toată tabăra fu în picioare,

și dansul nu mai conținea până la amiază.

— Așa măi ficii - le striga căpitanul!

Până sunt viu să trăiesc că de-oi muri putrezesc Ziceți măi!

Curgeau sudorile și de pe el și de pe muzicanți. Se adunară și ofițeri să vadă minunea, învierea taberei. Unii intrau și ei în joc.

— Așa măi băieți, că doar nu noi l-am omorât pe Franz-cataramă!

Așa-i spunea căpitanul fostului împărat Francisc Iosif.

Când se rupse din joc la o parte, era learcă de apă întreaga uniformă.

— Bravo, Ștefane dragă! Minunea asta numai un oltean a putut s-o săvârșescă.

Căpitanul Ștefan Boierescu își simți brațul strâns.

— Să vii cu mine să-ți dau două butelii de vin. Știu că nu mai ai.

Era avocatul Liviu Macrea.

— Vin de-a jidovului? Mai ai? Dacă-i așa, stai să mai joc o sârbă.

Și el se repezi între jucători.

Din ziua aceea au început iar exercițiile trupei. Dar nu ținură decât vreo două săptămâni. Se sunase demobilizarea. Corpul voluntarilor trebuia nu numai demobilizat, ci și desființat. Era între condițiile păcii separate.

— Deocamdată am pus-o de mămăligă, dragă cumnate - zise, pentru întâia oară abătut și trist, Liviu Macrea.

— Ce aveți de gând să faceți?

— Știu eu, poate mergem iar la Roman, unde am mai stat.

— Pe noi e vorba să ne împartă pe la unitățile cari mai rămân sub arme. De-aici trebuie să ne cărăbănim și noi. A dracului șefița!

— Co șefiță?

— Ceea din primul tău vis. Forța! Ai văzut ce face forța? Acum să mai sperăm că tot forța va pune pe fugă și submarinul tău. Că a voit să iasă în piața Unirii, e limpede!

— Da' cu Ionică Prodan ce va fi?

— Ce va fi cu toată lumea! Nu s-a prăpădi nici el. Va fi dat în vreun birou la vreo unitate rămasă mobilizată.

— Și cum amar vom mai pleca noi și de-aici?

— La Roman?

— Cred că la Roman. Într-alte părți nu știu ce este.

— De pe partea plecării să n-aveți grijă. Vă dăm căruțe de-aici. Tu, ca și noi, contezi încă în cadrele ofițerilor. Nici să nu lepezi uniforma și chipiul. Vei răzbate mai ușor așa. Și să te prezinți la comenduirea pieții din Roman. Să-ți dea cvartir. Ai dreptul și la alimente. Tot este ceva!

— Căruță cu cai de-aici de la Corp?

— Se-nțelege!

— Dar căluții ăștia nu vor putea face drumul până la Roman!

— Așa crezi tu? Da' nu-ți aduci aminte de calul răpciugos din fundul grajdului? S-a scuturat o dată după ce l-a hrănit Făt-Frumos cu jar, și-i ce mai Ducipal s-a ales din el!

— Fără glumă, cumnate, caii ăștia vor cădea pe drum! Până la Roman nu-i cât de-aici la Hârlău.

— O să-ți dăm vreo doi-trei și de rezervă, îi veți lega la șireglă. Cu voi, cu bagaje, cu lăzile ce aveți nici nu vi-i de ajuns o căruță, vă trebuie două.

La începutul lui iunie familia părintelui Scurtu ajunse iar la Roman, nu chiar în oraș, pentru că nu fu chip să afle o locuință, ci în satul vecin, despărțit de Roman numai de podul de pe Moldova. Aici avea rechiziționată o cameră și o bucătărie comenduirea pieții, la un grec pe nume Zavati.

Cumnatul lui Scurtu nu glumise: le dăduse doi cai de rezervă, și le prinsese bine pentru că într-adevăr pe

drum unul dintre cei prinși la ham căzuse, și nu fusese chip să-l mai poată scula soldații, de pe lângă cele două căruțe, în picioare. Trebuiseră să-l lase la marginea drumului, după ce dresaseră cuvenitul proces-verbal iscălit și de părintele în calitate de preot militar, confesor al regimentul Turda. O noapte durmiseră într-un sat, a doua o petrecuseră în drum, cu câteva popasuri. Copiii durmiseră bine învăluți în pături, mai ațipise și Nastasia, dar părintele Scurtu nu închisese un ochi. Stătuse cucuiat în vârful unei căruțe filosofând toată noaptea. Nu-l trezeau din reveria lui tristă decât farurile automobilelor cari veneau din față. Drumul de țară era drept ca o linie pe șoseaua Roman-Iași și farurile se vedeau de departe. Cu cât se apropiau cu atât orbeau mai neîndurat pe oameni și pe animale. Multă vreme după ce treceau pe lângă ei, părintele Scurtu se simțea ca și rănit în golurile din el și-i venea să vomiteze. De câte ori s-a mai întâlnit în viață cu mașini cu farurile aprinse ce-i veneau noaptea în față, simțea senzația de rănire, de batjocură ce i se întipărise în drumul acesta.

De la comenduirea pieții îi însoțise un plutonier până la gazdă. Locuința era rechiziționată de mai înainte pentru un căpitan, care primise însă altă însărcinare, într-altă parte. De-o săptămână grecul umbla pe la toate autoritățile să-și elibereze camera, dar nu-i reușise. Era armata cantonată și în comună. Plutonierul îi însoțise pentru că Zavati jurase mai pe urmă în biroul comendurii că se va pune în prag, și nu vor trece decât peste trupul lui mort. Se temeau să nu facă bătrânul scandal, și chiar cu o față bisericească.

Aflară porțița încuiată, poarta zăvorâtă, și pe gazdă nicăiri. Plutonierul trimise doi soldați să-l caute din fundul pământului pe grec. Sosiră târziu cu el, din oraș, unde se refugiase la o rudenie. Acolo stătea cu ziua de cap de când cu rechiziția, să nu fie aflat acasă.

Când văzu cele două căruțe cu bagaje și cu familia părintelui, bătrânul își duse mâinile în păr și începu să se

vaiete. Nu descuie odată cu capul, mai bine mort! În casa lui, într-o odaie, unde să încapă atâta lume? Cine-a mai văzut ca în vreme de război să umble ofițerii cu nevasta și copiii după el? O să-i strice toată mobila. Mobila rămasă de la răposata, pe care le-a grijit ca pe ochii din cap! Sunt ca nouă, pentru că ei n-au avut copii să le zgârie, să le strice! Și unde să pună atâtea lăzi și calabalâc? N-au unde! N-au și n-au! El nu va deschide poarta, nici porțița! Și așa spuseseră că rechiziționează pentru un căpitan, și acum venea un locotenent.

— Dar ce te privește asta pe dumneata? E ordinul comendurii v-ar putea fi rușine. Uite stă părintele cu copiii în drum, și vin de trei zile!

— Părintele? Ce părinte? - se holbă bătrânul.

— Domnul locotenent e confesor militar, nu vezi? Nu ți-e frică de bătaia lui Dumnezeu să mai faci atâta gură?

— Popă? Dar ce am eu și casa mea c-un popă? N-am nicio nevoie de popi! Ducă-se pe pustii!

Și începu să stupească în lături.

Plutonierul făcu semn soldaților. Aceia săriră peste gard, traseră zăvorul, deschiseră poarta și luară caii de hăț să tragă în curte.

Vâjul cel bătrân zvâcni ca un arc și se întinse jos de-a lungul porții.

— Treceți dacă voiți și faceți moarte de om - începu el să țipe ascutit, ca într-un acces de isterie.

Plutonierul sări la el, îl prinse de-un picior, și-l trase din drumul cailor. Se adunaseră oameni ca la comedie. Femeile își făceau cruce.

— Parcă-i apucat, Doamne ferește!

— Păi niciun domn ofițer n-a putut locui la lifta asta de când avem cantonament în sat, domnule plutonier - zise un moșneag privind cu dezgust la bătrânul ce se zvârcolea în țărână.

— Nu-i în toate mințile? - întrebă plutonierul.

— Ba-i un viclean și un zgârcit de cred că n-are pereche în lume. Are minte, dar nu-i bună. Niciun ofițer

încartiruit aici n-a putut sta mai mult de trei-patru zile. Așa va păți și părintele.

Fu altă comedie apoi până scoaseră cheia de la odaie și bucătărie din mâinile bătrânului.

Părintele Scurtu își ieșise din fire.

— Ești nebun dumneata sau îndrăcit? Dacă ești îndrăcit să știi că eu am slujbe pentru alungarea Necuratului.

— Cum să-l alungi că-i el gol, părinte - râse același moșneag.

În cameră era un aer greu, stătut. Mirosea parcă a mort. Nastasia deschise numaidecât fereștile, dar bătrânul sări să le închidă.

— Intră muștele și pătează mobila. La mine nu s-a pomenit să stea fereștile deschise.

Dar părintele i se puse în drum și-l repezi.

— Să te astâmperi că dau cu dumneata de pământ, oricât aș fi popă! Da' ce, ești nebun? Nu vezi ce aer e aici? Te otrăvește.

Zavati se retrase într-un colț al coridorului de lemn și șezu pe-un scaun șchiop, cu gura larg deschisă, ca un pește pe uscat.

Urmărea de aproape fiecare mișcare a soldaților cari descărcau bagajele părintelui. Erau multe. Cum plecaseră numai cu ce aveau în spate de-acasă, hărnicia Nastasiei adunase de toate câte sunt necesare la o gospodărie cu copii. Aveau câteva lăzi destul de mari pline. Aveau și doi saci cu făină, unul cu mălai, altul de grâu. Erau saltelele de pat, perini, țeale, pături, unele pe care le căraseră cu ei încă de la plecarea din Râmnic. Când le văzu pe toate puse în mijlocul curții gazda începu să țipe:

— Unde veți pune toate astea? Unde? Da' ce, casa mea e magazie? Acolo să le lăsați, în mijlocul curții.

La ordinul părintelui, soldații începură să ducă lucrurile, unele în cameră, altele în bucătărie, dar cele mai multe rămaseră în coridor. Camera era ticsită de-o

mobilă veche, mucegăită, bucătăria nu era decât o chichineată.

— Lăsați-le deocamdată așa băieți. Vom vedea noi pe unde le vom așeza. Vedeți și mâncați și voi și hrăniți caii. De cu seară va trebui să plecați înapoi, după ce se vor fi odihnit bine caii.

— Văd că gazda are fân.

Cât ce auzi așa, Zavati se repezi în grădină, avea acolo o claie de fân și se răzică cu spatele de ea, ca un zăvod înveninat la pază. Dar cei trei soldați cari veniseră cu căruțele îl răsturnară de-o parte și începură să smulgă fân. N-aveau în căruțe nicio mână, n-aveau cu ce hrăni caii.

Bătrânul sări de jos și se repezi cu ghiarale la ei. Țipa în gura mare:

— Săriți! Tâlharii!

Unul dintre soldați trebui să-l răstignească la pământ, în vreme ce ceilalți doi smulgeau.

Părintele Scurtu alergă în grădină.

— Dar ce-i aici?

— Iată boala asta de bătrân nu vrea să ne dea fân! Morții lui de grec parșiv!

— Plătesc finul, domnule Zavati, astâmpără-te - zise părintele.

— Nu vreau plată, nu vreau bani. E fânul meu! Numai al meu!

— Dar știu că-l vei mânca dumneata - zise unul dintre soldați.

— Nu vând fân acum! De ce-l țin eu? De ce m-am luptat și l-am ținut ca-n dinți până acum? Prețul finului crește pe zi ce trece.

Părintele Scurtu auzi mai târziu de la vecini că într-adevăr armata a voit să i-l rechiziționeze mai de multe ori, dar că soldații veniți cu carele s-au speriat de zgârcenia lui și s-au întors cu carele goale.

Erau oameni mai blânzi din Moldova. Dar cei trei soldați erau ardeleni de la Corp și nu se lăsară

înduplecați de protestele bătrânului.

Cutremurat de scârbă părintele Scurtu văzu că, întins la pământ, Zavati plângea, un plâns subțire, fără vlagă, ca de copil mic.

— Cât să-ți plătesc, omule? îl întrebă el după ce soldații plecară cu fânul, și gazda, cu grebla în mână, cu lacrimile în ochi, netezea claia de unde au smuls soldații. Uneori netezea și cu palma, ca și când ar fi voit să mângâie și să aline pe un rănit.

Zavati lătră spre el.

— Cum poți plăti? Cu ce poți plăti? Nici cu zece mii de lei.

— Spune cât vrei?

— Zece mii de lei!

— Dumneata trebuie că ești nebun! Zece mii nu face claia întreagă.

— Zece mii, niciun gologan mai puțin.

— Bine! Am vrut să-ți dau o sută de lei, să-ți astup gura. Acum nu-ți voi mai da nimic. Vor face prețul cei de la comenduirea pieții!

Dar bătrânul parcă nu-l mai auzea. Grebla și mângâia laturile clăii de unde au smuls soldații, și se învârtea mereu în jurul ei, o privea din toate părțile. Părea - că examinează să vadă dacă se mai cunoaște tare de unde au smuls. Se duse într-un șopron, aduse de-acolo nește ogrinji și începu să-i îndese, subt palele de fân, unde se mai vedea încă locul gol.

Părintele Scurtu îl lăasă scârbit în grădină, și veni să ajute Nastasiei la despachetat. Multe lucruri trebuiră să rămână pe coridor.

Locuința avea două camere și bucătăria era aceea cât un cuib. Din coridor se intra și în odaia bătrânului și în cea rechiziționată. Toată noaptea îl auzirăm gemând și blestemând.

Dimineața - copiii încă nici nu se sculasera - Zavati se strecură ca o umbră în odaia lor.

— Ce vrei? - întrebă încet, preotul.

— Nu vezi că copiii dorm încă?

Vâjul bătrân, încovoiat de spate, într-un halat de noapte spălăcit, ros și murdar, făcea o impresie stranie. Părea un schelet de lemn înfășurat în zdreanța aceea. Cum era cu capul gol, chelia palidă îi făcea căpățâna mai lungă. Era o chelie completă, ca un nap, și lucea ușor ca de lemn vechi lustruit. Obrajii lungureți îi erau căzuți înăuntru, plini de pârăiașe adânci. Era complet ras, dar cotoarele albe înțepau din toate părțile. Cu gura larg deschisă, nu i se vedea înăuntru decât un singur dinte negru în falca de sus.

— Ce cauți? îl întrebă iar Scurtu.

Dar gazda, care părea o ciuhă bună de pus între grâne să sperie păsările, se apropie de masă, trase un puiuc, și începu să caute între hârtiile de acolo.

— Ce cauți?

Gazda îl privi încremenit.

— Nu-s!

— Ce nu-s?

— Banii!

— Ce bani omule?

— Am uitat aseară să-mi iau banii din masă. Erau cincizeci de lei de argint într-o cutioară. Cutia-i aici dar banii nicăiri.

— Vrei să spui că i-am furat noi?

— Vor fi umblat copiii, că am uitat puiucul descuiat.

Părintele îl târî afară, nici pe coridor, ci în curte.

— Om blestemat! Cum poți să arunci o asemenea bănuială murdară?

— Nu-i bănuială. Acum cinci zile am îngropat-o pe răposată nevastă-mea, și banii fuseseră ai ei. Ea i-a adunat, ea i-a grijit. Acolo în masă. N-am vrut să mă ating de ei, nici să-i mut de la locul lor, să nu creadă sufletul ei că m-am lăcomit.

— Și crezi că i-am luat noi?

— Știu că nu va fi venit sufletul ei să-i ducă!

— Ascultă, domnule Zavati, dumneata ești în toate

mințile? Cum poți bănuî că i-am furat noi?

— Să zicem că nu bănuiesc nimic. Dar banii erau acolo în cutiuța lor, albi și noi până la unul, cincizeci de lei de argint în cap. Îi număram în toată ziua că-mi aduceau aminte de răposata. Ce mai femeie creștină, Dumnezeu, și cât am trăit de bine laolaltă! Patruzeci de ani în cap.

— Și acum, ce vrei?

— Să-mi dați, părinte, banii, că de nu mă spânzur aici în fața dumitale. Și să-mi dai monedă de argint, că argint curat au fost leii adunați de biata nevastă-mea.

Până acum vorbi cu o liniște care-l îngheță pe preot. Dar spunând vorbele din urmă, rămase cu gura larg deschisă. Dintele negru, stricat și acela, mai mult un colț, rinja. În ochi i se ivi o flacăra.

— Cine ar crede că un om ca dumneata a lăsat puiucul descuiat?

— Puteam să-l las, căci ușa odăii era mereu încuiată, și cheia la mine.

— Adică ne faci hoți, pe noi sau pe copii?

Lui Scurtu îi năvăli tot sângele în față. Ridică mâna și plesni.

— Om spurcat! Nu ți-e frică de bătaia lui Dumnezeu?

Zavati începu să urle subțire, răgușit. Nastasia zvâcni din cameră. Se adunară femeii din vecini.

— Dar ce l-a apucat iar? - întrebă o vecină.

— Auziți nerușinare și păgânătate! zice că acum cinci zile și-a îngropat nevasta și că de la ea i-au rămas cincizeci de lei de argint într-o cutiuță, în masa de la noi din odaie, că a uitat masa descuiată și i-am luat noi sau copiii banii.

Femeile, vreo șase, începură să râdă și să se crucească.

— Și-a îngropat nevasta acum cinci zile? Da' a trecut anul la Rusalii de când a pus-o și pe asta în mormânt! Ce vorbește păgânul! A mai pus două, înaintea ei. Ce? I-a

lăsat ea cincizeci de lei de argint? Da' văzut-a femeia para chioară cât a trăit? Nu știm noi? Nu i-am pus de la noi în mâna moartei și banul de vamă. căci păgânul n-a vrut să dea? Cât o să-l mai rabde Dumnezeu? Asta-i dracu' gol părinte, s-a îmbrăcat în piele de om! Ce-a mai chinuit și pe răposata din urmă, și pe celelalte două! Au putut intra de-a una în rai, că și-au făcut canonul.

Gazda le lăasă să vorbească. Trecu în odaia lui, și nu peste mult ieși îmbrăcat, în curte și zise:

— Mă duc să te pâărăsc, și pentru furt și pentru bătaie! Așa ceva nu s-a mai pomenit să-l bați pe om în casa lui, după ce l-ai jefuit.

— Du-te tot învârtindulte! - strigă Scurtu în urma lui.

— Nu se înapoie până seară: Scurtu-l înconjură să mai dea față cu el: Era nenorocit că-l scosese din sărite până-ntr-atâtca1 să-l palmuiască. Dar numai arătarea lui de ciuhă îl răscolea cu venin. Era limpede că se purta așa pentru a-l alunga din casă. Ar fi plecat, încă azi, și el și Năstasia, dar nu aveau unde. De mâne va porni în oraș să-și caute o locuință, oricum va fi.

Dimineața își află lăzile din coridor desfăcute - acoperișul era desfăcut din «cuie, cum scosese unele lucruri necesare - și toate lucrurile amprăștiate prin curte. Noroc că eră vreme bună, și veșmintele nu erau decât umede de rouă. Le adunară, le puseră la loc. Nastasia tot socotea să vadă dacă lipsește ceva. Lipseau o pereche de bocanci militari și căciula părintelui.

— Nu-i de stat aici, dragul meu! - oftă preuteasa.

— Las că scot eu lucrurile de la bătrân!

Zavati se sculă târziu în dimineața aceea. Când să învârtă cheia în ușă; Scurtu îi dădu un brânci și intră în odaia bătrânului. Bocancii și căciula erau sub pat. Le luă și dădu să iasă, când gazda se repezi să i le ia.

— Sunt ale mele! Sunt ale mele! - începu el să țipe cu glasul lui subțire.

Pe căciulă era o insignă de confesor militar. I-o

arătă.

— Sunt ale melc! Sunt ale mele! Săriți! Hoții!

Scurtu trânti ușa după el și-l lăsă în odaie să zbiere cât îi va plăcea.

— Asta e diavol nu e om, draga mea! Nu mai putem rămânea aici. Mi-e frică să nu-i dau odată cu ceva în cap, încă în ziua aceea află în Roman o locuință. Erau trei camere goale dintr-o clădire neterminată încă. Proprietarul, pentru o chirie bună, i-o dădu. Avea de gând s-o termine în vara asta, dar nu aflase materialul necesar. Camerele nici nu erau încă podite, fereștile și ușile date numai cu culoarea de bază. Nu era nici sămânță de mobilă. Dar plită pentru fiert era.

Nu-i-spuse gazdei nimic.

Pe la miezul nopții se trezică în țipetele bătrânului.

Săriți, iOameni buni! Foc! Arde! Mi-au dat foc casei!

— Te trezești că-ichiar nebun și și-a aprins casa - zise înfiorat părintele, sărind din pat și năvălind în curte. Nastasia trezi copiii și ieșiră cu toții afară.

Nu se vedea nicio flacăară, nici fum, nicăiri.

Scurtu puse mâna în pieptul bătrânului.

— Taci, spurcatule, nu mai striga! Nu vezică nu arde nicăiri?

— Ha? Ce spui? Nu arde? Se vede că am visat.

— Vei arde dumneata pe cealaltă lume, să n-ai nicio îndoială.

— Am vrut aseară să pui foc și am adormit cu gândul ăsta.

— Du-te și te culcă liniștit. Mâne plecăm de aici.

Bătrânul izbucni deodată într-un plâns subțire, ca un hârâit, și se repezi la preot să-i sărute mâinile.

— Fugi, nenorocitul! Du-te și te culcă.

— Plecați? Adică chiar plecați? Sfântă Maică Precistă, mulțumescu-ți!

Mergea de-a-ndăratelea tot apropiindu-se de ușa odăii, și mulțumea mereu tuturor sfinților.

Dimineața veni o căruță-militară cu soldați și

începură să încarce bagajele.

Nastasia era cu atențiunea încordată. Număra și socotea toate lucrurile. Din vasele de bucătărie îi lipsea o oală de supă, o cratiță și o lopățică de fier. Când va fi pus bătrânul mâna pe ele? Aseară erau încă toate la locul lor. Bucătăria fusese încuiată.

Zavati stătea în coridor și urmărea de-aproape încărcatul.

Scurtu veni la el.

— Domnule Zavati, ne lipsesc de ieri până azi o oală, o cratiță și o lopățică de fier. Dă-mi-le, căci suntem grăbiți, și rămâi cu păcatele dumitale.

Gazda începu să se jure îngrozitor că nu-s la el. La un semn al părintelui soldații pătrunseră în odaia gazdei și aflară numaidecât lucrurile.

— Sunt ale mele! Răposata le-a cumpărat! Oala asta și cratița sunt cumpărate la Widman, lopățică ne-a făcut-o covaciul la comandă! Așa să-mi ajute Dumnezeu și Maica Precista!

— Așa îți vor și ajuta, păgân ce ești! - zise părintele.

Apoi, după ce încărcară tot, căruța porni. Cei doi soți și copiii mergeau în urma ei. În uliță ieșiră vecinii.

— Așa-i că v-a scos și pe dumneavoastră? - întrebă o vecină.

— Cu diavolul cine poate sta într-o casă? - răspunse alta.

— Iacă! Așa a scăpat mereu de rechiziție, ticălosul de grec! - vorbi un bătrân, privind în urma căruței militare.

Copiii mergeau veseli în urma carului. Nastasia întinerise. Părintele Scurtu simțea ca și când i-ar cădea de pe trup o piele uscată de broască.

LII

Încă de la Scobinți, îndată după Crăciun, Nastasia înștiințase pe fina lor, pe Laura Vestemean, la spitalul unde lăsaseră, la plecarea în Rusia, familia doctorului Preda, despre reîntoarcerea lor în Moldova, și-i trimisese

noua lor adresă de la Corpul voluntarilor. De-atunci, nașa și fina erau în corespondență. Așa aflară nașii că finul lor, avocatul Vestemean, se vindecase și din noua rană la picior, dar că șchiopăta puțin. Doctorii spuneau că cu timpul va dispărea și șchiopătarea.

«Chiar dacă ar rămânea așa - îi scria Laura - nu va fi niciun necaz, nicio supărare. Va purta și el o pecetă din lupta pentru România mare. Îmi pare chiar că Ionică e oleacă mândru de șchiopatul lui. De semnele celor două răni de pe mâneca tunicii, încalțe știu că-i chiar fălos. Își poartă brațul oarecum ostentativ. Doamne, și bărbații ăștia ne acuză pe noi, pe femei de vanitate! Ori, poate, nu-s decât niște copii?» îi scria Laura în prima epistolă.

Apoi, chiar la sfârșit:

«Să vă pregătiți de botez, scumpii mei nași. Ionică ar vrea să fie băiat, iar eu fată! Dar despre asta mai multe într-o viitoare scrisoare». Și mai era și un P.S.: «Ionică lucrează acum într-un birou militar la Iași.»

Dintr-altă scrisoare Nastasia află că evenimentul era așteptat pe la sfârșitul lui aprilie sau la începutul lui mai.

«Să vezi, draga mea, cum m-am schimbat. Nu m-ai recunoaște. Dar mulțumesc lui Dumnezeu, că sarcina mi-a fost destul de ușoară până acum. Tata mă pune în fiecare zi să fac plimbări lungi, îi mai ajut, totuși, și în spital. S-a împutinat, de altfel lucrul. Nu mai avem decât cincizeci de bolnavi. Răniți nu mai avem decât zece reconvașenți. Am citit cu tata descrierea lungului vostru calvar. Doamne, câte mai poate omul îndura! V-am compătimit și am plâns! Și bietul tata își ferea mereu ochii. A slăbit și a îmbătrânit. Am sentimentul că el suportă mai greu decât mine moartea sărmanei mele mame, și mă simt vinovată. Îl mângâi cât pot. Dar nu se poate împăca cu moartea mamei aici. Și e hotărât să-i ducă rămășițele acasă după război. După război. Care va fi sfârșitul? Cine mai poate ști? Ionică vrea să se arate optimist și acum. Dar dacă-i vorba că urmarea armistițiului va fi pacea separată, ce nădejdi mai putem

avea? Tata pomeneste de multe ori de visurile naşului „A început româneşte, zice el, şi a continuat ungureşte”. De la moartea mamei tata-mi pare tot mai credincios. Îşi spune dimineaţa şi seara rugăciunile, ceea ce nu l-am văzut făcând niciodată mai înainte.»

La scrisoarea asta pe care o citi şi părintele Scurtu, ca şi pe cea dintâi, de altfel, el se grăbi să-i scrie o epistolă lungă doctorului. Îi descrie aici pe larg visurile din urmă: carul cu şapte vaci şi submarinul german, şi cum s-a împlinit exact cel dintâi.

«Eu sunt sigur că se va împlini şi cel din urmă când îi va veni sorocul. Vom mai vedea încă pe duşmani fugind din ţară.» Adăuga el la urmă: «Dumnezeu pune la încercări pe ora. Suntem în mâinile lui ca argintul în topitoare. Dar la urmă în tîpsie se alege lamura de preţ. Şi din topitoarea istoriei trebuie să se aleagă, până la urmă, dreptatea. Acum chiar, două lucruri sunt, unul care mă întristează şi altul care mă bucură. Mă doare sufletul că n-a apucat şi doctoriţa să vadă ziua cea mare. Şi sunt fericit totuşi că în locul ei va vedea un'alt membru al familiei, viitorul fiu. Nu fcumva să-l boteze alţii. Să mă avizezi telegrafic despre naştere.»

Pe la începutul lui mai, încă la Scobinţi, primiră telegrama. Şi mama şi copilul sănătoşi tun.

Cu mutarea lor de la Hârlău şi cu necazurile peste care trecuseră până se cuibăriseră în noul adăpost din Roman, corespondenţa se întrerupsese. Acum fu din nou reluată. Hotărâră botezul la Sf. Ilie. Avocatul Vestemean ţinea morţiş să-i pună numele Ilie, îi scria Laura Nastasiei.

«Închipuie-ţi, Ilie! Şi eu voiam să-l botezăm Ion şi Vasile, numele tatălui şi al naşului. Dar Ionică stăruie pe lângă Ilie! Ştii ce spune? Că-i sfântul trăsnetelor, după credinţa poporală românească, şi vrea ca numele copilului său să fie simbolic, să prevestească trăsnetele ce vor cădea pe capul duşmanilor. Apoi, nu-i copil? Nu-i un vanitos? Şi să ştii că vorbeşte foarte serios.»

Se învoiră să-i fie numele prim Ilie, al doilea Ion și al treilea Vasile, să fie împăcată toată lumea.

Cu o săptămână înainte de Sântilie părintele Scurtu primi o telegramă:

«În drum spre altă unitate, sâmbătă cu acceleratul de seara, trecem cu Prodan prin Roman, și ne oprim la voi pentru duminică. Liviu.»

Se bucurară mult. De când au plecat de la Scobinți nu i-au mai întâlnit.

— Bine face Liviu că se îngrijește de Prodan - zise Nastasia.

— Văd că-l duce cu el.

— Liviu are inimă bună - răspunse Scurtu.

Se gândi că ar fi bine să poată face rost pentru duminică de vreo două-trei kilograme de vin. Nastasia îi va face plăcinte de cari îi plăceau lui Liviu. Avea făină. Ba și pâne va face, căci aceea care o primeau acum de la armată, numai pâne nu mai era.

Dar nici vin, nici altă băutură nu putură afla nicăiri până sâmbătă seara. Scurtu se duse la gară să-i aștepte la tren. În ziua aceea se năpustise o furtună groaznică peste oraș, și poate peste toată Moldova de nord. Un uragan cu tunete și trăsnete care ținu, patra ceasuri după-amiază. Se întunecase încât în casă trebui aprinsă luminarea.

Așteptă o jumătate de ceas -, un ceas, două. Trenul nu-i mai sosea. Trenurile circulau neregulat, totuși o întârziere de două ceasuri îl neliniști.

Întrebând pe șeful gării, acela îi spuse că trebuia să sosească. De la Pașcani a pornit aproape regulat. Mai așteptă o jumătate de ceas, și întreabă din nou.

— Poate nu mai sosește până dimineată.

— Cum? Vreun accident?

— Nu! spuse șeful privind într-altă parte. Dar cu vremile astea, se mai întâmplă. Sunt blocate gările din față. Așteptați pe cineva?

— Da, nește rudenii. Doi ofițerii

— La tot cazul până dimineață nu. cred să sosească.
Părintele Scurtu se grăbi acasă. Era îngrijorat și el, dar își închipuia cât de neliniștită va fi Nastasia.

După furtuna de peste zi aerul era curat, răcoros. Zile în șir fusese năduf mare, încât și; peste noapte rămânea o cloceală în văzduh. Acum, să te tot plimbi.

Dar lui Scurtu nu-i era de plimbare. Neliniștea i se înfipse în suflet, și orice argumente aducea, nu o mai putu alunga.

Nastasia ieșise la porțiță. Nu mai avea răbdare să aștepte în casă.

— Cum? Singur? - îi strigă ea de departe.

— Singur. N-a sosit trenul.

— Până la vremea asta?

— Șeful spune că probabil nu va sosi până dimineață. Sunt blocate gările cu trenuri. Se pare că demobilizarea, asta încă nu s-a terminat.

— Numai să ferească Dumnezeu de mai rău.

Mâncările erau de mult trase de-o parte. Copiii voiră să aștepte și ei pe oaspeți, mai ales pe Liviu, dar Nastasia văzând că picură de somn, le dădu. de cină, și acum durmeau.

Cinară și ei așa mai mult de mântuială pentru, că întârzierea aceasta le strică inima... Să nu: se fi întâmplat ceva!

Dormiră neliniștit și dis de dimineață părintele Scurtu luă drumul gării. Văzu cu surprindere că cu cât se apropia de gară cu atât se scurgea mai multă lume într-acolo. Tot lume mută, îngrijorată.

Totuși, trecând printre ei, putu auzi unele vorbe.

— Spun că-s șaptezeci de toți.

— Va fi exagerare cum se vorbește cu astfel de prilejuri.

— La spital au dus patruzeci până acum. Asta e sigur.

— Păi, n-ar fi mai mulți morții decât răniții. Grăbeau spre gară femei de la mahalale, doamne din oraș,

bărbați, cu spaima în față, cu gurile căscate.

— S-a întâmplat vreo nenorocire? - întrebă cu gheața în sân părintele Scurtu, alăturându-se unui domn mai în vârstă.

— N-ați auzit nimic?

— Nu! Aseară am așteptat acceleratul vreo trei ceasuri. Spunea șeful că sunt blocate liniile și probabil nu va veni până dimineața.

— Așteptați și dumneavoastră pe cineva?

— Da. Doi ofițeri, rudenii.

— A fost o ciocnire pe la Mircești. Așa se spune. Așteptam și eu un nepot cu acceleratul de aseară.

— Sunt morți?

— Se spune că a fost o nenorocire mare. Se vorbește de zeci de morți.

— Doamne sfinte!

— Și că ar fi fost aduși azi-noapte la gară, dimpreună cu răniții. Nepotul meu, sublocotenent, venea din Bulgaria.

— Din Bulgaria?

— Da. Știi că se face schimb de prinsonieri. Erau să sosească mulți cu trenul de aseară.

În gară, lume multă se frământa de colo până colo. Încă nu descuiaseră magazia cea mare unde fuseseră așezați morții. Șeful cerea mereu o legătură cu Iașii, și nu o căpăta. Și când o avea, nu i se răspundea.

— Nu pot, domnii mei să deschid, până nu primesc un aviz. Trebuie să iasă la fața locului întâi o comisie. Nu! Nu! Nu-i încă niciunul identificat. Nu se știe niciun nume. Dar sunt apr oape toți ofițeri și soldați.: Atâta poate ști.

Comisia nu ieși la gară decât pe la nouă. Scurtu se repezi acasă să-i spună Nastasiei, să nu se sperie. Încă nu se știa cine sunt morții. Desigur vestea se va fi răspândit în oraș, și va fi auzit-o și ea.

Da, auzise! Și o află șezând frântă pe un scaun, cu mâinile în poală. Era îmbătrânită cu ani. Când îl văzu

zvâcni de pe scaun:

— Sunt și ei? Ce este?

— Încă nu se știe nimic. Nu se cunoaște niciun nume. Trebuie să iasă mai întâi o comisie să vadă morții.

— Dar între răniți? Nu-s între răniți?

Scurtu își duse mâna la frunte.

— N-am trecut încă pe la spital.

— Du-te repede, și vino și-mi spune.

Spitalul nu era departe. Era mulțime de lume și acolo, intra și ieșea. Dar cei mai mulți se grămădeau să citească un tablou afișat la intrare. Era tabloul cu răniții din accident. Pe ei îi identificaseră.

Era o listă lungă.

La început preotul nu putu citi nimic. Rândurile de pe tablou îi jucau înaintea ochilor. Încet-încet se liniștiră, dar acum începură să joace literele. Pe urmă se fixară și ele.

Trecu o dată, de două, de trei ori cu ochii pe tablou: ochii-i fugeau mai repede pe rânduri în jos decât să poată citi complet numele. Căută întâi numai numele cunoscute. Când i se păru că nu le află, putu citi, rând de rând, fiecare nume de pe tablou. Erau peste patruzeci și, afară de doi, tot ofițeri și soldați.

Numele cunoscute nu erau.

Părintele plecă mai liniștit să-i spună soției rezultatul, și numai la izbucnirea ei în plâns, își dădu seama că era mai bine să-i fi aflat pe tablou.

— Mai speram că vor fi numai răniți! gemu ea.

Lui Scurtu îi trecu un gând luminos prin cap.

— Tot așa e posibil să nu fie nici între morți. Poate n-au plecat cu trenul acela.

Femeia își lăsă capul în piept.

Scurtu se întoarse din nou la gară. Deși alerga, aproape îi trebui vreo jumătate de ceas. Stăteau departe.

Comisia încă nu ieșise la fața locului, dar șeful gării fu autorizat să deschidă magazia, să poată intra cei ce se interesau. Poate vor fi identificați morții mai ușor așa.

Adevărul era că încă la patru noaptea a fost la fața locului o comisie mixtă, militară și civilă, până fuseseră descărcate cadavrele și așezate în magazie, în două rânduri. În comisie fuseseră și medici și reprezentanții autorităților. Fuseseră cercetați de aproape fiecare. Dar cercetarea ținuse puțin. Cadavrele erau ȗapene. Nu mai putea fi vorba de vreo greșeală, nici de vreun ajutor. Comisia așteptată acum era numai pentru identificarea morȗilor. Se crezuse că e mai bine să afișeze întâi la gară tabloul cu numele morȗilor, pentru a nu fi lăsați decât cei interesați să intre în magazie. Dar publicul nu mai avu răbdare, și așa fu deschisă magazia cea mare.

Morȗii zăceau pe spate, în rânduri de câte patru, de amândouă părȗile magaziei. Prin mijloc era cărare largă. Era un tablou care-i învie lui Scurtu rădăcinile părului. Stăteau întinși pe spate, cei mai mulȗi cu ochii întredeschiși. Părea că-și mai păstrează o geană de lumină, de viaȗă. Dar nu erau decât dungi sticloase, goale, încremenite, ca niște tivituri tulburi, cari te făceau atent la feȗele împietrite în liniște. Erau și câteva capete cari, cu ochii complet închiși, păreau că s-au schimbat în măști fine de gips palid.

Dar puȗine capete erau întregi. Unele aveau numai urme de vânăȗăi, altele erau turtite, altele purtau peceti de sânge închegat. Urmele dărelor de sânge ce se va fi scurs printre dinȗii strânși se mai cunoșteau la unii, cari vor fi avut numai grave leziuni interne.

Ochii celor ce intraseră în magazie nu vedeau, nu urmăreau decât capetele morȗilor. Încolo, trupurile, în cenușiu uniformelor, părea că nu mai existau. Cele mai multe erau uniforme învechite, murdare: erau prinsonierii cari veneau din Bulgaria.

O vreme fu o liniște de cimitir. Bărbaȗi, femei mai ales, treceau pe cărarea din mijloc, privind cu atenȗiunea încordată în dreapta și stânga. Întâiu l drum pe cărare îl făcea fiecare destul de. e repede, apoi tot mai încet, examinând cu tot mai mare atenȗiune morȗii. Începură

apoi a trece printre rânduri și a li se uita de aproape fiecare în față. Toată lumea voia să se înșele. Trecea unul și de zece ori pe dinaintea unei fețe cunoscute care-l săgeta de la întâia privire, până se hotăra să rămână nemișcat lângă ea.

Așa începură într-un târziu vaietele, gemetele, țipetele.

Erau șase localnici între morți, tot ofițeri și soldați veniți din Bulgaria.

Nu erau șaptezeci cum se zvonise... Erau numai patruzeci și doi. Se spunea că mai sunt, într-alt loc, resturile deja trei cadavre, dar pe urmă se adevăra că nu mai erau alții.

Părintele Scurtu urmă același drum ca și ceilalți. Îi trebui vreme multă până se opri în fața unui cadavru. Era sublocotenentul Ionică Prodan, rudenia Nastasiei. Îl văzuse mai pe urmă la plecarea de la Corp, altfel nu l-ar fi recunoscut. Capul îi era turtit și fața neagră.

Pe cumnatul său nu-l află nicăieri. După ce se încredință că asupra lui Prodan nu se mai putea înșela, fiindcă pe-un deget purta încă inelul pe care i-l admirase, un inel de aur cu o mare piatră verde – moștenire din familie – dat de mamă-sa la plecarea în război, părintele Scurtu mai luă o dată pe rând fiecare cadavru și le examina de aproape.

Nu era!

Se hotărî s-o aducă și pe Nastasia, nu cumva să se înșele, totuși. Pe când se întoarse cu ea, magazia era încuiată, dar șeful lăsă să le-o deschidă când auzi că femeia încă nu văzuse pe mortul lor dirrărcu.

— Numai să fii tare! E aici un spectacol doamnă! – zise șeful.

Nastasia intră cu sufletul împietrit de groaza prin care trecuse până acum. 11 recunosc și ea pe Prodan. Dar Liviu nu era între ei 1 Nu era! Nu era! E sigur că nu-i printre morți.

Se opri în fața lui Ionică Prodan, se lăsă în genunchi

și, mută, începu să-i mângâie mina cu inelul.

— Săracul! Cătu-i de strivit! Săraca mamă-sa f
Și izbucni în plâns nepotolit.

Scurtu o hotărî cu greu să părăsească magazia.

— Săracii! Cât sunt de mutilați!

Și iar izbucni în plâns după ce se ridică în picioare și-i văzu întinși pe spate, cu fețele galbene spre cer, fiecare păstrând muțenie vecinică asupra felului cum au murit. Numai semnele de pe capetele și fețele lor protes. tău greu împotriva existenței – îi părea părintelui Scurtu.

Nu era între ei Liviu! Nu era! Dar ce s-a putut întâmpla? Împreună au trebuit să plece de la Iași!

Trebui s-o ducă la spital, să vadă cu ochii ei tabloul afișat. Apoi trebui să vadă cu ochii pe răniți. Se vorbea că doi dintre ei au și murit.

Nu era nici aici! Ce s-a putut întâmpla? Unde va fi? Mai trăiește oare?

În curtea spitalului se opriră lângă un grup. Vorbeau despre nenorocire.

— N-a fost o ciocnire de trenuri propriu-zisă!

— R Dar ce?

— Acceleratul s-a ciocnit cu trei vagoane încărcate cu fasole, cari au fost pornite de viscol din gara Mircești pe pantă la vale. Acolo este o pantă iute.

— Cum să ducă viscolul nește vagoane?

— Se vede că n-au fost frânate, sau nu de-ajuns de frânate. Ș-apoi ăsta a fost viscol? A fost un uragan cum nu. s-a mai pomenit prin părțile locului. A dezrădăcinat copaci seculari.

— Săracii oameni! Cei mai mulți se întorceau din captivitatea bulgărească! Te gândești că au scăpat din lupte [...] și când să ajungă acasă, se prăpădesc într-un accident stupid!

— De, cum îi e scris omului!

— Vai de părinții lor cari îi așteptau acasă!

— Vai, da! De câți nu va fi vai, când se va cunoaște câți au perit în lupte, în degerături și în exantematic!

Ajunși acasă - era vremea prânzului - nu putură gusta nimic. Aveau mâncarea pregătită cu care-i așteptaseră aseară. Nu se puteau nici cum liniști: ce se întâmplase cu Liviu?

De bietul Prodan le părea rău, vezi bine, și pentru el și pentru mamă-sa. Rudenie îndepărtată, trăind și într-altă parte a Transilvaniei, nu-l văzuseră de multe ori, nu intrase în viața lor. Era tragic, desigur, și pentru el, și pentru ceilalți loviți de destinul orb, dar acum. Îi neliniștea și-i înspăimânta mai mult totuși împrejurarea că nu știa ce s-a ales de Liviu.

Morții, se dădu ordin, să nu fie ridicați din magazie, nici cei localnici. Li se va face o înmormântare militară, comună, într-o singură zi. Erau și ei, săracii, eroi ai Patriei, eroi ai datoriei. Așa că de înmormântarea lui Ionică nu aveau să poarte ei grijă. Dar ce-i cu Liviu?

Nu puteau să ceară de nicăiri vreo informație. Poate că unii au fost striviți în așa măsură încât nu i-au mai putut aduce de la Mircești la Roman. Îi vor fi îngropat, ori îi vor îngropa acolo. Să fie Liviu între ei? La gară se afișase acum tabloul cu numele tuturor morților, dar Liviu nu era între ei.

Pe la două ceasuri dup-amiazi la stăruințele lui Scurtu, șeful îi spuse că la trei pleacă o locomotivă cu două vagoane de muncitori până la Mircești, să lucreze la restabilirea liniei, fiindcă cei ce erau în lucru nu erau de-ajuns. Ar putea merge cu ea să se intereseze și la fața locului. Dar - spunea el - tabloul e complet, așa știa. Sunt și numele celor ce n-au mai fost aduși aici.

Părintele alergă spre casă să-i spună Nastasiei. Când ajunsese înaintea porții era un automobil militar, și din el se cobora... cumnatul său!

El plecase la gară împreună cu Ionică Prodan, dar pe drum se întâlnise cu Vasile Pleșa. I i se plânsese că venea la soru-sa și nu putea duce niciun kilogram de vin. A căutat în tot orașul, n-a fost chip să găsească o singură butelie, povestea el în casă, înaintea celor ce-l priveau ca

pe o minune.

— O butelie de vin! S-ar cădea să duci! Știi, când ai descoperit cotnarul în pivnița jidovului din Hârlău, mi-ai făcut și tu o parte mai bună. S-ar cădea să mă revanșez, zisese Pleșa, și un zâmbet îi fluturase pe buze.

— Mai ai vin de-acela?

— Nu! Din acela nu! Dar am altul destul de bun. Îți pot da o damigeană de cinci litri. Vino la mine.

— Unde? La tine?

— Păi unde crezi că mai poți afla vin?

— E timpul înaintat. Mi-e frică să nu scap trenul.

— Parcă pleacă regulat trenurile? Și, pe urmă, mai sunt trenuri. Pentru o damigeană face să-l și scapi.

— Nu aș vrea, am răspuns eu. Le-am telegrafiat. Pe deseară ne așteaptă. Vino repede.

Întâi era să vină și Prodan cu noi, dar s-a răzgândit. Spunea că-i mai bine să fie cel puțin el mai devreme la gară să ocupe loc în tren. Am mers repede cu Piesa - dar stă departe al dracului - am luat damigeana și am plecat, cu ea în mână, spre gaâă. Domnule, mi-am zis, tot xiu se cade să meargă pe «stradă un ofițer cu damigeana în mână! Demobilizare - demobilizare, rezervist - rezervist, dar se cheamă că eram tot în uniformă. Am lăsat damigeana într-o prăvălie și am început să alerg după o trăsură. Sunt de neaflat! „Și cu Ionică plecasem pe jos. În sfârșit aflu, sar în ea, trec pe la prăvălie, iau damigeana, dă jidanul bici calului, aleargă! Când am ajuns în gară trenul plecase de zece minute, cu nenorocitul de Ionică cu tot.

— Ai scăpat ca prin iminune - se miră Nastasia.

— Am scăpat mulțumită lui Piesa, și damigenei acesteia - răspunse arătând spre sticla pusă lângă perete. Poate mi-a purtat de grijă tata Noe cel bătrân! La ei te chefuri i-am mai cântat eu cântecul!

— Doamne, Liviu, cum poți... - începu cu reproș Nastasia.

— Păi, cred că nu-i niciun sacrilegiu, draga mea. Eu

constat un fapt. Do altfel, poate că scăpăm și dacă prindeam tronul. Numai trei vagoane s-au sfărâmat. Poate nu mă urcam chiar în acelea trei. Poate scăpa și Ionică! Dar acum, ce mai este de făcut? Chiar nimic. Îi îngroapă armata, nu?

— Da. Se fac funeralii militare.

— Săracii! Mă gândesc nu numai la bietul Prodan, ci mai ales la cei ce veneau din captivitatea bulgărească – oftă Liviu.

— Zadarnic, frate, cumu-i scris omului!

Înmormântarea se hotărî pentru ziua următoare. Telegrafiară doctorului Preda. Veni fără Laura, dar, în schimb, veni din Iași finul Vestemean.

Patruzeci și două de sicrie albe, din scânduri de brad nevopsite. Patruzeci și două de cruci. Sobor de preoți. Toată armata din garnizoană în paradă. Goarna, marșuri funebre. Salva de arme. Cuvântări. Un plânset și o jelanie nemaivăzută...

— Doctore dragă, ați putea amina botezul cu două săptămâni? – întrebă Nastasia la despărțire.

— Să vedem ce spune și ginerele. El ține mult să fie la Sf. Ilie.

Nu! Vestemean nu se învoia! Și pentru ce să amâne? Nașii erau în doliu? Dar nu era toată Moldova, națiunea întreagă în doliu? Ce mai poate însemna un doliu particular în cel general? Lumea să nu se mai încreștineze din acest motiv? Așa argumentă avocatul Vestemean, apoi adaose:

— Dragă nașe, las să meargă lucrurile pe făgașul lor. În tot ce se întâmplă este o hotărâre mai înaltă.

Așa, botezară pe copil în ziua de Sf. Ilie. Liviu Macrea ținu să fie și el prezent, și se angajă să ducă o damigeană de vin, ceea ce-i și reuși. Și, încă una de zece kilograme!

LIII

Trecură săptămânile, lunile. Pacea separată încă nu fusese ratificată de Parlament. Guvernul Marghiloman

continua cu demobilizarea armatei, impusă de condițiile păcii. Operațiunile de demobilizare se desfășurau încet. Trenurile erau puține și într-o stare jalnică. Locomotivele erau multe deteriorate. De când fusese pierdut petrolul de pe Valea Prahovei, se alimentau cu cărbuni și lemne, tot mai mult cu lemne. [...]

Noile alegeri dădură un Parlament cu majorități conservatoare, de nuanță germanofilă. Veninul politicii interne începu să se strecoare din nou în pătura conducătoare. Era vorba de punerea sub acuză a fostului guvern Brătianu. Ziarele apăreau sub o cenzură controlată de germani. Treceau acum în Moldova ziarurile germanofile ce apăruseră la București după ocuparea Capitalei. [...]

Acuzele plouau și în presă și în convorbirile particulare împotriva «autorilor războiului».

În jalea și deprimarea grea care se lăsase ca un nor întunecat peste toată țara, părintele Scurtu nu mai cuteza să citească ziarurile. Răfuiala de acum, cu țara sfâșiată, cu trei sferturi din trupul ei sub călcâi dușman încă, cu toate rănilor deschise, îi părea un lucru împotriva firii, ceva monstruos. Dar nu se putea feri să nu audă criticele și invecțiile din conversațiile particulare.

Când nu mai putu răbda, își luă hârtie și condei și își mărturisi toată durerea și indignarea într-un articol care apărură în *Neamul românesc*, ziarul lui N. Iorga. În toată vremea războiului gazeta aceasta a vărsat duh românesc și nădejde în cetitori – mai mult decât oricare altă publicație. Numai pe acesta îl mai citea părintele Scurtu de când venise peste țară noua nenorocire. Își intitulase articolul: *Nu sunt și nu pot fi români!* adică aceia cari își vărsau revolta, sângerând și mai mult țara. Era convins acum că ceea ce auzise și cetise de atâtea ori că în pătura conducătoare a României sunt o mulțime de elemente etnice străine, încă neasimilate, era adevărat. Căci un român adevărat nu putea să nu simtă monstruozitatea unei asemenea atitudini între

împrejurări așa de tragice pentru neam.

El nu-și putea închipui pe atunci că patima politică poate face asemenea ravagii, chiar între români.

De prin septembrie începură să-și facă provizii pentru iarnă și se angaje la un liceu particular cu trei clase, să propună limba germană. Purta încă uniforma de preot militar.

Zilele treceau ca de plumb, iar nopțile se schimbaseră pentru el într-un coșmar. Ce va face într-un caz că nu se vor mai putea întoarce niciodată acasă? Respingea, cu câte argumente putea aduce - uneori se agăța și de visul lui cu submarinul - o asemenea eventualitate, dar ea se întorcea mereu, ca un sfredel ce se învârtea în adâncurile din el. Gânduri și îngrijorări grele îl țineau treaz până târziu.

Era foarte anevoioasă și aprovizionarea pentru iarnă. Nasiasia cumpăraseră din vară pui cari acum erau mărișori, vreo douăzeci. Doi cocoșei începură să cânte și puicuțele să cârâie prin septembrie. Le asculta bucuros, parcă răspândeau un aer de tinerețe, de nădejde prin ograda largă.

Erau singuri în casă, singuri și în curte. De când au plecat de-acasă încă nu se simțiseră așa de liberi, de nestânjeniți ca aici. Proprietarul locuia departe, pe altă stradă. Purta un nume istoric românesc: Tăutu. Nu venea niciodată să vadă ce mai este cu casa. Îi păruse bine că era cine s-o îngrijească - o casă neterminată. Peste iarnă îi furaseră vreo câteva ferești.

De două-trei ori părintele Scurtu mai văzu pe Zavati pe străzile orașului, îl înconjură de departe. Totuși senzația de scârbă îl făcea să se zguduie.

Nastasia se înfundase în gospodărie până-n grumazi. Câteva săptămâni după înmormântarea lui Ionică Prodan merse regulat la cimitir să-i pună o floare pe mormânt. Apoi, cu ploile și tina de toamnă, nu se mai duse. Compătimea și o văicărea însă pe maică-sa, de câte ori își aducea aminte de vărul acela îndepărtat.

Ținea cu orice preț să cumpere un porc să-l îngrășe pentru Crăciun, un măsurăș de câteva luni cel puțin. Voia provizii cât mai multe. Cine știe ce se mai putea întâmpla?

Uneori Scurtu zâmbea.

— Cum vom duce acasă toate astea? Și încă și un porc de Crăciun? Cum vom duce găinile și mascurul? În vagon cu noi?

— Ei, parcă tu mai crezi că vem merge în curând acasă!

Nu mai credea, într-adevăr, cel puțin în iarna asta, nu! Zilele, deși tot mai scurte, treceau greu. Ardeleni refugiați mai rămăseseră puțini în oraș. Puteai să-i numeri pe degete.

Cei doi preoți Manu, tatăl și fiul, cu care veniseră din Rusia, auzi că au ajuns numiți la parohii, nu știa bine în care regiune. Alții își găsiseră alte ocupații prin diferite localități. După demobilizare cu toții încercaseră să-și afle un loc, să iasă din provizorat, pentru că nu mai putea fi vorba de-o întoarcere grabnică. Țăranii câți veniseră cu ei, dispăruseră cu toții din oraș. Despre cei mai mulți, evacuați odată cu ei în Rusia, Scurtu nu mai știa nimic. 1

Vremea trecea greu; Ziare nu mai citea decât *Neamul românesc*; cu cunoscuți din oraș nu se întâlnea, îngrozit de criticele ce nu mai conteneau în legătură cu «cei ce au provocat dezastrul României și v-au pus și pe dumneavoastră pe drumuri!»

Pe drumuri! Era gata să le bată încă ani întregi numai să știe că la sfârșit va răsări soarele.

Întorsătura ce co luară lucrurile îl făcea să nu mai poată, argumenta rațional. România a început lupta pentru Transilvania [...] în cei doi ani de neutralitate cât a fantazat acasă, nu și-a putut închipui niciodată că războiul ar putea aduce o unire a tuturor țărilor românești. Și, nu se putea gândi nici acum! Ar fi fost o adevărată minune.

Nu era, își zicea el, un dezastru nici în situația de acum. Dacă nu ar fi rănilor păcii separate, România ar putea chiar jubila: Moldova se reîntregise cu vechiul ei pământ [...]. Era un eveniment istoric și o creștere importantă a românismului pentru luptele viitoare. Când dușmanii cu care te-ai luptat îți recunosc această unire, iar aliații ți-au recunoscut provinciile românești de la vestul Carpaților, însemna că idealul românesc a făcut un pas uriaș în istorie, chiar când ținuturile din urmă ar fi să rămână încă robite, în caz de biruință definitivă germană.

Pentru ce nu se gândeau cârcotașii și toți cei plini de venin politic la acest adevăr pe care el, un preot de la țară, îl vedea și îl simțea? se întreba adeseori. Acest pas nu s-ar fi făcut fără intrarea României în război. Iar dacă ar fi intrat alături de Puterile Centrale, nu ni s-ar fi recunoscut niciodată dreptul asupra Transilvaniei de către Marile Puteri din apus... Iată el, dacă n-ar fi pierderile din vechiul teritoriu al României, parcă s-ar împăca cu gândul de-a nu se mai întoarce niciodată acasă, mulțumit cu ce au putut da împrejurările războiului...

S-ar fi împăcat? își spunea așa de multe ori, încercând să respingă dihonii sufletească pe care o observa la atâta lume! Dar nu se putea convinge. Gândul că românii din Ardeal ar rămâne mai departe la bunul plac al unei monarhii, și mai ales al Ungariei biruitoare, îl înspăimânta. Știa ce i-ar aștepta în asemenea caz nenorocit. Politica de deznaționalizare ar reîncepe cu o furie necunoscută încă...

De aceea, în ceasurile grele de îndoială, revenea mereu la convingerile sale de-acasă, din vremea neutralității României. Dreptatea, până la sfârșit, tot va trebui să învingă! Omenirea își are legile evoluției sale care trebuie să meargă spre perfecționare, spre triumful valorilor spirituale, fără de care nu există propășire.

Nu! Nu era nici acum de convingerea celui fruntaș

ardelean care spusese, în fața lui și a doctorului Preda, cu prilejul întâlnirii la restaurant, în orașul din apropierea satului lor, în vremea neutralității României, că, în caz de biruință a Puterilor Centrale, românii ardeleni vor trebui să înceapă o luptă nouă pentru care trebuiau să se organizeze de pe atunci! îi veneau uneori în minte vorbele lui, dar nu le aproba nici acum. Aceasta nu mai putea fi un program de viață la sfârșitul acestui război. Orice organizare va fi insuficientă în fața forței formidabile pe care vor dezlănțui-o țările biruitoare! Ele nu puteau, nu trebuiau să rămână biruitoare! Românii au luptat de ajuns pentru păstrarea ființei lor naționale, acum trebuie să urmeze o altă epocă: aceea a trăirii pentru ei, a dezvoltării proprii. Altfel cum ar mai ținea pas cu lumea, când o ramură așa de însemnată a neamului ar fi osândită să mai ducă, veacuri întregi, numai o luptă de rezistență, de irosire a forțelor, nu de creație?

Așa și altfel se frământa părintele Scurtu în singurătatea lui, pentru că acum trăia aproape izolat.

Dar frământările se potențară pe la începutul lui noiembrie când se molipsi de o gripă infecțioasă, și câteva zile temperatura îi fu mereu ridicată.

Când nimeni nu se aștepta la o schimbare radicală în mersul războiului în toamnă și în iarna viitoare, se răspândi deodată știrea că frontul din Balcani a fost rupt, că trupele aliate din peninsula înaintează spre Dunăre, și că Româniția va mobiliza din nou.

Părintele Scurtu nu mai putu fi ținut acasă. Trebuia să picep la Iași, să vadă ce-i cu mobilizarea, să ia contact cu ofițerii de la Corpul voluntarilor, să vadă unde se va face concentrarea Corpului.

— >înțelege, omule, că nu poți merge! Ai treizeci și nouă de grade... Ninge, trenurile circulă greu! Interesează-te la comenduirea pieții! Vor ști ei ce-i de făcut! – se silea Nastasia să-l convingă.

Dar văzu cu spaimă că nu. are cu cine vorbi.

— Ce boală va mai fi și asta? Nu mă doare nimic, nici capul cel puțin. Febră! Dar febra poate proveni și din neliniștea în care trăim! Trebuie să mă duc! Contez ca preot militar în cadrele Corpului – zicea el.

Pe urmă luă termometrul, se măsură, febra scăzuse.

— Ei, vezi? Cât ce a început submarinul să fugă spre sud, mi-a trecut febra! Ți-am spus eu că vine numai din înfrigurarea în care am trăit. Acum s-a isprăvit cu ea. România mobilizează a doua oară, Nastasia! Asta înseamnă că am trecut peste întreg calvarul, și noi, și neamul întreg; Lăudat să fie Atotputernicul!

Preuteasa nu-l putu reține. Plecă la Iași.

A doua mobilizare nu fu ordonată decât a doua zi după sosirea lui, la 16 noiembrie. Nu mai avea cu cine vorbi, ardelenii lui de la Corp, pe care îi mai întâlnește la birou, păreau ieșiți din minți. Nu mai înțelegeau ce le spunea el. Vorbeau cu toții deodată, gesticulau, strigau, cântau. Țineau cuvântări. Fu cuprins și el de entuziasmul tuturor a, și se trezi că începe și el să țină o cuvântare. Își și uitase pentru ce venise la Iași.

Mare-i fu mirarea când, isprăvind de vorbit, simți că Vasile Pleșa îl prinde de braț, îi ia mâna și-i pipăie pulsul. Apoi se uită la el îngâdurat, ba chiar încruntat.

— Când ai venit la Iași, părinte Scurtule? – îl întreabă el.

Omul avu o clipă de ezitare: nu știa, ieri, sau alaltăieri.

— Cred că ieri!

— Și unde ai dormit?

Altă clipă de ezitare.

— Nicăiri. Am stat în cafeneaua aceea unde m-am întâlnit mai întâi cu dumneata.

— Rău ai făcut! N-ai putut veni la mine? Ori ți-ai uitat adresa?

— Nu mi-am uitat-o!

— Trebuie să vii acum numaidecât la mine, să te pui în pat. Văd că nu ți-e bine. Ai puls mare. A, nu-ți fie frică!

Nu mai e îmbulzeală acum la mine! Băieții s-au răspândit ca puii de potârniche. Unii vor fi și trecut peste munți.

— Cu Corpul?

— Nu. S-au dus, ca iscoade înainte, fiecare prin regiunile pe care le cunosc. Nu mai fi îngrijorat. Corpul nu se mai mobilizează separat. Dacă va fi nevoie de dumneata, vei fi avizat. Tot la Roman stai?

— Tot.

— Acum să vii cu mine. Am pus mâna pe două sticle de rom. Nu-mi pasă dacă pe una vei bea-o dumneata, numai să scapi de gripa asta.

— Ce gripă?

— Te-ai molipsit și dumneata de gripa asta spaniolă, cum i se zice. E ceea ce noi numeam pe vremuri, «influență». Grasează în toată Europa și a ajuns și în Moldova.

— Dar nu mă doare nimic, domnule Pleșa.

— Nu-i vorba de asta. Trebuie să stai la mine, în pat, cel puțin trei zile, și să bei rom. Boala nu s-arătă la început cât e de grea, dar face complicații a dracului! Ai făcut rău că ai venit pe vremea asta la Iași. Te avizam noi dacă era ceva. Ori nu suntem comandă?

Pe străzi lumea înota în zăpadă. Căzuse multă, și mai ningeă încă. Pleșa porni cu părintele Scurtu, îl duse la el și-l puse în pat. Destupă o sticlă cu rom, luă un pahăruț, și după ce bău el unul mai întâi, i le puse pe scaun lângă pat.

— Să nu-l cruți. E un leac strașnic împotriva gripei.

Umblase ieri toată ziua prin ciorofleaca zăpezii ruptă și călcată de mulțimea trecătorilor. Cu ghetetele ude stătuse toată noaptea în cafenea, și nu-i fusese frig. Dar acum, subt plapumă, începură să-l scuture frigurile.

Bău un pahărel, două, trei, patru...

Apoi nu-și mai dădu seama de nimic până dimineața.

— Te simți mai bine? - îl întrebă Pleșa, cu ochii la pândă.

— Cred că da.

— Să nu te miști din pat. Și nu uita romul.

Trei zile - așa îi spuse Pleșa - a fost mai mult inconștient decât conștient. Pe urmă febra începu să scadă. Dar nici rom în sticlă nu mai era.

— Nu face nimic - zise Piesa - destupăm și pe a doua. Căci, din întâmplare, tot mai am trei de rezervă. Una-ți voi da-o duminică când te vei întoarce la Roman.

— Dar mă întorc azi.

— Nu! Încă nu se poate. Vei mai rămâne două zile.

Mai rămase două zile în camera lui Pleșa, deși părăsise patul. Febra scăzuse de tot. Uneori îl săgeta și i se făcea gol în cap, alteori își simțea fruntea foarte grea. Și-l încerca un leșin din adâncuri. Se apropia mereu de sticlă și bea câte-un păhărel. Până ținea gustul băuturii era bine, dar după aceea i se umplea gura de un gust sălcui, grețos.

— Poate vine din stomac - își zise el. Nu putea mânca mai nimic, și simțea foamea în deserturi. Mâncarea asta nu avea niciun gust. Trebuia să se întoarcă acasă, la mâncări pregătite de Nastasia! Acelea erau mâncări! Se lăcomea după ele.

A treia zi mai putu fi oprit, dar în a patra, Vasile Pleșa nu-l mai putu reține.

— Faci rău părinte că pleci. Mai ai puțină febră. Drumul e greu.

Își luă sticla promisă, o vârî în buzunarul mantiei militare, ceru să fie imediat avizat dacă va fi nevoie de el, mulțumi și plecă.

Ningea cu fulgi mari, lânoși și deși, tot văzduhul era tulbure de ei, încât părintelui Scurtu îi venea amețea când privea pe sus, și vedea nesfârșitul roi alb, potolit, leneș, care împânzise mohorât cerul Moldovei. Când fu să iasă din gara Romanului se trezi în fața lui cu niște nămeți până la piept. O singură dără bătătorită văzu înainte și apucă pe ea. Înota din greu și începu să transpire.

Dar frământarea aceea de zăpadă nu ducea spre

casă. De altfel, știa el? Acoperită de zăpadă toată regiunea, îi părea nouă, necunoscută. Se trezi la o tabără militară la marginea orașului, niște barăci, cât bătea ochiul, ridicate încă în toamna primului an de război. Acum, abia se mai vedeau din zăpadă, îi păru părintelui Scurtu și își zise că desigur s-a rătăcit. Poate a coborât la altă gară, nu la Roman.

Gândul ăsta îl înfipse locului. Își scoase batista din buzunar și începu să-și ștergă sudoarea.

Dar oriunde ar fi, se făceau pregătiri de plecare. Soldații forfoteau prin zăpada înaltă. Căruțe de tren militar, unele încărcate, altele goale încă, așteptau în zăpada ce cădea molcom, necurmat, peste ele. La unele erau și înhămați caii, căluții aceia slabi, triști, pe care-i cunoștea el așa de bine. Moțăiau cu capetele plecate, în coame - straturi de zăpadă ușoară. Pe fânul din unele căruțe omățul crescuse de-o palmă. Nu se auzea nicio larmă, niciun zgomot. Oamenii vorbeau încet. Parcă totul era absorbit de curgerea necurmată a fluturilor leneși de nea.

Părintele Scurtu știa bine că sunt pregătiri pentru trecerea în Transilvania. «Săracii! Oare vor răzbi căluții prin prăpădul ăsta alb? Dar feciorii?» - Părea că-s negrivineți la obraz ca în iarna retragerii.

Nu-și putu da seama cât a rămas acolo să privească. Îi părea că visează: ninge mereu și în mijlocul tăcerii și a ninsorii, unitățile armatei române se pregătesc să treacă a doua oară granița. O dulce căldură îi inundă inima, și ochii j. se umeziră.

Un soldat trecu pe lângă el.

— Să trăiți! Căutați pe cineva?

Iar nu mai știu unde se află.

— Nu caut pe nimeni... Ba da! Caut pe doctorul Preda.

— Doctorul Preda? Nu avem domn doctor cu numele acesta. Poate doctorul Bărbulescu?

— Nu! Lasă asta! Când plecați?

— Unii au plecat înainte. Tot pleacă de patru zile.
— Da! Mi-ar trebui și mie o căruță, să-mi iau nevasta și copiii.

Soldatul nu-l cunoștea. Vedea că-i preot militar.

— Să poftiți să vorbiți cu domnul colonel.

— Nu acum. Să se topească întâi zăpada - zise părintele. Se întoarse și porni pe bătătura de zăpadă înapoi.

Soldatul privi o vreme în urma lui, apoi, înălțând din umeri, își văzu de drum.

Scurtu ajunsese din nou la gară. Trecu prin sala de așteptare. Era goală și plină de frig. Ieși pe peron și începu să se plimbe. Măsură peronul pustiu, înaintea căruia omătul se înălța ca un perete. Șinele nu se mai vedeau, ci numai nește dâre adânci și drepte.

Se plimbă privind nemărginirea albă, până se trezi că-l apucă cineva de braț. Era șeful gării care coborî atunci de la etaj, din locuința sa.

— Așteptați vreun tren? - îl întrebă.

— Nu mai e niciun tren până după-amiază la cinci.

— Tren? Nu. Am sosit de la Iași.

— Atunci căutați pe cineva? Aveți ceva la gară?

— Nu, nu! - vorbi părintele și porni spre ieșire.

O luă pe bulevard prin zăpadă până la genunchi:

Ajunse târziu acasă transpirat, epuizat. Era foarte palid și ochii îi sticleau.

— Ei, făcutu-ți-ai de cap? N-ai vrut să mă ascuți. Acum să te pui numaidecât în pat. Va trebui să chem un doctor.

— Ce doctor? Nu mai vorbi prostii. N-am nimic. Dar am ostenit prin zăpadă. N-ai idee ce drum e, de la gară până- aici.

Nastasia îi făcu un ceai fierbinte și-i aduse ceva de mâncare. Bău ceaiul gânditor, sorbind rar, dar de mâncare nu se atinse.

— Nu mi-e foame - răspunse el la stăruințele soției.

— Am un gust sălciiu în gură care-mi taie pofta de

mâncare.

Deodată își aduse aminte de sticla cu rom. Se sculă de la masă, și clătînându-se se apropie de mantă și o scoase din buzunar.

— Ce-i în sticlă? Rom?

— Da.

— Atunci să-ți mai fac un ceai să-l bei cu rom.

— Nu. îl voi bea gol. Dă-mi un păhărel.

Îi aduse păhărelul, îl umplu și-l întinse Nastasiei.

— Gustă-l și tu!

— Da' eu n-am nimic. Bea-l tu.

— Eu am băut destul.

— Femeia crezu că vorbește într-aiurea. Ochii îi sticleau tare. îl cunoștea de pe ochi când avea temperatură mare.

— Cum să bei, și sticla încă nu-i destupată!

— Am băut la Vasile Pleșa. De la el e și romul.

Nastasia luă și bău păhărelul.

— E foarte bun - zise ea.

— Da, e suveran împotriva gripei spaniole, așa spunea Piesa.

— Așadar a văzut și el că nu ți-e bine?

— Dar vezi și tu că n-am nimic. Oleacă de oboseală.

Cum oi bea câteva păhărele de rom, cum îmi va trece. Mă mir cum mi-am uitat de sticlă.

Începu să-și toarne în păhărel și bău până la cinci, până ce Nastasia îi luă sticla dinainte.

— O să te mai și îmbeți acum! Vino și te pune în pat. Doamne, bărbații ăștia! Sunt ca niște copii! Nu răzbești niciodată cu ei. Da-n calte, ce-ai aflat? Întră armata în Ardeal?

— Întră. Au și intrat unele unități.

— Doamne Sfinte! M-am gândit mereu cum vor trece prin zăpada asta! Și la munte va fi și mai mare!

— Trec, n-ai. grijă!

— Și Corpul va fi mobilizat?

— Separat nu, așa mi-a spus Piesa. Dacă va fi nevoie

de mine, o să mă avizeze telegrafic.

— Ei, iaca! Nu ți-am spus eu că nu-i nevoie să te duci la Iași?

— Da' n-am nimic, Nastasio, pentru ce mă îmboldorogești așa? - întrebă părintele văzând câte pături pune pe el în pat.

Dar peste două ceasuri începu să vorbească într-aiurea. Nastasia, speriată, se duse după doctor. Nu află decât un medic evreu, și veni cu el.

— E spaniolă, cu siguranță - zise doctorul după ce îl cercetă.

— Sunt multe cazuri în oraș și în toată Moldova. Are un organism puternic, va ȝbirui boala. Toate organele nobile îi sunt sănătoase. Totuși, complicațiile nu sunt excluse. Ar fi bine să poți face rost de niște alcool. E foarte bun la gripa asta. Și, să nu mai iasă pe-afară câtă vreme ține temperatura. Uite, are treizeci și nouă și jumătate.

De vremea de patru săptămâni cât ținu febra, părintele nu-și mai aduse pe urmă aminte decât ca niște episoade din vis. Zăcarea îmbrăcat, cu ziua de cap, pe pat. Nu voia să stea în pat, nu-l durea nimic. Ci era mereu amețit, și uneori spunea cuvinte fără niciun rost. Uita repede ce-i vorbea Nastasia. Ea umbla prin oraș să-i mai afle rom ori rachiu, orice fel de alcool, dar nu putuse găsi nimic. Atunci îi telegrafie lui frate-său Liviu Macrea, veni [el] însuși și-i aduse trei sticle cu drojdie tare. Scurtu își aducea pe urmă aminte că l-a văzut pe cumnatul său prin casă. Își mai aducea aminte cum stătea îmbrăcat, trântit pe pat, și cum se scula, din când în când, și își punea câte-un păhărel de băutură.

Nu luă cunoștință de niciun eveniment care se petrecu între timp. Era pe la mijlocul lui decembrie când scăpă de febră și capul începu să i se limpezească. În vremea asta se decretase la Alba Iulia Unirea Transilvaniei și a celorlalte regiuni românești cu România. Germanii evacuasera țara. Mulți dintre

refugiați porniseră spre casă.

Nastasia începu să-i spună tot ce s-a petrecut în vremea asta.

— Vezi, tu spui și acum că n-ai fost bolnav, dar de câte ori am vorbit în casă cu notarul Urdea, cu părintele Simu despre toate aceste mari evenimente, și tu nu-ți mai aduci aminte de nimic. Stăteai pe pat, părea că ascuți.

— Într-adevăr, nu-mi aduc aminte. Au fost pe la noi notarul Urdea și părintele Simu?

— De câte ori. Veneau să vadă ce mai faci. Au mai venit și alții. Cred că nu-ți aduci aminte nici de doctor!

— De Preda?

— Nu! El n-a putut veni. A prins oleacă de gripă și „biata Laura, fina noastră. Dar mi-a scris și el că alcoolul e bun. Ți-a adus Liviu.

— De Liviu îmi aduc aminte.

— Poate că-ți aduci, căci v-ați apucat de băut și ați golit o jumătate de litră de drojdie. Acum bine că a dat Dumnezeu și ai scăpat. Era și vremea, căci era primejdie să ne apuce și Crăciunul ăsta pe aici. De-acum să ne apucăm pentru cea din urmă pachetare. Tu nu va trebui să faci nimic. Ești încă așa de slab!

— Slab? Ți se pare! Și spui că toate minunile acestea s-au petrecut, oftă el cu tristețe. Ce păcat că n-am știut! Mă repezeam și eu la Alba Iulia!

Rămase, din gripă, cu niște junghiuri în partea stângă a spatelui, pe care le simți ani întregi.

La întoarcere, învagonați iar, cu alte trei familii de ardeleni din părțile Sibiului într-un vagon de povară cu tot calabalâcul ce adunaseră în refugiu – făcură înconjur mare, peste Iași, Brăila, Ploiești, Brașov, Făgăraș. Cu vreo trei zile înaintea lor plecase și familia doctorului. Cu două zile înainte de Crăciun ajunseră acasă.

LIV

A doua zi de Crăciun fură cu toții invitații directorului Ion Giurca. Sluga școlii, Nicodim, nu avu

parte de Ajun. Ajutat de trei femei scoaseră în curte băncile dintr-o sală de cursuri, din cea mai mare, măturară, prăvuiră, frecară podelele, spoiră ușor pereții pe jos, unde erau mai murdari, aduseră mese, scaune.

Directorul se ivea tot mereu în prag și-i zorea, răstindu-se la Nicodim. Omul răspundea, dar Giurca, deși își puneă palma după ureche, nu auzea ce zice, și striga mai tare la el. Surzise aproape de tot în cei doi ani și jumătate de temniță. Îi căzuseră și dinții, nu mai avea decât doi colți, așa că și vorba i se schimbă de tot. Unii spuneau că l-au bătut mai de multe ori în închisoare, și în urma bătailor purta infirmitățile de acum. Se vorbea că n-a încetat să blesteme tot neamul unguresc câtă vreme a fost închis, mai ales după ocuparea Bucureștilor. Pentru purtarea lui, pentru că asmuța mereu pe închiși politici cari erau cu el, fusese condamnat la zece ani de temniță grea și izolat de ceilalți încă în toamna anului 1916. El însă n-a vorbit niciodată de suferințele lui. Nu recunoștea decât condamnarea la zece ani.

Deși scăpase din temniță încă la sfârșitul lui octombrie și venise acasă, nu se putuse întrema deloc. Era acum un om bătrân, cu fața încrețită și uscată, adus de spate. Umbla cam crăcănat și nu mai: avea pasul sigur. Sumetia, independența lui de odată, nu mai licărea decât din când în când în ochii lui. Se silea – și acum să fie autoritar, tot muștrulind pe Nicodim că nu face bine, că curăță de mântuială, dar sluga, știind că rău-l mai aude, îi răspundea obraznic. Era disperat ca în ziua de Ajunul Crăciunului nu putea fi – să >el Ja – aasa ;Lui, ca tot omul.

Doamna Giurca decoră pereții sălii cu covoare de ale ei. Steagul tricolor era de mai bine de-o lună pe școală, în sală pe peretele din frunte erau două mici litografii, destul de nereușite, cu regele Ferdmand și regina Maria. Le adusese directorul de la Sibiu, câte-o pereche pentru fiecare sală de curs, pentru cancelarie și pentru locuința lui. Litografiile din sala asta ce devenea

festivă, erau încadrate în tricolor, și fi. și-i late de roșu-galben-vânat decorau și ceilalți pereți.

Dar nu era un strop de verdeață. Zadarnic îi tot porunci directorul lui Nicodim să ia securea să meargă în pădure și să aducă câțiva brăduleți.

— Unde să mă duc, dom director? Dumneata crezi că de brazi dai cu nasul cât ce intri în pădure? Trebuie să urc departe! Și doar n-am mâncat ceapa-ciorii, să mă apuce colidantul sus la munte!

— Ce zice? Ce spune? - întreba directorul, întorcându-se spre femei, cu palma la ureche, cu gura larg deschisă. I se vedeau, rânjind cei doi colți în pustietatea neagră.

Femeile răspundeeu ceva, știau că și așa nu le aude. Se grăbeau să isprăvească. Erau femei sărace, se bucuraseră să câștige un ban de sărbători, dar tot trebuiau să fie și ele acasă mai devreme într-o zi ca asta.

Doamna Giurca mulcomi puțin pe soțul său, aducând în sală toate oalele cu mușcăți pe care le avea, ba puse pe Nicodim să scoată din pivniță - unde-l pusese peste iarnă - un ciubăraș în care era un oleandru, și-l puse sub portretele regelui și al reginei.

Aduseră mesele de pe cele patru catedre din sălile de curs, mai aduseră două de la ei, vreo trei din vecini. Aveau să fie vreo douăzeci de persoane la masă. Când aduseră din vecini ultima masă de brad, doamna Giurca strigă în urechea soțului său:

— Sunt destule!

Dar el număra mereu scaunele, și le puneă tot mai larg.

— Să mâi aducă una! Nu-s destule. Las' să fie loc, să fie larg!

De când se înapoiase din temniță nu mai putea suferi nicio strâmțorare. Pe nevastă-sa o pusese să ducă jumătate din mobila din locuința lor, în podul școlii.

Doamna Giurca întinse de-acum măsurile. Era frumos.

— Crezi că se face o nuntă! – zise ea satisfăcută.

Bărbatul nu înțelese și ar fi voit să știe pentru ce zâmbește.

Îi strigă la ureche.

— D-apoi, nu-i nuntă? Ba-i nuntă, draga mea, și încă. mare! – zise el stâlcind cuvintele. Ar fi fost nenorocit să se audă. Dar nu se auzea.

În prima zi de Crăciun intră de multe ori să vadă sala. Se oprea în fața portretelor așa de spălăcite, nesuccese, ale regelui și reginei, și ochii i se umpleau de lacrimi.

Chibzuiseră bine cu cei doi colegi, cu Vasile Stoica și cu Leon Marele. Nu se puteau întruni nici la doctorul, nici la preot, nici la notar. Locuințele lor erau încă vraște. Părintele Scurtu află două camere de la locuința parohială complet goale. Mobila mare care mai rămăsese, era adunată în celelalte două, cu ușile pecetluite de către autorități. Se publicase vânzarea lor pentru o dată de la sfârșitul lui octomvrie, dar nu mai apucase să se țină licitația. Monarhia se prăbușise între timp. Părintele Scurtu avu satisfacția să rupă el sigiliile de ceară roșie aplicate pe uși... Mobila mare stătea neatinsă, plină de prav și de pustiu.

Tot așa era la doctorul și la notarul. Acesta întors din drum la retragerea armatei române, fiindcă nu mai putuse răzbate mai departe cu copiii mici, fusese internat îndată într-un lagăr prin Ungaria, de unde se înapoiase și el numai înainte cu vreo lună. Cei doi învățători se întorseseră acasă și mai târziu, odată cu debandada ce intrase în armată. E adevărat că soțiile lor rămăseseră acasă, dar nu aveau cameră destul de mare, ca și directorul de altfel, în care să încapă atâta lume.

Așa că cele trei puteri didactice – învățătoarea plecase din sat încă în toamna anului 1916 și nimeni nu mai știa. unde se află, în sat fusese în răstimpul acesta un învățător bătrân – cei trei dascăli cu soțiile lor se hotărâră să facă prânzul la școală, a doua zi de Crăciun.

Aveau să contribuie cu toții cu carne de porc afumată pentru varză, cu găini pentru supă, să cumpere împreună vinul. După vin se duse în ajun Leon Marele la Sibiu. Știa el aici o pivniță vestită la un sas, numai de ar mai avea! Avu norocul să afle, și aduse un vin foarte bun.

Directorul se împotrivi întâi să cumpere de la sas. Auzise cum s-au purtat vecinii cu românii din partea locului după ce s-au retras armatele românești. Nici în tramvaie nu i-au mai lăsat să se urce o vreme oarecare, și-i scoteau de prin prăvălii, dar când gustă vinul adus de Leon Marele, plescăi din limbă și figura lui distrusă se însenină.

Soțiile celor doi învățători aduseră partea lor și rămaseră să-i ajute doamnei Giurca la pregătitul mâncărilor.

În ziua între de Crăciun fură cu toții la biserică. Părintele Scurtu sluji cu greu, sugrumat mereu de emoții. Directorul cântă jalnic în strană. Nu mai era glasul lui. Suna a oală spartă. Fostii refugiați se gândeau că tot a fost mai bine de cei care își luaseră lumea în cap. Ce-a mai rămas din bietul director? O sperietoare.

În vremea cât a fost dus părintele Scurtu, vlădicia îl suplinise cum putuse în parohie. Se perindaseră vreo trei preoți însărcinați cu administrarea interimară. Scurtu rămase foarte mișcat când văzu că parohia lui nu a fost umplută definitiv. Se va prezenta în audiență episcopului și-i va mulțumi.

Încă în prima zi de Crăciun îndată după liturgie, fu chemat la doi bolnavi în capul satului din sus, sub munte. Când să ajungă, văzu sub streășina unei case crucea veche, înnegrită încât nu i se mai deosebiau creștăturile, pe care o știa aici de când venise preot în comună. Oamenii spuneau că mai de mult, în bătrâni, pe locul acesta fusese cimitir, și crucea a rămas de-atunci.

Preotul se opri o clipă, se descoperi, își închipui semnul izbăvirii, stăpânit de o senzație stranie. Lucrurile trăiesc mai mult ca oamenii, își zise el înfiorat. Și nu le

pasă de nimic. Stau liniștite la locul lor. Nimeni nu le urnește. Și nu-i mai ieșea din cap cum a putut rămânea crucea aceasta în același loc, în vreme ce el parcă făcuse înconjurul pământului! Ce nimic mai este și omul subțsoare t Ce nimic sunt anii în vecinicie!

A doua zi după biserică se adunară la școală. Erau acolo părintele Scurtu cu preuteasa și cei trei copii

— Lăurica era mărișoară și uimea cu ochii ei luminoși albaștri; era doctorul Preda cu fata și cu ginerele, avocatul Ion Vestemean. Aduseră cu ei și băiețașul, pe Ilie, de vreo jumătate de an acum, și care semăna leit cu mamă-sa, cu Laura; Vestemean mai șchiopăta puțin și acum, deși spunea că bastonul îi folosește numai de paradă. Era notarul Danciu cu soția și cei doi copii mărișori. Danciu era îmbătrânit, și între sprâncene i se adâncise o cută abia vizibilă înainte de internare. Erau cei doi învățători cu soțiile lor, directorul și doamna Giurca.

Zadarnic se împotrivi doamna Giurca să șadă la masă în rând cu ceilalți, spunând că trebuie să supravegheze în bucătărie. Directorul fu neînduplecat.

— Au cine servi, au cine împărți. Azi e o zi mare

— Spunea el.

Aveau, nu-i vorbă. Directorul adusese două țărance, meștere de mese, trei fete care ieșiseră din școală de subțmâna lui, și doi feciorași. Erau toți cinci ca niște flori, îmbrăcați de praznic în frumoasele costume ale satului, și încinși toți cu brăcii tricolore. Directorul mai puse pe nevastă-sa să pregătească pentru fiecare oaspe o mică insignă tricoloră, și o puse fiecăruia în piept, cu mâna lui, cu o solemnitate care mișcă pe toți, înainte de a se așeza la masă.

Un loc rămase liber, pe la mijlocul lungii mese, era rezervat lui Liviu Macrea, fratele Nastasiei, care le promisese să petreacă a doua zi de Crăciun cu ei, dar care încă nu sosise. Era pe undeva prin județul Alba, cu o unitate. Era împiedicat desigur, dacă nu sosise până

acum.

Se înșirară la masă și părintele Scurtu spuse rugăciunea. Toți erau înduioșați. Laurei îi venea în minte mamă-sa - numai ea lipsea - și ochii i se umplură de lacrimi.

Cei doi feciorași începură să toarne rachiu de drojdie în păhăruțe, fetele veneau cu supa de găină, o supă de tăieței tăiați subțire, galbeni și fini, cum numai doamna Giurca știa face.

Multă vreme masa decurse în liniște. Vecinii, vecinele, vorbeau încet, își puneau rar câte-o întrebare. Părea că stăruie între ei un aer străin. Ca și când fiecare s-ar fi întors din drumurile lui, îmbibat de ceva nou, misterios. Directorul trăia numai din ochi. Nu auzea nimic. Iar ochii i se umezeau mereu.

Târziu, după varza cu sarmale, după ce băură câteva păhărele din vinul adus de Leon Marele, se sparse gheața. Și atunci începu să vorbească deodată tare toată lumea.

Directorul, cu palma după ureche, asculta cu gura larg deschisă, arătându-și colții siniștri. Nu înțelegea mai nimic. Dar nu părea supărat pentru atâta lucru. Îi învăluia pe toți într-o privire aprinsă, care se încălzea pe măsură ce golea paharele.

La friptura de pui, ciocăni cu cuțitul în farfurie, și se ridică. Larma conversației nu încetase încă, nu-l observară toți că s-a ridicat de pe scaun, când și începu a vorbi.

Se văzu de la primele cuvinte că era o vorbire pregătită mai dinainte, învățată pe de rost, cum avea obiceiul pentru ocaziunile festive. Erau cuvinte alese, fraza literar construită, dar pronunția era stâlcită de gingii goli, de cei doi colți.

Vorbi despre calvarul și răstigurea românismului înainte de înviere. Ochii îi scânteiau, brațele începură să i se agite în gesturi nestăpânite, dar nu mai era stăpân. De voce, nu o mai putea dirija. Când striga prea tare,

când șoptea cuvintele. Vorbi de răsăritul românesc. Un răsărit vecinic: de-acum nu va mai fi niciodată noapte, nici durere, nici suspinare, ci numai viață fără de sfârșit. Vorbi de armata dezrobitoare, și aici i se înecă pentru mai multă vreme glasul, și capul îi căzu în piept, în mijlocul unei tăceri solemne. Aminti de Adunarea de la Alba Iulia, unde a fost de față, și unde au fost surpate temeliile Ungariei pe vecii-vecilor. Se încurcă într-un citat latinesc pe care-l reconstrui cu mare greutate, dar nu se lăsă până nu-l spuse corect: «*Tantaie molift erai romanam condere gentem*». Saliată cu entuziasm pe pribegi, și rugă pe Dumnezeu să-i dea odihnă vecinică celei ce lipsea dintre ei: doctorița. Salută pe ginerele doctorului, pe «eroul avocat Vestemean, de două ori rănit pentru dezrobirea noastră». Nu uită nici de copiii cari au fost părtași la crucea părinților. Și mai la urmă, după ce tăcu un răstimp, voi să glorifice pe rege, pe regină; Patria, dar nu mai putu spune decât doar numele, și izbucni în plâns.

Se făcu o tăcere de mormânt până când Leon Marele, cu paharul în mână care-i tremura, nu se ridică de la locul lui, ducându-se și ciocnind cu directorul, și sărutându-l pe amândoi obraji.

Apoi se opri lângă directorul, și, foarte mișcat, cu paharul în mână, zise:

— Domnilor și doamnelor, să bem paharul în sănătatea directorului, în sănătatea prorocului. El a suferit mai mult decât toți de la «barbarii de tirani».

Și după ce bău paharul, rămase mereu acolo și începu: *Deșteaptă-te române*.

Cântară cu toții. Și fetele și feciorașii de serviciu. Când ajunseră la «preoți cu crucea-n frunte», Giurca se ridică de pe scaun, și începu să dea tactul ca pe vremuri.

Fu cea mai frumoasă cuvânt'are a directorului dintre câte spusese în viață la ocaziuni festive. Și frumusețea ei făcu pe fiecare să simtă și mai tare cât de distrus s-a întors Giurca din temniță.

Durerea lor crescuse când, peste vreo jumătate de ceas, încălzit de vin, Giurca începu să cânte singur imnul la *arme*. Nu-l putea ajuta nimeni, fiindcă nu cunoșteau imnul. Glasul lui hodorogit, de oală spartă, rănea inimile tuturor a cari știau ce voce minunată avusese odată. Soția începu să-i facă semne să isprăvească, dar el nu o văzu, ori nu înțelese semnele, și cântă imnul până la sfârșit.

Între ultimele acorduri ale imnului, la poartă se opri o mașină și îndată năvăli în casă Liviu Macrea.

— Ce-i asta? Ce instrument muzical discordat aveți pe-aici? — întrebă el plimbându-și ochii luminoși pe la toată lumea.

Directorul nu-l auzi. Nastasia-i șopti repede ceva fratelui său.

— Ce spui? Asta e Giurca? Directorul școlii? Nu mai spune! Vai, săracul! Dar nu mai e decât o epavă a lui!

Directorul se grăbi să-l îmbrățișeze. Se cunoșteau de mult din Sibiu. Au făcut câteva chefuri împreună până-n zori.

— Bine c-ai venit! Credeam că nu mai vii. Și tocmai începuserăm cântările! Da' pe mine, mi se pare, nu mai mă prea ajută glasul.

Și repede dădu poruncă feciorașilor să vină cu rachiul la noul sosit.

— Dumneavoastră veți fi ajuns la cântec. Nici nu-i mirare. Sunt ceasurile trei. Dar eu să mănânc întâi. Am o foame de lup! mai aveți varză cu sarmale?

— Avem, cum să nu avem, și supă și friptură.

— Numai varză, să pot mânca mai multă. Nu cumva ai și mămăligă rece?

— Mămăligă rece? — se miră doamna Giurca.

— Păi, e nemaipomenită cu varză de Crăciun!

— N-am, dar pot face!

— Fă-o și las-o să se răcească pe deseară. Ori credeți că scăpați așa de ușor de noi? Eu nu mă mișc de-aici până mâne la amiazi. Dar ce-i? Ați făcut aici o

decorație ca la nuntă? Frumos, n-am ce zice. Da' până una alta, până vine varza, să vedem ce vin aveți.

Leon Marele se grăbi să-l servească.

— Hm! Bun vin! Nu fi supărat directore: o să-ți ajut eu la cântat numaidecât!

Ochii lui Giurca râdeau spre el, dar nu răspunse.

— Aude greu - îi spuse Nastasia care ședea lângă el.

— Ba-i chiar surd după cât îmi pare mie. Săracul om! Temnița, nu?

— Așa se spune.

— Și dinții?

— Se spune că l-ar fi bătut în temniță tot peste gură.

— Barbarii!

Sibiu, 1942

CUPRINS

Prefață v

Nota editorului

VK1-MUIM ȘI OAMI. NI

Partea I... - ... 1

Partea II. 339

Partea III... -.431

Lector: CONSTANTIN MOHANU Tehnoredactor:
AURELIA ANTON

*Bun de tipar: 17.03.1988. Coli ed.: i3. Coli tipar: 46,
5.*

Tiparul executat sub comanda

Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918”, str.
Grigore Alexandrescu nr. 89 - 97 București. Republica
Socialistă România